מדרש · הלכה

מכילתא דרבי ישמעאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מכילתא דרבי ישמעאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מכילתא-דרבי-ישמעאל/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

מַסֶּכְתָּא דְּפִסְחָא 5
פרק א 5
פרק ב 10
פרק ג 12
פרק ד 14
פרק ה 16
פרק ו 20
פרק ז 23
פרק ח 27
פרק ט 29
פרק י 32
פרק יא 34
פרק יב 37
פרק יג 40
פרק יד 45
פרק טו 48
פרק טז 52
פרק יז 57
פרק יח 63
מַסֶּכְתָּא דְּוַיְהִי בְּשַׁלַּח 67
פרק א 67
פרק ב 73
פרק ג 80
פרק ד 85
פרק ה 88
פרק ו 92
פרק ז 96
מַסֶּכְתָּא דְּשִׁירָה 102
פרק א 102
פרק ב 106
פרק ג 111
פרק ד 115
פרק ה 118
פרק ו 120
פרק ז 125
פרק ח 128
פרק ט 131
פרק י 135
מַסֶּכְתָּא דְּוַיַּסַּע 137
פרק א 137
פרק ב 142
פרק ג 144
פרק ד 146
פרק ה 149
פרק ו 152
פרק ז 155
מַסֶּכְתָּא דַּעֲמָלֵק 157
פרק א 157
פרק ב 163
פרק ג 168
פרק ד 175
מַסֶּכְתָּא דְּבַחֹדֶשׁ 180
פרק א 180
פרק ב 183
פרק ג 187
פרק ד 191
פרק ה 194
פרק ו 197
פרק ז 201
פרק ח 204
פרק ט 208
פרק י 212

פרק יא 214
מַסֶּכְתָּא דִנְזִיקִין 218
פרק א 218
פרק ב 221
פרק ג 223
פרק ד 228
פרק ה 230
פרק ו 234
פרק ז 236
פרק ח 238
פרק ט 241
פרק י 243
פרק יא 247
פרק יב 249
פרק יג 252
פרק יד 254
פרק טו 256
פרק טז 258
פרק יז 261
פרק יח 264
מַסֶּכְתָּא דְכַסְפָּא 267
פרק א 267
פרק ב 271
פרק ג 275
פרק ד 278
פרק ה 281
מַסֶּכְתָּא דְשַׁבְּתָא 284
פרק א 284
פרק ב 288

מַסֶּכְתָּא דְּפִסְחָא

פרק א

(שמות יב,א) "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן, בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר.**" שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁהָיָה הַדִּבֵּר[1] לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות ו,כו) "וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יי אֶל מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם", לְמֹשֶׁה הָיָה הַדִּבֵּר, לֹא הָיָה הַדִּבֵּר לְאַהֲרֹן! אִם כֵּן, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן"? מְלַמֵּד שֶׁכַּשֵּׁם שֶׁהָיָה מֹשֶׁה כְּלָל לַדִּבְּרוֹת, כָּךְ הָיָה אַהֲרֹן כְּלָל לַדִּבְּרוֹת. וּמִפְּנֵי מָה לֹא נִדְבַּר עִמּוֹ? מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה. נִמְצֵאתָ מְמַעֵט אַהֲרֹן מִכָּל הַדִּבְּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, חוּץ מִשְּׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאֵי אֶפְשָׁר.

דָּבָר אַחֵר: "**אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן**", לָמָּה נֶאֱמַר? וּלְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות ז,א) "וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה." אֵין לִי אֶלָּא מֹשֶׁה דַּיָּן לְפַרְעֹה,[2] אַהֲרֹן, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר, "**אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן**", הִקִּישׁ אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה: מַה מֹּשֶׁה דַּיָּן לְפַרְעֹה, אַף אַהֲרֹן דַּיָּן לְפַרְעֹה; מַה מֹּשֶׁה אוֹמֵר דְּבָרָיו וְלֹא יֵרֵא, אַף אַהֲרֹן אוֹמֵר דְּבָרָיו וְלֹא יָרֵא.

דָּבָר אַחֵר: "**אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בַּמִּקְרָא הוּא קוֹדֵם בַּמַּעֲשֶׂה; כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות ו,כו) "הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה", מַגִּיד שֶׁשְּׁנֵיהֶם שְׁקוּלִין זֶה בָּזֶה.

כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר: (בראשית א,א) "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בַּמִּקְרָא הוּא קוֹדֵם בַּמַּעֲשֶׂה; כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (בראשית ב,ד) "בְּיוֹם עֲשׂוֹת יי אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם", מַגִּיד שֶׁשְּׁנֵיהֶם שְׁקוּלִין זֶה בָּזֶה.

כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר: (שמות ג,ו) "וַיֹּאמֶר: אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בַּמִּקְרָא הוּא קוֹדֵם בַּמַּעֲשֶׂה; כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כו,מב) "וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב, וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק, וְאַף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם", מַגִּיד שֶׁשְּׁלָשְׁתָּן שְׁקוּלִין כְּאַחַת.

כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר: (שמות כב,יב) "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בַּמִּקְרָא הוּא קוֹדֵם בַּמַּעֲשֶׂה; כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא יט,ג) "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ", מַגִּיד שֶׁשְּׁנֵיהֶם שְׁקוּלִין כְּאַחַת.

כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר: (במדבר יד,ו) "וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן וְכָלֵב בֶּן יְפֻנֶּה, מִן הַתָּרִים אֶת הָאָרֶץ, קָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל הַקּוֹדֵם בַּמִּקְרָא הוּא קוֹדֵם בַּמַּעֲשֶׂה; תִּלְמֹד לוֹמַר: (במדבר לב,יב) "בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן", מַגִּיד שֶׁשְּׁנֵיהֶם שְׁקוּלִים כְּאַחַת.

[1] דִּבֵּר: נבואה. כמו בירמיה ה,יג: "וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ וְהַדִּבֵּר בָּהֶם".
[2] דַּיָּן לְפַרְעֹה: פירוש ל- "אֱלֹהִים לְפַרְעֹה". גדול ממנו ומחליט עבורו.

"**בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם**", חוּץ לַכְּרָךְ.[3] אַתָּה אוֹמֵר חוּץ לַכְּרָךְ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּתוֹךְ הַכְּרָךְ? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות ט,כט) "וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה: כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר, אֶפְרֹשׂ אֶת כַּפַּי אֶל יי, הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן[4] וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה עוֹד, לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיי הָאָרֶץ." וַהֲלֹא דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר? וּמָה, אִם תְּפִלָּה הַקַּלָּה, לֹא נִתְפַּלַּל מֹשֶׁה אֶלָּא חוּץ לָעִיר, דִּבּוּר הֶחָמוּר, דִּין הוּא שֶׁלֹּא נְדַבֵּר עִמּוֹ אֶלָּא חוּץ לַכְּרָךְ. וּמִפְּנֵי מָה לֹא נְדַבֵּר עִמּוֹ בְּתוֹךְ הַכְּרָךְ? מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה מְלֵאָה שִׁקּוּצִים וְגִלּוּלִים.[5] וְעַד שֶׁלֹּא נִבְחֲרָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הָיוּ כָּל הָאֲרָצוֹת כְּשֵׁרוֹת לַדִּבְּרוֹת; מִשֶּׁנִּבְחֲרָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, יָצְאוּ כָּל הָאֲרָצוֹת. עַד שֶׁלֹּא נִבְחֲרָה יְרוּשָׁלַיִם, הָיְתָה כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּשֵׁרָה לַמִּזְבְּחוֹת; מִשֶּׁנִּבְחֲרָה יְרוּשָׁלַיִם, יָצְאת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יב,יג) "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה, כִּי אִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יי".

עַד שֶׁלֹּא נִבְחַר בֵּית עוֹלָמִים, הָיְתָה יְרוּשָׁלַיִם רְאוּיָה לִשְׁכִינָה; מִשֶּׁנִּבְחַר בֵּית עוֹלָמִים, יָצְאת יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלב,יג) "כִּי בָחַר יי בְּצִיּוֹן, אִוָּה לְמוֹשָׁב לוֹ." (תהלים קלב,יד) "זֹאת מְנוּחָתִי עֲדֵי עַד, פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ."

עַד שֶׁלֹּא נִבְחַר אַהֲרֹן, הָיוּ כָל יִשְׂרָאֵל כְּשֵׁרִים לַכְּהֻנָּה; מִשֶּׁנִּבְחַר אַהֲרֹן, יָצְאוּ כָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יח,יט) "בְּרִית מֶלַח[6] עוֹלָם הוּא לִפְנֵי יי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ." וְאוֹמֵר: (במדבר כה,יג) "וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם, תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל."

עַד שֶׁלֹּא נִבְחַר דָּוִד, הָיוּ כָל יִשְׂרָאֵל כְּשֵׁרִים לַמַּלְכוּת; מִשֶּׁנִּבְחַר דָּוִד, יָצְאוּ כָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים ב יג,ה) "הֲלֹא לָכֶם לָדַעַת, כִּי יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מַמְלָכָה לְדָוִיד עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, לוֹ וּלְבָנָיו, בְּרִית מֶלַח." אִם תֹּאמַר, דִּין אֲנִי אֶת הַנְּבִיאִים, שֶׁנִּדְבַּר עִמָּהֶם בְּחוּצָה לָאָרֶץ! אַף עַל פִּי שֶׁנִּדְבַּר עִמָּהֶם בְּחוּצָה לָאָרֶץ, לֹא נִדְבַּר עִמָּהֶם אֶלָּא בִּזְכוּת אָבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה לא יד-טז) "כֹּה אָמַר יי: קוֹל בָּרָמָה נִשְׁמָע, נְהִי בְּכִי תַּמְרוּרִים,[7] רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ, מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ. כֹּה אָמַר יי: מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ, נְאֻם יי, וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב. וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם יי, וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם."

וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף עַל פִּי שֶׁנִּדְבַּר עִמָּהֶם בְּחוּצָה לָאָרֶץ, לֹא נִדְבַּר עִמָּהֶם אֶלָּא בִּמְקוֹם טָהֳרָה שֶׁלְּמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דניאל ח,ב) "וָאֱהִי הָיִיתִי עַל אוּבַל אוּלָי."[8] וְאוֹמֵר: (דניאל י,ד) "וַאֲנִי

[3] כְּרָךְ: עִיר.
[4] יֶחְדָּלוּן: ייפסקו.
[5] שִׁקּוּצִים וְגִלּוּלִים: פסלים ומקדשים של אלילים.
[6] בְּרִית מֶלַח: ברית נצחית. כמו שהמלח משמר מזון מלהתקלקל.
[7] נְהִי: מספד, בכי, קינה.
[8] אוּבַל אוּלָי: תעלה בבבל.

הָיִיתִי עַל יַד הַנָּהָר הַגְּדוֹל, הוּא חִדֶּקֶל." וְאוֹמֵר: (יחזקאל א,ג) "הָיֹה הָיָה דְבַר יי אֶל יְחֶזְקֵאל בֶּן בּוּזִי הַכֹּהֵן, בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל נְהַר כְּבָר, וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד יי."

וְיֵשׁ אוֹמְרִים: נִדְבַּר עִמּוֹ בָּאָרֶץ וְנִדְבַּר עִמּוֹ בְּחוּצָה לָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל א,ג) "הָיֹה הָיָה דְבַר יי", "הָיֹה", שֶׁנִּדְבַּר עִמּוֹ בָּאָרֶץ; "הָיָה", שֶׁנִּדְבַּר עִמּוֹ חוּצָה לָאָרֶץ.

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן רַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (יחזקאל ג,כב) "קוּם, צֵא אֶל הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ." מַגִּיד שֶׁהַבִּקְעָה כְּשֵׁרָה בַּמַּיִם.

תֹּדַע שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה נִגְלֵית בְּחוּצָה לָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יונה א,ג) "וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יי". וְכִי מִלִּפְנֵי יי הוּא בּוֹרֵחַ? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (תהלים קלט,ז-י) "אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ, וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח? אִם אֶסַּק שָׁמַיִם, שָׁם אָתָּה, וַאֲצִיעָה שְׁאוֹל, הִנָּךְ.[9] אֶשָּׂא כַנְפֵי שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם, גַּם שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי, וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ." וְכָתוּב: (זכריה ד,י) "עֵינֵי יי הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ", וְאוֹמֵר: (משלי טו,ג) "בְּכָל מָקוֹם עֵינֵי יי צֹפוֹת רָעִים וטוֹבִים." וְאוֹמֵר: (עמוס ט ב-ד) "אִם יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל, מִשָּׁם יָדִי תִקָּחֵם, וְאִם יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם, מִשָּׁם אוֹרִידֵם. וְאִם יֵחָבְאוּ בְּרֹאשׁ הַכַּרְמֶל, מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וּלְקַחְתִּים, וְאִם יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם, מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכָם. וְאִם יֵלְכוּ בַשְּׁבִי לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם, מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת הַחֶרֶב וַהֲרָגָתַם, וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה." וְאוֹמֵר: (איוב לד,כב) "אֵין חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת לְהִסָּתֵר שָׁם פֹּעֲלֵי אָוֶן"! אֶלָּא אָמַר יוֹנָה, אֵלֵךְ לִי חוּצָה לָאָרֶץ, מָקוֹם שֶׁאֵין שְׁכִינָה נִגְלֵית, שֶׁהַגּוֹיִם קְרוֹבֵי תְּשׁוּבָה הֵן, שֶׁלֹּא לְחַיֵּב אֶת יִשְׂרָאֵל. מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְעַבְדּוֹ שֶׁלְּכֹהֵן שֶׁבַּרַח מֵרַבּוֹ וְאָמַר, אֵלֵךְ לִי לְבֵית הַקְּבָרוֹת, מָקוֹם שֶׁאֵין רַבִּי יָכוֹל לָבֹא אַחֲרַי. אָמַר לוֹ רַבּוֹ: "יֵשׁ לִי כְּנָיוֹת[10] כְּנֶגְדֵּךְ!" כָּךְ אָמַר יוֹנָה: אֵלֵךְ לִי חוּצָה לָאָרֶץ, מָקוֹם שֶׁאֵין שְׁכִינָה נִגְלֵית, שֶׁהַגּוֹיִם קְרוֹבֵי תְּשׁוּבָה הֵן, שֶׁלֹּא לְחַיֵּב אֶת יִשְׂרָאֵל. אָמַר לוֹ הַמָּקוֹם: יֵשׁ לִי שְׁלוּחִין הַרְבֵּה כַּיּוֹצֵא בָּךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יונה א,ד) "וַיי הֵטִיל רוּחַ גְּדוֹלָה אֶל הַיָּם, וַיְהִי סַעַר גָּדוֹל בַּיָּם, וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה לְהִשָּׁבֵר."

נִמְצֵאתָ אַתָּה אוֹמֵר: שְׁלֹשָׁה בָּנִים הֵם: אֶחָד תָּבַע כְּבוֹד הָאָב וּכְבוֹד הַבֵּן, וְאֶחָד תָּבַע כְּבוֹד הָאָב וְלֹא כְּבוֹד הַבֵּן, וְאֶחָד תָּבַע כְּבוֹד הַבֵּן וְלֹא כְּבוֹד הָאָב. יִרְמְיָה תָּבַע כְּבוֹד הָאָב וּכְבוֹד הַבֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (איכה ג,מב) "נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ." לְפִי כָךְ נִכְפְּלָה נְבוּאָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה לו,לב) "וְעוֹד נוֹסַף עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כָּהֵמָּה." אֵלִיָּהוּ תָּבַע כְּבוֹד הָאָב וְלֹא כְּבוֹד הַבֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א יט,יג-יד) וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר: מַה לְּךָ פֹּה אֵלִיָּהוּ? וַיֹּאמֶר: קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיי אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ,

[9] וְאַצִּיעָה שְׁאוֹל: אכין מצעי, מטתי, בשאול, בעולם שמתחת לארץ.
[10] כְּנָיוֹת: עוזרים.

וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶּחָרֶב, וְאַתָּה אֲנִי לְבַדִּי, וַיְבַקְּשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ." וּמַה נֶּאֱמַר שָׁם? (מלכים א יט טו-טז) "וַיֹּאמֶר יי אֵלָיו: לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבָּרָה דַמָּשֶׂק, וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל אֲרָם. וְאֶת יֵהוּא בֶּן נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל, וְאֶת אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה, תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ." שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "תַּחְתֶּיךָ", אֶלָּא שֶׁאֵי אֶפְשָׁר בְּנִבּוּאָתְךָ.

יוֹנָה תְּבַע כְּבוֹד הַבֶּן וְלֹא כְּבוֹד הָאָב, שֶׁנֶּאֱמַר: (יונה א,ג) "וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יי, וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֳנִיָּה בָּאָה תַרְשִׁישׁ, וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ, לָבוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יי." מַה כָּתוּב? (יונה ג,א) "וַיְהִי דְבַר יי אֶל יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר." שֵׁנִית נִדְבַּר עִמּוֹ, וְלֹא נִדְבַּר עִמּוֹ שְׁלִישִׁית.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: לֹא הָלַךְ יוֹנָה אֶלָּא לְאַבֵּד אֶת עַצְמוֹ בַּיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (יונה א,יב) "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם: שָׂאוּנִי וַהֲטִילֻנִי אֶל הַיָּם, וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם, כִּי יוֹדֵעַ אָנִי כִּי בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם." אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁהָרֵי הָאָבוֹת וְהַנְּבִיאִים נָתְנוּ נַפְשָׁם עַל יִשְׂרָאֵל. בְּמֹשֶׁה מַה כָּתוּב? (שמות לב,לב) "וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם, וְאִם אַיִן, מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ." וְאוֹמֵר: (במדבר יא,טו) "וְאִם כָּכָה אַתְּ עֹשֶׂה לִי, הָרְגֵנִי נָא הָרֹג, אִם מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, וְאַל אֶרְאֶה בְּרָעָתִי." בְּדָוִד מַה כָּתוּב? (דברי הימים א כא,יז) "וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל הָאֱלֹהִים: הֲלֹא אֲנִי אָמַרְתִּי לִמְנוֹת בָּעָם? וַאֲנִי הוּא אֲשֶׁר חָטָאתִי וְהָרֵעַ הָרֵעוֹתִי, וְאֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ? יי אֱלֹהַי! תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי וּבְעַמְּךָ, לֹא לְמַגֵּפָה!" הָא בְּכָל מָקוֹם אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁהָרֵי הָאָבוֹת וְהַנְּבִיאִים נָתְנוּ נַפְשָׁם עַל יִשְׂרָאֵל.

"**לֵאמֹר**", צֵא וֶאֱמֹר אֲלֵיהֶם מִיָּד, דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לד,לד) "וְיָצָא וְדִבֶּר". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: צֵא וֶאֱמֹר אֲלֵיהֶם וַהֲשִׁיבֵנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יט,ח) "וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל יי", וְאוֹמֵר: (יחזקאל ט,יא) "וְהִנֵּה הָאִישׁ לְבַשׁ הַבַּדִּים, אֲשֶׁר הַקֶּסֶת בְּמָתְנָיו, מֵשִׁיב דָּבָר". וְאוֹמֵר: (איוב לח,לה) "הַתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ: הִנֵּנוּ!" שְׁלוּחֵיךְ לֹא כִשְׁלוּחֵי בָשָׂר וָדָם, שֶׁשְּׁלוּחֵי בָשָׂר וָדָם צְרִיכִין לַחֲזֹר אֵצֶל שׁוֹלְחֵיהֶם, אֲבָל לְפָנֶיךָ אֵינוֹ כֵן: "הַתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ", 'וְיָשׁוּבוּ' לֹא נֶאֱמַר כָּן, אֶלָּא "וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ", הָא בְּכָל מָקוֹם שֶׁהֵן מְהַלְּכִין, נִמְצָאִים לְפָנֶיךָ וְאוֹמְרִים "עֲשֵׂינוּ שְׁלִיחוּתְךָ." לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (ירמיה כג,כד) "הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא, נְאֻם יי".

רַבִּי יְאוֹשִׁיָּה אוֹמֵר: כְּשֶׁהַמָּקוֹם גּוֹזֵר גְּזֵרוֹת עַל יִשְׂרָאֵל, עַל הַטּוֹבָה, מַחְזִירִין אוֹתוֹ, וְעַל הָרָעָה, אֵין מַחְזִירִין אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל ט,ב-ז) "וְהִנֵּה שִׁשָּׁה אֲנָשִׁים בָּאִים מִדֶּרֶךְ שַׁעַר הָעֶלְיוֹן, אֲשֶׁר מָפְנָה צָפוֹנָה, וְאִישׁ כְּלִי מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ,[11] וְאִישׁ אֶחָד בְּתוֹכָם לָבֻשׁ בַּדִּים וְקֶסֶת

[11] כְּלִי מַפָּצוֹ: אלת מלחמה לנפץ ראש אויב.

הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו, וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ אֵצֶל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת. וּכְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נַעֲלָה מֵעַל הַכְּרוּב אֲשֶׁר הָיָה עָלָיו אֶל מִפְתַּן הַבָּיִת, וַיִּקְרָא אֶל הָאִישׁ הַלָּבֻשׁ הַבַּדִּים, אֲשֶׁר קֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו. וַיֹּאמֶר יי אֵלָיו: עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר, בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָם, וְהִתְוִיתָ תָּו[12] עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ. וּלְאֵלֶּה אָמַר בְּאָזְנַי: עִבְרוּ בָעִיר אַחֲרָיו וְהַכּוּ, אַל תָּחֹס עֵינְכֶם וְאַל תַּחְמֹלוּ! זְקֵן בָּחוּר וּבְתוּלָה וְטַף וְנָשִׁים תַּהַרְגוּ לְמַשְׁחִית, וְעַל כָּל אִישׁ אֲשֶׁר עָלָיו הַתָּו, אַל תִּגָּשׁוּ, וּמִמִּקְדָּשִׁי תְּחֵלּוּ, וַיָּחֵלּוּ בָּאֲנָשִׁים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר לִפְנֵי הַבָּיִת. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם: טַמְּאוּ אֶת הַבַּיִת וּמַלְאוּ אֶת הַחֲצֵרוֹת חֲלָלִים, צְאוּ! וְיָצְאוּ וְהִכּוּ בָעִיר." יָצְאוּ אֵלּוּ וְאֵלּוּ וְעָשׂוּ שְׁלִיחוּתָן, אֵלּוּ שֶׁנִּצְטַוּוּ עַל הָרֶע, לָמַדְנוּ שֶׁלֹּא הֶחְזִירוּ שְׁלִיחוּתָן, וְזֶה שֶׁנִּצְטַוָּה עַל הַטּוֹב, לָמַדְנוּ שֶׁהֶחְזִיר שְׁלִיחוּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל ט,יא) "וְהִנֵּה הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר הַקֶּסֶת בְּמָתְנָיו מֵשִׁיב דָּבָר לֵאמֹר: עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָנִי."

שִׁמְעוֹן בֶּן עַזַּי אוֹמֵר: "**לֵאמֹר**", בַּקּוֹל שֶׁאַתָּה שׁוֹמֵעַ. בּוֹ אַתָּ לָמֵד. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: "**לֵאמֹר**", צֵא וֶאֱמֹר לָהֶם, שֶׁבִּזְכוּתָן הוּא מְדַבֵּר עִמִּי, שֶׁכָּל שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה שֶׁהָיָה כּוֹעֵס עַל יִשְׂרָאֵל, לֹא הָיָה מְדַבֵּר עִם מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ב,טז-יז) "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר תַּמּוּ כָּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם, וַיְדַבֵּר יי אֵלַי לֵאמֹר."

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן: אֵינִי כְּמֵשִׁיב עַל דִּבְרֵי רַבִּי, אֶלָּא כְּמוֹסִיף עַל דְּבָרָיו. וְלֹא עִם מֹשֶׁה בִּלְבַד נִדְבַּר בִּזְכוּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא עִם שְׁאָר כָּל הַנְּבִיאִים, לֹא נִדְבַּר עִמָּהֶן אֶלָּא בִּזְכוּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל ג,טו) "וָאֵשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת יָמִים מַשְׁמִים בְּתוֹכָם."[13] וְאוֹמֵר: (יחזקאל ג,טז) "וַיְהִי מִקְצֵה שִׁבְעַת יָמִים, וַיְהִי דְבַר יי אֵלַי לֵאמֹר." וְאוֹמֵר: (ירמיה מב,ז) "וַיְהִי מִקֵּץ עֲשֶׂרֶת יָמִים, וַיְהִי דְבַר יי אֶל יִרְמְיָהוּ."

וְכֵן אַתָּ מוֹצֵא בְּבָרוּךְ בֶּן נֵרִיָּה, שֶׁהָיָה מִתְרָעֵם לִפְנֵי הַמָּקוֹם: (ירמיה מה,ג) "אָמַרְתָּ אוֹי נָא לִי, כִּי יָסַף יי יָגוֹן עַל מַכְאֹבִי". מַה נִּשְׁתַּנֵּיתִי אֲנִי מִכָּל תַּלְמִידֵי הַנְּבִיאִים? יְהוֹשָׁעַ שִׁמֵּשׁ אֶת מֹשֶׁה, וְשָׂרַת עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ; אֱלִישָׁע שִׁמֵּשׁ אֶת אֵלִיָּהוּ, וְשָׂרַת עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וַאֲנִי, מַה נִּשְׁתַּנֵּיתִי מִכָּל תַּלְמִידֵי הַנְּבִיאִים? "יָגַעְתִּי בַּאֲנָחָתִי וּמְנוּחָה לֹא מָצָאתִי." וְאֵין מְנוּחָה אֶלָּא נְבוּאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יא,כו) "וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ", וְאוֹמֵר (מלכים ב ב,טו) "נָחָה רוּחַ אֵלִיָּהוּ עַל אֱלִישָׁע", וְאוֹמֵר (ישעיה יא,ב) "וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יי". בֹּא וּרְאֵה מַה הַמָּקוֹם מְשִׁיבוֹ: (ירמיה מה,ד-ה) "כֹּה תֹאמַר אֵלָיו: כֹּה אָמַר יי: הִנֵּה, אֲשֶׁר בָּנִיתִי, אֲנִי הוֹרֵס, וְאֵת אֲשֶׁר נָטַעְתִּי, אֲנִי נֹתֵשׁ,[14] וְאַתָּה תְּבַקֶּשׁ לְךָ גְדֹלוֹת? אַל תְּבַקֵּשׁ!" וְאֵין גְּדוֹלוֹת אֶלָּא נְבוּאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים ב ח,ד) "סַפְּרָה נָּא לִי אֵת כָּל הַגְּדֹלוֹת

[12] וְהִתְוִיתָ תָּו: תרשום סימן בצורת תו בכתב העברי, X.
[13] מַשְׁמִים: שותק.
[14] נֹתֵשׁ: עוקר.

אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלִישָׁע." וְאוֹמֵר: (ירמיה לג,ג) "קְרָא אֵלַי וְאֶעֱנֶךָּ, וְאַגִּידָה לְךָ גְּדֹלוֹת, וּבְצֻרוֹת לֹא יְדַעְתָּם." אָמַר בָּרוּךְ בֶּן נֵרִיָּה: כֶּרֶם אֵין כָּן, סְיָג לָמָּה? צֹאן אֵין כָּן, רוֹעֶה לָמָּה? מִפְּנֵי מָה? (ירמיה מה,ה) "כִּי הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל כָּל בָּשָׂר, נְאֻם יי, וְנָתַתִּי לְךָ אֶת נַפְשְׁךָ לְשָׁלָל, עַל כָּל הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר תֵּלֵךְ שָׁם." הָא בְּכָל מָקוֹם אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁאֵין הַנְּבִיאִים מִתְנַבְּאִין אֶלָּא בִּזְכוּתָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל.

פרק ב

(שמות יב,ב) "**הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים, רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה.**" "**הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם**", רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אָמַר: מֹשֶׁה הֶרְאָה אֶת הַחֹדֶשׁ[15] לְיִשְׂרָאֵל, וְאָמַר לָהֶם: כָּזֶה הֱיוּ רוֹאִין וְקוֹבְעִין אֶת הַחֹדֶשׁ לַדּוֹרוֹת!

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: זֶה אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁנִּתְקַשָּׁה בָהֶן מֹשֶׁה, וְהֶרְאָהוּ הַמָּקוֹם אֶת כֻּלָּן בְּאֶצְבַּע. כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר (ויקרא יא,כט) "וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא". כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר (במדבר ח,ד) "וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה". וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף בַּשְּׁחִיטָה נִתְקַשָּׁה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כט,לח) "וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל הַמִּזְבֵּחַ".

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: וַהֲלֹא כָּל הַדִּבְּרוֹת[16] שֶׁנִּדְבַּר עִם מֹשֶׁה, לֹא נִדְבַּר עִמּוֹ אֶלָּא בַיּוֹם, וְהַחֹדֶשׁ הֶרְאָהוּ בַּלַּיְלָה, וְכֵיצַד? הָיָה מְדַבֵּר עִמּוֹ בַיּוֹם, וְהַחֹדֶשׁ הֶרְאָהוּ בַּלַּיְלָה.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: נִדְבַּר עִמּוֹ בַיּוֹם עִם חֲשֵׁכָה, וְהֶרְאָהוּ הַחֹדֶשׁ בַּחֲשֵׁכָה.

"**הַחֹדֶשׁ הַזֶּה**", זֶה נִיסָן. אַתְּ אוֹמֵר זֶה נִיסָן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא אֶחָד מֵחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כג,טז) "וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה", (שמות לד,לב) "וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה." אָמַרְתָּ, צֵא וּרְאֵה, אֵי זֶה חֹדֶשׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ אָסִיף וּתְקוּפָה,[17] וְשָׁנָה יוֹצְאָה בוֹ, וְקָרוּי שְׁבִיעִי? אִי אַתְּ מוֹצֵא אֶלָּא תִּשְׁרִי. לְאַחַר שֶׁלָּמַדְתָּ שֶׁשְּׁבִיעִי זֶה תִּשְׁרִי, רִאשׁוֹן זֶה נִיסָן. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֵכֶר לַדָּבָר: (אסתר ג,ז) "בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, הוּא חֹדֶשׁ נִיסָן".

"**רֹאשׁ חֳדָשִׁים**", מַגִּיד שֶׁנִּיסָן רֹאשׁ לֶחֳדָשִׁים. וּמְנַיִן אַף לַמְּלָכִים? תִּלְמֹד לוֹמַר: (מלכים א ו,א) "הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל". וּמְנַיִן אַף לָרְגָלִים? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,טז) "בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת". נִמְצִינוּ לְמֵדִין שֶׁנִּיסָן רֹאשׁ לֶחֳדָשִׁים, לַמְּלָכִים, וְלָרְגָלִים.

רַבִּי נָתָן וְרַבִּי יִצְחָק אוֹמְרִים: אַף לִשְׁכַר בָּתִּים. אֲבָל לֹא לַשָּׁנִים וְלֹא לַשְּׁמִטִּין וְלֹא לַיּוֹבְלוֹת, וְלֹא לַנְּטִיעָה וְלֹא לַיְרָקוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לא,י) "מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת." (דברים לא,י-יא) "בְּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת פְּנֵי יי אֱלֹהֶיךָ, בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר

[15] הַחֹדֶשׁ: הירח החדש.
[16] הַדִּבְּרוֹת: הנבואות.
[17] תְּקוּפָה: סוף עונה לפי שנת השמש. כאן תקופת תשרי, 21 בספטמבר, סוף הקיץ.

יִבְחָר, תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם." וְאוֹמֵר (שמות כג,טז) "וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה", (שמות לד,כב) "וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה." זֶה הוּא הָאָמוּר לָךְ לַשָּׁנִים, לַשְּׁמִטִּים וְלַיּוֹבְלוֹת, לַנְּטִיעָה וְלַיְרָקוֹת.

"**לָכֶם**", וְלֹא מָנָה בוֹ אָדָם הָרִאשׁוֹן. אַתָּה אוֹמֵר "לָכֶם", וְלֹא מָנָה בּוֹ אָדָם הָרִאשׁוֹן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא "לָכֶם", וְלֹא לַגּוֹיִם? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "**רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם**", הֲרֵי "לָכֶם" וְלֹא לַגּוֹיִם אָמוּר. מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**לָכֶם**"? לֹא מָנָה בוֹ אָדָם הָרִאשׁוֹן. נִמְצֵינוּ לְמֵדִין, שֶׁהַגּוֹיִם מוֹנִין לַחַמָּה, וְיִשְׂרָאֵל לַלְּבָנָה. וְלֹא דַיָּם לְיִשְׂרָאֵל, אַחַת לִשְׁלֹשִׁים יוֹם, מַגְבִּיהִין אֶת עֵינֵיהֶן לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וּכְשֶׁהַחַמָּה לוֹקָה, סִימָן רַע לַגּוֹיִם, שֶׁהֵן מוֹנִים לַחַמָּה. וּכְשֶׁהַלְּבָנָה לוֹקָה, סִימָן רַע לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם מוֹנִים לְלְבָנָה.

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: כְּשֶׁהַחַמָּה לוֹקָה בַּמִּזְרָח, סִימָן רַע לְיוֹשְׁבֵי מִזְרָח; בַּמַּעֲרָב, סִימָן רַע לְיוֹשְׁבֵי מַעֲרָב.

רַבִּי יְאוֹשִׁיָּה אוֹמֵר: כְּשֶׁהַמַּזָּלוֹת לוֹקִין בַּמִּזְרָח, סִימָן רַע לְיוֹשְׁבֵי מִזְרָח; בַּמַּעֲרָב, סִימָן רַע לְיוֹשְׁבֵי מַעֲרָב.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִתְּנוּ לַגּוֹיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה י,ב) "כֹּה אָמַר יי: אֶל דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל תִּלְמָדוּ, וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחָתּוּ".[18]

"**רֹאשׁ חֳדָשִׁים**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, מִעוּט חֳדָשִׁים שְׁנַיִם; מְנַיִן לִשְׁאָר חֳדָשִׁים? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה**". "**לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים טז,א) "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח", שְׁמוֹר אֶת הַפֶּסַח לָאָבִיב וְאָבִיב לַפֶּסַח, שֶׁיָּבֹא אָבִיב בִּזְמַנּוֹ. הָא כֵּיצַד? עַבֵּר[19] אֶת אֲדָר, שֶׁיָּבֹא אָבִיב בִּזְמַנּוֹ. הֲרֵי שֶׁעִבְּרוּ אֶת אֲדָר וְלֹא בָא אָבִיב בִּזְמַנּוֹ, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְעַבְּרוּ אֶת נִיסָן! הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הָא אִם אָמַרְתָּ כֵּן, נִמְצֵאתָ עוֹשֶׂה נִיסָן שֵׁנִי, וְאָמְרָה תּוֹרָה "**רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם**".

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: (דברים טז,א) "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב", חֹדֶשׁ הַסָּמוּךְ לָאָבִיב אַתָּה מְעַבֵּר, וְאֵי זֶה זֶה? הֱוֵי אוֹמֵר, זֶה אֲדָר. אֲבָל לֹא שָׁמַעְנוּ מִכַּמָּה מְעַבֵּר. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ", חֹדֶשׁ אַתָּה מְעַבֵּר. וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וְחֹדֶשׁ מִתְעַבֵּר וְשָׁנָה מִתְעַבֶּרֶת, מַה הַחֹדֶשׁ, אֶחָד מִמְּנוּיָיו,[21] אַף שָׁנָה, אֶחָד מִמְּנוּיֶיהָ.[20] אוֹ מַה חֹדֶשׁ, אֶחָד מִשְּׁלֹשִׁים בּוֹ, אַף שָׁנָה, אֶחָד מִשְּׁלֹשִׁים בָּהּ? תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים טז,א) "שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ", חֹדֶשׁ אַתְּ מְעַבֵּר, וְאֵי אַתְּ מְעַבֵּר אֶחָד מִשְּׁלֹשִׁים בָּהּ. אוֹ מַה שָּׁנָה, אֶחָד מִשְּׁנַיִם עָשָׂר בָּהּ, אַף חֹדֶשׁ אֶחָד מִשְּׁנֵים עָשָׂר

[18] תֵּחָתּוּ: תפחדו.
[19] עַבֵּר: תוסיף חודש אדר ב', כדי לדחות את מועד חודש ניסן, שיתאים לאביב לפי שנת השמש.
[20] אֶחָד מִמְּנוּיֶיהָ: יחידה אחת מן היחידות שבהן מתחלקת השנה, כלומר חודש.
[21] אֶחָד מִמְּנוּיָיו: יחידה אחת מן היחידות שבהן מתחלק החודש, כלומר יום.

בּוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כג,ו) "וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, חַג הַמַּצּוֹת לַיי, שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ." יוֹם לְחֹדֶשׁ אַתְּ מְעַבֵּר, וְאֵי אַתְּ מְעַבֵּר אֶחָד מִשְּׁנֵים עָשָׂר בּוֹ.

וְרַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: הָא אִם אָמַרְתָּ כֵּן, כְּבַר הַלָּבָנָה בְּאֶמְצַע הָרָקִיעַ! הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן. הוֹאִיל וְהַחֹדֶשׁ מִתְעַבֵּר, וְהַשָּׁנָה מִתְעַבֶּרֶת, מַה הַחֹדֶשׁ, אֶחָד מִמְּנוּיָיו, אַף הַשָּׁנָה אֶחָד מִמְּנוּיֶיהָ. מַה חֹדֶשׁ, אֵין תּוֹסֶפֶת עִבּוּרוֹ אֶלָּא בַּסּוֹף, אַף שָׁנָה, אֵין תּוֹסֶפֶת עִבּוּרָהּ אֶלָּא בַּסּוֹף.

רַבִּי יִרְמְיָה אוֹמֵר: הוֹאִיל וְטַמְאָה מְעַכֶּבֶת וְאָבִיב מְעַכֵּב, מַה טַּמְאָה, אֵין פָּחוּת מִשִּׁלְשִׁים יוֹם, אַף אָבִיב, אֵין פָּחוּת מִשִּׁלְשִׁים יוֹם. אוֹמֵר, אֲפִלּוּ בּוֹ חָל אָבִיב וּבָא? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יג,י) "וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ", בְּמוֹעֲדָהּ מוֹסִיף אַתְּ, וְאֵין אַתְּ מוֹנֵעַ.

"**רֹאשׁ הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה**", שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה נִיסָּן שֵׁנִי. רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁאֵין מְעַבְּרִין אֶת הַשָּׁנָה אֶלָּא בַּבַּיִת הַגָּדוֹל שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**רֹאשׁ הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה. דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל**".

פרק ג

(שמות יב,ג) "**דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית אָבֹת, שֶׂה לַבָּיִת.**" רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: וְכִי שְׁנֵיהֶם הָיוּ מְדַבְּרִים? וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (שמות לא,יג) "וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**דַּבְּרוּ**"? אֶלָּא כְּשֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְדַבֵּר, הָיָה אַהֲרֹן מַרְכִּין אָזְנוֹ לִשְׁמֹעַ בְּאֵימָה,[22] וּמַעֲלֶה עָלָיו כְּאִלּוּ שׁוֹמֵעַ מִפִּי הַקָּדוֹשׁ. רַבִּי אֶחַי בְּרַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: וְכִי שְׁנֵיהֶם מְדַבְּרִים הָיוּ? וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (שמות לא,יג) "וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**דַּבְּרוּ**"? אֶלָּא כֵּיוָן שֶׁמֹּשֶׁה מְדַבֵּר, הָיָה אַהֲרֹן מֵימִינוֹ וְאֶלְעָזָר מִשְּׂמֹאלוֹ, וְאִיתָמָר מֵימִינוֹ שֶׁלְּאַהֲרֹן, וְהַדִּבּוּר יוֹצֵא מִבֵּינֵיהֶם כְּאִלּוּ שְׁלָשְׁתָּן מְדַבְּרִים.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: מֹשֶׁה חוֹלֵק כָּבוֹד לְאַהֲרֹן וְאוֹמֵר לוֹ: לַמְּדֵנִי! וְאַהֲרֹן חוֹלֵק כָּבוֹד לְמֹשֶׁה וְאוֹמֵר לוֹ: לַמְּדֵנִי! וְהַדִּבּוּר יוֹצֵא מִבֵּינֵיהֶם כְּאִלּוּ שְׁנֵיהֶם מְדַבְּרִים.

"**דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ**". הַדִּבֵּר הַזֶּה בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּלְקִיחָה בֶּעָשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר. אַתָּה אוֹמֵר הַדִּבֵּר הָיָה בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּלְקִיחָה בֶּעָשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא הַדִּבֵּר וּלְקִיחָה בֶּעָשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר? תִּלְמֹד לוֹמַר "**הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם דַּבְּרוּ**", אֵימָתַי הָיָה הַדִּבֵּר? בְּרֹאשׁ הַחֹדֶשׁ. הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן: הַדִּבֵּר בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּלְקִיחָה בֶּעָשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר.

[22] מַרְכִּין אָזְנוֹ: מטה אוזנו כלפי מטה כדי להקשיב היטב.

רַבִּי אֲחַי בְּרַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: הַדִּבֵּר בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּלְקִיחָה בֶּעָשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא הַדִּבֵּר וּלְקִיחָה בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר? תִּלְמֹד לוֹמַר "**דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר**", שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "**לֵאמֹר**", אֶלָּא לְהַפְסִיק הָעִנְיָן. הָא אֵין עָלֶיךָ לָדוּן כְּלָשׁוֹן אַחֲרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן: הַדִּבֵּר בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּלְקִיחָה בֶּעָשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: הַדִּבֵּר בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּלְקִיחָה בֶּעָשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא הַדִּבֵּר בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּלְקִיחָה וּשְׁחִיטָה בֶּעָשׂוֹר? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יב,ו) "וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם". אִם אָמַרְתָּ כֵן, עָקַרְתָּ אֶת כָּל הַכָּתוּב! הָא אֵין עָלֶיךָ לָדוּן כְּלָשׁוֹן אַחֲרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן: הַדִּבֵּר בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וּלְקִיחָה בֶּעָשׂוֹר, וּשְׁחִיטָה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר.

"**בָּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ**". אֵין לִי אֶלָּא עָשִׂירִי שֶׁהוּא כָּשֵׁר לִלְקִיחָה; אַרְבָּעָה עָשָׂר, מְנַיִן? אָמַרְתָּ קַל וָחֹמֶר: מָה עָשִׂירִי, שֶׁאֵינוֹ כָּשֵׁר לִשְׁחִיטָה, כָּשֵׁר לִלְקִיחָה, אַרְבָּעָה עָשָׂר, שֶׁהוּא כָּשֵׁר לִשְׁחִיטָה, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי כָּשֵׁר לִלְקִיחָה? שִׁלְשָׁה עָשָׂר מְנַיִן? אָמַרְתָּ קַל וָחֹמֶר: מָה עָשִׂירִי, שֶׁאֵינוֹ קָרוֹב לִשְׁחִיטָה, כָּשֵׁר לִלְקִיחָה, שִׁלְשָׁה עָשָׂר, שֶׁהוּא קָרוֹב לִשְׁחִיטָה, דִּין הוּא שֶׁיִּכָּשֵׁר לִלְקִיחָה.[23] וְהוּא הַדִּין לְאַחַד עָשָׂר וְלִשְׁנֵים עָשָׂר.

"**בָּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה**", לְהוֹצִיא פֶּסַח דּוֹרוֹת, שֶׁפֶּסַח מִצְרַיִם מַקְחוֹ מִבָּעָשׂוֹר,[24] וּפֶסַח דּוֹרוֹת מַקְחוֹ כָּל זְמַן.

"**וְיִקְחוּ לָהֶם**". וְכִי כֻּלָּם הָיוּ לוֹקְחִים? אֶלָּא לַעֲשׂוֹת שְׁלוּחוֹ שֶׁלְּאָדָם כְּמוֹתוֹ. מִכָּן אָמְרוּ: שְׁלוּחוֹ שֶׁלְּאָדָם כְּמוֹתוֹ.

"**אִישׁ שֶׂה לְבֵית אָבֹת**". בִּכְלַל שֶׂה, גְּדִי וְטָלֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יד,ד) "שֹׁה כְשָׂבִים וְשֹׁה עִזִּים."

"**לְבֵית אָבֹת**", אֵין "**לְבֵית אָבֹת**" אֶלָּא לְמִשְׁפָּחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר א,ב) "לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם". וַהֲרֵי שֶׁהָיוּ עֲשָׂר מִשְׁפָּחוֹת לְבֵית אָב אֶחָד, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׂה אֶחָד לְכֻלָּם! תִּלְמֹד לוֹמַר "**שֶׂה לַבָּיִת**".

(שמות יב,ד) ["**וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה, וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת, אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה.**"] "**וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה**". בָּא הַכָּתוּב

[23] שֶׁיִּכָּשֵׁר: שיהיה כשר.
[24] מַקָּחוֹ: קנייתו.
[25] ומוֹשְׁכִין יְדֵיהֶם מִמֶּנּוּ: מבטלים את ההצטרפות לחבורה.
[26] נִמְנִין עַל הַפֶּסַח: מצטרפים לחבורה שתאכל שה אחד לקרבן הפסח.

לְלַמְּדָךְ, שֶׁלְּעוֹלָם נִמְנִין עַל הַפֶּסַח[26] וּמוֹשְׁכִין יְדֵיהֶם מִמֶּנּוּ,[25] עַד שֶׁיִּשְׁחֲטוּ, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַנִּיחַ אֶת הַפֶּסַח כְּמוֹת שֶׁהוּא.[27]

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: וּבִלְבַד שֶׁיְּהֵי שָׁם אֶחָד מֵהֶחָבוּרָה הָרִאשׁוֹנָה, שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת עִקָּר טְפֵלָה וּטְפֵלָה עִקָּר.

"**וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁאִם יִרְצֶה אָדָם לְמַנּוֹת עִמּוֹ אֲחֵרִים עַל פִּסְחוֹ, שֶׁהוּא רַשַּׁי? שֶׁנֶּאֱמַר "**וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ**".

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁאִם יִרְצֶה אָדָם לַעֲשׂוֹת פִּסְחוֹ יְחִידִי, שֶׁהוּא רַשַּׁי? שֶׁנֶּאֱמַר "**וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שְׁכֵנוֹ שֶׁבְּנִגּוֹ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא שְׁכֵנוֹ שֶׁבַּשָּׁדֶה? תִּלְמֹד לוֹמַר "**הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ**", דִּבֶּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: "**שְׁכֵנוֹ**", מִכָּל מָקוֹם.

"**בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת**". אֵין 'מִכְסַת' אֶלָּא מִנְיָן, שֶׁיִּשְׁחֲטוּ לְמִנְיָיו. שְׁחָטוֹ שֶׁלֹּא לְמִנְיָיו, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי כְעוֹבֵר עַל הַמִּצְוָה וְכָשֵׁר! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ**", שְׁנָה הַכָּתוּב עָלָיו לְפָסֹל.[28]

דָּבָר אַחֵר: "**בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "**אִישׁ**", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ; אִשָּׁה, טוּמְטוּם, אַנְדְּרוֹגִינוֹס, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת**", רִבָּה.[29] מַשְׁמָע מֵבִיא אֶת אֵלּוּ,[30] וּמֵבִיא אֶת הַחוֹלֶה וְאֶת הַקָּטָן שֶׁאֵינָן יְכוֹלִין לֶאֱכֹל כַּזַּיִת! תִּלְמֹד לוֹמַר "אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ", יָצְאוּ הַחוֹלֶה וְהַקָּטָן שֶׁאֵינָן יְכוֹלִין לֶאֱכֹל כַּזַּיִת. מִכָּן אָמַר רַבִּי: הַחוֹלֶה וְהַקָּטָן שֶׁאֵינָן יְכוֹלִין לֶאֱכֹל כַּזַּיִת, אֵין שׁוֹחֲטִין עֲלֵיהֶן.

"**תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה**". רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: לָשׁוֹן סֶרְסִי הוּא זֶה,[31] כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ: כּוֹס לִי טָלֶה זֶה!

"**עַל הַשֶּׂה**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּדְךָ שֶׁנִּמְנִין עַל הַפֶּסַח, וּמוֹשְׁכִים אֶת יְדֵיהֶם מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיִּשְׁחֲטוּ, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַנִּיחַ אֶת הַפֶּסַח כְּמוֹת שֶׁהוּא. רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: בַּמֶּה הָעִנְיָן מְדַבֵּר? בְּחַי.

פרק ד

(שמות יב,ה) "**שֶׂה תְּמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם, מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ.**" "**שֶׂה**", בְּכָל שֶׂה, גְּדִי וְטָלֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יד,ד) "שֹׁה כְשָׂבִים וְשֹׁה עִזִּים". "**תְּמִים**", לְהוֹצִיא בַּעַל מוּם. "**זָכָר**", לְהוֹצִיא טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס וּנְקֵבָה. "**בֶּן שָׁנָה**", אֵין לִי אֶלָּא בֶּן שָׁנָה;

[27] כְּמוֹת שֶׁהוּא: בלי אף מנוי עליו.
[28] שְׁנָה הַכָּתוּב: חזר הפסוק פעם נוספת על העניין.
[29] רִבָּה: הרחיב, הוסיף על המשמעות המצומצמת של 'איש'.
[30] מֵבִיא: מכניס להגדרה.
[31] לָשׁוֹן סֶרְסִי: ארמית מערבית.

כָּל שְׁנָתוֹ מְנַיִן?[32] הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: קַל וָחֹמֶר: מָה אִם עוֹלָה חֲמוּרָה כְּשֵׁרָה לָבֹא כָּל שְׁנָתָהּ כְּבַת שְׁנָתָהּ, פֶּסַח, שֶׁהוּא קַל, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּכְשַׁר לָבֹא כָּל שְׁנָתוֹ כְּבֶן שְׁנָתוֹ?
רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מָה אַיִל, שֶׁתְּחִלָּתוֹ פָּסוּל, סוֹפוֹ כָּשֵׁר,[33] שֶׁה, שֶׁתְּחִלָּתוֹ כָּשֵׁר, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי סוֹפוֹ כָּשֵׁר?
"**מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים**", מִזֶּה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וּמִזֶּה בִּפְנֵי עַצְמוֹ. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא שֶׁיָּבִיא מִשְּׁנֵיהֶם כְּאַחַת? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא א,י) "וְאִם מִן הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ", מִזֶּה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וּמִזֶּה בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם עוֹלָה חֲמוּרָה כְּשֵׁרָה לָבֹא מִין אֶחָד, פֶּסַח, שֶׁהוּא קַל, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּכְשַׁר לָבֹא מִמִּין אֶחָד? הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים**"? מִזֶּה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וּמִזֶּה בִּפְנֵי עַצְמוֹ.
(שמות יב,ו) "**וְהָיָה לָכֶם**", לְהָבִיא פֶּסַח דּוֹרוֹת, שֶׁלֹּא יָבֹא אֶלָּא מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים.
דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר.
רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: "**תִּקָּחוּ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים טז,ב) "וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיי אֱלֹהֶיךָ, צֹאן וּבָקָר", צֹאן לַפֶּסַח, וּבָקָר לַחֲגִיגָה. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה בַּפֶּסַח? וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "**שֶׁה תָּמִים זָכָר**"? פֶּסַח מִצְרַיִם, אֲבָל פֶּסַח דּוֹרוֹת, יָבִיא מִזֶּה וּמִזֶּה! תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ**", שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "**תִּקָּחוּ**", אֶלָּא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**תִּקָּחוּ**"? לְהָבִיא פֶּסַח דּוֹרוֹת, שֶׁלֹּא יָבִיא אֶלָּא מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים.
דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.
רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: צֹאן לַפֶּסַח, וּבָקָר לַחֲגִיגָה. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה בַּפֶּסַח? וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "**שֶׁה תָּמִים זָכָר**"? פֶּסַח מִצְרַיִם, אֲבָל פֶּסַח דּוֹרוֹת, יָבִיא מִזֶּה וּמִזֶּה! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יג,ה) "וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה", בָּעֲבֹדָה שֶׁעֲבַדְתָּ בְּמִצְרַיִם, כָּךְ עֲשֵׂה לְפָנַי לַדּוֹרוֹת. דִּבְרֵי רַבִּי יוֹנָתָן.
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: צֹאן לַפֶּסַח, וּבָקָר לַחֲגִיגָה. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה בַּפֶּסַח? וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "**שֶׁה תָּמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם**"? פֶּסַח מִצְרַיִם, אֲבָל פֶּסַח דּוֹרוֹת, יָבִיא מִזֶּה וּמִזֶּה! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יב,כד) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק לְךָ", הֲרֵי פֶּסַח דּוֹרוֹת אָמוּר. אִם כֵּן, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,ב) "וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיי אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר"? צֹאן לַפֶּסַח, וּבָקָר לַחֲגִיגָה.
רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים טז,ב) "וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיי אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ**". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִים הַלָּלוּ?

[32] כָּל שְׁנָתוֹ: כל השנה הראשונה של חייו.
[33] תְּחִלָּתוֹ פָּסוּל: איל הוא כבש זכר בשנתו השניה. אבל שלושים יום הראשונים של השנה השניה הוא פסול להקרבה ונקרא פלגס.

אָמַרְתָּ, זוֹ מִדָּה בַּתּוֹרָה: שְׁנֵי כְתוּבִים זֶה כְּנֶגֶד זֶה וְסוֹתְרִין זֶה עַל יְדֵי זֶה, וּמַתְקַיְּמִין בְּמָקוֹמָן, עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶן. תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יב,כא) "מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם, וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח", צֹאן לַפֶּסַח, וְלֹא בָקָר לַפֶּסַח.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בַּחֲגִיגָה הַבָּאָה בַּפֶּסַח הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בִּפְנֵי עַצְמוֹ? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "**שֹׁה תָּמִים זָכָר**", הֲרֵי פֶּסַח עַצְמוֹ אָמוּר. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,ב) "וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיי אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר"? בַּחֲגִיגָה הַבָּאָה בַּפֶּסַח הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

רַבִּי אוֹמֵר: בַּזֶּבַח הַבָּא מִן הַבָּקָר כְּמִן הַצֹּאן הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְאֵי זֶה זֶה? זֶה שְׁלָמִים. מִכָּן אָמְרוּ: מוֹתַר שְׁלָמִים לִשְׁלָמִים, וּמוֹתַר פֶּסַח לִשְׁלָמִים.

פרק ה

(שמות יב,ו) "**וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת, עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם.**" מִפְּנֵי מָה הִקְדִּים הַכָּתוּב לְקִיחָתוֹ שֶׁלַּפֶּסַח קֹדֶם לִשְׁחִיטָתוֹ אַרְבָּעָה יָמִים? הָיָה רַבִּי מַתְיָה בֶּן חָרָשׁ אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (יחזקאל טז,ח) "וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ, וָאֶרְאֵךְ, וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים",[34] הִגִּיעַ שְׁבוּעָתוֹ שֶׁנִּשְׁבַּע הַמָּקוֹם לְאַבְרָהָם שֶׁיִּגָּאֵל אֶת בָּנָיו, וְלֹא הָיָה בְיָדָם מִצְוֹות שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בָּהֶם כְּדֵי שֶׁיִּגָּאֲלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל טז,ז) "רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ, וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים, שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ, וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה." עֶרְיָה מִן הַמִּצְוֹות. נָתַן לָהֶם הַמָּקוֹם שְׁתֵּי מִצְוֹות, מִצְוַת פֶּסַח וּמִצְוַת מִילָה, שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בָהֶן כְּדֵי שֶׁיִּגָּאֲלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל טז,ו) "וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ, וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ, וָאֹמַר לָךְ: בְּדָמַיִךְ חֲיִי! וְאֹמַר לָךְ: בְּדָמַיִךְ חֲיִי!" וְאוֹמֵר: (זכריה ט,יא) "גַּם אַתְּ, בְּדַם בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ." לְכָךְ הִקְדִּים הַכָּתוּב לְקִיחָתוֹ שֶׁלַּפֶּסַח קֹדֶם לִשְׁחִיטָתוֹ אַרְבָּעָה יָמִים, שֶׁאֵין נוֹטְלִין שָׂכָר אֶלָּא עַל הַמַּעֲשֶׂה.

רַבִּי אֶלִיעֶזֶר הַקַּפָּר בְּרַבִּי אוֹמֵר: וְכִי לֹא הָיָה בְיָדָם שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל אַרְבַּע מִצְוֹות שֶׁאֵין כָּל הָעוֹלָם כְּדַי בָּהֶם?[35] שֶׁלֹּא נֶחְשְׁדוּ עַל הָעֲרָיוֹת, וְלֹא נֶחְשְׁדוּ עַל לָשׁוֹן הָרָע, וְלֹא שִׁנּוּ אֶת שְׁמָם, וְלֹא שִׁנּוּ אֶת לְשׁוֹנָם.

וּמְנַיִן שֶׁלֹּא נֶחְשְׁדוּ עַל הָעֲרָיוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא כד,י) "וַיֵּצֵא בֶּן אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית, וְהוּא בֶּן אִישׁ מִצְרִי", לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא הָיָה בֵּינֵיהֶם אֶלָּא זֶה, וּפִרְטוֹ הַכָּתוּב. עָלֵיהֶם מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה: (שיר השירים ד,יב) "גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה, גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם." "גַּן נָעוּל", אֵלּוּ הַזְּכָרִים, "גַּל נָעוּל", אֵלּוּ הַנְּקֵבוֹת.

[34] דֹּדִים: אהבה. עת דודים, התבגרות מינית.
[35] אֵין כָּל הָעוֹלָם כְּדַי בָּהֶם: העולם כולו שווה פחות מהן.

וְרַבִּי נָתָן אוֹמֵר: "גַּל נָעוּל", אֵלּוּ הַנְּשׁוּאוֹת, "מַעְיָן חָתוּם", אֵלּוּ הָאֲרוּסוֹת. דָּבָר אַחֵר. "גַּן נָעוּל", "גַּל נָעוּל", שְׁתֵּי בִיאוֹת.

וּמְנַיִן שֶׁלֹּא נָחְשְׁדוּ עַל לָשׁוֹן הָרָע, וְהָיוּ אוֹהֲבִין זֶה אֶת זֶה? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ג,כב) "וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ". כְּבָר הָיוּ בְיָדָם שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, וְאֵין אַתָּ מוֹצֵא בְּאֶחָד מֵהֶם שֶׁהִלְשִׁין עַל חֲבֵרוֹ.

וּמְנַיִן שֶׁלֹּא שִׁנּוּ שְׁמָם? שֶׁכַּשֵּׁם שֶׁמִּיַּחֲסָן בִּירִידָתָן, (שמות א,ב) "רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה", כָּךְ מִיַּחֲסָן בַּעֲלִיָּתָן "רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי". שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר א,יח) "וַיִּתְיַלְּדוּ עַל מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת", וְאוֹמֵר: (בראשית מח,טז) "הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים, וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק, וְיִדְגּוּ[36] לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ."

וּמְנַיִן שֶׁלֹּא שִׁנּוּ אֶת לְשׁוֹנָם? שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מה,יב) "כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם." וְאוֹמֵר (שמות ה,יג) "וַיֹּאמְרוּ: אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ", וְאוֹמֵר (בראשית יד,יג) "וַיָּבֹא הַפָּלִיט" "וַיַּגֶּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי".

וּמִפְּנֵי מָה הִקְדִּים לְקִיחָתוֹ שֶׁלַּפֶּסַח לִשְׁחִיטָתוֹ אַרְבָּעָה יָמִים? לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל שְׁטוּפִין בָּעֲבוֹדָה זָרָה בְּמִצְרַיִם, וַעֲבוֹדָה זָרָה שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹות, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר טו,כד) "וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה לִשְׁגָגָה", יְחֵד הַכָּתוּב הַמִּצְוָה הַזֹּאת וַאֲמָרָהּ עִנְיָן בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְאֵי זֶה זֶה? זֶה עֲבוֹדָה זָרָה.

אַתָּה אוֹמֵר עֲבוֹדָה זָרָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא אַחַת מִכָּל מִצְוֹות הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (במדבר טו,כב) "וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר דִּבֶּר יי אֶל מֹשֶׁה", בָּאוּ כָּל הַמִּצְוֹות לְלַמֵּד עַל מִצְוָה אַחַת. מַה הָעוֹבֵר עַל כָּל הַמִּצְוֹות, פּוֹרֵק עוֹל וּמֵפֵר בְּרִית וּמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה, אַף הָעוֹבֵר עַל מִצְוָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כט,יא) "לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יי אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ, אֲשֶׁר יי אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם." וְאֵין בְּרִית אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כח,סט) "אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית, אֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב, מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב." אָמַר לָהֶם: מִשְׁכוּ יְדֵיכֶם[37] מֵעֲבוֹדָה זָרָה וְהִדָּבְקוּ בַּמִּצְוֹות.

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות ו,ט) "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה, מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה." וְכִי יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁהוּא מִתְבַּשֵּׁר בְּשׂוֹרָה טוֹבָה וְאֵינוֹ שָׂמֵחַ? נוֹלַד לְךָ בֵּן זָכָר, רַבָּךְ מוֹצִיאֲךָ לְחֵרוּת, וְאֵינוֹ שָׂמֵחַ? אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר "וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה"? אֶלָּא שֶׁהָיְתָה קָשָׁה בְּעֵינֵיהֶם לִפְרֹשׁ מֵעֲבוֹדָה זָרָה.[38] וְכֵן הוּא אוֹמֵר:

[36] יִדְגּוּ: יתרבו מאוד,כמו הדגים.
[37] מִשְׁכוּ יְדֵיכֶם: המנעו, תתרחקו.
[38] לִפְרֹשׁ: לעזוב.

(יחזקאל כ,ז-ט) "וָאֹמַר אֲלֵהֶם: אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ, וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל תִּטַּמָּאוּ. וַיַּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי,[39] אִישׁ אֶת שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ, וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ, וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם, לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם. וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי, לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵמָּה בְתוֹכָם, אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שמות ו,יג) "וַיְדַבֵּר יי אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן, וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", צִוּם לִפְרֹשׁ מֵעֲבוֹדָה זָרָה.

"**וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב,כא) "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח." אָמְרוּ לוֹ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה: (שמות ח,כב) רַבֵּינוּ מֹשֶׁה! "הֵן נִזְבַּח אֶת תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם, וְלֹא יִסְקְלֻנוּ!" אָמַר לָהֶן: מִן הַנֵּס שֶׁהוּא עוֹשֶׂה לָכֶם בְּמִשְׁכָּתוֹ, אַתֶּם יוֹדְעִים מַה בִּשְׁחִיטָתוֹ.

"**וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת**", שְׁמָרֵהוּ עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר, וְשָׁחֲטֵהוּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר. אַתָּה אוֹמֵר שָׁמְרֵהוּ עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר, וְשָׁחֲטֵהוּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, אוֹ שָׁמְרֵהוּ עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר, וּמָשְׁכֵהוּ וְשָׁחֲטֵהוּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר? תִּלְמֹד לוֹמַר: (במדבר ט,ה) "בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם", קְבָעוֹ הַכָּתוּב חוֹבָה. הָא אֵין עָלֶיךָ לָדוּן כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן: שָׁמְרֵהוּ עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר, וְשָׁחֲטֵהוּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר.

"**וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת**". מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁהָיוּ מְבַקְּרִין אוֹתוֹ אַרְבָּעָה יָמִים קֹדֶם לִשְׁחִיטָה. מִכָּן אַתָּה דָן עַל הַתָּמִיד: נֶאֱמְרָה שְׁמִירָה בַּפֶּסַח, וְנֶאֱמְרָה שְׁמִירָה בַּתָּמִיד. מַה שְׁמִירָה הָאֲמוּרָה בַּפֶּסַח, מְבַקְּרִין אוֹתוֹ אַרְבָּעָה יָמִים קֹדֶם שְׁחִיטָה, אַף שְׁמִירָה הָאֲמוּרָה בַּתָּמִיד, מְבַקְּרִין אוֹתוֹ אַרְבָּעָה יָמִים קֹדֶם שְׁחִיטָה. מִכָּן אָמְרוּ: אֵין פּוֹחֲתִים מִשִּׁשָּׁה טְלָאִים הַמְבֻקָּרִין מִלִּשְׁכַּת הַטְּלָאִים, כְּדֵי לַשַּׁבָּת וְלִשְׁנֵי יָמִים טוֹבִים שֶׁלְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה,[40] וּמוֹסִיפִין לְעוֹלָם.

"**וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת**", לְהוֹצִיא פֶּסַח דּוֹרוֹת, שֶׁפֶּסַח מִצְרַיִם מַקָּחוֹ בָעֲשׂוֹר,[41] וּפֶסַח דּוֹרוֹת מַקָּחוֹ כָּל זְמַן.

"**וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ**". וְכִי כֵּן שׁוֹחֲטִין אוֹתוֹ? אֶלָּא לַעֲשׂוֹת שְׁלוּחוֹ שֶׁלְּאָדָם כְּמוֹתוֹ. מִכָּן אָמְרוּ: שְׁלוּחוֹ שֶׁלְּאָדָם כְּמוֹתוֹ.

"**וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ**", בֵּין בַּחֹל וּבֵין בַּשַּׁבָּת. וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם (שמות לא,יד) "מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת"? בִּשְׁאָר מְלָאכוֹת חוּץ מִשְּׁחִיטַת הַפֶּסַח, אוֹ אַף בִּשְׁחִיטַת פֶּסַח? וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "**וְשָׁחֲטוּ**

[39] אָבוּ: רצו.
[40] כְּדֵי ל-: מספיק ל-.
[41] מַקָּחוֹ: קנייתו.

אֹתוֹ"? בִּשְׁאָר כָּל הַיָּמִים חוּץ מִן הַשַּׁבָּת, אוֹ אַף בַּשַּׁבָּת? תִּלְמֹד לוֹמַר: (במדבר ט,ב) "וְיַעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַפָּסַח בְּמוֹעֲדוֹ", אֲפִלּוּ בַּשַּׁבָּת. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.

נָם לוֹ רַבִּי יוֹנָתָן:[42] מִמַּשְׁמָע הַזֶּה, עֲדַיִן לֹא שָׁמַעְנוּ. נָם לוֹ רַבִּי יֹאשִׁיָּה: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (במדבר כח,ב) "צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם: אֶת קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי, רֵיחַ נִיחֹחִי, תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ." אִם לְלַמֵּד עַל הַתָּמִיד שֶׁיִּדְחֶה אֶת הַשַּׁבָּת,[43] וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (במדבר כח,ט) "וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה", וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "בְּמוֹעֲדוֹ"? אֶלָּא לְהַקִּישׁ וְלִדּוּן גְּזֵרָה שָׁוָה: נֶאֱמַר כָּן "בְּמוֹעֲדוֹ", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "בְּמוֹעֲדוֹ"; מָה לְהַלָּן דּוֹחֶה שַׁבָּת, אַף כָּן דּוֹחֶה שַׁבָּת.

"**וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל**". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁאִם אֵין לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא פֶּסַח אֶחָד, שֶׁכֻּלָּן יוֹצְאִין בּוֹ יְדֵי חוֹבָתָן? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם.**"

"**וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל**", מִכָּן אָמְרוּ: הַפֶּסַח נִשְׁחָט בִּשְׁלוֹשׁ כִּתּוֹת: 'קְהַל' וְ'עֵדָה' וְ'יִשְׂרָאֵל'.

"**בֵּין הָעַרְבָּיִם**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, עִם דִּמְדּוּמֵי חַמָּה![44] תִּלְמֹד לוֹמַר "בָּעֶרֶב". (דברים טז,ו) אִי "בָּעֶרֶב", יָכֹל מִשֶּׁתֶּחְשַׁךְ חַמָּה? תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים טז,ו) "כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ".[45] אִי "כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ", "וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ", תִּלְמֹד לוֹמַר "מוֹעֵד צֵאתְךָ", הִפְסִיק הָעִנְיָן. הָא כֵּיצַד (דברים טז,ז) "וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ"? מְשֻׁחֲשֶׁכָה.[46]

רַבִּי אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (דברים טז,ו) "שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בָּעֶרֶב", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כִּשְׁמוּעָתוֹ![47] תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים טז,ו) "מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם." אֵימָתַי יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם? מֵשֵׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעְלָן.[48] וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שמות יב,מא) "וַיְהִי, בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, יָצְאוּ כָּל צִבְאוֹת יי מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם."

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: מְנַיִן רָאָיָה לְבֵין הָעַרְבָּיִם, שֶׁהוּא מֵשֵׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעְלָן? אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רָאָיָה לַדָּבָר, זֵכֶר לַדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה ו,ד) "קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה, קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַצָּהֳרַיִם, אוֹי לָנוּ כִּי פָנָה הַיּוֹם, כִּי יִנְטוּ צִלְלֵי עָרֶב."

---

[42] נָם לוֹ: אמר לו.

[43] יִדְחֶה אֶת הַשַּׁבָּת: שוחטים אתו אף על פי שהשחיטה היא מלאכה האסורה בשבת.

[44] דִּמְדּוּמֵי חַמָּה: החלשות אור השמש כשהשקיעה מתקרבת.

[45] כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ: כשהשמש נכנסת ונעלמת מאחורי האופק, בשקיעה.

[46] מְשֻׁחֲשֶׁכָה: זמן מה אחרי השקיעה, כשמספיק חשוך כדי שייראו הכוכבים.

[47] כִּשְׁמוּעָתוֹ: כמשמעות הפשוטה של המלה 'ערב', בשקיעה.

[48] מֵשֵׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעְלָן: מן הצהריים והלאה.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: בָּא הַכָּתוּב לְהָשִׁית רִאשׁוֹן אַחֲרוֹן וְאַחֲרוֹן רִאשׁוֹן: (דברים טז,ו) "מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם", לִשְׁחִיטָתוֹ; "כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ", לִצְלִיָּתוֹ; "בָּעֶרֶב", לַאֲכִילָתוֹ.
בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: בֵּין הָעַרְבַּיִם שָׁחְטֵהוּ, תֵּן עֶרֶב לַשְּׁחִיטָה, תֵּן עֶרֶב לָאֲכִילָה.

פרק ו

(שמות יב,ז) ["**וְלָקְחוּ מִן הַדָּם, וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל הַמַּשְׁקוֹף, עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם.**"] "**וְלָקְחוּ מִן הַדָּם**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בֵּין בַּיָּד בֵּין בַּכֶּלִי! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,כב) "אֲשֶׁר בַּסַּף", מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁעוּקָה חוֹקֶק בְּצַד הָאַסְקֻפָּה,[49] וְשׁוֹחֵט בְּתוֹכָהּ. וְאֵין 'סַף' אֶלָּא אַסְקֻפָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל מג,ח) "בְּתִתָּם סִפָּם אֶת סִפִּי, וּמְזוּזָתָם אֵצֶל מְזוּזָתִי, וְהַקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם, וְטִמְּאוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ, וָאֵכַל אֹתָם בְּאַפִּי."
וְאוֹמֵר (ישעיה ו,ד) "וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים". דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.
רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אֵין 'סַף' אֶלָּא כְּלִי, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א ז,נ) "וְהַסִּפּוֹת וְהַמִּזְמְרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר, וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל, זָהָב."
"**וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל הַמַּשְׁקוֹף**", מִבִּפְנִים. אַתָּה אוֹמֵר מִבִּפְנִים, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מִבַּחוּץ? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,יג) "וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם", הַנִּרְאֶה לִי, וְלֹא הַנִּרְאֶה לָאֲחֵרִים.
דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.
רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: מִבִּפְנִים. אַתָּה אוֹמֵר מִבִּפְנִים, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מִבַּחוּץ? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,יג) "וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאוֹת", לָכֶם לְאוֹת וְלֹא לָאֲחֵרִים לְאוֹת. רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: לְעוֹלָם מִבַּחוּץ, כְּדֵי שֶׁיְּהוּ הַמְצָרְיִים רוֹאִין וּמֵעֵיהֶן מִתְחַתְּכִין.[50]
"**וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל הַמַּשְׁקוֹף**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אִם הִקְדִּים זֶה לַזֶּה, לֹא יָצָא! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,כב) "וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת", הָא אִם הִקְדִּים זֶה לָזֶה, יָצָא. נִמְצִינוּ לְמֵדִין שֶׁשְּׁלֹשָׁה מִזְבְּחוֹת הָיוּ לְאֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם: הַמַּשְׁקוֹף וּשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת.
רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אַרְבָּעָה הָיוּ: הַסַּף וְהַמַּשְׁקוֹף וּשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת.
"**עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם.**" אֵין לִי אֶלָּא בָּתִּים שֶׁהָיוּ אוֹכְלִין אוֹתוֹ בָּהֶם, בָּתִּים שֶׁהָיוּ יְשֵׁנִים בָּהֶם, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם", מִכָּל מָקוֹם.
(שמות יב,ח) ["**וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה, צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֵהוּ.**"] "**וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר**". בָּשָׂר, וְלֹא גִידִים וְלֹא עֲצָמוֹת וְלֹא קַרְנַיִם וְלֹא טְלָפַיִם.

[49] עוּקָה: חפירה; אַסְקֻפָּה: סף הבית.
[50] וּמֵעֵיהֶן מִתְחַתְּכִין: מצטערים מאוד על שחיטת השה שהוא עבודה זרה שלהם.

"**בַּלַּיְלָה הַזֶּה**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל הַלַּיְלָה! תִּלְמֹד לוֹמַר "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר", אֲנִי אֶקְרָא (שמות יב,י) "וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ." לָמָּה נֶאֱמַר "עַד בֹּקֶר"? לֹא בָא הַכָּתוּב אֶלָּא לִתֵּן תְּחוּם לְבָקְרוֹ שֶׁלַּבֹּקֶר, וְאֵי זֶה זֶה? זֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר. מִכָּן אָמְרוּ: (משנה ברכות א,א; אבות א) "אֶכִילַת פְּסָחִים וַאֲכִילַת זְבָחִים וְהֶקְטֵר חֲלָבִים וְאֵבָרִים, מִצְוָתָן עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר. כָּל הַנֶּאֱכָלִים לְיוֹם אֶחָד, מִצְוָתָן עַד שֶׁיַּעֲלֶה עַמּוּד הַשַּׁחַר." וּמִפְּנֵי מָה אָמְרוּ "עַד חֲצוֹת"? כְּדֵי לְהַרְחִיק אָדָם מִן הָעֲבֵרָה, וְלַעֲשׂוֹת סְיָג לַתּוֹרָה, וּלְקַיֵּם דִּבְרֵי אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים: (אבות א,א) "הֱווּ מְתוּנִין בַּדִּין, וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה, וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה!" רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן 'לַיְלָה' וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'לַיְלָה', מַה לְּהַלָּן עַד חֲצוֹת, אַף כָּן עַד חֲצוֹת.

"**צְלִי אֵשׁ**". וְלֹא צְלִי שְׁפוּד, וְלֹא צְלִי אֶסְכָּלָה,[51] וְלֹא צְלִי חַרְסוֹ שֶׁלַּתַּנּוּר, אֶלָּא צְלִי אֵשׁ.

"**צְלִי אֵשׁ**", הַצָּלוּי מִן הַחַי. אַתָּה אוֹמֵר הַצָּלוּי מִן הַחַי, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא הַצָּלוּי מִן הַמְבֻשָּׁל? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,ח) "כִּי אִם צְלִי אֵשׁ", הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "צְלִי אֵשׁ"? הַצָּלוּי מִן הַחַי.

"**צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים**". הוֹסִיף לוֹ הַכָּתוּב שְׁתֵּי מִצְוֹות, חוּץ מִן הַמִּצְוָה הָאֲמוּרָה כָּן בְּגוּפוֹ. וְאֵי זֶה זֶה? זֶה (שמות יב,מו) "וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ."

"**צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים**". מַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁמִּצְוַת הַפֶּסַח צְלִי אֵשׁ, מַצָּה וּמָרוֹר. וּמְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁאִם אֵין לָהֶם מַצָּה וּמָרוֹר, הֵן יוֹצְאִין יְדֵי חוֹבָתָן בַּפֶּסַח? תִּלְמֹד לוֹמַר "**יֹאכְלֵהוּ**." אֵין לִי אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁאֵין לָהֶם מַצָּה וּמָרוֹר, הֵן יוֹצְאִין יְדֵי חוֹבָתָן בַּפֶּסַח, כְּדִ אִם אֵין לָהֶם פֶּסַח, יוֹצְאִין יְדֵי חוֹבָתָן בְּמַצָּה וּמָרוֹר? הֲרֵי אַתְּ דָּן: הוֹאִיל וְהַפֶּסַח מִצְוַת עֲשֵׂה, וּמַצָּה וּמָרוֹר מִצְוַת עֲשֵׂה, אִם לְמַדְתָּ, שֶׁאִם אֵין לָהֶם מַצָּה וּמָרוֹר, הֵן יוֹצְאִין יְדֵי חוֹבָתָן בַּפֶּסַח, כְּדִ אִם אֵין לָהֶם פֶּסַח, יוֹצְאִין יְדֵי חוֹבָתָן בְּמַצָּה וּמָרוֹר.

דָּבָר אַחֵר: (במדבר ט,יא) "עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ." מִכָּן אָמְרוּ: הַפֶּסַח נֶאֱכָל אֲכִילַת שׂוֹבַע, וְאֵין מַצָּה וּמָרוֹר נֶאֱכָלִין אֲכִילַת שׂוֹבַע.

(שמות יב,ט) ["**אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא, וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם, כִּי אִם צְלִי אֵשׁ, רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ**."] "**אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא**", אֵין נָא אֶלָּא חַי.

"**וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל**", לְחַיֵּב עַל הַחַי וְעַל הַמְבֻשָּׁל. אַתָּה אוֹמֵר לְחַיֵּב עַל הַחַי וְעַל הַמְבֻשָּׁל, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לְחַיֵּב עַל הַחַי וְעַל הַמְבֻשָּׁל בְּיוֹתֵר? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי אִם צְלִי אֵשׁ**". הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל**"? לְחַיֵּב עַל הַחַי וְעַל הַמְבֻשָּׁל.

[51] אֶסְכָּלָה. eskhára: רשת מעל גחלים, מנגל.

"**וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם**". אֵין לִי אֶלָּא מַיִם, שְׁאָר כָּל הַמַּשְׁקִין מְנַיִן? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אָמַרְתָּ, קַל וָחֹמֶר הוּא: וּמָה, אִם מַיִם, שֶׁאֵינָן מְפִיגִין אֶת טַעְמָן,[52] הֲרֵי הֵן אֲסוּרִין בְּבִשּׁוּל, שְׁאָר הַמַּשְׁקִין, שֶׁהֵן מְפִיגִין אֶת טַעְמָן, דִּין הוּא שֶׁיְּהוּ אֲסוּרִין בְּבִשּׁוּל.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אֵין לִי אֶלָּא מַיִם, שְׁאָר כָּל מַשְׁקִין מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל**", לְהָבִיא שְׁאָר הַמַּשְׁקִין.

[53]רַבִּי אוֹמֵר: אֲנִי אֶקְרָא 'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ כִּי אִם צְלִי אֵשׁ', וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם**"? שֶׁיְּכֹל אֵין לִי אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁהוּא בֶּאֱכֹל צְלִי, וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא נָא וּמְבֻשָּׁל; מִבְּעוֹד יוֹם מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל**", לְחַיֵּב עָלָיו מִבְּעוֹד יוֹם.

"**וּבָשֵׁל**", אֵין 'בָּשֵׁל' אֶלָּא צְלִי, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים טז,ז) "וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ". וְאוֹמֵר: (דברי הימים ב לה,יג) "וַיְבַשְּׁלוּ הַפֶּסַח בָּאֵשׁ כַּמִּשְׁפָּט, וְהַקֳּדָשִׁים בִּשְּׁלוּ בַּסִּירוֹת וּבַדְּוָדִים וּבַצֵּלָחוֹת, וַיָּרִיצוּ לְכָל בְּנֵי הָעָם." מִכָּן הָיָה רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: הַנּוֹדֵר מִן הַמְבֻשָּׁל אָסוּר בַּצְּלִי.

"**כִּי אִם צְלִי אֵשׁ, רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ**." לָמָּה נֶאֱמַר? הָיִיתִי אוֹמֵר, הָרָאוּי לִשְׁלֹק, יִשְׁלֹק, הָרָאוּי לִצְלוֹת, יִצָּלֶה! תִּלְמֹד לוֹמַר "כִּי אִם צְלִי אֵשׁ, רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ", תּוֹךְ וּבַר. דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מְקֻלָּס.[54]

(שמות יב,י) ["**וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר, וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר, בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ**."] "**וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר**", הָא אִם הוֹתִיר, עָבַר עַל מִצְוָה. שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי כָּשֵׁר! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ**." אֲנִי אֶקְרָא 'וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ', לָמָּה נֶאֱמַר "**עַד בֹּקֶר**"? אֶלָּא בָּא הַכָּתוּב לִתֵּן תְּחוּם לְבָקְרוֹ שֶׁלַּבֹּקֶר. דָּבָר אַחֵר: "**עַד בֹּקֶר**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ נִשְׂרָף אֶלָּא אוֹר שִׁשָּׁה עָשָׂר.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. הֲרֵי הוּא אוֹמֵר (שמות יב,טז) "כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם", וּשְׂרֵפָה, מֵעֵין מְלָאכָה הִיא. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**עַד בֹּקֶר**"? אֶלָּא אִם חָל אוֹר שִׁשָּׁה עָשָׂר לְהִיוֹת בַּשַּׁבָּת, מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ נִשְׂרָף אֶלָּא עַד אוֹר שִׁבְעָה עָשָׂר.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. וּמָה, אִם בִּמְקוֹם שֶׁכָּל אֹכֶל נָפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת יוֹם טוֹב, אֵין שְׂרֵפַת נוֹתָר דּוֹחָה אֶת יוֹם טוֹב, מָקוֹם שֶׁאֵין מִקְצַת אֹכֶל נָפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, אֵינוֹ דִין שֶׁלֹּא תְהֵי שְׂרֵפַת נוֹתָר דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "עַד בֹּקֶר"? בָּא הַכָּתוּב לִתֵּן תְּחוּם לְבָקְרוֹ שֶׁלַּבֹּקֶר.

[52]מְפִיגִין אֶת טַעְמָן: מוציאים את טעמם בבישול.
[53]מאמר קשה. ע' פירוש בהורביץ ע' 21.
[54]מְקֻלָּס: צלוי כולו. אולי מ- makellon: שוק הבשר.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. וּמָה אִם חָמֵץ, שֶׁהוּא בְּבַל יֵרָאֶה וּבְבַל יִמָּצֵא, אֵין שְׁרֵפָתוֹ דּוֹחָה אֶת יוֹם טוֹב, נוֹתָר, שֶׁאֵינוֹ בְּבַל יֵרָאֶה וּבְבַל יִמָּצֵא, אֵינוֹ דִין שֶׁלֹּא תְהֵי שְׂרֵפָתוֹ דּוֹחָה אֶת יוֹם טוֹב? הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**עַד בֹּקֶר**"? לָעִנְיָן שֶׁאָמַרְנוּ.

פרק ז

(שמות יב,יא) ["**וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ, מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים, נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם, וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם, וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן, פֶּסַח הוּא לַיי.**"] "**וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ**", "**מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים**", שֶׁיִּהְיוּ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים, "**נַעֲלֵיכֶם**", שֶׁיִּהְיוּ בְּרַגְלֵיכֶם, "**וּמַקֶּלְכֶם**", שֶׁיִּהְיוּ בְּיֶדְכֶם, כְּיוֹצְאֵי דְרָכִים. רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: בָּא הַכָּתוּב לְלַמְּדֵנוּ דֶּרֶךְ אֶרֶץ מִן הַתּוֹרָה, עַל יוֹצְאֵי דְרָכִים, שֶׁיִּהְיוּ מְזֹרָזִין.

"**וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן**", זֶה חֶפְזוֹן מִצְרָיִם.[56] אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא חֶפְזוֹן יִשְׂרָאֵל? [55] כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות יא,ז) "וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ", הֲרֵי חֶפְזוֹן יִשְׂרָאֵל אָמוּר.[58] הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם "וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן"? זֶה חֶפְזוֹן מִצְרָיִם.[57]

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר: "**וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן**", זֶה חֶפְזוֹן יִשְׂרָאֵל. אַתָּ אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא חֶפְזוֹן מִצְרָיִם? וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות יב,לט) "כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם", הֲרֵי חֶפְזוֹן מִצְרָיִם אָמוּר, הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן**"? זֶה חֶפְזוֹן יִשְׂרָאֵל.

אַבָּא חָנִן אוֹמֵר מִשֵּׁם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: זֶה חֶפְזוֹן שְׁכִינָה. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאִיָּה לַדָּבָר, זֶכֶר הוּא: (שיר השירים ב,ח) "קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא, מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים, מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת." וְאוֹמֵר: (שיר השירים ב,ט) "הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ, מַשְׁגִּיחַ מִן הַחַלֹּנוֹת, מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים." וְאַף לֶעָתִיד לָבֹא יְהֵי בְחִפָּזוֹן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ישעיה נב,יב) "כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ, וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן", וּמִפְּנֵי מָה? "כִּי הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יי, וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל." "**פֶּסַח הוּא לַיי**", שֶׁיִּהְיוּ כָל מַעֲשָׂיו לְשֵׁם שָׁמַיִם.

(שמות יב,יב) ["**וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה, וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים, אֲנִי יי.**"] "**וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם**". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כְּמֶלֶךְ שֶׁהוּא עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם. דָּבָר אַחֵר: "**וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם**", נוֹתֵן אֲנִי עֶבְרָתִי וְיִרְאָתִי בְּמִצְרַיִם. וְאֵין עֶבְרָה אֶלָּא זַעַם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,מט) "יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה", וְאוֹמֵר: (צפניה א,טו) "יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא, יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה, יוֹם שֹׁאָה וּמְשׁוֹאָה, יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה, יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל." וְאוֹמֵר: (ישעיה

[55] ג אין, ומשמע: מִצְרַיִם.
[56] חֶפְזוֹן מִצְרַיִם: הגירסה בגניזה: חפזון ישראל.
[57] ג: יִשְׂרָאֵל.
[58] ג: יִשְׂרָאֵל.

יג,ט) "הִנֵּה יוֹם יי בָּא, אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אָף, לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה, וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה." (עמוס ה,יז) "וּבְכָל כְּרָמִים מִסְפֵּד, כִּי אֶעֱבֹר בְּקִרְבֶּךָ, אָמַר יי."

"**וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, עַל יְדֵי מַלְאָךְ אוֹ עַל יְדֵי הַשָּׂלִיחַ. תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יב,כט) "וַיְהִי הַחֲצִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שָׂלִיחַ וְלֹא עַל יְדֵי הַשָּׂרָף.

"**וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם**", אֲפִלּוּ מִמְּקוֹמוֹת אֲחֵרִים. וּבְכוֹרֵי מִצְרָיִם, שֶׁהֵן בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (תהלים קלו,י) "לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ." וּבְכוֹרֵי חָם כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (תהלים עח,נא) "וַיַּךְ כָּל בְּכוֹר בְּמִצְרָיִם, רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאָהֳלֵי חָם."

"**מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה**". מִי שֶׁהִתְחִיל בָּעֲבֵרָה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת.

כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (בראשית ז,כג) "וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה, עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם, וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ".

כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (בראשית יט,יא) "וְאֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים".[59]

מִי שֶׁהִתְחִיל בָּעֲבֵרָה, מִמֶּנּוּ נִפְרַע תְּחִלָּה.

כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (שמות יד,ד) "וְאִכְבְּדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל חֵילוֹ".

כֵּיוֹצֵא בַדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר: (במדבר ה,כז) "וְצָבְתָה[60] בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ", מֵאֵבֶר שֶׁהִתְחִיל בָּעֲבֵרָה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת.

כֵּיוֹצֵא בַדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר: (דברים יג,טז) "הַכֵּה תַכֶּה אֶת יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי חָרֶב, הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ, וְאֶת בְּהֶמְתָּהּ לְפִי חָרֶב." מִי שֶׁהִתְחִיל בָּעֲבֵרָה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת.

וְאַף כֵּן אַתָּה אוֹמֵר: "וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה", מִי שֶׁהִתְחִיל בָּעֲבֵרָה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת.

וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קַל וָחֹמֶר: מָה, אִם מִדַּת הַפֻּרְעָנוּת הַמּוּעֶטֶת, מִי שֶׁהִתְחִיל בָּעֲבֵרָה תְּחִלָּה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת, קַל וָחֹמֶר בְּמִדַּת הַטּוֹבָה הַמְרֻבָּה.

"**וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים, אֲנִי יי.**" שְׁפָטִים מְשֻׁנִּים זֶה מִזֶּה: שֶׁלְּאֶבֶן הָיְתָה נְמֵסִית, וְשֶׁלָּעֵץ הָיְתָה נִדְבֶּקֶת, וְשֶׁלַּמַּתֶּכֶת נֶעֱשֵׂית חֲרָרָה[61], שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר לג,ד) "וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יי בָּהֶם כָּל בְּכוֹר, וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יי שְׁפָטִים." וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שֶׁלְּאֶבֶן נִרְקֶבֶת, וְשֶׁלָּעֵץ נְמֵסִית.

[59] סַנְוֵרִים: עִיוְורון.
[60] צָבְתָה: התנפחה.
[61] חֲרָרָה: פת דקה הנאפית על גבי גחלים. צורה הדומה לחררה, פח דק וענול.

רַבִּי יוֹנָה אוֹמֵר: שְׁפָטִים שָׁפוּט שׁוֹפְטֵי שְׁפָטִים, נִתְכָּכִים[63], נִבְקָקִים[62], נִגְדָּעִים, נִשְׁרָפִים. נִמְצֵינוּ לְמֵדִין, שֶׁעֲבוֹדָה זָרָה לוֹקָה בְּאַרְבָּעָה דְּרָכִים, וְעוֹבְדֶיהָ בִּשְׁלֹשָׁה: בְּמַכָּה, בְּהַשְׁחָתָה וּבְמַגֵּפָה.

"**אֲנִי יי**", מַה שֶּׁאֵי אֶפְשָׁר לְבָשָׂר וָדָם לוֹמַר כֵּן. "**אֲנִי יי**", בִּשְׁבוּעָה אֲנִי נִפְרָע מֵהֶם. וַהֲלֹא דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה, מִדַּת פֻּרְעָנוּת מְעוּטָה, אָמַר הַמָּקוֹם לַעֲשׂוֹת וְעָשָׂה, מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה!

(שמות יב,יג) ["**וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת, עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם, וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם, וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם, וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם.**"] "**וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת**", לָכֶם לְאוֹת, וְלֹא לִי לְאוֹת; לָכֶם לְאוֹת, וְלֹא לַאֲחֵרִים לְאוֹת.

"**עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם**", לְמָה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (שמות יב,ז) "עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם"? אֵין לִי אֶלָּא בָּתִּים שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים אוֹתוֹ בָּהֶם, בָּתִּים שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים בָּהֶם, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם**", מִכָּל מָקוֹם.

"**וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם**". הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: וַהֲלֹא הַכֹּל גָּלוּי לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (דניאל ב,כב) "יָדַע מָה בַּחֲשׁוֹכָא, וּנְהוֹרָא עִמֵּהּ שְׁרֵא."[64] וְאוֹמֵר: (תהלים קלט,יב) "גַּם חֹשֶׁךְ לֹא יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָּ" וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם**"? אֶלָּא בְּשָׂכַר מִצְוָה אַחַת שֶׁאַתֶּם עוֹשִׂים, אֲנִי נִגְלָה וְחָס עֲלֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם**". אֵין פְּסִיחָה אֶלָּא חַיִס,[65] שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה לא,ה) "כְּצִפֳּרִים עָפוֹת, כֵּן יָגֵן יי צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלָם, גָּנוֹן וְהַצִּיל, פָּסֹחַ וְהִמְלִיט."

דָּבָר אַחֵר: "**וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם**", רוֹאֶה אֲנִי דַּם עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כב,יד) "וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יי יִרְאֶה, אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יי יֵרָאֶה." וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: (דברי הימים א כא,טו) "וַיִּשְׁלַח הָאֱלֹהִים מַלְאָךְ לִירוּשָׁלַם לְהַשְׁחִיתָהּ, וּכְהַשְׁחִית רָאָה יי וַיִּנָּחֶם עַל הָרָעָה, וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית: רַב! עַתָּה, הֶרֶף יָדֶךָ! וּמַלְאַךְ יי עֹמֵד עִם גֹּרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי." מָה רָאָה? רָאָה דַּם עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי".

"**וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם**". רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: אַל תִּקְרֵי "**וּפָסַחְתִּי**", אֶלָּא 'וּפָסַעְתִּי', שֶׁהָיָה הַמָּקוֹם מְדַלֵּג עַל בָּתֵּי בָנָיו בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים ב,ח) "קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה בָּא, מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים".

---

[62] נִבְקָקִים: חרבים.
[63] נִתְכָּכִים: מותכים אם הם עשוים מתכת.
[64] יוֹדֵעַ מַה בַּחֹשֶׁךְ, וְהָאוֹר עִמּוֹ שׁוֹכֵן.
[65] חַיִס: חמלה, רחמים.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: (שמות יב,יג) "**וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם**", עֲלֵיכֶם אֲנִי חָס, וְאֵינִי חָס עַל הַמִּצְרִים. הֲרֵי שֶׁהָיָה מִצְרִי בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִנָּצֵל! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם**", עֲלֵיכֶם אֲנִי חָס, וְלֹא עַל הַמִּצְרִים. הֲרֵי שֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ שֶׁלַּמִּצְרִי, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִלָּקֶה בִּגְלָלוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית, בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם**." בָּכֶם אֵינוֹ הוֹוֶה, הוֹוֶה הוּא בַּמִּצְרִים.

דָּבָר אַחֵר: "**בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם**." בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֵינוֹ הוֹוֶה, הוֹוֶה הוּא לְאַחַר זְמַן. (שמות יב,יד) ["**וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן, וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיי לְדֹרֹתֵיכֶם, חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ**."] "**וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ**", יוֹם שֶׁהוּא לְךָ לְזִכָּרוֹן אַתָּה חוֹגְגוֹ, אֲבָל לֹא שְׁמַעְנוּ אֵי זֶהוּ! כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות יג,ג) "זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה, אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם, מִבֵּית עֲבָדִים, כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יי אֶתְכֶם מִזֶּה, וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ", עֲדַיִן הַדָּבָר שָׁקוּל! כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (במדבר לג,ג) "בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה", אֵימָתַי אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַפֶּסַח? בְּלֵילֵי יוֹם טוֹב, וְלֹא יָצְאוּ אֶלָּא בְיוֹם טוֹב עַצְמוֹ.

"**וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיי**". אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב רִאשׁוֹן שֶׁהוּא טָעוּן חֲגִיגָה, יוֹם טוֹב הָאַחֲרוֹן מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יג,ו) "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיי." אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן שֶׁטְּעוּנִין חֲגִיגָה, חֲלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: הוֹאִיל וְיוֹם טוֹב רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן קְרוּיִין "מִקְרָא קֹדֶשׁ", וְחֲלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד קָרוּי "מִקְרָא קֹדֶשׁ", אִם לָמַדְתָּ עַל יוֹם טוֹב רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן, שֶׁקְּרוּאִין "מִקְרָא קֹדֶשׁ", שֶׁהֵן טְעוּנִין חֲגִיגָה, חֲלוֹ שֶׁלְּמוֹעֵד, שֶׁהוּא קָרוּי "מִקְרָא קֹדֶשׁ", דִּין הוּא שֶׁיִּטְעֹן חֲגִיגָה. וְעוֹד, קַל וָחֹמֶר: מָה רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן, שֶׁאֵין לִפְנֵיהֶם וּלְאַחֲרֵיהֶם מְקֻדָּשִׁין, טְעוּנִין חֲגִיגָה, חֲלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד, שֶׁמְּקֻדָּשׁ לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו, דִּין הוּא שֶׁיִּטְעֹן חֲגִיגָה.

דָּבָר אַחֵר: אִם יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן, שֶׁאֵין לִפְנֵיהֶם וּלְאַחֲרֵיהֶם טְעוּנִים חֲגִיגָה, הֲרֵי הֵן טְעוּנִין חֲגִיגָה, חֲלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד, שֶׁלְּפָנָיו וְאַחֲרָיו טָעוּן חֲגִיגָה, דִּין הוּא שֶׁיִּטְעֹן חֲגִיגָה.

רַבִּי יוֹסֵה הַגָּלִילִי אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (דברים טז,טו) "שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיי אֱלֹהֶיךָ", לְהָבִיא שִׁבְעַת יְמֵי הַפֶּסַח שֶׁיִּטְעֲנוּ חֲגִיגָה. אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בֶּחָג? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כג,מא) "וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיי שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׁנָה, חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ." הֲרֵי חַג אָמוּר. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיי"? לְהָבִיא שִׁבְעַת יְמֵי הַפֶּסַח שֶׁיִּטְעֲנוּ חֲגִיגָה.

"**לְדֹרֹתֵיכֶם**", שֶׁיְּנַהֵג הַדָּבָר לַדּוֹרוֹת. אוֹ "**לְדֹרֹתֵיכֶם**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, מִעוּט דּוֹרוֹת שְׁנַיִם? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ**".

פרק ח

(שמות יב,טו) ["**שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ, אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם, כִּי כָּל אֹכֵל חָמֵץ, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל, מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד יוֹם הַשְּׁבִעִי**."] "**שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל מַצָּה בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,ג) "לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ", לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא דָּבָר הַבָּא לִידֵי חִמּוּץ, וְאֵי זֶה הוּא? אֵלּוּ חֲמִשָּׁה הַמִּינִין, וְאֵלּוּ הֵן: הַחִטִּים, וְהַשְּׁעוֹרִים, וְהַכֻּסְמִים, וְשִׁבֹּלֶת שׁוּעָל, וְשִׁיפּוֹן. יָצְאוּ הָאֹרֶז וְהַדֹּחַן וְהַפָּרָגִין וְהַשֻּׁמְשֻׁמִין וְהַקִּטְנִיּוֹת, שֶׁאֵין בָּאִין לִידֵי חִמּוּץ, אֶלָּא לִידֵי סָרָחוֹן.

"**שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף מַעֲשֵׂה קְדֵרָה בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים טז,ג) "לֶחֶם עֹנִי".

"**שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ**" עִם יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן. אַתָּה אוֹמֵר עִם יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא חוּץ לְיוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יב,יח) "עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים". אִי "עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים", אוֹצִיא סְמוּךְ לְעֶשְׂרִים וְאֶחָד! תִּלְמֹד לוֹמַר "**שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ**".

"**שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ**", לַיְלָה הָרִאשׁוֹן חוֹבָה, וּשְׁאָר הַיָּמִים רְשׁוּת. אַתָּה אוֹמֵר רִאשׁוֹן חוֹבָה, וּשְׁאָר הַיָּמִים רְשׁוּת, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רִאשׁוֹן רְשׁוּת? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יב,יח) "בָּרִאשׁוֹן, בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת". הַכָּתוּב קְבָעוֹ חוֹבָה. הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן, לַעֲשׂוֹת הָרִאשׁוֹן חוֹבָה, וּשְׁאָר הַיָּמִים רְשׁוּת.

"**שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ**". כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: "**שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (דברים טז,ח) "שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי מִקְרָאוֹת הַלָּלוּ? הַשְׁבִּיעִי הָיָה בַכְּלָל, וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ: מַה שְׁבִיעִי רְשׁוּת, אַף כֻּלָּן רְשׁוּת. אוֹ מַה שְׁבִיעִי רְשׁוּת, אַף לַיְלָה הָרִאשׁוֹן רְשׁוּת? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,יח) "בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם", הַכָּתוּב קְבָעוֹ חוֹבָה. הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן. מַה שְׁבִיעִי רְשׁוּת, אַף כֻּלָּן רְשׁוּת, חוּץ מִלַּיְלָה הָרִאשׁוֹן.

דָּבָר אַחֵר: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים טז,ח) "שֵׁשֶׁת יָמִים", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**שִׁבְעַת יָמִים**". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין הַלָּלוּ? שִׁשָּׁה מִן הֶחָדֵשׁ, שִׁבְעָה מִן הַיָּשָׁן.

"**אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם**", מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב. אַתָּה אוֹמֵר מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּיוֹם טוֹב עַצְמוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות לד,כה) "לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ דַּם זִבְחִי", לֹא תִשְׁחַט אֶת הַפֶּסַח וְעֲדַיִן חָמֵץ קַיָּם. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ! וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות יב,טז) "כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם", וּשְׁרָפָה מֵעֵין מְלָאכָה הִיא. הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר**"? מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: "**בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם**", מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב. אַתָּה אוֹמֵר מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּיוֹם טוֹב עַצְמוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אַךְ בַּיּוֹם**", חִלֵּק.

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: "**תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם**", בִּשְׂרִיפָה. אַתָּה אוֹמֵר בִּשְׂרִיפָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּכָל דָּבָר? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נוֹתָר אָסוּר בַּאֲכִילָה, וְחָמֵץ אָסוּר בַּאֲכִילָה. אִם לָמַדְתְּ עַל נוֹתָר שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה, אַף חָמֵץ לֹא יְהֵי אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה! הֲרֵי נִבְלָה תּוֹכִיחַ, שֶׁהִיא אָסוּרָה בַּאֲכִילָה וְאֵינָהּ בִּשְׂרִיפָה, הִיא תּוֹכִיחַ עַל חָמֵץ, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אָסוּר בַּאֲכִילָה, לֹא יְהֵי בִּשְׂרִיפָה.

אָמַרְתָּ הֶפְרֵשׁ: נוֹתָר אָסוּר בַּהֲנָאָה, וְחָמֵץ אָסוּר בַּהֲנָאָה, אִם לָמַדְתְּ עַל נוֹתָר שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה, אַף חָמֵץ לֹא יְהֵי אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה! וַהֲרֵי שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ, שֶׁהוּא אָסוּר בַּהֲנָאָה וְאֵינוֹ בִּשְׂרִיפָה! הוּא יוֹכִיחַ עַל חָמֵץ, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אָסוּר בַּהֲנָאָה, לֹא יְהֵי בִּשְׂרִיפָה.

אָמַרְתָּ הֶפְרֵשׁ: נוֹתָר אָסוּר בַּהֲנָאָה, וְחָמֵץ אָסוּר בַּהֲנָאָה, אִם לָמַדְתְּ עַל נוֹתָר שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה, אַף חָמֵץ לֹא יְהֵי אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה! וַהֲרֵי שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ, שֶׁהוּא אָסוּר בַּהֲנָאָה וְאֵינוֹ בִּשְׂרִיפָה! הוּא יוֹכִיחַ עַל חָמֵץ, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אָסוּר בַּהֲנָאָה, לֹא יְהֵי בִּשְׂרִיפָה.

אָמַרְתָּ הֶפְרֵשׁ: נוֹתָר, חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, וְחָמֵץ, חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת. אִם לָמַדְתְּ עַל נוֹתָר שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה, אַף חָמֵץ לֹא יְהֵי אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה! וַהֲרֵי חֵלֶב שֶׁלַּשּׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ, שֶׁחַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, וְאֵינוֹ בִּשְׂרִיפָה! הוּא יוֹכִיחַ עַל חָמֵץ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁחַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, לֹא יְהֵי בִּשְׂרִיפָה.

אָמַרְתָּ הֶפְרֵשׁ: אִדִּין אַרְבָּעָה לְשׁוֹנוֹת כְּאַחַת: נוֹתָר אָסוּר בַּאֲכִילָה וְאָסוּר בַּהֲנָאָה, וְחַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת וְהַזְמַן גָּרֵם, וְחָמֵץ אָסוּר בַּאֲכִילָה וְאָסוּר בַּהֲנָאָה, וְחַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת וְהַזְמַן גָּרֵם. וְאַל תֹּאמַר נְבֵלָה תּוֹכִיחַ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֲסוּרָה בַּאֲכִילָה, אֵינָהּ אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה, וְלֹא שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהוּא אָסוּר בַּהֲנָאָה, אֵין חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, וְלֹא חֵלֶב שׁוֹר הַנִּסְקָל יוֹכִיחַ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁחַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, אֵין הַזְמַן גּוֹרֵם, אֶלְמֹד דָּבָר מִדָּבָר, אִדִּין דָּבָר מִדָּבָר: אֶלְמֹד דָּבָר שֶׁהוּא שָׁוֶה בְּאַרְבָּעָה דְּרָכִים מִדָּבָר שֶׁשָּׁוֶה בְּאַרְבָּעָה דְּרָכִים, וְאַל אֶלְמֹד דָּבָר שֶׁהוּא שָׁוֶה בְּאַרְבָּעָה דְּרָכִים מִדָּבָר שֶׁאֵינוֹ שָׁוֶה לֹא בְּדֶרֶךְ אֶחָד, וְלֹא בִּשְׁנַיִם, וְלֹא בִּשְׁלֹשָׁה. אִם לָמַדְתְּ עַל נוֹתָר שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה, אַף חָמֵץ לֹא יִהְיֶה אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה.

אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוּדָה: סָבוּר אַתְּ שֶׁאַתְּ מַחְמִיר עָלָיו, וְאֵי אַתְּ אֶלָּא מֵקֵל עָלָיו! הָא אִם לֹא מָצָא אוּר, יֵשֵׁב לוֹ וְלֹא יִשְׂרֹף? אֶלָּא בְּלָשׁוֹן זֶה הֲוֵי אוֹמֵר: עַד שֶׁלֹּא תַגִּיעַ שָׁעַת הַבִּעוּר, מִצְוַת כִּלּוּיוֹ בִּשְׂרִיפָה. מִשֶּׁהִגִּיעָה שָׁעַת הַבִּעוּר, מִצְוַת כִּלּוּיוֹ בְּכָל דָּבָר.

רַבִּי אוֹמֵר: בְּדָבָר שֶׁהוּא 'בַל יֵרָאֶה' וּ'בַל יִמָּצֵא'. וְאֵי זֶה הוּא דָּבָר שֶׁהוּא 'בַל יֵרָאֶה' וּ'בַל יִמָּצֵא'? אֵין אַתְּ מוֹצֵא אֶלָּא בִּשְׂרִיפָה.

"**כִּי כָּל אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל חָמֵץ בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,ג) "לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ", לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא דָּבָר שֶׁהוּא בָא לִידֵי חִמּוּץ. וְאֵי זֶה הוּא דָּבָר שֶׁהוּא בָא לִידֵי חִמּוּץ? אֵלּוּ מֵחֲמֵשֶׁת הַמִּינִין, חִטִּין וּשְׂעוֹרִים וְכֻסְּמִים, שִׁבֹּלֶת שׁוּעָל, שִׁיפּוֹן. יָצְאוּ הָאֹרֶז וְהַדֹּחַן וְהַפְּרָגִין וְהַשַּׁמְשְׁמִין[66] וְהַקִּטְנִיּוֹת, שֶׁאֵין בָּאִין לִידֵי חִמּוּץ אֶלָּא לִידֵי סִרָחוֹן.

"**וְנִכְרְתָה**". אֵין הַכְרָתָה אֶלָּא הַפְסָקָה.

"**הַנֶּפֶשׁ הַהִוא**", מְזִידָה. דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָה.

"**מִיִּשְׂרָאֵל**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, תִּכָּרֵת מִיִּשְׂרָאֵל וְתֵלֵךְ לָהּ אֶל עַם אַחֵר? תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כב,ג) "מִלְפָנַי, אֲנִי יי", בְּכָל מָקוֹם הוּא רְשׁוּתִי.

"**מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי**." עָנְשׁוֹ שִׁבְעָה וְאַזְהָרָתוֹ לְעוֹלָם. שֶׁהָיָה בַּדִּין, הוֹאִיל וְהַחֵלֶב, חַיָּב עָלָיו כָּרֵת, וְחָמֵץ, חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, אִם לָמַדְתָּ עַל הַחֵלֶב שֶׁעָנְשׁוֹ וְאַזְהָרָתוֹ לְעוֹלָם, אַף הֶחָמֵץ, עָנְשׁוֹ וְאַזְהָרָתוֹ לְעוֹלָם! תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד יוֹם הַשְּׁבִיעִי**", עָנְשׁוֹ שִׁבְעָה וְאַזְהָרָתוֹ לְעוֹלָם. עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ וְאַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יב,כ) "כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ".

פרק ט

(שמות יב,טז) "**וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם, כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם, אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נָפֶשׁ, הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם.**" "**וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ**". אֶרְעֶם בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּבִכְסוּת נְקִיָּה.[67] אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן שֶׁהֵם קְרוּיִין 'מִקְרָא קֹדֶשׁ'; חֲלוֹ שֶׁלְּמוֹעֵד מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כג,ב) "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יי, אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם, מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ".

"**כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם**". אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב הָאַחֲרוֹן שֶׁהוּא אָסוּר בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה; יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ**". אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן שֶׁהֵם אֲסוּרִין בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה, חֲלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כג,טו) "אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר", מִכָּל מָקוֹם. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ! אִם יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן, שֶׁאֵין קְדֻשָּׁה לֹא לִפְנֵיהֶם וְלֹא לְאַחֲרֵיהֶם, הֲרֵי הֵם אֲסוּרִים בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה, חֲלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד, שֶׁיֵּשׁ קְדֻשָּׁה לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי אָסוּר בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה? שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית יוֹכִיחוּ, שֶׁיֵּשׁ קְדֻשָּׁה לִפְנֵיהֶם וּלְאַחֲרֵיהֶם, וְהֵן מֻתָּרִים בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה. הֵם יוֹכִיחוּ עַל חֲלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ קְדֻשָּׁה לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו, שֶׁיְּהֵי מֻתָּר בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה. לֹא! אִם אָמַרְתָּ בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית,

[66] הַשַּׁמְשְׁמִין=הַשַּׁמְשְׁמִין.
[67] אֶרְעֶם: אהיה רועה אותם, אנהיג אותם בטוב.

שֶׁאֵין בָּהֶן קָרְבַּן מוּסָף, לְפִיכָךְ מַתִּירִין בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה, תֹּאמַר בְּחֻלּוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ קָרְבַּן, לְפִיכָךְ יְהֵי אָסוּר בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה! וַהֲרֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים יוֹכִיחוּ, שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם קָרְבַּן מוּסָף, וּמֻתָּרִין בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה. הֵם יוֹכִיחוּ עַל חֻלּוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ קָרְבַּן מוּסָף, יְהֵי מֻתָּר בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה! לֹא! אִם אָמַרְתָּ בְּרָאשֵׁי חֳדָשִׁים, שֶׁאֵינָן קְרוּיִין 'מִקְרָא קֹדֶשׁ', לְפִיכָךְ מַתִּירִין בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה, תֹּאמַר בְּחֻלּוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד, שֶׁהוּא קָרוּי 'מִקְרָא קֹדֶשׁ', לְפִיכָךְ יְהֵי אָסוּר בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה. הָא לְמַדְנוּ עַל חֻלּוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד, שֶׁאָסוּר בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה.

"**כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם**". לֹא תַעֲשֶׂה אַתָּה וְלֹא יַעֲשֶׂה חֲבֵרְךָ, וְלֹא יַעֲשֶׂה גּוֹי מְלַאכְתְּךָ. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לֹא תַעֲשֶׂה אַתָּה וְלֹא יַעֲשֶׂה חֲבֵרְךָ, וְיַעֲשֶׂה גּוֹי מְלַאכְתְּךָ? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות לה,ב) "שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ, שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיי, כָּל הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת." הָא לָמַדְתָּ "**כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם**", הָא לֹא תַעֲשֶׂה אַתָּה וְלֹא יַעֲשֶׂה חֲבֵרְךָ, וְלֹא יַעֲשֶׂה הַגּוֹי מְלַאכְתְּךָ. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (שמות כ,ז) "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ." וַהֲרֵי דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם שַׁבָּת חֲמוּרָה, אֵין אַתָּה מֻזְהָר עַל מְלֶאכֶת הַגּוֹי בִּמְלַאכְתְּךָ, יוֹם טוֹב הַקַּל, דִּין הוּא שֶׁלֹּא תְּהֵי מֻזְהָר עַל מְלֶאכֶת הַגּוֹי בִּמְלַאכְתְּךָ.

"**כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם**", אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב הַקַּל שֶׁאַתָּה מֻזְהָר עַל מְלֶאכֶת חֲבֵרְךָ בִּמְלַאכְתְּךָ, שַׁבָּת חֲמוּרָה, דִּין הוּא שֶׁתְּהֵא מֻזְהָר עַל מְלֶאכֶת חֲבֵרְךָ בִּמְלַאכְתְּךָ.

"**אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נָפֶשׁ**". כָּל אֹכֶל נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת יוֹם טוֹב, וְאֵין כָּל עֲבוֹדָה דּוֹחָה אֶת יוֹם טוֹב. שֶׁהָיָה בַדִּין: מָה, אִם בְּמָקוֹם שֶׁאֵין מִקְצָת אֹכֶל נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, מִקְצָת עֲבוֹדָה דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, מָקוֹם שֶׁכָּל אֹכֶל נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת יוֹם טוֹב, אֵינוֹ דִין שֶׁכָּל עֲבוֹדָה דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, מָקוֹם שֶׁכָּל אֹכֶל נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת יוֹם טוֹב? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נָפֶשׁ, הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם**." כָּל אֹכֶל נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת יוֹם טוֹב, וְאֵין כָּל עֲבוֹדָה דּוֹחָה אֶת יוֹם טוֹב. וְיֵהָא מִקְצָת אֹכֶל נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת! וְהַדִּין נוֹתֵן: וּמָה, אִם בְּמָקוֹם שֶׁאֵין כָּל עֲבוֹדָה דּוֹחָה אֶת יוֹם טוֹב, כָּל אֹכֶל נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת יוֹם טוֹב, מָקוֹם שֶׁמִּקְצָת עֲבוֹדָה דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי מִקְצָת אֹכֶל נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נָפֶשׁ, הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם**." מִקְצָת עֲבוֹדָה דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, אֵין מִקְצָת אֹכֶל נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת.

"**אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נָפֶשׁ, הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם**." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף נְפָשׁוֹת בְּהֵמָה וְנְפָשׁוֹת אֲחֵרִים בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לָכֶם**", וְלֹא לַבְּהֵמָה, "**לָכֶם**", וְלֹא לַאֲחֵרִים. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: "**אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נָפֶשׁ, הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם**." אַף נַפְשׁוֹת בְּהֵמָה בְּמַשְׁמָע! מַשְׁמָע מֵבִיא נַפְשׁוֹת בְּהֵמָה וּמֵבִיא נַפְשׁוֹת אֲחֵרִים! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אַךְ**", חָלַק.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: "**אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נָפֶשׁ, הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם**." אַף נֶפֶשׁ בְּהֵמָה בְּמַשְׁמָע! מַשְׁמָע מֵבִיא נַפְשׁוֹת בְּהֵמָה וּמֵבִיא נַפְשׁוֹת אֲחֵרִים! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לָכֶם**", וְלֹא לַאֲחֵרִים. מָה רָאִית לַחְלֹק? שֶׁאֹתָּ מָזְהָר עַל הַבְּהֵמָה, וְאֵין אַתְּ מָזְהָר עַל הַגּוֹי.

(שמות יב,יז) ["**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת, כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם**."] "**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת**". שְׁמָרֵהוּ שֶׁלֹּא תְבִיאֵהוּ לִידֵי פְסוּל. מִכָּן אָמְרוּ: תְּפַח, תְּכַבֶּה בְצוֹנִין.[69] שְׁאוֹר יִשָּׂרֵף, וְאוֹכְלוֹ פָּטוּר.[68] סָדוּק יִשָּׂרֵף, וְאוֹכְלוֹ חַיָּב מִיתָה. אֵיזֶהוּ שָׁאוֹר? כִּקְרָנֵי חֲגָבִים.[70] סָדוּק? שֶׁנִּתְעָרְבוּ סְדָקָיו זֶה בָזֶה. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה.

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: זֶה וָזֶה, אוֹכְלוֹ חַיָּב מִיתָה. אֵי זֶה הוּא שְׁאוֹר? כָּל שֶׁהִכְסִיפוּ פָּנָיו,[71] כְּאָדָם שֶׁעָמְדוּ שְׂעָרוֹתָיו.

"**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת**". רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: אַל תִּקְרָא כֵן, אֶלָּא 'וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹוֹת'. כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין מַחְמִיצִין אֶת הַמַּצָּה, כָּךְ לֹא יַחְמִיצוּ אֶת הַמִּצְוָה, אֶלָּא אִם בָּאת מִצְוָה עַל יָדְךָ, עֲשֵׂה אוֹתָהּ מִיָּד!

"**כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה**", מַגִּיד שֶׁלֹּא יָצְאוּ אֶלָּא בַיּוֹם.

"**הוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתֵיכֶם**", אֵלּוּ צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל. אַתָּה אוֹמֵר אֵלּוּ צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא צִבְאוֹת מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות יב,מא) "יָצְאוּ כָּל צִבְאוֹת יי", הֲרֵי צִבְאוֹת מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אָמוּר, הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**הוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתֵיכֶם**"? אֵלּוּ צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל.

"**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם**." לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר (שמות יב,טז) "כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם"? אֵין לִי אֶלָּא דְּבָרִים שֶׁהֵן מִשּׁוּם מְלָאכָה, דְּבָרִים שֶׁהֵן מִשּׁוּם שְׁבוּת מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם**." לְהָבִיא דְּבָרִים שֶׁהֵן מִשּׁוּם שְׁבוּת. וְאַף חָלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד יְהֵי אָסוּר מִשּׁוּם שְׁבוּת! וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וְיוֹם הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן קְרוּיִין "מִקְרָא קֹדֶשׁ", וְחָלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד קָרוּי "מִקְרָא קֹדֶשׁ", אִם לָמַדְתָּ עַל יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן, שֶׁהֵן קְרוּיִין "מִקְרָא קֹדֶשׁ", הֲרֵי הֵן אֲסוּרִין מִשּׁוּם שְׁבוּת,

[68] שְׁאוֹר=סעור: בצק שהופיעו עליו כמין שערות בגלל תפיחה.
[69] צוֹנִין: מים קרים.
[70] כְּקִרְנֵי חֲגָבִים: כמו מחושי החגב, שהם דקים וקצרים.
[71] הִכְסִיפוּ פָּנָיו: החוויר, בגלל פחד.

חֲלוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד, שֶׁהוּא קָרוּי "מִקְרָא קֹדֶשׁ", אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי אָסוּר מִשּׁוּם שְׁבוּת! תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כג,לט) "בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן."

פרק י

(שמות יב,יח) "**בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת, עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב**." קְבָעוֹ הַכָּתוּב חוֹבָה.

"**עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות יב,טו) "שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ", אֵין לִי אֶלָּא יָמִים; לֵילוֹת מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב**", לְרַבּוֹת אֶת הַלֵּילוֹת.

(שמות יב,יט) "**שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם, כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל, בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ**." אֵין לִי אֶלָּא 'בַּל יִמָּצֵא'; 'בַּל יֵרָאֶה' מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יג,ז) "וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ". אֵין לִי אֶלָּא שְׂאוֹר שֶׁהוּא בְּ'בַל יֵרָאֶה' וּבְ'בַל יִמָּצֵא'; חָמֵץ מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יג,ז) "וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ", הִקִּישׁ שְׂאוֹר לֶחָמֵץ וְחָמֵץ לַשְּׂאוֹר. מָה זֶה 'בַּל יֵרָאֶה' אַף זֶה 'בַּל יֵרָאֶה'; מָה זֶה 'בַּל יִמָּצֵא', אַף זֶה 'בַּל יֵרָאֶה'; מָה זֶה מֵחֲמִשָּׁה הַמִּינִין, אַף זֶה מֵחֲמִשָּׁה הַמִּינִין.

"**בְּבָתֵּיכֶם**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג,ז) "בְּכָל גְּבֻלֶךָ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כְּשֶׁמּוּעוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**בְּבָתֵּיכֶם**". מַה בֵּיתְךָ בִּרְשׁוּתְךָ, אַף גְּבוּלְךָ בִּרְשׁוּתְךָ. יָצָא חֲמֵצוֹ שֶׁלִּישְׂרָאֵל שֶׁהוּא בִּרְשׁוּת נָכְרִי, אַף עַל פִּי שֶׁיָּכֹל לְבַעֲרוֹ, אֲבָל אֵינוֹ בִּרְשׁוּתוֹ. יָצָא חֲמֵצוֹ שֶׁלַּנָּכְרִי שֶׁהוּא בִּרְשׁוּת יִשְׂרָאֵל, וְחָמֵץ שֶׁנִּפְלָה עָלָיו מַפֹּלֶת, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא בִּרְשׁוּתוֹ, אֲבָל אֵינוֹ יָכֹל לְבַעֲרוֹ. אַתָּה אוֹמֵר, לְכָךְ בָּא, אוֹ לֹא בָא אֶלָּא לְלַמְּדָךְ 'בַּבָּתִּים שִׁבְעָה וּבַגְּבוּלִין לְעוֹלָם'? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,ד) "וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים", מַה בָּתִּים שִׁבְעָה, אַף בַּגְּבוּלִים שִׁבְעָה.

"**כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות יב,טו) "כִּי כָּל אֹכֵל חָמֵץ", אֵין לִי אֶלָּא חָמֵץ שֶׁחַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת; שְׂאוֹר מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה**". עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: מָה, אִם חָמֵץ, שֶׁאֵינוֹ מַחְמִיץ לַאֲחֵרִים, חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, שְׂאוֹר, שֶׁהוּא מַחְמִיץ לַאֲחֵרִים, דִּין הוּא שֶׁיְּהוּ חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת. לֹא! אִם אָמַרְתָּ בֶּחָמֵץ, שֶׁהוּא רָאוּי לַאֲכִילָה, לְפִיכָךְ יְהוּ חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, תֹּאמַר בַּשְּׂאוֹר, שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַאֲכִילָה, לְפִיכָךְ לֹא יְהוּ חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת! תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה**". אֲנִי אֶקְרָא אֶת הַשְּׂאוֹר קַל וָחֹמֶר לֶחָמֵץ: מָה, אִם הַשְּׂאוֹר, שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַאֲכִילָה, חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, חָמֵץ, שֶׁרָאוּי לַאֲכִילָה, דִּין הוּא שֶׁיְּהוּ חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת! לֹא, אִם אָמַרְתָּ בַּשְּׂאוֹר, שֶׁהוּא מַחְמִיץ לַאֲחֵרִים, לְפִיכָךְ חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, תֹּאמַר בֶּחָמֵץ, שֶׁאֵינוֹ מַחְמִיץ לַאֲחֵרִים, לְפִיכָךְ לֹא יְהוּ

חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת! תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי כָּל אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה**". "**כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל**", עַד שֶׁיֹּאמְרוּ שְׁנֵי כְתוּבִין, וְאִם לֹא, לֹא שָׁמַעְנוּ.

"**וְנִכְרְתָה**", אֵין הַכְרָתָה אֶלָּא הַפְסָקָה.

"**הַנֶּפֶשׁ הַהִוא**", מְזִידָה. דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָה.

"**מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, תִּכָּרֵת מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל וְתֵלֵךְ לָהּ לְעַם אַחֵר! תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כב,ג) "מִלְפָנַי, אֲנִי יי", בְּכָל מָקוֹם רְשׁוּתִי.

"**בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ**." לְפִי שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה בְיִשְׂרָאֵל, צָרִיךְ לְהָבִיא אֶת הַגֵּרִים. אַף בְּכָל מָקוֹם שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה בְיִשְׂרָאֵל, צָרִיךְ לְהָבִיא אֶת הַגֵּרִים.

(שמות יב,כ) ["**כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ, בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת.**"] "**כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות יב,טו) "כִּי כָּל אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה", (שמות יב,יט) "כִּי כָּל אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה", אֵין לִי אֶלָּא אַלּוּ; תַּעֲרֻבְתָּן מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ**".

"**בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים יד,כג) "וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי יי אֱלֹהֶיךָ, בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם, מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ", הֲרֵי שֶׁהֶעֱלָה מַעֲשֵׂר שֵׁנִי לִירוּשָׁלַיִם, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יוֹצֵא בוֹ מִשּׁוּם מַצָּה! וּמְנַיִן שֶׁאֵינוֹ יוֹצֵא לֹא בְלֶחֶם הַפָּנִים, וְלֹא בִשְׁיֵרֵי מִנְחוֹת, וְלֹא בְחַלּוֹת תּוֹדָה, וְלֹא בִרְקִיקֵי נָזִיר, וְלֹא בִבְכּוּרִים? תִּלְמֹד לוֹמַר "**בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת**", יָצְאוּ אֵלּוּ, שֶׁאֵינָן נֶאֱכָלִין בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם. מַשְׁמָע, מוֹצִיא אֲנִי אֶת אֵלּוּ, וּמֵבִיא הַסְּפָגָנִין וְהַדִּבְשָׁנִים, וְהָאֶסְקָרִיטִין,[73] וְחַלַּת מַשְׁרֵת[72] וַאֲשִׁישָׁה![74] תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֶחֶם עֹנִי**", יָצְאוּ אֵלּוּ, שֶׁאֵינָן לֶחֶם עֹנִי. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: יוֹצֵא בָּם וּבְמַעֲשֵׂר שֵׁנִי. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֶחֶם עֹנִי**"? שֶׁלֹּא יָלוּשׁ לֹא בַיַּיִן וְלֹא בַשֶּׁמֶן, וְלֹא בִשְׁאָר כָּל הַמַּשְׁקִים, אֲבָל מְקַטֵּף הוּא מִכֻּלָּם.[75]

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: יוֹצֵא בָּם וּבְמַעֲשֵׂר שֵׁנִי. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֶחֶם עֹנִי**"? אֶלָּא מַה לַּחְמוֹ שֶׁלָּעָנִי, כָּל יְמוֹת הַשָּׁנָה, אִשְׁתּוֹ לָשָׁה, וְהוּא מַסִּיק בַּתַּנּוּר, אַף כָּן, הִיא לָשָׁה, וְהוּא מַסִּיק בַּתַּנּוּר.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (דברים טז,ג) "לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ, שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף מַעֲשֵׂר שֵׁנִי בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֶחֶם עֹנִי**", יָצָא מַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שֶׁאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בְשִׂמְחָה.

[72] מִשְׁרַת: מחבת. חלת מסרת: פת הנאפית על ידי טיגון במחבת.
[73] אֶסְקָרִיטִין, eskharítēs: מין לחמית אפויה על גריל.
[74] אֲשִׁישָׁה: חלת פירות מיובשים.
[75] מְקַטֵּף: מחליק בנוזל על הבצק לפני אפייתו.

פרק יא

(שמות יב,כא) ["**וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם, וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח.**"] "**וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל**". מְלַמֵּד שֶׁעָשָׂאן בֵּית דִּין.

"**וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם**". הַדִּבֵּר מִפִּי מֹשֶׁה, לֵאמֹר לְכָל יִשְׂרָאֵל. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: הַדִּבֵּר מִפִּי מֹשֶׁה, לֵאמֹר לַזְּקֵנִים, וּזְקֵנִים לֵאמֹר לְכָל יִשְׂרָאֵל.

נָם לוֹ רַבִּי יֹאשִׁיָּה:[76] אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה. מַה נִּשְׁתַּנְּה הַדִּבֵּר הַזֶּה מִכָּל הַדִּבְּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה? שֶׁכָּל הַדִּבְּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, הַדִּבֵּר מִפִּי מֹשֶׁה לֵאמֹר לְכָל יִשְׂרָאֵל, אַף כָּן הַדִּבֵּר מִפִּי מֹשֶׁה לֵאמֹר לְכָל יִשְׂרָאֵל. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם**"? אֶלָּא שֶׁמֹּשֶׁה חָלַק כָּבוֹד לַזְּקֵנִים.

וְכֵן הַמָּקוֹם אָמַר לְמֹשֶׁה: מֹשֶׁה! חֶלְקֵי כָּבוֹד לִזְקֵנִים! שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ג,טז) "לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם: יי אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי". וְכָתוּב: (שמות ד,כט) "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וַיַּאַסְפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל."

"**מִשְׁכוּ**", מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ, "**וּקְחוּ**", מִי שֶׁאֵין לוֹ. רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מִשְׁכוּ יְדֵיכֶם מֵעֲבוֹדָה זָרָה, וְהִדָּבְקוּ בַּמִּצְוָה. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ שֶׁלְּעוֹלָם נִמְנִין עַל הַפֶּסַח וּמוֹשְׁכִין אֶת יְדֵיהֶם מִמֶּנּוּ, עַד שֶׁיִּשְׁחֹט, וּבִלְבַד שֶׁיַּנִּיחַ אֶת הַפֶּסַח כָּל שֶׁהוּא. רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ עַל בְּהֵמָה דַּקָּה, שֶׁתְּהֵא נִקְנֵית בְּמִשִּׁיכָה.

"**וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח**". מִצְוָה שֶׁיִּשְׁחָטֻנוּ לִשְׁמוֹ, אֲבָל אִם שְׁחָטוֹ שֶׁלֹּא לִשְׁמוֹ, עֹבֵר עַל מִצְוָה. שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי כְשֵׁר! תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם**", שְׁנָה עָלָיו הַכָּתוּב לִפְסֹל. מִכָּן אָמְרוּ: כָּל הַזְּבָחִין שֶׁנִּזְבְּחוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָן כְּשֵׁרִין, אֶלָּא שֶׁלֹּא עָלוּ לַבְּעָלִים מִשּׁוּם חוֹבָה, חוּץ מִן הַפֶּסַח וּמִן הַחַטָּאת.

(שמות יב,כב) ["**וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב, וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר בַּסַּף, וְהַגַּעְתֶּם אֶל הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף, וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר.**"] "**וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב**", מִכָּן אַתְּ דָּן כָּל הַלְּקִיחוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. הוֹאִיל וְנֶאֱמְרוּ כָּל הַלְּקִיחוֹת בַּתּוֹרָה סְתָם, וּפֹרַט לְךָ הַכָּתוּב בְּאַחַת מֵהֶן, שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא אֲגֻדַּת אֵזוֹב, פּוֹרֵט אֲנִי כָּל הַלְּקִיחוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁאֵינָן אֶלָּא אֲגֻדַּת אֵזוֹב.[77] וְלֹא אֵזוֹב יָוָן וְלֹא אֵזוֹב רוֹמִי, וְלֹא אֵזוֹב כַּחְלִית וְלֹא אֵזוֹב מִדְבָּרִית,[79] וְלֹא כָל אֵזוֹב שֶׁיֵּשׁ עָלָיו שֵׁם לָוִי.[78]

"**וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם**", שֶׁיְּהֵי בַדָּם כְּדֵי טְבִילָה.

---

[76] נָם: אמר.

[77] אֵזוֹב: maiorana syriaca, שיח ריחני בעל עלים שעירים.

[78] שֶׁיֵּשׁ עָלָיו שֵׁם לָוִי: שמוסיפים עליו עוד שם להגדיר את מינו המיוחד.

[79] אֵזוֹב כַּחְלִית: אזוביון דגול, Lavandula stoechas.

"**אֲשֶׁר בַּסַּף**". מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁעוּקָה חוֹצֵץ בְּצַד הָאִסְקֻפָּה, וְשׁוֹחֵט בְּתוֹכָהּ.[80] אֵין סַף אֶלָּא אִסְקֻפָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל מג,ח) "בְּתִתָּם סִפָּם אֶת סִפִּי וּמְזוּזָתָם אֵצֶל מְזוּזָתִי, וְהַקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם", וְכָתוּב: (ישעיה ו,ד) "וַיֵּנָעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים". דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אֵין סַף אֶלָּא כֶּלִי, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א ז,נ) "וְהַסִּפּוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת[81] וְהַמְּזַרְקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר".

"**וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמַּשְׁקוֹף**", מִבִּפְנִים. אַתָּה אוֹמֵר מִבִּפְנִים, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מִבַּחוּץ? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,יג) "וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם", הַנִּרְאֶה לִי וְלֹא לַאֲחֵרִים. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: מִבִּפְנִים. אַתָּה אוֹמֵר מִבִּפְנִים, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מִבַּחוּץ? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,יג) "וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאוֹת", לָכֶם לְאוֹת וְלֹא לַאֲחֵרִים לְאוֹת.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: לֹא כִי, אֶלָּא מִבַּחוּץ, כְּדֵי שֶׁיִּהוּ הַמַּצָּרִים רוֹאִים, וּמְעִידִים מִתְחַתְּכִים.

"**וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אִם הִקְדִּים זֶה לָזֶה, לֹא יָצָא! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,ז) "וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל הַמַּשְׁקוֹף", הָא אִם הִקְדִּים זֶה לָזֶה, יָצָא. נִמְצִינוּ לְמֵדִים, שְׁלֹשָׁה מִזְבְּחוֹת הָיוּ לְאָבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם: הַמַּשְׁקוֹף וּשְׁתֵּי מְזוּזוֹת. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אַרְבָּעָה הָיוּ: הַסַּף, וְהַמַּשְׁקוֹף, וּשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת.

"**מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף**", עוֹד לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר "**וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר בַּסַּף**"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף**"? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות יב,ז) "וְלָקְחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, טְבִילָה אַחַת לְכֻלָּם! תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף**", עַל כָּל הַנְּעָה, טְבִילָה.

"**וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר**." מַגִּיד, מְשֻׁנְּתָנָה רְשׁוּת לַמַּלְאָךְ לְחַבֵּל, אֵינוֹ מַבְחִין בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה כו,כ) "לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דִּלְתְךָ בַּעֲדֶךָ, חֲבִי כִמְעַט רֶגַע עַד יַעֲבָר-זָעַם." וְאוֹמֵר: (יחזקאל כא,ח) "הִנְנִי אֵלַיִךְ וְהוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ, וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע." וְאוֹמֵר: (שמות לג,כב) "וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי, וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד עָבְרִי." לְלַמֶּדְךָ, כְּשֶׁתְּהֵא נִכְנָס בְּכִי טוֹב וְיוֹצֵא בְּכִי טוֹב. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, שֶׁהָאָבוֹת וְהַנְּבִיאִים נָהֲגוּ בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ: (בראשית כב,ג) "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר" (בראשית כח,יח) "וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר" (שמות לד,ד) "וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר" (יהושע ג,א) "וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר" (שמואל א טו,יב) "וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר" וַהֲלֹא דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר: וַהֲלֹא הָאָבוֹת וְהַנְּבִיאִים, שֶׁהָלְכוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ שֶׁלְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, נָהֲגוּ בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, שְׁאָר בְּנֵי אָדָם, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! וְכֵן

[80] אִסְקֻפָּה: סף הדלת.
[81] וְהַסִּפּוֹת. גרסת כ"י: הספים.

הוּא אוֹמֵר (תהלים קד,כ) "תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה", וְאוֹמֵר (תהלים קד,כא) "הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף", וְאוֹמֵר (תהלים קד,כח) "תִּתֵּן לָהֶם, יִלְקֹטוּן, תִּפְתַּח יָדְךָ, יִשְׂבְּעוּן טוֹב." וְאוֹמֵר (תהלים קד,כב) "תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ, יֵאָסֵפוּן, וְאֶל מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן." מִכָּן וְאֵילָךְ, (תהלים קד,כג) "יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ, וְלַעֲבֹדָתוֹ עָדֵי עֶרֶב." וְאוֹמֵר: (תהלים קד,כד) "מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יי, כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ, מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ."

(שמות יב,כג) "**וְעָבַר יי לִנְגֹּף אֶת מִצְרַיִם, וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת, וּפָסַח יי עַל הַפֶּתַח, וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף**." רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כְּמֶלֶךְ שֶׁהוּא עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם.

דָּבָר אַחֵר: (שמות יב,כג) "**וְעָבַר יי**", נוֹתֵן הוּא עֶבְרָתוֹ וְיִרְאָתוֹ בְּמִצְרַיִם. אֵין עֶבְרָה אֶלָּא זַעַם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,מט) "יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים." וְאוֹמֵר (צפניה א,טו) "יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא". וְכָתוּב: (ישעיה יג,ט) "הִנֵּה יוֹם יי בָּא, אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן, אַף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה, וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה." וְכָתוּב: (עמוס ה,יז) "וּבְכָל כְּרָמִים מִסְפֵּד, כִּי אֶעֱבֹר בְּקִרְבֶּךָ, אָמַר יי."

"**וְרָאָה אֶת הַדָּם**". הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: וַהֲלֹא הַכֹּל גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנָיו? שֶׁנֶּאֱמַר: (דניאל ב,כב) "יָדַע מָה בַּחֲשׂוֹכָא וּנְהוֹרָא עִמֵּהּ שְׁרֵא."[82] וְאוֹמֵר: (תהלים קלט,יב) "גַּם חֹשֶׁךְ לֹא יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָּ". וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְרָאָה אֶת הַדָּם**"? אֶלָּא לְשֵׁם מִצְוָה שֶׁהֵם עוֹשִׂים, הוּא נִגְלָה עֲלֵיהֶם וְחָס עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וּפָסַח יי עַל הַפֶּתַח**", וְאֵין פְּסוּחַ אֶלָּא חִיס, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה לא,ה)[83] "כְּצִפֳּרִים עָפוֹת, כֵּן יָגֵן יי צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלִָם, גָּנוֹן וְהַצִּיל, פָּסֹחַ וְהִמְלִיט."

דָּבָר אַחֵר: (שמות יב,כג) "**וְרָאָה אֶת הַדָּם**", רוֹאֶה הוּא דַּם עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כב,יד) "וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יי יִרְאֶה". וְכָתוּב (דברי הימים א כא,טו) "וּכְהַשְׁחִית רָאָה יי וַיִּנָּחֶם". מָה רָאָה? רָאָה דַּם עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כב,ח) "אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי".

"**וּפָסַח יי עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית**". הֲרֵי דְּבָרִים קַל וְחֹמֶר: וּמָה, אִם דַּם פֶּסַח מִצְרַיִם הַקַּל, שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא לְשָׁעָה, וְאֵינוֹ נוֹהֵג בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וְאֵינוֹ נוֹהֵג לַדּוֹרוֹת, נֶאֱמַר בּוֹ "**וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית**", מְזוּזָה חֲמוּרָה, שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲשָׂרָה שֵׁמוֹת מְיֻחָדִים, וְנוֹהֶגֶת בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וְנוֹהֶגֶת לַדּוֹרוֹת, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁלֹּא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית! וּמִי גָּרַם? עֲוֹנוֹתֵינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה ה,כה) "עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ אֵלֶּה, וְחַטֹּאותֵיכֶם מָנְעוּ הַטּוֹב מִכֶּם." וְכָתוּב: (ישעיה נט,ב) "כִּי אִם עֲוֹנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּילִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם, וְחַטֹּאותֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָּנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ."

[82] יוֹדֵעַ מַה בַּחֹשֶׁךְ, וְהָאוֹר עִמּוֹ שׁוֹכֵן.
[83] חִיס: לעשות שלא ייפגע עם השאר.

(שמות יב,כד) ["**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם.**"] "**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה**", לְהָבִיא פֶּסַח דּוֹרוֹת, שֶׁלֹּא יָבִיא אֶלָּא מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים. דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. "**לְחָק לְךָ וּלְבָנֶיךָ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות יב,ז) "וְלָקְחוּ מִן הַדָּם", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף הַנָּשִׁים בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר: "**לְחָק לְךָ וּלְבָנֶיךָ**", הָאֲנָשִׁים וְלֹא הַנָּשִׁים.

פרק יב

(שמות יב,כה) ["**וְהָיָה, כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יי לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר, וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת.**"] "**וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ**", תְּלָה הַכָּתוּב לַעֲבוֹדָה זוֹ מִבִּיאָתָן לְאָרֶץ וּלְהַלָּן.

"**כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר**". וְהֵיכָן דִּבֶּר? (שמות ו,ח) "וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב, וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה, אֲנִי יי."

כַּיּוֹצֵא בַדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר: (שמות טז,כג) "הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יי, שַׁבָּתוֹן". וְהֵיכָן דִּבֶּר? (שמות טז,ה) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי, וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ, וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ויקרא י,ג) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן: הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יי לֵאמֹר: בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ, וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכָּבֵד, וַיִּדֹּם אַהֲרֹן." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (שמות ט,מג) "וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי."

כַּיּוֹצֵא בוֹ הוּא אוֹמֵר: (דברים יא,כה) "פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן יי אֱלֹהֵיכֶם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ בָהּ, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר". וְהֵיכָן דִּבֶּר? (שמות כג,כז) "אֶת אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ, וְהַמֹּתִי אֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָהֶם, וְנָתַתִּי אֶת כָּל אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (דברים יב,כ) "כִּי יַרְחִיב יי אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ, וְאָמַרְתָּ, אֹכְלָה בָשָׂר, כִּי תְאַוָּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר, בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (שמות לד,כד) "כִּי אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת גְּבֻלֶךָ", וְאוֹמֵר: (שמות כג,לא) "וְשַׁתִּי אֶת גְּבֻלְךָ מִיַּם סוּף וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים, וּמִמִּדְבָּר עַד הַנָּהָר, כִּי אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (דברים טו,ו) "כִּי יי אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ". וְהֵיכָן דִּבֶּר? (דברים ז,יד) "בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל הָעַמִּים".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (דברים כו,יח) "וַיי הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה". וְהֵיכָן דִּבֶּר? (שמות יט,ה) "וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (דברים כו,יט) "וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת, וְלִהְיֹתְךָ עַם קָדֹשׁ לַיי אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (דברים כח,יג) "וּנְתָנְךָ יי לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (דברים כו,יט) "וְלִהְיֹתְךָ עַם קָדֹשׁ לַיי אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (ויקרא כ,כו) "וְהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים, כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יי, וָאַבְדִּיל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (שמות לב,כז) "כֹּה אָמַר יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: שִׂימוּ אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יְרֵכוֹ". וְהֵיכָן דִּבֶּר? (שמות כב,יט) "זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ישעיה א,ב) "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יי דִּבֶּר". וְהֵיכָן דִּבֶּר? (דברים לב,א) "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ישעיה מ,ה) "וְנִגְלָה כְּבוֹד יי, וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יי דִּבֵּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (דברים לב,לט) "רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ישעיה א,יט-כ) "אִם תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם, טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ. וְאִם תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם, חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ, כִּי פִּי יי דִּבֵּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (ויקרא כו,כה) "וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם בְּרִית, וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל עָרֵיכֶם, וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם, וְנִתַּתֶּם בְּיַד אוֹיֵב."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ישעיה כה,ח) "בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח, וּמָחָה אֲדֹנָי יי דִּמְעָה מֵעַל כָּל פָּנִים, וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ, כִּי יי דִּבֵּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (דברים לב,לט) "רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא, וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי, אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה, מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא, וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ישעיה נח,יד) "אָז תִּתְעַנַּג עַל יי וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ, וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ, כִּי פִּי יי דִּבֵּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (דברים לב,יג) "יַרְכִּבֵהוּ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ, וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי, וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע, וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (יחזקאל לט,ח) "בָּאָה וְנִהְיָתָה, נְאֻם אֲדֹנָי יי. הוּא הַיּוֹם אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (דברים לב,מב) "אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם"

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (מיכה ד,ד) "וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ, וְאֵין מַחֲרִיד, כִּי פִּי יי צְבָאוֹת דִּבֵּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (ויקרא כו,ו) "וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (עובדיה א,יח) "וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה, וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ, וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם, וְלֹא יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו, כִּי יי דִּבֵּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (במדבר כד,יט) "וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שְׂרִיד מֵעִיר."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (בראשית כא,א) "וַיי פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר, וַיַּעַשׂ יי לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (בראשית יז,יט) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן, וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק, וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם, לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (בראשית כא,א) "וַיי פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר, וַיַּעַשׂ יי לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר." וְהֵיכָן דִּבֶּר? (בראשית טו,יח) "בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יי אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר: לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (יואל ד,ח) "וּמָכַרְתִּי אֶת בְּנֵיכֶם וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה, וּמְכָרוּם לִשְׁבָאִים, אֶל גּוֹי רָחוֹק, כִּי יי דִּבֵּר." וְהֵיכָן דִּבֵּר? (בראשית ט,כה) "וַיֹּאמֶר: אָרוּר כְּנָעַן! עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (דברים יז,טז) "רַק לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים, וְלֹא יָשִׁיב אֶת הָעָם מִצְרַיְמָה, לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס, וַיי אָמַר לָכֶם: לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד." וְהֵיכָן אָמַר? (שמות יד,יג) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם: אַל תִּירָאוּ! הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם! כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם, לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ישעיה סה,כה) "זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד, וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל תֶּבֶן, וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ, לֹא יָרֵעוּ וְלֹא יַשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קָדְשִׁי, אָמַר יי." וְהֵיכָן אָמַר? (ויקרא כו,ו) "וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן הָאָרֶץ".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (מלכים א יא,ב) "מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר יי" וְהֵיכָן אָמַר? (דברים ז,ג) "וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (מלכים א ח,יב) "אָז אָמַר שְׁלֹמֹה: יי אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל." וְהֵיכָן אָמַר? (ויקרא טז,ב) "כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל הַכַּפֹּרֶת".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (מלאכי ג יז) "וְהָיוּ לִי, אָמַר יי צְבָאוֹת, לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה". וְהֵיכָן אָמַר? (שמות יט,ה) "וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה".

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (יואל ג,ה) "וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר יִקְרָא בְּשֵׁם יי יִמָּלֵט, כִּי בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם תִּהְיֶה פְּלֵיטָה, כַּאֲשֶׁר אָמַר יי, וּבַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר יי קֹרֵא." וְהֵיכָן אָמַר? (דברים כח,י) "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ, כִּי שֵׁם יי נִקְרָא עָלֶיךָ, וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ."

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ישעיה סו,כא) "וְגַם מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם, אָמַר יי." וְהֵיכָן אָמַר? (דברים כט,כח) "הַנִּסְתָּרֹת לַיי אֱלֹהֵינוּ, וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם, לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת."

אַף כֵּן אַתָּה אוֹמֵר: (שמות יב,כה) "וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר יִתֵּן יי לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר, וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת." תְּלֵה הַכָּתוּב לָעֲבוֹדָה הַזֹּאת מִבִּיאָתָן לָאָרֶץ וּלְהַלָּן.

(שמות יב,כו) ["וְהָיָה **כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם: מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם**?"] "**וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם**". בְּשׁוֹרָה רָעָה נִתְבַּשְּׂרוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שֶׁסּוֹף הַתּוֹרָה עֲתִידָה לְהִשְׁתַּכֵּחַ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, בְּשׂוֹרָה טוֹבָה נִתְבַּשְּׂרוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שֶׁהֵן עֲתִידִים לִרְאוֹת לָהֶן בָּנִים וּבְנֵי בָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב,כז) "וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיי, אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל, וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ." לָמָּה

הִשְׁתַּחֲווּ? מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יג,יח) "וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל", אֶחָד מֵחֲמִשָּׁה, וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אֶחָד מֵחֲמִשִּׁים, וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת עָלוּ.

רַבִּי נְהוֹרַי אוֹמֵר: הָעֲבוֹדָה! וְלֹא אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת עָלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל טז,ז) "רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ, וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים, שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ, וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה." וְאוֹמֵר (שמות א,ז) "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ", שֶׁהָיְתָה אִשָּׁה אַחַת יוֹלֶדֶת שִׁשָּׁה בָנִים בְּכֶרֶס אֶחָד, וְאַתְּ אוֹמֵר 'אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת עָלוּ'! וְאֵימָתַי מֵתוּ? בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי אֲפֵלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות י,כג) "לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו", שֶׁהָיוּ קוֹבְרִין מֵתֵיהֶן, וְהוֹדוּ וְשִׂבְּחוּ שֶׁלֹּא רָאוּם אוֹיְבֵיהֶם וְשָׂמְחוּ בְמַפָּלָתָם.

(שמות יב,כז) ["**וַאֲמַרְתֶּם**: **זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיי, אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל. וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ.**"] "**וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיי**". רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: רְאוּיִין הָיוּ יִשְׂרָאֵל כְּלָיָה בְּמִצְרַיִם, עַד שֶׁנֶּאֱמַר הָאַחֲרוֹן שֶׁבָּהֶם אֶת פִּסְחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב,כז) "וַאֲמַרְתֶּם: זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיי, אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל. וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ." לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל מִי שֶׁרוֹאֶה וְשׁוֹמֵעַ נִסִּין שֶׁעָשָׂה הַמָּקוֹם לְיִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, צָרִיךְ לְשַׁבֵּחַ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שמות יח ח-י) "וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יי לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל. אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ, וַיַּצְּלֵם יי. וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יי לְיִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם. וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ: בָּרוּךְ יי אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה, אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם מִתַּחַת יַד מִצְרָיִם!"

(שמות יב,כח) ["**וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כֵּן עָשׂוּ.**"] "**וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**", לְתֵּן שָׂכָר לַהֲלִיכָה, וְשָׂכָר לְעֲשִׂיָּה.

"**וַיַּעֲשׂוּ**". וְכִי כְּבַר עָשׂוּ? אֶלָּא, מִכָּאן שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת, מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם כְּאִלּוּ עָשׂוּ.

"**כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כֵּן עָשׂוּ**." לְהוֹדִיעֲךָ שִׁבְחָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁכַּשֵּׁם שֶׁאָמְרוּ לָהֶם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, כֵּן עָשׂוּ.

דָּבָר אַחֵר: מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**כֵּן עָשׂוּ**"? אֶלָּא אַף מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ כֵן.

פרק יג

(שמות יב,כט) ["**וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה, וַיי הִכָּה כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ, עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר, וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה.**"] "**וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה**", יוֹצְרוֹ חִלְּקוֹ. לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יא,ד) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: כֹּה אָמַר יי: כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם." שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לְבָשָׂר וָדָם לַעֲמֹד עַל חֲצִיוֹ שֶׁלַּלַּיְלָה, אֶלָּא כָּן, יוֹצְרוֹ חִלְּקוֹ.

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: הַיּוֹדֵעַ שִׁעוּתָיו וְעוֹנוֹתָיו, הוּא חִלְקוֹ.
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן 'לַיְלָה', וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'לַיְלָה', מַה לְּהַלָּן עַד חֲצוֹת, אַף כָּן עַד חֲצוֹת.
"**וַיְיִ הִכָּה כָל בְּכוֹר**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, עַל יְדֵי מַלְאָךְ אוֹ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יב,יב) "וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר", לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי הַשָּׁלִיחַ.
"**וַיְיִ הִכָּה כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם**", אֲפִלּוּ מִמְּקוֹמוֹת אֲחֵרִים. וּבְכוֹרֵי מִצְרַיִם שֶׁהֵן בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (תהלים קלו,י) "לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם". בְּכוֹרֵי חָם כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (תהלים עח,נא) "וַיַּךְ כָּל בְּכוֹר בְּמִצְרָיִם, רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאָהֳלֵי חָם."
"**מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ**" בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ עַל פַּרְעֹה, שֶׁהוּא בְּכוֹר. אַתָּה אוֹמֵר לְלַמֶּדְךָ עַל פַּרְעֹה שֶׁהוּא בְּכוֹר, אוֹ אֵינוֹ בָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל בְּנוֹ שֶׁהוּא בְּכוֹר? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "**הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ**", הֲרֵי בְּנוֹ אָמוּר. הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִבְּכֹר פַּרְעֹה**"? בָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּד עַל פַּרְעֹה שֶׁהוּא בְּכוֹר. פַּרְעֹה נִשְׁתַּיֵּר מִכָּל הַבְּכוֹרוֹת, וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר: (שמות ט,טז)[84] "וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ, הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחִי, וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ." בַּעַל צְפוֹן נִשְׁתַּיֵּר מִכָּל הַיְרֵאוֹת,[85] בִּשְׁבִיל לְפַתּוֹת לִבָּן שֶׁלַּמִּצְרִים. עָלָיו הוּא אוֹמֵר: (איוב יב,כג) "מַשְׁגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם".[86]
"**עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי**". וְכִי שְׁבוּיִין, מַה חָטְאוּ? אֶלָּא שֶׁלֹּא יְהוּ הַשְּׁבוּיִין אוֹמְרִים: יְרָאָתֵנוּ הֵבִיאָה עָלֵיהֶם אֶת הַפֻּרְעָנוּת! קָשָׁה יְרָאָתֵנוּ, שֶׁעָמְדָה עַל עַצְמָהּ! קָשָׁה יְרָאָתֵנוּ שֶׁלֹּא שָׁלְטָה בָּנוּ הַפֻּרְעָנוּת!
דָּבָר אַחֵר: לְלַמְּדְךָ שֶׁכָּל גְּזֵרוֹת שֶׁהָיָה פַּרְעֹה גּוֹזֵר עַל יִשְׂרָאֵל, הָיוּ הַשְּׁבוּיִין שְׂמֵחִין בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי יז,ה) "שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה". וְאוֹמֵר (משלי כד יז) "בְּנָפְלֹ אוֹיִבְךָ אַל תִּשְׂמָח", וְאוֹמֵר: (יחזקאל כו,ב) "בֶּן אָדָם! יַעַן אֲשֶׁר אָמְרָה צֹר עַל יְרוּשָׁלַם: הֶאָח! נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים, נָסַבָּה אֵלָי, אִמָּלְאָה הֶחֳרָבָה." וְאוֹמֵר: (יחזקאל כו,ג) "לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יי: הִנְנִי עָלַיִךְ צֹר! וְהַעֲלֵיתִי עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים, כְּהַעֲלוֹת הַיָּם לְגַלָּיו." וְלֹא שְׁבוּיִים בִּלְבָד, אֶלָּא אֲפִלּוּ עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יא,ה) "עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם".
"**וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה**." וְכִי בְּהֵמָה, מַה חָטְאַת? אֶלָּא שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הַמִּצְרִים: יְרָאָתֵנוּ הֵבִיאָה עָלֵינוּ אֶת הַפֻּרְעָנוּת! קָשָׁה יְרָאָתֵנוּ, שֶׁעָמְדָה לְעַצְמָהּ! קָשָׁה יְרָאָתֵנוּ, שֶׁלֹּא שָׁלְטָה בּהּ פֻּרְעָנוּת!

[84] נִשְׁתַּיֵּר: נשאר לבדו.
[85] הַיְרֵאוֹת: האלילים, שיראים מהם.
[86] מַשְׁגִּיא לַגּוֹיִם: מרומם את האומות.

(שמות יב,ל) ["וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא, וְכָל עֲבָדָיו וְכָל מִצְרַיִם, וַתְּהִי צְעָקָה גְּדֹלָה בְּמִצְרָיִם, כִּי אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת."] "וַיָּקָם פַּרְעֹה". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בְּשָׁלוֹשׁ שָׁעוֹת, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ מְלָכִים לַעֲמֹד בְּשָׁלוֹשׁ שָׁעוֹת! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לַיְלָה**". אִי לַיְלָה, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, עַל יְדֵי שָׁרִים וְשָׁרוֹת![87] תִּלְמֹד לוֹמַר "**הוּא**".

"**הוּא וְכָל עֲבָדָיו וְכָל מִצְרַיִם**". מַגִּיד שֶׁפַּרְעֹה מְחַזֵּר עַל כָּל בָּתֵּי עֲבָדָיו, וְעַל כָּל בָּתֵּי מִצְרַיִם, וּמַעֲמִידָן אֶחָד אֶחָד מִמְּקוֹמוֹ.

"**וַתְּהִי צְעָקָה גְּדֹלָה**". כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יא,ו) "וְהָיְתָה צְעָקָה גְּדֹלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם, אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה, וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף."

"**כִּי אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת**." רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: וְכִי לֹא הָיוּ שָׁם בָּתִּים שֶׁלֹּא הָיוּ בָהֶן בְּכוֹרוֹת? אֶלָּא, כְּיוָן שֶׁהָיָה הַבְּכוֹר מֵת לְאֶחָד מֵהֶן, הָיוּ עוֹשִׂין לוֹ אִיקוֹנִין,[88] וּמַעֲמִידָהּ בְּבֵיתוֹ. וְאוֹתוֹ הַלַּיְלָה, נִשְׁחֶקֶת וְנִבְזֶרֶת,[89] וְהָיָה אוֹתוֹ הַיּוֹם קָשֶׁה בְּעֵינֵיהֶן כְּאֵלּוּ אוֹתוֹ הַיּוֹם קָבְרוּהוּ. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים קוֹבְרִין בְּתוֹךְ בָּתֵּיהֶן, וְהָיוּ הַכְּלָבִים נִכְנָסִין דֶּרֶךְ הַכּוּכִין וּמְחַטְּטִין, וּמוֹצִיאִין אֶת הַבְּכוֹרוֹת מִתּוֹךְ כּוּכֵיהֶן וּמְתַעְתְּעִין בָּהֶן,[91] וְהָיָה אוֹתוֹ הַיּוֹם קָשֶׁה בְּעֵינֵיהֶן כְּאֵלּוּ אוֹתוֹ הַיּוֹם קָבְרוּהוּ.

(שמות יב,לא) ["וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה, וַיֹּאמֶר: קוּמוּ, צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי, גַּם אַתֶּם, גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת יי כְּדַבֶּרְכֶם!"] "וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה", מַגִּיד שֶׁהָיָה פַּרְעֹה מְחַזֵּר וּמְשַׁאֵל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם: הֵיכָן מֹשֶׁה שָׁרוּי? הֵיכָן אַהֲרֹן שָׁרוּי?

"**וַיֹּאמֶר: קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי!**" אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: מֻזְהָרִין אָנוּ שֶׁלֹּא לָצֵאת אֶלָּא בְּפַרְהֶסְיָא, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב,כב)[92] "וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר."

דָּבָר אַחֵר: "**וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות י,כא-כב) "וַיֹּאמֶר לוֹ פַּרְעֹה: לֵךְ מֵעָלָי! הִשָּׁמֶר לְךָ, אַל תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי, כִּי בְיוֹם רְאֹתְךָ פָּנַי תָּמוּת. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ". יָפָה דִּבַּרְתָּ, וּבִזְמַנָּהּ דִּבַּרְתָּ: (שמות י,כט) "לֹא אֹסֵף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ"! אֶלָּא, "וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי", (שמות יא,ח) שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "אֵלֶּה", אֶלָּא שֶׁסּוֹפְךָ עָתִיד לֵירֵד בָּרִאשׁוֹנָה. אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁמֹּשֶׁה חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת. וְכֵן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר: "חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת", שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ו,יג) "וַיְדַבֵּר יי אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן, וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פַּרְעֹה", צִוָּם לַחֲלֹק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת.

[87] שָׁרִים וְשָׁרוֹת. כך הגירסה בנניזה אך בכ"י אוקספורד: שדים ושדות.
[88] אִיקוֹנִין. eikónion: תמונה קטנה, דיוקן, צלם.
[89] נִבְזֶרֶת: מתפוררת.
[90] נִדְקֶקֶת: נטחנת לאבקה.
[91] מְתַעְתְּעִין: משחקים.
[92] פַּרְהֶסְיָא. parrhēsía: חופש דיבור; בגלוי.

וְכֵן מָצִינוּ בְּיוֹסֵף, שֶׁחָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית מא,טז) "בִּלְעָדָי! אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה"

וְכֵן מָצִינוּ בְיַעֲקֹב שֶׁחָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית מח,ב) "וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל הַמִּטָּה"

וְכֵן מָצִינוּ בְּאֵלִיָּהוּ שֶׁחָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א יח,מו) "וְיַד יי הָיְתָה אֶל אֵלִיָּהוּ, וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו, וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב".

וְכֵן מָצִינוּ בַּחֲנַנְיָה, מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה שֶׁחָלְקוּ כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דניאל ג,כו) "בֵּאדַיִן קְרֵב נְבוּכַדְנֶצַּר לִתְרַע אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא, עָנָה וְאָמַר: שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ, עַבְדוֹהִי דִּי אֱלָהָא עִלָּאָה, פָּקוּ וֶאֱתוֹ!"[93]

וְכֵן מָצִינוּ בְּדָנִיֵּאל שֶׁחָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דניאל ו,כא) "וּכְמִקְרְבֵהּ לְגֻבָּא, לְדָנִיֵּאל בְּקָל עֲצִיב זְעַק, עָנָה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל: דָּנִיֵּאל, עַבֵד אֱלָהָא חַיָּא, אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּ פָּלַח לֵהּ בְּתְדִירָא, הֱיִכֵל לְשֵׁיזָבוּתָךְ מִן אַרְיָוָתָא?"[94]

"וַיֹּאמֶר: **קוּמוּ צְאוּ!**" אֲנִי אָמַרְתִּי (שמות י,ח) "מִי וְמִי הַהֹלְכִים?" וְאַתֶּם אֲמַרְתֶּם (שמות י,ט) "בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ".

"**קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי!**" אֲנִי אָמַרְתִּי (שמות י,כד) "רַק צֹאנְכֶם וּבְקָרְכֶם יֻצָּג", וְאַתֶּם אֲמַרְתֶּם (שמות י,כו) "וְגַם מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ".

(שמות יב,לב) ["**גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקָרְכֶם קְחוּ, כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם, וָלֵכוּ! וּבֵרַכְתֶּם גַּם אֹתִי.**"]

"**גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקָרְכֶם קְחוּ!**" אַתֶּם אֲמַרְתֶּם (שמות י,כה) "גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת". "**גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקָרְכֶם קְחוּ, כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם, וָלֵכוּ!**"

"**וּבֵרַכְתֶּם גַּם אֹתִי.**" הִתְפַּלְּלוּ עָלַי, כְּדֵי שֶׁתִּכְלֶה מִמֶּנִּי הַפֻּרְעָנוּת.

(שמות יב,לג) ["**וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם, לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ, כִּי אָמְרוּ: כֻּלָּנוּ מֵתִים.**"]

"**וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם**", מַגִּיד שֶׁהָיוּ מְבַהֲלִין אוֹתָן וְטוֹרְדִין אוֹתָן לָצֵאת.

"**כִּי אָמְרוּ, כֻּלָּנוּ מֵתִים.**" אָמְרוּ: לֹא כִגְזֵרַת מֹשֶׁה. מֹשֶׁה אָמַר: (שמות יא,ה) "וּמֵת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְהֵיוּ סְבוּרִין שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בָנִים, אֵין מֵת אֶלָּא הַבְּכוֹר. וְהֵן לֹא יוֹדְעִין שֶׁנִּשְׁשִׁיהֶן חֲשׁוּדוֹת עַל הָעֲרָיוֹת, וְהֵיוּ כֻלָּן מַרְאֵיהֶן אֲחֵרִים. הֵן עָשׂוּ בַּסֵּתֶר, וְהַמָּקוֹם פִּרְסְמָן בַּגָּלוּי. וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם מִדַּת הַפֻּרְעָנוּת מְעוּטָה, הָעוֹשָׂה בַּסֵּתֶר, הַמָּקוֹם מְפַרְסְמָהּ בַּגָּלוּי, קַל וָחֹמֶר לְמִדַּת הַטּוֹבָה מְרֻבָּה!

[93] אֱז קְרֵב נְבוּכַדְנֶצַּר לְשַׁעַר כִּבְשַׁן הָאֵשׁ הַבּוֹעֶרֶת, עוֹנֶה וְאוֹמֵר: שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ, עַבְדֵיו שֶׁל הָאֵל הָעֶלְיוֹן, צְאוּ וּבוֹאוּ!.

[94] וּכְקָרְבוֹ לַבּוֹר אֶל דָּנִיֵּאל בְּקוֹל עָצוּב צָעַק, עוֹנֶה הַמֶּלֶךְ וְאוֹמֵר לְדָנִיֵּאל: דָּנִיֵּאל, עֶבֶד הָאֵל הַחַי! אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה עוֹבֵד אוֹתוֹ תָּמִיד, הֲאִם יָכֹל לְהוֹשִׁיעֲךָ מִן הָאֲרָיוֹת?.

(שמות יב,לד) ["**וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ, מִשְׂאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם.**"][95] "**וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ**", מַגִּיד שֶׁלְּשׁוּ אֶת הָעִסָּה, וְלֹא הִסְפִּיקוּ לְחַמְּצָהּ עַד שֶׁנִּגְאֲלוּ. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא לֶעָתִיד לָבֹא, מַה הוּא אוֹמֵר? (הושע ז ד-ה) "יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד חֻמְצָתוֹ. יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מְיַיִן, מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת לֹצְצִים."[96] "**מִשְׂאֲרֹתָם**", אֵלּוּ שִׁירֵי מַצָּה וּמָרוֹר.[97] אַתָּה אוֹמֵר שִׁירֵי מַצָּה וּמָרוֹר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא שֶׁלַּפְּסָחִים? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר", הֲרֵי שִׁירֵי פְּסָחִים אֲמוּרִים; הָא מָה תִּלְמֹד לוֹמַר "מִשְׂאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם"? אֵלּוּ שִׁירֵי מַצָּה וּמָרוֹר.

"**צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם**." רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: וְכִי לֹא הָיָה שָׁם בְּהֵמָה? וַהֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר: (שמות יב,לח) "וְגַם עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם, וְצֹאן וּבָקָר". וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם**"? אֶלָּא שֶׁהֵיוּ יִשְׂרָאֵל מְחַבְּבִין אֶת הַמִּצְוֹות.

(שמות יב,לה) [**וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה, וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת.**] "**וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה**". וְכִי מָה אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם? הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות יא,ב) "דַּבֶּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם, וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ, וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב." וְכֵן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

"**וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת.**" שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "**וּשְׂמָלֹת**", אֶלָּא הַכְּסוּת הָיְתָה חֲבִיבָה עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מִן הַכֶּסֶף וּמִן הַזָּהָב.

(שמות יב,לו) "**וַיי נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם, וַיַּשְׁאִלוּם, וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם.**" "**וַיַּשְׁאִלוּם**", כִּשְׁמוּעוֹ: לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר 'הַשְׁאִילֵנִי'! עַד שֶׁהוּא מוֹצִיא וְנוֹתֵן לוֹ. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: הֶאֱמִינוּ בָהֶם מִשְּׁלֹשֶׁת יְמֵי הָאֲפֵלָה, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים: מָה, אִם בְּשָׁעָה שֶׁהָיִינוּ בַאֲפֵלָה וְהֵן בְּאוֹרָה, לֹא נֶחְשְׁדוּ, וְעַכְשָׁו נֶחְשָׁדִין?

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שָׂרַת עַל יִשְׂרָאֵל, וְהָיָה אוֹמֵר לוֹ: הַשְׁאִילֵנִי כַּלְךָ,[98] בְּמָקוֹם פְּלוֹנִי הוּא מֻנָּח לְךָ! וְהַלָּה מוֹצִיא וְנוֹתֵן לוֹ. וְאֵין חֵן אֶלָּא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (זכריה יב,י) "וְשָׁפַכְתִּי עַל בֵּית דָּוִיד וְעַל יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים".

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: אֵין צָרִיךְ לוֹמַר "**וַיַּשְׁאִלוּם**", אֶלָּא מַה שֶּׁלֹּא שְׁאָלוּ הָיוּ מַשְׁאִילִין לָהֶן. הָיָה אוֹמֵר לוֹ: תֵּן לִי חֻפָּץ פְּלוֹנִי! וְהָיָה אוֹמֵר לוֹ: טֹל לָךְ, וְאַחַר כַּיּוֹצֵא בוֹ!

[95] מִשְׂאֲרֹתָם: שאריות ארוחת הערב.
[96] לֹצְצִים: אנשים קלי דעת.
[97] שִׁירֵי=שְׁיָרֵי.
[98] כַּלְךָ. משי גס.

"**וַיִּנָּצְלוּ אֶת מִצְרָיִם**." מַגִּיד שֶׁעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶם נִתְּכָה[99] וּבָטְלָה, וְחָזְרָה לִתְחִלָּתָהּ. וּמְנַיִן שֶׁבְּזַת הַיָּם גְּדוֹלָה מִבְּזַת מִצְרַיִם? שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל טז,ז) "וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים". "בַּעֲדִי", זוֹ בְּזַת מִצְרַיִם; "עֲדָיִים", זוֹ בְּזַת הַיָּם. (תהלים סח,יד) "כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף", זוֹ בְּזַת מִצְרַיִם; "וְאֶבְרוֹתֶיהָ[101] בִּירַקְרַק חָרוּץ",[100] זוֹ בְּזַת הַיָּם. (שיר השירים א,יא) "תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה לָךְ" זוֹ בְּזַת הַיָּם; "עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף." זוֹ בְּזַת מִצְרַיִם.

פרק יד

(שמות יב,לז) ["**וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה, כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף.**"] "**וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה**". מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת מֵאָה וְשִׁשִּׁים מִיל,[102] מַהֲלַךְ אַרְבָּעִים פַּרְסָה,[103] הוֹלֵךְ קוֹלוֹ שֶׁלְּמִשֶּׁה מַהֲלַךְ אַרְבָּעִים יוֹם. וְאַל תִּתְמַהּ, שֶׁהֲרֵי כָּתוּב: (שמות ט,ח-ט) "וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן: קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן, וְזָרְקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַּרְעֹה. "וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם". וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם אָבָק, שֶׁאֵין דַּרְכּוֹ לְהַלֵּךְ, הָלַךְ מַהֲלַךְ אַרְבָּעִים יוֹם, קַל וָחֹמֶר לַקּוֹל, שֶׁדַּרְכּוֹ לְהַלֵּךְ.

כְּהֶרֶף עַיִן נָסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (שמות יט,ד) "וְאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים, וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי."

"**סֻכֹּתָה**", סֻכּוֹת מַמָּשׁ הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית לג,יז) "וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה". דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר.

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: אֵין 'סֻכּוֹת' אֶלָּא מָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר לג,ו) "וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם". מָה 'אֵתָם', מָקוֹם, אַף 'סֻכּוֹת' מָקוֹם.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אֵין 'סֻכּוֹת' אֶלָּא עֲנָנֵי כָבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ד,ה) "כִּי עַל כָּל כָּבוֹד חֻפָּה." אֵין לִי אֶלָּא לְשָׁעָבַר, לֶעָתִיד לָבֹא מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ישעיה ד,ו) "וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם מֵחֹרֶב, וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר." וְאוֹמֵר: (ישעיה לה,י) "וּפְדוּיֵי יי יְשֻׁבוּן, וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה, וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם".

רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: "**סֻכֹּתָה**", לְפִי שֶׁצָּרִיךְ לְמַ"ד מִתְּחִלָּתוֹ, תִּתֵּן לוֹ הֵ"א בְּסוֹפוֹ.

"כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי", כְּשִׁשִּׁים רִבּוֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים ג,ז-ח) "הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ, מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל", הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּמְי שֶׁהַשָּׁלוֹם שֶׁלּוֹ,

[99] נִתְּכָה: נהיתה נוזלית. מתכת הפסלים איבדה את צורתה וחזרה לחומר גלם.
[100] יְרַקְרַק חָרוּץ: זהב צהוב משובח.
[101] אֶבְרוֹתֶיהָ: כנפיה.
[102] מִיל, מידת אורך רומית, mille passuum: אלף צעדים כפולים, 1481 מ'.
[103] פַּרְסָה, parasang: מידת אורך פרסית, השווה לפי הרודוטוס 30 סטדיה, בערך 5.7 קמ'.

שִׁשִּׁים רִבּוֹא גִּבּוֹרִים מִגִּבּוֹרֵי יִשְׂרָאֵל, "כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה, אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יְרֵכוֹ, מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת." (במדבר כא,יד) "עַל כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יי". (תהלים קמט,ה-ז) "יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד, יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם. רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם, וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם. לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים." (תהלים קמט,ה-ט) "לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים. לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב, הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו".

"**לְבַד מִטָּף**", לְבַד מִנָּשִׁים וּקְטַנִּים. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: "**לְבַד מִטָּף**", לְבַד מִנָּשִׁים, טַף וּזְקֵנִים. (שמות יב,לח) "**וְגַם עֶרֶב רַב עָלָה אִתָּם, וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד.**" [104] מֵאָה וְעֶשְׂרִים רִבּוֹא. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים רִבּוֹא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: שִׁלֹּשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים רִבּוֹא.

"וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד." עֲלֵיהֶם אָמַר הַמָּקוֹם לְאַבְרָהָם: (בראשית טו,יד) "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל", עִם יְצִיאָתָן מִמִּצְרַיִם אֲנִי מְמַלְּאָן כֶּסֶף וְזָהָב.

(שמות יב,לט) ["**וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ, כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם, וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ, וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם.**"] "**וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק**", מַגִּיד שֶׁלָּשׁוּ אֶת הָעִסָּה, וְלֹא הִסְפִּיקוּ לְחַמְּצָהּ, עַד שֶׁנִּגְאֲלוּ. וְכֵן אַתָּ מוֹצֵא לֶעָתִיד לָבֹא: (הוֹשֵׁעַ ז ד,ה) "יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד חֻמְצָתוֹ. יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מְיַיִן מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת לֹצְצִים."

"**עֻגֹת**", אֵין עוּגוֹת אֶלָּא חֲרָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל ד,יב)[105] "וְעֻגַת שְׂעֹרִים תֹּאכְלֶנָּה", וְאוֹמֵר (מלכים א יז,יג) "עֲשֵׂי לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה בָּרִאשֹׁנָה". נֶס גָּדוֹל נֶעֱשָׂה לָהֶם בַּחֲרָרָה, שֶׁאָכְלוּ מִמֶּנָּה שְׁלֹשִׁים יוֹם עַד שֶׁיֵּרֵד לָהֶם הַמָּן.

"**כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, מֵאֲלֵיהֶם! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ**", עַד שֶׁנִּגְאֲלוּ.

"**וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם.**" לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא אָמְרוּ לְמֹשֶׁה: הֵיאַךְ נֵצֵא לַמִּדְבָּר, וְאֵין לָנוּ צֵדָה לַדֶּרֶךְ? אֶלָּא הֶאֱמִינוּ וְהָלְכוּ אַחַר מֹשֶׁה. וַעֲלֵיהֶם מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה: (ירמיה ב,ב)[106] "הָלוֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יי: זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ, אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ, לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר, בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה." מַה שָּׁכָר נָטְלוּ עַל כָּךְ? (ירמיה ב,ג) "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיי, רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה, כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ, רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם, נְאֻם יי."

(שמות יב,מ) "**וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם, שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.**" כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: "**שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (בראשית טו,יג)

[104] עֶרֶב רַב: אנשים מאומות שונות שהצטרפו אל בני ישראל להמלט ממצרים.
[105] חֲרָרָה: פיתה הנאפית על גחלים.
[106] בַּקַּבָּלָה: בנביאים.

"וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִים הַלָּלוּ? שְׁלֹשִׁים שָׁנָה עַד שֶׁלֹּא נוֹלַד יִצְחָק נִגְזְרָה גְּזֵרָה בֵּין הַבְּתָרִים.

רַבִּי אוֹמֵר: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (בראשית טו,יג) "וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אוֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (בראשית טו,טז) "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִים הַלָּלוּ? אִם עוֹשִׁין תְּשׁוּבָה, אֲנִי גּוֹאֲלָם לַדּוֹרוֹת, וְאִם לָאו, גּוֹאֲלָם אֲנִי לַשָּׁנִים.

"וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן, וּבְאֶרֶץ גֹּשֶׁן, שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה". (תוכן תרגום השבעים ל-שְׁמוֹת יב,מ) וְזֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים שֶׁכָּתְבוּ לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ. כַּיּוֹצֵא בוֹ כָּתְבוּ אֵלָיו: 'אֱלֹהִים בָּרָא בְּרֵאשִׁית', (ל-בְּרֵאשִׁית א,א) 'אֶעֱשֶׂה אָדָם בְּצַלְמִי וּבִדְמוּתִי', (ל-בְּרֵאשִׁית א,כו) 'זָכָר וּנְקֵבָיו בָּרָאָם', (ל-בְּרֵאשִׁית א,כז. שם: "בָּרָא אֹתָם") 'וַיְכַל בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי, וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי', (ל-בְּרֵאשִׁית ב,ב) 'הָבָה אֵרְדָה וְאָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם', (ל-בְּרֵאשִׁית יא,ז) 'וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבֶּיהָ לֵאמֹר', (ל-בְּרֵאשִׁית יח,יב) 'כִּי בְאַפּוֹ הָרְגוּ שׁוֹר וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ אָבוּס', (ל-בְּרֵאשִׁית מט,ו) 'וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל נוֹשֵׂא אָדָם', (ל-שְׁמוֹת ד,כ) 'לֹא חָמֶד אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי', (ל-בְּמִדְבַּר טז,טו) 'אֲשֶׁר חָלַק יי אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְהָאִיר לְכָל הָעַמִּים', (ל-דְּבָרִים ד,יט) וְכָתְבוּ לוֹ: (ל-דְּבָרִים יז,ג) 'אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי לֶאֱמוֹת לְעֶבְדָם' וְכָתְבוּ לוֹ: (ל-וַיִּקְרָא יא,ו) 'וְאֶת שְׂעִירַת הָרַגְלַיִם'[107] וְכָתְבוּ לוֹ: (תוכן תרגום השבעים ל-שְׁמוֹת יב,מ) 'וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן, וּבְאֶרֶץ גֹּשֶׁן, שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה'.

(שמות יב,מא) ["וַיְהִי מִקֵּץ **שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה**, וַיְהִי, **בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, יָצְאוּ כָּל צִבְאוֹת יי מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.**"] "**וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה**", מַגִּיד שֶׁמִּכֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ הַקֵּץ, לֹא עִכְּבָן הַמָּקוֹם כְּהֶרֶף עַיִן. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן, נִדְבַּר הַמָּקוֹם עִם אַבְרָהָם אָבִינוּ בֵּין הַבְּתָרִים. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן, בָּאוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת אֵצֶל אַבְרָהָם אָבִינוּ לְבַשְּׂרוֹ. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן נוֹלַד יִצְחָק. בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן נִגְזְרָה גְּזֵרָה בֵּין הַבְּתָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיְהִי מִקֵּץ**", קֵץ אֶחָד לְכֻלָּן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, יָצְאוּ כָּל צִבְאוֹת יי", אֵלּוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת.

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, כָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְשֻׁעְבָּדִין, כִּבְיָכוֹל שְׁכִינָה מְשֻׁעְבֶּדֶת עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,י) "וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר". וּכְשֶׁנִּגְאָלוּ מַה הוּא אוֹמֵר? "וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר". וְנֶאֱמַר (ישעיה סג,ט) "בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר", אֵין לִי אֶלָּא צָרַת צִבּוּר, צָרַת יָחִיד מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (תהלים צא,טו) "יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ, עִמּוֹ אָנֹכִי

[107] שְׂעִירַת הָרַגְלַיִם kai ton dasupoda; dasúpous: שם של סוג ארנבת, lepus timidus.

בְּצָרָה". וְאוֹמֵר (בראשית לט,כ) "וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ". וְאוֹמֵר (בראשית לט, כא) "וַיְהִי יי אֶת יוֹסֵף". וְאוֹמֵר: (שמואל ב ז,כג) "מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לְךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהָיו." רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עֲבוֹדָה זָרָה עָבְרָה עִם יִשְׂרָאֵל בַּיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (זכריה י,יא) "וְעָבַר בַּיָּם צָרָה, וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים", וְאֵי זֶה זֶה? זֶה צַלְמוֹ שֶׁלְּמִיכָה.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אִלְמְלֵא הַדָּבָר כָּתוּב, אֵי אֶפְשָׁר לְאָמְרוֹ: כִּבְיָכוֹל אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַמָּקוֹם: עַצְמְךָ פָּדִיתָ!

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, בְּכָל מָקוֹם שֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל, כִּבְיָכוֹל גָּלְתָה שְׁכִינָה עִמָּהֶם: גָּלוּ לְמִצְרַיִם, שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל א ב,כז) "הֵנָּגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרָיִם". גָּלוּ לְבָבֶל, שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מג,יד) "לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה". גָּלוּ לְעֵילָם, שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה מט,לח) "וְשַׂמְתִּי כִסְאִי בְּעֵילָם". גָּלוּ לֶאֱדוֹם, שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה סג,א) "מִי זֶה בָּא מֵאֱדוֹם, חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה".

וּכְשֶׁעָתִידִין לַחְזוֹר, כִּבְיָכוֹל שְׁכִינָה חוֹזֶרֶת עִמָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ל,ג) "וְשָׁב יי אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ". אֵינוֹ אוֹמֵר 'וְהֵשִׁיב', אֶלָּא "וְשָׁב", וְאוֹמֵר (שיר השירים ד,ח) "אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה". וְכִי מִלְּבָנוֹן הִיא בָּאָה? וַהֲלֹא לִלְבָנוֹן הִיא עוֹלָה! וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה"? כִּבְיָכוֹל אֲנִי וְאַתָּה מִלְּבָנוֹן גָּלִינוּ, אֲנִי וְאַתָּה לִלְבָנוֹן עוֹלִים.

(שמות יב,מב) ["**לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיי, לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיי, שִׁמֻּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם.**"] "**לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיי**", בּוֹ נִגְאֲלוּ, וּבוֹ עֲתִידִין לְהִגָּאֵל. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. שֶׁנֶּאֱמַר: "**הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיי**".

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בּוֹ נִגְאֲלוּ, אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא, אֵין נִגְאָלִים אֶלָּא בְּתִשְׁרֵי, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים פא,ד) "תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר, בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ".[108] מִפְּנֵי מָה? "כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא, מִשְׁפַּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב." וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיי**"? אֶלָּא הוּא הַלַּיְלָה שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְאַבְרָהָם אָבִינוּ: אַבְרָהָם! בַּלַּיְלָה הַזֶּה אֲנִי גוֹאֵל אֶת בָּנֶיךָ! וּכְשֶׁהִגִּיעַ הַקֵּץ, לֹא עִכְּבָן הַמָּקוֹם כְּהֶרֶף עַיִן.

"**שִׁמֻּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם.**" מַגִּיד שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל צְרִיכִין לְהִשְׁתַּמֵּר בּוֹ.

פרק טו

(שמות יב,מג) ["**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח: כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ.**"] "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח**", יֵשׁ פָּרָשִׁיוֹת שֶׁהוּא כּוֹלֵל בַּתְּחִלָּה וּפוֹרֵט בַּסּוֹף, פּוֹרֵט בַּתְּחִלָּה וְכוֹלֵל בַּסּוֹף: (שמות יט,ו) "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ", פָּרַט; "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כְּלָל. (במדבר יט,ב) "זֹאת חֻקַּת

[108] כֶּסֶה: היום שהירח אינו נראה, והוא כביכול מכוסה מעינינו, מלה נרדפת לראש חודש.

הַתּוֹרָה", כְּלָל; "וְיִקְחוּ אֲלֵיהֶ פָּרָה אֲדֻמָּה", פְּרָט. "**זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח**", כְּלָל; "**כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ**", פְּרָט. כְּלָל וּפְרָט, אֵין בַּכְּלָל אֶלָּא מַה שֶּׁבַּפְּרָט.

"**זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח**". בְּפֶסַח מִצְרַיִם וּבְפֶסַח דּוֹרוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: בְּפֶסַח מִצְרַיִם הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אֵין לִי אֶלָּא פֶּסַח מִצְרַיִם, פֶּסַח דּוֹרוֹת מְנַיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר: (במדבר ט,ג) "כְּכָל חֻקֹּתָיו וּכְכָל מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ." נָם לוֹ רַבִּי יֹאשִׁיָּה:[109] אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה, בְּפֶסַח מִצְרַיִם וּבְפֶסַח דּוֹרוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר (במדבר ט,ג) "כְּכָל חֻקֹּתָיו וּכְכָל מִשְׁפָּטָיו"? אֶלָּא בָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּד בּוֹ דְּבָרִים מְחֻסָּרִים בּוֹ. אִיסִי בֶּן עַקִיבָה אוֹמֵר: חֻקָּה הָאֲמוּרָה בַּפֶּסַח אֵינָהּ אֶלָּא גּוּפוֹ.

"**כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ**." אֶחָד יִשְׂרָאֵל מְשֻׁמָּד וְאֶחָד גּוֹי בְּמַשְׁמָע, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל מד,ט)[110] "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יי: כָּל בֶּן נֵכָר עֲרֵל לֵב וְעֲרֵל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי, לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל."

(שמות יב,מד) ["**וְכָל עֶבֶד אִישׁ, מִקְנַת כֶּסֶף, וּמַלְתָּה אֹתוֹ, אָז יֹאכַל בּוֹ**."] "**וְכָל עֶבֶד אִישׁ**", אֵין לִי אֶלָּא עֶבֶד אִישׁ, עֶבֶד אִשָּׁה וְקָטָן מְנַיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "**מִקְנַת כֶּסֶף**", מִכָּל מָקוֹם.

"**וּמַלְתָּה אֹתוֹ, אָז יֹאכַל בּוֹ**." "**אָז יֹאכַל בּוֹ**" רַבּוֹ. מַגִּיד שֶׁמִּילַת עַבָדָיו מְעַכֶּבְתּוּ לֶאֱכל בַּפֶּסַח. אֵין לִי אֶלָּא מִילַת עֲבָדָיו, מִילַת זְכָרִים מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָן: נֶאֱמַר כָּן "אָז", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "אָז"; מַה לְהַלָּן מִילַת זְכָרִים, אַף כָּן מִילַת זְכָרִים. מַה כָּן מִילַת עֲבָדָיו, אַף לְהַלָּן מִילַת עֲבָדָיו. דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אֵין מִילַת עֲבָדָיו מְעַכֶּבְתּוּ לֶאֱכל בַּפֶּסַח. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "וּמַלְתָּה אֹתוֹ, אָז יֹאכַל בּוֹ"? אֶלָּא הֲרֵי שֶׁהָיוּ לְפָנָיו עֲבָדִים עֲרֵלִים, מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁאִם רָצָה לְמָהֵל וּלֶהַאֲכִילָן בַּפֶּסַח, שֶׁהוּא רַשַּׁי? תַּלְמוּד לוֹמַר "וּמַלְתָּה אֹתוֹ, אָז יֹאכַל בּוֹ". מָצִינוּ שֶׁהוּא רַשַּׁי לְקַיֵּם לוֹ עֲבָדִים עֲרֵלִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כג,יב) "וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אֵינוֹ רַשַּׁי לְקַיֵּם לוֹ עֲבָדִים עֲרֵלִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וּמַלְתָּה אֹתוֹ". אִם כֵּן, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר "וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר"? לוֹמַר לְךָ, הֲרֵי שֶׁלְּקָחוֹ רַבּוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה, וְלֹא הִסְפִּיק לְמָהֵלוֹ עַד שֶׁהֶחְשִׁיךְ, לְכָךְ נֶאֱמַר "וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר".

דָּבָר אַחֵר: "**וּמַלְתָּה אֹתוֹ, אָז יֹאכַל בּוֹ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְהָבִיא אֶת שֶׁנִּתְקַיְּמָה בּוֹ מִצְוַת מִילָה אֲפִלּוּ שָׁעָה אַחַת, אֲפִלּוּ שֶׁחָזַר הַבָּשָׂר וְחִפָּה אֶת הָעֲטָרָה, אֵינוֹ מְעַכְּבוֹ לֹא לֶאֱכל בַּפֶּסַח וְלֹא לֶאֱכל בִּתְרוּמָה, עַל זֶה נִמְנוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּלוֹד וְאָמְרוּ: אֵינוֹ חוֹצֵץ לַטֻּמְאָה.

(שמות יב,מה) "**תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ**." "**תּוֹשָׁב**", זֶה גֵּר תּוֹשָׁב; "**שָׂכִיר**", זֶה הַגּוֹי.

---

[109] נָם לוֹ: אמר לו.

[110] יִשְׂרָאֵל מְשֻׁמָּד: יהודי שהמיר את דתו.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: "**תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לָדוּן מִן הַפֶּסַח עַל הַתְּרוּמָה, לִפְסֹל בָּהּ אֶת הָעֲרֵל. עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: מָה, אִם הַפֶּסַח הַקַּל, פָּסַל בּוֹ אֶת הָעֲרֵל, תְּרוּמָה הַחֲמוּרָה, אֵינוֹ דִין שֶׁיִּפְסֹל בָּהּ אֶת הָעֲרֵל? לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּפֶּסַח, שֶׁמֹּעֵט בּוֹ הַכָּתוּב זְמַן אֲכִילָתוֹ לְאוֹכְלָיו, לְפִיכָךְ פָּסַל בּוֹ אֶת הָעֲרֵל, תֹּאמַר בִּתְרוּמָה, שֶׁרִבָּה הַכָּתוּב זְמַן אֲכִילָתָהּ לְאוֹכְלֶיהָ, אֵינוֹ דִין שֶׁנִּפְסֹל בָּהּ אֶת הָעֲרֵל? שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "**תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר**" בַּפֶּסַח, "תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר" בִּתְרוּמָה, אֶלָּא מָפְנֶה לְהַקִּישׁ וְלִדּוֹן גְּזֵרָה שָׁוָה: נֶאֱמַר "**תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר**" בַּפֶּסַח, וְנֶאֱמַר "תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר" בִּתְרוּמָה. מַה כָּן פָּסַל בּוֹ אֶת הָעֲרֵל, אַף לְהַלָּן, פָּסַל בּוֹ אֶת הָעֲרֵל.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: "**תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ**" לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר "כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ"? אֶבָל אִם הָיָה עֲרֵבִי מָהוּל וְגִבְעוֹנִי מָהוּל, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי כָשֵׁר לֶאֱכֹל בַּפֶּסַח! תַּלְמֹד לוֹמַר "**תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ**".

(שמות יב,מו) ["**בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל, לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה, וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ**."] "**בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל**", בַּחֲבוּרָה אַחַת הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בַּחֲבוּרָה אַחַת, אוֹ בְּבַיִת אֶחָד כִּשְׁמוּעָן? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות יב,ז) "עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם", הָא לָמַדְנוּ שֶׁהוּא נֶאֱכָל בְּבָתִּים הַרְבֵּה. הָא מַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**בְּבַיִת אֶחָד**"? בַּחֲבוּרָה אַחַת הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם"? מִכָּן אָמְרוּ: הַפֶּסַח נֶאֱכָל בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת, וְאֵין אוֹכְלִיו אוֹכְלִין אוֹתוֹ בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת, כֵּיצַד? הָיוּ בְתוֹךְ הַבַּיִת, וּבָקְעָה עֲלֵיהֶם הַקּוֹרָה וְיוֹצְאִין לַחוּץ;[111] הָיוּ בֶחָצֵר וְיָרְדוּ גְּשָׁמִים עֲלֵיהֶם, וְנִכְנְסוּ בְתוֹךְ הַבַּיִת, נִמְצְאוּ אוֹכְלָיו אוֹכְלִין אוֹתוֹ בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת.

"**לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה, וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ**." חוּץ לַחֲבוּרָה. אַתָּה אוֹמֵר חוּץ לַחֲבוּרָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא חוּץ לַבַּיִת? תַּלְמֹד לוֹמַר "חוּצָה", חוּץ לְאֻכְלָתוֹ. הָא אִם הוֹצִיא, עָבַר עַל מִצְוָה. שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי כָשֵׁר! וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וּשְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים, וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים, אִם לָמַדְתָּ עַל שְׁלָמִים שֶׁאִם הוֹצִיאָן לַחוּץ, פְּסָלָן, יָכֹל אַף הַפֶּסַח, אִם הוֹצִיאוֹ לַחוּץ, פְּסָלוֹ! הָא מַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה**"? חוּץ לַחֲבוּרָה. "**לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה**", בַּבָּשָׂר הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בַּבָּשָׂר, אוֹ אֶחָד בָּשָׂר וְאֶחָד עֶצֶם פָּסוּל? תַּלְמֹד לוֹמַר "**בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל, לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה, וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ**", בַּבָּשָׂר הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

[111] בָּקְעָה: נשברה.

"**וְעָצֵם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ**" לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (שמות יב,ח) "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה"? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר", הַבָּשָׂר שֶׁחוּצָה לָעֶצֶם. אַתָּה אוֹמֵר הַבָּשָׂר שֶׁבְּחוּצָה לָעֶצֶם, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא הַבָּשָׂר שֶׁבְּתוֹךְ הָעֶצֶם? וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "**וְעָצֵם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ**"? עֶצֶם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בָּשָׂר, אוֹ עֶצֶם שֶׁאֵין בּוֹ בָּשָׂר? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְעָצֵם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ**", בֵּין שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בָּשָׂר בֵּין שֶׁאֵין בּוֹ בָּשָׂר.

"**בּוֹ**", וְלֹא בִשְׁאָר קָדָשִׁים. שֶׁהָיָה בַדִּין: מָה, אִם פֶּסַח הַקַּל, הֲרֵי הוּא עוֹבֵר עָלָיו מִשּׁוּם 'בַּל תִּשְׁבֹּר', קָדָשִׁים חֲמוּרִים, אֵינוֹ דִין שֶׁיַּעֲבֹר עֲלֵיהֶן מִשּׁוּם 'בַּל תִּשְׁבֹּר'? הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**בּוֹ**"? "**בּוֹ**", וְלֹא בִשְׁאָר כָּל הַקָּדָשִׁים.

(שמות יב,מז) "**כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ**." לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות יב,כא) "מְשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח", יָכֹל כַּשֵּׁם שֶׁפֶּסַח מִצְרַיִם אֵינוֹ כְשֵׁר אֶלָּא לְמִשְׁפָּחָה, כָּךְ פֶּסַח דּוֹרוֹת לֹא יְהֵי כָשֵׁר אֶלָּא לְמִשְׁפָּחָה? תִּלְמֹד לוֹמַר "כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל", מַגִּיד שֶׁפֶּסַח דּוֹרוֹת בְּעַרְבוּבְיָה.

(שמות יב,מח) ["**וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר, וְעָשָׂה פֶּסַח לַיי, הִמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר, וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ, וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ, וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ**."] "**וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר, וְעָשָׂה פֶּסַח לַיי**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כֵּינָן שֶׁנִּתְגַּיֵּר, יַעֲשֶׂה פֶּסַח מִיָּד! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ**". מָה אֶזְרָח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, אַף גֵּר בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר: הֲרֵי שֶׁנִּתְגַּיֵּר בֵּין שְׁנֵי פְסָחִים, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יַעֲשֶׂה פֶּסַח שֵׁנִי! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ**", מָה אֶזְרָח שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶת הָרִאשׁוֹן, יַעֲשֶׂה אֶת הַשֵּׁנִי, כָּךְ כָּל שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶת הָרִאשׁוֹן, יַעֲשֶׂה אֶת הַשֵּׁנִי.

"**הִמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר, וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ**". מַגִּיד שֶׁמִּילַת זְכָרִים מְעַכֶּבְתּוּ מִלֹּאכַל בַּפֶּסַח. אֵין לִי אֶלָּא מִילַת זְכָרִים, מִילַת עֲבָדִים מְנַיִן? הֲרֵי אֲנִי דָן: נֶאֱמַר כָּן "**אָז**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "אָז"; מַה לְהַלָּן מִילַת עֲבָדִים, אַף כָּן מִילַת עֲבָדִים. וּמָה כָּן מִילַת זְכָרִים, אַף לְהַלָּן מִילַת זְכָרִים. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵין מִילַת זְכָרִים מְעַכֶּבְתּוּ מִלֹּאכַל בַּפֶּסַח. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "הִמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ"? אֶלָּא הֲרֵי שֶׁהָיוּ לְפָנָיו שְׁתֵּי מִצְוֹות, מִצְוַת פֶּסַח וּמִצְוַת מִילָה, אֵינִי יוֹדֵעַ אֵיזוֹ מֵהֶם תִּקְדֹּם. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: "**הִמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ**", תִּקְדֹּם מִצְוַת מִילָה לְמִצְוַת הַפֶּסַח.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "**הִמּוֹל לוֹ**", אֶלָּא לְהָבִיא אֶת הָעֶבֶד שֶׁטָּבַל לִפְנֵי רַבּוֹ, וְיָצָא לְבֶן חוֹרִין.

מַעֲשֶׂה בִּבְלוּרְיָה,[112] שֶׁטָּבְלוּ מִקְצָת שִׁפְחוֹתֶיהָ לְפָנֶיהָ, וּמִקְצָתָן לְאַחֲרֶיהָ. וּבָא מַעֲשֶׂה לִפְנֵי חֲכָמִים וְאָמְרוּ: אֶת שֶׁטָּבְלוּ לְפָנֶיהָ, בְּנוֹת חוֹרִין, וּלְאַחֲרֶיהָ, מְשֻׁעְבָּדוֹת. וְאַף עַל פִּי כֵן, מְשַׁמְּשׁוֹת הָיוּ אוֹתָהּ עַד יוֹם מוֹתָהּ.

"**וְכָל עֲרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ**" לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות יב,מג) "כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ"? אֲבָל יִשְׂרָאֵל עֲרֵל, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי כָשֵׁר לֶאֱכֹל בַּפֶּסַח! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכָל עֲרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ**".

(שמות יב,מט) "**תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם**." לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (שמות יב,מח) "וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר**"? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר, וְעָשָׂה פֶּסַח", אֵין לִי אֶלָּא פֶּסַח שֶׁהִשְׁוָה בּוֹ אֶת הַגֵּר לָאֶזְרָח! שְׁאָר כָּל מִצְוֹות מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר**", בָּא הַכָּתוּב וְהִשְׁוָה אֶת הַגֵּר לָאֶזְרָח בְּכָל הַמִּצְוֹות שֶׁבַּתּוֹרָה.

פרק טז

(שמות יג,א-ב) "וַיְדַבֵּר יי אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: **קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר, פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה, לִי הוּא.**" זוֹ אַחַת מִשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶם: בִּכְלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָטוֹ, וּפְרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָלוֹ.

"**קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר, פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל**", כְּלָל, אֶחָד זְכָרִים וְאֶחָד נְקֵבוֹת בְּמַשְׁמָע. (דברים טו,יט) "כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ, הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיי אֱלֹהֶיךָ", פְּרָט, יָצְאוּ נְקֵבוֹת מִמַּשְׁמָע. אֲנִי אֶקְרָא אֶת הַכְּלָל, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר אֶת הַפְּרָט? שֶׁאִם קוֹרֵא אֲנִי אֶת הַכְּלָל אֲבָל לֹא אֶת הַפְּרָט, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל שֶׁיִּוָּלֵד רִאשׁוֹן, בֵּין זָכָר בֵּין נְקֵבָה, יִהְיֶה בְּכוֹר! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טו,יט) "כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ, הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיי אֱלֹהֶיךָ", "הַזָּכָר", זְכָרִים אֲבָל לֹא נְקֵבוֹת. אֲנִי אֶקְרָא אֶת הַפְּרָט, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר אֶת הַכְּלָל? אִם קוֹרֵא אֲנִי אֶת הַפְּרָט וְלֹא אֶת הַכְּלָל, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל זָכָר שֶׁיִּוָּלֵד, בֵּין שֶׁהוּא פּוֹתֵחַ רֶחֶם וּבֵין שֶׁאֵינוֹ פּוֹתֵחַ רֶחֶם, יִהְיֶה בְּכוֹר! תִּלְמֹד לוֹמַר "**קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר**", עַד שֶׁיִּהְיֶה זָכָר וּפוֹתֵחַ רֶחֶם. לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (שמות לד,יט) "כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לִי, וְכָל מִקְנְךָ תִּזָּכָר".

"**בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה**", אֶת שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּאָדָם, יֵשׁ לוֹ בַּבְּהֵמָה. יָצְאוּ הַלּוּיִם, שֶׁאֵין לָהֶם בָּאָדָם, לֹא יִהְיֶה לָהֶם בַּבְּהֵמָה.

דָּבָר אַחֵר: הִקִּישׁ בְּכוֹר אָדָם לִבְכוֹר בְּהֵמָה, וּבְכוֹר בְּהֵמָה לִבְכוֹר אָדָם. מַה הַבְּהֵמָה, הַנְּפָלִים פְּטוּרִין אֶת הַבְּכוֹרָה,[114] אַף הָאָדָם, הַנְּפָלִים פְּטוּרִין בּוֹ אֶת הַבְּכוֹרָה.[113] וּמַה בְּכוֹר

[112] בְּלוּרְיָה: מטרונה רומית בשם Valeria.
[113] נְפָלִים: עוברים הנולדים מתים.
[114] פְּטוּרִין = פּוֹטְרִין. בלשון משנה.

אָדָם, אַתְּ רַשַּׁי לִתְּנוֹ לַכֹּהֵן בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה, אַף בְּכוֹר בְּהֵמָה, אַתְּ רַשַּׁי לִתְּנוֹ לַכֹּהֵן בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה. לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים יב,ו) "וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם, וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם, וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם, וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אֲפִלּוּ הִיא בְּמָקוֹם רָחוֹק, יְהֵיֶה בְּחוֹבָה עָלָיו לַהֲבִיאוֹ לְבֵית הַבְּחִירָה! תִּלְמֹד לוֹמַר "**בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה**", הִקִּישׁ בְּכוֹר בְּהֵמָה לְבְכוֹר אָדָם: מַה בְּכוֹר אָדָם, אַתְּ רַשַּׁי לִתְּנוֹ לַכֹּהֵן בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה, אַף בְּכוֹר בְּהֵמָה, אַתְּ רַשַּׁי לִתְּנוֹ לַכֹּהֵן בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה. וּמַה בְּכוֹר אָדָם, אַתְּ מְטַפֵּל בּוֹ שְׁלֹשִׁים יוֹם, אַף בְּכוֹר בְּהֵמָה, אַתְּ מְטַפֵּל בּוֹ שְׁלֹשִׁים יוֹם.

"**לִי הוּא**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים טו,יט) "הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיי אֱלֹהֶיךָ", הַקְדִּישׁוֹ שֶׁתְּקַבֵּל שָׂכָר, אוֹ אִם הִקְדַּשְׁתּוֹ, מַקְדֵּשׁ, וְאִם לָאו, אֵינוֹ מַקְדֵּשׁ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לִי הוּא**", מִכָּל מָקוֹם. הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים טו,יט) "הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיי אֱלֹהֶיךָ"? הַקְדִּישׁוֹ שֶׁתְּקַבֵּל שָׂכָר.

כַּיּוֹצֵא בּוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (ויקרא ו,ה) "וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר", לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (ישעיה מ,טז) "וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר"! הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים"? שֶׁתְּקַבֵּל שָׂכָר.

כַּיּוֹצֵא בּוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (במדבר כח,ד) "אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר", לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (ישעיה מ,טז) "וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה"? הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר"? שֶׁתְּקַבֵּל שָׂכָר.

כַּיּוֹצֵא בּוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (שמות כה,ח) "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם", לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (ירמיה כג,כד) "הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא"? הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ"? שֶׁתְּקַבֵּל שָׂכָר.

כְּבָר שָׁבְתוּ תַּלְמִידִים בְּיַבְנֶה, וְלֹא שָׁבַת שָׁם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. וּכְשֶׁבָּאוּ תַּלְמִידָיו אֶצְלוֹ, אָמַר לָהֶם: מַה דָּבָר חָדָשׁ הָיָה לָכֶם בְּיַבְנֶה? אָמְרוּ לוֹ: אַחֶרֶיךָ רַבִּי! אָמַר לָהֶם: וּמִי שָׁבַת שָׁם? אָמְרוּ לוֹ: רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. אָמַר לָהֶם: אֶפְשָׁר שֶׁשָּׁבַת שָׁם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, וְלֹא חִדֵּשׁ לָכֶם דָּבָר? אָמְרוּ לוֹ: רַבִּי! כְּלָל זֶה דָּרַשׁ: (דברים כט,ט-י) "אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יי אֱלֹהֵיכֶם, רָאשֵׁיכֶם, שִׁבְטֵיכֶם, זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם, כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל. טַפְּכֶם, נְשֵׁיכֶם". וְכִי מַה טַּף זֶה יוֹדֵעַ לְהָבִין בֵּין טוֹב לָרָע? אֶלָּא לִתֵּן שָׂכָר בָּנִים לָאָבוֹת, לְרַבּוֹת שָׂכָר עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב,כא) "יי חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר." אָמַר לָהֶם: אֵי זֶה דָּבָר חָדָשׁ! הֲרֵינִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי לְדָבָר זֶה בְּלֹתִי הַיּוֹם! אַשְׁרֶיךָ אַבְרָהָם אָבִינוּ, שֶׁאֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה יָצָא מֵחֶלְצֶיךָ! אֵין הַדּוֹר יָתוֹם שֶׁרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה שׁוֹרֶה בְּתוֹכוֹ!

אָמְרוּ לוֹ: רַבִּינוּ! עוֹד כְּלָל זֶה דָּרַשׁ: (ירמיה טז, יד-טו) "לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים, נְאֻם יי, וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד: חַי יי, אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. כִּי אִם חַי יי, אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן, וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה, וַהֲשִׁבֹתִים עַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם." מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאֶחָד שֶׁהָיָה מִתְאַוֶּה לְבָנִים,[115] וְנוֹלְדָה לוֹ בַת, וְהָיָה נוֹדֵר בְּחַיֵּי הַבַּת. וְנוֹלַד לוֹ בֵּן, הִנִּיחַ אֶת הַבַּת, וְהָיָה נוֹדֵר בְּחַיֵּי הַבֵּן.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאֶחָד שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, וּפָגַע בּוֹ זְאֵב, וְהָצַל מִיָּדוֹ, וְהָיָה מְתַנֶּה נְסִים שֶׁנַּעֲשׂוּ לוֹ בַּזְּאֵב.[116] פָּגַע בּוֹ אֲרִי וְהָצַל מִיָּדוֹ, שִׁכַּח מַעֲשֶׂה זְאֵב, וְהָיָה מְתַנֶּה נְסִים שֶׁנַּעֲשׂוּ לוֹ בָּאֲרִי.

כַּיּוֹצֵא בוֹ דָּרַשׁ: (בראשית כח,יט) "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל", עֲבַר שֵׁם הָרִאשׁוֹן וְנִתְקַיֵּם הַשֵּׁנִי. כַּיּוֹצֵא בוֹ דָּרַשׁ: (בראשית יז,ה) "וְלֹא יִקָּרֵא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם", עֲבַר שֵׁם הָרִאשׁוֹן וְנִתְקַיֵּם הַשֵּׁנִי.

כַּיּוֹצֵא בוֹ דָּרַשׁ: (בראשית יז,טו) "וְלֹא יִקָּרֵא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם, וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם", עֲבַר שֵׁם הָרִאשׁוֹן וְנִתְקַיֵּם שֵׁם הַשֵּׁנִי.

כַּיּוֹצֵא בוֹ דָּרַשׁ: (בראשית יז,טו) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם: שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שָׂרָי, כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ." עֲבַר שֵׁם הָרִאשׁוֹן וְנִתְקַיֵּם שֵׁם הַשֵּׁנִי.

כַּיּוֹצֵא בוֹ דָּרַשׁ: (בראשית לב,כח) "וַיֹּאמֶר: לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל, כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וַתּוּכָל." שֵׁם הָרִאשׁוֹן נִתְקַיֵּם לוֹ, וְהַשֵּׁנִי נִתּוֹסַף לוֹ.

יִצְחָק, לֹא נִשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ, שֶׁנִּקְרָא מִפִּי הַגְּבוּרָה. וּשְׁלֹשָׁה הֵם שֶׁנִּקְרְאוּ מִפִּי הַקָּדֹשׁ: יִצְחָק וּשְׁלֹמֹה וְיֹאשִׁיָּה. בְּיִצְחָק מַהוּ אוֹמֵר? (בראשית יז,יט) "אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן, וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק". בִּשְׁלֹמֹה מַהוּ אוֹמֵר? (דברי הימים א כב,ח) "הִנֵּה בֵן נוֹלַד לָךְ, הוּא יִהְיֶה אִישׁ מְנוּחָה, וַהֲנִיחוֹתִי לוֹ מִכָּל אוֹיְבָיו מִסָּבִיב, כִּי שְׁלֹמֹה יִהְיֶה שְׁמוֹ, וְשָׁלוֹם וְשֶׁקֶט אֶתֵּן עַל יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו." בְּיֹאשִׁיָּהוּ מַהוּ אוֹמֵר? (מלכים א יג,ב) "הִנֵּה בֵן נוֹלָד לְבֵית דָּוִד, יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמוֹ, וְזָבַח עָלֶיךָ אֶת כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת הַמַּקְטִרִים עָלֶיךָ, וְעַצְמוֹת אָדָם יִשְׂרְפוּ עָלֶיךָ." וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף יִשְׁמָעֵאל בַּגּוֹיִם.

מָצִינוּ שְׁמוֹתָן שֶׁלַּצַּדִּיקִים וּמַעֲשֵׂיהֶן גְּלוּיִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם עַד שֶׁלֹּא נוֹצְרוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה א,ה) "בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַבֶּטֶן, יְדַעְתִּיךָ,[117] וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם, הִקְדַּשְׁתִּיךָ, נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ." הָא לָמַדְנוּ שֶׁשְּׁמוֹתָן שֶׁלַּצַּדִּיקִים גְּלוּיִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם; שֶׁלְּרְשָׁעִים, מִנַּיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר:

[115] מִתְאַוֶּה לְבָנִים: מאוד רוצה שיוולדו לו בנים זכרים.
[116] מַתְנֶה: מספר.
[117] בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַבֶּטֶן: עוד לפני שבהיותך עובר ברחם אמך קיבלת צורה עם איברים.

(תהלים נח,ד) "זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם, תָּעוּ מִבֶּטֶן דִּבְּרֵי כָזָב."[118]
(שמות יג,ג) "**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם: זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים, כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יי אֶתְכֶם מִזֶּה, וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ.**" אֵין לִי אֶלָּא שֶׁמַּזְכִּירִים יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּיָּמִים, בַּלֵּילוֹת מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,ג) "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ", "יְמֵי חַיֶּיךָ", הַיָּמִים, "כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ", הַלֵּילוֹת. כְּדִבְרֵי בֶן זוֹמָא.
וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: "יְמֵי חַיֶּיךָ", בָּעוֹלָם הַזֶּה, "כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ", לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. אָמַר לָהֶם בֶּן זוֹמָא: עָתִידִין יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר יְצִיאַת מִצְרַיִם לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה טז,יד-טו) "לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים, נְאֻם יי, וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד: חַי יי, אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם! כִּי אִם: חַי יי אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן!"
רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: (ירמיה כג,ח) "אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא", מַגִּיד שֶׁמַּזְכִּירִים יְצִיאַת מִצְרַיִם לֶעָתִיד לָבֹא. וּמְנַיִן שֶׁהֵן אוֹמְרִין: "בָּרוּךְ אַתָּה יי, אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב"? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ג,טו) "וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה: כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יי אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב".
וּמְנַיִן שֶׁהֵן מְבָרְכִין עַל הַמָּזוֹן? שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ח,י) "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ", זוֹ בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה; "עַל הָאָרֶץ", זוֹ בְּרָכָה שְׁנִיָּה; "הַטֹּבָה", זוֹ יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ג,כה) "הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן." "אֲשֶׁר נָתַן לָךְ", שֶׁגְּמָלַנוּ כָּל טוֹב.
רַבִּי חִיָּא בַּר נַחְמָנִי אָמַר מִשֵּׁם רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ". מָה זֶּה מְחֻסָּר "אֲשֶׁר נָתַן לָךְ"? בֵּין מִדָּה טוֹבָה לְמִדַּת פֻּרְעָנוּת.
אֵין לִי אֶלָּא מָזוֹן שֶׁהוּא טָעוּן בְּרָכָה לְאַחֲרָיו; לְפָנָיו מְנַיִן? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: קַל וָחֹמֶר הוּא: אִם כְּשֶׁאָכַל וְשָׂבַע, הֲרֵי הוּא טָעוּן בְּרָכָה, קַל וָחֹמֶר כְּשֶׁהוּא תָּאֵב.[119]
רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמואל א ט,יג) "כְּבֹאֲכֶם הָעִיר, כֵּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ, בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל, כִּי לֹא יֹאכַל הָעָם עַד בֹּאוֹ, כִּי הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח, אַחֲרֵי כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים, וְעַתָּה עֲלוּ! כִּי אֹתוֹ כְּהַיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ."
רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות כד,כה) "וַעֲבַדְתֶּם אֵת יי אֱלֹהֵיכֶם, וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מֵימֶיךָ". אֵימָתַי הוּא "לַחְמְךָ"? עַד שֶׁלֹּא אֲכָלְתּוֹ. אֵין לִי אֶלָּא מָזוֹן שֶׁהוּא טָעוּן בְּרָכָה לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו, תּוֹרָה מְנַיִן? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם מָזוֹן, שֶׁהוּא חַיֵּי שָׁעָה, טָעוּן בְּרָכָה לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו, תּוֹרָה, שֶׁהִיא חַיֵּי עוֹלָם, דִּין הוּא שֶׁתִּטְעֹן בְּרָכָה לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ.

[118] זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם: הרשעים היו זרים כבר מזמן שהיו עוברים ברחם אמם.
[119] תָּאֵב: מרגיש תאבון.

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ". מָה זֶּה מְחֻסַּר טוֹבָה? זוֹ תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ד,ב) "כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם, תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ."

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן אָחִי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (דברים לב,ג) "כִּי שֵׁם יי אֶקְרָא, הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ!" "כִּי שֵׁם יי אֶקְרָא", זֶה הַמְבֹרָךְ; "הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ", אֵלּוּ הָעוֹנִין אַחֲרָיו. וּמָה הֵן עוֹנִים אַחֲרָיו? "בָּרוּךְ יי הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם". וּכְשֶׁהוּא קוֹרֵא בִשְׁמוֹ, יְהוּ עוֹנִין אַחֲרָיו וְאוֹמְרִין: "בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד". וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר: (תהלים לד,ד) "גַּדְּלוּ לַיי אִתִּי, וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו!"

רַבִּי אוֹמֵר: (משלי י,ז) "זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה", כְּשֶׁהוּא מַזְכִּיר אֶת הַצַּדִּיק, "צַדִּיק", חַי הָעוֹלָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קמה,יז) "צַדִּיק יי בְּכָל דְּרָכָיו, וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו." "לִבְרָכָה", אָמֵן.

"**וְלֹא יַאֲכֵל חָמֵץ**", לַעֲשׂוֹת אֶת הַמַּאֲכִיל כְּאוֹכֵל. אַתְּ אוֹמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת הַמַּאֲכִיל כְּאוֹכֵל, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לְאָסְרוֹ בַהֲנָיָה? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (דברים טז,ג) "לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ", לָמַדְנוּ שֶׁהוּא אָסוּר בַּהֲנָיָה; הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְלֹא יַאֲכֵל חָמֵץ**"? לַעֲשׂוֹת אֶת הַמַּאֲכִיל כְּאוֹכֵל. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. מָה, אִם שְׁרָצִים קַלִּים, עָשָׂה בָהֶם אֶת הַמַּאֲכִיל כְּאוֹכֵל, חָמֵץ הֶחָמוּר, אֵינוֹ דִין שֶׁנַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הַמַּאֲכִיל כְּאוֹכֵל? הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְלֹא יַאֲכֵל חָמֵץ**"? הָא לֹא בָא הַכָּתוּב אֶלָּא לְאָסְרוֹ בַהֲנָיָה.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: (שמות יג,ג-ד) "**וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ. הַיּוֹם**", מַגִּיד שֶׁלֹּא אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל מַצָּה בְּמִצְרַיִם, אֶלָּא יוֹם אֶחָד בִּלְבָד.

(שמות יג,ד) "**הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים, בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב.**" שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "**חֹדֶשׁ הָאָבִיב**", אֶלָּא חֹדֶשׁ שֶׁהוּא כָּשֵׁר לָכֶם, לֹא חַמָּה קָשָׁה וְלֹא גְשָׁמִים. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים סח,ל) "אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה, מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת", שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "בַּכּוֹשָׁרוֹת", אֶלָּא חֹדֶשׁ שֶׁהוּא כָּשֵׁר לָכֶם, לֹא חַמָּה קָשָׁה וְלֹא גְשָׁמִים.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: "בַּכּוֹשָׁרוֹת", אֵלּוּ בוֹכִים וְאֵלּוּ מְשׁוֹרְרִים: מִצְרַיִם בּוֹכִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר לג,ד) "וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יי בָּהֶם כָּל בְּכוֹר", וְיִשְׂרָאֵל מְשׁוֹרְרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קיח,טו-טז) "קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים, יְמִין יי עֹשָׂה חָיִל. יְמִין יי רוֹמֵמָה". שֶׁהַמָּקוֹם מִתְרוֹמֵם עַל מִצְרַיִם.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: "בַּכּוֹשָׁרוֹת", בְּמַעֲשֵׂי הֶכְשֵׁרוּת שֶׁלָּהֶם.[120]

רַבִּי אוֹמֵר: (שמות לח,ח) "בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד."

[120] הֶכְשֵׁרוּת: חסד.

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר: בִּזְכוּת אַבְרָהָם אֲבִינוּ הוֹצִיא הַמָּקוֹם אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קה,מב-מג) "כִּי זָכַר אֶת דְּבַר קָדְשׁוֹ, אֶת אַבְרָהָם עַבְדּוֹ. וַיּוֹצֵא עַמּוֹ בְשָׂשׂוֹן, בְּרִנָּה אֶת בְּחִירָיו."

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: בִּזְכוּת הַמִּילָה הוֹצִיא הַמָּקוֹם אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל טז,ו) "וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ, וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ, וָאֹמַר לָךְ: בְּדָמַיִךְ חֲיִי! וָאֹמַר לָךְ: בְּדָמַיִךְ חֲיִי!"

רַבִּי אוֹמֵר: בִּזְרִיזוּת יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יג,ג) "כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יי אֶתְכֶם מִזֶּה".

דָּבָר אַחֵר: בִּזְרִיזוּת עַצְמָן יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב,יא) "וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ: מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים, נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם, וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם, וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן, פֶּסַח הוּא לַיי."

רַבִּי אוֹמֵר: (תהלים סח,ז) "אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה, מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת, אַךְ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה."[121] סוֹרְרִים הָיוּ, אֶלָּא שֶׁנּוֹהֵג עִמָּהֶם בְּהֶכְשֵׁרוּת. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (יחזקאל כ,ז-ט) "וָאֹמַר אֲלֵהֶם: אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ, וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל תִּטַּמָּאוּ! אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם. וַיַּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי, אִישׁ אֶת שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ, וְאֶת גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ, וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם, לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם. וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי, לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵמָּה בְתוֹכָם,[122] אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם, לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם." "אַךְ סוֹרְרִים", סוֹרְרִים הָיוּ, אֶלָּא שֶׁנָּהַג עִמָּם בְּהֶכְשֵׁרוּת.

"**הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים, בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב**." מַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב**"? מַגִּיד שֶׁהַשָּׁנָה שֶׁיָּצְאוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא הָיַת צְרִיכָה לְעַבֵּר.

פרק יז

(שמות יג,ה) ["**וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יי אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי, אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ, אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ, וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה.**"] "**וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יי אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי**", בְּאֶרֶץ חֲמִשָּׁה עַמִּים הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בְּאֶרֶץ חֲמִשָּׁה עַמִּים הַכָּתוּב מְדַבֵּר,[123] אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּאֶרֶץ שִׁלְשִׁבְעַת עַמְּמִין? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן 'בִּיאָה' וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'בִּיאָה'; מַה 'בִּיאָה' הָאֲמוּרָה לְהַלָּן, בְּאֶרֶץ חֲמִשָּׁה עַמְּמִין שִׁלְשִׁבְעָה בְּמָקוֹם אַחֵר הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אַף 'בִּיאָה' הָאֲמוּרָה כָּן, בְּאֶרֶץ חֲמִשָּׁה עַמְּמִין שִׁלְשִׁבְעָה בְּמָקוֹם אַחֵר הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

[121] אַךְ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה: אבל הרשעים שוכנים במדבר.
[122] הֵחֵל: התחלל.
[123] עַמְּמִים: עמים, אומות.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: "**אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (דברים כו,ב) "וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל פֵּרוֹת בְּמַשְׁמָע! הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן 'שְׁבוּעָה' וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'שְׁבוּעָה'; מַה 'שְׁבוּעָה' הָאֲמוּרָה לְהַלָּן, בְּאֶרֶץ חֲמִשָּׁה עֲמָמִין שֶׁלְּשִׁבְעָה בְּמָקוֹם אַחֵר הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אַף 'שְׁבוּעָה' הָאֲמוּרָה כָּן, בְּאֶרֶץ חֲמִשָּׁה עֲמָמִין שֶׁלְּשִׁבְעָה בְּמָקוֹם אַחֵר הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

רַבִּי יְאוֹשִׁיָּה אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן "**אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (דברים כו,ט) "אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ". מַה לְּהַלָּן בְּאֶרֶץ חֲמִשָּׁה עֲמָמִים שֶׁהֵן שִׁבְעָה בְּמָקוֹם אַחֵר, אַף כָּן בְּאֶרֶץ חֲמִשָּׁה עֲמָמִים שֶׁהֵן שִׁבְעָה בְּמָקוֹם אַחֵר.

"**אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ**". וְהֵיכָן נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֶיךָ? בְּאַבְרָהָם מַה הוּא אוֹמֵר? (בראשית טו,יח) "בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יי אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר: לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת." בְּיִצְחָק מַה הוּא אוֹמֵר? (בראשית כו,ג) "גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת, וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ, כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵל, וַהֲקִמֹתִי אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ." בְּיַעֲקֹב מַה הוּא אוֹמֵר: (בראשית כח,יג) "הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ, לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ." "**וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה**". כְּעֲבוֹדָה שֶׁעָבַדְתָּ בְּמִצְרַיִם, כָּךְ עֲשֵׂה לַדּוֹרוֹת! דִּבְרֵי רַבִּי יוֹנָתָן.

(שמות יג,ו) ["**שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיי**."] "**שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל מַצָּה בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,ג) "לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ, שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת". לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּדָבָר שֶׁהוּא בָא לִידֵי מַצָּה וְחָמֵץ, וְאֵי זֶה הוּא דָּבָר שֶׁהוּא בָא לִידֵי מַצָּה וְחָמֵץ? אֵלּוּ חֲמִשָּׁה הַמִּינִין, וְאֵלּוּ הֵן: הַחִטִּים וְהַשְּׂעוֹרִים וְהַכֻּסְּמִים וְשִׁבֹּלֶת שׁוּעָל וְשִׁיפּוֹן. יָצְאוּ הָאֹרֶז וְהַדֹּחַן וְהַפְּרָגִים וְהַשַּׁמְשְׁמִים וְהַקִּטְנִיּוֹת, שֶׁאֵינָם בָּאִים לִידֵי מַצָּה וְחָמֵץ אֶלָּא לִידֵי סָרְחוֹן.

"**שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת**", לַעֲשׂוֹת הָרִאשׁוֹן חוֹבָה, וּשְׁאָר הַיָּמִים רְשׁוּת. אַתָּה אוֹמֵר לַעֲשׂוֹת הָרִאשׁוֹן חוֹבָה, וּשְׁאָר הַיָּמִים רְשׁוּת, אוֹ לַעֲשׂוֹת הָרִאשׁוֹן רְשׁוּת, וּשְׁאָר הַיָּמִים חוֹבָה? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יב,יח) "בָּרִאשׁוֹן, בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב". קִבָּעוֹ הַכָּתוּב חוֹבָה. הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן. "**שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת**", לַעֲשׂוֹת הָרִאשׁוֹן חוֹבָה, וּשְׁאָר הַיָּמִים רְשׁוּת.

"**שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת**". כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים טז,ח) "שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת". כֵּאֵיזֶה צַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי הַכְּתוּבִים? הַשְּׁבִיעִי הָיָה בַכְּלָל וְיָצָא, מוּצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל: מַה שְּׁבִיעִי רְשׁוּת, אַף כֻּלָּן רְשׁוּת. אוֹ מַה שְּׁבִיעִי רְשׁוּת, אַף לַיְלָה הָרִאשׁוֹן רְשׁוּת! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יב,יח)

"בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת", קִבָּעוֹ הַכָּתוּב חוֹבָה. הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן. הַשְׁבִּיעִי הָיָה בַּכְּלָל וְיָצָא, מוּצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל: מַה שְׁבִיעִי רְשׁוּת, אַף כֻּלָּן רְשׁוּת.

דָּבָר אַחֵר: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים טז,ח) "שֵׁשֶׁת יָמִים", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**שִׁבְעַת יָמִים**". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי הַכְּתוּבִים? אֶלָּא שִׁשָּׁה מִן הֶחָדָשׁ, וְשִׁבְעָה מִן הַיָּשָׁן.[124]

"**וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיי**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות יב,יד) "וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיי", אֵין לְךָ אֶלָּא יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁהוּא טָעוּן חֲגִיגָה, יוֹם טוֹב הָאַחֲרוֹן מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיי**".

אֵין לִי אֶלָּא יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן שֶׁהֵן טְעוּנִין חֲגִיגָה, חֹלוֹ שֶׁלְּמוֹעֵד מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: הוֹאִיל וְיוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן קְרוּיִין "מִקְרָא קֹדֶשׁ", וְחֹלוֹ שֶׁלְּמוֹעֵד קָרוּי "מִקְרָא קֹדֶשׁ", אִם לָמַדְתָּ עַל יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן, שֶׁהֵם קְרוּיִים "מִקְרָא קֹדֶשׁ", שֶׁהֵם טְעוּנִים חֲגִיגָה, אַף חֹלוֹ שֶׁלְּמוֹעֵד, שֶׁהוּא קָרוּי "מִקְרָא קֹדֶשׁ", דִּין הוּא שֶׁיִּטָּעֵן חֲגִיגָה.

וְעוֹד קַל וָחֹמֶר: אִם יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן, שֶׁאֵין לִפְנֵיהֶן וְאַחֲרֵיהֶן מְקֻדָּשִׁין, הֲרֵי אֵלּוּ טְעוּנִין חֲגִיגָה, חֹלוֹ שֶׁלְּמוֹעֵד, שֶׁלְּפָנָיו וְאַחֲרָיו מְקֻדָּשִׁין, דִּין הוּא שֶׁיִּטָּעֵן חֲגִיגָה.

דָּבָר אַחֵר: אִם יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן, שֶׁאֵין לִפְנֵיהֶן וּלְאַחֲרֵיהֶן טְעוּנִין חֲגִיגָה, הֲרֵי טְעוּנִין חֲגִיגָה, חֹלוֹ שֶׁלְּמוֹעֵד, שֶׁלְּפָנָיו וְאַחֲרָיו טְעוּנִין חֲגִיגָה, דִּין הוּא שֶׁיִּטָּעֵן חֲגִיגָה.

אוֹ בְּכָל זְמַן שֶׁיֵּשׁ חֲגִיגָה, יֵשׁ מַצָּה, וְאִם אֵין חֲגִיגָה, אֵין מַצָּה, תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות יג,ז) "מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים".

(שמות יג,ז) ["**מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים, וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ, וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ.**"] "**מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁלֹּא לְמַדְנוּ עַל חָמֵץ שֶׁהוּא אָסוּר מִשֵּׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעְלָן. וּמְנַיִן שֶׁהוּא אָסוּר מִשֵּׁשׁ שָׁעוֹת וּלְמַעְלָן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים**".

מִכָּן הָיָה רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: בִּשְׁלֹשָׁה פְּרָקִים בּוֹדְקִים אֶת הֶחָמֵץ:[125] אוֹר אַרְבָּעָה עָשָׂר, וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר בַּשַּׁחֲרִית, וּבְשָׁעַת הַבִּעוּר.

"**וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ, וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ.**" הִקִּישׁ שְׂאוֹר לֶחָמֵץ וְחָמֵץ לַשְּׂאוֹר: מָה זֶה 'בַּל יֵרָאֶה', אַף זֶה 'בַּל יִמָּצֵא'; מָה זֶה 'בַּל יִמָּצֵא' אַף זֶה 'בַּל יִרָאֶה'; מָה זֶה מֻחֲמֶשֶׁת הַמִּינִים, אַף זֶה מֻחֲמֶשֶׁת הַמִּינִים. "**בְּכָל גְּבֻלֶךָ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב,יט) "בְּבָתֵּיכֶם", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כִּשְׁמוּעוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**בְּכָל גְּבֻלֶךָ**". מַה גְּבוּלְךָ בִּרְשׁוּתָךְ, אַף בֵּיתָךְ בִּרְשׁוּתָךְ.

[124] הֶחָדָשׁ: התבואה החדשה שהותרה על ידי העומר.
[125] פְּרָקִים: זמנים מוגדרים.

יָצָא חֲמֵצוֹ שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא בִּרְשׁוּת נָכְרִי, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא יָכֹל לְבַעֲרוֹ, אֲבָל אֵינוֹ בִּרְשׁוּתוֹ. יָצָא חֲמֵצוֹ שֶׁלַּנָּכְרִי שֶׁהוּא בִּרְשׁוּת יִשְׂרָאֵל, וְחָמֵץ שֶׁנִּפְלָה עָלָיו מַפֹּלֶת, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא בִּרְשׁוּתוֹ, אֲבָל אֵינוֹ יָכֹל לְבַעֲרוֹ.

אַתָּה אוֹמֵר, לְכָךְ בָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּד, אוֹ לֹא בָא לְלַמֵּד אֶלָּא 'בַּגְּבוּלִין שִׁבְעָה וּבַבָּתִּים לְעוֹלָם'? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,ד) "לֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים", מַה בַּגְּבוּלִים שִׁבְעָה, אַף בַּבָּתִּים שִׁבְעָה.

(שמות יג,ח) ["**וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.**"] "**וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**בַּיּוֹם הַהוּא**". אִי בַּיּוֹם הַהוּא, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, מִבְּעוֹד יוֹם? תִּלְמֹד לוֹמַר "**בַּעֲבוּר זֶה**", בְּשָׁעָה שֶׁהַמַּצָּה וּמָרוֹר מֻנָּחִים לְפָנֶיךָ עַל הַשֻּׁלְחָן.

"**בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יי לִי**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות יב,כו) "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם?" אֶלָּא זֶה בֵּן רָשָׁע הוּא, שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל. אִם אָמַר "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם?" אֶמֹר לוֹ "**בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יי לִי**", וְלֹא לָךְ! אִלּוּ הָיִיתָ אַתָּה שָׁם, לֹא הָיִיתָ נִגְאָל.

(שמות יג,ט) ["**וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יי בְּפִיךָ, כִּי בְיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יי מִמִּצְרָיִם.**"] "**וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ**", כֶּרֶךְ אֶחָד שֶׁלְּאַרְבַּע פָּרָשׁוֹת. וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וְאָמְרָה תּוֹרָה, תֵּן בָּרֹאשׁ, תֵּן בַּיָּד, מַה בָּרֹאשׁ אַרְבַּע טוֹטָפוֹת, אַף בַּיָּד אַרְבַּע טוֹטָפוֹת! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ**", כֶּרֶךְ אֶחָד שֶׁלְּאַרְבַּע פָּרָשׁוֹת.

יָכֹל כַּש�ֵּׁם שֶׁבַּיָּד כֶּרֶךְ אֶחָד, כָּךְ בָּרֹאשׁ כֶּרֶךְ אֶחָד? וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וְאָמְרָה תּוֹרָה, תֵּן בַּיָּד, תֵּן בָּרֹאשׁ, מַה בַּיָּד כֶּרֶךְ אֶחָד, אַף בָּרֹאשׁ כֶּרֶךְ אֶחָד! תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים ו,ח) "לְטֹטָפֹת", (שמות יא,יח) "לְטוֹטָפֹת", הֲרֵי אַרְבַּע טוֹטָפוֹת אֲמוּרוֹת. אוֹ יֵעָשֶׂה אַרְבָּעָה כִיסִין שֶׁלְּאַרְבַּע פָּרָשׁוֹת! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ**", כִּיס אֶחָד שֶׁלְּאַרְבַּע פָּרָשׁוֹת.

"**עַל יָדְךָ**", עַל גֹּבַהּ שֶׁלְּיָד. אַתָּה אוֹמֵר עַל גֹּבַהּ שֶׁלְּיָד, אוֹ "**עַל יָדְךָ**" כִּשְׁמוּעוֹ? וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וְאָמְרָה תּוֹרָה, תֵּן בָּרֹאשׁ, תֵּן בַּיָּד, מַה בָּרֹאשׁ, עַל גֹּבַהּ שֶׁלְּרֹאשׁ, אַף בַּיָּד, עַל גֹּבַהּ שֶׁלְּיָד.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עַל גֹּבַהּ שֶׁלְּיָד. אַתָּה אוֹמֵר עַל גֹּבַהּ שֶׁלְּיָד, אוֹ "**עַל יָדְךָ**" כִּשְׁמוּעוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ**", "**לְךָ לְאוֹת**", וְאֵינָהּ אוֹת לַאֲחֵרִים.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: עַל גֹּבַהּ שֶׁלְּיָד, אַתָּה אוֹמֵר עַל גֹּבַהּ שֶׁלְּיָד, אוֹ "**עַל יָדְךָ**" כִּשְׁמוּעוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים יא,יח) "וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם", לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא דָּבָר שֶׁהוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד הַלֵּב. וְאֵי זֶה הוּא דָּבָר שֶׁהוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד הַלֵּב? זֶה גֹּבַהּ שֶׁלְּיָד.

"**עַל יָדְךָ**", זֶה שְׂמֹאל. אַתָּה אוֹמֵר זֶה שְׂמֹאל, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא יָמִין? אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֵכֶר לַדָּבָר: (ישעיה מח,יג) "אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ, וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם, קֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם, יַעַמְדוּ יַחְדָּו". וְאוֹמֵר: (שופטים ה,כו) "יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה, וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמַלִים".[126] הָא אֵין יָד בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא שְׂמֹאל.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: (דברים ו,ח-ט) "וּקְשַׁרְתָּם", "וּכְתַבְתָּם", מַה כְּתִיבָה בַּיָּמִין, אַף קְשִׁירָה בַּיָּמִין. אַבָּא יוֹסֵה הֶחָרֶם אוֹמֵר:[127] מָצִינוּ שֶׁהַיָּמִין קְרוּיָה יָד. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֵכֶר לַדָּבָר: (בראשית מח,יד) "וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יְמִינוֹ". וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**עַל יָדְךָ**"? לְהָבִיא אֶת הַגְּדֵם, שֶׁיְּהֵי נוֹתֵן בַּיָּמִין.

(שמות יג,טז) "וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדֶכָה, וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ". כָּל זְמַן שֶׁלַּיָּד בַּיָּד, תֵּן אֶת שֶׁלְּרֹאשׁ בָּרֹאשׁ. מִכָּן אָמְרוּ: מְצָוֹת תְּפִלִּין, כְּשֶׁהוּא נוֹתֵן, נוֹתֵן אֶת שֶׁלַּיָּד, וְאַחַר כָּךְ נוֹתֵן אֶת שֶׁלְּרֹאשׁ, וּכְשֶׁהוּא חוֹלֵץ, חוֹלֵץ אֶת שֶׁלְּרֹאשׁ, וְאַחַר כָּךְ חוֹלֵץ אֶת שֶׁלַּיָּד.

"**בֵּין עֵינֶיךָ**", עַל גַּבֵּהּ שֶׁלְּרֹאשׁ. אַתָּה אוֹמֵר גַּבֵּהּ שֶׁלְּרֹאשׁ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא "**בֵּין עֵינֶיךָ**" כְּשֶׁמּוּעוֹ? תַּלְמוּד לוֹמַר: (דברים יד,א) "בָּנִים אַתֶּם לַיי אֱלֹהֵיכֶם, לֹא תִתְגֹּדְדוּ, וְלֹא תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת". מָה "בֵּין עֵינֵיכֶם" הָאָמוּר לְהַלָּן, עַל גַּבֵּהּ שֶׁלְּרֹאשׁ, אַף "**בֵּין עֵינֶיךָ**" הָאָמוּר כָּן, עַל גַּבֵּהּ שֶׁלְּרֹאשׁ.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הוֹאִיל וְאָמְרָה תוֹרָה, תֵּן בַּיָּד, תֵּן בָּרֹאשׁ, מַה בַּיָּד, מָקוֹם שֶׁהוּא רָאוּי לְטַמֵּא בְּנֶגַע אֶחָד, אַף בָּרֹאשׁ, מָקוֹם שֶׁהוּא רָאוּי לְטַמֵּא בְּנֶגַע אֶחָד.

"**לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יי בְּפִיךָ**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "**וְהָיָה לְךָ לְאוֹת**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף הַנָּשִׁים בְּמַשְׁמָע! וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וּמְזוּזָה מִצְוַת 'עֲשֵׂה', וּתְפִלִּין מִצְוַת 'עֲשֵׂה', אִם לָמַדְתָּ עַל מְזוּזָה, שֶׁהִיא נוֹהֶגֶת בַּנָּשִׁים כְּבָאֲנָשִׁים, יָכֹל אַף תְּפִלִּין יְנָהֲגוּ בַנָּשִׁים כְּבָאֲנָשִׁים? תַּלְמוּד לוֹמַר "**לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יי בְּפִיךָ**". לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּמִי שֶׁהוּא בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. מִכָּן אָמְרוּ: (ברכות ג,ג) "הַכֹּל חַיָּבִין בַּתְּפִלִּין, חוּץ מִנָּשִׁים וַעֲבָדִים".

מִיכָל בַּת כּוּשִׁי הָיְתָה מַנַּחַת תְּפִלִּין. אִשְׁתּוֹ שֶׁלְּיוֹנָה הָיְתָה עוֹלָה לָרֶגֶל. טְבִי עַבְדּוֹ שֶׁלְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה מַנִּיחַ תְּפִלִּין.

"**וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יי בְּפִיךָ**". מִכָּן אָמְרוּ: כָּל הַמַּנִּיחַ תְּפִלִּין, כְּאִלּוּ קוֹרֵא בַתּוֹרָה, וְכָל הַקּוֹרֵא בַתּוֹרָה פָּטוּר מִן הַתְּפִלִּין.

(שמות יג,י) "**וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ, מִיָּמִים יָמִימָה.**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג,ט) "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדֶךָ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף הַקְּטַנִּים בְּמַשְׁמָע! וְהַדִּין

[126] הַלְמוּת: פטיש.
[127] חֶרֶם: דייג.

נוֹתֵן: הוֹאִיל וּמְזוּזָה מִצְוַת 'עֲשֵׂה', וּתְפִלִּין מִצְוַת 'עֲשֵׂה', אִם לָמַדְתָּ עַל מְזוּזָה, שֶׁהִיא נוֹהֶגֶת בַּקְּטַנִּים וּבַגְּדוֹלִים, יָכֹל אַף תְּפִלִּין יְנָהֲגוּ בַקְּטַנִּים וּבַגְּדוֹלִים? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת**", לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּמִי שֶׁיּוֹדֵעַ לִשְׁמֹר תְּפִלִּין. מִכָּן אָמְרוּ: (תוספתא חגיגה א,ב) "קָטָן הַיּוֹדֵעַ לִשְׁמֹר תְּפִלִּין, הֲרֵי הוּא עוֹשֶׂה לוֹ תְּפִלִּין."[128]

"**וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת**", זוֹ חֻקַּת תְּפִלִּין. אַתָּה אוֹמֵר זוֹ חֻקַּת תְּפִלִּין, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא חֻקַּת כָּל הַמִּצְוֹות? אָמַרְתָּ, בְּמִי הָעִנְיָן מְדַבֵּר? בַּתְּפִלִּין.

"**מִיָּמִים יָמִימָה**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות יג,ט) "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף הַלֵּילוֹת בְּמַשְׁמָע! וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וּמְזוּזָה מִצְוַת 'עֲשֵׂה', וּתְפִלִּין מִצְוַת 'עֲשֵׂה', אִם לָמַדְתָּ עַל מְזוּזָה שֶׁנּוֹהֶגֶת בַּלֵּילוֹת כְּבַיָּמִים, יָכֹל אַף תְּפִלִּין יְנָהֲגוּ בַלֵּילוֹת כְּבַיָּמִים! תִּלְמֹד לוֹמַר "מִיָּמִים יָמִימָה", בַּיָּמִים אַתָּ נוֹתֵן, וְאֵין אַתָּ נוֹתֵן בַּלֵּילוֹת.

רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: "**מִיָּמִים יָמִימָה**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות יג,ט) "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים בְּמַשְׁמָע! וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וּמְזוּזָה מִצְוַת 'עֲשֵׂה', וּתְפִלִּין מִצְוַת 'עֲשֵׂה', אִם לָמַדְתָּ עַל מְזוּזָה שֶׁנּוֹהֶגֶת בַּשַּׁבָּתוֹת וּבְיָמִים טוֹבִים, יָכֹל אַף תְּפִלִּין יְנָהֲגוּ בַשַּׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים? תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִיָּמִים יָמִימָה**", יָצְאוּ שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים. דָּבָר אַחֵר: "**מִיָּמִים יָמִימָה**". יֵשׁ יָמִים שֶׁאַתָּה נוֹתֵן, וְיֵשׁ יָמִים שֶׁאֵין אַתָּה נוֹתֵן, יָצְאוּ שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: הוֹאִיל וְשַׁבָּת קְרוּיָה 'אוֹת', וּתְפִלִּין קְרוּיִין 'אוֹת', לֹא יִתֵּן אוֹת בְּתוֹךְ אוֹת, אוֹ יִתֵּן אוֹת בְּתוֹךְ אוֹת? אָמַרְתָּ, תִּדְחֶה שַׁבָּת, שֶׁהִיא קְרוּיָה 'אוֹת' וּ'בְרִית', לַתְּפִלִּין שֶׁאֵינָן קְרוּיוֹת אֶלָּא 'אוֹת' בִּלְבַד.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: הוֹאִיל וְשַׁבָּת קְרוּיָה 'אוֹת', וּתְפִלִּין קְרוּיוֹת 'אוֹת', לֹא יִתֵּן אוֹת בְּתוֹךְ אוֹת, אוֹ יִתֵּן אוֹת בְּתוֹךְ אוֹת? אָמַרְתָּ, תִּדְחֶה שַׁבָּת, שֶׁחַיָּבִין עָלֶיהָ כָּרֵת וּמִיתַת בֵּית דִּין, לַתְּפִלִּין, שֶׁאֵין חַיָּבִין עֲלֵיהֶן לֹא כָרֵת וְלֹא מִיתַת בֵּית דִּין.

דָּבָר אַחֵר: "**מִיָּמִים יָמִימָה**", מַגִּיד שֶׁאָדָם צָרִיךְ לְבַדֵּק אֶת הַתְּפִלִּין אַחַת לִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ. נֶאֱמַר כָּן "**מִיָּמִים יָמִימָה**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (ויקרא כה,כט) "יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ". מַה "יָמִים" שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן, אֵין פָּחוּת מִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, אַף "**יָמִימָה**" שֶׁנֶּאֱמַר כָּן, אֵין פָּחוּת מִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ. דִּבְרֵי בֵית הִלֵּל.

בֵּית שַׁמַּי אוֹמְרִים: אֵינוֹ צָרִיךְ לְבָדְקָן עוֹלָמִית.[129] שַׁמַּי הַזָּקֵן אוֹמֵר: אֵלּוּ תְּפִלִּין שֶׁלְּאָבִי אִמָּא.

[128] הוא: אביו.
[129] עוֹלָמִית: לעולם.

פרק יח

(שמות יג,יא) ["וְהָיָה כִּי יְבִאֲךָ יי אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ, וּנְתָנָהּ לָךְ."] "**וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יי אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי**", זֶכֶה כְּנַעַן שֶׁתִּקָּרֵא הָאָרֶץ עַל שְׁמוֹ. וְכִי מָה עָשָׂה כְּנַעַן? אֶלָּא, כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע כְּנַעַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִכְנָסִין לָאָרֶץ, עָמַד וּפִנָּה מִפְּנֵיהֶם. אָמַר לוֹ הַמָּקוֹם: אַתָּה פִּנִּיתָ מִפָּנַי בָּנַי, אַף אֲנִי אֶקְרָא אֶת הָאָרֶץ עַל שְׁמְךָ, וְאֶתֵּן לְךָ אֶרֶץ יָפָה כְּאַרְצָךְ. וְאֵי זוֹ זוֹ? זוֹ אַפְּרִיקֵי.[130]

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (בראשית י,טו) "וּכְנַעַן יָלַד אֶת צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת חֵת." וְאוֹמֵר: (בראשית כג,ה-ו) "וַיַּעֲנוּ בְנֵי חֵת אֶת אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ, בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת מֵתֶךָ, אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְבֹּר מֵתֶךָ." אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם: אַתֶּם כִּבַּדְתֶּם אֶת יְדִידַי, אַף אֲנִי אֶקְרָא אֶת הָאָרֶץ עַל שִׁמְכֶם, וְאֶתֵּן לָכֶם אֶרֶץ יָפָה מֵאַרְצָכֶם, וְאֵי זוֹ זוֹ? זוֹ אַפְּרִיקֵי.

"**כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ**". וְהֵיכָן נִשְׁבַּע לְךָ? (שמות ו,ח) "וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב, וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה, אֲנִי יי."

"**וְלַאֲבֹתֶיךָ**". וְהֵיכָן נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֶיךָ? בְּאַבְרָהָם מַה הוּא אוֹמֵר? (בראשית טו,יח) "בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יי אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר"; בְּיִצְחָק מַה הוּא אוֹמֵר? (בראשית כו,ג) "גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת, וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ, כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵל, וַהֲקִמֹתִי אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ." בְּיַעֲקֹב מַה הוּא אוֹמֵר? (בראשית כח,יג) "הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ, לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ."

"**וּנְתָנָהּ לָךְ**", שֶׁלֹּא תְהֵי בְעֵינֶיךָ כִּירוּשַׁת אָבוֹת, אֶלָּא תְהֵי בְעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ הַיּוֹם נְתוּנָה לָךְ.

(שמות יג,יב) ["וְהַעֲבַרְתָּ כָל פֶּטֶר רֶחֶם לַיי, [131] וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ, הַזְּכָרִים לַיי."] [132] "**וְהַעֲבַרְתָּ כָל פֶּטֶר רֶחֶם**". אֵין הַעֲבָרָה אֶלָּא הַפְרָשָׁה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (במדבר כז,ח) "וְאֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר: אִישׁ כִּי יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ, וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ."

שִׁמְעוֹן בֶּן עַזַּי אוֹמֵר: "**וְהַעֲבַרְתָּ כָל פֶּטֶר רֶחֶם לַיי**", מַה תִּלְמֹד לוֹמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (ויקרא כז,לב) "כֹּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף הַיָּתוֹם בְּמַשְׁמָע! וְהַדִּין נוֹתֵן: וּמָה, אִם בַּעַל מוּם, שֶׁאֵינוֹ כָשֵׁר עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, הֲרֵי הוּא נִכְנָס לַדִּיר לְהִתְעַשֵּׂר, יָתוֹם, שֶׁהוּא כָשֵׁר עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי נִכְנָס לַדִּיר לְהִתְעַשֵּׂר! וַהֲרֵי הַלָּקוּחַ יוֹכִיחַ,[133]

[130] אַפְּרִיקֵי: בימי רומא, זו טוניס והמגרב, שם נוסדה קרתגו, מושבה של צור הכנענית.
[131] פֶּטֶר: כינוי לבכור, על שם שהוא פוטר, מבקיע, את רחם אמו בצאתו החוצה ראשון.
[132] שֶׁגֶר: ולדות של בהמות.
[133] הַלָּקוּחַ: הבהמה שקנו אותה ולא נולדה בעדר.

שֶׁהוּא כָּשֵׁר עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, וְאֵינוֹ נִכְנָס לַדִּיר לְהִתְעַשֵּׂר! הוּא יוֹכִיחַ עַל הַיָּתוֹם, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא כָּשֵׁר עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, לֹא יְהֵי נִכְנָס לַדִּיר לְהִתְעַשֵּׂר. לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּלָּקוּחַ, שֶׁלֹּא נוֹלַד בִּרְשׁוּתוֹ, לְפִיכָךְ אֵינוֹ נִכְנָס לַדִּיר לְהִתְעַשֵּׂר, תֹּאמַר בַּיָּתוֹם, שֶׁנּוֹלַד בִּרְשׁוּתוֹ, לְפִיכָךְ יְהֵי נִכְנָס לַדִּיר לְהִתְעַשֵּׂר.

לֹא זָכִיתִי מִן הַדִּין, נֶאֱמַר כָּן 'עֲבָרָה' וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'עֲבָרָה'; מָה 'עֲבָרָה' הָאֲמוּרָה לְהַלָּן, אֵין קְדֵשָׁה חָלָה עָלֶיהָ אֶלָּא בְּחַיֵּי אִמּוֹ, אַף 'עֲבָרָה' הָאֲמוּרָה כָּן, דִּין הוּא שֶׁלֹּא תְהֵי קְדֵשָׁה חָלָה עָלֶיהָ אֶלָּא בְּחַיֵּי אִמּוֹ. אִי מַה כָּן זְכָרִים, אַף לְהַלָּן זְכָרִים, תִּלְמֹד לוֹמַר "כֹּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט", אַחַת זְכָרִים וְאַחַת נְקֵבוֹת בְּמַשְׁמָע.

"**וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה**". אֵין פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֶלָּא שֶׁשִּׁגְּרַתּוּ אִמּוֹ. יְהֵי פָּטוּר מִן הַבְּכוֹרָה, וְהַבָּא אַחֲרָיו אֵינוֹ בְּכוֹר.

"**אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ**", לְהוֹצִיא אֶת הַמּוֹכֵר עֹבֶר בְּהֶמְתּוֹ לַגּוֹי מַשְׁמָע,[134] מוֹצִיא אֲנִי אֶת הַמּוֹכֵר עֹבֶר בְּהֶמְתּוֹ לַגּוֹי, וּמֵבִיא אֲנִי אֶת הַלּוֹקֵחַ עֹבֶר בְּהֶמְתּוֹ שֶׁלַּגּוֹי! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טו,יט) "אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ", לְהוֹצִיא אֶת הַלּוֹקֵחַ עֹבֶר בְּהֶמְתּוֹ שֶׁלַּגּוֹי.

"**הַזְּכָרִים לַיי**". מִכָּן הָיָה רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: רָחֵל שֶׁלֹּא בִכְּרָה וְיָלְדָה שְׁנֵי זְכָרִים, וְיָצְאוּ שְׁנֵי רָאשֵׁיהֶם כְּאַחַת, שְׁנֵיהֶם לַכֹּהֵן, שֶׁנֶּאֱמַר "**הַזְּכָרִים לַיי**". וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: אֵי אֶפְשָׁר! אֶלָּא אֶחָד לוֹ, וְאֶחָד לַכֹּהֵן.

(שמות יג,יג) ["**וְכָל פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה, וְאִם לֹא תִפְדֶּה, וַעֲרַפְתּוֹ, וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה.**"] "**וְכָל פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה**". "**בְשֶׂה**", לֹא בְעֶגֶל, לֹא בַחַיָּה, לֹא בְשִׁחוּטָה, לֹא בִטְרֵפָה, וְלֹא בַכִּלְאַיִם וְלֹא בַכּוּי.[135]

(שמות לד,כ) "וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יח,טו) "אַךְ פָּדֹה תִפְדֶּה אֶת בְּכוֹר הָאָדָם, וְאֶת בְּכוֹר הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכָל פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה**", פֶּטֶר חֲמוֹר אַתָּה פּוֹדֶה, וְאֵין אַתָּה פּוֹדֶה כָּל בְּכוֹר בְּהֵמָה טְמֵאָה.

דָּבָר אַחֵר: "**פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה**", פֶּטֶר חֲמוֹר אַתָּה פּוֹדֶה, וְאֵין אַתְּ פּוֹדֶה שְׁאָר בְּהֵמָה טְמֵאָה בִּכְסוּת וְכֵלִים.

דָּבָר אַחֵר: "**פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה**", וּשְׁאָר בְּהֵמָה טְמֵאָה בִּכְסוּת וְכֵלִים! אִם כֵּן, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר (במדבר יח,טו) "אַךְ פָּדֹה תִפְדֶּה"? אֶלָּא אִם אֵינוֹ עִנְיָן שֶׁפּוֹדִין בִּכְסוּת וְכֵלִים בִּבְהֵמָה טְמֵאָה, תְּנֵהוּ עִנְיָן שֶׁמַּקְדִּישִׁין בִּבְהֵמָה טְמֵאָה לְבֶדֶק הַבַּיִת, וּפוֹדִין אוֹתָהּ מֵהֶקְדֵּשׁ בֶּדֶק הַבַּיִת.

"**וְאִם לֹא תִפְדֶּה, וַעֲרַפְתּוֹ**". מִכָּן אָמְרוּ: (בכורות א,ז) "מִצְוֹת פְּדִיָּה קוֹדֶמֶת לְמִצְוַת עֲרִיפָה."

[134] עֹבֶר: עֻבָּר.

[135] כּוּי: יונק בעל גרה, איל הבר או ולד תיש וצביה. חכמים לא הכריעו אם הוא בהמה או חיה.

דָּבָר אַחֵר: "**וְאִם לֹא תִפְדֶּה, וַעֲרַפְתּוֹ**", אִם אֵין אַתָּה פּוֹדֵהוּ, עָרְפֵהוּ. הוֹאִיל וְאִבַּדְתָּ נִכְסֵי כֹּהֵן, אַף נְכָסֶיךָ יֹאבֵדוּ. וּמִנַּיִן שֶׁאָסוּר בַּהֲנָיָה? נֶאֱמַר כָּן 'עֲרוּפָה', וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'עֲרוּפָה'; מַה לְּהַלָּן אָסוּרָה בַּהֲנָיָה, אַף כָּן אֲסוּרָה בַּהֲנָיָה.

"**וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (במדבר יח,טז) "וּפְדוּיָו מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה", כְּלָל; "בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ", פְּרָט. כְּלָל וּפְרָט, אֵין בַּכְּלָל אֶלָּא מַה שֶּׁבַּפְּרָט. וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר "כֹּל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה", חָזַר וְכָלַל, אוֹ כְלָל בַּכְּלָל הָרִאשׁוֹן? אֲמַרְתָּ, לְאו, אֶלָּא כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל, אֵין אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. מַה הַפְּרָט מְפֹרָשׁ בַּנְּכָסִין הַמִּטַּלְטְלִין שֶׁאֵין לָהֶן אַחֲרָיוּת, אַף אֲנִי, אֵין לִי אֶלָּא נְכָסִין מִטַּלְטְלִין שֶׁאֵין לָהֶן אַחֲרָיוּת. מִכָּן אָמְרוּ: (דומה ל-בכורות ח,ח) 'בַּכֹּל פּוֹדִין בְּכוֹרֵי אָדָם, חוּץ מֵעֲבָדִים וּשְׁטָרוֹת וְקַרְקָעוֹת וְהֶקְדֵּשׁוֹת.' רַבִּי אוֹמֵר: בַּכֹּל פּוֹדִין בְּכוֹרֵי אָדָם.

"**וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה.**" הָיוּ לוֹ חֲמִשָּׁה בְּכוֹרוֹת מֵחֲמֵשׁ נָשִׁים, מְנַיִן שֶׁחַיָּב לְפָדוֹת אֶת כֻּלָּן? תִּלְמֹד לוֹמַר " וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה".

דָּבָר אַחֵר: (שמות יג,טו) "וְכָל בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה". מְנַיִן אִם לֹא פָדָאוֹ אָבִיו, הוּא יִפְדֶּה אֶת עַצְמוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר "וְכָל בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה."

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: הוֹאִיל וְאָמְרָה תוֹרָה, פְּדֵה אֶת בְּנֶךָ, וְלַמֵּד אֶת בְּנְךָ תּוֹרָה, אִם לָמַדְתָּ עַל תַּלְמוּד תּוֹרָה, שֶׁאִם לֹא לִמְּדוֹ אָבִיו, מְלַמֵּד הוּא אֶת עַצְמוֹ, כָּךְ, אִם לֹא פָדָאוֹ אָבִיו, הוּא יִפְדֶּה אֶת עַצְמוֹ. לֹא! אִם אָמַרְתָּ בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד הַכֹּל, שֶׁאִם לֹא לִמְּדוֹ אָבִיו, מְלַמֵּד הוּא אֶת עַצְמוֹ, תֹּאמַר בַּפְּדִיָּה, שֶׁאֵינָהּ שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד הַכֹּל, לְפִי כָךְ, אִם לֹא פָדָאוֹ אָבִיו, לֹא יִפְדֶּה אֶת עַצְמוֹ! וַהֲרֵי מִילָה תּוֹכִיחַ, שֶׁאֵינָהּ שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד הַכֹּל, שֶׁאִם לֹא מָלוֹ אָבִיו, מָל הוּא אֶת עַצְמוֹ. כָּךְ, אִם לֹא פָדָאוֹ אָבִיו, הוּא יִפְדֶּה אֶת עַצְמוֹ. לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּמִּילָה, שֶׁחַיָּבִין עָלֶיהָ כָּרֵת, שֶׁאִם לֹא מָלוֹ אָבִיו, הוּא מָל אֶת עַצְמוֹ, תֹּאמַר בַּפְּדִיָּה, שֶׁאֵין חַיָּבִין עָלֶיהָ כָּרֵת, לְפִי כָךְ, אִם לֹא פָדָאוֹ אָבִיו, לֹא יִפְדֶּה אֶת עַצְמוֹ! אָמַרְתָּ הֶפְרֵשׁ, וְאָדוּן בִּנְיַן אָב מִבֵּין שְׁלָשְׁתָּן: לֹא הֲרֵי מִילָה כַּהֲרֵי תַלְמוּד, וְלֹא הֲרֵי תַלְמוּד כַּהֲרֵי מִילָה, וְלֹא זֶה וָזֶה כַּהֲרֵי פְדִיָּה, וְלֹא הֲרֵי פְדִיָּה כַּהֲרֵי זֶה וָזֶה. הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן, כָּל שֶׁהִיא מִצְוַת הָאָב עַל הַבֵּן, שֶׁאִם לֹא עָשָׂה לוֹ אָבִיו, הוּא יַעֲשֶׂה לְעַצְמוֹ. אַף כָּל שֶׁהוּא מִצְוַת הָאָב עַל הַבֵּן כָּךְ, אִם לֹא עָשָׂה לוֹ אָבִיו, הוּא יַעֲשֶׂה לְעַצְמוֹ.

מִכָּן אָמְרוּ: (דומה מאד לתוספתא קידושין א,ח) 'מִן הַתּוֹרָה, חַיָּב אָדָם לְמוּל אֶת בְּנוֹ, וְלִפְדּוֹתוֹ, וּלְלַמְּדוֹ תוֹרָה, וּלְלַמְּדוֹ אֻמָּנוּת, וּלְהַשִּׁיאוֹ אִשָּׁה.' רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אַף לְלַמְּדוֹ שַׁיִט. רַבִּי אוֹמֵר: אַף יִשּׁוּב מְדִינָה.

(שמות יג,יד) ["**וְהָיָה כִּי יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר: מַה זֹּאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יי מִמִּצְרַיִם, מִבֵּית עֲבָדִים.**"] "**וְהָיָה כִּי יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר**". יֵשׁ מָחָר עַכְשָׁו, וְיֵשׁ מָחָר לְאַחַר זְמַן. "**מָחָר לֵאמֹר**", מָה זֹאת? הֲרֵי מָחָר לְאַחַר זְמַן; (שמות ח,יט) "מָחָר יִהְיֶה הָאוֹת הַזֶּה", הֲרֵי מָחָר עַכְשָׁו. (שמות יז,ט) "מָחָר אָנֹכִי נִצָּב", הֲרֵי מָחָר עַכְשָׁו; (יהושע כב,כד) "מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם לְבָנֵינוּ", הֲרֵי מָחָר לְאַחַר זְמַן. (דברים ו,כ) "מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם?"

נִמְצֵאתָ אוֹמֵר, אַרְבָּעָה בָנִים הֵם: אֶחָד חָכָם, אֶחָד טִפֵּשׁ, אֶחָד רָשָׁע, אֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל. חָכָם מַה הוּא אוֹמֵר? (דברים ו,כ) "מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵינוּ" אוֹתָנוּ? אַף אַתָּה, פְּתַח לוֹ בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח, אֱמֹר לוֹ: אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמוֹן.[136] טִפֵּשׁ, "**לֵאמֹר: מַה זֹּאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יי מִמִּצְרַיִם, מִבֵּית עֲבָדִים.**" רָשָׁע אוֹמֵר (שמות יב,כו) "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם?" וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל, אַף אַתָּ, הוֹצִיאוֹ מִן הַכְּלָל, אֱמֹר לוֹ: (שמות יג,ח) "בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יי לִי", לִי, וְלֹא לָךְ! אִלּוּ הָיִיתָ שָׁם, לֹא הָיִיתָ נִגְאָל. וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל, אַתְּ פְּתַח לוֹ! שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יג,ח) "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם."

(דברים ו,כ) "מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם?" רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁאִם הָיְתָה חֲבוּרָה שֶׁלַּחֲכָמִים אוֹ שֶׁלְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים, צְרִיכִין לַעֲסֹק בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח עַד חֲצוֹת? לְכָךְ נֶאֱמַר: "מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם."

(שמות יג,טו) ["**וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פַּרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ, וַיַּהֲרֹג יי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה, עַל כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיי כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים, וְכָל בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה.**"] "**וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פַּרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, מֵאֵלָיו! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יא,י) "וַיְחַזֵּק יי אֶת לֵב פַּרְעֹה, וְלֹא שִׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ."

"**וַיַּהֲרֹג יי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה, עַל כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיי כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים, וְכָל בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה.**" מִכָּן אָמְרוּ: זוֹבְחִין בְּכוֹרֵי בְהֵמָה כְּנֶגֶד בְּכוֹרֵי בְהֵמָה, וּפוֹדִין בְּכוֹרֵי אָדָם כְּנֶגֶד בְּכוֹרֵי אָדָם.

(שמות יג,טז) "**וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ, כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יי מִמִּצְרָיִם.**" בְּאַרְבָּעָה מְקוֹמוֹת מַזְכִּיר פָּרָשַׁת תְּפִלִּין: (שמות יג,ב) "קַדֶּשׁ לִי", (שמות יג,יא) "וְהָיָה כִּי יְבִאֲךָ", (דברים ו,ד) "שְׁמַע", (דברים יא,יג) "וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ". מִכָּן אָמְרוּ: מְצוֹת תְּפִלִּין, אַרְבַּע פָּרְשִׁיּוֹת: שֶׁלַּיָּד הֵן כָּרָךְ אֶחָד אַרְבַּע פָּרָשׁוֹת, שֶׁלְּרֹאשׁ הֵן אַרְבַּע טוֹטָפוֹת,

[136] אֲפִיקוֹמוֹן. epikōmon: מה שֶׁבָּא אַחַר הסעודה, קינוח.

וְאֵלּוּ הֵן:[137] "קַדֶּשׁ לִי", "וְהָיָה כִּי יְבִאֲךָ", "שְׁמַע", "וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ". כּוֹתְבָן כְּסִדְרָן, וְאִם כְּתָבָן שֶׁלֹּא כְסִדְרָן, הֲרֵי אֵלּוּ יִגָּנְזוּ. חַסְלַת מַסֶּכְתָּה דְּפֶסַח.

מַסֶּכְתָּא דְוַיְהִי בְּשַׁלַּח

פרק א

(שמות יג,יז) ["**וַיְהִי, בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת הָעָם, וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, כִּי קָרוֹב הוּא, כִּי אָמַר אֱלֹהִים: פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה, וְשָׁבוּ מִצְרַיְמָה.**"] "**וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת הָעָם**". אֵין שִׁלּוּחַ בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא לִוּוּי, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יח,טז) "וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם". (בראשית כו,לא) "וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק". הַפֶּה שֶׁאָמַר (שמות ה,ב) "גַּם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ", הוּא הַפֶּה שֶׁאָמַר: (שמות ח,כד) "אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיי אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר". מַה שָּׁכָר נָטְלוּ עַל כָּךְ? (דברים כג,ח) "לֹא תְתַעֵב מִצְרִי". הַפֶּה שֶׁאָמַר (שמות ה,ב) "לֹא יָדַעְתִּי אֶת יי", הוּא הַפֶּה שֶׁאָמַר: (שמות יד,כה) "אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי יי נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם." מַה שָּׁכָר נָטְלוּ עַל כָּךְ? (ישעיה יט,יט) "בַּיּוֹם הַהוּא, יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיי בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם, וּמַצֵּבָה אֵצֶל גְּבוּלָהּ לַיי." הַפֶּה שֶׁאָמַר (שמות ה,ב) "מִי יי אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ?" הוּא הַפֶּה שֶׁאָמַר (שמות ט,כז) "יי הַצַּדִּיק, וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים." וּמַה שָּׁכָר נָטְלוּ עַל כָּךְ? שֶׁנִּתַּן לָהֶם מָקוֹם קְבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,יב) "נָטִיתָ יְמִינְךָ, תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ".

"**וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים**". אֵין נִחוּם בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא נְהוּג, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עז,כא) "נָחִיתָ כַצֹּאן עַמֶּךָ, בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן." (תהלים עח,יד) "וַיַּנְחֵם בֶּעָנָן יוֹמָם".

"**דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, כִּי קָרוֹב הוּא**". קָרוֹב הַדִּבֵּר שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: (שמות ג,יב) "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם, תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה." דָּבָר אַחֵר: "**כִּי קָרוֹב הוּא**", קְרוֹבָה הַדֶּרֶךְ לַחְזֹר לְמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ח,כג) "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר". דָּבָר אַחֵר: "**כִּי קָרוֹב הוּא**", קְרוֹבָה שִׁבּוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כא,כג) "וְעַתָּה, הִשָּׁבְעָה לִי בֵאלֹהִים הֵנָּה, אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי". וַעֲדַיִן נָכְדּוֹ קַיָּם. דָּבָר אַחֵר: "**כִּי קָרוֹב הוּא**", קְרוֹבָה מִלְחָמָה רִאשׁוֹנָה לִשְׁנִיָּה. דָּבָר אַחֵר: "**כִּי קָרוֹב הוּא**" , בְּקָרוֹב יְרַשּׁוּ כְּנַעֲנִיִּים אֶת הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית טו,טז) "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה".

דָּבָר אַחֵר: כָּל שֶׁכֵּן לֹא הֵבִיאָן הַמָּקוֹם בַּפִּשּׁוּטָה, אֶלָּא אָמַר הַמָּקוֹם: אִם מַכְנִיס אֲנִי אֶת יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ עַכְשָׁו, מִיָּד מַחְזִיקִין הֵן אָדָם בְּשָׂדֵהוּ, אָדָם בְּכַרְמוֹ, וְהֵן בְּטֵלִין מִן הַתּוֹרָה. אֶלָּא אֲנִי מַקִּיפָן בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, שֶׁיִּהְיוּ אוֹכְלִין מָן וְשׁוֹתִין מֵי בְאֵר, וְהַתּוֹרָה נִבְלֶלֶת

[137] טוטפת: תכשיט על המצח.

בְּגוּפָן. מִכָּן הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: לֹא נִתְּנָה תוֹרָה לִדְרֹשׁ אֶלָּא לְאוֹכְלֵי הַמָּן, וּשְׁנֵיִן לָהֶן אוֹכְלֵי תְרוּמָה. דָּבָר אַחֵר: כָּל שֶׁכֵּן לֹא הֶבִיאָן הַמָּקוֹם בַּפְּשׁוּטָה, אֶלָּא כֵּיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ כְנַעֲנִים שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִכְנָסִין לָאָרֶץ, עָמְדוּ וְשָׁרְפוּ אֶת הַזְּרָעִים, וְקָצְצוּ אֶת הָאִילָנוֹת, וְסָתְרוּ אֶת הַבִּנְיָנוֹת, וְסָתְמוּ אֶת הַמַּעְיָנוֹת.[138] אָמַר הַמָּקוֹם: לֹא הִבְטַחְתִּי לְאַבְרָהָם אֲבִיהֶן שֶׁאֲנִי מַכְנִיסָן לָאָרֶץ חֲרֵבָה, אֶלָּא לָאָרֶץ מְלֵאָה כָל טוּב, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ו,יא) "וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוּב אֲשֶׁר לֹא מִלֵּאתָ, וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא חָצַבְתָּ, כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא נָטָעְתָּ", אֶלָּא הֲרֵי אֲנִי מַקִּיפָן בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, כְּדֵי שֶׁיַּעַמְדוּ כְנַעֲנִים וִיתַקְּנוּ מַה שֶּׁקִּלְקְלוּ.

"**כִּי אִמַּר אֱלֹהִים, פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה**". זוֹ מִלְחֶמֶת עֲמָלֵקִי, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יד,מה) "וַיֵּרֶד הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא, וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם עַד הַחָרְמָה." דָּבָר אַחֵר: "**כִּי אָמַר אֱלֹהִים, פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה**". זוֹ מִלְחֶמֶת בְּנֵי אֶפְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים א ז,כ) "וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוּתֶלַח וּבֶרֶד בְּנוֹ, וְתַחַת בְּנוֹ וְאֶלְעָדָה בְנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ. וְזָבָד בְּנוֹ וְשׁוּתֶלַח בְּנוֹ וְעֶזֶר וְאֶלְעָד, וַהֲרָגוּם אַנְשֵׁי גַת הַנּוֹלָדִים בָּאָרֶץ, כִּי יָרְדוּ לְקַחַת אֶת מִקְנֵיהֶם." וְאוֹמֵר: (תהלים עח,ט) "בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי קָשֶׁת, הָפְכוּ בְּיוֹם קְרָב". מִפְּנֵי מָה? (תהלים עח,י) שֶׁ"לֹא שָׁמְרוּ בְּרִית אֱלֹהִים, וּבְתוֹרָתוֹ מֵאֲנוּ לָלֶכֶת." עָבְרוּ עַל הַקֵּץ וְעָבְרוּ עַל הַשְּׁבוּעָה. דָּבָר אַחֵר: שֶׁלֹּא יִרְאוּ עַצְמוֹת אֲחֵיהֶם מְשֻׁלְכִין בַּפְּלֶשֶׁת, וְיַחְזְרוּ לָהֶם. דָּבָר אַחֵר: כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם. וַהֲרֵי דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם כְּשֶׁהִקִּיפָם דֶּרֶךְ עֲקוּמָה, אָמְרוּ: (במדבר יד,ד) "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה", אִלּוּ הֶבִיאָן בַּפְּשׁוּטָה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה!

(שמות יג,יח) ["וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם סוּף, וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם."] "**וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר**", מִפְּנֵי מָה? כְּדֵי לַעֲשׂוֹת לָהֶם נִסִּים וּגְבוּרוֹת. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: "**דֶּרֶךְ**", לְיַגְּעָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קב,כד) "עִנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחִי, קִצַּר יָמָי." "**הַמִּדְבָּר**", לְצָרְפָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ח,טו) הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא". "**יַם סוּף**", לְנַסּוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קו,ז) "אֲבוֹתֵינוּ בְמִצְרַיִם לֹא הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ, לֹא זָכְרוּ אֶת רֹב חֲסָדֶיךָ, וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: "**דֶּרֶךְ**", כְּדֵי לִתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ה,כט) "בְּכָל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ", וְאוֹמֵר: (משלי ו,כג) "כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר, וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר." "**הַמִּדְבָּר**", כְּדֵי לְהַאֲכִילָן אֶת הַמָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ח,טז) "הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר, אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ, לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ, לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ". "**יַם סוּף**", כְּדֵי לַעֲשׂוֹת לָהֶם נִסִּים וּגְבוּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר:

[138] הַבִּנְיָנוֹת: בנוסח הגניזה: הביניות.

(תהלים קו,כא-כב) "שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם, עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם, נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם, נוֹרָאוֹת עַל יַם סוּף." וְאוֹמֵר: (תהלים קו,ט) "וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף, וַיֶּחֱרָב, וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר." "**וַחֲמֻשִׁים**", אֵין חֲמֻשִׁים אֶלָּא מְזֻיָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (יְהוֹשֻׁעַ ד יג,יד) "וַיַּעַבְרוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד, וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה חֲמֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה. כְּאַרְבָּעִים אֶלֶף חֲלוּצֵי הַצָּבָא". דָּבָר אַחֵר: "**וַחֲמֻשִׁים עָלוּ**", אֶחָד מֵחֲמִשָּׁה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֶחָד מֵחֲמִשִּׁים. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת.

רַבִּי נְהוֹרַי אוֹמֵר: הָעֲבוֹדָה! לֹא אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת עָלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל טו,ז) "רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ". וְאוֹמֵר: (שמות א,ז) "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ, וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד, וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם ", שֶׁהָיְתָה אִשָּׁה יוֹלֶדֶת שִׁשָּׁה בָנִים בְּכֶרֶס אֶחָד, וְאַתָּה אוֹמֵר אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת עָלוּ! הָעֲבוֹדָה! לֹא אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת עָלוּ, אֶלָּא שֶׁמֵּתוּ הָרְבֵּה מִיִּשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם. אֵימָתַי מֵתוּ? בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי הָאֲפֵלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות י,כג) "לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם." שֶׁהָיוּ קוֹבְרִין אֶת מֵתֵיהֶן. וְהוֹדוּ וְשִׁבְּחוּ, שֶׁלֹּא רָאוּם אוֹיְבֵיהֶם וְשָׂשׂוּ בְמַפָּלָתָם.

(שמות יג,יט) ["**וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ, כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם, וְהַעֲלִיתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם.**"] "**וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ**", לְהוֹדִיעַ חָכְמָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, שֶׁהָיוּ הַכֹּל עֲסוּקִין בַּבִּזָּה, וּמֹשֶׁה הָיָה עָסוּק בְּעַצְמוֹת יוֹסֵף. עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (משלי י,י) "חֲכַם לֵב יִקַּח מִצְוֹת". וְכִי מָנַיִן הָיָה מֹשֶׁה יוֹדֵעַ אֵיכָן יוֹסֵף קָבוּר? שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כו,מו) "וְשֵׁם בַּת אָשֵׁר שָׂרַח." אָמְרוּ: סָרַח בַּת אֲשֶׁר נִשְׁתַּיְּרָה מֵאוֹתוֹ הַדּוֹר, וְהִיא הָרְאַת לְמֹשֶׁה אֵיכָן יוֹסֵף קָבוּר. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁעָשׂוּ לוֹ הַמִּצְרִיִּים אָרוֹן שֶׁלְּמַתֶּכֶת, וְשִׁקְּעוּהוּ בְתוֹךְ נִילוּס. בָּא מֹשֶׁה וְעָמַד עַל הַנִּילוּס, נָטַל צְרוֹר וְזָרַק לְתוֹכוֹ, צָעַק וְאָמַר: יוֹסֵף, יוֹסֵף! הִגִּיעָה הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע הַמָּקוֹם לְאַבְרָהָם אָבִינוּ, שֶׁהוּא גּוֹאֵל אֶת בָּנָיו. נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתְךָ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ! (על פי יְהוֹשֻׁעַ ב,יז) וְצָף אֲרוֹנוֹ שֶׁלְּיוֹסֵף, וּנְטָלוֹ מֹשֶׁה.

אַל תִּתְמַהּ! הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (מלכים ב ו,ה) "וַיְהִי הָאֶחָד מַפִּיל הַקּוֹרָה, וְאֶת הַבַּרְזֶל נָפַל אֶל הַמָּיִם, וַיִּצְעַק וַיֹּאמֶר: אָהָהּ אֲדֹנָי, וְהוּא שָׁאוּל." וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים: אָנָה נָפָל? וַיַּרְאֵהוּ אֶת הַמָּקוֹם; וַיְקַצֵּב עֵץ, וַיַּשְׁלֵךְ שָׁמָּה, וַיָּצָף הַבַּרְזֶל. וַיֹּאמֶר: הָרֶם לָךְ! וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֵהוּ." וַהֲרֵי דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה אֱלִישָׁע, תַּלְמִידוֹ שֶׁלְּאֵלִיָּהוּ, הֵצִיף הַבַּרְזֶל, קַל וָחֹמֶר בְּמֹשֶׁה רַבּוֹ שֶׁלְּאֵלִיָּהוּ.

[139] קַפִּיטוֹלִין. capitolium: קפיטול, גבעה מקודשת.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: בַּקָּפִיטוֹלִין שֶׁלְּמִצְרַיִם קְבָרוּהוּ, בֵּין הַמְּלָכִים, שֶׁנֶּאֱמַר:[139] "וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ, וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם." וְכִי מְנַיִן הָיָה יוֹדֵעַ מֹשֶׁה אֵיזֶה הוּא אֲרוֹנוֹ שֶׁלְּיוֹסֵף? הָלַךְ מֹשֶׁה וְעָמַד בֵּין הָאֲרוֹנוֹת, צָעַק וְאָמַר: יוֹסֵף, יוֹסֵף! הִגִּיעָה הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע הַמָּקוֹם לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ, שֶׁגּוֹאֵל אֶת בָּנָיו. נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתְךָ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ! (על פי יְהוֹשֻׁעַ ב,יז) מִיָּד זָע וְנִזְדַּעְזַע אֲרוֹנוֹ שֶׁלְּיוֹסֵף וּנְטָלוֹ וּבָא לוֹ.

לְלַמְּדְךָ שֶׁבַּמִּדָּה שֶׁהָאָדָם מוֹדֵד, בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ. מְרִיָם הִמְתִּינָה לוֹ לְמֹשֶׁה שָׁעָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ב,ד) "וַתִּתְצַב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק, לְדֵעָה מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ." וְהַמָּקוֹם עִכֵּב לָהּ בַּמִּדְבָּר הָאָרוֹן וְהַשְּׁכִינָה, וְכֹהֲנִים, וּלְוִיִּם, וְשִׁבְעָה עֲנָנֵי הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יב,טו) "וְהָעָם לֹא נָסַע עַד הֵאָסֵף מִרְיָם". יוֹסֵף זָכָה לִקְבֹּר אֶת אָבִיו, שֶׁאֵין בְּאֶחָיו גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית נ,ז-ט) "וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת אָבִיו, וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ, וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרָיִם. וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו, רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן. וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים, וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד." מִי לָנוּ גָּדוֹל מִיּוֹסֵף, שֶׁלֹּא נִתְעַסֵּק בּוֹ אֶלָּא מֹשֶׁה. מֹשֶׁה זָכָה בְּעַצְמוֹת יוֹסֵף, וְאֵין בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יג,יט) "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ". מִי לָנוּ גָּדוֹל כְּמֹשֶׁה, שֶׁלֹּא נִתְעַסֵּק בּוֹ אֶלָּא הַקָּדֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לד,ו) "וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב, מוּל בֵּית פְּעוֹר; וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה."

וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁעִם יַעֲקֹב עָלוּ עַבְדֵי פַרְעֹה וְזִקְנֵי בֵיתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית נ,ז) "וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרָיִם." וְעִם יוֹסֵף עָלוּ הָאָרוֹן וְהַשְּׁכִינָה וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם, וְשִׁבְעָה עֲנָנֵי הַכָּבוֹד. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ אֲרוֹנוֹ שֶׁלְּיוֹסֵף עִם אֲרוֹן חַי עוֹלָמִים, וְהָיוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם שׁוֹאֲלִין יִשְׂרָאֵל וְאוֹמְרִים לָהֶן: וְכִי מַה טִּיבָן שֶׁלִּשְׁנֵי אֲרוֹנוֹת הַלָּלוּ? וְהֵם אוֹמְרִים לָהֶן: זֶה אֲרוֹנוֹ שֶׁלְּמֵת, וְזֶה אֲרוֹנוֹ שֶׁלְּחַי עוֹלָמִים. וְהֵם אוֹמְרִים לָהֶן: מַה טִּיבוֹ שֶׁלְּאֲרוֹנוֹ שֶׁלַּמֵּת מְהַלֵּךְ עִם אֲרוֹן חַי עוֹלָמִים? וְהֵם אוֹמְרִים לָהֶן: הַמֵּת הַמַּנָּח בְּאָרוֹן הֲזֶה קַיֶּם מַה שֶּׁכָּתוּב בַּמַּנָּח בְּאָרוֹן זֶה.

כָּתוּב (שמות כ,ב) "אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ", וּבְיוֹסֵף כָּתוּב (בראשית נ,יט) "הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי?" כָּתוּב (שמות כ,ב) "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי", וּבְיוֹסֵף כָּתוּב (בראשית מב,יח) "אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא". כָּתוּב (שמות כ,ו) "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יי אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא", וּבְיוֹסֵף כָּתוּב (בראשית מב,טז) "חֵי פַרְעֹה!" כָּתוּב (שמות כ,ז) "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ", וּבְיוֹסֵף כָּתוּב (בראשית מג,טז) "וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן", וְאֵין 'הָכֵן' אֶלָּא שַׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טז,ה) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ". כָּתוּב (שמות כ,יא) "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ", וּבְיוֹסֵף כָּתוּב: (בראשית לז,יג) "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף: הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם, לְכָה

וְאֶשְׁלְחֵךְ אֲלֵיהֶם, וַיֹּאמֶר לוֹ: הִנֵּנִי." כְּתִיב (שמות כ,יב) "לֹא תִרְצָח", לֹא רָצַח לְפוֹטִיפַר. (שמות כ,יב) "לֹא תִנְאָף", לֹא נָאַף בְּאִשְׁתּוֹ שֶׁלְּפוֹטִיפַר. (שמות כ,יב) "לֹא תִגְנֹב", לֹא גָּנַב, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית מז,יד) "וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן, בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שֹׁבְרִים, וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַּרְעֹה." (שמות כ,יב) "לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר", וַהֲרֵי דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: מָה, אִם דְּבָרִין שֶׁהֵן אֱמֶת, לֹא הִגִּיד לְאָבִיו, דְּבָרִים שֶׁלְּשֶׁקֶר, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! (שמות כ,יג) "לֹא תַחְמֹד", לֹא חָמַד אִשְׁתּוֹ שֶׁלְּפוֹטִי פָּרַע. (ויקרא יט,יז) "לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ", (בראשית נ,כא) "וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם". (ויקרא יט,יח) "לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר", (בראשית נ,כ) "וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה, אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה". (ויקרא כה,לה) "וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ", (בראשית מז,יב) "וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת אָבִיו".

"**כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ**", הִשְׁבִּיעָם שֶׁיַּשְׁבִּיעוּ לִבְנֵיהֶם. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: מִפְּנֵי מָה הִשְׁבִּיעַ אֶת אֶחָיו, וְלֹא הִשְׁבִּיעַ אֶת בָּנָיו? אֶלָּא אָמַר, אִם אֲנִי מַשְׁבִּיעַ אֶת בָּנַי, אֵין הַמִּצְרִים מַנִּיחִין אוֹתָם. וְאִם אוֹמְרִין לָהֶן: אֲבִינוּ הֶעֱלָה אֶת אָבִיו, הֵן אוֹמְרִין לָהֶן: אֲבִיכֶם, מֶלֶךְ הָיָה! לְפִיכָךְ הִשְׁבִּיעַ אֶת אֶחָיו, וְלֹא הִשְׁבִּיעַ אֶת בָּנָיו.

אָמַר לָהֶם יוֹסֵף: אָבִי יָרַד כָּן לִרְצוֹנוֹ, וַאֲנִי הֶעֱלֵיתִיו עַל כָּרְחוֹ. מַשְׁבִּיעַ אֲנִי עֲלֵיכֶם, שֶׁמִּמְּקוֹם שֶׁגְּנַבְתּוּנִי, לְשָׁם תַּחְזִירוּנִי! וְכֵן עָשׂוּ לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע כד,לב) "וְאֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, קָבְרוּ בִשְׁכֶם, בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה,[140] וַיִּהְיוּ לִבְנֵי יוֹסֵף לַנַּחֲלָה."

"**פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם**", פָּקֹד אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם, וְיִפְקֹד אֶתְכֶם בֵּין סוּף. פָּקֹד אֶתְכֶם עַל הַיָּם, וְיִפְקֹד אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר. פָּקֹד אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר, וְיִפְקֹד אֶתְכֶם בְּנַחֲלֵי אַרְנוֹן. פָּקֹד אֶתְכֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְיִפְקֹד אֶתְכֶם לָעוֹלָם הַבָּא.

"**וְהַעֲלִיתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, מֵיָּד! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִתְּכֶם**", כְּשֶׁתִּהוּ עוֹלִין. וּמְנַיִן אַף עַצְמוֹת שְׁבָטִים הֶעֱלוּ עִמָּהֶם? שֶׁנֶּאֱמַר "**מִזֶּה אִתְּכֶם**."

(שמות יג,כ) "**וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם, בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר**." מָה אֵתָם מָקוֹם, אַף סֻכּוֹת מָקוֹם. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אֵין סֻכּוֹת אֶלָּא עֲנָנֵי כָבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ד,ה) "וּבָרָא יי עַל כָּל מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאָהּ עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה", וְאוֹמֵר: (ישעיה ד,ה) "כִּי עַל כָּל כָּבוֹד חֻפָּה." אֵין לִי אֶלָּא לְשָׁעָבַר, לֶעָתִיד לָבֹא מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל יוֹמָם", וְאוֹמֵר: (ישעיה לה,י) "וּפְדוּיֵי יי יְשׁוּבוּן, וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה, וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם".

[140] קְשִׂיטָה: דבר של ערך שאפשר לקנות בו. בתרגום השבעים תרגמו "כבשים".

(שמות יג,כא) "**וַיי הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדָּרֶךְ, וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם, לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה.**" "**וַיי הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן**". נִמְצֵאתָ אוֹמֵר: שִׁבְעָה עֲנָנִים הֵם: "**וַיי הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן**", (במדבר יד,יד) "וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵיהֶם, וּבְעַמֻּד עָנָן", (במדבר ט,יט) "וּבְהַאֲרִיךְ הֶעָנָן", (שמות מ,לו-לח) "וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן", "וְאִם לֹא יַעֲלֶה הֶעָנָן", "כִּי עֲנַן יי עַל הַמִּשְׁכָּן". הָא שִׁבְעָה עֲנָנִים הֵם. אַרְבָּעָה מֵאַרְבַּע רוּחוֹתֵיהֶם, אֶחָד לְמַעְלָה, וְאֶחָד לְמַטָּה, אֶחָד שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם. כָּל הַנָּמוּךְ, מַגְבִּיהוֹ, וְכָל הַגָּבוֹהַּ מְמַכְּכוֹ,[141] שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מ,ד) "כָּל גֶּיא יִנָּשֵׂא, וְכָל הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ, וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר, וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה." וְהָיָה מַכֶּה נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים, מְכַבֵּד[143] וּמְרַבֵּץ[142] לִפְנֵיהֶם.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: שְׁלֹשָׁה עָשָׂר עֲנָנִים הָיוּ: שְׁנַיִם שְׁנַיִם לְכָל רוּחַ וְרוּחַ, שְׁנַיִם מִלְמַעְלָה וּשְׁנַיִם מִלְמַטָּה, וְאֶחָד שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם.

רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: אַרְבָּעָה: אֶחָד לִפְנֵיהֶם וְאֶחָד לְאַחֲרֵיהֶם, אֶחָד לְמַעְלָה וְאֶחָד לְמַטָּה. רַבִּי אוֹמֵר: שְׁנַיִם.

"**וַיי הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם**", לְלַמֶּדְךָ שֶׁבַּמִּדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד, בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ. אַבְרָהָם לָוָה מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יח,טז) "וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם", וְהַמָּקוֹם לָוָה אֶת בָּנָיו בַּמִּדָּבָר אַרְבָּעִים שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיי הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן**". בְּאַבְרָהָם אוֹמֵר: (בראשית יח,ד) "יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם", וְהַקָּדוֹשׁ הֶעֱלָה לְבָנָיו אֶת הַבְּאֵר בַּמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר כא,יז) "אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת: עֲלִי בְאֵר, עֱנוּ לָהּ!" בְּאַבְרָהָם אוֹמֵר: (בראשית יח,ה) "וְאֶקְחָה פַּת לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם", וְהַקָּדוֹשׁ הוֹרִיד לְבָנָיו אֶת הַמָּן בַּמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טז,ד) "הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם". בְּאַבְרָהָם הוּא אוֹמֵר: (בראשית יח,ז) "וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רַךְ וְטוֹב", וְהַקָּדוֹשׁ הֵגֵז לְבָנָיו שְׂלָו בַּמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יא,לא)[144] "וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת יי, וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן הַיָּם". בְּאַבְרָהָם הוּא אוֹמֵר: (בראשית יח,ד) "וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ." וְהַקָּדוֹשׁ פָּרַשׂ לְבָנָיו שִׁבְעָה עֲנָנֵי כָבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קה,לט) "פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ, וְאֵשׁ לְהָאִיר לָיְלָה". בְּאַבְרָהָם אוֹמֵר: (בראשית יח,ח) "וְהוּא עוֹמֵד עֲלֵיהֶם", וְהַקָּדוֹשׁ הֵגֵן עַל בָּתֵּי בָּנָיו בְּמִצְרַיִם שֶׁלֹּא יִנָּגְפוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב,כג) "וּפָסַח יי עַל הַפֶּתַח".

"**וַיי הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם**". אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר כֵּן. וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (ירמיה כג,כד) "הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא נְאֻם יי". וְאוֹמֵר: (ישעיה ו,ג) "וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ,

[141] מְמַכְּכוֹ: מנמיכו.
[142] מְרַבֵּץ: מפזר מים על הרצפה כדי שלא תעלה אבק.
[143] מְכַבֵּד: מטאטא.
[144] הֵגֵז: העביר במעוף.

קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ יי צְבָאוֹת, מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ." וְאוֹמֵר: (יחזקאל מג,ב) "וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים[145] וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ", וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "וַיי הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם"?

אָמַר רַבִּי: אַנְטוֹנִינוּס,[147] פְּעָמִים שֶׁהוּא דָן עַל בֵּמָה[146] וּמַחְשִׁיךְ, וְהָיוּ בָנָיו מַחְשִׁיכִין אֶצְלוֹ. אַחַר שֶׁנִּפְטַר מִן הַבֵּמָה, הָיָה נוֹטֵל אֶת הַפָּנָס וּמֵאִיר לִפְנֵי בָנָיו. וְהָיוּ גְּדוֹלֵי מַלְכוּת קְרֵבִין אֶצְלוֹ וְאוֹמְרִין לוֹ: אָנוּ נוֹטְלִין אֶת הַפָּנָס וְנָאִיר לִפְנֵי בָנֶיךָ! וְהוּא אוֹמֵר לָהֶם: לְאוֹ מִפְּנֵי שֶׁאֵין לִי מִי שֶׁיִּטֹּל אֶת הַפָּנָס וְיָאִיר לִפְנֵי בָנַי, אֶלָּא הֲרֵי אֲנִי מוֹדִיעַ לָכֶם חִבָּתָן שֶׁלָּבָנַי, שֶׁתִּהְיוּ נוֹהֲגִים עִמָּהֶן בְּכָבוֹד! וְכָךְ הוֹדִיעַ הַמָּקוֹם חִבָּתָם שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁתְּהוּ נוֹהֲגִין עִמָּהֶם בְּכָבוֹד.

כָּךְ הוֹדִיעַ הַקָּדֹשׁ חִבָּתָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל לִפְנֵי כָל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁיְּהוּ נוֹהֲגִין עִמָּהֶן בְּכָבוֹד. וְאֵינָן נוֹהֲגִין עִמָּהֶן בְּכָבוֹד, אֶלָּא מְמִיתִין אוֹתָן מִיתוֹת חֲמוּרוֹת, מִיתוֹת מְשֻׁנּוֹת זוֹ מִזּוֹ! וּלְעִנְיַן כָּךְ הוּא אוֹמֵר: (יואל ד,ב) "וְקִבַּצְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם, וְהוֹרַדְתִּים אֶל עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט". יָכֹל עַל עֲבוֹדָה זָרָה, וְעַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת וְעַל שְׁפִיכוּת דָּמִים? תִּלְמֹד לוֹמַר: "עַל עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם וְאֶת אַרְצִי חָלָקוּ." וְאוֹמֵר: (יואל ד,יט) "מִצְרַיִם לְשְׁמָמָה תִּהְיֶה, וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה". מִפְּנֵי מָה? "מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה, אֲשֶׁר שָׁפְכוּ דָם נָקִיא בְּאַרְצָם." בְּאוֹתָהּ שָׁעָה: (יואל ד,כ) "וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב, וִירוּשָׁלַם לְדוֹר וָדוֹר." וְאוֹמֵר: (יואל ד,כא) "וְנִקֵּיתִי דָמָם לֹא נִקֵּיתִי, וַיי שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן".

(שמות יג,כב) "**לֹא יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם, וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם.**" מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁעֲדַיִן עַמּוּד עָנָן קַיָּם, הָיָה עַמּוּד הָאֵשׁ צָמֵחַ. דָּבָר אַחֵר: (שמות יג,כב) בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ דֶּרֶךְ אֶרֶץ מִן הַתּוֹרָה, בְּלֵילֵי שַׁבָּתוֹת, שֶׁעַד שֶׁעַמּוּד עָנָן קַיָּם, יְהֵא עַמּוּד הָאֵשׁ צָמֵחַ.

פרק ב

(שמות יד,א-ב) ["**וַיְדַבֵּר יי אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת, בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם, לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן, נִכְחוֹ תַּחֲנוּ עַל הַיָּם.**"] "**וַיְדַבֵּר יי אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְיָשֻׁבוּ**". רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר "לֵאמֹר", "וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם", הֲרֵי זֶה לְדוֹרוֹת, וְכָל מָקוֹם שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר "לֵאמֹר", "וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם", הֲרֵי זֶה לְשָׁעָה. רַבִּי אוֹמֵר: אֲפִלּוּ בְּכָל מָקוֹם שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר "לֵאמֹר", "וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם", הֲרֵי זֶה לְדוֹרוֹת, חוּץ מִשְּׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת. "**וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת**". מַה

[145] הַקָּדִים: המזרח.

[146] בֵּמָה. bema: בית המשפט.

[147] אַנְטוֹנִינוּס: Antoninus קיסר רומי שרבי יהודה הנשיא היה מיודד אתו, כנראה Marcus Aurelius Antoninus Augustus, המכונה Antoninus במקורות של התקופה.

חִירוֹת הַלָּלוּ? לֹא הָיוּ מְשֻׁפָּעוֹת, אֶלָּא גְּדוּרִיּוֹת,[150] לֹא הָיוּ תְּרוּטוֹת,[149] אֶלָּא מַקְפוֹת,[148] לֹא הָיוּ עֲגֻלּוֹת, אֶלָּא מְרֻבָּעוֹת, לֹא הָיוּ מַעֲשֵׂה אָדָם, אֶלָּא מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם. וְעֵינַיִם לֹא לָהֶן מְפֻתָּחוֹת, וּכְמִין זָכָר וּנְקֵבָה הָיוּ. דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: הַחִירֹת מִצַּד זֶה, וּמִגְדֹּל מִצַּד זֶה, וְהַיָּם לִפְנֵיהֶם, וּמִצְרַיִם מֵאֲחוֹרֵיהֶם.

דָּבָר אַחֵר: "**פִּי הַחִירֹת**", אֵין חִירוֹת אֶלָּא מָקוֹם חֵרוּתָן שֶׁלַּמִּצְרִיִּים, מָקוֹם אִטְלִיס, מָקוֹם בֵּית עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶן.[151] לְשֶׁעָבַר הָיְתָה נִקְרֵאת "פִּתֹם", שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א,יא) "וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה, אֶת פִּתֹם וְאֶת רַעַמְסֵס." חָזְרוּ לִקְרוֹת אוֹתָהּ "פִּי הַחִירֹת", שֶׁמְּאַחֶרֶת אֶת עוֹבְדֶיהָ.

נָסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת, וּמִסֻּכּוֹת לְאֵתָם, וּמֵאֵתָם לְפִנֵי פִּי הַחִירֹת. נָסְעוּ מֵעֶרֶב שַׁבָּת וּבַשַּׁבָּת, וּבְאֶחָד וּבַשֵּׁנִי בַּשַּׁבָּת, שֶׁהוּא רְבִיעִי לִנְסִיעָתָן. הִתְחִילוּ יִשְׂרָאֵל מְתַקְּנִין אֶת כְּלֵיהֶם, וּמַצִּיעִין אֶת בְּהֶמְתָּן לָצֵאת. אָמְרוּ לָהֶם הָאַקְטוֹרִין:[152] הִגִּיעָה פְּרוֹתֶסְמְיָה שֶׁלָּכֶן לַחְזֹר לְמִצְרַיִם! שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ג,יח)[153] "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר, וְנִזְבְּחָנוּ לַיי אֱלֹהֵינוּ". אָמְרוּ לָהֶם יִשְׂרָאֵל: וּכְשֶׁיָּצָאנוּ, בִּרְשׁוּת פַּרְעֹה יָצָאנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר לג,ג) "מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה". אָמְרוּ לָהֶם הָאַקְטוֹרִין: רוֹצִין וְלֹא רוֹצִין, סוֹפְכֶם לְקַיֵּם דִּבְרֵי מַלְכוּת! עָמְדוּ עֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל, הִכּוּ מֵהֶם, פָּצְעוּ מֵהֶם, הָרְגוּ מֵהֶם. הָלְכוּ וְהִגִּידוּ לְפַרְעֹה. אָמַר לָהֶן מֹשֶׁה: חִזְרוּ לַאֲחוֹרֵיכֶם! כֵּיוָן שֶׁתִּתְקָעָה קֶרֶן לַחְזֹר, הִתְחִילוּ מְחַסְּרֵי אֲמָנָה שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל מִתְלַשְּׁשִׁין שְׁעָרָן וּמְקָרְעִין כְּסוּתָן, עַד שֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה: מִפִּי הַקָּדֹשׁ נֶאֱמַר לִי שֶׁאַתֶּם בְּנֵי חוֹרִין. לְפִיכָךְ נֶאֱמַר: (שמות יד,ב) "וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת".

"**בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם**". שָׁם הָיְתָה גְּדֵלְתָן שֶׁלַּמִּצְרִים, שָׁם הָיְתָה תִּפְאַרְתָּם, שָׁם הָיְתָה מַיּוֹמָס שֶׁלָּהֶם,[154] שָׁם כָּנַס יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית מז,יד) "וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שֹׁבְרִים, וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַּרְעֹה."

---

[148] מַקָּף: מעוגל.
[149] תָּרוּט: ישר.
[150] גְּדוּרִי: ביידיים ריקות.
[151] אִטְלִיס. חנויות, דוכנים. מן katálusis: חאן, מקום חניה לנוסעים.
[152] אַקְטוֹרִין. actor publicus: ממונה על העבדים של המדינה.
[153] פְּרוֹתֶסְמְיָה. prothesmía [hēméra]: יום שנקבע מראש.
[154] maioumâs: חג יווני-רומי שחגגו על שפת הים.
[155] הַיְרָאוֹת: האלילים.
[156] מַשְׁגִּיא: מרומם.

"**לִפְנֵי בַּעַל צְפוֹן**". בַּעַל צְפוֹן נִשְׁתַּיֵּר מִכָּל הַיִּרְאוֹת,[155] בִּשְׁבִיל לְפַתּוֹת לִבָּן שֶׁלַּמְצָרִיִּים, עָלָיו הוּא אוֹמֵר: (איוב יב,כג) "מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם, שֹׁטֵחַ לַגּוֹיִם וַיַּנְחֵם."[156] "**נִכְחוּ תַחֲנוּ עַל הַיָּם**." בִּשְׁבִיל לְפַתּוֹת לִבָּן שֶׁלַּמְצָרִים.

(שמות יד,ג) "**וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ, סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר!**" אֵין "**נְבֻכִים**" אֶלָּא מְטֹרָפִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (יואל א,יח) "מַה נֶּאֶנְחָה בְהֵמָה, נָבֹכוּ עֶדְרֵי בָקָר". דָּבָר אַחֵר: "**נְבֻכִים**", אֵין נְבוּכִין אֶלָּא מְעֻרְבָּבִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (אסתר ג,טו) "וְהַמֶּלֶךְ וְהָמָן יָשְׁבוּ לִשְׁתּוֹת, וְהָעִיר שׁוּשָׁן נָבוֹכָה." דָּבָר אַחֵר: "**וְאָמַר פַּרְעֹה**", וְלֹא יָדַע מָה אָמַר. אָמַר מֹשֶׁה הִטְעָן, וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ לְהֵיכָן מוֹלִיכָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,ג) "**נְבֻכִים**", וְאֵין נְבוּכִים אֶלָּא מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לב,מט) "עֲלֵה אֶל הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה, הַר נְבוֹ". דָּבָר אַחֵר: "**וְאָמַר פַּרְעֹה**", וְלֹא יָדַע מָה אָמַר. אָמַר, עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לִבְכּוֹת בַּמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יד,א) "וַתִּשָּׂא כָל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ". דָּבָר אַחֵר: "**וְאָמַר פַּרְעֹה**", וְלֹא יָדַע מָה אָמַר. אָמַר, עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לִנְפֹּל בַּמִּדְבָּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יד,כט) "בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם". "**סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר**." כֵּיוָן שֶׁרָאוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּם סוֹעֵר וְשׁוֹנֵא רוֹדֵף, הָפְכוּ פְּנֵיהֶם לַמִּדְבָּר. זִמֵּן לָהֶם הַמָּקוֹם חַיּוֹת רָעוֹת, וְלֹא הָיוּ מַנִּיחוֹת אוֹתָן לַעֲבֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: "**סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר**." וְאֵין סְגִירָה אֶלָּא חֵיָה רָעָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: *(דניאל ו,כג)[157] "אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאָכֵהּ, וּסְגַר פֶּם אַרְיָוָתָא וְלָא חַבָּלוּנִי".

(שמות יד,ד) ["**וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פַּרְעֹה, וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם, וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל חֵילוֹ, וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יי**, **וַיַּעֲשׂוּ כֵן**."] "**וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פַּרְעֹה**", שֶׁהָיָה לִבּוֹ חָלוּק, אִם לִרְדֹּף אִם לֹא לִרְדֹּף. "**וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל חֵילוֹ**". פַּרְעֹה הִתְחִיל בָּעֲבֵרָה תְּחִלָּה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפָּרָעָנוּת: כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּ אוֹמֵר: (בראשית ז,כג) "וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה, עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמָיִם". כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּ אוֹמֵר: (דברים יג,טז) "הַכֵּה תַכֶּה אֶת יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהוּא לְפִי חָרֶב, הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ וְאֶת בְּהֶמְתָּהּ לְפִי חָרֶב." כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּ אוֹמֵר: (במדבר ה,כז) "וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ",[158] מֵאֵבֶר שֶׁהִתְחִיל בָּעֲבֵרָה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפָּרָעָנוּת. אַף כָּן אַתָּה אוֹמֵר: "**וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל חֵילוֹ**", פַּרְעֹה הִתְחִיל בָּעֲבֵרָה תְּחִלָּה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפָּרָעָנוּת. וַהֲרֵי דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: מָה, אִם מִדַּת הַפָּרָעָנוּת מְעוּטָה, מִי שֶׁהִתְחִיל בָּעֲבֵרָה תְּחִלָּה, מִמֶּנּוּ הִתְחִילָה הַפָּרָעָנוּת, קַל וָחֹמֶר לְמִדַּת הַטּוֹבָה מְרֻבָּה.

[157]* אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאָכוֹ וְסָגַר פִּי הָאֲרָיוֹת וְלֹא פָּגְעוּ בִי.
[158]צָבְתָה: התנפחה.

דָּבָר אַחֵר: "**וְאַכְבְּדָה בְּפַרְעֹה**", מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכְּשֶׁהַמָּקוֹם נִפְרָע מִן הַמִּצְרִים, שְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה סו,יט) "וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת, וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל הַגּוֹיִם, תַּרְשִׁישׁ, פּוּל וְלוּד, מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת". וְאוֹמֵר: (ישעיה מה,יד) "כֹּה אָמַר יי: יְגִיעַ מִצְרַיִם וְסֹחַר כּוּשׁ וּסְבָאִים, אַנְשֵׁי מִדָּה,[159] עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ, אַחֲרַיִךְ יֵלֵכוּ, בַּזִּקִים יַעֲבֹרוּ, וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ, אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ, אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים." וְאַחֲרָיו מַה הוּא אוֹמֵר? (ישעיה מה, טו) "אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ." וְאוֹמֵר: (יחזקאל לח,כב) "וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם, וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ,[160] אֵשׁ וְגָפְרִית אַמְטִיר עָלָיו וְעַל אֲגַפָּיו, וְעַל עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ." וְאַחַר כָּךְ: (יחזקאל לח,כג) "וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי, וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים, וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יי." וְאוֹמֵר: (תהלים עו,ג) "וַיְהִי בְשָׁלֵם סוּכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְּצִיּוֹן." וְאוֹמֵר: (תהלים עו,ד) "שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵּי קָשֶׁת, מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה." מַהוּ אוֹמֵר? (תהלים עו,ב) "נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים, בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ."

"**וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יי**". לְשֶׁעָבַר לֹא הָיוּ יוֹדְעִין אֶת יי, אֲבָל כָּן "**וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יי**". "**וַיַּעֲשׂוּ כֵן**", לְהוֹדִיעַ חָכְמָתָם שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא אָמְרוּ 'הֵיאָךְ אָנוּ חוֹזְרִין לַאֲחוֹרֵינוּ?' שֶׁלֹּא לִשְׁבֹּר לֵב טַף וְנָשִׁים שֶׁעִמָּם. דָּבָר אַחֵר: "**וַיַּעֲשׂוּ כֵן**." אָמְרוּ, רוֹצִין וְלֹא רוֹצִין, אֵין לָנוּ אֶלָּא דִּבְרֵי בֶן עַמְרָם!

(שמות יד,ה) ["**וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם, וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל הָעָם, וַיֹּאמְרוּ: מַה זֹּאת עָשִׂינוּ, כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ**?"] "**וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם**". מִי הִגִּיד לוֹ? הָאַקְטוֹרִין שֶׁלּוֹ.[162] וְיֵשׁ אוֹמְרִים, דְּיִדּוֹכְיוֹת הָיוּ לוֹ.[161] וְיֵשׁ אוֹמְרִים, עַמְלֵק הִגִּיד לוֹ.

"**כִּי בָרַח הָעָם**". וְכִי בּוֹרְחִים הָיוּ? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (במדבר לג,ג) "מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל מִצְרָיִם"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "כִּי בָרַח הָעָם"? אֶלָּא, מִתּוֹךְ שֶׁהִכּוּ אֶת הָאַקְטוֹרִין, הָלְכוּ וְהִגִּידוּ לְפַרְעֹה, אָמְרוּ לוֹ: הִכּוּ מִמֶּנּוּ, פָּצְעוּ מִמֶּנּוּ, הָרְגוּ מִמֶּנּוּ, וְלֹא מִחָה אָדָם בְּיָדָם! אֵין לָהֶם לֹא מוֹשֵׁל וְלֹא שָׂר. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ל,כז) "מֶלֶךְ אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ."

"**וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל הָעָם וַיֹּאמְרוּ: מַה זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ**?" לְשֶׁעָבַר: (שמות י,ז) "וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו: עַד מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ?" וְעַכְשָׁו: "**וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל הָעָם וַיֹּאמְרוּ: מַה זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל**

[159] סְבָאִים: עם מבני כוש גבוהי קומה, השוכנים באתיופיה או בדרום ערב.
[160] אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ: ברד.
[161] דְּיִדּוֹכְיוֹת. diádokhos: מחליף, משמר עולה אחרי הקודם.
[162] אַקְטוֹר. actor publicus: ממונה על העבדים של המדינה.

מֵעֲבְדֵנוּ?" אָמְרוּ: אִלּוּ לָקִינוּ וְלֹא שִׁלַּחְנוּ, כְּדַי הוּא לָנוּ, אֶלָּא לָקִינוּ וְשִׁלַּחְנוּ! אוֹ אִלּוּ לָקִינוּ וְשִׁלַּחְנוּ, וְלֹא נִטַּל מָמוֹנֵנוּ, כְּדַי הוּא לָנוּ, אֶלָּא לָקִינוּ וְשִׁלַּחְנוּ וְנִטְלוּ מָמוֹנֵנוּ!

מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאֶחָד שֶׁאָמַר לְעַבְדּוֹ: צֵא וְהָבֵא לִי דָּג מִן הַשּׁוּק! יָצָא וְהֵבִיא לוֹ דָּג מַבְאִישׁ.[163] אָמַר לוֹ: בִּגְזֵרָה שֶׁתֹּאכַל אֶת הַדָּג, אוֹ שֶׁתִּלָּקֶה מֵאָה מַכּוֹת, אוֹ שֶׁתִּתֵּן מֵאָה מָנֶה! אָמַר: הֲרֵינִי אוֹכֵל. הִתְחִיל לֶאֱכֹל, וְלֹא הִסְפִּיק לִגְמֹר עַד שֶׁאָמַר: הֲרֵינִי לוֹקֶה. לָקָה שִׁשִּׁים אוֹ שִׁבְעִים, לֹא הִסְפִּיק לִגְמֹר עַד שֶׁאָמַר: הֲרֵינִי נוֹתֵן. נִמְצָא אוֹכֵל אֶת הַדָּג, וְלוֹקֶה, וְנוֹתֵן מֵאָה מָנֶה. כָּךְ נֶעֱשָׂה לְמִצְרַיִם: לָקוּ, וְשִׁלְּחוּ, וְנִטַּל מָמוֹנָם.

דָּבָר אַחֵר: (שמות יד,ה) "**וַיֵּהָפֵךְ**", מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכְּשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בָּטְלָה מַלְכוּתָן שֶׁלְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "**מֵעֲבְדֵנוּ**".

דָּבָר אַחֵר: "**מֵעֲבְדֵנוּ**." אָמְרוּ, עַכְשָׁו יְהוּ כָל אֻמּוֹת הָעוֹלָם מַקִּישׁוֹת עָלֵינוּ וְאוֹמְרִים: וּמָה, אִם אֵלּוּ שֶׁהָיוּ בְּרְשׁוּתָם, הִנִּיחוּם וְהָלְכוּ לָהֶם! עַכְשָׁו, הֵיאַךְ שׁוֹלְחִים לְאָרָם נַהֲרַיִם וְלַאֲרַם צוֹבָא פְּקִידִים וְשָׂרֵי מִסִּים לְהָבִיא עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת? לְכָךְ, "**וַיֵּהָפֵךְ לִבַּם פַּרְעֹה**". לְלַמֶּדְךָ שֶׁהָיָה פַּרְעֹה שׁוֹלֵט מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, וְהָיוּ לוֹ שִׁלְטוֹנִין עַל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, בִּשְׁבִיל כְּבוֹדָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל. עָלָיו הוּא אוֹמֵר: (תהלים קה,כ-כא) "שָׁלַח מֶלֶךְ וַיַּתִּירֵהוּ, מֹשֵׁל עַמִּים וַיְפַתְּחֵהוּ. שָׂמוֹ אָדוֹן לְבֵיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל קִנְיָנוֹ." וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, שֶׁכָּל אֻמָּה שֶׁשִּׁעְבְּדָה אֶת יִשְׂרָאֵל שִׁלְטָה מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, בִּשְׁבִיל כְּבוֹדָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל.

בְּמַלְכֵי אַשּׁוּר, מַהוּ אוֹמֵר? (ישעיה י,יד) "וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים, וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת, כָּל הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי, וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶּה וּמְצַפְצֵף."

בְּמַלְכֵי בָבֶל, מַהוּ אוֹמֵר? (ירמיה כז,י) "וְהָיָה הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא יַעַבְדוּ אֹתוֹ אֶת נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל, וְאֶת אֲשֶׁר לֹא יִתֵּן אֶת צַוָּארוֹ בְּעֹל מֶלֶךְ בָּבֶל".

בְּמַלְכֵי מָדַי, מַהוּ אוֹמֵר? (דניאל ו,כו) "בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא כְּתַב לְכָל עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא וְלִשָּׁנַיָּא, דִּי דָיְרִין בְּכָל אַרְעָא, שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא!"[164]

בְּמַלְכֵי יָוָן, מַה הוּא אוֹמֵר? (דניאל ז,ב-ו) "חָזֵה הֲוֵית בְּחָזְוִי עִם לֵילְיָא, וַאֲרוּ אַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא מְגִיחָן לְיַמָּא רַבָּא. וְאַרְבַּע חֵיוָן רַבְרְבָן סָלְקָן מִן יַמָּא, שְׁנְיָן דָּא מִן דָּא. קַדְמָיְתָא כְּאַרְיֵה וְגַפִּין דִּי נְשֶׁר לַהּ, חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי מְרִיטוּ גַפַּהּ, וּנְטִילַת מִן אַרְעָא, וְעַל רַגְלַיִן כֶּאֱנָשׁ הֱקִימַת, וּלְבַב אֱנָשׁ יְהִיב לַהּ. וַאֲרוּ חֵיוָה אָחֳרִי תִנְיָנָה, דָּמְיָה לְדֻב, וְלִשְׁטַר חַד הֱקִמַת, וּתְלָת עִלְעִין בְּפֻמַּהּ בֵּין שִׁנַּהּ, וְכֵן אָמְרִין לַהּ: קוּמִי, אֲכֻלִי בְּשַׂר שַׂגִּיא! בָּאתַר דְּנָה, חָזֵה

[163] מַבְאִישׁ: מסריח.

[164] אוֹ דְּרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ כָּתַב: לְכָל הָעַמִּים, הָאֻמּוֹת וְהַלְּשׁוֹנוֹת אֲשֶׁר שׁוֹכְנִים בְּכָל הָאָרֶץ, שְׁלוֹמְכֶם יִרְבֶּה!.

חֲוִית, וַאֲרוּ אֲחֲרִי כְּנְמַר, וְלֵהּ גַּפִּין אַרְבַּע דִּי עוֹף עַל גַּבֵּהּ, וְאַרְבְּעָה רֵאשִׁין לְחֵיוְתָא וְשָׁלְטָן יְהִיב לַהּ."[165]

בְּמַלְכוּת רְבִיעִית, מַהוּ אוֹמֵר? (דניאל ז,כג) "כֵּן אָמַר: חֵיוְתָא רְבִיעָיְתָא מַלְכוּ רְבִיעָאָה, תֶּהֱוֵא בְאַרְעָא דִּי תִשְׁנֵא מִן כָּל מַלְכְוָתָא, וְתֵאכֵל כָּל אַרְעָא וּתְדוּשִׁנַּהּ וְתַדְקִנַּהּ."[166] הָא לְמַדְתָּ, שֶׁכָּל אֻמָּה וְאֻמָּה שֶׁשִּׁעְבְּדָה אֶת יִשְׂרָאֵל, שָׁלְטָה מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, בִּשְׁבִיל כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל. דָּבָר אַחֵר: "**וַיַּהֲפֹךְ**", אָמְרוּ, לֹא בִשְׁבִילָן הָיְתָה הַטּוֹבָה בָּאָה עֲלֵינוּ? רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מוֹשְׁלוּ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאֶחָד שֶׁנָּפַל לוֹ בֵּית כּוֹר בִּירוּשָׁה, וּמְכָרָהּ בְּדָבָר מוּעָט. הָלַךְ הַלּוֹקֵחַ וּפָתַח בָּהּ מַעְיָנוֹת, וְנָטַע בָּהּ גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים. הִתְחִיל הַמּוֹכֵר נֶחְנָק. כָּךְ נֶעֱשָׂה לַמִּצְרִיִּים, שֶׁשִּׁלְּחוּ, וְלֹא יָדְעוּ מַה שִׁלְּחוּ! עֲלֵיהֶם פֹּרֵשׂ בַּקַּבָּלָה: (שיר השירים ד,יג) "שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם נְרָדִים."

דָּבָר אַחֵר: "**מַה זֹּאת עָשִׂינוּ**?" רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: מוֹשְׁלוּ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאֶחָד שֶׁנָּפְלָה לוֹ פְּלָטוֹרִין בְּמִדְינַת הַיָּם בִּירוּשָׁה,[167] וּמְכָרָהּ בְּדָבָר מוּעָט. וְהָלַךְ הַלּוֹקֵחַ וַחֲפָרָהּ, וּמָצָא בָהּ תֵּיסַוָּרִיוֹת שֶׁלַּכֶּסֶף וְשֶׁלַּזָּהָב[168] וְשֶׁלַּאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. הִתְחִיל הַמּוֹכֵר נֶחְנָק. כָּךְ נֶעֱשָׂה לַמִּצְרִיִּים, שֶׁשִּׁלְּחוּ, וְלֹא יָדְעוּ מַה שִׁלְּחוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "**מַה זֹּאת עָשִׂינוּ, כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ**?"

(שמות יד,ו) ["**וַיֶּאְסֹר אֶת רִכְבּוֹ, וְאֶת עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ**."] "**וַיֶּאְסֹר אֶת רִכְבּוֹ**". הוּא בְיָדוֹ אֲסָרוֹ. דֶּרֶךְ מְלָכִים לִהְיוֹת עוֹמְדִים, וַאֲחֵרִים מַצִּיעִין לָהֶם,[169] אֲבָל כָּן הוּא בְיָדוֹ אֲסָרוֹ. כֵּיוָן שֶׁרָאוּ גְּדוֹלֵי מַלְכוּת שֶׁהוּא עוֹמֵד וּמַצִּיעַ לְעַצְמוֹ, עָמַד כָּל אֶחָד וְאֶחָד וְהִצִּיעַ לְעַצְמוֹ.

אַרְבָּעָה אָסְרוּ בְשִׂמְחָה. אַבְרָהָם אָסַר בְּשִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כב,ג) "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ, וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ, וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה, וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים." יוֹסֵף אָסַר בְּשִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית מו,כט) "וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ, וַיַּעַל לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה, וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָיו, וַיֵּבְךְּ עַל צַוָּארָיו עוֹד." בִּלְעָם אָסַר בְּשִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר כב,כא) "וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר

[165] רוֹאֶה הָיִיתִי בְּחֶזְיוֹנֵי עִם הַלֵּילָה, וְהִנֵּה אַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם מְגִיחוֹת לַיָּם הַגָּדוֹל. וְאַרְבַּע חַיּוֹת גְּדוֹלוֹת עוֹלוֹת מִן הַיָּם, שׁוֹנוֹת זוֹ מִזּוֹ. הָרִאשׁוֹנָה כְאַרְיֵה, וכנפים שֶׁל נֶשֶׁר לָהּ. רוֹאֶה הָיִיתִי, עַד אֲשֶׁר נִמְרְטוּ כנפֶיהָ מִן הָאָרֶץ, וְעַל רַגְלַיִם כְּאָדָם הֶעָמְדָה, וְלֵב אָדָם נִתַּן לָהּ. וְהִנֵּה חַיָּה אֲחֶרֶת שְׁנִיָּה, דּוֹמָה לְדֹב, וּלְצַד אֶחָד הֶעָמְדָה, וְשָׁלֹשׁ צְלָעוֹת בְּפִיהָ בֵּין שִׁנֶּיהָ, וְכָךְ אוֹמְרִים לָהּ: קוּמִי אִכְלִי בָּשָׂר הַרְבֵּה. אַחֲרֵי זֶה רוֹאֶה הָיִיתִי, וְהִנֵּה אֲחֶרֶת כְּנָמֵר, וְלָהּ כְּנָפַיִם אַרְבַּע שֶׁל עוֹף עַל גַּבָּהּ, וְאַרְבָּעָה רָאשִׁים לַחַיָּה, וְשִׁלְטוֹן נִתַּן לָהּ.

[166] כָּךְ אָמַר: הַחַיָּה הָרְבִיעִית, מַלְכוּת רְבִיעִית תִּהְיֶה בָּאָרֶץ, אֲשֶׁר תִּהְיֶה שׁוֹנָה מִכֹּל הַמַּלְכֻיּוֹת, וְתֹאכַל כָּל הָאָרֶץ וּתְדוֹשֶׁנָּה וְתָשְׁחָקֶנָּה.

[167] פְּלָטוֹרִין. praetorium: ארמון.

[168] תֵּיסַוָּרִיּוֹת. thēsaurós: מטמון, אוצר.

[169] מַצִּיעִין: פורשים שמיכה כאוכף על הסוס.

וַיַּחֲבֹשׁ אֶת אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם שָׁרֵי מוֹאָב." פִּרְעֹה אָסַר בְּשִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֶּאְסֹר אֶת רִכְבּוֹ". תָּבֹא חֲבָשָׁה שֶׁחָבַשׁ אַבְרָהָם לֵילֵךְ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנוֹ, וְתַעֲמֹד עַל חֲבָשָׁה שֶׁחָבַשׁ בִּלְעָם לֵילֵךְ לְקַלֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל! תָּבֹא אֲסָרָה שֶׁאָסַר יוֹסֵף לַעֲלוֹת לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל אֲבִיו, וְתַעֲמֹד עַל אֲסָרָה שֶׁאָסַר פַּרְעֹה הָרָשָׁע לֵילֵךְ לִרְדֹּף אַחַר יִשְׂרָאֵל! דָּבָר אַחֵר: רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: תָּבֹא חֲרֶב יָד וְתַעֲמֹד עַל חֲרֶב יָד! תָּבֹא חֲרֶב יָד שֶׁעָשָׂה אֲבִינוּ אַבְרָהָם לֵילֵךְ לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ, וְתַעֲמֹד עַל חֲרֶב יָד שֶׁעָשָׂה פַּרְעֹה לֵילֵךְ לִרְדֹּף אַחַר יִשְׂרָאֵל! לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות טו,ט) "אָרִיק חַרְבִּי, תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי."

"**וְאֶת עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ**", לְקָחָן עִמּוֹ בִּדְבָרִים. אָמַר לָהֶם: דֶּרֶךְ מְלָכִים לִהְיוֹת מְנַהֲגִין בַּסּוֹף, וְחַיְלוֹתֵיהֶם מְקַדְּמִין לִפְנֵיהֶם, אֲבָל אֲנִי אֲקַדֵּם לִפְנֵיכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,י) "וּפַרְעֹה הִקְרִיב". דֶּרֶךְ מְלָכִים, כָּל הָעָם בּוֹזְזִין וְנוֹתְנִין לְפָנָיו, וְנוֹטֵל חֵלֶק בָּרֹאשׁ; אֲנִי אֶשְׁוֶה לָכֶם בַּבִּזָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ט) "אֲחַלֵּק שָׁלָל". וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁאֲנִי פּוֹתֵחַ לָכֶם אוֹצְרוֹת שֶׁלַּכֶּסֶף וְשֶׁלַּזָּהָב, וְשֶׁלָּאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת וּמְחַלֵּק לָכֶם. לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות יד,ו) "**וְאֶת עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ**", לְקָחָם עִמּוֹ בִּדְבָרִים.

(שמות יד,ז) "**וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר, וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם, וְשָׁלִשִׁם עַל כֻּלּוֹ.**" מִשֶּׁלְמִי הָיוּ? אִם תֹּאמַר, מִשֶּׁלְמִצְרִים הָיוּ, וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (שמות ט,ו) "וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם"! וְאִם תֹּאמַר, מִשֶּׁלְפַרְעֹה הָיוּ, וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (שמות ט,ג) "הִנֵּה יַד יי הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה"! וְאִם תֹּאמַר, מִשֶּׁלְיִשְׂרָאֵל הָיוּ, וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (שמות י,כו) "וְגַם מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ, לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה"! מִשֶּׁלְמִי הָיוּ? הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות ט,כ) "הַיָּרֵא אֶת דְּבַר יי מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ אֶל הַבָּתִּים." הָא לְמַדְנוּ, שֶׁהַיָּרֵא אֶת דְּבַר יי מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה, הֵם הָיוּ תַּקָּלָה לְיִשְׂרָאֵל. מִכָּן הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: הַיָּפֶה שֶׁבַּגּוֹיִם, הָרֹג! וְהַטּוֹב שֶׁבַּנְּחָשִׁין, רָצוֹץ אֶת רֹאשׁוֹ![170]

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר: בֹּא וּרְאֵה עָשְׁרָהּ וְגָדְלָהּ שֶׁלְּמַלְכוּת חַיֶּבֶת זוֹ! שֶׁאֵין לָהּ נוֹמִירוֹן אַחַת בְּטֶלָה,[171] שֶׁכֻּלָּן רָצוּת בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וּכְנֶגְדָּן, שֶׁלְּמִצְרַיִם כֻּלָּן עוֹמְדוֹת בְּטֵלוֹת.

"**וְשָׁלִשִׁם עַל כֻּלּוֹ**", אֵין שָׁלִישִׁים אֶלָּא גִּבּוֹרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל כג,כג) "שָׁלִשִׁים וּקְרוּאִים רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם." דָּבָר אַחֵר: "**וְשָׁלִשִׁם עַל כֻּלּוֹ**", שֶׁהָיוּ מְשֻׁלָּשִׁין בְּזַיִן.[172] רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר: זֶה הַשְּׁלִישִׁי שֶׁעַל הַמֶּרְכָּבָה. לְשֶׁעָבָר, לֹא הָיוּ אֶלָּא שְׁנַיִם, וּפַרְעֹה הוֹסִיף עֲלֵיהֶם עוֹד אֶחָד, בִּשְׁבִיל לְמַהֵר לִרְדֹּף אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל. רַבִּי אוֹמֵר: אַנְטוֹנִינוּס הוֹסִיף עֲלֵיהֶם עוֹד אֶחָד.

---

[170] רָצוֹץ: נַפֵּץ!.

[171] נוֹמִירוֹן. numerus: חטיבה צבאית.

[172] מְשֻׁלָּשִׁין בְּזַיִן: מצויידים בנשק פי שלושה.

דָּבָר אַחֵר: "**וְשָׁלְשֻׁם**", שְׁלֹשָׁה עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שְׁלֹשִׁים עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד. וּמִנַּיִן הָיָה פַּרְעֹה יוֹדֵעַ כַּמָּה מֵתוּ מִיִּשְׂרָאֵל בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי אֲפֵלָה? אֶלָּא הוֹצִיא טוֹמוֹסִין שֶׁלָּהֶן,[173] וּלְפִי הַטּוֹמוֹסִין, הוֹצִיא עֲלֵיהֶם חֲיָלִים.[174] כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר דָּרַשׁ רַבִּי יִרְמְיָה: (דברי הימים ב יד,י) "וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם זֶרַח הַכּוּשִׁי, בְּחַיִל אֶלֶף אֲלָפִים וּמַרְכָּבוֹת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת". וּלְפִי מֶרְכָּבוֹת, הוֹצִיא עֲלֵיהֶם חֲיָלִים. דָּבָר אַחֵר: "**וְשָׁלְשֻׁם עַל כֻּלּוֹ**", עַל מְנָת לְכַלּוֹת. לְשֶׁעָבַר, (שמות א,כב) "כָּל הַבֵּן הַיִלּוֹד", אֲבָל כָּן, "**וְשָׁלְשֻׁם עַל כֻּלּוֹ**", עַל מְנָת לְכַלּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ט) "אָרִיק חַרְבִּי, תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי". (שמות יד,ח) ["**וַיְחַזֵּק יי אֶת לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה.**"] "**וַיְחַזֵּק יי אֶת לֵב פַּרְעֹה**", שֶׁהָיָה לִבּוֹ חָלוּק, אִם לִרְדֹּף, אִם לֹא לִרְדֹּף. "**וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**". לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁאִלּוּ הָיְתָה אִמָּה אַחֶרֶת, לֹא הָיָה פַּרְעֹה רוֹדֵף אַחֲרֶיהָ.

"**וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה.**" מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכְּשֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים רוֹדְפִים אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל, הָיוּ מְנָאָצִים וּמְחָרְפִים וּמְגַדְּפִים,[175] אֲבָל יִשְׂרָאֵל מְרוֹמְמִים וּמְשַׁבְּחִים, וְנוֹתְנִים שִׁיר וְשֶׁבַח, וּגְדֻלָּה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת לְמִי שֶׁהַמִּלְחָמָה שֶׁלּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קמט,ו) "רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם", בְּמָקוֹם "חֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם." (תהלים נז,ו) "רוּמָה עַל הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים!" (ישעיה כה,ד) "יי אֱלֹהַי אַתָּה, אֲרוֹמְמֶךָּ, אוֹדֶה שִׁמְךָ! כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא, עֵצוֹת מֵרָחֹק אֱמוּנָה אָמֵן." דָּבָר אַחֵר: "**וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה**", בְּרִישׁ גְּלֵי.[176] דָּבָר אַחֵר: "**בְּיָד רָמָה**", שֶׁהָיְתָה יָדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל רָמָה עַל מִצְרַיִם.

פרק ג

(שמות יד,ט) ["**וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם, וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל הַיָּם, כָּל סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ, עַל פִּי הַחִירֹת, לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן.**"] "**וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם**". מַגִּיד שֶׁלֹּא נִכְשַׁל אֶחָד מֵהֶן, שֶׁלֹּא יְנַחֲשׁוּ וְיַחְזְרוּ לָהֶן לַאֲחוֹרֵיהֶן.

וְכֵן מָצִינוּ בְּכָל מָקוֹם שֶׁהַגּוֹיִם מְנַחֲשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יח,יד) "כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם, אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ".[177] (במדבר כב,ז) "וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן, וּקְסָמִים בְּיָדָם". (במדבר לא,י) "וְאֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֶרֶב". מַגִּיד שֶׁלֹּא נִכְשַׁל אֶחָד מֵהֶן, שֶׁלֹּא יְנַחֲשׁוּ וְיַחְזְרוּ לָהֶן לַאֲחוֹרֵיהֶן.

---

[173] טוֹמוֹסִין. רישומי מִפְקָד. tómos: חתיכה, כרך של ספר.
[174] חֲיָלִים: גדודי צבא.
[175] מְנָאָצִים: מקללים.
[176] בְּרִישׁ גְּלֵי: בראש גלוי, בפומבי.
[177] מְעֹנְנִים: מנחשים את העתיד.

(שמות יד,י) ["**וּפַרְעֹה הִקְרִיב, וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם, וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם, וַיִּירְאוּ מְאֹד, וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יי.**"] (שמות יד,ט-י) "וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל הַיָּם, כָּל סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ, עַל פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן. **וּפַרְעֹה הִקְרִיב**". הוּא הִקְרִיב אֶת הַפָּרְעָנוּת לָבֹא עָלָיו. כֵּיוָן שֶׁרָאָה פַּרְעֹה, אָמַר, בַּעַל צְפוֹן הִסְכִּים עַל גְּזֵרָתִי. אֲנִי חָשַׁבְתִּי לְאַבְּדָן בַּמַּיִם, וּבַעַל צְפוֹן הִסְכִּים עַל גְּזֵרָתִי. הִתְחִיל מְזַבֵּחַ וּמְקַטֵּר וּמְנַסֵּךְ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לָעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלּוֹ. לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות יד,י) "**וּפַרְעֹה הִקְרִיב**", לְזַבֵּחַ וּלְקַטֵּר.

דָּבָר אַחֵר: "**וּפַרְעֹה הִקְרִיב**". מַה שֶּׁהָלְכוּ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים, הָלְכוּ הָאַקְטוֹרִים בְּיוֹם וּמַחְצָה.[178] וּמַה שֶּׁהָלְכוּ הָאַקְטוֹרִים בְּיוֹם וּמַחְצָה, הָלַךְ פַּרְעֹה בְּיוֹם אֶחָד, לְכָךְ נֶאֱמַר "**וּפַרְעֹה הִקְרִיב**".

"**וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם**". כֵּיוָן שֶׁהִכּוּ אֶת הָאַקְטוֹרִין, הָיוּ יוֹדְעִין שֶׁסּוֹפָן לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶן.

"**וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם**". 'נוֹסְעִים' אֵין כָּתוּב כָּן, אֶלָּא "**נֹסֵעַ**". מַגִּיד שֶׁנַּעֲשׂוּ כֻּלָּן טוּרְמָיוֹת טוּרְמָיוֹת כְּאִישׁ אֶחָד. מִכָּן לָמְדָה מַלְכוּת לִהְיוֹת מַנְהֶגֶת טוּרְמָיוֹת טוּרְמָיוֹת.[179]

"**וַיִּירְאוּ מְאֹד, וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יי**." תָּפְסוּ לָהֶם אֲמָנוּת אֲבוֹתָם, אֲמָנוּת אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב. בְּאַבְרָהָם מַהוּ אוֹמֵר? (בראשית יב,י) "בֵּית אֵל מַיִם וְהָעַי מִקֶּדֶם, וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיי, וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יי."[180] (בראשית כא,לג) "וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע, וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם יי אֵל עוֹלָם."

בְּיִצְחָק מַהוּ אוֹמֵר: (בראשית כד,סב-סג) "וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב". אֵין שִׂיחָה אֶלָּא תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים נה,יח) "עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם, אָשִׂיחָה וְאֶהֱמָה, וַיִּשְׁמַע קוֹלִי." (תהלים קמב,ג) "אֶשְׁפֹּךְ לְפָנָיו שִׂיחִי, צָרָתִי לְפָנָיו אַגִּיד." (תהלים קב,א) "תְּפִלָּה לְעָנִי כִי יַעֲטֹף, וְלִפְנֵי יי יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ."

בְּיַעֲקֹב מַהוּ אוֹמֵר? (בראשית כח,יא) "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ", וְאֵין פְּגִיעָה אֶלָּא תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה טז,יז) "וְאַתָּה אַל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה, וְאַל תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה, וְאַל תִּפְגַּע בִּי".

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ירמיה כז,יח) "יִפְגְּעוּ נָא בַּיי צְבָאוֹת לְבִלְתִּי בֹּאוּ הַכ�ֵּלִים הַנּוֹתָרִים בְּבֵית יי". וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה מא,יד) "אַל תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב, מְתֵי יִשְׂרָאֵל". מַה תּוֹלַעַת זוֹ, אֵינָהּ מַכָּה אֶת הָאֶרֶז אֶלָּא בַּפֶּה, כָּךְ אֵין לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא תְּפִלָּה.

[178] אַקְטוֹר. actor publicus: ממונה על העבדים של המדינה.
[179] טוּרְמָיוֹת. turma: יחידה צבאית רומית של שלושים פרשים.
[180] הָעַי: עיר כנענית בנחלת בנימין.

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (בראשית מח,כב) "וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל אַחֶיךָ, אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי." וְכִי בְּחַרְבּוֹ וּבְקַשְׁתּוֹ לְקָחָהּ? אֶלָּא לוֹמַר לָךְ: "בְּחַרְבִּי", זוֹ תְּפִלָּה, "וּבְקַשְׁתִּי", זוֹ בַּקָּשָׁה.

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (בראשית מט,ט) "גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה, מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ, כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה, וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ?" (דברים לג,ז) "וְזֹאת לִיהוּדָה, וַיֹּאמַר: שְׁמַע יי קוֹל יְהוּדָה!"

וְכֵן יִרְמְיָה אוֹמֵר: (ירמיה יז,ה) "אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם". וּבַתְּפִלָּה מַהוּ אוֹמֵר? (ירמיה יז,ז) "בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיי, וְהָיָה יי מִבְטַחוֹ."

וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר: (שמואל א יז,מה) "אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן, וְאָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם יי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל". וְאוֹמֵר: (תהלים כ,ח-י) "אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים, וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יי אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר. הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ, וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד. יי הוֹשִׁיעָה! הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ."

וְכֵן אָסָא אוֹמֵר: (דברי הימים ב יד,יד) "וַיִּקְרָא אָסָא אֶל יי אֱלֹהָיו וַיֹּאמַר: יי! אֵין עִמְּךָ לַעְזֹר בֵּין רַב לְאֵין כֹּחַ, עָזְרֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ! כִּי עָלֶיךָ נִשְׁעַנּוּ, וּבְשִׁמְךָ בָּאנוּ עַל הֶהָמוֹן הַזֶּה, יי אֱלֹהֵינוּ, אַתָּה, אַל יַעְצֹר עִמְּךָ אֱנוֹשׁ!"

בְּמֹשֶׁה מַהוּ אוֹמֵר? (במדבר כ,יד-טז) "וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם: כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל: אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ. וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה, וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים, וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ. וַנִּצְעַק אֶל יי וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ". אָמְרוּ לָהֶם: אַתֶּם מִתְגָּאִין עַל מַה שֶּׁהוֹרִישׁ לָכֶם אֲבִיכֶם, (בראשית כז,כב) "הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב", (דברים כו,ז) "וַיִּשְׁמַע יי אֶת קֹלֵנוּ". וְאָנוּ מִתְגָּאִים עַל מַה שֶּׁהוֹרִישׁ לָנוּ אָבִינוּ, (בראשית כז,כב) "וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו." (בראשית כז,מ) "וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה". מַהוּ אוֹמֵר? (במדבר כ,יח) "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם: לֹא תַעֲבֹר בִּי! פֶּן בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ." וְאַף כֵּן אַתָּה אוֹמֵר: "**וַיִּירְאוּ מְאֹד, וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יי.**" תְּפִשׂוּ לָהֶם אֲמָנוּת אֲבוֹתֵיהֶן, אֲמָנוּת אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב.

(שמות יד,יא-יב) ["**וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה: הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר? מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ, לְהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרָיִם? הֲלֹא זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר: חֲדַל מִמֶּנּוּ, וְנַעַבְדָה אֶת מִצְרָיִם! כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם מִמֵּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר.**"] "**וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה: הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם**?" מֵאַחַר שֶׁנָּתְנוּ שִׂאוֹר בָּעִסָּה, בָּאוּ לָהֶן אֵצֶל מֹשֶׁה, אָמְרוּ לוֹ: "**הֲלֹא זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם**?" וְכִי מָה אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה בְּמִצְרַיִם? הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות ה,כ-כא) "וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם, בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה. וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם: יֵרֶא יי עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט! הֵיטִיבוּ מִצְטַעֲרִין עַל שִׁעְבּוּדֵנוּ

בְּמִצְרַיִם, מִיתַת אַחֵינוּ בָּאֶפְלָה קָשָׁה לָנוּ מִשִּׁעְבּוּדֵנוּ בְּמִצְרַיִם. הָיֵינוּ מִצְטַעֲרִין עַל מִיתַת אַחֵינוּ בָּאֶפְלָה, מִיתָתֵנוּ בַּמִּדְבָּר הָוֵה קָשָׁה לָנוּ מִמִּיתַת אַחֵינוּ בָּאֶפְלָה, שֶׁאַחֵינוּ נִסְפְּדוּ וְנִקְבְּרוּ, וְאָנוּ, תְּהֵי נִבְלָתֵנוּ מְשֻׁלֶּכֶת לְחֹרֶב בַּיּוֹם וְלַקֶּרַח בַּלָּיְלָה!

(שמות יד,יג) ["**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם: אַל תִּירָאוּ! הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם! כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם, לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם.**"] "**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם: אַל תִּירָאוּ! הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יי!**" הֲרֵי מֹשֶׁה מְזָרְזָן. לְהוֹדִיעַ חָכְמָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, הֵיאַךְ הָיָה עוֹמֵד וּמְפַיֵּס לְכָל אוֹתָם הָאֻלְפִּים וְהָרְבָבוֹת. עָלָיו מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה: (קהלת ז,יט) "הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר."

"**הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יי!**" אָמְרוּ לוֹ: אֵימָתַי? אָמַר לָהֶם: הַיּוֹם שָׁרַת עֲלֵיכֶם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. שֶׁאֵין יְצִיבָה בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (עמוס ט,א) "רָאִיתִי אֶת אֲדֹנָי נִצָּב עַל הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר: הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים וּבְצַעֵם בְּרֹאשׁ כֻּלָּם וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֶהֱרֹג" (שמואל א ג,י) "וַיָּבֹא יי וַיִּתְיַצַּב וַיִּקְרָא כְּפַעַם בְּפַעַם: שְׁמוּאֵל, שְׁמוּאֵל!" (דברים לא,יד) "קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ". (שמות ב,ד) "וַתִּתְיַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק",

לָמָּה הָיוּ יִשְׂרָאֵל דּוֹמִין בְּאוֹתָהּ שָׁעָה? לְיוֹנָה שֶׁבָּרְחָה מִפְּנֵי הַנֵּץ, וְנִכְנְסָה לִנְקִיק הַסֶּלַע,[181] וְהָיָה נָחָשׁ נוֹשֵׁף בָּהּ. תִּכָּנֵס לִפְנִים, הֲרֵי הַנָּחָשׁ, תֵּצֵא לַחוּץ, הֲרֵי הַנֵּץ! כָּךְ הָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹתָהּ שָׁעָה: הַיָּם סוֹגֵר, וְשׂוֹנֵא רוֹדֵף. מִיָּד נָתְנוּ עֵינֵיהֶם בִּתְפִלָּה. עֲלֵיהֶם מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה: (שיר השירים ב,יד) "יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע, בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה, הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ, הַשְׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלֵךְ, כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב, וּמַרְאַיִךְ נָאוֶה." "כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב", בַּתְּפִלָּה, "וּמַרְאַיִךְ נָאוֶה", בְּתַלְמוּד תּוֹרָה.

דָּבָר אַחֵר: (שיר השירים ב,יד) "כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב", בַּתְּפִלָּה, "וּמַרְאַיִךְ נָאוֶה", בַּמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב. דָּבָר אַחֵר: "**הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יי!**" אָמְרוּ לוֹ: אֵימָתַי? אָמַר לָהֶם: לְמָחָר! אָמְרוּ לוֹ: רַבֵּנוּ מֹשֶׁה! אֵין בָּנוּ כֹּחַ לְסִבֹּל! נִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְהָרְאָה לָהֶם הַמָּקוֹם טוּרְמָיוֹת[182] שֶׁלְּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת עוֹמְדִים עֲלֵיהֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים ב ו,טו-יז) "וַיַּשְׁכֵּם מְשָׁרֵת אִישׁ הָאֱלֹהִים לָקוּם, וַיֵּצֵא, וְהִנֵּה חַיִל סוֹבֵב אֶת הָעִיר וְסוּס וָרָכֶב, וַיֹּאמֶר נַעֲרוֹ אֵלָיו: אֲהָהּ אֲדֹנִי, אֵיכָה נַעֲשֶׂה? וַיֹּאמֶר: אַל תִּירָא! כִּי רַבִּים אֲשֶׁר אִתָּנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם. וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישָׁע וַיֹּאמַר: יי! פְּקַח נָא אֶת עֵינָיו, וְיִרְאֶה! וַיִּפְקַח יי אֶת עֵינֵי הַנַּעַר, וַיַּרְא, וְהִנֵּה הָהָר מָלֵא סוּסִים וְרֶכֶב אֵשׁ סְבִיבֹת אֱלִישָׁע." כָּךְ נִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְהֶרְאָה לָהֶם

[181] נְקִיק: סדק, בקע.
[182] טוּרְמָיוֹת. turma: יחידה צבאית רומית של שלושים פרשים.

הַמָּקוֹם טוּרְמָיוֹת טוּרְמָיוֹת שֶׁלְּמַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת עוֹמְדִים עֲלֵיהֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים יח,יג) "מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ עָבָיו עָבְרוּ, בָּרָד וְגַחֲלֵי אֵשׁ." "עָבָיו", כְּנֶגֶד טוּרְמָיוֹת שֶׁלָּהֶן, "בָּרָד", כְּנֶגֶד בַּלִּסְטְרָאוֹת שֶׁלָּהֶן,[185] "גַּחֲלֵי", כְּנֶגֶד טוּרְמֶנְטָה שֶׁלָּהֶן,[184] "אֵשׁ", כְּנֶגֶד הַנַּפְטָה שֶׁלָּהֶן,[183] (תהלים יח,יד) "וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם יי", כְּנֶגֶד אַגַּפַּת תְּרִיסִין וְשִׁיפַת קָלֶנְסִין שֶׁלָּהֶם.[186] "וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קֹלוֹ", כְּנֶגֶד צִחְצוּחַ חֲרָבוֹת שֶׁלָּהֶם, (תהלים יח,טו) "וַיִּשְׁלַח חִצָּיו וַיְפִיצֵם", כְּנֶגֶד חִצִּים שֶׁלָּהֶם, "וּבְרָקִים רָב וַיְהֻמֵּם", כְּנֶגֶד צָוְחָה שֶׁלָּהֶם.

דָּבָר אַחֵר: (תהלים יח,טו) "וַיִּשְׁלַח חִצָּיו וַיְפִיצֵם", שֶׁהָיוּ חִצִּים מְפַזְּרִים אוֹתָם, וּבְרָקִים מְכַנְּסִין אוֹתָן. "וַיְהֻמֵּם", הֵמָּמָם וְעִרְבְּבָם. נָטַל סִגְנָיוֹת שֶׁלָּהֶם,[187] וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים מַה הָיוּ עוֹשִׂים.

דָּבָר אַחֵר: (תהלים יח,טו) "וַיְהֻמֵּם". אֵין הֲמָמָה אֶלָּא מַגֵּפָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ז,כג) "וּנְתָנָם יי אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ, וְהָמָם מְהוּמָה גְּדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם."

"**כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם**". בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת הִזְהִיר הַמָּקוֹם לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לַחְזֹר לְמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם, לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם." (דברים יז,טז) "וַיי אָמַר לָכֶם: לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד." (דברים כח,סח) "וֶהֱשִׁיבְךָ יי מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת, בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ: לֹא תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ".

הָא בִּשְׁלֹשָׁתָן חָזְרוּ, וּבִשְׁלֹשְׁתָּם נָפְלוּ. הָרִאשׁוֹנָה בִּימֵי סַנְחֵרִיב, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה לא,א) "הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה! עַל סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ, וַיִּבְטְחוּ עַל רֶכֶב כִּי רָב, וְעַל פָּרָשִׁים כִּי עָצְמוּ מְאֹד, וְלֹא שָׁעוּ עַל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, וְאֶת יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ." הַשֵּׁנִית בִּימֵי יוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה מב,טז) "וְהָיְתָה הַחֶרֶב אֲשֶׁר אַתֶּם יְרֵאִים מִמֶּנָּה, שָׁם תַּשִּׂיג אֶתְכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהָרָעָב אֲשֶׁר אַתֶּם דֹּאֲגִים מִמֶּנּוּ, שָׁם יִדְבַּק אַחֲרֵיכֶם מִצְרַיִם, וְשָׁם תָּמֻתוּ." וְהַשְּׁלִישִׁית בִּימֵי טְרַיָאנוּס.[188] בִּשְׁלֹשְׁתָּן חָזְרוּ וּבִשְׁלֹשְׁתָּן נָפְלוּ.

אַרְבַּע כִּתּוֹת נֶעֶשׂוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם: אַחַת אוֹמֶרֶת: נִפֹּל לַיָּם! וְאַחַת אוֹמֶרֶת: נַחְזֹר לְמִצְרַיִם! וְאַחַת אוֹמֶרֶת: נַעֲשֶׂה מִלְחָמָה כְּנֶגְדָּן! וְאַחַת אוֹמֶרֶת: נִצְטַוַּח כְּנֶגְדָּן![189] זֹאת שֶׁאָמְרָה 'נִפֹּל לַיָּם', נֶאֱמַר לָהֶם: "**הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם**"; זוֹ שֶׁאָמְרָה 'נַחְזֹר לְמִצְרַיִם', נֶאֱמַר לָהֶם: "**כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם, לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם**";

[183] נַפְטָה. naphta: חומר דלק שהיו טובלים בו חיצים בוערים.
[184] טוּרְמֶנְטָה. tormentum: מכונה לזריקת חיצים. tormenta: החיצים.
[185] בַּלִּסְטְרָאוֹת. ballístra: מכונה בצורת קשת לזריקת אבנים או חִצִּים כבדים.
[186] שִׁיפַת קָלֶנְסִין. חיכוך נעלי החיילים, caliga.
[187] סִגְנִיוֹת. signa: דגלים להעברת פקודות בקרב.
[188] טְרַיָאנוּס. Traianus קיסר רומי. בימי מרד התפוצות, בשנת 116.
[189] נִצְטַוַּח: נצעק.

זוֹ שֶׁאָמְרָה 'נַעֲשֶׂה מִלְחָמָה כְּנֶגְדָּן', נֶאֱמַר לָהֶם: "יי יִלָּחֵם לָכֶם"; זוֹ שֶׁאָמְרָה 'נִצְטַוּוּח כְּנֶגְדָּן', נֶאֱמַר לָהֶם: "וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן."

(שמות יד,יד) ["**יי יִלָּחֵם לָכֶם**, **וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן**."] "**יי יִלָּחֵם לָכֶם**". לֹא לְשָׁעָה, אֶלָּא עַד עוֹלָם יי יִלָּחֵם לָכֶם.

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: "**יי יִלָּחֵם לָכֶם**, **וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן**." אִם כְּשֶׁתִּהְיוּ עוֹמְדִים וְשׁוֹתְקִין, "**יי יִלָּחֵם לָכֶם**", קַל וָחוֹמֶר יי יִלָּחֵם לָכֶם כְּשֶׁתִּהְיוּ נוֹתְנִין לוֹ שֶׁבַח וְהוֹדָיָה!

רַבִּי אוֹמֵר: "**יי יִלָּחֵם לָכֶם**", הַמָּקוֹם יַעֲשֶׂה לָכֶם נִסִּים וּגְבוּרוֹת, וְאַתֶּם עוֹמְדִין וּשְׁתוּקִין.[190] אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה: רַבֵּנוּ מֹשֶׁה! וּמָה עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת? אָמַר לָהֶם: אַתֶּם תְּהוּ מְרוֹמְמִין וּמְפָאֲרִין וּמְשַׁבְּחִין, וְנוֹתְנִין שִׁיר שֶׁבַח וּגְדֻלָּה וְתִפְאֶרֶת וְנָצַח וְהוֹד לְמִי שֶׁהַמִּלְחָמוֹת שֶׁלּוֹ! כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קמט,ו) "רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם." (תהלים נז,ו) "רוּמָה עַל הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים, עַל כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ!" (ישעיה כה,א) "יי אֱלֹהַי אַתָּה! אֲרוֹמְמְךָ, אוֹדֶה שִׁמְךָ, כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא, עֲצוֹת מֵרָחֹק, אֱמוּנָה אֹמֶן."

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, פָּתְחוּ יִשְׂרָאֵל פִּיהֶם, וְאָמְרוּ שִׁירָה: (שמות טו,א) "אָשִׁירָה לַיי, כִּי גָאֹה גָּאָה!"

פרק ד

(שמות יד,טו) "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: מַה תִּצְעַק אֵלָי? דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ!**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אֵין לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא לִסַּע בִּלְבַד.

רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: בָּנַי נְתוּנִים בַּצָּרָה! הַיָּם סוֹגֵר, וְשׂוֹנֵא רוֹדֵף, וְאַתָּה עוֹמֵד וּמְרַבֶּה בִּתְפִלָּה! "**מַה תִּצְעַק אֵלָי**?" שֶׁהָיָה אוֹמֵר: יֵשׁ שָׁעָה לְקַצֵּר, וְיֵשׁ שָׁעָה לְהַאֲרִיךְ. (במדבר יב,יג) "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ", הֲרֵי זֶה לְקַצֵּר. (דברים ט,יח) "וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יי כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם", הֲרֵי זֶה לְהַאֲרִיךְ.

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: אִם לְאָדָם יָחִיד עָשִׂיתִי לוֹ יָם יַבָּשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית א,ט) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יִקָּווּ הַמַּיִם!"[191] לַעֲדַת קְדוֹשִׁים אֵלּוּ, אֵינִי עוֹשֶׂה לָהֶם אֶת הַיָּם יַבָּשָׁה? "**מַה תִּצְעַק אֵלָי**? **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ!**"

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: "**מַה תִּצְעַק אֵלָי**", בִּזְכוּת יְרוּשָׁלַיִם אֲנִי אֶקְרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נא,ט-י) "עוּרִי, עוּרִי! לִבְשִׁי עֹז זְרוֹעַ יי! עוּרִי כִימֵי קֶדֶם, דֹּרוֹת עוֹלָמִים! הֲלוֹא אַתְּ הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב, מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין?[193] הֲלוֹא אַתְּ הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם, מֵי תְּהוֹם רַבָּה,[192]

[190] וּשְׁתוּקִין=ושותקים. בלשון חכמים הבינוני הפעול משמש לפעמים במשמעות של בינוני פועל.
[191] יִקָּווּ: יתכנסו.
[192] הַמַּחֲרֶבֶת יָם: מייבשת את הים.
[193] אַתְּ הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב: את, זרוע ה', הורגת את רהב, שר של ים שרצה להציף את הארץ.

הַשְׁתָּא מַעֲמִקֵי יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים?" דָּבָר אַחֵר: עוֹשֶׂה אֲנִי הַבְטָחָה שֶׁהִבְטַחְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית מח,כא) "וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם."

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: בִּזְכוּת יַעֲקֹב אֲבִיהֶן אֲנִי קוֹרֵעַ לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כח,יד) "וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ, וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה".

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: כְּבַר עָשִׂיתִי הַבְטָחָה שֶׁהִבְטַחְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,כא) "וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם." (שמות יד,כט) "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם"

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: כְּבַר חַמָּה וּלְבָנָה מְעִידִין עֲלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה לא,לד) "כִּי כֹה אָמַר יי, נֹתֵן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם, חֻקּוֹת יָרֵחַ וְכוֹכָבִים לְאוֹר לָיְלָה, רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו, יי צְבָאוֹת שְׁמוֹ."

רַבִּי בְּנָיָה אוֹמֵר: בִּזְכוּת מִצְוָה שֶׁעָשָׂה אֲבִיהֶם אַבְרָהָם אֲנִי קוֹרֵעַ לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כב,ג) "וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים." וְנֶאֱמַר (שמות יד,כא) "וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם".

שִׁמְעוֹן הַתֵּימָנִי אוֹמֵר: "בִּזְכוּת הַמִּילָה אֲנִי קוֹרֵעַ לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה לג,כה) "כֹּה אָמַר יי: אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה, חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי." אֵי זוֹ הִיא בְּרִית שֶׁהִיא נוֹהֶגֶת בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה? אֵין אַתְּ מוֹצֵא אֶלָּא מִילָה.

רַבִּי אֲבָטוֹלֶס הַזָּקֵן אוֹמֵר: מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁכָּעַס עַל בְּנוֹ, וּטָרְדוֹ.[194] נִכְנַס אֶפִּיטְרוֹפּוֹסוֹ לְבַקֵּשׁ הֵימֶנּוּ.[195] אָמַר לוֹ: כְּלוּם אַתְּ מְבַקֵּשׁ מִמֶּנִּי, לֹא מִפָּנַי בְּנִי? כְּבַר נִרְצֵיתִי לְבָנִי! "**דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ!**"

"**דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ!**" אֶמֶשׁ הָיָה אוֹמֵר: (שמות ה,כג) "וּמֵאָז בָּאתִי אֶל פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ, הֵרַע לָעָם הַזֶּה", וְעַכְשָׁו אַתְּ עוֹמֵד וּמַרְבֶּה בִּתְפִלָּה! "מַה תִּצְעַק אֵלָי? דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ!"

רַבִּי אוֹמֵר: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ", יַסִּיעוּ דְבָרִים מִלִּבָּן! אֶמֶשׁ הָיוּ אוֹמְרִים: (שמות יד,יא) "הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם", וְעַכְשָׁו אַתָּה עוֹמֵד וּמַרְבֶּה בִּתְפִלָּה! "**מַה תִּצְעַק אֵלָי**? **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ!**" יַסִּיעוּ דְבָרִים מִלִּבָּן!

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: לְמַעַן שְׁמוֹ עָשָׂה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מח,יא) "לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה, כִּי אֵיךְ יֵחָל? וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא אֶתֵּן." (ישעיה סג,יב) "בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם", מִפְּנֵי מָה? כְּדֵי "לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם".

[194] טָרְדוֹ: גרש אותו מביתו.

[195] אֶפִּיטְרוֹפּוֹס. epítropos: ממונה על רכוש, או על חינוכו של ילד.

רַבִּי אוֹמֵר: כְּדַי הִיא הָאֲמָנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ בִּי, שֶׁאָקְרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,ב) "וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת".

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר: בִּזְכוּת אַבְרָהָם אֲבִיהֶם אֲנִי קוֹרֵעַ לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קה,מב-מג) "כִּי זָכַר אֶת דְּבַר קָדְשׁוֹ אֶת אַבְרָהָם עַבְדּוֹ. וַיּוֹצִא עַמּוֹ בְשָׂשׂוֹן, בְּרִנָּה אֶת בְּחִירָיו."

רַבִּי אֶלְעָזָר אִישׁ כְּפַר תּוּתָא אוֹמֵר: בִּזְכוּת הַשְּׁבָטִים אֲנִי קוֹרֵעַ לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (חבקוק ג,יד) "נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו,[196] יִסְעֲרוּ לַהַפִיצֵנִי, עֲלִיצָתָם כְּמוֹ לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר."[197] מַהוּ אוֹמֵר? (תהלים קלו,יג) "לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים".

שְׁמַעְיָה אוֹמֵר: כְּדַי הִיא הָאֲמָנָה שֶׁהֶאֱמִין בִּי אַבְרָהָם אֲבִיהֶם, שֶׁאָקְרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית טו,ו) "וְהֶאֱמִן בַּיי, וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה."

אַבְטַלְיוֹן אוֹמֵר: כְּדַי הִיא הָאֲמָנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ בִי, שֶׁאֶקְרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,לא) "וַיַּאֲמֵן הָעָם, וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד יי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכִי רָאָה אֶת עָנְיָם, וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ."

שִׁמְעוֹן אִישׁ קֶטְרוֹן אוֹמֵר: בִּזְכוּת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲנִי קוֹרֵעַ לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית לט,יב) "וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְיָדָהּ, וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה." וְאוֹמֵר (תהלים קיד,ג) "הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס".

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר מִשּׁוּם אַבָּא יוֹסֵה הַמָּחוֹזִי: וַהֲלֹא כְּבָר הִכְתַּבְתִּי: (במדבר יב,ז) "בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא"! אִתָּ בְּרִשׁוּתִי, וְהַיָּם בִּרְשׁוּתִי, וַאֲנִי עֲשִׂיתִיךָ גִּזְבָּר עָלָיו.[198]

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן חַלְכִּיסִי אוֹמֵר:[199] וַהֲלֹא כְּבָר הִכְתַּבְתִּי: (משלי יז,יז) "אָח לְצָרָה יִוָּלֵד"! אָח אֲנִי לְיִשְׂרָאֵל בְּשָׁעַת צָרָתָן. אַחִים, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קכב,ח) "לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי, אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ."

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוּדָה אוֹמֵר: "**מַה תִּצְעַק אֵלָי**?" כְּבָר צַעֲקָתָם קְדָמָה לְצַעֲקָתְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,י) "וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יי."

רַבִּי אַחָא אוֹמֵר: אִלּוּלֵי צַעֲקָתְךָ, כְּבָר אִבַּדְתִּי אוֹתָם מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קו,כג) "וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם, לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו, לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית."

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**מַה תִּצְעַק אֵלָי**?" עַל בָּנַי אֲנִי צָרִיךְ צִוּוּי? (ישעיה מה,יא) "עַל בָּנַי וְעַל פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי." וַהֲלֹא כְּבָר מוּכָנִים הֵם לְפָנַי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה לא,לה) "אִם יִמָּשְׁשׁוּ הַחֻקִּים הָאֵלֶּה מִלְּפָנַי, נְאֻם יי, גַּם זֶרַע יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּתוּ מִהְיוֹת גּוֹי לְפָנַי כָּל הַיָּמִים."

---

[196] נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו: דקרת בחניתותיהם את ראשי שליטיו. אבל רבי אלעזר דורש מטיו, שבטים.

[197] יִסְעֲרוּ לַהַפִיצֵנִי, עֲלִיצָתָם כְּמוֹ לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר: האיבים מסתערים להפיץ את ישראל ושמחים כמו שודד הגוזל עני בלי שיראו אותו.

[198] גִּזְבָּר. מן הפרסית ganzabara: נושא האוצר. ממונה.

[199] במכילתא דרבי שמעון בן יוחי: בֶּן נְכוֹסָא.

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: כְּדַי הִיא הָאֱמָנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ בִּי שֶׁאֶקְרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, שֶׁלֹּא אָמְרוּ לְמֹשֶׁה: הֵיאָךְ אָנוּ יוֹצְאִים לַמִּדְבָּר וְאֵין בְּיָדֵינוּ מִחְיָה לַדֶּרֶךְ? אֶלָּא הֶאֱמִינוּ וְהָלְכוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה. עֲלֵיהֶם מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה: (ירמיה ב,ב) "הָלוֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יי: זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ, אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ, לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר, בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה." מַה שָּׂכָר נָטְלוּ עַל כָּךְ ? (ירמיה ב,ג) "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיי, רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה, כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ, רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם, נְאֻם יי."

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: כְּבַר הַר הַמּוֹרִיָּה נֶעְקַר מִמְּקוֹמוֹ, וּמִזְבְּחוֹ שֶׁלְּיִצְחָק מְכֻוָּן הַבָּנוּי עָלָיו, וּמַעֲרָכְתּוֹ הָעֲרוּכָה עָלָיו, וְיִצְחָק כְּאִלּוּ עָקוּד וְנָתוּן עַל הַמִּזְבֵּחַ, וְאַבְרָהָם כְּאִלּוּ פָּשַׁט יָדוֹ וְלָקַח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ,[200] שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כב,י) "וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ וְלָקַח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ." אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: מֹשֶׁה! בָּנַי נְתוּנִים בַּצָּרָה, וְהַיָּם סוֹגֵר, וְשׂוֹנֵא רוֹדֵף, וְאַתָּה עוֹמֵד וּמַאֲרִיךְ בִּתְפִלָּה! אָמַר לְפָנָיו: וּמַה עָלַי לַעֲשׂוֹת? אָמַר לוֹ: (שמות יד,טז) "וְאַתָּה, הָרֵם אֶת מַטֶּךָ, וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם, וּבְקָעֵהוּ! וְיָבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה." וְאַתָּה תְּהֵי מְרוֹמֵם וּמְשַׁבֵּחַ, וְנוֹתֵן שִׁיר וְשֶׁבַח וְהוֹדָאָה, וּגְדֻלָּה וְתִפְאֶרֶת וְהוֹד וְהַלֵּל לְמִי שֶׁהַמִּלְחָמוֹת שֶׁלּוֹ.

פרק ה

(שמות יד,טז) ["**וְאַתָּה, הָרֵם אֶת מַטֶּךָ, וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבְקָעֵהוּ! וְיָבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה.**"] "**וְאַתָּה הָרֵם אֶת מַטֶּךָ**". עֲשָׂרָה נִסִּים נֶעֱשׂוּ לְיִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם: נִבְקַע הַיָּם וְנֶעֱשָׂה כְּמִין כִּפָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (חבקוק ג,יד) "נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי". נֶחְלַק לִשְׁנַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,טז) "וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבְקָעֵהוּ". נֶעֱשָׂה יַבָּשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,כט) "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה". נֶעֱשָׂה כְּמִין טִיט, שֶׁנֶּאֱמַר: (חבקוק ג,טו) "דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים." נֶעֱשָׂה פִּרְורִין פִּרְורִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עד,יג) "אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם". נֶעֱשָׂה סְלָעִים סְלָעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עד,יג) "שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל הַמָּיִם." נֶעֱשָׂה גְּזָרִים גְּזָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלו,יג) "לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים". נֶעֱשָׂה עֲרֻמּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ח) "וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם". נֶעֱשׂוּ כְּמוֹ נֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ח) "נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים". יָצְאוּ לָהֶם זְכָרֵי מַיִם מְתוּקִים מִתּוֹךְ מְלוּחִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,טז) "וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסֶּלַע, וַיּוֹרֶד כַּנְּהָרוֹת מָיִם." קָפָא הַיָּם מִשְּׁנֵי חֲלָקִים, וְנֶעֱשָׂה כְּמִין בּוֹלוֹס שֶׁלְּזְכוּכִית, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ח)[201] "קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם."

[200] הַמַּאֲכֶלֶת: סכין השחיטה.
[201] בּוֹלוֹס. bôlos: כדור.

(שמות יד,יט) "**וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם, וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם, וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם.**" רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הֲרֵי זֶה מִקְרָא עָשִׂיר בְּמִקּוֹמוֹת הַרְבֵּה.

מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאֶחָד שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, וְהָיָה בְנוֹ מְהַלֵּךְ לְפָנָיו. בָּאוּ לֶסְטִים לִשְׁבּוֹתוֹ מִלְּפָנָיו, נְטָלוֹ מִלְּפָנָיו וּנְתָנוֹ לְאַחֲרָיו. בָּא הַזְּאֵב, נְטָלוֹ מֵאַחֲרָיו וּנְתָנוֹ מִלְּפָנָיו. בָּאוּ לֶסְטִים מִלְּפָנָיו וּזְאֵבִים מֵאַחֲרָיו, נְטָלוֹ וּנְתָנוֹ עַל זְרוֹעוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (הושע יא,ג) "וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם, קָחָם עַל זְרוֹעֹתָיו, וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים". הִתְחִיל הַבֵּן מִצְטַעֵר מִפְּנֵי הַחַמָּה, פָּרַשׂ עָלָיו בִּגְדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קה,לט) "פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ, וְאֵשׁ לְהָאִיר לָיְלָה." רָעֵב, הֶאֱכִילוֹ לֶחֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טז,ד) "הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם". צָמֵא, הִשְׁקָהוּ מַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,טז) "וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסָּלַע", וְאֵין נוֹזְלִים אֶלָּא מַיִם חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים ד,טו) "מַעְיַן גַּנִּים, בְּאֵר מַיִם חַיִּים, וְנֹזְלִים מִן לְבָנוֹן." וְאוֹמֵר (משלי ה,טו) "שְׁתֵה מַיִם מִבּוֹרֶךָ, וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ."

שָׁאַל רַבִּי נָתָן אֶת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי: בְּכָל מָקוֹם מַהוּ אוֹמֵר? (בראשית טז,ז) "וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יי". (בראשית טז,ט) "וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יי", (שמות ג,ב) "וַיֵּרָא מַלְאַךְ יי", וְכָן הוּא אוֹמֵר: (שמות יד,יט) "וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים"! אָמַר לוֹ: אֵין 'אֱלֹהִים' בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא דַּיָּן. מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְתוּנִים בַּדִּין בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, אִם לְהִנָּצֵל, אִם לֵאָבֵד עִם מִצְרָיִם. (שמות יד,כ) [**"וַיְבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה, וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלָּיְלָה.**"] "**וַיְבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ**", "**הֶעָנָן**", עַל יִשְׂרָאֵל, "**וְהַחֹשֶׁךְ**" עַל מִצְרַיִם. מַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְתוּנִין בָּאוֹרָה, הָיוּ מִצְרַיִם נְתוּנִין בָּאֲפֵלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות י,כג) "לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו, וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים". וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא לֶעָתִיד לָבֹא, מַהוּ אוֹמֵר? (ישעיה ס,א) "קוּמִי אוֹרִי! כִּי בָא אוֹרֵךְ, וּכְבוֹד יי עָלַיִךְ זָרָח." מִפְּנֵי מָה? (ישעיה ס,ב) "כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ, וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים, וְעָלַיִךְ יִזְרַח יי, וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה." וְלֹא עוֹד, אֶלָּא כָּל מִי שֶׁהוּא נָתוּן בָּאֲפֵלָה רוֹאֶה כָּל מִי שֶׁהוּא נָתוּן בָּאוֹרָה, שֶׁהָיוּ מִצְרַיִם שְׁרוּיִים בָּאֲפֵלָה רוֹאִים אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ נְתוּנִין בָּאוֹרָה, אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וּשְׂמֵחִים. וְהָיוּ מְזַרְקִין בָּהֶן בְּחִצִּין וּבְאַבְנֵי בָּלִיסְטְרָיוֹת,[202] וּמַלְאָךְ וְעָנָן מְקַבְּלִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית טו,א) "אַל תִּירָא אַבְרָם! אָנֹכִי מָגֵן לָךְ, שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד!" (שמואל ב כב,ג) "מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי, מִשְׂגַּבִּי וּמְנוֹסִי, מֹשִׁעִי! מֵחָמָס תּוֹשִׁעֵנִי." (שמואל ב כב,לא) "מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ."

[202] בָּלִיסְטְרָיוֹת. ballistra: מכונת מלחמה לזרוק אבנים גדולות.

"**וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלָּיְלָה**." מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁהָיָה הַמִּצְרִי עוֹמֵד, וְאֵינוֹ יָכוֹל לֵישֵׁב, יוֹשֵׁב, וְאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד, פָּרוּק,[203] וְאֵינוֹ יָכוֹל לִטָּעֵן, טוֹעֵן, וְאֵינוֹ יָכוֹל לִפְרֹק, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מָשׁ בָּאֳפֶלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות י,כא) "וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ." דָּבָר אַחֵר: "**וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלָּיְלָה**." לֹא קָרַב מַחֲנֵה מִצְרַיִם אֵצֶל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, וְלֹא מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל אֵצֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם.

(שמות יד,כא) ["**וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם, וַיּוֹלֶךְ יי אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל הַלָּיְלָה, וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה, וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם.**"] "**וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם**". הִתְחִיל הַיָּם עוֹמֵד כְּנֶגְדּוֹ, אָמַר לוֹ בְּשֵׁם הַקָּדֵשׁ, וְלֹא קִבֵּל עָלָיו. הֶרְאָהוּ אֶת הַמַּטֶּה, וְלֹא קִבֵּל עָלָיו, עַד שֶׁנִּגְלָה עָלָיו הַקָּדֵשׁ בִּכְבוֹדוֹ. כֵּיוָן שֶׁנִּגְלָה עָלָיו הַקָּדֵשׁ, הִתְחִיל בּוֹרֵחַ. אָמַר לוֹ: מִפְּנֵי מָה אַתָּה בוֹרֵחַ? מִפְּנֵי מַלְכּוֹ שֶׁלְּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קיד,ג) "הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס". מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁתֵּי גַּנּוֹת, זוֹ לִפְנִים מִזּוֹ. מָכַר אֶת הַפְּנִימִית, וּבָא הַלּוֹקֵחַ לִכָּנֵס, וְלֹא הִנִּיחוֹ הַשּׁוֹמֵר. אָמַר לוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ, וְלֹא קִבֵּל עָלָיו. הֶרְאָה לוֹ אֶת הַטַּבַּעַת, וְלֹא קִבֵּל עָלָיו. עַד שֶׁנִּגְהַג הַמֶּלֶךְ וּבָא. הִתְחִיל הַשּׁוֹמֵר בּוֹרֵחַ. אָמַר לוֹ: כָּל הַיּוֹם הָיִיתִי אוֹמֵר לְךָ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ, וְלֹא קִבַּלְתָּ עָלֶיךָ, וְהֶרְאֵיתִי אוֹתְךָ אֶת טַבַּעְתּוֹ וְלֹא קִבַּלְתָּ, עַכְשָׁו, מִפְּנֵי מָה אַתָּה בוֹרֵחַ? אָמַר לוֹ: לֹא מִפָּנֶיךָ אֲנִי בוֹרֵחַ, אֶלָּא מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ! כָּךְ בָּא מֹשֶׁה וְעָמַד עַל הַיָּם. אָמַר לוֹ מֹשֶׁה בְּשֵׁם הַקָּדֵשׁ, וְלֹא קִבֵּל עָלָיו, הֶרְאָהוּ הַמַּטֶּה, וְלֹא קִבֵּל. עַד שֶׁנִּגְלָה עָלָיו הַקָּדֵשׁ בִּכְבוֹדוֹ, הִתְחִיל הַיָּם בּוֹרֵחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קיד,ג) "הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס". אָמַר לוֹ: כָּל הַיּוֹם הָיִיתִי אוֹמֵר לְךָ בְּשֵׁם הַקָּדֵשׁ, וְלֹא קִבַּלְתָּ עָלֶיךָ, וְעַכְשָׁו, (תהלים קיד,ה) "מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס? אָמַר לוֹ: לֹא מִפָּנֶיךָ, בֶּן עַמְרָם, אֲנִי בוֹרֵחַ, אֶלָּא (תהלים קיד,ז) "מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ, מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב."

"**וַיּוֹלֶךְ יי אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל הַלָּיְלָה**", בַּעֲזָה שֶׁבְּרוּחוֹת. וְאֵי זוֹ זוֹ? זוֹ רוּחַ קָדִים. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, שֶׁלֹּא נִפְרָע הַמָּקוֹם מִדּוֹר הַמַּבּוּל וּמֵאַנְשֵׁי סְדוֹם, אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב ד,ט) "מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ, וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ." "מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ", זֶה דּוֹר הַמַּבּוּל; "וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ", אֵלּוּ אַנְשֵׁי סְדוֹם.

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאַנְשֵׁי מִגְדָּל, שֶׁלֹּא נִפְרָע הַמָּקוֹם מֵהֶם אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יא,ט) "וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יי עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ." וְאֵין 'הֲפָצָה' אֶלָּא רוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה יח,יז) "כְּרוּחַ קָדִים אָפִיצֵם".

וְכֵן בְּמִצְרַיִם, שֶׁלֹּא נִפְרָע מֵהֶם הַמָּקוֹם אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות י,יג) "וַיי נִהַג רוּחַ קָדִים בָּאָרֶץ כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלָּיְלָה, הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת הָאַרְבֶּה."

[203] פָּרוּק: בינוני פעול בלשון חכמים = בינוני פועל פּוֹרֵק.

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁלֹּא נִפְרָע הַמָּקוֹם מִשִּׁבְטוֹ יְהוּדָה וּבִנְיָמִין אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (הושע יג,טו) "כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא, יָבוֹא קָדִים רוּחַ יי מִמִּדְבָּר עֹלֶה, וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ, הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל כְּלִי חֶמְדָּה."[204]

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁלֹּא נִפְרָע הַמָּקוֹם מֵעֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים מח,ח) "בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ."

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּצוֹר, שֶׁלֹּא נִפְרָע מֵהֶם הַמָּקוֹם אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל כז,כו) "רוּחַ הַקָּדִים שְׁבָרֵךְ בְּלֵב יַמִּים."

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁאֵין הַמָּקוֹם עָתִיד לִפְרַע מִמַּלְכוּת הָעַלִּיזָה, אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים מח,י) "בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ."

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁאֵין הַמָּקוֹם עָתִיד לִפְרַע מִן הָרְשָׁעִים בַּגֵּיהִנֹּם, אֶלָּא בְּרוּחַ קָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ל,לג) "כִּי עָרוּךְ מֵאֶתְמוֹל תָּפְתֶּה, גַּם הִיא לַמֶּלֶךְ הוּכַן הֶעְמִיק הִרְחִיב, מְדֶרָתָהּ אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה, נִשְׁמַת יי כְּנַחַל גָּפְרִית בֹּעֲרָה בָּהּ." וְכֵן אַתְּ אוֹמֵר: (ישעיה כז,י) "הֲגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים." אַף כָּן אַתָּה אוֹמֵר: (שמות יד,כא) "וַיּוֹלֶךְ יי אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה", בָּעַזָּה שֶׁבָּרוּחוֹת, וְאֵי זוֹ זוֹ? זוֹ רוּחַ קָדִים.

"וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם **לֶחָרָבָה**", עֲשָׂאוֹ כְּמִין חָרְבָה.

"**וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם**." כָּל מַיִם שֶׁבָּעוֹלָם נִבְקָעוּ. וּמְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, אַף הַמַּיִם שֶׁבַּבּוֹרוֹת, וְשֶׁבַּשִּׁיחִין, וְשֶׁבַּמְּעָרוֹת, וְשֶׁבַּכַּד, וְשֶׁבַּכּוֹס, וְשֶׁבַּצְּלוֹחִית, וְשֶׁבֶּחָבִית, נִבְקָעוּ? שֶׁנֶּאֱמַר "**וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם**." 'וַיִּבָּקַע הַיָּם' אֵין כָּתוּב כָּן, אֶלָּא "**וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם**", מְלַמֵּד שֶׁכָּל הַמַּיִם שֶׁבָּעוֹלָם נִבְקָעוּ.

וּמְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, אַף הַמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים נִבְקָעוּ? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עז,יז) "רָאוּךָ מַיִם, אֱלֹהִים, רָאוּךָ מַיִם, יָחִילוּ, אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת." "רָאוּךָ מַיִם יָחִילוּ", אֵלּוּ הָעֶלְיוֹנִים; "אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת", אֵלּוּ הַתַּחְתּוֹנִים. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים עז,יח) "זֹרְמוּ מַיִם עָבוֹת, קוֹל נָתְנוּ שְׁחָקִים, אַף חֲצָצֶיךָ יִתְהַלָּכוּ."[205] קוֹל נָתְנוּ שְׁחָקִים", אֵלּוּ הָעֶלְיוֹנִים; "אַף חֲצָצֶיךָ יִתְהַלָּכוּ", אֵלּוּ הַתַּחְתּוֹנִים. וְאוֹמֵר: (תהלים מב,י) "תְּהוֹם אֶל תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ", וְאוֹמֵר: (חבקוק ג,י) "רָאוּךָ, יָחִילוּ הָרִים, זֶרֶם מַיִם עָבָר, נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ, רוֹם יָדָיהוּ נָשָׂא." וּכְשֶׁחָזְרוּ, כָּל הַמַּיִם שֶׁבָּעוֹלָם חָזְרוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,כח) "וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם". כָּל הַמַּיִם שֶׁבָּעוֹלָם שָׁבוּ.

---

[204] יִשְׁסֶה: ישדוד.

[205] חֲצָצֶיךָ: הברקים שלך.

פרק ו

(שמות יד,כב) ["**וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה, וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם.**"] "**וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה.**" רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר בְּלָשׁוֹן אֶחָד, וְרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר בְּלָשׁוֹן אַחֵר. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: כְּשֶׁעָמְדוּ שְׁבָטִים עַל הַיָּם, זֶה אוֹמֵר: אֲנִי אֵרֵד, וְזֶה אוֹמֵר: אֲנִי אֵרֵד! מִתּוֹךְ שֶׁהָיוּ עוֹמְדִין וְצוֹהֲבִין,[206] קָפַץ שִׁבְטוֹ שֶׁלְּבִנְיָמִין וְיָרַד לַיָּם תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סח,כח) "שָׁם בִּנְיָמִן צָעִיר רֹדֵם, שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם, שָׂרֵי זְבֻלוּן, שָׂרֵי נַפְתָּלִי. צִוָּה אֱלֹהֶיךָ עֻזֶּךָ, עוּזָּה אֱלֹהִים זוּ פָּעַלְתָּ לָנוּ." אַל תִּקְרֵי "רֹדֵם" אֶלָּא יָרַד יָם! הִתְחִילוּ שָׂרֵי יְהוּדָה מְרַגְּמִין אוֹתָם בַּאֲבָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סח,כח) "שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם".

מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי בָנִים, אֶחָד גָּדוֹל וְאֶחָד קָטָן. אָמַר לַקָּטָן שֶׁיַּעֲמִידֵנוּ עִם הַנַּעַר הַחַמָּה, אָמַר לַגָּדוֹל שֶׁיַּעֲמִידֵנוּ בְּשָׁלוֹשׁ שָׁעוֹת.[207] בָּא הַקָּטָן לְהַעֲמִידוֹ עִם הַנַּעַר הַחַמָּה, וְלֹא הִנִּיחוֹ הַגָּדוֹל. אָמַר לוֹ: "לֹא אָמַר לִי אֶלָּא עַד שָׁלוֹשׁ שָׁעוֹת!" וְהַקָּטָן אָמַר: "לֹא אָמַר לִי אֶלָּא עִם הַנַּעַר הַחַמָּה!" מִתּוֹךְ שֶׁהָיוּ עוֹמְדִין וְצוֹהֲבִין, נִנְעַר אֲבִיהֶם. אָמַר לָהֶם: "בָּנַי! מִכָּל מָקוֹם, שְׁנֵיכֶם לֹא כִוַּנְתֶּם אֶלָּא לִכְבוֹדִי. אַף אֲנִי לֹא אֲקַפֵּחַ שְׂכַרְכֶם."

כָּךְ מַה שָּׁכָר נָטְלוּ שִׁבְטוֹ שֶׁלְּבִנְיָמִן, שֶׁיָּרַד לַיָּם תְּחִלָּה? שָׂרַת שְׁכִינָה בְּחֶלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית מט,כז) "בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף". וְאוֹמֵר (דברים לג,יב) "לְבִנְיָמִן אָמַר: יְדִיד יי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו, חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם, וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן." מַה שָּׁכָר נָטְלוּ עַל כָּךְ שִׁבְטוֹ שֶׁלִּיהוּדָה? זָכָה לַמַּלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם", (תהלים סח,כח) וְאֵין רִגּוּמָה אֶלָּא מַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דניאל ה,כט)[208] "בֵּאדַיִן אָמַר בֵּלְשַׁאצַּר, וְהַלְבִּשׁוּ לְדָנִיֵּאל אַרְגְּוָנָא, וְהַמְנִיכָא דִּי דַהֲבָא עַל צַוָּארֵהּ, וְהַכְרִזוּ עֲלוֹהִי, דִּי לֶהֱוֵא שַׁלִּיט תַּלְתָּא בְּמַלְכוּתָא." "שָׂרֵי זְבֻלוּן שָׂרֵי נַפְתָּלִי", מְלַמֵּד שֶׁכַּשֵּׁם שֶׁעָשָׂה הַמָּקוֹם נְסִים לְיִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם, עַל יְדֵי שֵׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמִין, כָּךְ נֶעֶשׂוּ נְסִים לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי שֵׁבֶט זְבֻלוּן וְנַפְתָּלִי בִּימֵי דְּבוֹרָה וּבָרָק, שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים ד,ו-ז) "וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי, וַתֹּאמֶר אֵלָיו: הֲלֹא צִוָּה יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר, וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן. וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל נַחַל קִישׁוֹן אֶת סִיסְרָא שַׂר צְבָא יָבִין". וְאוֹמֵר: (שופטים ה,יח) "זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת, וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה."

---

[206] צוֹהֲבִין: מקנאים.

[207] בְּשָׁלוֹשׁ שָׁעוֹת זמניות אחרי הנץ החמה, בערך בתשע בבוקר.

[208]* אֲז אָמַר בֵּלְשַׁאצַּר, וְהִלְבִּישׁוּ אֶת דָּנִיֵּאל אַרְגָּמָן, וּרְבִיד שֶׁל זָהָב עַל צַוָּארוֹ, וְהִכְרִזוּ עָלָיו שֶׁיִּהְיֶה מוֹשֵׁל שְׁלִישִׁי בַּמַּלְכוּת.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כְּשֶׁעָמְדוּ שְׁבָטִים עַל הַיָּם, זֶה אוֹמֵר: אֲנִי אֵרֵד, וְזֶה אוֹמֵר: אֲנִי אֵרֵד! שֶׁנֶּאֱמַר: (הושע יב,א) "סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם, וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל". מִתּוֹךְ שֶׁהָיוּ עוֹמְדִין וְנוֹטְלִין עֵצָה, קָפַץ נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב וְנָפַל לוֹ לְגַלֵּי הַיָּם. עָלָיו הוּא אוֹמֵר: (תהלים סט,ב) "הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים! כִּי בָאוּ מַיִם עַד נָפֶשׁ." (תהלים סט,ג) "טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה, וְאֵין מָעֳמָד, בָּאתִי בְמַעֲמַקֵּי מַיִם, וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי."[209] (תהלים סט,טז) "אַל תִּשְׁטְפֵנִי שִׁבֹּלֶת מַיִם, וְאַל תִּבְלָעֵנִי מְצוּלָה, וְאַל תֶּאְטַר עָלַי בְּאֵר פִּיהָ."[210] בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר לוֹ הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: מֹשֶׁה! יְדִידִי מְשֻׁקָּע בַּמַּיִם, וְהַיָּם סוֹגֵר, וְשׁוֹנֵא רוֹדֵף, וְאַתָּה עוֹמֵד וּמַרְבֶּה בִּתְפִלָּה! אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: וּמָה עָלַי לַעֲשׂוֹת? אָמַר לוֹ: (שמות יד,טז) "וְאַתָּה, הָרֵם אֶת מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבְקָעֵהוּ, וְיָבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה." וּמָה אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם? (שמות טו,יח) "יי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד!" אָמַר הַקָּדוֹשׁ: מִי שֶׁהִמְלִיכָנִי עַל הַיָּם, אֶעֱשֶׂנּוּ מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל. כְּבַר הָיָה רַבִּי טַרְפוֹן וּזְקֵנִים יוֹשְׁבִין בְּצִלּוֹ שֶׁלַּשּׁוֹבָךְ בְּיַבְנֶה, וְנִשְׁאֲלָה לִפְנֵיהֶם שְׁאֵלָה זוֹ: (בראשית לז,כה) "וּגְמַלִּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת[213] וּצְרִי[212] וָלֹט,[211] הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה." לְהוֹדִיעַ זְכוּתָן שֶׁלַּצַּדִּיקִים, כַּמָּה מְסִיעָתָן. שֶׁאִלּוּ יָרַד הַיְדִיד הָאָהוּב הַזֶּה עִם הָעַרְבִיִּים, לֹא הָיוּ מְמִיתִין אוֹתוֹ מֵרֵיחַ הַגְּמַלִּים וּמֵרֵיחַ הָעִטְרָן?[214] אֶלָּא זְמַן לוֹ הַמָּקוֹם שִׁקִּים מְלֵאִים כָּל טוּב וּבְשָׂמִים, שֶׁלֹּא יָמוּת מֵרֵיחַ הַגְּמַלִּים וּמֵרֵיחַ הָעִטְרָן. אָמְרוּ לוֹ: רַבֵּנוּ! לַמְּדֵנוּ, הַשּׁוֹתֶה מַיִם לְצִמְאוֹ, כֵּיצַד הוּא מְבָרֵךְ? אָמַר לָהֶם: אוֹמֵר אֲנִי, 'בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת וְחֶסְרוֹנָן'. אָמְרוּ לוֹ: לְמַדְתָּנוּ רַבֵּנוּ. אָמְרוּ לוֹ: רַבֵּנוּ! לַמְּדֵנוּ בְּאֵי זוֹ זְכוּת זָכָה יְהוּדָה לַמַּלְכוּת? אָמַר לָהֶם: אָמְרוּ אַתֶּם! אָמְרוּ לוֹ: בִּזְכוּת שֶׁאָמַר: (בראשית לז,כו) "מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ." אָמַר לָהֶם: דַּיָּהּ לַהַצָּלָה שֶׁתְּכַפֵּר עַל הַמְּכִירָה!

אָמְרוּ: שֶׁאָמַר: (בראשית לח,כו) "וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר: צָדְקָה מִמֶּנִּי! כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי, וְלֹא יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ." אָמַר לָהֶם: דַּיָּהּ לַהוֹדָאָה שֶׁתְּכַפֵּר עַל הַבִּיאָה!

אָמְרוּ: בִּזְכוּת שֶׁאָמַר: (בראשית מד,לג) "וְעַתָּה, יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי, וְהַנַּעַר יַעַל עִם אֶחָיו." אָמַר לָהֶם: מָצִינוּ שֶׁעָרַב בְּכָל מָקוֹם מְשַׁלֵּם.

אָמְרוּ לוֹ: רַבִּי! לַמְּדֵנוּ בְּאֵי זוֹ זְכוּת זָכָה יְהוּדָה לַמַּלְכוּת! אָמַר לָהֶם: כְּשֶׁעָמְדוּ שְׁבָטִים עַל הַיָּם, זֶה אוֹמֵר: אֲנִי יוֹרֵד, וְזֶה אוֹמֵר: אֲנִי יוֹרֵד! שֶׁנֶּאֱמַר: (הושע יב,א) "סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם,

[209] שִׁבֹּלֶת: זרם חזק של מים.
[210] תֶּאְטַר: תסגור.
[211] לֹט: לוטם שעיר, Cistus villosus.
[212] צְרִי: שרף של אפרסמון, Commiphora opobalsamum.
[213] נְכֹאת: מזוהה כאחד ממיני הקדד, Astragalus tragacantha.
[214] עִטְרָן: נוזל חום כהה הדומה לזפת, שמפיקים אותו מזיקוק עצים, במיוחד מעץ אורן ודומיו, שימש למאור, אבל בעל ריח רע.

וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל, וִיהוּדָה עֹד רָד עִם אֵל, וְעִם קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן." מִכְּיוָן שֶׁהָיוּ נוֹטְלִין עֵצָה,[215] קָפַץ נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב וְנָפַל לַיָּם. אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: יְדִידִי מְשֻׁקָּע בַּמַּיִם, וְהַיָּם סוֹגֵר, וְשׁוֹנֵא רוֹדֵף, וְאַתָּה עוֹמֵד וּמַרְבֶּה בִתְפִלָּה! אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: וּמָה עָלַי לַעֲשׂוֹת? אָמַר לוֹ: (שמות יד,טז) "וְאַתָּה, הָרֵם אֶת מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבְקָעֵהוּ, וְיָבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה." אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם: (שמות טו,יח) "יי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד!" אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "מִי שֶׁהִמְלִיכֻנִי עַל הַיָּם, אֶעֱשֶׂנּוּ מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל."

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים קיד,ב) "בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז, הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו." אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם: מִי שֶׁקִּדֵּשׁ שְׁמִי עַל הַיָּם, יָבֹא וְיִמְשֹׁל עַל יִשְׂרָאֵל,

"**וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם**." עֶשְׂאָן כְּמִין חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם. "**מִימִינָם**", בִּזְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁעֲתִידִין לְקַבֵּל מִיָּמִין, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג,ב) "מִימִינוֹ אֲשֻׁדָּת לָמוֹ." "**וּמִשְּׂמֹאלָם**", זוֹ תְּפִלָּה. דָּבָר אַחֵר: "**מִימִינָם**", זוֹ מְזוּזָה, "**וּמִשְּׂמֹאלָם**", זוֹ תְּפִלָּה.[216] (שמות יד,כד) ["וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר, וַיַּשְׁקֵף יי אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן, וַיָּהָם **אֶת מַחֲנֵה מִצְרָיִם**."] "**וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר**". כְּבַר הִקְדִּים לָמוֹ בָּקְרוֹ שֶׁלְּאַבְרָהָם וּבְקָרוֹ שֶׁלְּיִצְחָק. בָּקְרוֹ שֶׁלְּאַבְרָהָם, מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כב,ג) "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ, וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ, וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה, וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים.". שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כב,ו) "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו."

בָּקְרוֹ שֶׁלְּיַעֲקֹב, מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כח,יח) "וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו, וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה, וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ." בָּקְרוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לד,ד) "וַיִּפְסֹל שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים, וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל הַר סִינַי". בָּקְרוֹ שֶׁלִּיהוֹשֻׁעַ, מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע ו,יב) "וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר, וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת אֲרוֹן יי." בָּקְרוֹ שֶׁלִּשְׁמוּאֵל, מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל א טו,יב) "וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר". בָּקְרוֹת הַנְּבִיאִים הָעֲתִידִין לֵעָמֹד, מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים ה,ד) "יי! בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי, בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה." בָּקְרוֹת הָעוֹלָם הַבָּא, מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (איכה ג,כג) "חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים, רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ." וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁאֵין הַמָּקוֹם עָתִיד לְפָרֵעַ מִן הָרְשָׁעִים בַּגֵּיהִנֹּם לֶעָתִיד לָבֹא, אֶלָּא לַבְּקָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קא,י) "לַבְּקָרִים אַצְמִית כָּל רִשְׁעֵי אֶרֶץ,[217] לְהַכְרִית מֵעִיר יי כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן." אַף יְרוּשָׁלַיִם לֶעָתִיד לָבֹא, כָּל בֹּקֶר וּבֹקֶר דִּינָהּ יוֹצִיא לָאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: (צפניה ג,ה) "יי צַדִּיק בְּקִרְבָּהּ, לֹא יַעֲשֶׂה עַוְלָה, בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מִשְׁפָּטוֹ

[215] מִכְּיוָן שֶׁ-: בזמן ש-.
[216] תְּפִלָּה: תפילה של יד, תפילין.
[217] אַצְמִית: אשמיד.

יִתֵּן, לָאוֹר לֹא נָעְדַּר וְלֹא יוֹדֵעַ עַוָּל בּשֶׁת."[218] דָּבָר אַחֵר: "**וַיְהִי בָּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר**", זֶה הֵעִיר מִזְרָח, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיִּשְׁקֹף יי אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן, וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם.**" הַקָּדֹשׁ קָרוּי רוֹפֵא לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,כו) "כִּי אֲנִי יי רֹפְאֶךָ." (ירמיה יז,יד) "רְפָאֵנִי יי וְאֵרָפֵא, הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה!" (ירמיה ג,כב) "שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים! אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם! הִנְנוּ אָתָנוּ לָךְ כִּי אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ." בֹּא וּרְאֵה, שֶׁלֹּא רִפּוּאָתוֹ שֶׁלַּקָּדֹשׁ כִּרְפוּאַת בָּשָׂר וָדָם: בָּשָׂר וָדָם, בְּמַה שֶׁהוּא מַכֶּה בוֹ, אֵינוֹ מְרַפֵּא בוֹ, אֶלָּא מַכֶּה בְאַזְמֵל[219] וּמְרַפֵּא בְרִטְיָה,[220] אֲבָל הַקָּדֹשׁ אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא בְּמַה שֶׁהִכָּה, בּוֹ הוּא מְרַפֵּא. כְּשֶׁהִכָּה אֶת אִיּוֹב, לֹא הִכָּהוּ אֶלָּא בַּסְּעָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב ט,יז) "אֲשֶׁר בִּשְׂעָרָה יְשׁוּפֵנִי וְהִרְבָּה פְצָעַי חִנָּם."[221] וּכְשֶׁרְפָּאָהוּ, לֹא רְפָאָהוּ אֶלָּא בַּסְּעָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב לח,א) "וַיַּעַן יי אֶת אִיּוֹב מִן הַסְּעָרָה, וַיֹּאמַר". וּכְשֶׁהִגְלָה הַמָּקוֹם אֶת יִשְׂרָאֵל, לֹא הִגְלָם אֶלָּא בְּעֲבִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (איכה ב,א)[222] "אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ אֲדֹנָי אֶת בַּת צִיּוֹן". וּכְשֶׁהוּא מְכַנְּסָן אֵינוֹ מְכַנְּסָן אֶלָּא בְּעֲבִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ס,ח) "מִי אֵלֶּה כָּעָב תָּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל אֲרֻבֹּתֵיהֶם." וּכְשֶׁפִּזְּרָן, לֹא פִּזְּרָן אֶלָּא כַּיּוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל ז,טז) "וּפָלְטוּ פְּלֵיטֵיהֶם, וְהָיוּ אֶל הֶהָרִים כְּיוֹנֵי הַגֵּאָיוֹת, כֻּלָּם הֹמּוֹת אִישׁ בַּעֲוֹנוֹ." וּכְשֶׁמַּחְזִירָן, אֵינוֹ מַחְזִירָן אֶלָּא כַּיּוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ס,ח) "וְכַיּוֹנִים אֶל אֲרֻבֹּתֵיהֶם." וּכְשֶׁהוּא מְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, אֵינוֹ מְבָרְכָן אֶלָּא בְּהַשְׁקָפָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כו,טו) "הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם, וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל". וּכְשֶׁנִּפְרַע מִן הַמִּצְרִיִּים, לֹא נִפְרַע מֵהֶם אֶלָּא בְּהַשְׁקָפָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,כד) "וַיְשְׁקֵף יי אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן", שֶׁהָיָה עַמּוּד עָנָן יוֹרֵד וְעוֹשֶׂה אוֹתוֹ כַּטִּיט, וְעַמּוּד אֵשׁ מַרְתִּיחוֹ, וְטַלְפּוֹת סוּסָיו מַשְׁתַּמְּטוֹת, הַזָּכָר מִלְּמַעְלָן, וְהַנְּקֵבָה מִלְּמַטָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים ה,כב) "אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי סוּס, מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו." "**וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם.**" הֲמָמָן, עֵרְבְּבָן, נָטַל סְגָנְיוֹת שֶׁלָּהֶם,[223] וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים מָה הֵם עוֹשִׂין. דָּבָר אַחֵר: "**וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם.**" אֵין הֲמָמָה אֶלָּא מַגֵּפָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ז,כג) "וְהָמָם מְהוּמָה גְּדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם." (שמות יד,כה) ["**וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו, וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת, וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם: אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי יי נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם.**"] "**וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ**". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מַחֲמַת הָאֵשׁ שֶׁלְּמַעְלָן, נִשְׂרְפוּ הַגַּלְגַּלִּין שֶׁלְּמַטָּן, וְהָיוּ מוֹטוֹת מֻרְכָּבוֹת רְצוֹת וְנִכְנָסוֹת עַל כָּרְחָן, שֶׁהָיוּ טְעוּנוֹת כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּטְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַבִּזָּה.

[218] וְלֹא יוֹדֵעַ עַוָּל בּשֶׁת: אבל הרשע אינו מתבייש.
[219] אַזְמֵל: סכין מנתחים.
[220] רִטְיָה: תחבושת.
[221] יְשׁוּפֵנִי: מחץ אותי.
[222] עֲבִין: עננים.
[223] סְגָנְיוֹת. signa: דגלים להעברת פקודות בקרב.

רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: מִקּוֹל רַעַם שֶׁלְּמַעְלָן נִתְּזוּ צִנּוֹרוֹת מִלְּמַטָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עז,יט) "קוֹל רַעַמְךָ בַּגַּלְגַּל, הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל, רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ." וְהָיוּ מוֹטוֹת וּמֶרְכָּבוֹת רָצוֹת וְנִכְנָסוֹת עַל כָּרְחָן. שֶׁהָיוּ טְעוּנוֹת כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּטְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַבִּזָּה.

לְשֶׁעָבַר, הָיוּ הַפָּרָדוֹת מוֹשְׁכוֹת אֶת הַמֶּרְכָּבוֹת, וְעַכְשָׁו, מֶרְכָּבוֹת מוֹשְׁכוֹת אֶת הַפָּרָדוֹת.

"**וַיְנַהֲגֵהוּ בְּכְבֵדַת**". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בַּמִּדָּה שֶׁמָּדְדוּ, בָּהּ מָדַדְתָּ לָהֶן, הֵם אָמְרוּ: (שמות ה,ט) "תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה", אַף אַתָּה בְּאוֹתָהּ מִדָּה מָדַדְתָּ לָהֶן. לְכָךְ נֶאֱמַר "**וַיְנַהֲגֵהוּ בְּכְבֵדַת**".

"**וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם: אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל!**" הַטִּפְּשִׁים שֶׁבָּהֶם הָיוּ אוֹמְרִים: מִפְּנֵי דּוֹוִין וּכְסוּפִין הַלָּלוּ אָנוּ בּוֹרְחִין,[224] "**אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל**." וַהֲפִקְחִין שֶׁבָּהֶן הָיוּ אוֹמְרִים: (שמות יד,כה) "אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי יי נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם!" אָמְרוּ: מִי שֶׁעָשָׂה לָהֶם נִסִּים בְּמִצְרַיִם, הוּא עוֹשֶׂה לָהֶם נִסִּים עַל הַיָּם.

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁבַּמַּכּוֹת שֶׁהָיוּ אֵלּוּ עַל הַיָּם לוֹקִים, הָיוּ אֵלּוּ שֶׁבְּמִצְרַיִם לוֹקִין, וְהָיוּ רוֹאִין זֶה אֶת זֶה? לְכָךְ נֶאֱמַר: "**וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם: אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי יי נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם.**"

לֹא בְמִצְרַיִם בִּלְבַד, אֶלָּא בְּכָל הַמְצָרִין לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל עַל פְּנֵי כָּל הַדּוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,סו) "וַיַּךְ צָרָיו אָחוֹר, חֶרְפַּת עוֹלָם נָתַן לָמוֹ." (תהלים כז,ב) "צָרַי וְאֹיְבַי לִי, הֵמָּה כָשְׁלוּ וְנָפָלוּ." וְאוֹמֵר (תהלים פא,טו) "כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ". (אסתר ט,י) "עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הָמָן בֶּן הַמְּדָתָא צֹרֵר הַיְּהוּדִים הָרָגוּ". (ישעיה יד,כה) "לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי, וְעַל הָרַי אֲבוֹסֶנּוּ, וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ, וְסֻבָּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר." (ישעיה יא,כה) "וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ, אֶפְרַיִם לֹא יְקַנֵּא אֶת יְהוּדָה, וִיהוּדָה לֹא יָצֹר אֶת אֶפְרָיִם." כָּךְ הִיא מִדָּה מְהַלֶּכֶת עַל פְּנֵי כָּל הַדּוֹרוֹת: (ישעיה יד,כו) "זֹאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל כָּל הָאָרֶץ, וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל כָּל הַגּוֹיִם." מִפְּנֵי מָה? (ישעיה יד, כז) "כִּי יי צְבָאוֹת יָעָץ, וּמִי יָפֵר? וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה, וּמִי יְשִׁיבֶנָּה?" הָא לֹא בְמִצְרַיִם בִּלְבַד, אֶלָּא בְּכָל הַמְצָרִין עַל פְּנֵי כָל הַדּוֹרוֹת. לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות יד,כה) "**כִּי יי נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם.**"

פרק ז

(שמות יד,כו) ["**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: נְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם, וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל מִצְרַיִם, עַל רִכְבּוֹ וְעַל פָּרָשָׁיו.**"] "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: נְטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם!**" אֵין הַיָּם עוֹמֵד לְנֶגְדְּךָ, וְלֹא יְשַׁנֶּה בְּדִבּוּרְךָ! "**וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל מִצְרַיִם, עַל רִכְבּוֹ וְעַל פָּרָשָׁיו.**" יַחְזֹר עֲלֵיהֶם הַיָּם וְיַחְזֹר

[224] דּוֹוִין וּכְסוּפִים: בזויים.

עֲלֵיהֶם הַגַּלְגַּל,[225] וַיַּחֲזִיר לָהֶם אֶת זְדוֹנָם, שֶׁבַּמַּחֲשָׁבָה שֶׁחָשְׁבוּ הַמִּצְרִיִּים לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל, בָּהּ אֲנִי נִפְרָע מֵהֶן. הֵם חָשְׁבוּ לְאַבֵּד אֶת בָּנַי בַּמַּיִם, אַף אֲנִי, אֵינִי נִפְרָע מֵהֶן אֶלָּא בַּמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים ז,טז) "בּוֹר כָּרָה וַיְחַפְּרֵהוּ, וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל." (תהלים ז,יז) "יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ". (משלי כו,כז) "כֹּרֶה שַׁחַת, בָּהּ יִפּוֹל, וְגוֹלֵל אֶבֶן, אֵלָיו תָּשׁוּב." (קהלת י,ח-ט) "חֹפֵר גּוּמָּץ, בּוֹ יִפּוֹל, וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְׁכֶּנּוּ נָחָשׁ.[226] מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֵן בָּם."[227] וְכֵן שְׁלֹמֹה אוֹמֵר: (משלי יח,כ) "מִפְּרִי פִי אִישׁ יִשְׂבַּע טוּב, וּגְמוּל יְדֵי אָדָם יָשִׁיב לוֹ." וְכֵן יְשַׁעְיָה אוֹמֵר: (ישעיה נט,יח) "כְּעַל גְּמֻלוֹת, כְּעַל יְשַׁלֵּם, חֵמָה לְצָרָיו, גְּמוּל לְאֹיְבָיו, לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם." וּמַהוּ אוֹמֵר? (ישעיה סה,ז) "וּמַדּוֹתִי פְּעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה אֶל חֵיקָם." וְכֵן יִרְמְיָה הַנָּבִיא אוֹמֵר: (ירמיה לב,יט) "גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה, אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְּקֻחוֹת עַל כָּל דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם, לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו." וּמַהוּ אוֹמֵר? (ירמיה נ,כט) "שַׁלְּמוּ לָהּ כְּפָעֳלָהּ! כְּכֹל אֲשֶׁר עָשְׂתָה, עֲשׂוּ לָהּ! כִּי אֶל יי זָדָה, אֶל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל." וְכֵן יִתְרוֹ אוֹמֵר לְמֹשֶׁה: (שמות יח,יא) "עַתָּה יָדַעְתִּי, כִּי גָדוֹל יי מִכָּל הָאֱלֹהִים". מַכִּירוֹ הָיִיתִי לְשֶׁעָבַר, וְעַכְשָׁו בְּיוֹתֵר, שֶׁנִּתְגַּדֵּל שְׁמוֹ בָּעוֹלָם, בַּמַּחֲשָׁבָה שֶׁחָשְׁבוּ הַמִּצְרִיִּים לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל, בּוֹ בַּדָּבָר נִפְרָע מֵהֶן הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יח,יא) "כִּי בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם."

(שמות יד,כז) ["**וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם, וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ, וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ, וַיְנַעֵר יי אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם.**"] "**וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם, וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ**". אֵין אֵיתָנוֹ אֶלָּא תְּקִפּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר כד,כא) "אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ, וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ." רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: אֵין אֵיתָנוֹ אֶלָּא יָשָׁן וְקָשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה ה,טו) "הִנְנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם גּוֹי מֵמֶרְחָק, בֵּית יִשְׂרָאֵל, נְאֻם יי, גּוֹי אֵיתָן הוּא, גּוֹי מֵעוֹלָם הוּא, גּוֹי לֹא תֵדַע לְשֹׁנוֹ, וְלֹא תִשְׁמַע מַה יְדַבֵּר." "**וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ**". מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁלְּכָל מָקוֹם שֶׁהָיָה מִצְרִי נָס, הָיָה הַיָּם רָץ כְּנֶגְדּוֹ.

מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְיוֹנָה שֶׁבָּרְחָה מִבֶּן הַנֵּץ, וְנִכְנְסָה לַטְּרִיקְלִין שֶׁלַּמֶּלֶךְ,[228] וּפָתַח לָהּ הַמֶּלֶךְ חַלּוֹן מִזְרְחִי, וְיָצְאַת וְהָלְכָה לָהּ. נִכְנַס בֶּן הַנֵּץ אַחֲרֶיהָ, וְנָעַל הַמֶּלֶךְ בְּפָנָיו אֶת כָּל הַחַלּוֹנוֹת. וְהִתְחִיל מְיָרֶה בּוֹ אֶת הַחִצִּין.[229] כָּךְ, כְּשֶׁעָלָה אַחֲרוֹן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל מִן הַיָּם, יָרַד אַחֲרוֹן שֶׁלְּמִצְרַיִם לְתוֹךְ הַיָּם. וְהָיוּ מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת מְיָרִין בָּהֶם חִצִּין, וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ,[230]

[225] הַגַּלְגַּל: גלגל המזלות.
[226] גּוּמָּץ: שוחה.
[227] יִסָּכֵן: יימצא בסכנה.
[228] triklínion: חדר אוכל.
[229] מְיָרֶה: יורה.
[230] אֶלְגָּבִישׁ: ברד.

אֵשׁ וְגָפְרִית מִגְּבוֹהַּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל לח,כב) "וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף, וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ, אֵשׁ וְגָפְרִית אַמְטִיר עָלָיו וְעַל אֲגַפָּיו, וְעַל עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ."

"**וַיִּנַּעֵר יי אֶת מִצְרַיִם**", כְּאָדָם שֶׁמְּנַעֵר אֶת הַקְּדֵרָה: הַתַּחְתּוֹן עוֹלֶה לְמַעְלָן, וְהָעֶלְיוֹן יוֹרֵד לְמַטָּן. דָּבָר אַחֵר: "**וַיִּנַּעֵר יי אֶת מִצְרַיִם**". נִתַּן בָּהֶן כֹּחַ נַעֲרוּת, כְּדֵי לְקַבֵּל אֶת הַפֶּרְעָנוּת.

דָּבָר אַחֵר: "**וַיִּנַּעֵר יי אֶת מִצְרַיִם**", מְסָרָן כֶּלֶן בְּיַד מַלְאָכִין נְעָרִים, וּבְיַד מַלְאָכִין אַכְזָרִיִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי יז,יא) "וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח בּוֹ." (איוב לו,יד) "תָּמֹת בַּנֹּעַר נַפְשָׁם, וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים."

(שמות יד,כח) "**וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת הָרֶכֶב וְאֶת הַפָּרָשִׁים, לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם, לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד אֶחָד**." אַף לֹא פַּרְעֹה. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ד) "מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם, וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טָבְעוּ בְיַם סוּף." רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: חוּץ מִפַּרְעֹה. עָלָיו הוּא אוֹמֵר: (שמות ט,טז) "וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ, בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחִי, וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ." וְיֵשׁ אוֹמְרִים: בָּאֲחֲרוֹנָה יָרַד פַּרְעֹה וְטָבַע, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,יט) "כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם, וַיָּשֶׁב יי עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם".

(שמות יד,כט) ["**וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם, וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם**."] "**וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם**", הָיוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת תְּמֵהִים. אָמְרוּ: רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים! בְּנֵי אָדָם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה מְהַלְּכִין בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם! מְנַיִן שֶׁאַף הַיָּם נִתְמַלֵּא עֲלֵיהֶן חֵמָה? שֶׁלְּמַעְלָן הוּא אוֹמֵר 'חֵמָה', וְכָן הוּא אוֹמֵר "חוֹמָה". וּמִי גָּרַם לָהֶן לְהִנָּצֵל? "**מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם**", "**מִימִינָם**", בִּזְכוּת תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לג,ב) "מִימִינוֹ אֶשְׁדָּת לָמוֹ." "**וּמִשְּׂמֹאלָם**", זוֹ תְּפִלָּה. דָּבָר אַחֵר: "**מִימִינָם**", זוֹ מְזוּזָה, "**וּמִשְּׂמֹאלָם**", זוֹ תְּפִלָּה.

דָּרַשׁ רַבִּי פַּפְּיָס: (שיר השירים א,ט) "לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה". רָכַב פַּרְעֹה עַל סוּס זָכָר, כְּבְיָכוֹל נִגְלָה עַל סוּס זָכָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (חבקוק ג,טו) "דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ, חֹמֶר מַיִם רַבִּים." רָכַב פַּרְעֹה עַל סוּס נְקֵבָה, כְּבְיָכוֹל נִגְלָה עַל סוּס נְקֵבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים א,ט) "לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ". אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָה: דַּיֶּיךָ פַּפְּיָס! אָמַר לוֹ: מָה אַתְּ מְקַיֵּם "לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי"? אָמַר לוֹ: כַּשֵּׁם שֶׁשִּׁשְּׁתִי עַל הַמֻּצָּרִים לְאַבְּדָן, כָּךְ שַׁשְּׁתִי עַל יִשְׂרָאֵל לְאַבְּדָן. מִי גָּרַם לָהֶן לְהִנָּצֵל? "**מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם**", "**מִימִינָם**", בִּזְכוּת תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לג,ב) "מִימִינוֹ אֶשְׁדָּת לָמוֹ." "**וּמִשְּׂמֹאלָם**", זוֹ תְּפִלָּה.

דָּרַשׁ רַבִּי פַּפְּיָס: (איוב כג,יג) "וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ, וַנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיַּעַשׂ." דִּין יְחִידִי לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם, וְאֵין לְהָשִׁיב עַל דְּבָרוֹ. אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָה: דַּיֶּיךָ פַּפְּיָס! אָמַר לוֹ: מָה אַתְּ מְקַיֵּם

"וְהוּא בָאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ"? אָמַר לוֹ: אֵין לִי לְהָשִׁיב עַל דִּבְרֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, אֶלָּא הַכֹּל בָּאֱמֶת, וְהַכֹּל בַּדִּין.

דָּרַשׁ רַבִּי פַּפְּיָס: (בראשית ג,כב) "הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ", כְּאֶחָד מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. אָמַר רַבִּי עֲקִיבָה: דַּיֶּיךָ פַּפְּיָס! אָמַר לוֹ: מָה אַתָּה מְקַיֵּם "הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ"? אָמַר לוֹ: נָתַן הַמָּקוֹם לְפָנָיו שְׁתֵּי דְרָכִים, דֶּרֶךְ חַיִּים וְדֶרֶךְ מָוֶת, וּבָחַר לוֹ דֶּרֶךְ מָוֶת.

דָּרַשׁ רַבִּי פַּפְּיָס: (תהלים קו,כ) "וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בְּשׁוֹר שֶׁלְּמַעְלָן! תִּלְמֹד לוֹמַר "אֹכֶל עֵשֶׂב." אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָה: דַּיֶּיךָ פַּפְּיָס! אָמַר לוֹ: מָה אַתְּ מְקַיֵּם "וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב"? בְּשׁוֹר שֶׁלְּמַטָּה. שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בְּשׁוֹר שֶׁלִּימוֹת הַשָּׁנָה![231] תִּלְמֹד לוֹמַר "אֹכֵל עֵשֶׂב." אֵין לְךָ מְנֻוָּל וּמְשֻׁקָּץ יוֹתֵר מִן הַשּׁוֹר בְּשָׁעָה שֶׁהוּא אוֹכֵל עֵשֶׂב.

(שמות יד,ל) ["**וַיּוֹשַׁע יי בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם, וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם.**"] "**וַיּוֹשַׁע יי בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם**", כְּצִפּוֹר שֶׁהִיא נְתוּנָה בְּיַד אָדָם, שֶׁאִם יִכְבֹּשׁ יָדוֹ מְעַט, מִיָּד הוּא חוֹנְקָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קכד,ז) "נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים,[232] הַפַּח נִשְׁבָּר, וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ." (תהלים קכד,ח) "עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יי, עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ." (תהלים קכד,ו) "בָּרוּךְ יי, שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם." וּכְאָדָם שֶׁהוּא שׁוֹמֵט אֶת הָעֹבֶר מִמְּעֵי הַפָּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ד,לד) "אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי", שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי", אֶלָּא כְּאָדָם שֶׁהוּא שׁוֹמֵט אֶת הָעֹבֶר מִמְּעֵי הַפָּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ד,כ) "וְאֶתְכֶם לָקַח יי וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל, מִמִּצְרַיִם, לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה."

"**וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם**." מִפְּנֵי אַרְבָּעָה דְּבָרִים רָאוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּצְרִים מֵתִים: כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: כַּשֵּׁם שֶׁעָלִינוּ מִצַּד זֶה, כָּךְ עָלוּ הַמִּצְרִים מִצַּד אַחֵר. וּכְדֵי שֶׁלֹּא יְהוּ הַמִּצְרִיִּים אוֹמְרִין: כַּשֵּׁם שֶׁאָבַדְנוּ בַּיָּם, כָּךְ אָבְדוּ יִשְׂרָאֵל בַּיָּם. וּכְדֵי שֶׁיְּקַחוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַבִּזָּה, שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים טְעוּנִים כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. וּכְדֵי שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל נוֹתְנִים עֵינֵיהֶן בָּהֶן, וּמַכִּירִין אוֹתָם וּמוֹכִיחִין בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים נ,כא) "אוֹכִיחֲךָ וְאֶעֶרְכָה לְעֵינֶיךָ." (מיכה ז,י) "וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה".

"**מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם**." וְכִי מֵתִים הָיוּ? אֶלָּא מֵתִים וְלֹא מֵתִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית לה,יח) "וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ, כִּי מֵתָה". וְכִי מֵתָה הָיְתָה? אֶלָּא מֵתָה וְלֹא מֵתָה.

[231] שֶׁלִּימוֹת הַשָּׁנָה: במצב רגיל, לא עסוק באכילה.
[232] מִפַּח יוֹקְשִׁים: ממלכודת שטמנו הציידים.

(שמות יד,לא) ["**וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יי בְּמִצְרַיִם, וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יי, וַיַּאֲמִינוּ בַּיי וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ.**"] "**וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה**". מִיתוֹת חֲמוּרוֹת, מִיתוֹת מְשֻׁנּוֹת זוֹ מִזּוֹ, לְפִי שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם כַּמָּה מִיתוֹת בַּיָּם. רַבִּי יוֹסֵה הַגָּלִילִי אוֹמֵר: מְנַיִן שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מַכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת? בְּמִצְרַיִם, מַה הוּא אוֹמֵר? (שמות ח,טו) "וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל פַּרְעֹה: אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא! וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה, וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יי." וְעַל הַיָּם מַהוּ אוֹמֵר? (שמות יד,לא) "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יי בְּמִצְרַיִם, וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יי, וַיַּאֲמִינוּ בַּיי וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ". כַּמָּה לָקוּ בָּאֶצְבַּע? עֶשֶׂר מַכּוֹת, אֱמֹר מַעַתָּה: בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁלְּאַרְבַּע מַכּוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,מט) "יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים." "עֶבְרָה", אַחַת, "וָזַעַם", שְׁתַּיִם, "וְצָרָה", שָׁלֹשׁ, "מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים", אַרְבַּע. אֱמֹר מֵעַתָּה, בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מַכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם מַכּוֹת.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁלְּחֲמֵשׁ מַכּוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,מט) "יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים." הֲרֵי אַחַת וְכֹל. אֱמֹר מֵעַתָּה, בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים מַכּוֹת.

"**וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יי**", לְשֶׁעָבַר לֹא הָיוּ יְרֵאִים אֶת יי, אֲבָל כֵּן: (שמות יד,לא) "וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יי, וַיַּאֲמִינוּ בַּיי וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ." אִם בְּמֹשֶׁה הֶאֱמִינוּ, קַל וָחֹמֶר בַּיי! אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּאֲמִין בְּרוֹעֶה יִשְׂרָאֵל, כְּאִלּוּ מַאֲמִין בְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם.

כֵּיוֹצֵא בַדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר: (במדבר כא,ה) "וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה". אִם בֵּאלֹהִים דִּבְּרוּ, קַל וָחֹמֶר בְּמֹשֶׁה! לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל מִי שֶׁמְּדַבֵּר בְּרוֹעֶה יִשְׂרָאֵל, כְּאִלּוּ מְדַבֵּר בְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם.

"וַיַּאֲמִינוּ בַּיי". גְּדוֹלָה הֶאֱמָנָה לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁבִּשְׂכַר אֱמָנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ, שָׁרַת עֲלֵיהֶם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְאָמְרוּ שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,לא-טו,א) "וַיַּאֲמִינוּ בַּיי וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ. אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל".

רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁכָּל הַמְקַבֵּל עָלָיו מִצְוָה אַחַת בָּאֱמֶת, כְּדַי הוּא שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו שְׁכִינָה? שֶׁכֵּן מָצִינוּ בַּאֲבוֹתֵינוּ, שֶׁבִּשְׂכַר אֱמָנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ, שָׁרַת עֲלֵיהֶם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְאָמְרוּ שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,לא-טו,א) "וַיַּאֲמִינוּ בַּיי וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ. אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל".

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁלֹּא יָרַשׁ אַבְרָהָם אָבִינוּ הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא בִּזְכוּת אֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִין בַּיי, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית טו,ו) "וְהֶאֱמִן בַּיי וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה."

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁלֹּא נִגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם אֶלָּא בִּשְׂכַר הָאֱמוּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,לא) "וַיַּאֲמֵן הָעָם".

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים לא,כד) "אֱמוּנִים נֹצֵר יי", מַזְכִּיר אֱמוּנַת אָבוֹת. (שמות יז,יב) "וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו, מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד, וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה, עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ." (תהלים קיח,כ) "זֶה הַשַּׁעַר לַיי, צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ."

בְּבַעֲלֵי אֱמוּנָה מַהוּ אוֹמֵר? (ישעיה כו,ב) "פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי צַדִּיק, שֹׁמֵר אֱמֻנִים." הַשַּׁעַר הַזֶּה, כָּל בַּעֲלֵי אֱמוּנָה נִכְנָסִין בּוֹ.

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תְּהִלִּים צב ב,ו) "טוֹב לְהֹדוֹת לַיי, וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן. לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ, וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת. עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל, עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר. כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יי בְּפָעֳלֶךָ, בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן." מִי גָּרַם לָנוּ לָבֹא לִידֵי שִׂמְחָה זוֹ? אֶלָּא בִּשְׂכַר אֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ אֲבוֹתֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁכָּלוּ לֵילוֹת, לְפִיכָךְ זָכִינוּ לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכֻּלּוֹ בֹּקֶר. לְכָךְ נֶאֱמַר (תהלים צב,ג) "לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ".

וְכֵן יְהוֹשָׁפָט אוֹמֵר לָעָם: (דברי הימים ב כ,כ) "הַאֲמִינוּ בַּיי אֱלֹהֵיכֶם, וְתֵאָמֵנוּ! הַאֲמִינוּ בִּנְבִיאָיו וְהַצְלִיחוּ!" (ירמיה ה,ג) "יי עֵינֶיךָ הֲלוֹא לֶאֱמוּנָה?" (חבקוק ב,ד) "וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה." (איכה ג,כג) "חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ."

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁאֵין הַגְּלֻיּוֹת עֲתִידוֹת מִתְכַּנְּסוֹת אֶלָּא בִּשְׂכַר אֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים ד,י) "אֲתִי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה, אֲתִי מִלְּבָנוֹן, תָּבוֹאִי! תְּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה, מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן,[233] מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת, מֵהָרְרֵי נְמֵרִים." (הושע ב,כא-כב) "וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם, וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה, וְיָדַעַתְּ אֶת יי."

הָא, גְּדוֹלָה אֱמוּנָה לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁבִּשְׂכַר אֱמוּנָה שָׂרְתָה עֲלֵיהֶם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְאָמְרוּ שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,לא-טו,א) "וַיַּאֲמִינוּ בַּיי וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ. אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיי". וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים קו,יב) "וַיַּאֲמִינוּ בִדְבָרָיו, יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ." חַסְלַת מַסֶּכְתָּא דְּוַיְהִי בְּשַׁלַּח.

[233] תְּשׁוּרִי: תסתכלי. או: תצעדי.

מַסֶּכְתָּא דְּשִׁירָה

פרק א

(שמות טו,א) ["**אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיי, וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר: אָשִׁירָה לַיי, כִּי גָאֹה גָּאָה, סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם.**"] "**אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה**". יֵשׁ "אָז" לְשֶׁעָבַר, וְיֵשׁ "אָז" לֶעָתִיד לָבֹא. (בראשית ד,כו) "אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יי." (שמות ד,כו) "אָז אָמְרָה: חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי." (שמות טו,א) "אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה", (במדבר כא,יז) "אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל", (יהושע י,יב) "אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ", (דברי הימים א טו,ב) "אָז אָמַר דָּוִיד", (מלכים א ח,יב) "אָז אָמַר שְׁלֹמֹה", הֲרֵי אֵלּוּ לְשֶׁעָבַר. יֵשׁ "אָז" לֶעָתִיד לָבֹא: (ישעיה ס,ה) "אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ", (ישעיה נח,י) "אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ", (ישעיה לה,ו) "אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ", (ישעיה לה,ה) "אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים", (ירמיה לא,יב) "אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל", (תהלים קכו,ב) "אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ", (תהלים קכו,ב) "אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם: הִגְדִּיל יי לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה." הֲרֵי אֵלּוּ לֶעָתִיד.

רַבִּי אוֹמֵר: 'אָז שָׁר מֹשֶׁה' אֵין כָּתוּב כָּן, אֶלָּא "**אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה**", נִמְצִינוּ לְמֵדִין שֶׁתְּחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה.

"**מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל**". מֹשֶׁה שִׁקּוֹל כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל, וְיִשְׂרָאֵל שִׁקּוּלִין כְּמֹשֶׁה בְּשָׁעָה שֶׁאָמְרוּ שִׁירָה. דָּבָר אַחֵר: "**מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל**", מַגִּיד שֶׁאָמַר מֹשֶׁה שִׁירָה כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל.

"**אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת**". וְכִי שִׁירָה אַחַת הִיא? וַהֲלֹא עֶשֶׂר שִׁירוֹת הֵן: הָרִאשׁוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמְרָה בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ל,כט) "הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ חָג". הַשְּׁנִיָּה, שֶׁנֶּאֱמְרָה עַל הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,א) "אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה". הַשְּׁלִישִׁית, שֶׁנֶּאֱמְרָה עַל הַבְּאֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר כא,יז) "אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל". הָרְבִיעִית שֶׁאָמַר מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (על פי דְּבָרִים לא,כד) 'וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת'.[234] הַחֲמִישִׁית שֶׁאָמַר יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע י,יב) "אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לַיי, בְּיוֹם תֵּת יי אֶת הָאֱמֹרִי לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל: שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם, וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן." הַשִּׁשִּׁית, שֶׁאָמְרָה דְּבוֹרָה וּבָרָק, שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים ה,א) "וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן אֲבִינֹעַם". הַשְּׁבִיעִית שֶׁאָמַר דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב כב,א) "וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיי אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת".

הַשְּׁמִינִית שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים ל,א) "מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד." וְכִי דָּוִד בָּנָאוֹ? וַהֲלֹא שְׁלֹמֹה בָּנָאוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א ו,יד) "וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת הַבַּיִת". וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד"? אֶלָּא, לְפִי שֶׁנָּתַן דָּוִד נַפְשׁוֹ עָלָיו לִבְנוֹתוֹ, נִקְרָא עַל שְׁמוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים קלב,א-ו) "זְכוֹר יי לְדָוִד אֵת כָּל עֻנּוֹתוֹ. אֲשֶׁר נִשְׁבַּע

[234] בפסוק כתוב: "אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת".

לַיי, נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב. אִם אֶבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי, אִם אֶעֱלֶה עַל עֶרֶשׂ יְצוּעָי. עַד אֶמְצָא מָקוֹם לַיי, מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב. הִנֵּה שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה, מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי יָעַר." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (מלכים א יב,טז) "רְאֵה בֵיתְךָ דָוִד". הָא, לְפִי שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עָלָיו, נִקְרָא עַל שְׁמוֹ. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא, שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁאָדָם נוֹתֵן נַפְשׁוֹ עָלָיו נִקְרָא עַל שְׁמוֹ.

שִׁלְשָׁה דְבָרִים נָתַן מֹשֶׁה נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶן, וְנִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ: נָתַן נַפְשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה, וְנִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלאכי ג,כב) "זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי". וַהֲלֹא תּוֹרַת אֱלֹהִים הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים יט,י) "תּוֹרַת יי תְּמִימָה, מְשִׁיבַת נָפֶשׁ"! הָא, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי"? אֶלָּא לְפִי שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עָלֶיהָ, נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ. וְכִי הֵיכָן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לד,כח) "וַיְהִי שָׁם עִם יי אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה, לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה". וְאוֹמֵר: (דברים ט,ט) "וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וַאַרְבָּעִים לַיְלָה, לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי, וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי." הָא, לְפִי שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה, נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ.

נָתַן נַפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לב,ז) "לֵךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ". וַהֲלֹא עַם יי הֵם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט,כט) "וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ"? וְאוֹמֵר: (יחזקאל לו,כ) "בֶּאֱמֹר לָהֶם, עַם יי אֵלֶּה, וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ." הָא, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות לב,ז) "לֵךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ"? לְפִי שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ. וְכִי הֵיכָן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ב,יא) "וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם, וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה, וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם", וְאוֹמֵר: (שמות ב,יב) "וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ, וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי, וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל." הָא, לְפִי שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ.

נָתַן נַפְשׁוֹ עַל הַדְּיָנִין, וְנִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים טז,יח) "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ". וַהֲלֹא הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים א,יז) "כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא"? מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "תִּתֶּן לְךָ"? אֶלָּא, מִתּוֹךְ שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עַל הַדְּיָנִין, נִקְרְאוּ הַדְּיָנִין עַל שְׁמוֹ. וּמְנַיִן שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ב,יג-יד) "וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, וְהִנֵּה שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים,[235] וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע: לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ? וַיֹּאמֶר: מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ? וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה, וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה, וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר." (שמות ב,טז-יז) "וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת, וַתָּבֹאנָה וַתְּדַלֶּינָה וְתִמַּלֶּאנָה אֶת הָרְהָטִים,[236] לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן. וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם". מִדַּיָנִין בָּרַח, וּלְדַיָנִין חָזַר. (דברים לג,כא) "צִדְקַת יי עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל." הָא לְפִי שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ הַדַּיָנִין נִקְרְאוּ הַדַּיָנִין עַל שְׁמוֹ.

[235] נִצִּים: רבים ומחליפים מכות.
[236] הָרְהָטִים: שקתות להשקיית הבהמות

הַתְּשִׁיעִית, שֶׁאָמַר יְהוֹשָׁפָט, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים ב כ,כא) "וַיִּוָּעַץ אֶל הָעָם, וַיַּעֲמֵד מְשֹׁרְרִים לַיי, וּמְהַלְלִים לְהַדְרַת קֹדֶשׁ, בְּצֵאת לִפְנֵי הֶחָלוּץ, וְאֹמְרִים: הוֹדוּ לַיי, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ!" וּמָה נִשְׁתַּנִּית הוֹדָיָה זוֹ מִכָּל הוֹדָיוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה? שֶׁבְּכָל הוֹדָיוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה נֶאֱמַר: "הוֹדוּ לַיי כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ!" וּבָזוֹ לֹא נֶאֱמַר "כִּי טוֹב". אֶלָּא כִּבְיָכוֹל לֹא הָיְתָה שִׂמְחָה לְפָנָיו בַּמָּרוֹם. עַל מִיתָתָן שֶׁלִּרְשָׁעִים, לֹא הָיְתָה שִׂמְחָה לְפָנָיו, קַל וָחֹמֶר עַל אֲבֵדָתוֹ שֶׁלְּצַדִּיק אֶחָד, שֶׁהוּא שְׁקוּל כְּנֶגֶד הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי י,כה) "וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם." הָעֲשִׂירִית לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב,י) "שִׁירוּ לַיי שִׁיר חָדָשׁ, תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ", וְאוֹמֵר: (תהלים קמט,א) "שִׁירוּ לַיי שִׁיר חָדָשׁ, תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים." כָּל הַשִּׁירוֹת שֶׁעָבְרוּ קְרוּיוֹת בִּלְשׁוֹן נְקֵבָה. כַּשֵּׁם שֶׁהַנְּקֵבָה יוֹלֶדֶת, כָּךְ הַתְּשׁוּעוֹת שֶׁעָבְרוּ, הָיָה אַחֲרֵיהֶם שִׁעְבּוּד, אֲבָל הַתְּשׁוּעָה הָעֲתִידָה קְרוּיָה בִּלְשׁוֹן זָכָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה ל,ו) "שַׁאֲלוּ נָא וּרְאוּ, אִם יֹלֵד זָכָר, מַדּוּעַ רָאִיתִי כָל גֶּבֶר יָדָיו עַל חָלָצָיו?" כַּשֵּׁם שֶׁאֵין הַזָּכָר יוֹלֵד, כָּךְ הַתְּשׁוּעָה הָעֲתִידָה לָבֹא, אֵין אַחֲרֶיהָ שִׁעְבּוּד, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מה,יז) "יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיי תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים, לֹא תֵבֹשׁוּ וְלֹא תִכָּלְמוּ עַד עוֹלְמֵי עַד."

"**לַיי**". לַיי אֲמָרוּהָ, וְלֹא אֲמָרוּהָ לְבָשָׂר וָדָם. לֹא כָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן: (שמואל א יח,ו) "וַיְהִי בְּבוֹאָם בְּשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת הַפְּלִשְׁתִּי, וַתֵּצֶאנָה הַנָּשִׁים מִכָּל עָרֵי יִשְׂרָאֵל לָשִׁיר, וְהַמְּחֹלוֹת לִקְרַאת שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ, בְּתֻפִּים בְּשִׂמְחָה וּבְשָׁלְשִׁים." וְאוֹמֵר: (שמואל א יח,ז) "וַתַּעֲנֶינָה הַנָּשִׁים הַמְשַׂחֲקוֹת וַתֹּאמַרְנָ: הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו, וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו!" אֲבָל כָּן "לַיי", לַיי אֲמָרוּהָ, וְלֹא אֲמָרוּהָ לְבָשָׂר וָדָם.

"**וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר**", רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: שָׂרַת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ אוֹמְרִין שִׁירָה, כִּבְנֵי אָדָם שֶׁהֵן קוֹרִין אֶת שְׁמַע.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שָׂרַת עַל יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ אוֹמְרִין שִׁירָה, כִּבְנֵי אָדָם שֶׁהֵן קוֹרִין אֶת הַהַלֵּל.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן תַּדַּי אוֹמֵר: מֹשֶׁה הָיָה פּוֹתֵחַ בְּדָבָרִים תְּחִלָּה, וְיִשְׂרָאֵל עוֹנִין אַחֲרָיו וְגוֹמְרִין עִמּוֹ. מֹשֶׁה הָיָה פּוֹתֵחַ בְּדָבָרִים וְאוֹמֵר: "**אָשִׁירָה לַיי**", וְיִשְׂרָאֵל עוֹנִין אַחֲרָיו וְגוֹמְרִין עִמּוֹ: "**אָשִׁירָה לַיי, כִּי גָאֹה גָּאָה, סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם.**" מֹשֶׁה הָיָה פּוֹתֵחַ וְאוֹמֵר: (שמות טו,ב) "עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ", וְיִשְׂרָאֵל עוֹנִין אַחֲרָיו וְגוֹמְרִין עִמּוֹ: "עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ, וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה". מֹשֶׁה הָיָה פּוֹתֵחַ וְאוֹמֵר: (שמות טו,ג) "יי אִישׁ מִלְחָמָה", וְיִשְׂרָאֵל עוֹנִין אַחֲרָיו וְגוֹמְרִין עִמּוֹ: "יי אִישׁ מִלְחָמָה, יי שְׁמוֹ."

"**אָשִׁירָה לַיי**", לַיי נָאֶה גְּדֻלָּה, לַיי נָאֶה גְּבוּרָה, לַיי הַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד! וְכֵן דָּוִד אָמַר: (דברי הימים א כט,יא) "לְךָ יי הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד".

"**אָשִׁירָה לַייָ, כִּי גָאֹה גָּאָה**". מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁנִּכְנַס לַמְּדִינָה, וְהָיוּ הַכֹּל מְקַלְסִין לְפָנָיו שֶׁהוּא גִּבּוֹר, וְאֵינוֹ אֶלָּא חָלָשׁ,[237] שֶׁהוּא עָשִׁיר, וְאֵינוֹ אֶלָּא עָנִי, שֶׁהוּא חָכָם, וְאֵינוֹ אֶלָּא טִפֵּשׁ, שֶׁהוּא רַחְמָנִי, וְאֵינוֹ אֶלָּא אַכְזָרִי, שֶׁהוּא דַּיָּן, שֶׁהוּא נֶאֱמָן, וְאֵין בּוֹ אַחַת מִכֻּלָּן, אֶלָּא הַכֹּל מַחְנִיפִין לוֹ. אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵּן, אֶלָּא "**אָשִׁירָה לַייָ**" שֶׁהוּא גִּבּוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים י,יז) "הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא", וְאוֹמֵר (תהלים כד,ט) "יי עִזּוּז וְגִבּוֹר, יי גִּבּוֹר מִלְחָמָה." וְאוֹמֵר (ישעיה מב,יג) "יי כַּגִּבּוֹר יֵצֵא, כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה, יָרִיעַ אַף יַצְרִיחַ, עַל אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר."[238] וְאוֹמֵר (ירמיה י,ו) "מֵאֵין כָּמוֹךָ יי, גָּדוֹל אַתָּה, וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה."

"**אָשִׁירָה לַייָ**" שֶׁהוּא עָשִׁיר, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים י,יד) "הֵן לַייָ אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם, הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ." וְאוֹמֵר (תהלים כד,א) "לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ, תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ." וְאוֹמֵר (תהלים צה,ה) "אֲשֶׁר לוֹ הַיָּם, וְהוּא עָשָׂהוּ". וְאוֹמֵר (חגי ב,י) "לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב, נְאֻם יי צְבָאוֹת." וְאוֹמֵר (יחזקאל יח,ד) "הֵן כָּל הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה, כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן, לִי הֵנָּה".

"**אָשִׁירָה לַייָ**" שֶׁהוּא חָכָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ג,יט) "יי בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ". וְאוֹמֵר (איוב יב,יג) "עִמּוֹ חָכְמָה וּגְבוּרָה". וְאוֹמֵר (משלי ב,ו) "כִּי יי יִתֵּן חָכְמָה, מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה." וְאוֹמֵר *(דניאל ב,כא) "יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין, וּמַנְדְּעָא לְיָדְעֵי בִינָה."[239] וְאוֹמֵר (ירמיה י,ז) "מִי לֹא יִרָאֲךָ, מֶלֶךְ הַגּוֹיִם? כִּי לְךָ יָאָתָה, כִּי בְכָל חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל מַלְכוּתָם, מֵאֵין כָּמוֹךָ."

"**אָשִׁירָה לַייָ**" שֶׁהוּא רַחְמָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לד,ו) "יי! יי! אֵל רַחוּם וְחַנּוּן, אֶרֶךְ אַפַּיִם, וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת." וְאוֹמֵר (תהלים קמה,ח) "חַנּוּן וְרַחוּם יי." וְאוֹמֵר (דברים ד,לא) "כִּי אֵל רַחוּם יי אֱלֹהֶיךָ, לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ, וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם." וְאוֹמֵר (תהלים כה,ו) "זְכֹר רַחֲמֶיךָ יי וַחֲסָדֶיךָ, כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה." וְאוֹמֵר: (תהלים קמה,ט) "טוֹב יי לַכֹּל, וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו." וְאוֹמֵר (דניאל ט,ט) "לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִחוֹת".

"**אָשִׁירָה לַייָ**" שֶׁהוּא דַּיָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא". וְאוֹמֵר (תהלים פב,א) "אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל". וְאוֹמֵר (דברים לב,ד) "הַצּוּר, תָּמִים פָּעֳלוֹ, כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט, אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל, צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא."

"**אָשִׁירָה לַייָ**", שֶׁהוּא נֶאֱמָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ז,ט) "וְיָדַעְתָּ כִּי יי אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים, הָאֵל הַנֶּאֱמָן, שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו לְאֶלֶף דּוֹר." וְאוֹמֵר (דברים לב,ד) "הַצּוּר, תָּמִים פָּעֳלוֹ, כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט, אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל, צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא." הָא לַייָ נָאֶה גְּבוּרָה, לוֹ הַתִּפְאֶרֶת הַנֶּצַח וְהַהוֹד.

[237] מְקַלְסִין: משבחים. מן המנהג ההלניסטי לקבל את פני המלך ברחובות בקריאה: "קלוס", יפה!
[238] יַצְרִיחַ: ישמיע צרחה.
[239]* נוֹתֵן חָכְמָה לַחֲכָמִים וְהַמַּדָּע לְיוֹדְעֵי בִינָה.

"**אָשִׁירָה לַיי**", שֶׁהוּא נָאֶה, שֶׁהוּא הָדוּר, שֶׁהוּא מְשֻׁבָּח, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים פט,ז) "כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַיי, יִדְמֶה לַיי בִּבְנֵי אֵלִים?" וְאוֹמֵר (תהלים פט,ח) "אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדֹשִׁים רַבָּה". וְאוֹמֵר (תהלים פט,ט) "יי אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, מִי כָמוֹךְ חָסִין יָהּ". מַהוּ צְבָאוֹת? אוֹת הוּא בְּתוֹךְ צָבָא שֶׁלּוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דברים לג,ב) "וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ", אוֹת הוּא בְּתוֹךְ רִבְבוֹת קֹדֶשׁ שֶׁלּוֹ. וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר: (תהלים פו,י) "אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי, וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ." וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שיר השירים ה,י) "דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם". וְאוֹמֵר (שיר השירים ה,יא) "רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז". וְאוֹמֵר (שיר השירים ה,יב) "עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל אֲפִיקֵי מָיִם".[240] וְאוֹמֵר (שיר השירים ה,יג) "לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם". וְאוֹמֵר (שיר השירים ה,יד) "יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב". וְאוֹמֵר (שיר השירים ה,טו) "שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ".

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (תהלים ח,ג) "מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז". "עוֹלְלִים", אֵלּוּ שֶׁבְּמֵעֵי אִמָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (אִיוֹב ג,טז "אוֹ כְּנֶפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה, כְּעֹלָלִים לֹא רָאוּ אוֹר."[241] "וְיוֹנְקִים", אֵלּוּ שֶׁיּוֹנְקִים מִשְּׁדֵי אִמָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (יוֹאֵל ב,יב) "אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם".

רַבִּי אוֹמֵר: "עֹלְלִים", אֵלּוּ עוֹלְלִים שֶׁבַּחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה ט,כ) "לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ". וְאוֹמֵר (איכה ד,ד) "עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם". "יְנָקִים", אֵלּוּ שֶׁעַל שְׁדֵי אִמָּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (יואל ב,טז) "אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם". אֵלּוּ וַאֲלוּ פָּתְחוּ פִיהֶם וְאָמְרוּ שִׁירָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**אָשִׁירָה לַיי**".

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: אַף עֲבָרִין שֶׁבְּמֵעֵי אִמָּן פָּתְחוּ פִיהֶן,[242] וְאָמְרוּ שִׁירָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סח,כז) "בְּמַקְהֲלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים, אֲדֹנָי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל." וְלֹא יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד אָמְרוּ שִׁירָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, אֶלָּא אַף מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים ח,ב) "יי אֲדֹנֵינוּ, מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ! אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם."

פרק ב

"**כִּי גָאֹה גָּאָה**", גֵּאַנִי וְגֵאִיתִיו: גֵּאַנִי בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,כב) "וְאָמַרְתָּ אֶל פַּרְעֹה, כֹּה אָמַר יי: בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל." אַף אֲנִי גֵּאִיתִיו בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ל,כט) "הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ חָג, וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל, לָבוֹא בְהַר יי אֶל צוּר יִשְׂרָאֵל." דָּבָר אַחֵר: "**כִּי גָאֹה גָּאָה**", גֵּאַנִי וְגֵאִיתִיו: גֵּאַנִי עַל הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,יט) "וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם, וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם

[240] אֲפִיקֵי מָיִם: זרמים.
[241] נֶפֶל טָמוּן: עובר שנולד מת ומטמינים אותו באדמה.
[242] עֲבָרִים: עֻבָּרִים.

וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם." אַף אֲנִי גֵּאִיתִיו עַל הַיָּם, וְשַׁרְתִּי לְפָנָיו שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**אָשִׁירָה לַיי, כִּי גָאֹה גָּאָה**".

דָּבָר אַחֵר: "**כִּי גָאֹה גָּאָה**". גֵּאֶה וְעָתִיד לְהִתְגָּאוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ב,יב) "כִּי יוֹם לַיי צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאֶה וָרָם, וְעַל כָּל נִשָּׂא וְשָׁפֵל." וְאוֹמֵר: (ישעיה ב,יג-יז) "וְעַל כָּל אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים, וְעַל כָּל אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן. וְעַל כָּל הֶהָרִים הָרָמִים, וְעַל כָּל הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת. וְעַל כָּל מִגְדָּל גָּבֹהַּ, וְעַל כָּל חוֹמָה בְצוּרָה. וְעַל כָּל אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ, וְעַל כָּל שִׂכְיוֹת הַחֶמְדָּה.[243] וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם, וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים, וְנִשְׂגָּב יי לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא." וְאוֹמֵר (ישעיה ב,יח) "וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף."

דָּבָר אַחֵר: "**כִּי גָאֹה גָּאָה**", מִתְגָּאֶה הוּא עַל כָּל הַמִּתְגָּאִים, שֶׁבְּמַה שֶּׁאָמוֹת הָעוֹלָם מִתְגָּאִים לְפָנָיו, בּוֹ הוּא נִפְרָע מֵהֶם. שֶׁכֵּן הוּא אוֹמֵר בְּדוֹר הַמַּבּוּל: (איוב כא,י) "שׁוֹרוֹ עִבֵּר וְלֹא יָגֵעַל, תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל." (איוב כא,יא-יב) "יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם, וְיִלְדֵיהֶם יְרַקֵּדוּן. יִשְׂאוּ כְתֹף וְכִנּוֹר, וְיִשְׂמְחוּ לְקוֹל עוּגָב." מַה נֶּאֱמַר שָׁם? (איוב כא,יד-טו) "וַיֹּאמְרוּ לָאֵל: סוּר מִמֶּנּוּ! וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ. מַה שַּׁדַּי כִּי נַעַבְדֶנּוּ, וּמַה נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ?" אָמְרוּ, לֹא טִפַּת גְּשָׁמִים הִיא? אֵין אָנוּ צְרִיכִין לָהּ, אֶלָּא: (בראשית ב,ו) "וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ, וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה." אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם: שׁוֹטִים שֶׁבָּעוֹלָם! בַּטּוֹבָה שֶׁהִשְׁפַּעְתִּי לָכֶם אַתֶּם מִתְגָּאִים! בָּהּ אֲנִי נִפְרָע מִכֶּם! שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית ז,יב) "וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ, אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה."

רַבִּי יוֹסֵה בֶּן דָּרְמַסְקִית אוֹמֵר: הֵם נָתְנוּ עֵינֵיהֶם, הָעֶלְיוֹנָה בַּתַּחְתּוֹנָה, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת תַּאֲוָתָם, וְהַמָּקוֹם פָּתַח עֲלֵיהֶם מַעְיְנוֹת מִלְמַעְלָה וּמִלְמַטָּה כְּדֵי לְאַבְּדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית ז,יא) "בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה, וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ."

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאַנְשֵׁי מִגְדֵּל, שֶׁבַּדָּבָר שֶׁנִּתְגָּאוּ לְפָנָיו, בּוֹ נִפְרַע מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יא,ד) "וַיֹּאמְרוּ: הָבָה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמָיִם, וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם, פֶּן נָפוּץ". וְאַחֲרָיו מַה כָּתוּב? (בראשית יא,ח) "וַיָּפֶץ יי אֹתָם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר."

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאַנְשֵׁי סְדוֹם, שֶׁבְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאוּ לְפָנָיו, בּוֹ נִפְרַע מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב כח,ה) "אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא לָחֶם, וְתַחְתֶּיהָ נֶהְפַּךְ כְּמוֹ אֵשׁ. מְקוֹם סַפִּיר אֲבָנֶיהָ, וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ." (אִיּוֹב כח ה,י) "נְתִיב לֹא יְדָעוֹ עָיִט, וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה." (אִיּוֹב כח ה,י) "לֹא הִדְרִיכוּהוּ בְּנֵי שָׁחַץ,[245] לֹא עָדָה עָלָיו שָׁחַל."[244] אָמְרוּ אַנְשֵׁי סְדוֹם: אֵין אָנוּ צְרִיכִין שֶׁיָּבֹא אָדָם אֶצְלֵנוּ,

[243] שְׂכִיוֹת הַחֶמְדָּה: כלים יפים שחומדים להסתכל בהם.
[244] שָׁחַל: אריה.
[245] בְּנֵי שָׁחַץ: חיות עזות.

אֶלָּא הֲרֵי מָזוֹן יוֹצֵא מֵאֶצְלֵנוּ, וְכֶסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת יוֹצֵא מֵאֶצְלֵנוּ. נְשַׁכַּח אֶת הָרֶגֶל מִבֵּינוֹתֵינוּ! אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם: שׁוֹטִים שֶׁבָּעוֹלָם! בַּטּוֹבָה שֶׁהִשְׁפַּעְתִּי לָכֶם אַתֶּם מִתְגָּאִים, וְאַתֶּם אוֹמְרִים 'נְשַׁכַּח אֶת הָרֶגֶל מִבֵּינוֹתֵינוּ!' אַף אֲנִי אֶשַׁכַּח אֶתְכֶם מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב כח,ד) "פָּרַץ נַחַל מֵעִם גָּר, הַנִּשְׁכָּחִים מִנֵּי רָגֶל, דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ." וְאוֹמֵר: (איוב יב,ה-ו) "לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׂאֲנָן, נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל. יִשְׁלְיוּ אָהֳלִים לְשׁוֹדְדִים, וּבַטָּחוֹת לְמַרְגִּיזֵי אֵל". מִי גָּרַם לָהֶם? (איוב יב,ו) "לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱלוֹהַּ בְּיָדוֹ." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (יחזקאל טז,מט) "הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ, גְּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיְתָה לָהּ", מִי גָּרַם לָהֶם? (יחזקאל טז,מט) "וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה". וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (בראשית יג,י) "לְפָנֵי שִׁחֵת יי אֶת סְדֹם וְאֶת עֲמֹרָה, כְּגַן יי, כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם". וְאַחֲרָיו מַה כָּתוּב? (בראשית יט,לג) "וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה". וְכִי מֵאַיִן הָיָה לָהֶם יַיִן בַּמְּעָרָה? אֶלָּא שֶׁזִּמֵּן לָהֶם הַמָּקוֹם יַיִן, כָּעָנָין שֶׁנֶּאֱמַר: (יואל ד,יח) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא, יִטְפוּ הֶהָרִים עָסִיס". אִם כֵּן זִמֵּן הַמָּקוֹם לְמַכְעִיסָיו, קַל וָחוֹמֶר לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ!

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בַּמִּצְרִיִּים, שֶׁבְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאוּ לְפָנָיו, בּוֹ נִפְרַע מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,ז) "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר, וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם, וְשָׁלִשִׁם עַל כֻּלּוֹ." וְכָתוּב אַחֲרָיו: (שמות טו,ד) "מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם, וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף."

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּסִיסְרָא, שֶׁבְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאָה לְפָנָיו, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים ד,יג) "וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת כָּל רִכְבּוֹ, תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל, וְאֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ, מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל נַחַל קִישׁוֹן." מַה כְּתוּב אַחֲרָיו? (שופטים ה,כ) "מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ, הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא."

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּשִׁמְשׁוֹן, שֶׁבְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאָה לְפָנָיו, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים יד,ג-ד) "וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל אָבִיו: אוֹתָהּ קַח לִי, כִּי הִיא יָשְׁרָה בְעֵינָי. וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵיי הִיא, כִּי תֹאֲנָה הוּא מְבַקֵּשׁ מִפְּלִשְׁתִּים, וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים מֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל." וְאַחֲרָיו מַה כָּתוּב? (שופטים טז,כא) "וַיֹּאחֲזוּהוּ פְּלִשְׁתִּים, וַיְנַקְּרוּ אֶת עֵינָיו, וַיּוֹרִידוּ אוֹתוֹ עַזָּתָה".

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: תְּחִלַּת קִלְקוּלוֹ בְּעַזָּה הָיְתָה, וּלְכָךְ לֹא הָיָה עָנְשׁוֹ אֶלָּא בְעַזָּה.

וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאַבְשָׁלוֹם, בְּמַה שֶּׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב יד,כה-כו) "וּכְאַבְשָׁלוֹם לֹא הָיָה אִישׁ יָפֶה בְּכָל יִשְׂרָאֵל לְהַלֵּל מְאֹד, מִכַּף רַגְלוֹ וְעַד קָדְקֳדוֹ לֹא הָיָה בּוֹ מוּם. וּבְגַלְּחוֹ אֶת רֹאשׁוֹ, וְהָיָה מִקֵּץ יָמִים לַיָּמִים אֲשֶׁר יְגַלַּח, כִּי כָבֵד עָלָיו, וְגִלְּחוֹ, וְשָׁקַל אֶת שְׂעַר רֹאשׁוֹ מָאתַיִם שְׁקָלִים בְּאֶבֶן הַמֶּלֶךְ."

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: נְזִיר עוֹלָם הָיָה, וְהָיָה מְגַלֵּחַ לִשְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב טו,ז) "וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה, וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל הַמֶּלֶךְ: אֵלְכָה נָּא וַאֲשַׁלֵּם אֶת נִדְרִי, אֲשֶׁר

נָדַרְתִּי לַיי בְּחֶבְרוֹן." אָמַר: (שמואל ב טו,ח) "כִּי נֵדֶר נָדַר עַבְדְּךָ בְּשִׁבְתִּי בְגְשׁוּר בַּאֲרָם, לֵאמֹר: אִם יָשׁוֹב יְשִׁיבֵנִי יי יְרוּשָׁלַם, וְעָבַדְתִּי אֶת יי."

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: נְזִיר יָמִים הָיָה, וְהָיָה מְגַלֵּחַ אַחַת לִשְׁלֹשִׁים יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב יד,כה) "וְהָיָה מִקֵּץ יָמִים לַיָּמִים אֲשֶׁר יְגַלֵּחַ".

רַבִּי אוֹמֵר: כָּל עֶרֶב שַׁבָּת הָיָה מְגַלֵּחַ, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ בְּנֵי מְלָכִים לְגַלֵּחַ מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת. מַה כָּתוּב אַחֲרָיו? (שמואל ב יח,ט) "וַיִּקָּרֵא אַבְשָׁלוֹם לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד, וְאַבְשָׁלוֹם רֹכֵב עַל הַפֶּרֶד, וַיָּבֹא הַפֶּרֶד תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה הַגְּדוֹלָה, וַיֶּחֱזַק רֹאשׁוֹ בָּאֵלָה, וַיִּתֵּן בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ, וְהַפֶּרֶד אֲשֶׁר תַּחְתָּיו עָבָר."

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּסַנְחֵרִיב, בְּמַה שֶׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים ב יט,כג) "בְּיַד מַלְאָכֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר: בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים, יַרְכְתֵי לְבָנוֹן, וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו, מִבְחוֹר בְּרֹשָׁיו, וְאָבוֹאָה מְלוֹן קִצֹּה, יַעַר כַּרְמְלּוֹ." וְאוֹמֵר: (מלכים ב יט,כד) "אֲנִי קָרַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים, וְאַחֲרֵב בְּכַף פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר."[246] מַה הוּא אוֹמֵר? (מלכים ב יט,לה) "וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא, וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יי, וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף". אָמְרוּ: הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם הָיָה מְמֻנֶּה עַל מֵאָה וּשְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף, וְהַקָּטָן שֶׁבָּהֶם, אֵין פָּחוּת מִשְּׁנֵי אֲלָפִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים ב יח,כד) "וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַּחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים? וַתִּבְטַח לְךָ עַל מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים!" (מלכים ב יט,כא-כב) "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יי עָלָיו: בָּזָה לְךָ, לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת צִיּוֹן, אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלָם. אֶת מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ, וְעַל מִי הֲרִימוֹתָ קוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ? עַל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל." מַה הוּא אוֹמֵר? (ישעיה י,לב-לג) "עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד, יְנַפֵּף יָדוֹ הַר בַּת צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלָם. הִנֵּה הָאָדוֹן יי צְבָאוֹת מְסָעֵף פָּארָה בְּמַעֲרָצָה,[247] וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדוּעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ."

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בִּנְבוּכַדְנֶצַּר, בְּמַה שֶׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה יד,יג-יד) "וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ: הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה! אֱעֶלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב, אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן." מַהוּ אוֹמֵר אַחֲרָיו? (ישעיה יד,טו) "אַךְ אֶל שְׁאוֹל תּוּרָד, אֶל יַרְכְתֵי בוֹר."

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּצוֹר, בְּמַה שֶׁנִּתְגָּאָה, בּוֹ נִפְרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל כז,ג-ד) "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יי: צוֹר, אַתְּ אָמַרְתְּ: אֲנִי כְלִילַת יֹפִי! בְּלֵב יַמִּים גְּבוּלָיִךְ, בֹּנַיִךְ כָּלְלוּ יָפְיֵךְ." אַחֲרָיו מַהוּ אוֹמֵר? (יחזקאל כו,ג) "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יי: הִנְנִי עָלַיִךְ צֹר, וְהַעֲלֵיתִי עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים, כְּהַעֲלוֹת הַיָּם לְגַלָּיו."

[246] וְאַחֲרֵב בְּכַף פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר: אייבש בכף רגלי כל נהרות מצרים.
[247] מְסָעֵף פָּארָה בְּמַעֲרָצָה: כורת את צמרת העץ בגרזן.

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בִנְגִיד צוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל כח,ב) "בֶּן אָדָם! אֱמֹר לִנְגִיד צֹר: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יי: יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ וַתֹּאמֶר: אֵל אָנִי! מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים", מַהוּ אוֹמֵר? (יחזקאל כ,י) "מוֹתֵי עֲרֵלִים תָּמוּת בְּיַד זָרִים, כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי, נְאֻם אֲדֹנָי יי." הָא בְמַה שֶׁאֱמוֹת הָעוֹלָם מִתְגָּאִין לְפָנָיו, בּוֹ נִפְרַע מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "**כִּי גָאָה גָּאָה**".

"**סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם**." וְכִי סוּס אֶחָד הָיָה, וְרוֹכְבוֹ אֶחָד הָיָה? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (שמות יד,ז) "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר"? (שמות טו,ד) "מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם, וּמִבְחַר שְׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף"! אֶלָּא, כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, אֵין אוֹיְבֵיהֶן עוֹמְדִין לִפְנֵיהֶם אֶלָּא כְּסוּס אֶחָד וְרוֹכְבוֹ. כַּיּוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (דברים כ,א) "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אֹיְבֶךָ, וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב". וְכִי סוּס אֶחָד הָיָה, וְרֶכֶב אֶחָד הָיָה? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (דברים כ,א) "עַם רַב מִמְּךָ"? אֶלָּא, כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, אֵין אוֹיְבֵיהֶן עוֹמְדִין לִפְנֵיהֶם אֶלָּא כְּסוּס אֶחָד וְרוֹכְבוֹ.

"**סוּס וְרֹכְבוֹ**", מַגִּיד שֶׁהַסּוּס קָשׁוּר בְּרוֹכְבוֹ, וְרוֹכְבוֹ קָשׁוּר בַּסּוּס, עוֹלִים בַּמָּרוֹם וְיוֹרְדִים לַתְּהוֹם, וְאֵין נִפְרָדִים זֶה מִזֶּה. מָשָׁל לְאָדָם זוֹרֵק שְׁנֵי כֵלִים לָאֲוִיר, לֹא סוֹף אֶחָד מֵהֶם לְהִפָּרֵד מֵחֲבֵרוֹ? אֲבָל כֵּן, "**רָמָה**", "יָרָה", "**רָמָה**", שֶׁהָיוּ עוֹלִין לַמָּרוֹם, "יָרָה", שֶׁהָיוּ יוֹרְדִים לַתְּהוֹם, וְאֵינָן נִפְרָדִים זֶה מִזֶּה. סוּס וְרוֹכְבוֹ יַחַד.

כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**רָמָה בַיָּם**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (שמות טו,ד) "יָרָה בַיָּם". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִים אֵלּוּ? "**רָמָה**", שֶׁהָיוּ עוֹלִין לַמָּרוֹם, "יָרָה", שֶׁהָיוּ יוֹרְדִין לַתְּהוֹם.

דָּבָר אַחֵר: "**רָמָה**", כֵּיוָן שֶׁרָאוּ יִשְׂרָאֵל שָׂרָהּ שֶׁלַּמַּלְכוּת נוֹפֶל, הִתְחִילוּ נוֹתְנִין שֶׁבַח, לְכָךְ נֶאֱמַר "**רָמָה**".

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁאֵין הַמָּקוֹם עָתִיד לְהִפָּרַע מִן הַמַּלְכִיּוֹת לֶעָתִיד לָבֹא, עַד שֶׁיִּפָּרַע מִשָּׂרֵיהֶן תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה כד,כא) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא, יִפְקֹד יי עַל צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם", וְאַחַר כָּךְ "וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל הָאֲדָמָה." וְאוֹמֵר (ישעיה יד,יב) "אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם, הֵילֵל בֶּן שָׁחַר?" וְאַחַר כָּךְ "נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ, חוֹלֵשׁ עַל גּוֹיִם." וְאוֹמֵר (ישעיה לד,ה) "כִּי רָוְתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי", וְאַחַר כָּךְ "הִנֵּה עַל אֱדוֹם תֵּרֵד".

"**סוּס וְרֹכְבוֹ**", שֶׁהָיָה מֵבִיא סוּס וְרוֹכְבוֹ, וּמַעֲמִידָן בַּדִּין. אוֹמֵר לַסּוּס: לָמָּה רַצְתָּ אַחֲרֵי בָנַי? וְהוּא אוֹמֵר: מִצְּרֵי הֲרִיצַנִי עַל כָּרְחִי! שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,ט) "וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם". אוֹמֵר לַמִּצְרִי: לָמָּה רַצְתָּ אַחֲרֵי בָנַי? וְהוּא אוֹמֵר: הַסּוּס הֲרִיצַנִי עַל כָּרְחִי! שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,יט) "כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה". מָה עָשָׂה הַמָּקוֹם? מַרְכִּיב אֶת הָאָדָם עַל הַסּוּס וְדָן אוֹתָם יַחַד, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,א) "**סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם**."

שָׁאַל אַנְטוֹנִינוּס אֶת רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ: בְּשָׁעָה שֶׁאָדָם מֵת וְהַגּוּף כָּלֶה, הַקָּדוֹשׁ מַעֲמִידוֹ בַּדִּין? אָמַר לוֹ: עַד שֶׁאַתָּ שׁוֹאֲלֵנִי עַל הַגּוּף, שֶׁהוּא טָמֵא, שְׁאָלֵנִי עַל הַנְּשָׁמָה, שֶׁהִיא טְהוֹרָה! מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁהָיָה לוֹ פַּרְדֵּס נָאֶה, הוֹשִׁיב בּוֹ הַמֶּלֶךְ שׁוֹמְרִין שְׁנַיִם, אֶחָד חִגֵּר וְאֶחָד סוּמֶא. אָמַר לוֹ חִגֵּר לַסּוּמֶא: בְּכוּרוֹת נָאוֹת אֲנִי רוֹאֶה.[248] אָמַר לוֹ סוּמֶא: וְכִי רוֹאֶה אֲנִי? אָמַר לוֹ חִגֵּר: וְכִי יָכֹל אֲנִי לְהַלֵּךְ? רָכַב חִגֵּר עַל גַּבֵּי סוּמֶא, וְהָלְכוּ וְנָטְלוּ אֶת הַבְּכוּרוֹת. לְיָמִים בָּא הַמֶּלֶךְ, וְיָשַׁב עֲלֵיהֶן בַּדִּין. אָמַר לָהֶן: הֵיכָן הֵן בְּכוּרוֹת? אָמַר לוֹ סוּמֶא: וְכִי רוֹאֶה אֲנִי? אָמַר לוֹ חִגֵּר: וְכִי יָכֹל אֲנִי לְהַלֵּךְ? הַמֶּלֶךְ פִּקֵּחַ הָיָה. מָה עָשָׂה? הִרְכִּיב זֶה עַל גַּבֵּי זֶה, וְהָיוּ מְהַלְכִין. אָמַר לָהֶן הַמֶּלֶךְ: כְּךְ עֲשִׂיתֶם וַאֲכַלְתֶּם! כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵביא גּוּף וּנְשָׁמָה, וּמַעֲמִידָן בַּדִּין. אוֹמֵר לַגּוּף: מִפְּנֵי מָה חָטָאתָ לְפָנַי? אוֹמֵר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁלָּעוֹלָם! מִיּוֹם שֶׁיָּצְאת מִמֶּנִּי נְשָׁמָה, אֲנִי מֻשְׁלָךְ כָּאֶבֶן. אוֹמֵר לַנְּשָׁמָה: מִפְּנֵי מָה חָטָאתְ לְפָנַי? אוֹמֶרֶת לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁלָּעוֹלָם! אֲנִי שֶׁחָטָאתִי? גּוּף חָטָא! מִיּוֹם שֶׁיָּצָאתִי מִמֶּנּוּ, לֹא טְהוֹרָה אֲנִי לְפָנֶיךָ? הַקָּדוֹשׁ מֵביא נְשָׁמָה וּמַכְנִיסָהּ בַּגּוּף, וְדָנָן כְּאֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים נ,ד) "יִקְרָא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעָל", לְהָבִיא נְשָׁמָה, "וְאֶל הָאָרֶץ", לְהָבִיא אֶת הַגּוּף, וְאַחַר כָּךְ "לָדִין עַמּוֹ", מַדַּיֵּן עִמּוֹ.

אִיסִי בֶּן שַׁמַּי אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן "**סוּס**" סָתוּם, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "סוּס" מְפֹרָשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (זכריה יב,ד) "בַּיּוֹם הַהוּא, נְאֻם יי, אַכֶּה כָל סוּס בַּתִּמָּהוֹן וְרֹכְבוֹ בַּשִּׁגָּעוֹן, וְעַל בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת עֵינַי, וְכֹל סוּס הָעַמִּים אַכֶּה בַּעִוָּרוֹן." (זכריה יד,יב) "וְזֹאת תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יי אֶת כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל יְרוּשָׁלִָם, הֲמֵק בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל רַגְלָיו,[249] וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה בְחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם." (זכריה יד,טו) "וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר, וְכָל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת." בָּא מְפֹרָשׁ וְלִמֵּד עַל הַסָּתוּם. מָה מְפֹרָשׁ בְּחָמֵשׁ מַכּוֹת, אַף סָתוּם בְּחָמֵשׁ מַכּוֹת.

פרק ג

(שמות טו,ב) ["**עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ, וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה, זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ, אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ.**"] [250] "**עָזִּי**", אֵין "**עָזִּי**" אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כט,יא) "יי עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יי יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם." (תהלים צט,ג) "וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב, אַתָּה כוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים, מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ." דָּבָר אַחֵר: "**עָזִּי**", אֵין "**עָזִּי**" אֶלָּא מַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כא,ב) "יי בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ מַה יָּגֵל מְאֹד." (תהלים כח,י) "יי עֹז לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא." (שמואל א ב,י) "וְיִתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ."

[248] בְּכוּרוֹת: פירות שהבשילו ראשונים.
[249] הֲמַק: נרקב.
[250] אַנְוֵהוּ: אעשה אותו נאה, אשבח את יופיו.

דָּבָר אַחֵר: "**עָזִּי**", אֵין "**עָזִּי**" אֶלָּא תָּקְפִּי, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה טז,יט) "יי עָזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה". (תהלים כח,ז) "יי עֻזִּי וּמָגִנִּי, בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי".

דָּבָר אַחֵר: "**עָזִּי**", עֵזֶר וּמִסְמָךְ אַתְּ לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם, אֲבָל לִי בְּיוֹתֵר. "**וְזִמְרָת**", זִמְרָת אַתְּ לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם, אֲבָל לִי בְּיוֹתֵר. עֲשָׂנִי אִמְרָה, אַף אֲנִי עֲשִׂיתִיו אִמְרָה.[251] עֲשָׂנִי אִמְרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כו,יח) "וַיי הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם". אַף אֲנִי עֲשִׂיתִיו אִמְרָה, שֶׁנֶּאֱמַר "אֶת יי הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם". וַהֲרֵי כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִין שְׁבָחוֹ שֶׁלְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, אֲבָל שֶׁלִּי נֶעִים לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב כג,א) "וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל."

יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: (דברים ו,ד) "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, יי אֱלֹהֵינוּ, יי אֶחָד." וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר: (שמות כ,ב) "אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ". יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: (דברים ו,ד) "יי אֶחָד." וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לָהֶם: (דברי הימים א יז,כא) "וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל, גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ!"

יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: (שמות טו,יא) "מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יי", וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ צוֹוַחַת וְאוֹמֶרֶת: (דברים לג,כט) "אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל! מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיי?"

יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: מִי "כַּיי אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו." (דברים ד,ז) וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ צוֹוַחַת וְאוֹמֶרֶת: (דברים ד,ז) "כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו?"

יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: (תהלים פט,יח) "כִּי תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרוּם קַרְנֵינוּ."[252] וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ צוֹוַחַת וְאוֹמֶרֶת: (ישעיה מט,ג) "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר." יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: (ישעיה ו,ג) "קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ יי צְבָאוֹת, מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ." וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לָהֶם: (תהלים טז,ג) "לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה". יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: (תהלים צג,ד) "אַדִּיר בַּמָּרוֹם יי." וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לָהֶם: (תהלים טז,ג) "וְאַדִּירֵי כָּל חֶפְצִי בָם."

"**וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה**". יְשׁוּעָה אַתְּ לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם, אֲבָל לִי בְּיוֹתֵר. דָּבָר אַחֵר: "**וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה**", הָיָה לִי, וְיִהְיֶה לִי. הָיָה לִי, לְשֶׁעָבַר, וְיִהְיֶה לִי, לֶעָתִיד לָבֹא.

"**זֶה אֵלִי**". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁרָאַת שִׁפְחָה עַל הַיָּם מַה שֶּׁלֹּא רָאָה יְשַׁעְיָה וְיֶחֱזְקֵאל? שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יב,יב) "וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה." (יחזקאל א,א) "נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וְאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים." מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁנִּכְנַס לְמְדִינָה, וְעָלָיו צְפִירָה מַקְּפַּתּוּ, וְגִבּוֹרִין מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ,[253] וַחֲיָלוֹתָיו מִלְּפָנָיו וּמֵאֲחֲרָיו. וְהָיוּ הַכֹּל שׁוֹאֲלִין לוֹמַר 'אֵי זֶהוּ הַמֶּלֶךְ?' לְפִי שֶׁהוּא בָּשָׂר וָדָם כְּמוֹתָן. אֲבָל כְּשֶׁנִּגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַיָּם, לֹא צָרַךְ אֶחָד מֵהֶם לִשְׁאֹל 'אֵי זֶהוּ?' אֶלָּא, כֵּיוָן שֶׁרָאוּהוּ, הִכִּירוּהוּ, וּפָתְחוּ כֻלָּן פִּיהֶן וְאָמְרוּ: "**זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ, אֱלֹהֵי אָבִי, וַאֲרֹמְמֶנְהוּ!**"

[251] אִמְרָה: שוליים צבעוניים לבגד. חטיבה, ציור.
[252] עֻזָּמוֹ=עֻזּוֹ, העוז שלהם.
[253] צְפִירָה: שומרי ראש.

"**וְאַנְוֵהוּ**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: וְכִי אֶפְשָׁר לְבָשָׂר וָדָם לְהַנְווֹת לְקוֹנוֹ? אֶלָּא אַנְוֵה לוֹ בַּמִצְווֹת: אֶעֱשֶׂה לְפָנָיו לוּלָב נָאֶה, סֻכָּה נָאָה, צִיצִית נָאָה, תְּפִלָּה נָאָה. אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר: הִדְמֵה לוֹ: מַה הוּא חַנּוּן, אַף אַתָּה, תְּהֵי חַנּוּן וְרַחוּם!

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: נְווֹתָיו וּשְׁבָחוֹ שֶׁלְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם,[254] בְּפָנַי כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם! רַבִּי יוֹסֵה בֶּן דֶּרְמַסְקִית אוֹמֵר: אֶעֱשֶׂה לְפָנָיו בֵּית מִקְדָּשׁ נָאֶה. וְאֵין 'נָאֶה' אֶלָּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עט,י) "וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ." (ישעיה לג,כ) "חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ, עֵינֶיךָ תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַם, נָוֶה שַׁאֲנָן".

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אַדַּבֵּר נְווֹתָיו וּשְׁבָחוֹ שֶׁלַּקָּדֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּפְנֵי כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁהֲרֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם שׁוֹאֲלִין לוֹמַר: (שיר השירים ה,ט) "מַה דּוֹדְךָ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים?" מַה דּוֹדְךָ מִדּוֹד, שֶׁכָּךְ אַתֶּם מֵתִים עָלָיו, אַתֶּם נֶהֱרָגִין עָלָיו? שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים א,ג) "עַל כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ", אֲהַבְנוּךָ עַד מָוֶת. (תהלים מד,כג) "כִּי עָלֶיךָ הוֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם, נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה." הֲרֵי אַתֶּם נֶאֱים, הֲרֵי אַתֶּם גִּבּוֹרִים, בֹּאוּ וְהִתְעָרְבוּ אֵלֵינוּ!

וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם: מַכִּירִין אַתֶּם אוֹתוֹ? נֹאמַר לָכֶם מִקְצָת שְׁבָחוֹ: (שיר השירים ה,י-טז) "דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם, דָּגוּל מֵרְבָבָה. רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב. עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל אֲפִיקֵי מָיִם, רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל מִלֵּאת.[255] לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים, שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר. יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ, מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים.[256] שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל אַדְנֵי פָז, מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים. חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים, זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלָם."

כֵּיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם כָּל הַשֶּׁבַח הַזֶּה, אוֹמְרִים לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל: נֵלְכָה עִמָּכֶם! שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים ו,א) "אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ, הַיָּפָה בַּנָּשִׁים? אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ, וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ." וְיִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם: אֵין לָכֶם חֵלֶק בּוֹ, אֶלָּא, (שיר השירים ב,טז) "דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ, הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים." (שיר השירים ו,ג) "אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי, הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים."

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: אֲלַוֶּנּוּ עַד שֶׁאָבֹא עִמּוֹ לְבֵית מִקְדָּשׁוֹ.

מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁהָלַךְ בְּנוֹ לִמְדִינַת הַיָּם, וְיָצָא אַחֲרָיו וְעָמַד עָלָיו. הָלַךְ לִמְדִינָה אַחֶרֶת, וְיָצָא אַחֲרָיו וְעָמַד עָלָיו. כָּךְ יִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁיָּרְדוּ לְמִצְרַיִם, יָרְדָה שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית מו,ד) "אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה". עָלוּ, עָלַת שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית מו,ד) "וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם עָלֹה". יָרְדוּ לַיָּם, שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות

[254] נְווֹתָיו: מידותיו הנאות.

[255] שְׁבוּת עַל מִלֵּאת: עיניו מתאימות למקומן בפנים.

[256] מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים: בטנו גוש שנהב מכוסה ומקושט באבני ספיר.

יד,יט) "וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל". יָצְאוּ לַמִּדְבָּר, שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יג,כא) "וַיי הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם", עַד שֶׁאָבֹא עִמּוֹ לְבֵית מִקְדָּשׁוֹ.

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שיר השירים ג,ד) "כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם, עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי, אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ, עַד שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל בֵּית אִמִּי וְאֶל חֶדֶר הוֹרָתִי." "**אֵלִי**", עִמִּי נָהַג בְּמִדַּת רַחֲמִים, וְעִם אֲבוֹתַי נָהַג בְּמִדַּת הַדִּין. וּמְנַיִן שֶׁאֵין 'אֵלִי' אֶלָּא מִדַּת רַחֲמִים? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כב,ב) "אֵלִי, אֵלִי! לָמָה עֲזַבְתָּנִי?" (במדבר יב,יג) "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ!" (תהלים קיח,כז) "אֵל יי, וַיָּאֶר לָנוּ".

"**אֱלֹהֵי אָבִי, וַאֲרֹמְמֶנְהוּ**." אֲנִי מַלְכָּה בַּת מְלָכִים, אֲהוּבָה בַּת אֲהוּבִים, קְדוֹשָׁה בַּת קְדוֹשִׁים, טְהוֹרָה בַּת טְהוֹרִים. מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאָדָם שֶׁהָלַךְ לְקַדֵּשׁ אִשָּׁה. פְּעָמִים בּוֹשׁ בָּהּ, פְּעָמִים בּוֹשׁ בְּמִשְׁפַּחְתָּהּ, פְּעָמִים בּוֹשׁ בִּקְרוֹבוֹתֶיהָ, אֲבָל אֲנִי, אֵינִי כֵן, אֶלָּא מַלְכָּה בַּת מְלָכִים וַאֲהוּבָה בַּת אֲהוּבִים, קְדוֹשָׁה בַּת קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרָה בַּת טְהוֹרִים. "**אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ**."

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר: כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, שְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע ה,א) "וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה, וְכָל מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר עַל הַיָּם, אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ יי אֶת מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד עָבְרָם,[257] וַיִּמַּס לְבָבָם, וְלֹא הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל." וְכֵן אָמְרָה רָחָב לְשִׁלּוּחֵי יְהוֹשֻׁעַ: (יהושע ב,י-יא) "כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ יי אֶת מֵי יַם סוּף מִפְּנֵיכֶם, בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם, וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, לְסִיחֹן וּלְעוֹג, אֲשֶׁר הֶחֱרַמְתֶּם אוֹתָם. וַנִּשְׁמַע, וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ, וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם, כִּי יי אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל, וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת". וּבְזְמַן שֶׁאֵינָן עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, כְּבָיְכוֹל שְׁמוֹ מִתְחַלֵּל בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל לז,כ-כג) "וַיָּבוֹא אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם, וְיַחֲלְלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי, בֶּאֱמֹר לָהֶם: עַם יי אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ. וָאֶחְמֹל עַל שֵׁם קָדְשִׁי, אֲשֶׁר חִלְּלֶהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁמָּה. לָכֵן אֱמֹר לְבֵית יִשְׂרָאֵל: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יי: לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה, בֵּית יִשְׂרָאֵל, כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי, אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם. וְקִדַּשְׁתִּי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם, אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם, וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יי, נְאֻם אֲדֹנָי יי, בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם."

"**אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ**." לֹא עַל נִסִּים שֶׁעָשָׂה עִמִּי בִּלְבַד, אוֹמֵר לְפָנָיו דִּבְרֵי שֶׁבַח וְשִׁירָה, אֶלָּא עַל נִסִּים שֶׁעָשָׂה עִמִּי וְעִם אֲבוֹתַי, וְעוֹשֶׂה עִמִּי בְּכָל דּוֹר וָדוֹר!" "**אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ!**"

[257] הוֹבִישׁ: ייבש, החריב.

פרק ד

(שמות טו,ג) "**יי אִישׁ מִלְחָמָה, יי שְׁמוֹ**." רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הֲרֵי זֶה מִקְרָא עָשִׁיר בְּמִקּוֹמוֹת הַרְבֵּה: מַגִּיד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם הַמָּקוֹם בְּכָל כְּלֵי זַיִן: נִגְלָה עֲלֵיהֶם כְּפָרָשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים יח,יא) "וַיִּרְכַּב עַל כְּרוּב וַיָּעׇף וַיֵּרָא עַל כַּנְפֵי רוּחַ." נִגְלָה עֲלֵיהֶם כִּגְבּוֹר חַגּוּר חֶרֶב, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים מה,ד) "חָגוֹר חַרְבְּךָ עַל יָרֵךְ, גִּבּוֹר!"

נִגְלָה עֲלֵיהֶם בְּשִׁרְיָן וְכוֹבַע כְּגִבּוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נט,יז) "וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן, וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ, וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה." נִגְלָה עֲלֵיהֶם בְּקֶשֶׁת וּבְחִצִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: (חבקוק ג,ט) "עֶרְיָה תֵּעוֹר קַשְׁתֶּךָ". (תהלים יח,טו) "וַיִּשְׁלַח חִצָּיו".

נִגְלָה עֲלֵיהֶם בַּחֲנִית, שֶׁנֶּאֱמַר: (חבקוק ג,יא) "לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ." (תהלים לה,ג) "וְהָרֵק חֲנִית וּסְגֹר לִקְרַאת רדְפָי,[258] אֱמֹר לְנַפְשִׁי יְשֻׁעָתֵךְ אָנִי." נִגְלָה עֲלֵיהֶם בְּצִנָּה וּמָגֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים צא,ד) "בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ, וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה,[260] צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ."[259] (תהלים לה,ב) "הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה".

שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁהוּא צָרִיךְ לְאַחַת מִמִּדּוֹת הַלָּלוּ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**יי אִישׁ מִלְחָמָה, יי שְׁמוֹ**." בְּשִׁמּוֹ הוּא נִלְחָם, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְאַחַת מִכָּל הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ.

אִם כֵּן, לָמָּה צָרַךְ הַכָּתוּב לְפָרֵט כָּל אַחַת בִּפְנֵי עַצְמָהּ? אֶלָּא שֶׁאִם יִצְטָרְכוּ יִשְׂרָאֵל, הַמָּקוֹם עוֹשֶׂה לָהֶם נִסִּין וּמִלְחָמוֹת וּגְבוּרָן.[262] אִי לָהֶם לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם מַה הֵן שׁוֹמְעִין בְּאָזְנֵיהֶם,[261] שֶׁהֲרֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם עָתִיד לְהִלָּחֵם בָּם.

"**יי אִישׁ מִלְחָמָה, יי שְׁמוֹ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנִּגְלָה עַל הַיָּם כְּגִבּוֹר עוֹשֶׂה מִלְחָמוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "**יי אִישׁ מִלְחָמָה**". נִגְלָה בְסִינַי כְּזָקֵן מָלֵא רַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,י) "וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר". וּכְשֶׁנִּגְאֲלוּ, מַה הוּא אוֹמֵר? (שמות כד,י) "וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר". וְאוֹמֵר: *(דניאל ז,ט-י)[263] "חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו, וְעַתִּיק יוֹמִין יְתִב, לְבוּשֵׁהּ כְּתַלַג חִוַּר, וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ כַּעֲמַר נְקֵא, כָּרְסְיֵהּ שְׁבִבִין דִּי נוּר, גַּלְגְּלוֹהִי נוּר דָּלִק. נְהַר דִּי נוּר נָגֵד וְנָפֵק מִן קֳדָמוֹהִי, אֶלֶף אַלְפִין יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ, וְרִבּוֹ רִבְבָן קֳדָמוֹהִי יְקוּמוּן, דִּינָא יְתִב, וְסִפְרִין פְּתִיחוּ." שֶׁלֹּא לִתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם לוֹמַר: שְׁתֵּי רָשׁיוֹת הֵן, אֶלָּא "**יי אִישׁ מִלְחָמָה, יי שְׁמוֹ**." הוּא בְסִינַי, הוּא עַל הַיָּם, הוּא לְשֶׁעָבַר,

---

[258] הֲרֵק חֲנִית: הוצא את החנית מן הנרתיק.

[259] צִנָּה וְסֹחֵרָה: סוגי מגן.

[260] אֶבְרָתוֹ: הכנף שלו.

[261] אִי=אוֹי.

[262] גְּבוּרָן: גבורות. צורת הרבות על דרך הארמית.

[263]* רוֹאֶה הָיִיתִי, עַד אֲשֶׁר כִּסְאוֹת הֻשְׁלְכוּ, וְעַתִּיק יָמִים יָשָׁב, לְבוּשׁוֹ כְּשֶׁלֶג לְבָן וּשְׂעַר רֹאשׁוֹ כְּצֶמֶר נָקִי, כִּסְאוֹ שַׁבִּיבִים שֶׁל אֵשׁ גַּלְגַּלָּיו אֵשׁ בּוֹעֶרֶת. נָהָר שֶׁל אֵשׁ נִמְשָׁךְ וְיוֹצֵא מִלְּפָנָיו, אֶלֶף אֲלָפִים יְשָׁרְתוּהוּ וְרִבּוֹא רְבָבוֹת לְפָנָיו יַעֲמֹדוּ, הַמִּשְׁפָּט יָשַׁב וְסִפָרִים נִפְתָּחוּ.

הוּא לֶעָתִיד לָבֹא, הוּא בָעוֹלָם הַזֶּה, הוּא לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לב,לט) "רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא, וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי, אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה, מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא, וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל." (ישעיה מו,ד) "וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא, וְעַד שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל, אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא, וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט." (ישעיה מד,ו) "כֹּה אָמַר יי, מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ, יי צְבָאוֹת: אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן". (ישעיה מא,ד) "מִי פָעַל וְעָשָׂה? קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ, אֲנִי יי רִאשׁוֹן, וְאֶת אַחֲרֹנִים אֲנִי הוּא."

יֵשׁ גְּבוֹר בַּמְּדִינָה, וְעָלָיו כָּל כְּלֵי זַיִן,[264] אֲבָל אֵין לוֹ כֹּחַ וְלֹא גְבוּרָה, וְלֹא תַּכְסִיס וְלֹא מִלְחָמָה.[265] אֲבָל הַמָּקוֹם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא לוֹ כֹּחַ וּגְבוּרָה וְתַכְסִיס וּמִלְחָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל א יז,מז) "כִּי לַיי הַמִּלְחָמָה, וְנָתַן אֶתְכֶם בְּיָדֵנוּ." (תהלים קמד,א) "לְדָוִד, בָּרוּךְ יי צוּרִי! הַמְלַמֵּד יָדַי לְקְרָב, אֶצְבְּעוֹתַי לַמִּלְחָמָה."

יֵשׁ גִּבּוֹר בַּמְּדִינָה, וְכֹחוֹ עָלָיו. בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה לֹא דוֹמֶה לְבֶן שִׁשִּׁים, וְלֹא בֶּן שִׁשִּׁים דּוֹמֶה לְבֶן שִׁבְעִין, אֶלָּא כָּל שֶׁהוּא הוֹלֵךְ, כֹּחוֹ מִתְמַעֵט, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא (מלאכי ג,ה) "כִּי אֲנִי יי לֹא שָׁנִיתִי".

יֵשׁ גִּבּוֹר בַּמְּדִינָה, שֶׁמִּשְׁקְנָאָה וּגְבוּרָה לוֹבְשָׁתּוּ, אֲפִלּוּ אָבִיו וְאִמּוֹ, וַאֲפִלּוּ קְרוֹבָיו, אֵינוֹ מַנִּיחָן, אֶלָּא הַכֹּל מַכֶּה וְהוֹלֵךְ בְּחֵמָה. אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא "**יי אִישׁ מִלְחָמָה, יי שְׁמוֹ.**" "**יי אִישׁ מִלְחָמָה**", שֶׁהוּא נִלְחָם בְּמִצְרַיִם, "**יי שְׁמוֹ**", שֶׁהוּא מְרַחֵם עַל כָּל בְּרִיּוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לד,ו) "יי, יי! אֵל רַחוּם וְחַנּוּן, אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת."

יֵשׁ גִּבּוֹר שֶׁמִּשֶּׁהַחֵזִיק יוֹצֵא מְיָדוֹ, אֵינוֹ יָכוֹל לְהַחְזִירוֹ, שֶׁכְּבַר יָצָא מְיָדוֹ, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא כְּשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ, כְּבִיכוֹל גְּזֵרָה יוֹצֵא מִלְּפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לב,מא) "אִם שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי". עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, מְיָּד הוּא מַחְזִירָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לב,מא) "וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי". אוֹ שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁהוּא מַחְזִירָהּ רֵיקָם! תִּלְמֹד לוֹמַר "אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי". וְעַל מִי הוּא מַחְזִירָהּ? עַל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לב,מא) "וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם."

מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם יוֹצֵא לַמִּלְחָמָה, וּמְדִינוֹת קְרוֹבוֹת אֶצְלוֹ בָּאוֹת וְשׁוֹאֲלוֹת צָרְכֵיהֶן מִלְּפָנָיו, וְהֵן אוֹמְרִים לָהֶן: זְעוּף הוּא, לַמִּלְחָמָה הוּא יוֹצֵא! לִכְשֶׁיְּנַצֵּחַ בַּמִּלְחָמָה וְיָשׁוּב, בָּאִין אַתֶּם וְשׁוֹאֲלִין צָרְכֵיכֶם מִלְּפָנָיו. אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא "**יי אִישׁ מִלְחָמָה**", שֶׁהוּא נִלְחָם בְּמִצְרַיִם, "**יי שְׁמוֹ**", שֶׁהוּא שׁוֹמֵעַ צַעֲקַת כָּל בָּאֵי הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סה,ג) "שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה, עָדֶיךָ כָּל בָּשָׂר יָבֹאוּ."

[264] כְּלֵי זַיִן: כלי נשק.
[265] תַּכְסִיס. táxis: מערך קרב; גדוד.

מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם עוֹמֵד בַּמִּלְחָמָה, אֵינוֹ יָכוֹל לָזוּז וְלֹא לְסַפֵּק אוֹפְסוֹנְיוֹת לְכָל חֲיָלוֹתָיו.[266] אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא "**יי אִישׁ מִלְחָמָה**", שֶׁהוּא נִלְחָם בְּמִצְרַיִם, "**יי שְׁמוֹ**", שֶׁהוּא זָן וּמְפַרְנֵס לְכָל בְּרִיּוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלו,יג-טו) "לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ." וְאוֹמֵר: (תהלים קלו,כה) "נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ."

"**יי אִישׁ מִלְחָמָה**". אֶפְשָׁר לוֹמַר כֵּן? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (ירמיה כג,כד) "הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא, נְאֻם יי". וְכָתוּב: (ישעיה ו,ג) "וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ יי צְבָאוֹת, מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ." וְאוֹמֵר: (יחזקאל מג,ב) "וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים,[267] וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים, וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ." וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**יי אִישׁ מִלְחָמָה**"? מִפְּנֵי חִבָּתְכֶם וּמִפְּנֵי קִדֻּשַּׁתְכֶם אֲקַדֵּשׁ שְׁמִי בָּכֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (הושע יא,ט) "כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא אִישׁ, בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ", אֲקַדֵּשׁ שְׁמִי בָּכֶם.

"**יי שְׁמוֹ**." בְּשֶׁמּוֹ הוּא נִלְחָם, אֵינוֹ צָרִיךְ לְאַחַת מִכָּל מִדּוֹת אֵלּוּ. וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר: (שמואל א יז,מה) "אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן, וְאָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם יי צְבָאוֹת". וְאוֹמֵר: (תהלים כ,ח-י) "אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים, וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יי אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר. הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ, וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד. יי, הוֹשִׁיעָה! הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ." וְכֵן אָסָא אוֹמֵר: (דברי הימים ב יד,י) "וַיִּקְרָא אָסָא אֶל יי אֱלֹהָיו, וַיֹּאמַר: יי! אֵין עִמְּךָ לַעְזֹר בֵּין רַב לְאֵין כֹּחַ! עָזְרֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ, כִּי עָלֶיךָ נִשְׁעַנּוּ, וּבְשִׁמְךָ בָּאנוּ עַל הֶהָמוֹן הַזֶּה! יי אֱלֹהֵינוּ, אַתָּה אַל יַעְצֹר עִמָּךְ אֱנוֹשׁ!"

(שמות טו,ד) "**מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם, וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף.**" "**מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם**", בַּמִּדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד, בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ. הֵם אָמְרוּ: (שמות ה,ב) "מִי יי אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ?" וְאַף אַתָּה, בְּאוֹתָהּ מִדָּה מַדַּדְתָּ לָהֶם, לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות טו,ד) "**מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם**". כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**יָרָה**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר "רָמָה". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי פְּסוּקִים הַלָּלוּ? "**יָרָה**", שֶׁהֵן יוֹרְדִין לַתְּהוֹם, "רָמָה", שֶׁהֵן עוֹלִין לַמָּרוֹם.

דָּבָר אַחֵר: (שמות טו,ד) "**מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה**", בַּמִּדָּה שֶׁמָּדְדוּ בָהּ מַדַּדְתָּ לָהֶם. הֵן אָמְרוּ: (שמות א,כב) "כָּל הַבֵּן הַיִלּוֹד, הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ!" וְאַף אַתָּה, בְּאוֹתָהּ מִדָּה מַדַּדְתָּ לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם**".

דָּבָר אַחֵר: (שמות טו,ד) "**מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה**", בַּמִּדָּה שֶׁמָּדְדוּ, בָּהּ מַדַּדְתָּ לָהֶם. הֵם אָמְרוּ: (שמות יד,ז) "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר". וְאַף אַתָּה, בְּאוֹתָהּ הַמִּדָּה מָדַדְתָּ לָהֶם. לְכָךְ

[266] אוֹפְסוֹנְיוֹת. opsōnía: אספקת מזון ושכר כסף לצבא.
[267] הַקָּדִים: המזרח.

נָאֲמַר: "**מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם, וּמִבְחַר שָׁלְשָׁיו**". בַּמִּדָּה שֶׁמָּדְדוּ, בָּהּ מָדְדָתָ לָהֶם. הֵם אָמְרוּ: (שמות יד,ז) "וְשָׁלְשִׁם עַל כֻּלּוֹ." וְאַף אַתָּה, בְּאוֹתָהּ הַמִּדָּה מָדַדְתָּ לָהֶם: "**וּמִבְחַר שָׁלְשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף**."

"**טֻבְּעוּ בְיַם סוּף**." בַּמִּדָּה שֶׁמָּדְדוּ, בָּהּ מָדַדְתָּ לָהֶם. (שמות א,יד) "וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר", וְאַף אַתָּה, בְּאוֹתָהּ הַמִּדָּה מָדַדְתָּ לָהֶם, וְאַף אַתָּה עָשִׂיתָ לָהֶם הַמַּיִם כַּטִּיט, וְהָיוּ מִשְׁתַּקְּעִין בָּהֶם. לְכָךְ נֶאֱמַר: "**טֻבְּעוּ בְיַם סוּף**". וְאֵין 'טְבִיעָה' אֶלָּא טִיט, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סט,ג) "טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה",[268] (ירמיה לח,ו) "וַיִּטְבְּעוּ יִרְמְיָהוּ בַּטִּיט." לְכָךְ נֶאֱמַר "**טֻבְּעוּ בְיַם סוּף**."

פרק ה

(שמות טו,ה) ["**תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בְמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן.**"] "**תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ**", וְכִי תְּהוֹמוֹת יֵשׁ שָׁם? וַהֲלֹא עֲשׂוּנִית הִיא?[269] וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ**"? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁעָלוּ תְהוֹם הָעֶלְיוֹן וּתְהוֹם הַתַּחְתּוֹן, וְהָיוּ הַמַּיִם נִלְחָמִים בָּהֶם בְּכָל מִינֵי פַּרְעָנִיּוֹת. לְכָךְ נֶאֱמַר "**תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ**".

דָּבָר אַחֵר: "**תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ**", וְכִי תְּהוֹמוֹת יֵשׁ שָׁם? וַהֲלֹא עֲשׂוּנִית הִיא? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ**"? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁעָלָה תְּהוֹם הַתַּחְתּוֹן עַל תְּהוֹם הָעֶלְיוֹן, וְחִפָּה עֲלֵיהֶן אֶת הָרָקִיעַ, וְהִקְדִּיר עֲלֵיהֶן אֶת הַכּוֹכָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל לב,י)[270] "כָּל מְאוֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם אַקְדִּירֵם עָלֶיךָ". מִפְּנֵי מָה? (יחזקאל לב,י) "וְנָתַתִּי חֹשֶׁךְ עַל אַרְצֶךָ, נְאֻם אֲדֹנָי יי." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה יג,י) "כִּי כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם", מִפְּנֵי מָה? (ישעיה יג,י) "חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ, וְיָרֵחַ לֹא יַגִּיהַ אוֹרוֹ." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (יחזקאל ל,יח) "וּבְתַחְפַּנְחֵס חָשַׁךְ הַיּוֹם,[271] בְּשָׁבְרִי שָׁם אֶת מֹטוֹת מִצְרָיִם, וְנִשְׁבַּת בָּהּ גְּאוֹן עֻזָּהּ", מִפְּנֵי מָה? (יחזקאל ל,יח) "הִיא עָנָן יְכַסֶּנָּה וּבְנוֹתֶיהָ בַּשִּׁבְי תֵּלַכְנָה." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה יג,יא) "וּפָקַדְתִּי עַל תֵּבֵל רָעָה, וְעַל רְשָׁעִים עֲוֹנָם, וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל."

יוֹנָה יָרַד לְתָהוֹם אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: (יונה ב,ו) "תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי, סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי." וְהֵם יָרְדוּ לִשְׁנֵי תְּהוֹמוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "**תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ**". יוֹנָה יָרַד לִמְצוּלָה אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: (יונה ב,ד) "וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה". וְהֵם יָרְדוּ לִשְׁתֵּי מְצוּלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ה) "יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת". אֵין מְצוּלָה אֶלָּא מַיִם עִזִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: (יונה ב,ד) "וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה בִּלְבַב יַמִּים". וְאוֹמֵר: (נחמיה ט,יא) "וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת, כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים."

---

[268] יָוֵן: בוץ.
[269] עֲשׂוּנִית: נוקשה.
[270] הקדיר: החשיך.
[271] תַּחְפַּנְחֵס: עיר מצרית במזרח הדלתא של הנילוס.

"**יָרְדוּ בְמָצוֹלֹת**". וְכִי מְצוֹלוֹת יֵשׁ שָׁם? וַהֲלֹא עֲשׂוּנִית הָיְתָה? מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**יָרְדוּ בְמָצוֹלֹת**"? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁנִּפְרַץ הַיָּם הַגָּדוֹל לְתוֹכוֹ, וְהָיוּ הַמַּיִם נִלְחָמִים בָּהֶם בְּכָל מִינֵי פֶּרְעָנִיּוֹת. לְכָךְ נֶאֱמַר "**יָרְדוּ בְמָצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן**."

בַּמְּדָה שֶׁמָּדְדוּ, בָּהּ מָדְדָה לָהֶם: הֵן אָמְרוּ (שמות א,טז) "וּרְאִיתֶן עַל הָאָבְנַיִם", וְאַף אַתָּה עֲשֵׂית לָהֶם הַמַּיִם כַּאֲבָנִים, וְהָיוּ הַמַּיִם מַכִּין אוֹתָם עַל מְקוֹם הָאֲבָנִים, לְכָךְ נֶאֱמַר "**כְּמוֹ אָבֶן**."

דָּבָר אַחֵר: "**כְּמוֹ אָבֶן**." הִיא הָיְתָה מַכָּה בֵּינוֹנִית: הָרְשָׁעִים שֶׁבָּהֶן הָיוּ מְטֹרָפִין כַּקֹּשׁ, הַבֵּינוֹנִיִּים כְּאֶבֶן, הַפִּקְחִים שֶׁבָּהֶן "צֻלְּלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים."

(שמות טו,י) דָּבָר אַחֵר: "**כְּמוֹ אָבֶן**", מִפְּנֵי מָה? עַל שֶׁהִקְשׁוּ לִבָּן כְּמוֹ אֶבֶן. אֲבָל אַתָּה, חֲסָדֶיךָ וְטוּבְךָ וְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים, וִימִינְךָ שֶׁהִיא פְּשׁוּטָה לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים מד,ד) "יְמִינְךָ יי נְאַדְּרִי בַּכֹּחַ, יְמִינְךָ יי תִּרְעַץ אוֹיֵב",[272] שְׁנֵי פְּעָמִים. (תהלים מד,ד) "כִּי יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם." וְכָתוּב: (ישעיה מה,כג) "בִּי נִשְׁבַּעְתִּי, יָצָא מִפִּי צְדָקָה, דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב".

(שמות טו,ו) ["**יְמִינְךָ יי נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ, יְמִינְךָ יי תִּרְעַץ אוֹיֵב.**"] "**נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ**". נָאֶה אַתָּה וְאַדִּיר בַּכֹּחַ, שֶׁנָּתַתָּ אַרְכָּה לְדוֹר הַמַּבּוּל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה,[273] וְלֹא עָשׂוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית ו,ג) "וַיֹּאמֶר יי: לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם", וְלֹא גָמַרְתָּ לָהֶם כְּלָיָה, עַד שֶׁהִשְׁלִימוּ רִשְׁעָן לְפָנֶיךָ. וְכֵן אַתָּ מוֹצֵא בְּאַנְשֵׁי הַמִּגְדָּל, שֶׁנָּתַתָּ לָהֶם אַרְכָּה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, וְלֹא עָשׂוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יא,ו) "וַיֹּאמֶר יי: הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם, וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת, וְעַתָּה, לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת." וְאֵין עַתָּה אֶלָּא תְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים י,יב) "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל, מָה יי אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ?" וְלֹא גָמַרְתָּ עֲלֵיהֶם כְּלָיָה, עַד שֶׁהִשְׁלִימוּ רִשְׁעָן לְפָנֶיךָ. וְכֵן אַתָּ מוֹצֵא בְּאַנְשֵׁי סְדוֹם, שֶׁנָּתַתָּ לָהֶן אַרְכָּה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, וְלֹא עָשׂוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יח,כ-כא) "וַיֹּאמֶר יי: זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רַבָּה, וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד. אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה, הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָלָה? וְאִם לֹא, אֵדָעָה!" מַה נֶּאֱמַר שָׁם? (בראשית יט,כד) "וַיי הִמְטִיר עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יי מִן הַשָּׁמָיִם." אִם עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, הֲרֵי מָטָר, וְאִם לָאו, הֲרֵי גָּפְרִית וָאֵשׁ. וְלֹא גָמַרְתָּ עֲלֵיהֶן כְּלָיָה, עַד שֶׁהִשְׁלִימוּ רִשְׁעָן לְפָנֶיךָ. עֶשֶׂר מַכּוֹת הֵבֵאתָ עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם, וְלֹא גָמַרְתָּ עֲלֵיהֶן כְּלָיָה, עַד שֶׁהִשְׁלִימוּ רִשְׁעָן.

[272] תִּרְעַץ: תשבר, תפוצץ.
[273] אַרְכָּה: דחיה, הארכת זמן.

דָּבָר אַחֵר: "**יְמִינְךָ יי נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ**". כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, הֵן עוֹשִׂין שְׁמֹאל יָמִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "**יְמִינְךָ יי**", "**יְמִינְךָ יי**", שְׁנֵי פְּעָמִים. וּכְשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, כְּבְיָכוֹל הֵן עוֹשִׂין יָמִין שְׁמֹאל, שֶׁנֶּאֱמַר: (איכה ב,ג) "הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ".

כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, אֵין שִׁנָּה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קכא,ד) "הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל." וּכְשֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, כְּבְיָכוֹל שֵׁנָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,סה) "וַיִּקַץ כְּיָשֵׁן אֲדֹנָי כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן מִיָּיִן."

כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, אֵין חֵמָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה כז,ד) "חֵמָה אֵין לִי". וּכְשֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, חֵמָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ז,ד) "וְחָרָה אַף יי בָּכֶם".

כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, הוּא נִלְחָם לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,יד) "יי יִלָּחֶם לָכֶם". וּכְשֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, הוּא נִלְחָם בָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה סג,י) "וַיֵּהֲפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב, הוּא נִלְחַם בָּם." וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁעוֹשִׂין רַחְמָן אַכְזָרִי, שֶׁנֶּאֱמַר: (איכה ב,ה) "הָיָה אֲדֹנָי כְּאוֹיֵב, בִּלַּע יִשְׂרָאֵל, בִּלַּע כָּל אַרְמְנוֹתֶיהָ, שִׁחֵת מִבְצָרָיו, וַיֶּרֶב בְּבַת יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה."[274]

"**תִּרְעַץ אוֹיֵב**." 'רַעֲצָתְךָ אוֹיֵב' אֵינוֹ אוֹמֵר כָּן, אֶלָּא "**תִּרְעַץ אוֹיֵב**", לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: (חבקוק ג,יב) "בְּזַעַם תִּצְעַד אָרֶץ, בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם."[275]

"**תִּרְעַץ אוֹיֵב**", זֶה פַּרְעֹה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ט) "אָמַר אוֹיֵב: אֶרְדֹּף אַשִּׂיג, אֲחַלֵּק שָׁלָל, תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי, אָרִיק חַרְבִּי, תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי."

דָּבָר אַחֵר: זֶה עֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל לו,ב) "יַעַן אֲמֹר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם הֶאָח, וּבָמוֹת עוֹלָם לְמוֹרָשָׁה הָיְתָה לָּנוּ."

פרק ו

(שמות טו,ז) "**וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ, תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ**." הִרְבֵּיתָ לְהִתְגָּאוֹת נֶגֶד מִי שֶׁקָּמוּ נֶגְדְּךָ, וּמִי הֵם שֶׁקָּמוּ נֶגְדְּךָ? הֵם שֶׁקָּמוּ נֶגֶד בָּנֶיךָ.

"**תַּהֲרֹס קָמֶיךָ**", 'תַּהֲרֹס קָמֵינוּ' אֵין כָּתוּב כָּן, אֶלָּא "תַּהֲרֹס קָמֶיךָ". מַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא קָם כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל, כְּאִלּוּ קָם כְּנֶגֶד מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים עד,כג) "אַל תִּשְׁכַּח קוֹל צֹרָרֶיךָ, שְׁאוֹן קָמֶיךָ עֹלֶה תָמִיד." (תהלים צב,י) "כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יי, כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ, יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן." (תהלים פג,ג) "כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן, וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ."[276] מִפְּנֵי מָה? (תהלים פג,ד) "עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד, וְיִתְיָעֲצוּ עַל

[274] תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה: צעקות ובכי של מתאבלים.
[275] תָּדוּשׁ: תרמוס ותפורר, כמו שרגלי הבהמה דשות את התבואה בגורן.
[276] יֶהֱמָיוּן: הומים וחורשים מזימות.

צָפוּנֶיךָ." (תהלים קלט,כא) "הֲלוֹא מְשַׂנְאֶיךָ יי אֶשְׂנָא, וּבְתָקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט."[277] וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים קלט,כב) "תַּכְלִית שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (זכריה ב,יב) "כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ."

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: 'בְּבָבַת עַיִן' אֵינוֹ אוֹמֵר כֵּן, אֶלָּא "בְּבָבַת עֵינוֹ". כִּבְיָכוֹל כְּלַפֵּי מַעְלָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בוֹ אַתְּ אוֹמֵר: (מלאכי א,יג) "וַאֲמַרְתֶּם: הִנֵּה מַתְּלָאָה[278] וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ",[279] אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בוֹ אַתְּ אוֹמֵר: (שמואל א ג,יג) "וְהִגַּדְתִּי לוֹ, כִּי שֹׁפֵט אֲנִי אֶת בֵּיתוֹ עַד עוֹלָם, בַּעֲוֹן אֲשֶׁר יָדַע כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו, וְלֹא כִהָה בָּם." אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בוֹ אַתְּ אוֹמֵר: (איוב ז,כ) "לָמָּה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי לְמַשָּׂא." אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בוֹ אַתְּ אוֹמֵר: (חבקוק א,יב) "הֲלוֹא אַתָּה מִקֶּדֶם יי אֱלֹהַי קְדֹשִׁי, לֹא נָמוּת". אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ירמיה ב,יא) "הֲהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים, וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים, וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ". אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בוֹ: (תהלים קו,כ) "וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר", אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בוֹ: (מלכים א יב,טז) "אֵין לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד, וְלֹא נַחֲלָה לָנוּ בְּבֶן יִשַׁי! אִישׁ לְאֹהָלָיו יִשְׂרָאֵל!" אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב. כַּיּוֹצֵא בוֹ: (במדבר יב,יב) "אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ" 'מֵרֶחֶם אִמֵּנוּ' יָצָא! אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב. וְאַף כֵּן אַתָּה אוֹמֵר: (זכריה ב,יב) "כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ."

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: 'בְּבָבַת עַיִן' אֵינוֹ אוֹמֵר, אֶלָּא "בְּבָבַת עֵינוֹ", כִּבְיָכוֹל כְּלַפֵּי מַעְלָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אֶלָּא שֶׁכְּנָה הַכָּתוּב.

וְכָל מִי שֶׁעוֹזֵר אֶת יִשְׂרָאֵל, כְּאִלּוּ עוֹזֵר לְמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים ה,כג) "אֹרוּ מֵרוֹז, אָמַר מַלְאַךְ יי, אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ![280] כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת יי, לְעֶזְרַת יי בַּגִּבּוֹרִים." הִרְבֵּיתָ לְהִתְגָּאוֹת כְּנֶגֶד מִי שֶׁקָּם לְנֶגְדֶּךָ, וּמִי הֵם שֶׁקָּמוּ לְנֶגְדֶּךָ? מִי שֶׁקָּמוּ כְּנֶגֶד יְדִידֶיךָ. וּמַה טִּיבָן? (בראשית יד,א) "וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר, אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָסָר, כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם, וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם." (בראשית יד,טו) "וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם". (ישעיה מא,ב) "מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק, יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ". מַהוּ אוֹמֵר? (ישעיה מא,ג) "יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם, אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים קי,א-ד) "נְאֻם יי לַאדֹנָי: שֵׁב לִימִינִי! עַד אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ. מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח יי מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ. עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ, בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ. נִשְׁבַּע יי וְלֹא יִנָּחֵם: אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם, עַל דִּבְרָתִי מַלְכִּי צֶדֶק!" מַהוּ אוֹמֵר? (תהלים קי,ה) "אֲדֹנָי עַל יְמִינְךָ, מָחַץ

[277] וּבְתָקוֹמְמֶיךָ: ובמתקוממים נגדך.
[278] מַתְּלָאָה: בהמה לאה ורזה.
[279] וְהִפַּחְתֶּם: גרמתם שהיא תיראה שמנה.
[280] אֹרוּ מֵרוֹז: קללו את העיר מרוז!

בְּיוֹם אַפּוֹ מְלָכִים." הִרְבֵּיתָ לְהִתְנָאוֹת כְּנֶגֶד מִי שֶׁקָּמוּ כְּנֶגְדֶּךָ. וּמִי הֵם שֶׁקָּמוּ כְּנֶגְדֶּךָ? מִי שֶׁקָּמוּ כְּנֶגֶד בָּנֶיךָ. פַּרְעֹה וְחֵילוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,ז) "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר, וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם, וְשָׁלִשִׁם עַל כֻּלּוֹ." מַהוּ אוֹמֵר? (שמות טו,ד) "מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם, וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף."

סִיסְרָא וְכָל רִכְבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים ד,יג) "וַיִּזְעֵק סִיסְרָא אֶת כָּל רִכְבּוֹ, תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל, וְאֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ, מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל נַחַל קִישׁוֹן." מַהוּ אוֹמֵר? (שופטים ה,כ) "מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ".

סַנְחֵרִיב וְכָל אֲגַפָּיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה לז,כה) "בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי, וַתֹּאמֶר: בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מָרוֹם הָרִים, יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן, וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו, מִבְחַר בְּרֹשָׁיו, וְאָבוֹא מְרוֹם קִצּוֹ יַעַר כַּרְמְלוֹ. אֲנִי קָרְתִּי וְשָׁתִיתִי מָיִם, וַאֲחָרֵב בְּכַף פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר."[281] מַהוּ אוֹמֵר? (דברי הימים ב לב,כא) "וַיִּשְׁלַח יי מַלְאָךְ וַיַּכְחֵד כָּל גִּבּוֹר חַיִל".

נְבוּכַדְנֶצַּר וְכָל הֲמוֹנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה יד,יג) "וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ, הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה". אָמַר נְבוּכַדְנֶצַּר: אֶעֱשֶׂה לִי עָב קְטַנָּה וְאָדוּר בְּתוֹכָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה יד,יד)[282] "אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב, אֲדַמֶּה לְעֶלְיוֹן." אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתָּה רָצִיתָ לִפְרֹשׂ עַצְמְךָ מִבְּנֵי אָדָם, סוֹף בְּנֵי אָדָם נִפְרָשִׁין מִמְּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר: *(דניאל ד,כו-ל)[283] "לִקְצָת יַרְחִין תְּרֵי עֲשַׂר, עַל הֵיכַל מַלְכוּתָא דִּי בָבֶל מֵהַלֵּךְ הֲוָה. עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר: הֲלָא דָא הִיא בָּבֶל רַבְּתָא, דִּי אֲנָה בְּנֵיתַהּ לְבֵית מַלְכוּ בְּתֻקֶף חִסְנִי וְלִיקַר הַדְרִי? עוֹד מִלְּתָא בְּפֻם מַלְכָּא, קָל מִן שְׁמַיָּא נָפַל לָךְ אָמְרִין: נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא! מַלְכוּתָא עָדַת מִנָּךְ. בַּהּ שַׁעֲתָא מִלְּתָא סְפַת עַל נְבוּכַדְנֶצַּר, וּמִן אֲנָשָׁא טְרִיד, וְעִשְׂבָּא כְתוֹרִין יֵאכֶל, וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יִצְטַבַּע, עַד דִּי שַׂעְרֵהּ כְּנִשְׁרִין רְבָה, וְטִפְרוֹהִי כְּצִפְּרִין." מַהוּ אוֹמֵר? *(דניאל ד,כה)[284] "כֹּלָּא מְטָא עַל נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא."

---

[281] יְאֹרֵי מָצוֹר: נהרות מצרים.

[282] עָב: ענן.

[283]* לְסוֹף חֲדָשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר, עַל הֵיכַל הַמַּלְכוּת שֶׁל בָּבֶל מְהַלֵּךְ הָיָה. עוֹנָה הַמֶּלֶךְ וְאוֹמַר: הֲלֹא זֹאת הִיא בָּבֶל הַגְּדוֹלָה, אֲשֶׁר אֲנִי בְּנִיתִיהָ לְבֵית מַלְכוּת, בְּחֹזֶק חָסְנִי וְלִכְבוֹד הַדָּרִי. עוֹד הַדָּבָר בְּפִי הַמֶּלֶךְ, קוֹל מִן הַשָּׁמַיִם נָפַל: לְךָ אוֹמְרִים, נְבוּכַדְנֶצַּר הַמֶּלֶךְ: הַמַּלְכוּת עָבְרָה מִמְּךָ, וּמִן הָאָדָם אוֹתְךָ מְגָרָשִׁים, וְעִם חַיַּת הַשָּׂדֶה מְשָׁכָנְךָ, הָעֵשֶׂב כִּשְׁוָרִים אוֹתְךָ יַאֲכִילוּ, וְשִׁבְעָה זְמַנִּים יַעַבְרוּ עָלֶיךָ, עַד אֲשֶׁר תֵּדַע שֶׁמּוֹשֵׁל הָעֶלְיוֹן בְּמַלְכוּת הָאָדָם, וּלְמִי שֶׁיִּרְצֶא יִתְּנֶנָּה. בָּהּ בַּשָּׁעָה, הַדָּבָר כָּלָה עַל נְבוּכַדְנֶצַּר, וּמִן הָאָדָם גֹּרַשׁ, וְהֶעֱשֶׂב כִּשְׁוָרִים יֹאכַל, וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם גּוּפוֹ יִרְטָב, עַד שֶׁשְּׂעָרוֹ כְּנִשְׁרִים גָּדַל וְצִפָּרְנָיו כְּצִפָּרִים.

[284]* הַכֹּל הִגִּיעַ עַל נְבוּכַדְנֶצַּר הַמֶּלֶךְ.

[285]* בְּלַשְׁאצַּר הַמֶּלֶךְ עָשָׂה מִשְׁתֶּה גָּדוֹל לְגְדוֹלָיו אֶלֶף, וּלְעֻמַּת הָאֶלֶף, הַיַּיִן שׁוֹתֶה. בְּלַשְׁאצַּר אָמַר בְּצַו הַיַּיִן, לְהָבִיא אֶת כְּלֵי הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף, שֶׁהוֹצִיא נְבוּכַדְנֶצַּר אָבִיו מִן הַהֵיכָל אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם, וְיִשְׁתּוּ בָהֶם הַמֶּלֶךְ וּגְדוֹלָיו, נָשָׁיו וּפִילַגְשָׁיו. אָז הֵבִיאוּ כְּלֵי הַזָּהָב, שֶׁהוֹצִיאוּ מִן הַהֵיכָל שֶׁל בֵּית הָאֵל אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם, וְשָׁתוּ בָהֶם הַמֶּלֶךְ וּגְדוֹלָיו, נָשָׁיו וּפִילַגְשָׁיו. שָׁתוּ הַיַּיִן, וְשִׁבְּחוּ אֶת אֱלֹהֵי הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף, הַנְּחֹשֶׁת, הַבַּרְזֶל, הָעֵץ וְהָאֶבֶן. בָּהּ בַּשָּׁעָה, יָצְאוּ אֶצְבָּעוֹת שֶׁל יַד

*(דניאל ה,א-ו)[285] "בֶּלְשַאצַר מַלְכָּא עֲבַד לְחֶם רַב לְרַבְרְבָנוֹהִי אֶלֶף, וְלָקֳבֵל אַלְפָּא חַמְרָא שָׁתֵה. בֵּאדַיִן הַיְתִיו מָאנֵי דַהֲבָא דִּי הַנְפְּקוּ מִן הֵיכְלָא דִּי בֵית אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם, וְאִשְׁתִּיו בְּהוֹן מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי, שֵׁגְלָתֵהּ וּלְחֳנָתֵהּ. אִשְׁתִּיו חַמְרָא וְשַׁבַּחוּ לֵאלָהֵי דַהֲבָא וְכַסְפָּא, נְחָשָׁא פַּרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא. בַּהּ שַׁעֲתָה נְפַקָה אֶצְבְּעָן דִּי יַד אֱנָשׁ, וְכָתְבָן לָקֳבֵל נֶבְרַשְׁתָּא עַל גִּירָא דִּי כְתַל הֵיכְלָא דִּי מַלְכָּא, וּמַלְכָּא חָזֵה פַּס יְדָא דִּי כָתְבָה. אֱדַיִן מַלְכָּא זְיוֹהִי שְׁנוֹהִי, וְרַעְיֹנֹהִי יְבַהֲלוּנֵּהּ, וְקִטְרֵי חַרְצֵהּ מְשְׁתָרְיִן, וְאַרְכַּבָתֵהּ דָּא לְדָא נָקְשָׁן." וְעָלְיו הוּא אוֹמֵר: (חבקוק ב,טו) "הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ, מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר". (חבקוק ב,טז) "שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד". וְאוֹמֵר: *(דניאל ה,ל)[286] "בַּהּ בְּלֵילְיָא קְטִיל בֶּלְאשַׁצַר מַלְכָּא כַּשְׂדָּאָה."

"**תַּהֲרֹס קָמֶיךָ**". 'הֲרַסְתָּ קָמֶיךָ' אֵינוֹ אוֹמֵר כֵּן, אֶלָּא "**תַּהֲרֹס קָמֶיךָ**", לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים נח,ז) "אֱלֹהִים הֶרָס שִׁנֵּימוֹ בְּפִימוֹ". מִפְּנֵי מָה? (תהלים כח,ה) "כִּי לֹא יָבִינוּ אֶל פְּעֻלֹּת יי וְאֶל מַעֲשֵׂה יָדָיו, יֶהֶרְסֵם וְלֹא יִבְנֵם." "יֶהֶרְסֵם", בָּעוֹלָם הַזֶּה, "וְלֹא יִבְנֵם", לָעוֹלָם הַבָּא.

"**תִּשַׁלַּח חֲרֹנֶךָ**". 'שָׁלַחְתָּ חֲרֹנְךָ' אֵינוֹ אוֹמֵר כֵּן, אֶלָּא "**תְּשַׁלַּח חֲרֹנֶךָ**", לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה י,כה) "שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ עַל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ, וְעַל מִשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ!" מִפְּנֵי מָה? (תהלים עט,ז) "כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב, וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ."

"**יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ**." 'אֲכָלֵמוֹ כַּקַּשׁ' אֵינוֹ אוֹמֵר כֵּן, אֶלָּא "**יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ**", לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: (עובדיה א,יח) "וְהָיָה בֵית יַעֲקֹב אֵשׁ, וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה". (זכריה יב,ו) "בַּיּוֹם הַהוּא, אָשִׂים אֶת אַלְפֵּי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעֲצִים, וּכְלַפִּיד אֵשׁ בְּעֹמִיר, וְאָכְלוּ עַל יָמִין וְעַל שְׂמֹאול אֶת כָּל הָעַמִּים סָבִיב, וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַם עוֹד תַּחְתֶּיהָ בִּירוּשָׁלִָם."

כָּל הָעֵצִים, כְּשֶׁהֵן דּוֹלְקִין, אֵין קוֹלָן הוֹלֵךְ, אֲבָל הַקַּשׁ, כְּשֶׁהוּא דּוֹלֵק, קוֹלוֹ הוֹלֵךְ. כָּךְ הָיָה קוֹלָן שֶׁלְּמִצְרִים הוֹלֵךְ, מִפְּנֵי הַפֶּרְעָנוּת שֶׁהֵבֵאתָ עֲלֵיהֶם. וְכָל הָעֵצִים, כְּשֶׁהֵן דּוֹלְקִין, יֵשׁ בָּהֶן מַמָּשׁ, אֲבָל הַקַּשׁ, כְּשֶׁהוּא דּוֹלֵק, אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יד,ז) "וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר, וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם, וְשָׁלִשִׁם עַל כֻּלּוֹ." אוֹ שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁהָיָה בָּהֶם מַמָּשׁ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ**". מָה הַקַּשׁ, כְּשֶׁהוּא דּוֹלֵק, אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, כָּךְ הַמִּצְרִיִּים, כְּשֶׁהָיוּ דּוֹלְקִין, לֹא הָיָה בָּהֶן מַמָּשׁ, מִפְּנֵי הַפֶּרְעָנוּת שֶׁהֵבֵאתָ עֲלֵיהֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה מג,יז) "יַחְדָּו יִשְׁכְּבוּ, בַּל יָקוּמוּ, דָּעֲכוּ, כַּפִּשְׁתָּה כָבוּ." לְלַמֶּדְךָ שֶׁלֹּא הָיְתָה מַלְכוּת יְרוּדָה יוֹתֵר מִשֶּׁלְּמִצְרַיִם, אֶלָּא שֶׁנִּטְלָה שְׁרָרָה לְשָׁעָה, בִּשְׁבִיל כְּבוֹדָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל.

אִישׁ, וְכוֹתְבוֹת מוּל הַמְּנוֹרָה עַל הַסִּיד שֶׁל כֹּתֶל הַהֵיכָל שֶׁל הַמֶּלֶךְ, וְהַמֶּלֶךְ רוֹאֶה פַּס הַיָּד שֶׁכּוֹתֶבֶת. אֹז הַמֶּלֶךְ מַראֶהוּ הַשְׁתָּנָה, וּמַחְשָׁבוֹתָיו יְפַחִידוּהוּ, וְקִשְׁרֵי חֲלָצָיו מִשְׁתָּחְרְרִים, וּבִרְכָּיו זוֹ לְזוֹ נוֹקְשׁוֹת.

*[286] בּוֹ בַּלַּיְלָה נֶהֱרַג בֶּלְשַׁאצַר הַמֶּלֶךְ הַכַּשְׂדִּי.

וּכְשֶׁהוּא מוֹשֵׁל אֶת הַמַּלְכִיּוֹת, אֵינוֹ מוֹשֵׁל אוֹתָם אֶלָּא בָּאֲרָזִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל לא,ג) "הִנֵּה אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יְפֵה עָנָף", וְאוֹמֵר: (עמוס ב,ט) "וָאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם, אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ", וְאוֹמֵר: *(דניאל ד,יז)[287] "אִילָנָא דִּי חֲזַיְתָ דִּי רְבָה וּתְקֵף, וְרוּמֵהּ יְמְטֵא לִשְׁמַיָּא, וְחָזוֹתֵהּ לְכָל אַרְעָא." וּכְשֶׁהוּא מוֹשֵׁל אֶת הַמְּצָרִים, אֵינוֹ מוֹשְׁלָן אֶלָּא בְּקֶשֶׁת, שֶׁנֶּאֱמַר: "**יֹאבְלֵמוֹ קַשָּׁת**." וּכְשֶׁהוּא מוֹשֵׁל אֶת הַמַּלְכִיּוֹת, אֵינוֹ מוֹשְׁלָן אֶלָּא בְּכֶסֶף וְזָהָב, שֶׁנֶּאֱמַר: *(דניאל ב,לב)[288] "הוּא צַלְמָא, רֵאשֵׁהּ דִּי דְהַב טָב". וּכְשֶׁהוּא מוֹשֵׁל אֶת הַמְּצָרִים, אֵינוֹ מוֹשְׁלָן אֶלָּא בַּעוֹפֶרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,י) "צָלְלוּ כָּעוֹפֶרֶת". וּכְשֶׁהוּא מוֹשֵׁל אֶת הַמַּלְכִיּוֹת, אֵינוֹ מוֹשְׁלָן אֶלָּא בַּחַיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: *(דניאל ז,ג)[289] "וְאַרְבַּע חֵיוָן רַבְרְבָן", וּכְשֶׁהוּא מוֹשֵׁל אֶת הַמְּצָרִים, אֵינוֹ מוֹשְׁלָן אֶלָּא בַּשּׁוּעָלִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים ב,טו) "אֶחֱזוּ לָנוּ שֻׁעָלִים".

שָׁאַל אַנְטוֹנִינוּס אֶת רַבֵּנוּ: אֲנִי מְבַקֵּשׁ לֵילֵךְ לְאַלֶכְסַנְדְּרִיָה. שָׁמָּא יַעֲמֹד עָלַי מֶלֶךְ וִינַצְּחֵנִי? אָמַר לוֹ: אֵינִי יוֹדֵעַ! מִכָּל מָקוֹם, כָּתוּב לָנוּ שֶׁאֵין אֶרֶץ מִצָּרִים יְכוֹלָה לְהַעֲמִיד לֹא מֶלֶךְ וְלֹא שָׂר, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל ל,יג) "וְנָשִׂיא מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִהְיֶה עוֹד". (יחזקאל כט,טו) "מִן הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה, וְלֹא תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל הַגּוֹיִם, וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם." (שמות טו,ח) ["**וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נָעֲרְמוּ מַיִם, נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים, קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם.**"] "**וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נָעֲרְמוּ מַיִם**". בְּמִדָּה שֶׁמָּדְדוּ, בָּהּ מָדַדְתָּ לָהֶם. הֵם אָמְרוּ: (שמות א,י) "הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ", אַף אַתָּה נָתַתָּ עֲרֻמּוּמִיּוּת בַּמַּיִם, וְהָיוּ הַמַּיִם נִלְחָמִים בָּהֶם בְּכָל מִינֵי פֻּרְעָנִיּוֹת. לְכָךְ נֶאֱמַר: "וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נָעֲרְמוּ מַיִם".

דָּבָר אַחֵר: "**וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נָעֲרְמוּ מַיִם**". עֶשְׂאָן כְּמִין עֲרֻמּוֹת.

"**נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד**". מַה נֹּד צָרוּר, אֵינוֹ לֹא מוֹצִיא וְלֹא מַכְנִיס, כָּךְ הָיְתָה נַפְשָׁם שֶׁלַּמִּצְרִיִּים צְרוּרָה בָּהֶם. וְיִשְׂרָאֵל אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין וּמְשַׁמְּחִין. יָצְאוּ לָהֶם זִכְרֵי מַיִם מְתוּקִין מִתּוֹךְ מְלוּחִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,טז) "וַיּוֹצֵא נוֹזְלִים מִסָּלַע", וְאֵין נוֹזְלִים אֶלָּא מַיִם חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים ד,טו) "מַעְיַן גַּנִּים, בְּאֵר מַיִם חַיִּים", (משלי ה,טו) "שְׁתֵה מַיִם מִבּוֹרֶךָ, וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ."

דָּבָר אַחֵר: "**נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד**". מַה נֹּד צָרוּר, אֵינוֹ לֹא מוֹצִיא וְלֹא מַכְנִיס, כָּךְ הָיְתָה נַפְשָׁם שֶׁלְּמִצְרַיִם צְרוּרָה בָּהֶם, לֹא מוֹצִיאִין וְלֹא מַכְנִיסִין, מְעַלְּפִין מֵרֵיחַ הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב מא,כג) "יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה, יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה." וְיִשְׂרָאֵל, נֶעֱשָׂה לָהֶם הַיָּם מִינֵי בְשָׂמִים,

*[287] הָעֵץ אֲשֶׁר רָאִיתָ, אֲשֶׁר גָּדַל וְהִתְחַזֵּק, וְגָבְהוֹ יַגִּיעַ לַשָּׁמַיִם וּמַרְאֵהוּ לְכָל הָאָרֶץ.
*[288] הַפֶּסֶל הַהוּא, רֹאשׁוֹ שֶׁל זָהָב טוֹב.
*[289] וְאַרְבַּע חַיּוֹת גְּדוֹלוֹת.

שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב מא,כג) "יָם יְשִׂים כַּמֶּרְקָחָה." וְאוֹמֵר: (שיר השירים ד,טז) "עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן! הָפִיחִי גַנִּי! יִזְּלוּ בְשָׂמָיו".

"**קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם.**" עֲשָׂאָן כְּמִין כִּפָּה בְּלֶב יָם. הֵיאָךְ? לִבּוֹ שֶׁלָּאָדָם נָתוּן מִשְּׁנֵי חֲלָקִים וּלְמַעְלָן, כָּךְ קָפָא עֲלֵיהֶם הַיָּם מִשְּׁנֵי חֲלָקָיו וּלְמַעְלָה.

הַיָּם, לֹא הָיָה לוֹ לֵב, וְנָתַן לוֹ לֵב, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ח) "בְּלֶב יָם". הָאֵלָה, לֹא הָיָה לָהּ לֵב, וְנָתַן לָהּ לֵב, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב יח,יד) "עוֹדֶנּוּ חַי בְּלֵב הָאֵלָה." הַשָּׁמַיִם, לֹא הָיָה לָהֶם לֵב, וְנָתַן לָהֶם לֵב, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ד,יא) "וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם". יָבֹא הַיָּם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לֵב וְנִתַּן לוֹ לֵב, וְיִפָּרַע מִן הַמִּצְרִים, שֶׁהָיָה לָהֶם לֵב, וְשִׁעְבְּדוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִינֵי פָּרְעָנִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות א,יג) "וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ." תָּבֹא הָאֵלָה שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ לֵב וְנִתַּן לָהּ לֵב, וְתִפָּרַע מֵאַבְשָׁלוֹם שֶׁהָיָה לוֹ לֵב וְנָעַב שֶׁלֹּשׁ גְּנֵבוֹת, לֵב אָבִיו, וְלֵב בֵּית דִּין, וְלֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב טו,ו) "וַיְגַנֵּב אַבְשָׁלוֹם אֶת לֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל." יָבֹאוּ הַשָּׁמַיִם שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם לֵב וְנִתַּן לָהֶם לֵב, וְיוֹרִידוּ הַמָּן כַּטַּל לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיָה לָהֶם לֵב, וְעָבְדוּ הַקְּדֹשׁ בְּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ו,ה) "וְאָהַבְתָּ אֵת יי אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ."

וְלֹא הַשָּׁמַיִם בִּלְבַד שָׂמְחוּ בִּגְאֻלַּת יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא אַף הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת, עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מד,כג) "רָנּוּ שָׁמַיִם, כִּי עָשָׂה יי! הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ! פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה, יַעַר וְכָל עֵץ בּוֹ!" מִפְּנֵי מָה? (ישעיה מד,כג) "כִּי גָאַל יי יַעֲקֹב, וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר." (ישעיה מט,יג) "רָנּוּ שָׁמַיִם וְגִילִי אָרֶץ, וּפִצְחוּ הָרִים רִנָּה!" מִפְּנֵי מָה? (ישעיה מט,יג) "כִּי נִחַם יי עַמּוֹ, גָּאַל יְרוּשָׁלָם."

פרק ז

(שמות טו,ט) ["**אָמַר אוֹיֵב**: אָרְדֹּף, **אַשִּׂיג**, **אֲחַלֵּק שָׁלָל**, **תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי**, **אָרִיק חַרְבִּי**, **תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי**."] "**אָמַר אוֹיֵב**". זֶה הָיָה תְּחִלַּת הַפָּרָשָׁה, וְלָמָּה נִכְתַּב כָּן? שֶׁאֵין מַקְדִּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה. כֵּיוֹצֵא בוֹ: (ויקרא ט,א) "וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי, קָרָא מֹשֶׁה". זוֹ הָיְתָה תְּחִלַּת הַפָּרָשָׁה. וְלָמָּה נִכְתַּב כָּן? שֶׁאֵין מַקְדִּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה. כֵּיוֹצֵא בוֹ: (ישעיה ו,א) "בִּשְׁנַת מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ, וָאֶרְאֶה אֶת אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא, וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת הַהֵיכָל." זֶה הָיָה תְּחִלַּת הַסֵּפֶר. וְלָמָּה נִכְתַּב כָּן? לְפִי שֶׁאֵין מַקְדִּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה. כֵּיוֹצֵא בוֹ: (יחזקאל ב,א) "בֶּן אָדָם, עֲמֹד עַל רַגְלֶיךָ!" וְיֵשׁ אוֹמְרִים: (יחזקאל יז,ב) "בֶּן אָדָם, חוּד חִידָה!" זֶה הָיָה תְּחִלַּת הַסֵּפֶר. וְלָמָּה נִכְתַּב כָּן? לְפִי שֶׁאֵין מַקְדִּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה. כֵּיוֹצֵא בוֹ: (ירמיה ב,ב) "הָלוֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יי: זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ, אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ, לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר, בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה." זֶה הָיָה תְּחִלַּת הַסֵּפֶר. וְלָמָּה נִכְתַּב כָּן? מִפְּנֵי שֶׁאֵין

מֵקֶדֶם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה. כַּיּוֹצֵא בוֹ: (הושע י,א) "גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל".[290] זֶה הָיָה תְּחִלַּת הַסֵּפֶר. וְלָמָּה נִכְתַּב כָּן? לְפִי שֶׁאֵין מֵקֶדֶם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה. כַּיּוֹצֵא בוֹ: (קהלת א,יב) "אֲנִי קֹהֶלֶת, הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָם." זֶה הָיָה תְּחִלַּת הַסֵּפֶר. וְלָמָּה נִכְתַּב כָּן? לְפִי שֶׁאֵין מֵקֶדֶם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה.

"**אָמַר אוֹיֵב**", זֶה פַּרְעֹה. וְכִי מֵאַיִן יָדְעוּ יִשְׂרָאֵל מַה חָשַׁב עָלֵיהֶם פַּרְעֹה בְּמִצְרַיִם? אֶלָּא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שָׂרַת עֲלֵיהֶם, וְהָיוּ יוֹדְעִין מַה פַּרְעֹה חָשַׁב עֲלֵיהֶם בְּמִצְרַיִם. כֵּיוָן שֶׁרָאָה פַּרְעֹה שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל, אָמַר: לֹא דַיֵּינוּ לִרְדֹּף אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל אֶלָּא בִּשְׁבִיל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁלָּקְחוּ מִמֶּנּוּ, כְּדַי הוּא! כֵּיוָן שֶׁרָאוּ מִקְצָת הָעָם שֶׁאִבְּדוּ מָמוֹן מוּעָט, אָמְרוּ: הָא וַתְּרָה, לֹא נִרְדֹּף אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל![291] כֵּיוָן שֶׁרָאָה פַּרְעֹה כָּךְ, אָמַר: כֻּלָּנוּ שָׁוִין בַּבִּזָּה! שֶׁנֶּאֱמַר "**אֲחַלֵּק שָׁלָל**!" וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁאֲנִי פּוֹתֵחַ לָכֶם תֵּיסַוְרִיּוֹת שֶׁלְּכֶסֶף וְזָהָב,[292] וּמְחַלֵּק לָכֶם אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת." דָּבָר אַחֵר: "**אָמַר אוֹיֵב**", זֶה פַּרְעֹה, וְלֹא יָדַע מָה אָמַר. (משלי טז,א) "לְאָדָם מַעַרְכֵי לֵב, וּמֵיי מַעֲנֵה לָשׁוֹן." 'נִרְדֹּף, נַשִּׂיג, נְחַלֵּק' אֵין כָּתוּב כָּן, אֶלָּא "**אֶרְדֹּף, אַשִּׂיג**", אַרְדֵף, אֶסַּג:[293] מֻרְדָּף אֲנִי לָהֶם, מֻתְפָּשׂ אֲנִי לָהֶם, 'נְחַלֵּק' אֵינוֹ אוֹמֵר כָּן, אֶלָּא "**אֲחַלֵּק שָׁלָל**": מְחֻלָּק הוּא שְׁלָלִי וּמָמוֹנִי לָהֶם. 'תִּמְלָאֵם' אֵינוֹ אוֹמֵר כָּן, אֶלָּא "**תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי**", מְמֻלָּאִין הֵן נַפְשָׁן מִמֶּנִּי. 'תּוֹרִישֵׁם יָדִי' אֵינוֹ אוֹמֵר כָּן, אֶלָּא "**תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי**", מוֹרִישׁ אֲנִי עֶשְׂרִי וּכְבוֹדִי לָהֶם. לְשֶׁעָבַר הָיֵיתֶם בּוֹזְזִין בָּהֶם, וְהָיִיתִי תּוֹבֵעַ מִיָּדְכֶן בְּנִמּוּסֵי מַלְכוּת,[294] אֲבָל כָּן "**אַחֲלֵק שָׁלָל**". לְשֶׁעָבַר הָיֵיתֶם הוֹרְגִים בָּהֶם, וְהָיִיתִי תּוֹבֵעַ מִיָּדְכֶן בְּנִמּוּסֵי מַלְכוּת, אֲבָל כָּן "**אָרִיק חַרְבִּי**". לְשֶׁעָבַר הָיֵיתֶם רוֹצִים לֶאֱנֹס נְשֵׁיהֶן וּבְנֵיהֶן וּבְנוֹתֵיהֶן, וְהָיִיתִי תּוֹבֵעַ מִיָּדְכֶן בְּנִמּוּסֵי מַלְכוּת, אֲבָל כָּן "**תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי**".

וְיֵשׁ אוֹמְרִים: 'אֲתֵן חַרְבִּי' אֵינוֹ אוֹמֵר, אֶלָּא "**אָרִיק חַרְבִּי**". אֲמַר לְבָעֹל אֶת זְכוּרֵיהֶן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל כח,ז) "וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל יְפִי חָכְמָתֶךָ", 'וְנָתְנוּ חַרְבוֹתָם' אֵינוֹ אוֹמֵר, אֶלָּא "**וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם**", לְפִי שֶׁגְּאָה וְגָבַהּ לִבּוֹ, הִשְׁפִּילוֹ הַמָּקוֹם וּבִזּוּהוּ כָּל הָאֻמּוֹת.

שָׁלֹשׁ כִּתּוֹת נֶעֶשׂוּ מִצְרַיִם עַל יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם: אַחַת אוֹמֶרֶת 'נִטֹּל מָמוֹנָם וְלֹא נַהַרְגֵם', וְאַחַת אוֹמֶרֶת 'נַהַרְגֵם וְלֹא נִטֹּל מָמוֹנָם', וְאַחַת אוֹמֶרֶת 'נַהַרְגֵם וְנִטֹּל מָמוֹנָם'. זוֹ שֶׁאוֹמֶרֶת 'נִטֹּל מָמוֹנָם וְלֹא נַהַרְגֵם', "**אֲחַלֵּק שָׁלָל**"; זוֹ שֶׁאוֹמֶרֶת 'נַהַרְגֵם וְלֹא נִטֹּל מָמוֹנָם', "**תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי**"; זוֹ שֶׁאוֹמֶרֶת 'נַהַרְגֵם וְנִטֹּל מָמוֹנָם', "**תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי**."

[290] בּוֹקֵק: ריק, שאינו עושה פרי.
[291] וַתְּרָה: זה דבר של מעט ערך שמוותרים עליו.
[292] תֵּיסַוְרִיּוֹת: thēsaurós: אוצר.
[293] אַרְדֵּף, אֶסַּג: דורש בלשון סביל.
[294] בְּנִמּוּסֵי מַלְכוּת: לפי חוקי הממלכה.

(שמות טו,י) ["**נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ, כִּסָּמוֹ יָם, צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים.**"] חֲמִשָּׁה דְבָרִים הָיָה פַּרְעֹה עוֹמֵד וּמְנָאֵץ בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם: "אָמַר אוֹיֵב", "אֶרְדֹּף אַשִּׂיג", "אֲחַלֵּק שָׁלָל", "תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי", "אָרִיק חַרְבִּי, תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי." וּכְנֶגְדָּן שֶׁלַּחֲמִשָּׁה דְבָרִים, הֱשִׁיבָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְאָמְרָה לוֹ: "**נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ, כִּסָּמוֹ יָם**", "**צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים**", (שמות טו,ו-ז) "יְמִינְךָ יי תִּרְעַץ אוֹיֵב". "וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ", "תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ, יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ". (שמות טו,יב) "נָטִיתָ יְמִינְךָ, תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ." מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְלֶסְטִיס[295] שֶׁהָיָה עוֹמֵד וּמְנָאֵץ אַחַר פַּלְטְרִין[296] שֶׁלַּמֶּלֶךְ, אוֹמֵר: אִם מוֹצֵא אֲנִי אֶת בֶּן הַמֶּלֶךְ, אֲנִי תּוֹפְשׂוֹ וַאֲנִי הוֹרְגוֹ וְצוֹלְבוֹ, וַאֲנִי מְמִית אוֹתוֹ מִיתוֹת חֲמוּרוֹת! כְּךָ הָיָה פַּרְעֹה עוֹמֵד וּמְנָאֵץ בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרַיִם: "אֶרְדֹּף אַשִּׂיג, אֲחַלֵּק שָׁלָל", וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מַלְעֶגֶת עָלָיו וְאוֹמֶרֶת לוֹ: "**נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ, כִּסָּמוֹ יָם**". וְאוֹמֵר (שמות טו,יב) "נָטִיתָ יְמִינְךָ, תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ."

וְכָךְ הוּא אוֹמֵר: (תהלים ב,א-ד) "לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם, וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק? יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ, וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד, עַל יי וְעַל מְשִׁיחוֹ. נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ, וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ.[297] יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק, אֲדֹנָי יִלְעַג לָמוֹ." וְאוֹמֵר: (תהלים נט,ח) "הִנֵּה יַבִּיעוּן בְּפִיהֶם חָרָבוֹת, בְּשִׂפְתוֹתֵיהֶם, כִּי מִי שֹׁמֵעַ?" וְאַחֲרָיו מַה כָּתוּב? (תהלים נט,ט) "וְאַתָּה יי תִּשְׂחַק לָמוֹ, תִּלְעַג לְכָל גּוֹיִם."

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (יחזקאל לח,יג) "שְׁבָא וּדְדָן וְסֹחֲרֵי תַרְשִׁישׁ וְכָל כְּפִירֶיהָ יֹאמְרוּ לְךָ: הֲלִשְׁלֹל שָׁלָל אַתָּה בָא? הֲלָבַז בַּז הִקְהַלְתָּ קָהָלֶךָ, לָשֵׂאת כֶּסֶף וְזָהָב, לָקַחַת מִקְנֶה וְקִנְיָן לִשְׁלֹל שָׁלָל גָּדוֹל?" וְאוֹמֵר: (יחזקאל לח,יח-כ) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא, בְּיוֹם בּוֹא גוֹג עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל, נְאֻם אֲדֹנָי יי, תַּעֲלֶה חֲמָתִי בְּאַפִּי. וּבְקִנְאָתִי בְאֵשׁ עֶבְרָתִי דִּבַּרְתִּי, אִם לֹא בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל. וְרָעֲשׁוּ מִפָּנַי דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיַּת הַשָּׂדֶה, וְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאֲדָמָה, וְכֹל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, וְנֶהֶרְסוּ הֶהָרִים וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת, וְכָל חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל." הָא כָּל אוֹתָן הָאֲלָפִים וְהָרְבָבוֹת "**צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים.**"

"**בְּמַיִם אַדִּירִים.**" אַרְבָּעָה נִקְרְאוּ אַדִּירִים, וְאֵלּוּ הֵן: הַקָּדֹשׁ נִקְרָא אַדִּיר, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים צג,ד) "אַדִּיר בַּמָּרוֹם יי." יִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ אַדִּירִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים טז,ג) "אַדִּירֵי כָל חֶפְצִי בָם." מִצְרַיִם נִקְרְאוּ אַדִּירִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל לב,יח) "אוֹתָהּ וּבְנוֹת גּוֹיִם אַדְּרִם". הַמַּיִם נִקְרְאוּ אַדִּירִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים צג,ד) "מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים". נִגְלָה הַקָּדֹשׁ, שֶׁהוּא אַדִּיר, עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּקְרְאוּ אַדִּירִים, לְהַפְרַע מִמִּצְרַיִם, שֶׁנִּקְרְאוּ אַדִּירִים, בַּמַּיִם שֶׁנִּקְרְאִים אַדִּירִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "**צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים.**"

[295] לֶסְטִיס: lēstēs: שודד.
[296] פַּלְטְרִין: praetorium: ארמון.
[297] מוֹסְרוֹתֵימוֹ, עֲבֹתֵימוֹ: החבלים העבים והחזקים שלהם.

פרק ח

(שמות טו,יא) ["**מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יי**? **מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ, נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶּלֶא**?"] "**מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יי**?" כְּיָון שֶׁרָאוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁאָבַד פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיָם סוּף, וּבָטְלָה מַלְכוּתָן שֶׁלַּמִּצְרִיִּים, וּשְׁפָטִים נֶעֱשׂוּ בָּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶן, פָּתְחוּ פִיהֶם וְאָמְרוּ כֻּלָּם: "**מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יי**?"

וְלֹא יִשְׂרָאֵל בִּלְבַד אָמְרוּ שִׁירָה, אֶלָּא אַף אֻמּוֹת הָעוֹלָם. כְּשֶׁשָּׁמְעוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁאָבַד פַּרְעֹה בַיָּם, וּבָטְלָה מַלְכוּתָן שֶׁלַּמִּצְרִיִּים, וְנֶעֱשׂוּ שְׁפָטִים בָּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶן, כָּפְרוּ כֻּלָּן בָּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶן, וּפָתְחוּ כֻּלָּן פִּיהֶם וְהוֹדוּ בַּמָּקוֹם וְאָמְרוּ: "**מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יי**? **מִי כָּמֹכָה, נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ, נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶּלֶא**?"

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁעֲתִידִין אֻמּוֹת הָעוֹלָם לִכְפֹּר בָּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה טז,יט-כ) "יי עֻזִּי וּמָעֻזִּי, וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה, אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי אָרֶץ, וְיֹאמְרוּ: אַךְ שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ, הֶבֶל, וְאֵין בָּם מוֹעִיל. הֲיַעֲשֶׂה לוֹ אָדָם אֱלֹהִים, וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים?" (ישעיה ב,כ) "בַּיּוֹם הַהוּא, יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחְפֹּר פְּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים." וְאוֹמֵר: (ישעיה ב,כא) "לָבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים, מִפְּנֵי פַּחַד יי וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ, בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ." וְאַחֲרָיו מַה כָּתוּב? (ישעיה ב,יח) "וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף."

דָּבָר אַחֵר: "**מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יי**?" מִי כָמוֹךָ בְּנִסִּים וּגְבוּרוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לָנוּ עַל הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קו,כב) "נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם, נוֹרָאוֹת עַל יַם סוּף." (תהלים קו,ט) "וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיֶּחֱרָב".[298]

"**מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יי**?" מִי כָמוֹךָ בָּאֱלֹמִים? מִי כָמוֹךָ רוֹאֶה בְּעֶלְבּוֹן בָּנֶיךָ וְשׁוֹתֵק? שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב,יד) "הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם, אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק, כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה, אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד." לְשֶׁעָבַר, "אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק", מִכָּן וּלְהַלָּן, "כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה, אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף". (ישעיה מב,טו-טז) "אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת, וְכָל עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ, וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים, וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ. וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ, בְּנְתִיבוֹת לֹא יְדָעוּ אַדְרִיכֵם, אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר, וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר".

"**מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם**?" מִי כָמוֹךָ בְּאֵלּוּ מְשַׁמְּשִׁין לְפָנֶיךָ בַּמָּרוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים פט,ז) "כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַיי יִדְמֶה לַיי בִּבְנֵי אֵלִים." (תהלים פט,ח-ט)"אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדֹשִׁים רַבָּה וְנוֹרָא עַל כָּל סְבִיבָיו. יי אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ, וֶאֱמוּנָתְךָ סְבִיבוֹתֶיךָ."

[298] וַיֶּחֱרָב: נעשה חרב, יבש.

"**מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יי**?" מִי כָמוֹךָ בְּאֵלּוּ שֶׁקּוֹרִין עַצְמָן אֱלֹהוּת? פַּרְעֹה קָרָא עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל כט,ג) "אָמַר: לִי יְאֹרִי, וַאֲנִי עָשִׂיתָנִי!" סַנְחֵרִיב קָרָא עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים ב יח,לה) "מִי בְּכָל אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת, אֲשֶׁר הִצִּילוּ אֶת אַרְצָם מִיָּדִי, כִּי יַצִּיל יי אֶת יְרוּשָׁלַם מִיָּדִי?" נְבוּכַדְנֶצַּר קָרָא עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה יד,יא) "אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב, אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן." נְגִיד צֹר קָרָא עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל כח,ב) "בֶּן אָדָם, אֱמֹר לִנְגִיד צֹר: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יי: יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ, וַתֹּאמֶר: אֵל אָנִי! מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים! וְאַתָּה אָדָם וְלֹא אֵל, וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אֱלֹהִים."

"**מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יי**?" מִי כָמֹכָה בְּאֵלּוּ שֶׁאֲחֵרִים קוֹרִין אוֹתָם אֱלֹהוּת, וְאֵין בָּהֶם מַמָּשׁ, וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר: (תהלים קטו,ה) "פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ, עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ. אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ, אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן. יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן, רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ, לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם." אֵלּוּ, "פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ", אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא אָמַר שְׁנֵי דְבָרִים בְּדִבּוּר אֶחָד, מַה שֶּׁאֵי אֶפְשָׁר לְבָשָׂר וָדָם לוֹמַר כֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סב,יב) "אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים, שְׁתַּיִם זוּ שָׁמָעְתִּי, כִּי עֹז לֵאלֹהִים." (ירמיה כג,כט) "הֲלוֹא כֹה דְבָרִי, כָּאֵשׁ, נְאֻם יי, וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע!" וְכָתוּב: (איוב לז,ב) "וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא."

"**מִי כָמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ**?" נָאֶה אַתָּה וְאַדִּיר בַּקֹּדֶשׁ! שֶׁלֹּא כְמִדַּת בָּשָׂר וָדָם מִדַּת הַקְּדֻשָּׁה: מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, אֵינוֹ יָכוֹל לוֹמַר שְׁנֵי דְבָרִים כְּאַחַת, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אָמַר עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בְּדִבּוּר אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כ,א) "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר." מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, אֵינוֹ יָכוֹל לִשְׁמֹעַ מִשְּׁנֵי בְנֵי אָדָם כְּשֶׁהֵן צוֹעֲקִין כְּאַחַת, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא אָפִלּוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם בָּאִין וְצוֹעֲקִין לְפָנָיו, הוּא שׁוֹמֵעַ צַעֲקָתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סה,ג) "שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה, עָדֶיךָ כָּל בָּשָׂר יָבֹאוּ."

"**נוֹרָא תְהִלֹּת**", לֹא מַעֲכָשָׁו, אֶלָּא מֵעוֹלָם נוֹרָא תְּהִלּוֹת.

דָּבָר אַחֵר: "**נוֹרָא תְהִלֹּת**", מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, מוֹרָאוֹ עַל הָרְחוֹקִים יוֹתֵר מֵהַקְּרוֹבִים, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא מוֹרָאוֹ עַל קְרוֹבָיו יוֹתֵר מֵרְחוֹקָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא י,ג) "בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ". וְאוֹמֵר: (תהלים נ,ג) "וּסְבִיבָיו נִשְׂעָרָה מְאֹד". וְאוֹמֵר: (תהלים פט,ח) "אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדֹשִׁים רַבָּה, וְנוֹרָא עַל כָּל סְבִיבָיו." וְאוֹמֵר: (תהלים פט,ט) "יי אֱלֹהֵי צְבָאוֹת! מִי כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ, וֶאֱמוּנָתְךָ סְבִיבוֹתֶיךָ?"

מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, עוֹשֶׂה פּוֹעֵל אֵצֶל בַּעַל הַבַּיִת, חוֹרֵשׁ עִמּוֹ, וְזוֹרֵעַ עִמּוֹ, וּמְנַכֵּשׁ עִמּוֹ, מְעַדֵּר עִמּוֹ, מַטְבֵּעַ אֶחָד הוּא נוֹתֵן לוֹ וְהוֹלֵךְ, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אָדָם תֹּאַב לְבָנִים, נוֹתֵן לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קכז,ג) "הִנֵּה נַחֲלַת יי בָּנִים"; תֹּאַב לַחָכְמָה, נוֹתֵן לוֹ,

שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ב,ו) "כִּי יי יִתֵּן חָכְמָה"; תְּאֵב לִנְכָסִים, נוֹתֵן לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים א כט,יב) "וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ".

מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, כְּשֶׁהוּא בוֹנֶה, בּוֹנֶה אֶת הַתַּחְתּוֹן, וְאַחַר כָּךְ בּוֹנֶה אֶת הָעֶלְיוֹן, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא בָּנָה אֶת הָעֶלְיוֹן, וְאַחַר כָּךְ בָּנָה אֶת הַתַּחְתּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית א,א) "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ."

מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, כְּשֶׁהוּא מְקָרֶה, מְקָרֶה[299] בָּעֵצִים וּבָאֲבָנִים וּבֶעָפָר וּבַמַּיִם. אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, קֵרֶה אֶת עוֹלָמוֹ בַּמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קד,ג) "הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו, הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ, הַמְהַלֵּךְ עַל כַּנְפֵי רוּחַ."

מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, אֵינוֹ יָכוֹל לָצוּר צוּרָה בַּמַּיִם, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא צָר צוּרָה בַּמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית א,כ) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה!"

מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, אֵינוֹ יָכוֹל לָצוּר צוּרָה בֶּעָפָר, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם צָר צוּרָה בֶּעָפָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלט,טו) "אֶשֶׁר עֻשֵּׂיתִי[301] בַסֵּתֶר, רֻקַּמְתִּי[300] בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ."

מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, כְּשֶׁהוּא בָא לָצוּר צוּרָה, מַתְחִיל בְּרֹאשָׁהּ אוֹ בְּאֶחָד מֵאֵבָרֶיהָ, וְאַחַר כָּךְ גּוֹמְרָהּ. אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא צָר צוּרָה כֻּלָּהּ כְּאַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה י,טז) "כִּי יוֹצֵר הַכֹּל הוּא", וְאוֹמֵר: (שמואל א ב,ב) "וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ." אֵין צַיָּר כֵּאלֹהֵינוּ! מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, הוֹלֵךְ אֵצֶל עוֹשֵׂה צְלָמִים וְאוֹמֵר לוֹ: עֲשֵׂה לִי צוּרָתוֹ שֶׁלְּאַבָּא! וְהַלָּה אוֹמֵר לוֹ: יָבֹא אָבִיךָ וְיַעֲמֹד לְפָנַי! אוֹ הָבֵא לִי אִיקוֹנִין שֶׁלּוֹ, וַאֲנִי עוֹשֶׂה לְךָ צוּרָתוֹ![302] אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא נוֹתֵן לְאָדָם בֵּן מִטִּפָּה שֶׁלְּמַיִם, וְדוֹמֶה לְצוּרָתוֹ לְשֶׁלְּאָבִיו.

"**עֹשֵׂה פֶּלֶא**." עָשָׂה פֶּלֶא' אֵין כָּתוּב כָּן, אֶלָּא "**עֹשֵׂה פֶּלֶא**", לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה טז,יד) "לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים, נְאֻם יי, וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד: חַי יי, אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. כִּי אִם חַי יי אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן, וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה, וַהֲשִׁבֹתִים עַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם."

דָּבָר אַחֵר: "**עֹשֵׂה פֶּלֶא**." עָשָׂה עִמָּנוּ פֶּלֶא וְעוֹשֶׂה עִמָּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלט,יד) "נְפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ, וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד." (תהלים מ,ו) "רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה יי אֱלֹהַי! נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ".

דָּבָר אַחֵר: "**עֹשֵׂה פֶּלֶא**." עֹשֵׂה פֶּלֶא עִם אָבוֹת, וְעָתִיד לַעֲשׂוֹת עִם הַבָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (מיכה ז,טו) "כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת." אַרְאֶנּוּ מַה שֶּׁלֹּא הֶרְאִיתִי לָאָבוֹת, שֶׁהֲרֵי

[299] מְקָרֶה: בונה תקרה: מניח קורות, ענפים, ומעזיבה עשויה חצץ ועפר.
[300] רֻקַּמְתִּי: נרקמתי, נוצרו צורות גופי כרקמה.
[301] עֻשֵּׂיתִי: נוצרתי.
[302] אִיקוֹנִין: eikónion: תמונה קטנה.

נִסִּין וּגְבוּרוֹת שֶׁאֲנִי עָתִיד לַעֲשׂוֹת עִם הַבָּנִים, יוֹתֵר מֵהַפְלָא נִפְלָאוֹת מַה שֶׁלֹּא עָשִׂיתִי עִם הָאָבוֹת. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים קלו,ד) "לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ." (תהלים עב,יח-יט) "בָּרוּךְ יי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ. וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם, וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כֹּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן."

פרק ט

(שמות טו,יב) "**נָטִיתָ יְמִינְךָ, תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ.**" "**נָטִיתָ יְמִינְךָ**", מַגִּיד שֶׁכָּל הַנְּפָשׁוֹת בְּכַף מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב יב,י) "אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי, וְרוּחַ כָּל בְּשַׂר אִישׁ." (תהלים לא,ו) "בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי"

(תהלים לא,ו) "**תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ.**" בְּאֵי זוֹ זְכוּת נִתְּנָה לָהֶם קְבוּרָה? בִּזְכוּת שֶׁאָמַר: (שמות ט,כז) "יי הַצַּדִּיק, וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים!" אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם: אַתֶּם צִדַּקְתֶּם עֲלֵיכֶם אֶת הַדִּין, אַף אֲנִי לֹא אֲקַפֵּחַ לָכֶם שְׂכַרְכֶם, וְאֶתֵּן לָכֶם מְקוֹם קְבוּרָה! שֶׁנֶּאֱמַר: "**נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ.**"

"**נָטִיתָ יְמִינְךָ, תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ.**" מַגִּיד שֶׁהַיָּם זוֹרְקָן לַיַּבָּשָׁה, וְיַבָּשָׁה לַיָּם. אָמְרָה הַיַּבָּשָׁה: מָה, אִם בְּשָׂעָה שֶׁלֹּא קִבַּלְתִּי אֶלָּא דָּמוֹ שֶׁלְּהֶבֶל יְחִידִי, נֶאֱמַר לִי: (בראשית ד,יא) "וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לָקַחַת אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ", וְעַכְשָׁו, הַיֹּאךְ אֲנִי יְכוֹלָה לְקַבֵּל דָּמָן שֶׁלְּאוֹכְלוֹסִין הַלָּלוּ? עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לְהּ הַקָּדוֹשׁ, שֶׁאֵינִי מַעֲמִידָךְ בַּדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר: "**נָטִיתָ יְמִינְךָ, תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ.**" וְאֵין יָמִין אֶלָּא שְׁבוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה סב,י) "נִשְׁבַּע יי בִּימִינוֹ".

דָּבָר אַחֵר: (שמות טו,יב) "**נָטִיתָ יְמִינְךָ**", מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכְּשֶׁהַמָּקוֹם מַטֶּה אֶת יָדוֹ, רְשָׁעִים כָּלִים מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (צפניה ב,יג) "וְיֵט יָדוֹ עַל צָפוֹן, וְיאַבֵּד אֶת אַשּׁוּר, וְיָשֵׂם אֶת נִינְוֵה לְשַׁמָּמָה, צִיָּה כַּמִּדְבָּר." (יחזקאל כה,טז) "הִנְנִי נוֹטֶה יָדִי עַל פְּלִשְׁתִּים, וְהִכְרַתִּי אֶת כְּרֵתִים, וְהַאֲבַדְתִּי אֶת שְׁאֵרִית חוֹף הַיָּם." (יחזקאל כה,יג)"וְנָטִתִי יָדִי עַל אֱדוֹם, וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה".

מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְבֵיצִים שֶׁהֵן נְתוּנוֹת בְּיַד אָדָם, שֶׁאִם יַטֶּה יָדוֹ מְעַט, כֻּלָּן נוֹפְלוֹת וּמִשְׁתַּבְּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה לא,ג) "וַיי יַטֶּה יָדוֹ, וְכָשַׁל עוֹזֵר, וְנָפַל עָזָר, וְיַחְדָּו כֻּלָּם יִכְלְיוּן."

(שמות טו,יג) ["**נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ, נַהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ.**"] "**נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ**",

חֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּנוּ, שֶׁלֹּא הָיָה בְיָדֵינוּ מַעֲשִׂים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה סג,ז) "חַסְדֵי יי אַזְכִּיר, תְּהִלֹּת יי, כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָנוּ יי, וְרַב טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו." (תהלים פט,ב) "חַסְדֵי יי עוֹלָם אָשִׁירָה, לְדֹר וָדֹר אוֹדִיעַ אֱמוּנָתְךָ בְּפִי." וְהָעוֹלָם

מִתְחִלָּתוֹ לֹא נִבְנָה אֶלָּא בְּחֶסֶד, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים פט,ג) "כִּי אָמַרְתִּי, עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה, שָׁמַיִם תָּכִן אֱמוּנָתְךָ בָהֶם."

"**עַם זוּ גָּאָלְתָּ**". לְפִי שֶׁכָּל הָעוֹלָם שֶׁלְּךָ, וְאֵין לְךָ עַם אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מג,כא) "עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ", וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שיר השירים ו,י) "שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת, וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים, וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר." "שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת", אֵלּוּ שִׁשִּׁים רִבּוֹא, "וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים", אֵלּוּ מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה, "וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר", אֵלּוּ הַקְּטַנִּים שֶׁאֵין לָהֶם מִנְיָן. אַף עַל פִּי כֵן, (שיר השירים ו,ט) "אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי", שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד הַכֹּל. כְּבָר הָיָה רַבִּי יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ, שֶׁיָּלְדָה אִשָּׁה בְּמִצְרַיִם שִׁשִּׁים רִבּוֹא. נֶעֱנָה תַּלְמִיד אֶחָד מִלְּפָנָיו וְאָמַר לוֹ: רַבִּי! וְכִי מִי גָּדוֹל? הָעוֹלָם אוֹ הַצַּדִּיק? אָמַר לוֹ: הַצַּדִּיק! לָמָּה? אָמַר לוֹ: כְּשֶׁיָּלְדָה יוֹכֶבֶד אֶת מֹשֶׁה, הָיָה שְׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. וְכִי הֵיכָן מָצִינוּ שֶׁהוּא שְׁקוּל כְּנֶגֶד הַכֹּל? שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כו,ד) "כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאוֹמֵר (שמות טו,א) "אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאוֹמֵר (דברים לד,י) "וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה".

"**נַהַלְתָּ בְעָזְּךָ**", בִּזְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁהֵן עֲתִידִין לְקַבֵּל. וְאֵין "עָזְּךָ" אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כט,יא) "יי עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יי יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם!" (תהלים צט,ד) "וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב, אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים, מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ."

דָּבָר אַחֵר: "**נַהַלְתָּ בְעָזְּךָ**", בִּזְכוּת מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שֶׁהֵן עֲתִידִין לְקַבֵּל. וְאֵין "עָזְּךָ" אֶלָּא מַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כא,ב) "יי בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח מֶלֶךְ, וּבִישׁוּעָתְךָ מַה יָּגֵל מְאֹד." (תהלים כח,י) "יי עֹז לָמוֹ, וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא!" וְאוֹמֵר: (שמואל א ב,י) "וְיִתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ, וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ."

"**אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ**." בִּזְכוּת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁהֵן עֲתִידִין לִבְנוֹת. וְאֵין 'נָוֶה' אֶלָּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה י,כד) "וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ."[303] (ישעיה לג,כ) "חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ, עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה יְרוּשָׁלַם נָוֶה שַׁאֲנָן, אֹהֶל בַּל יִצָּעֵן בַּל יִסַּע יְתֵדֹתָיו לָנֶצַח,[304] וְכָל חֲבָלָיו בַּל יִנָּתֵקוּ." (שמות טו,יד) ["**שָׁמְעוּ עַמִּים, יִרְגָּזוּן; חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת.**"] "**שָׁמְעוּ עַמִּים, יִרְגָּזוּן**", כֵּיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ הָאֻמּוֹת שֶׁהַמָּקוֹם מַגְבִּיהַּ קַרְנָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, וּמַכְנִיסָן לָאָרֶץ, הִתְחִילוּ מִתְרַגְּזִין. אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם: שׁוֹטִים שֶׁבָּעוֹלָם! כַּמָּה מְלָכִים מָלְכוּ מִכֶּם, וְלֹא כַּעֲסוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית לו,לד) "וַאֲלֶה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם", וְכַמָּה שִׁלְטוֹנוֹת שָׁלְטוּ מִכֶּם, וְלֹא כַּעֲסוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲלוּף לוֹטָן, אַלּוּף שׁוֹבָל", וְעַכְשָׁו אַתֶּם כּוֹעֲסִים! אַף אֲנִי אֶתֵּן לָכֶם כַּעַס שֶׁאֵין בּוֹ רָצוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים צט,א) "יי מָלָךְ, יִרְגְּזוּ עַמִּים".

[303] הֵשַׁמּוּ: הפכו לשממה.
[304] יִצָּעֵן: יעקר ממקומו.

"**חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת**." כֵּיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ יוֹשְׁבֵי פְּלֶשֶׁת שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִכְנָסִין לָאָרֶץ, אָמְרוּ: עַכְשָׁו הֵן בָּאִין לְעוֹרֵר עֲרוּתָן שֶׁלִּבְנֵי אֶפְרַיִם![305] שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים א ז,כ-כא) "וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוּתֶלַח וּבֶרֶד בְּנוֹ, וְתַחַת בְּנוֹ וְאֶלְעָדָה בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ. וְזָבָד בְּנוֹ וְשׁוּתֶלַח בְּנוֹ וְעֶזֶר וְאֶלְעָד, וַהֲרָגוּם אַנְשֵׁי גַת הַנּוֹלָדִים בָּאָרֶץ, כִּי יָרְדוּ לָקַחַת אֶת מִקְנֵיהֶם." עַד מָאתַיִם אֶלֶף בְּנֵי אֶפְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,ט) "בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי קֶשֶׁת הָפְכוּ בְּיוֹם קְרָב." מִפְּנֵי מָה? (תהלים עח,י) עַל אֲשֶׁר "לֹא שָׁמְרוּ בְּרִית אֱלֹהִים, וּבְתוֹרָתוֹ מֵאָנוּ לָלֶכֶת." עַל אֲשֶׁר עָבְרוּ עַל הַקֵּץ וְעַל שֶׁעָבְרוּ עַל הַשְּׁבוּעָה.

דָּבָר אַחֵר: אָמְרוּ: אֵין לָהֶם דֶּרֶךְ מִכָּל מָקוֹם אֶלָּא עָלֵינוּ, וְעַכְשָׁו הֵן בָּאִין וּבוֹזְזִין אֶת נְכָסֵינוּ, וּמַחְרִיבִין אֶת אַרְצֵנוּ!

(שמות טו,טו) ["**אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם, אֵילֵי מוֹאָב, יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד, נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְּנָעַן**."] "**אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם**". אִם תֹּאמַר שֶׁהֵם בָּאִים לְיָרֵשׁ אֶת אַרְצָם, וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (דְּבָרִים ב ד,ה) "אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו, הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר, וְיָרְאוּ מִכֶּם, וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד. אַל תִּתְגָּרוּ בָם!" הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם**"? מִפְּנֵי אֲנִינוּת.[306]

דָּבָר אַחֵר: אָמְרוּ: עַכְשָׁו הֵן בָּאִין לְעוֹרֵר מְרִיבָה שֶׁבֵּין אָבִינוּ לַאֲבִיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כז,מא) "וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת יַעֲקֹב".

"**אֵילֵי מוֹאָב, יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד**". אִם תֹּאמַר שֶׁהֵם בָּאִים לְיָרֵשׁ אֶת אַרְצָם, וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (דברים ב,ט) "וַיֹּאמֶר יי אֵלַי: אַל תָּצַר אֶת מוֹאָב וְאַל תִּתְגָּר בָּם מִלְחָמָה, כִּי לֹא אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה, כִּי לִבְנֵי לוֹט נָתַתִּי אֶת עָר יְרֻשָּׁה." וְאוֹמֵר: (דברים ב,יט) "וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן, אַל תְּצָרֵם וְאַל תִּתְגַּר בָּם, כִּי לֹא אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה, כִּי לִבְנֵי לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה.". הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד"? מִפְּנֵי אֲנִינוּת.[307]

דָּבָר אַחֵר: אָמְרוּ: עַכְשָׁו הֵם בָּאִים לְעוֹרֵר מְרִיבָה שֶׁבֵּין אָבִינוּ לַאֲבִיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יג,ז) "וַיְהִי רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה לוֹט, וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ." "**נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְּנָעַן**." כֵּיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ יוֹשְׁבֵי כְנַעַן, שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: (דברים כ,טז-יז) "רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר יי אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה, לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה. כִּי הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם", אָמְרוּ: אֵלּוּ וְאֵלּוּ לֹא הָיוּ מִתְיָרְאִין אֶלָּא מִפְּנֵי מָמוֹנָם וּמִפְּנֵי נִכְסֵיהֶם, אֲבָל עָלֵינוּ, אֵינָן בָּאִין אֶלָּא לְכַלּוֹתֵנוּ וְלִירֵשׁ אֶת אַרְצֵנוּ! הִתְחִילוּ לְהֹמֵס, שֶׁנֶּאֱמַר "**נָמֹגוּ**", וְאֵין נְמִיגָה אֶלָּא מְסִיָּה,[308] שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עה,ד) "נְמֹגִים אֶרֶץ וְכָל יֹשְׁבֶיהָ".

[305] עֲרוּת, או עֶרְוָה: הזכרת צער מיתה.
[306] אֲנִינוּת: צער על הצלחת ישראל.
[307] אֲנִינוּת: צער על הצלחת ישראל.
[308] מְסִיָּה: המסה.

(שמות טו,טז) ["**תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד, בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְמוּ כָּאָבֶן, עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ יי, עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ.**"] "**תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד**". "**אֵימָתָה**", עַל רְחוֹקִים, "**וָפַחַד**", עַל קְרוֹבִים. כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע ה,א) "וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה, וְכָל מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר עַל הַיָּם, אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ יי אֶת מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד עָבְרָם, וַיִּמַּס לְבָבָם, וְלֹא הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל." וְכֵן רָחָב אוֹמֶרֶת לִשְׁלוּחֵי יְהוֹשֻׁעַ: (יהושע ב,י) "כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ יי אֶת מֵי יַם סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם, וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, לְסִיחֹן וּלְעוֹג, אֲשֶׁר הֶחֱרַמְתֶּם אוֹתָם. וַנִּשְׁמַע, וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ".

"**בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְמוּ כָּאָבֶן**". כֵּיוָן שֶׁיִּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִן הַיָּם, כָּנַס עָמָלֵק אֶת כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, וּבָא וְנִלְחַם עִם יִשְׂרָאֵל. וְנִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְדָמְמוּ כֻּלָּן כָּאָבֶן. לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות טו,טז) "**בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְמוּ כָּאָבֶן**".

דָּבָר אַחֵר: "**בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְמוּ כָּאָבֶן**". כֵּיוָן שֶׁנִּכְנְסוּ מְרַגְּלִים לָאָרֶץ, כָּל מִי שֶׁהָיָה אוֹמֵר 'אֵלּוּ מְרַגְּלֵי יִשְׂרָאֵל!' הָיָה דּוֹמֵם כָּאָבֶן.

דָּבָר אַחֵר: "**בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ**". כֵּיוָן שֶׁעָבְרוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַיַּרְדֵּן, נִתְקַבְּצוּ כָּל מַלְכֵי כְּנַעַן, וּבָאוּ וְנִלְחֲמוּ עִם יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע יא,א-ה) "וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יָבִין מֶלֶךְ חָצוֹר, וַיִּשְׁלַח אֶל יוֹבָב מֶלֶךְ מָדוֹן, וְאֶל מֶלֶךְ שִׁמְרוֹן, וְאֶל מֶלֶךְ אַכְשָׁף. וְאֶל הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מִצָּפוֹן בָּהָר וּבָעֲרָבָה נֶגֶב כִּנְרוֹת וּבַשְּׁפֵלָה וּבְנָפוֹת דּוֹר מִיָּם. וַיֵּצְאוּ הֵם וְכָל מַחֲנֵיהֶם עִמָּם, עַם רַב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם לָרֹב, וְסוּס וָרֶכֶב רַב מְאֹד. וַיִּוָּעֲדוּ כֹּל הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה". וְאוֹמֵר: (יהושע ט,ב) "וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו, לְהִלָּחֵם עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד." בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, הִתְפַּלֵּל יְהוֹשֻׁעַ, וְדָמְמוּ כֻּלָּן כָּאָבֶן. לְכָךְ נֶאֱמַר "**יִדְמוּ כָּאָבֶן**".

"**עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ, יי**", עַד יַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן, עַד יַעֲבֹר נַחֲלֵי אַרְנוֹן.

"**עַם זוּ קָנִיתָ.**" לְפִי שֶׁכָּל הָעוֹלָם שֶׁלְּךָ, וְאֵין לְךָ עַם אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מג,כא) "עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי".

אַרְבָּעָה נִקְרְאוּ קִנְיָן: יִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ קִנְיָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,טז) "**עַם זוּ קָנִיתָ.**" אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נִקְרֵאת קִנְיָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יד,כב) "וַיְבָרֲכֵהוּ וַיֹּאמַר: בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן, קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ." בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִקְרָא קִנְיָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,נד) "הַר זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ." הַתּוֹרָה נִקְרֵאת קִנְיָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ח,כב) "יי קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ". יָבֹאוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ קִנְיָן, לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרֵאת קִנְיָן, וְיִבְנוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּקְרָא קִנְיָן, בִּזְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת קִנְיָן! לְכָךְ נֶאֱמַר "**עַם זוּ קָנִיתָ.**"

פרק י

(שמות טו,יז) ["**תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ, מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יי, מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ.**"] "**תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ**". נִתְנַבְּאוּ אָבוֹת וְלֹא יָדְעוּ מַה נִּתְנַבְּאוּ: 'תְּבִאֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ' אֵין כָּתוּב כָּן, אֶלָּא "**תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ**". אָמְרוּ: הַבָּנִים נִכְנָסִין וְלֹא הָאָבוֹת. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שיר השירים א,י) "אִם לֹא תֵּדְעִי לָךְ, הַיָּפָה בַּנָּשִׁים, צְאִי לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן, וּרְעִי אֶת גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים." אָמְרוּ: גְּדָיִים נִכְנָסִין וְלֹא תְיָשִׁים.

דָּבָר אַחֵר: "**תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ**", כְּכֻרֵם זֶה, שֶׁהוּא נָטוּעַ שׁוּרוֹת שׁוּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל מח,א-ז) "מִפְאַת קָדִים עַד פְּאַת יָמָּה, יְהוּדָה אֶחָד." "דָּן אֶחָד", "נַפְתָּלִי אֶחָד"...

דָּבָר אַחֵר: "**תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ**", נְטִיעָה שֶׁאֵין בָּהּ נְתִישָׁה,[309] שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה כד,ו) "וּבְנִיתִים וְלֹא אֶהֱרֹס, וּנְטַעְתִּים וְלֹא אֶתּוֹשׁ." (עמוס ט,טו) "וּנְטַעְתִּים עַל אַדְמָתָם, וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד".

"**בְּהַר נַחֲלָתְךָ**", בָּהָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל כ,מ) "כִּי בְהַר קָדְשִׁי, בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל, נְאֻם אֲדֹנָי יי, שָׁם יַעַבְדֻנִי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה בָּאָרֶץ". (יחזקאל יז,כג) "בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶּרִי".

"**נַחֲלָתְךָ**", אַרְבָּעָה נִקְרְאוּ נַחֲלָה: יִשְׂרָאֵל קְרוּיִין נַחֲלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ט,כט) "וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ". בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִקְרָא נַחֲלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**בְּהַר נַחֲלָתְךָ**". אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נִקְרֵאת נַחֲלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כה,יט) "בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יי אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה". הַתּוֹרָה נִקְרֵאת נַחֲלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר כא,יט) "וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל". אָמַר הַקָּדוֹשׁ: יְבֹאוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ נַחֲלָה, לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרֵאת נַחֲלָה, וְיִבְנוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁנִּקְרָא נַחֲלָה, בִּזְכוּת הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת נַחֲלָה, לָכֵן נֶאֱמַר "**בְּהַר נַחֲלָתְךָ**".

"**מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ**". זֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים, שֶׁכִּסֵּא שֶׁלְּמַטָּה הוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד כִּסֵּא שֶׁלְּמַעְלָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים יא,ד) "יי בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ, יי בַּשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ". וְאוֹמֵר: (מלכים א ח,יג) "בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ, מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים."

"**פָּעַלְתָּ יי**". חָבִיב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁכְּשֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ אֶת עוֹלָמוֹ, לֹא בְרָאוֹ אֶלָּא בְּמַאֲמָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים לג,ו) "בִּדְבַר יי שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ". וּלְכְשֶׁבָּרָא לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, כְּבָיְכוֹל פְּעָלָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "**פָּעַלְתָּ יי**". אִי לָהֶם לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם! מָה הֵן שׁוֹמְעִין בְּאָזְנֵיהֶם! שֶׁהָרֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, קְרוּי פְּעָלָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "**פָּעַלְתָּ יי**". וְעָמְדוּ אֵלּוּ וְהֶחֱרִיבוּהוּ, הֵם אָמְרוּ: (תהלים קלז,ז) "עָרוּ, עָרוּ! עַד הַיְסוֹד בָּהּ!"[310] לְעִנְיַן כֵּן, מַהוּ אוֹמֵר? (ירמיה כה,ל) "וְאַתָּה תִּנָּבֵא אֲלֵיהֶם אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם: יי

[309] נְתִישָׁה: עקירה.

[310] עָרוּ: תגלו! תהרסו את הבניין עד שיתגלו יסודותיו.

מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ, שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל נָוֵהוּ, הֵידַד כְּדוֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ."

"**מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ**." חָבִיב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁכְּשֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ אֶת עוֹלָמוֹ, לֹא בָרָאוֹ אֶלָּא בְּיָדוֹ אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מח,יג) "אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ". וּלְכְשֶׁבָּרָא לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, כִּבְיָכוֹל בִּשְׁתֵּי יָדָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "**מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ**." אִימָתַי תִּבְנֶהוּ בִּשְׁתֵּי יָדֶיךָ?

מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְלֶסְטִין שֶׁנִּכְנְסוּ לַפַּלְטְרִין שֶׁלַּמֶּלֶךְ,[311] וּבְזוּז נְכָסָיו שֶׁלַּמֶּלֶךְ, וְהָרְגוּ פְּמִילְיָה שֶׁלַּמֶּלֶךְ,[312] וְהֶחֱרִיבוּ פַּלְטְרִין שֶׁלַּמֶּלֶךְ. לְאַחַר זְמַן, יָשַׁב הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם בַּדִּין. תָּפַשׂ מֵהֶן, הָרַג וְצָלַב מֵהֶן, יָשַׁב בַּפַּלְטְרִין שֶׁלּוֹ, וְאַחַר כָּךְ נִתְוַדְּעָה מַלְכוּתוֹ בָּעוֹלָם. לְכָךְ נֶאֱמַר "**מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ**."

(שמות טו,יח) "**יי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד**." רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: אִלּוּ אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם 'יי מֶלֶךְ לְעוֹלָם וָעֶד', לֹא הָיְתָה אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בָּהֶן לְעוֹלָם. אֶלָּא אָמְרוּ "**יי יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד**", לֶעָתִיד לָבֹא. אֲבָל עַכְשָׁו, עַל עַמְּךָ, עָדְרְךָ, צֹאנְךָ, (תהלים עד,א) "צֹאן מַרְעִיתֶךָ", (דברי הימים ב כ,ז) "זֶרַע אַבְרָהָם אֹהַבֶךָ", בְּנֵי יְחִידְךָ יִצְחָק, עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכֹרְךָ, גֶּפֶן שֶׁהִסַּעְתָּ מִמִּצְרַיִם, (תהלים פ,טז) "וְכַנָּה אֲשֶׁר נָטָעָה יְמִינֶךָ".

"**יי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד**." מִפְּנֵי מָה? (שמות טו,יט) "כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם, וַיָּשֶׁב יי עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם."

(שמות טו,כ) ["**וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת הַתֹּף בְּיָדָהּ, וַתֵּצֶאן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת**."] "**וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה**". וְכִי הֵיכָן מָצִינוּ שֶׁנִּתְנַבְּאת מִרְיָם? אֶלָּא שֶׁאָמְרָה לְאָבִיהָ: סוֹפְךָ אַתָּה מוֹלִיד בֵּן, שֶׁמּוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל מִיָּד מִצְרַיִם. מִיָּד, (שמות ב,א-ג) "וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת בַּת לֵוִי. וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן, וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא, וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים. וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְפִּינוֹ". נָזַף בָּהּ אָבִיהָ, אָמַר לָהּ: "בִּתִּי! הֵיכָן נְבוּאָתִיךְ?" וְעוֹדָהּ מַחְזֶקֶת בִּנְבוּאָתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ב,ד) "וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק, לְדֵעָה מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ." וְאֵין 'יְצִיבָה' אֶלָּא נְבוּאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (עמוס ט,א) "רָאִיתִי אֶת אֲדֹנָי נִצָּב עַל הַמִּזְבֵּחַ". וְאוֹמֵר: (שמואל א ג,י) "וַיָּבֹא יי וַיִּתְיַצַּב וַיִּקְרָא כְּפַעַם בְּפַעַם: שְׁמוּאֵל, שְׁמוּאֵל! וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל: דַּבֵּר כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ." וְאוֹמֵר: (דברים לא,יד) "וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת, קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ, וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד, וַאֲצַוֶּנּוּ. וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ, וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד." (שמות ב,ד) "מֵרָחֹק". אֵין 'מֵרָחֹק' בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ,

[311] פַּלְטְרִין praetorium: ארמון.
[312] פְּמִילְיָה familia: משפחתו ובני ביתו.

שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה לא,ב) "מֵרָחוֹק יי נִרְאָה לִי" (שמות ב,ד) "לְדֵעָה". אֵין 'דֵּעָה' אֶלָּא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה יא,ט) "לֹא יָרֵעוּ וְלֹא יַשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קָדְשִׁי, כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת יי, כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים." וְאוֹמֵר: (חבקוק ב,יד) "כִּי תִּמָּלֵא הָאָרֶץ לָדַעַת אֶת כְּבוֹד יי, כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל יָם." (שמות ב,ד) "מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ." אֵין 'עֲשִׂיָּה' אֶלָּא רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (עמוס ג,ז) "כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יי דָּבָר, כִּי אִם גָּלָה סוֹדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים."

"**אֲחוֹת אַהֲרֹן**", וַהֲלֹא אֲחוֹת שְׁנֵיהֶן הָיְתָה? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֲחוֹת אַהֲרֹן**"? אֶלָּא לְפִי שֶׁנָּתַן נַפְשׁוֹ עַל אֲחוֹתוֹ, נִקְרֵאת אֲחוֹתוֹ עַל שְׁמוֹ.

כַּיּוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (בראשית לד,כה) "וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה". וַהֲלֹא אֲחוֹת כָּל הַשְּׁבָטִים הָיְתָה! וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אֲחֵי דִינָה"? אֶלָּא לְפִי שֶׁנָּתְנוּ נַפְשָׁם עָלֶיהָ, נִקְרֵאת אֲחוֹתָם עַל שְׁמָם.

כַּיּוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (במדבר כה,יח) "וְעַל דִּבְרַ כָּזְבִּי בַת נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם". וְכִי אֲחוֹתָם הָיְתָה? וַהֲלֹא בַּת רֹאשׁ אֲמוֹת בֵּית אָב הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת". וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אֲחוֹתָם"? אֶלָּא לְפִי שֶׁנָּתְנָה נַפְשָׁהּ עַל אֲמָתָהּ, נִקְרֵאת אֲמָתָהּ עַל שְׁמָהּ.

"**אֶת הַתֹּף בְּיָדָהּ**". וְכִי מְנַיִן לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל תֻּפִּים וּמְחוֹלוֹת בַּמִּדְבָּר? אֶלָּא שֶׁהַצַּדִּיקִים מֻבְטָחִים וְיוֹדְעִים, שֶׁהַמָּקוֹם עוֹשֶׂה נִסִּים וּגְבוּרוֹת עִם יְצִיאָתָן מִמִּצְרַיִם, וְהִתְקִינוּ לָהֶם תֻּפִּים וּמְחוֹלוֹת.

(שמות טו,כא) "**וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם: שִׁירוּ לַיי, כִּי גָאֹה גָּאָה! סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם!**" מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכֹּשֵׁם שֶׁאָמַר מֹשֶׁה שִׁירָה לָאֲנָשִׁים, כָּךְ אָמְרָה מִרְיָם שִׁירָה לַנָּשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,כ) "**וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם: שִׁירוּ לַיי, כִּי גָאֹה גָּאָה! סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם!**" חַסְלַת מַסֶּכְתָּא דְשִׁירָה.

מַסֶּכְתָּא דְוַיַּסַּע

פרק א

(שמות טו,כב) "**וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף, וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר, וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר, וְלֹא מָצְאוּ מָיִם.**" "**וַיַּסַּע מֹשֶׁה**". אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ: זוֹ נְסִיעָה, נָסְעוּ יִשְׂרָאֵל עַל פִּי מֹשֶׁה, וּשְׁאָר כָּל הַמַּסָּעוֹת כֻּלָּן, לֹא נָסְעוּ אֶלָּא עַל פִּי הַגְּבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר ט,כג) "עַל פִּי יי יַחֲנוּ, וְעַל פִּי יי יִסָּעוּ." אֲבָל נְסִיעָה זוֹ, לֹא נָסְעוּ אֶלָּא עַל פִּי מֹשֶׁה. לְכָךְ נֶאֱמַר "**וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל**".

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עַל פִּי הַגְּבוּרָה נָסְעוּ, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּמָקוֹם בִּשְׁנַיִם וּבִשְׁלֹשָׁה, שֶׁלֹּא נָסְעוּ אֶלָּא עַל פִּי הַגְּבוּרָה. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל**"? אֶלָּא לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן

שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁכֵּיוָן שֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה (דברים ב,כד) "קוּמוּ סְעוּ", לֹא אָמְרוּ: הֵיאָךְ אָנוּ יוֹצְאִין בַּמִּדְבָּר, וְאֵין בְּיָדֵינוּ מְחִיָּה לַדֶּרֶךְ? אֶלָּא הֶאֱמִינוּ וְהָלְכוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה. עֲלֵיהֶם מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה: (ירמיה ב,ב) "הָלוֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יי: זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ, אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ, לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר, בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה."

וְכֵן מָצִינוּ, שֶׁחָזַר מַסָּעָן לַאֲחוֹרֵיהֶם שְׁלֹשָׁה מַסָּעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר לג,ח-י) "וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם הַמִּדְבָּרָה, וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר אֵתָם, וַיַּחֲנוּ בְמָרָה. וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה, וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים, וַיַּחֲנוּ שָׁם. וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ עַל יַם סוּף." וְכֵן מָצִינוּ, שֶׁחָזְרוּ לִכְבוֹדוֹ שֶׁלְּאַהֲרֹן לִקְבוּרָתוֹ שְׁמוֹנָה מַסָּעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים י,ו) "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה, שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם, וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו." וְכִי בְּמוֹסֵרָה מֵת? וַהֲלֹא לֹא מֵת אֶלָּא בְּהֹר הָהָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר לג,לח) "וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל הֹר הָהָר עַל פִּי יי, וַיָּמָת שָׁם"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "שָׁם מֵת אַהֲרֹן"? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁחָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם לִכְבוֹדוֹ שֶׁלְּאַהֲרֹן לִקְבוּרָתוֹ שְׁמוֹנָה מַסָּעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר לג,לא-לז) "וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת, וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן. וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן, וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד. וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד, וַיַּחֲנוּ בְּיָטְבָתָה. וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה, וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה. וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה, וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר. וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר, וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר צִן הִוא קָדֵשׁ. וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ אֱדוֹם."

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עַל פִּי הַגְּבוּרָה נָסְעוּ, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּמָקוֹם בִּשְׁנַיִם וּבִשְׁלֹשָׁה. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל**"? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁהִסִּיעָן מֹשֶׁה בְּמַקֵּל עַל כָּרְחָן, שֶׁכֵּיוָן שֶׁרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים שֶׁהָיוּ מַעֲבִידִין בָּהֶן בְּפֶרֶךְ וּבַעֲבוֹדָה קָשָׁה, כֻּלָּן פְּגָרִים מֵתִים מַטָּלִין עַל שְׂפַת הַיָּם, אָמְרוּ: כְּמֵדַּמִּין אָנוּ שֶׁלֹּא נִשְׁתַּיֵּר אָדָם בְּמִצְרַיִם! (במדבר יד,ד) "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה!" וְנֶעֱשָׂה לָנוּ עֲבוֹדָה זָרָה, וְתֵרֵד בְּרֹאשֵׁנוּ וְנַחְזֹר לְמִצְרַיִם! יָכֹל שֶׁאָמְרוּ? הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (נחמיה ט,יז-יח) "וַיְמָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ, וְלֹא זָכְרוּ נִפְלְאֹתֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּהֶם, וַיַּקְשׁוּ אֶת עָרְפָּם, וַיִּתְּנוּ רֹאשׁ לָשׁוּב לְעַבְדָתָם בְּמִרְיָם, וְאַתָּה, אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת, חַנּוּן וְרַחוּם, אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד, וְלֹא עֲזַבְתָּם. אַף כִּי עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה, וַיֹּאמְרוּ: זֶה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הֶעֱלְךָ מִמִּצְרַיִם, וַיַּעֲשׂוּ נָאֲצוֹת גְּדֹלוֹת."

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן אִלְעַאי אוֹמֵר: עֲבוֹדָה זָרָה עָבְרָה בַיָּם עִם יִשְׂרָאֵל, וְהִסִּיעָהּ מֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף**", מִדָּבָר שֶׁהָיָה עִם יִשְׂרָאֵל בַּיָּם סוּף, וְאֵי זוֹ זוֹ? זוֹ עֲבוֹדָה זָרָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות טו,כב) "**וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף**".

[313] כּוֹב: יש בתנחומא גירסה 'כזב'. מדבר שיש בו מראות תעתועים.

"**וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר**", זֶה מִדְבַּר כּוֹב.[313] אָמְרוּ עָלָיו עַל מִדְבַּר כּוֹב, שֶׁהָיָה שְׁמוֹנָה מֵאוֹת פַּרְסָה עַל שְׁמוֹנָה מֵאוֹת פַּרְסָה, כֻּלּוֹ מָלֵא נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ח,טז) "הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב, וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין מָיִם, הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ." וְאוֹמֵר: (ישעיה ל,ו) "מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב, בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה,[314] לָבִיא וְלַיִשׁ מֵהֶם, אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף", אֵין אֶפְעֶה אֶלָּא עֶכֶס. אָמְרוּ שֶׁעֶכֶס זֶה רוֹאֶה צֵל עוֹף שֶׁהוּא פּוֹרֵחַ בָּאֲוִיר, מִיָּד מִתְחַבֵּר, וְנוֹשֵׁר אֲבָרִין אֲבָרִין.[315] וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא אָמְרוּ: (ירמיה ב,ו) "אֵיֵה יי הַמַּעֲלֶה אוֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, הַמּוֹלִיךְ אוֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר, בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה, בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת". מַהוּ 'צַלְמָוֶת'? מְקוֹם צֵל וְעִמּוֹ מָוֶת.

אָמַר רַבִּי אַבָּא: הַדָּבָר הַזֶּה הֵסִיחַ רַבֵּנוּ הַגָּדוֹל: אָדָם אֶחָד הָיָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ מְרוּטָה. פַּעַם אַחַת, עָלָה לְרֹאשׁ הָהָר לְלַקֵּט עֵצִים, וְרָאָה אֶת הַנָּחָשׁ יָשֵׁן, וְהַנָּחָשׁ לֹא רָאָהוּ, מִיָּד נָשַׂר שְׂעַר רֹאשׁוֹ. וְלֹא צָמַח בּוֹ שֵׂעָר עַד יוֹם מוֹתוֹ, וְהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ 'מְרוּטָה'.

"**וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר, וְלֹא מָצְאוּ מָיִם.**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: כִּשְׁמוּעוֹ. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: וְהֲלֹא הַמַּיִם תַּחַת רַגְלֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ, וְהָאָרֶץ אֵינָהּ צָפָּה אֶלָּא עַל הַמַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלו,ו) "לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם"! הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְלֹא מָצְאוּ מָיִם**"? אֶלָּא כְּדֵי לְיַגְּעָן.

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: מַיִם שֶׁנִּטְלוּ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַגְּזָרִים שָׁלְמוּ מֵהֶן בְּאוֹתָהּ שָׁעָה.[316] הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְלֹא מָצְאוּ מָיִם**"? שֶׁאַף בִּכְלֵיהֶם לֹא מָצְאוּ מַיִם. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה יד,ג) "וַאֲדִירֵיהֶם שָׁלְחוּ צְעִירֵיהֶם לַמָּיִם, בָּאוּ עַל גֵּבִים, לֹא מָצְאוּ מַיִם, שָׁבוּ כְלֵיהֶם רֵיקָם".

דּוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת אָמְרוּ: "**וְלֹא מָצְאוּ מַיִם**", דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלוּ לַמַּיִם. וּמְנַיִן שֶׁנִּמְשְׁלוּ לַמַּיִם? שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נה,א) "הוֹי כָּל צָמֵא, לְכוּ לַמַּיִם!" לְפִי שֶׁפָּרְשׁוּ מִדִּבְרֵי תוֹרָה שִׁלְשֶׁת יָמִים, לְכָךְ מָרְדוּ. וּלְפִי כָךְ הִתְקִינוּ הַזְּקֵנִים וְהַנְּבִיאִים, שֶׁיְּהוּ קוֹרִין בַּתּוֹרָה בַּשַּׁבָּת, בַּשֵּׁנִי וּבַחֲמִישִׁי. הָא כֵיצַד? קוֹרִין בַּשַּׁבָּת, וּמַפְסִיקִין לְאַחַר שַׁבָּת, קוֹרִין בַּשֵּׁנִי, וּמַפְסִיקִין בַּשְּׁלִישִׁי וּבָרְבִיעִי, קוֹרִין בַּחֲמִישִׁי, וּמַפְסִיקִין בַּשִּׁשִּׁי.

(שמות טו,כג) ["**וַיָּבֹאוּ מָרָתָה, וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה, כִּי מָרִים הֵם, עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מָרָה.**"] "**וַיָּבֹאוּ מָרָתָה**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: לִשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת בָּאוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,כג) "**וַיָּבֹאוּ מָרָתָה, וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה, כִּי מָרִים הֵם, עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מָרָה.**" רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: לֹא בָאוּ אֶלָּא לְמָקוֹם אֶחָד בִּלְבָד.

[313] מִדְבַּר כּוֹב: נעשה כמו מכושף.

[314] מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב בכתבי יד: משא מדבר נגב.

[315] מִתְחַבֵּר: נעשה כמו מכושף.

[316] מַיִם שֶׁנִּטְלוּ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַגְּזָרִים שָׁלְמוּ מֵהֶן: מים מתוקים שהומצאו להם כשעברו בין גזרי ים סוף ואספו בכליהם אזלו להם.

(שמות טו,כד) "**וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵאמֹר: מַה נִּשְׁתֶּה?**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: הָיָה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל לְהִתְמַלֵּךְ בַּגְּדוֹל שֶׁבָּהֶם תְּחִלָּה. "**לֵאמֹר: מַה נִּשְׁתֶּה?**" אֶלָּא עָמְדוּ וְאָמְרוּ דִּבְרֵי תַּרְעֹמֶת עַל מֹשֶׁה. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: לְמַדְתָּ הֵיאַךְ יִשְׂרָאֵל בְּדִבְרֵי תַּרְעֹמֶת עַל מֹשֶׁה.[317] וְלֹא עַל מֹשֶׁה בִּלְבַד אָמְרוּ, אֶלָּא עַל הַגְּבוּרָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: "**לֵאמֹר: מַה נִּשְׁתֶּה?**"

(שמות טו,כה) "**וַיִּצְעַק אֶל יי, וַיּוֹרֵהוּ יי עֵץ, וַיַּשְׁלֵךְ אֶל הַמַּיִם, וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם; שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט, וְשָׁם נִסָּהוּ.**" "**וַיִּצְעַק אֶל יי**", מִכָּן שֶׁאֵין הַצַּדִּיקִין קְשִׁין לְקַבֵּל.

לְפִי דַּרְכְּךָ אַתְּ לָמֵד, שֶׁתְּפִלַּת צַדִּיקִים קְצָרָה. מַעֲשֶׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד, שֶׁעָבַר לִפְנֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְקִצֵּר בִּבְרָכוֹתָיו. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבִּי! רָאִיתָ פְּלוֹנִי שֶׁקִּצֵּר בִּבְרָכוֹתָיו! וְהָיוּ אוֹמְרִים עָלָיו: תִּלְמִיד חָכָמִים זֶה? אָמַר לָהֶם: לֹא קִצֵּר זֶה יוֹתֵר מִמֹּשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יב,יג) "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ."

שׁוּב מַעֲשֶׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד, שֶׁעָבַר לִפְנֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְהָיָה מַאֲרִיךְ בִּבְרָכוֹתָיו. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבִּי! רָאִיתָ פְּלוֹנִי שֶׁהֶאֱרִיךְ בִּבְרָכוֹתָיו? וְהָיוּ אוֹמְרִין עָלָיו: מַאֲרָכָן הוּא זֶה! אָמַר לָהֶם: לֹא הֶאֱרִיךְ זֶה יוֹתֵר מִמֹּשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ט,כה) "וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יי אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֵת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי, כִּי אָמַר יי לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם." הֲרֵי זֶה לְהַאֲרִיךְ.

שֶׁהָיָה אוֹמֵר: יֵשׁ שָׁעָה לְקַצֵּר, וְיֵשׁ שָׁעָה לְהַאֲרִיךְ.

"**וַיּוֹרֵהוּ יי עֵץ**", רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: זֶה עֵץ שֶׁלַּעֲרָבָה. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: זֶה עֵץ שֶׁלַּזַּיִת, שֶׁאֵין לְךָ מַר יָתֵר מִן הַזַּיִת. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר: זֶה עֵץ שֶׁלְּהַרְדּוּפָנִי.[318] רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: דָּבָר מִן הַתּוֹרָה הֶרְאָהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "**וַיּוֹרֵהוּ יי עֵץ**". 'וַיּוֹרֵאהוּ יי עֵץ' אֵינוֹ אוֹמֵר, אֶלָּא "**וַיּוֹרֵהוּ**", כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ד,ד) "וַיֹּרֵנִי, וַיֹּאמֶר לִי: יִתְמָךְ דְּבָרַי לִבֶּךָ, שְׁמֹר מִצְוֹתַי וָחְיֵה!" רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: זֶה עֵץ קָתְרוֹס.[319] וְיֵשׁ אוֹמְרִים: עֵקֶר תְּאֵנָה וְעֵקֶר רִמּוֹן. דּוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת אוֹמְרִין: הֶרְאָהוּ דִּבְרֵי תוֹרָה, שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְעֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ג,יח) "עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ, וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר."

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: בֹּא וּרְאֵה, כַּמָּה מְפֹרָשִׁין דַּרְכֵי הַמָּקוֹם מִדַּרְכֵי בָּשָׂר וָדָם![320] בָּשָׂר וָדָם, בַּמָּתוֹק מְרַפֵּא אֶת הַמַּר, אֲבָל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא בַּמַּר הוּא מְרַפֵּא אֶת הַמַּר. הָא כְאֵיזֶה צַד? נוֹתֵן דָּבָר הַמַּחֲבִּל לְתוֹךְ דָּבָר שֶׁנִּתְחַבֵּל, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת בּוֹ נֵס. כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (ישעיה לח,כא) "וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ: יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים, וְיִמְרְחוּ

[317] לְמַדְתָּ הֵיאַךְ: רגילים היו.
[318] הַרְדּוּפָנִי: הרדוף הנחלים, שעליו רעילים.
[319] קָתְרוֹס. kédros: ארז.
[320] מְפֹרָשִׁין: נבדלים, שונים.

עַל הַשְּׁחִין, וְיֶחִי."[321] וַהֲלֹא בָּשָׂר חַי, כְּשֶׁאַתָּה נוֹתֵן עָלָיו דְּבֶלֶת תְּאֵנִים, מִיָּד הוּא נִסְרָח? הָא כְאֵיזֶה צַד? נוֹתֵן דָּבָר הַמְחַבֵּל לְתוֹךְ דָּבָר שֶׁנִּתְחַבֵּל, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת בּוֹ נֵס. כַּיּוֹצֵא בּוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (מלכים ב ב,כא) "וַיֵּצֵא אֶל מוֹצָא הַמַּיִם, וַיַּשְׁלֵךְ שָׁם מֶלַח, וַיֹּאמֶר: כֹּה אָמַר יי: רִפֵּאתִי לַמַּיִם הָאֵלֶּה, לֹא יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת." וַהֲרֵי הַמַּיִם הַיָּפִין, כֵּיוָן שֶׁאַתָּה נוֹתֵן בָּהֶם מֶלַח, מִיָּד הֵם נִסְרָחִין! הָא כְאֵיזֶה צַד? נוֹתֵן דָּבָר הַמְחַבֵּל לְתוֹךְ דָּבָר שֶׁנִּתְחַבֵּל, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת בּוֹ נֵס.

"**וַיַּשְׁלֵךְ אֶל הַמַּיִם**". אֲחֵרִים אוֹמְרִים: הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְחַנְּנִים וּמִתְגָּרְרִין לִפְנֵי אֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם, כְּבֶן שֶׁהוּא מִתְחַנֵּן לִפְנֵי אָבִיו, וּכְתַלְמִיד שֶׁמִּתְגָּרֵר לִפְנֵי רַבּוֹ.[322] כָּךְ הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְחַנְּנִין וּמִתְגָּרְרִין לִפְנֵי אֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְאוֹמְרִים לְפָנָיו: 'רִבּוֹנֵנוּ! חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ, שִׁנְתְּרַעַמְנוּ לְפָנֶיךָ עַל הַמַּיִם.' "**וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם**", רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מָרִים נִהְיוּ לְפִי שָׁעָה וְנִמְתָּקוּ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: מָרִים הָיוּ מִתְּחִלָּתָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**הַמַּיִם**", "**הַמַּיִם**", שְׁנֵי פְּעָמִים.

"**שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט**", "חֹק", זֶה הַשַּׁבָּת; "**וּמִשְׁפָּט**", זֶה כִּבּוּד אָב וָאֵם. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "חֹק", אֵלּוּ עֲרָיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא יח,ל) "לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם, וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם, אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם." "**וּמִשְׁפָּט**", אֵלּוּ דִּינֵי אֲנָסִין, וְדִינֵי קְנָסוֹת, וְדִינֵי חַבָּלוֹת.

"**וְשָׁם נִסָּהוּ**." שָׁם נִשָּׂא לוֹ גְּדֵלָה. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים ב כה,כא) "נָשָׂא אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת מָלְכוֹ אֶת רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ יְהוּדָה, וַיֹּצֵא אֹתוֹ מִבֵּית הַכְּלוּא." וְאוֹמֵר: (במדבר ד,כב) "נָשֹׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן". רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: וַהֲלֹא הַגְּדֵלָה אֵינָהּ תְּלוּיָה אֶלָּא בְּשִׂי"ן, וְכָן לֹא כָתוּב אֶלָּא בְּסָמֶ"ךְ! וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְשָׁם נִסָּהוּ**"? שָׁם נִסָּה הַמָּקוֹם אֶת יִשְׂרָאֵל.

(שמות טו,כו) ["**וַיֹּאמֶר: אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יי אֱלֹהֶיךָ, וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה, וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו, וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו, כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם, לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ, כִּי אֲנִי יי רֹפְאֶךָ.**"] "**וַיֹּאמֶר: אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע**". מִכָּן אָמְרוּ: שָׁמַע אָדָם מִצְוָה אַחַת, מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ מִצְוֹת הַרְבֵּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע**". "**לְקוֹל יי אֱלֹהֶיךָ**", אֵלּוּ עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, שֶׁנִּתְּנוּ מִפֶּה לְפֶה בַּעֲשָׂרָה קוֹלוֹת. "**וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה**", אֵלּוּ אַגָּדוֹת מְשֻׁבָּחוֹת, הַנִּשְׁמָעוֹת בְּאָזְנֵי כָל אָדָם. "**וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו**", אֵלּוּ גְּזֵרוֹת. "**וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו**", אֵלּוּ הֲלָכוֹת. "**כָּל הַמַּחֲלָה**

[321] דְּבֶלֶת תְּאֵנִים: גוש של תאנים מיובשות.
[322] מִתְגָּרֵר: מסתרע על הארץ ומתחנן.

אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם, לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ", הָא אִם אָשִׂים, "**כִּי אֲנִי יי רֹפְאֶךָ**." דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**אִם שָׁמוֹעַ**", יָכֹל רְשׁוּת? תַּלְמוּד לוֹמַר "**תִּשְׁמַע**", חוֹבָה וְלֹא רְשׁוּת.

דָּבָר אַחֵר: "**תִּשְׁמַע**", זֶה הַכְּלָל שֶׁכָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ כְּלוּלָה בּוֹ.

"**לְקוֹל יי אֱלֹהֶיךָ**", מְלַמֵּד הַכָּתוּב, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא שׁוֹמֵעַ לְקוֹל הַגְּבוּרָה, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ עוֹמֵד וּמְשַׁמֵּשׁ לִפְנֵי חַי וְקַיָּם לָעוֹלָמִים.

"**וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה**", זֶה מַשָּׂא וּמַתָּן. מְלַמֵּד שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה, וְרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ קִיֵּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. "**וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו**", אֵלּוּ הֲלָכוֹת. "**וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו**", אֵלּוּ עֲרָיוֹת.

"**כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם, לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ**". וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**כִּי אֲנִי יי רֹפְאֶךָ**"? אֶלָּא אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: אֱמֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל: דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁנָּתַתִּי לָכֶם, חַיִּים הֵם לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ד,כב) "כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם", וּרְפוּאָה הִיא לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ג,י) "רִפְאוּת תְּהִי לְשָׁרֶךָ, וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ."[323]

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: הָא אִם אֵין בָּהֶם מַחֲלָה, מִפְּנֵי מָה הֵם צְרִיכִין רְפוּאָה? אֶלָּא "**כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם, לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ**", בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאִם אָשִׂים, "**כִּי אֲנִי יי רֹפְאֶךָ**", לָעוֹלָם הַבָּא.

שִׁמְעוֹן בֶּן עַזַּאי אוֹמֵר: "**שָׁמוֹעַ**", וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**תִּשְׁמַע**"? מִכָּן אָמְרוּ: רָצָה אָדָם לִשְׁמֹעַ, מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ לְאַחַר זְמַן, לִשְׁכֹּחַ, מְשַׁכְּחִין אוֹתוֹ לְאַחַר זְמַן? תַּלְמוּד לוֹמַר "**וְהָיָה**", מִיָּד הָיָה. הָא כֵּיצֵד צַד? רָצָה לִשְׁמֹעַ, מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ מִיָּד; לִשְׁכֹּחַ, מְשַׁכְּחִין אוֹתוֹ מִיָּד.

וְהוּא הָיָה אוֹמֵר: רוֹצֶה אָדָם לִשְׁמֹעַ בְּטוֹבָתוֹ, מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ בְּטוֹבָתוֹ וְשֶׁלֹּא בְטוֹבָתוֹ, לִשְׁכֹּחַ בְּטוֹבָתוֹ, מְשַׁכְּחִין אוֹתוֹ שֶׁלֹּא בְטוֹבָתוֹ. הָרְשׁוּת נְתוּנָה. (משלי ג,לד) "אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ, וְלַעֲנָוִים יִתֵּן חֵן."

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: (שמות כב,כה) "אִם חָבֹל תַּחְבֹּל", אִם חָבַלְתָּ חֲבוּלָה אַחַת, סוֹף שֶׁחוֹבְלִין בְּךָ חֲבוּלוֹת הַרְבֵּה.

פרק ב

(שמות טו,כז) ["**וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה, וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם, וְשִׁבְעִים תְּמָרִים, וַיַּחֲנוּ שָׁם עַל הַמָּיִם.**"] "**וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה, וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם**". מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁאוֹתוֹ מָקוֹם

[323] שָׁרֶךָ: הטבור שלך.

מְהֻלָּל בְּמַיִם מִכָּל הַמְקוֹמוֹת. תֵּדַע שֶׁכֵּן, שֶׁהֲרֵי הָיוּ שָׁם שְׁנֵים עָשָׂר מַבּוּעִין,[324] וְלֹא סָפְקוּ אֶלָּא לְשִׁבְעִים דְּקָלִין.[325] כֵּיוָן שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל, וְשָׂרוּ עֲלֵיהֶן שִׁשִּׁים רִבּוֹא בְנֵי אָדָם, וְסָפְקוּ לָהֶם וְלָנוּ וְשָׁנוּ וְשִׁלֵּשׁוּ!

"**וַיַּחֲנוּ שָׁם עַל הַמָּיִם**." לְעוֹלָם אֵין יִשְׂרָאֵל שׁוֹרִין אֶלָּא עַל הַמַּיִם. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: מִיּוֹם שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ אֶת עוֹלָמוֹ, בָּרָא שָׁם שְׁנֵים עָשָׂר מַבּוּעִין, כְּנֶגֶד שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יַעֲקֹב, שִׁבְעִים דְּקָלִין, כְּנֶגֶד שִׁבְעִים זְקֵנִים. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וַיַּחֲנוּ שָׁם עַל הַמָּיִם**"? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ עוֹסְקִין בְּדִבְרֵי תוֹרָה שֶׁנִּתַּן לָהֶם בְּמָרָה.

(שמות טז,א) "**וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם, וַיָּבֹאוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַּר סִין, אֲשֶׁר בֵּין אֵילִם וּבֵין סִינָי, בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם**." לָמָּה נֶאֱמַר "**יוֹם**"? מַגִּיד שֶׁבְּאוֹתוֹ הַיּוֹם אֵרְעָה לִהְיוֹת שַׁבָּת, שֶׁהֵיא סְדוּרָה וּבָאָה מִיּוֹם שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ אֶת עוֹלָמוֹ, עַד שֶׁנִּתְּנָה לָהֶם תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל בְּעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם בְּאִיָּר.

דָּבָר אַחֵר: "**בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ**". וְלָמָּה נֶאֱמַר "**יוֹם**"? לֵידַע בְּאֵיזֶה יוֹם נִתְּנָה תוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל. נִיסָן שֶׁיָּצְאוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, אֵרַע לִהְיוֹת בַּחֲמִשָּׁה בַּשַּׁבָּת. הִשְׁלִים נִיסָן, אֵרַע אִיָּר לִהְיוֹת בַּשַּׁבָּת. חָסֵר אִיָּר, אֵרַע סִיוָן לִהְיוֹת בְּאֶחָד בַּשַּׁבָּת. וְאוֹמֵר: (במדבר לג,ג) "מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה".[326] וְאוֹמֵר: (שמות טז,א) "בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם." וְאוֹמֵר: (שמות יט,א) "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". נִמְצֵאתָ אוֹמֵר, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי, בַּשִּׁשִּׁי בַּחֹדֶשׁ, בַּשִּׁשִּׁי בַּשַּׁבָּת.

דָּבָר אַחֵר: "**בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ**". לָמָּה נֶאֱמַר "**יוֹם**"? לֵידַע בְּאֵי זֶה יוֹם יָרַד הַמָּן לְיִשְׂרָאֵל. חֲרָרָה שֶׁנִּטְלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם,[327] אָכְלוּ מִמֶּנָּה שִׁלשִׁים וְאֶחָד יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב,לט) "וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת, כִּי לֹא חָמֵץ, כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם, וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ, וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם." וְאוֹמֵר: (שמות טז,א) "לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם." וּבְצִדּוֹ, מַה הוּא אוֹמֵר? (שמות טז,ד) "הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם". רַבִּי שִׁילָא אוֹמֵר: נִתְפָּרְנְסוּ מִמֶּנָּה שִׁשִּׁים וְאַחַת סְעוּדוֹת.

(שמות טז,ב) "**וַיִּלֹּנוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: הָיָה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל לְהַמְלִךְ בַּגְּדוֹל שֶׁבָּהֶם 'מַה נֹּאכַל?' אֶלָּא עָמְדוּ וְאָמְרוּ דִּבְרֵי תַּרְעֹמֶת עַל מֹשֶׁה. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: לְמוּדִין הָיוּ יִשְׂרָאֵל לִהְיוֹת אוֹמְרִים דִּבְרֵי תַּרְעֹמֶת עַל מֹשֶׁה, וְלֹא עַל מֹשֶׁה בִּלְבַד אָמְרוּ, אֶלָּא אַף עַל אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר:

[324] מַבּוּעִין: מעיינות.
[325] סָפְקוּ: הספיקו.
[326] בכתב יד מינכן: ממחרת השבת.
[327] חֲרָרָה: פיתה האפויה על גחלים.

(שמות טז,ג) "**וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מִי יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד יי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר, בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשׂבַע? כִּי הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה, לְהָמִית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב.**" אָמְרוּ לָהֶם: לְוַי מַתְנוּ בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי אֲפֵלָה שֶׁלְּמִצְרַיִם!

"**בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: וְכִי תְּאֵבִים הָיוּ לְאֹכַל בָּשָׂר? אֶלָּא בְּדִוּ וְאָמְרוּ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: עֲבָדִים הָיוּ יִשְׂרָאֵל לַמְּלָכִים בְּמִצְרַיִם: יוֹצְאִין לַשּׁוּק, נוֹטְלִין פַּת וּבָשָׂר וְדָגִים, וְכָל דָּבָר, וְאֵין בִּרְיָה מוֹחָה בְיָדָם! יוֹצְאִין לַשָּׂדֶה, נוֹטְלִים עֲנָבִים וּתְאֵנִים וְרִמּוֹנִים וְכָל דָּבָר, וְאֵין בִּרְיָה מוֹחָה בְיָדָם!

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: תֵּדַע שֶׁלֹּא נִתַּן לָהֶם אֶלָּא בַּאֲחֲרוֹנָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: (במדבר יא,ה) "אֵת הַקִּשָּׁאִים", שֶׁהָיוּ קָשִׁים לִמְעֵיהֶם.

"**כִּי הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה**", תֹּהוּ שֶׁאֵין בּוֹ כְלוּם!

"**לְהָמִית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב.**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אֵין לְךָ מִיתָה קָשָׁה מִמִּיתַת רָעָב, שֶׁנֶּאֱמַר: (איכה ד,ט) "טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב, שֶׁהֵם יָזֵבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי."

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**בָּרָעָב**", בָּא עָלֵינוּ רָעָב אַחַר רָעָב, דָּבָר אַחַר דָּבָר, חֹשֶׁךְ אַחַר חֹשֶׁךְ.

פרק ג

(שמות טז,ד) "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם, וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ, הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי, אִם לֹא.**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: הֲרֵינִי נִגְלֶה מִיָּד וְאֵינִי מְעַכֵּב. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: אֵינוֹ אוֹמֵר "**הִנְנִי**" אֶלָּא בִּזְכוּת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב.

"**לָכֶם**", רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: בְּוַדַּאי אֵינוֹ רָאוּי לָכֶם. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: אֵינוֹ אוֹמֵר "**לָכֶם**" אֶלָּא בִּזְכוּת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב.

"**מִן הַשָּׁמָיִם**", מֵאוֹצָר הַטּוֹב שֶׁלַּשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כח,יב) "יִפְתַּח יי לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב". רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: בֹּא וּרְאֵה, כַּמָּה חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם! וּלְפִי שֶׁהֵן חֲבִיבִין עָלָיו, שִׁנָּה לָהֶם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: עָשָׂה לָהֶם תַּחְתּוֹנִים עֶלְיוֹנִים, וְעֶלְיוֹנִים תַּחְתּוֹנִים. לְשֶׁעָבַר, הָיָה הַלֶּחֶם עוֹלֶה מִן הָאָרֶץ, וְהַטַּל יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לג,כח) "אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ, אַף שָׁמָיו יַעַרְפוּ טָל." וְעַתָּה נִתְחַלְּפוּ הַדְּבָרִים, הִתְחִיל הַלֶּחֶם יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם, וְהַטַּל עוֹלֶה מִן הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טז,ד) "הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם". וְאוֹמֵר: (שמות טז,יד) "וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל". "**וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ**", שֶׁלֹּא יִהְיוּ יוֹצְאִין לַחֲצֵרוֹת וּמְלַקְּטִין, אֶלָּא יִהְיוּ יוֹצְאִין לַמִּדְבָּרוֹת וּמְלַקְּטִין.

"**דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: כְּדֵי שֶׁיִּלָּקֵט אָדָם מֵהַיּוֹם לְמָחָר, כְּעֵין מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: כְּדֵי שֶׁלֹּא יִלָּקֵט אָדָם מֵהַיּוֹם לְמָחָר כְּעֵין מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "**דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ**". מִי שֶׁבָּרָא יוֹם, בָּרָא פַּרְנָסָתוֹ. מִכָּן הָיָה רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַה יֹּאכַל הַיּוֹם וְאוֹמֵר: מָה אוֹכַל לְמָחָר? הֲרֵי זֶה מְחֻסַּר אֱמָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ, הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי, אִם לֹא**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: שָׁנָה אָדָם שְׁתֵּי הֲלָכוֹת בַּשַּׁחֲרִית וּשְׁתֵּי הֲלָכוֹת בָּעַרְבִית, וְעָסַק בִּמְלַאכְתּוֹ כָּל הַיּוֹם, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ קִיֵּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. מִכָּן הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: לֹא נִתְּנָה תוֹרָה לִדְרֹשׁ אֶלָּא לְאוֹכְלֵי הַמָּן. הָא כֵיצַד? הָיָה יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ, וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מֵהֵיכָן אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה, וּמֵהֵיכָן הָיָה לוֹבֵשׁ וּמִתְכַּסֶּה. הָא לֹא נִתְּנָה תוֹרָה לִדְרֹשׁ אֶלָּא לְאוֹכְלֵי הַמָּן. וּשְׁנַיִם לָהֶם, אוֹכְלֵי תִרוּמָה. (שמות טז,ה) ["**וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי, וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ, וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם.**"] "**וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ**". מִכָּן שֶׁיְּעֶרֶב אָדָם מֵעֶרֶב שַׁבָּת לַשַּׁבָּת. "**וְהָיָה מִשְׁנֶה**", לֶחֶם מִשְׁנֶה. אַתָּה אוֹמֵר לֶחֶם מִשְׁנֶה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לֶחֶם כָּפוּל? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות טז,כב) "שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד", הֲרֵי לֶחֶם כָּפוּל אָמוּר; הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהָיָה מִשְׁנֶה**"? לֶחֶם שֶׁהוּא מִשְׁנֶה.

כֵּיצַד? בְּכָל יוֹם הָיָה בּוֹ עֹמֶר אֶחָד, וּבַשַּׁבָּת שְׁנֵי עֳמָרִים; בְּכָל יוֹם הָיָה רֵיחוֹ נוֹדֵף, וּבַשַּׁבָּת בְּיוֹתֵר; בְּכָל יוֹם הָיָה מַצְהִיל כַּזָּהָב, וּבַשַּׁבָּת בְּיוֹתֵר.[328]

(שמות טז,ו) "**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: עֶרֶב, וִידַעְתֶּם כִּי יי הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.**" אִמְרוּ לָהֶם: עַד שֶׁאַתֶּם יְשֵׁנִים בְּמִטּוֹתֵיכֶם, הַמָּקוֹם מְפַרְנֵס אֶתְכֶם.

"**וִידַעְתֶּם כִּי יי הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.**" מִכָּן אַתָּה לָמֵד, שֶׁשִּׁקּוּלָה יְצִיאַת מִצְרַיִם כְּנֶגֶד כָּל הַנִּסִּין וְהַגְּבוּרוֹת שֶׁעָשָׂה הַמָּקוֹם לְיִשְׂרָאֵל.

(שמות טז,ז) ["**וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד יי, בְּשָׁמְעוֹ אֶת תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל יי; וְנַחְנוּ מָה, כִּי תַלִּינוּ עָלֵינוּ?**"] "**וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד יי**". מִכָּן אַתָּה לָמֵד, שֶׁבְּפָנִים מְאִירוֹת נִתַּן הַמָּן לְיִשְׂרָאֵל.

הַשְּׁלָו, שֶׁשָּׁאֲלוּ אוֹתוֹ מִמְּלֹא מֵעַיִם, נִתַּן לָהֶם בְּפָנִים חֲשׁוּכוֹת, אֲבָל הַמָּן, שֶׁשָּׁאֲלוּ אוֹתוֹ כַּהֲלָכָה, נִתַּן לָהֶם בְּפָנִים מְאִירוֹת. "**בְּשָׁמְעוֹ אֶת תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל יי, וְנַחְנוּ מָה, כִּי תַלִּינוּ עָלֵינוּ?**" אִמְרוּ לָהֶם: וְכִי מָה אָנוּ סְפוּנִין כְּלוּם,[329] שֶׁאַתֶּם עוֹמְדִין וּמִתְרַעֲמִין עָלֵינוּ?

(שמות טז,ח) ["**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: בְּתֵת יי לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל, וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ, בִּשְׁמֹעַ יי אֶת תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו; וְנַחְנוּ מָה? לֹא עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם, כִּי עַל יי!**"]

[328] מַצְהִיל: מבריק ונוצץ.

[329] סְפוּנִין כְּלוּם: מסתירים דבר. ספונים=סופנים, בינוני פעול במשמעות בינוני פועל.

"**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: בְּתֵת יי לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל**". מִכָּן אַתָּה לָמֵד, שֶׁבְּפָנִים חֲשׁוּכוֹת נִתַּן הַשִּׂכְוָה לְיִשְׂרָאֵל.

הַמָּן, שֶׁשָּׁאֲלוּ אוֹתוֹ כַּהֲלָכָה, נִתַּן לָהֶם בְּפָנִים מְאִירוֹת. אֲבָל הַשִּׂכְוָה, שֶׁשָּׁאֲלוּ אוֹתוֹ מִמְּלֹא מֵעַיִם, נִתַּן לָהֶן בְּפָנִים חֲשׁוּכוֹת. "**בִּשְׁמֹעַ יי אֶת תְּלֹנֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו; וְנַחְנוּ מָה? לֹא עָלֵינוּ תְּלֹנֹתֵיכֶם, כִּי עַל יי!**" אָמְרוּ לָהֶן: אִלּוּ עָלֵינוּ הֱיִיתֶם עוֹמְדִים וּמִתְרַעֲמִים, הָיִינוּ סוֹבְלִין אֶתְכֶם, אֶלָּא הֲרֵי אַתֶּם עוֹמְדִים וּמִתְרַעֲמִים עַל חַי וְקַיָּם לָעוֹלָמִים בָּרוּךְ הוּא!

(שמות טז,ט) "**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן: אֱמֹר אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: קִרְבוּ לִפְנֵי יי, כִּי שָׁמַע אֶת תְּלֹנֹתֵיכֶם**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: "**קִרְבוּ**", עַל שֶׁנִּגְלְתָה גְבוּרָה. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**קִרְבוּ**", כְּדֵי לִתֵּן אֶת הַדִּין.

(שמות טז,י) ["**וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּפְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר, וְהִנֵּה כְּבוֹד יי נִרְאָה בֶּעָנָן**."] "**כְּדַבֵּר אַהֲרֹן**". מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וַיְהִי**"? אֶלָּא מְלַמֵּד, שֶׁכִּשֵּׁשׁ שֶׁנִּזְדַּמֵּן הַמָּקוֹם, כֵּן הָיָה. "**וַיִּפְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: לֹא הִפְנוּ עַד שֶׁנִּגְלְתָה גְבוּרָה. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: לֹא הִפְנוּ אֶלָּא לְמַעֲשֵׂה אָבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "**הַמִּדְבָּר**". מַה מִּדְבָּר, אֵין בּוֹ לֹא עָוֹן וְלֹא חֵטְא, כָּךְ אָבוֹת הָרִאשׁוֹנִים, אֵין בָּהֶם לֹא עָוֹן וְלֹא חַטָּאת.

"**וְהִנֵּה כְּבוֹד יי נִרְאָה בֶּעָנָן**." רַבִּי יוֹסֵה בֶּן שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְבַקְּשִׁין לִסְקֹל אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, מִיָּד, "**כְּבוֹד יי נִרְאָה בֶּעָנָן**." וּלְהַלָּן מַהוּ אוֹמֵר? (במדבר יד,י) "וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לִרְגוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים, וּכְבוֹד יי נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל." וְכָן מַהוּ אוֹמֵר? "**כְּבוֹד יי נִרְאָה בֶּעָנָן**." וְכָל כָּךְ לָמָּה? אָמַר הַמָּקוֹם: מוּטָב שֶׁיִּלָּקֶה עַמּוּד הֶעָנָן, וְלֹא יִסָּקְלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן!

פרק ד

(שמות טז,יא-יב) "**וַיְדַבֵּר יי אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: שָׁמַעְתִּי אֶת תְּלוּנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר: בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר, וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ לָחֶם, וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם**."

"**שָׁמַעְתִּי**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: גָּלוּי לְפָנַי מַה שֶּׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל, וּמַה שֶּׁהֵן עֲתִידִין לוֹמַר.

"**דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר: בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר, וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ לָחֶם**". אֱמֹר לָהֶן: בֵּין שְׁנֵי דְבָרִים אַתֶּם עוֹמְדִין: שְׁאֵלְתֶּם לֶחֶם, וּלְפִי שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לְבָשָׂר וְדָם בְּלֹא לֶחֶם, נְתַתִּיו לָכֶם. חֲזַרְתֶּם שְׁאֵלְתֶּם בְּשָׂר מִמְּלֹא מֵעַיִן, הֲרֵי אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם. וּמִפְּנֵי מָה אֲנִי נוֹתְנוֹ? שֶׁמָּא תֹּאמְרוּ, שֶׁאֵין סְפֵקָה בְיָדוֹ לִתְּנוֹ לָנוּ! אֶלָּא הֲרֵי אֲנִי נוֹתְנוֹ לָכֶם, וּבַסּוֹף אֲנִי נִפְרָע מִכֶּם: "**וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם**." דַּיִן אֲנִי לִפְרֹעַ מִכֶּם!

(שמות טז,יג) ["**וַיְהִי בָּעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת הַמַּחֲנֶה, וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה.**"] "**וַיְהִי בָּעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו**". מִכָּן אַתְּ לָמֵד, שֶׁבְּפָנִים חֲשׁוּכוֹת נִתַּן הַשְּׂלָו לְיִשְׂרָאֵל.

"**וַתְּכַס אֶת הַמַּחֲנֶה**". אֵינִי יוֹדֵעַ כַּמָּה! תִּלְמֹד לוֹמַר (במדבר יא,לא) "וּכְאַמָּתַיִם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ." שְׁתֵּי אַמּוֹת הָיְתָה גְּבוֹהָה מִן הָאָרֶץ, כְּדֵי שֶׁיְּהֵי אָדָם עוֹמֵד כְּנֶגֶד לִבּוֹ, וְנוֹטֵל דָּבָר שֶׁלֹּא בְצַעַר, שֶׁמִּלְּבּוֹ וּלְמַטָּן שְׁתֵּי אַמּוֹת, וּמִלִּבּוֹ וּלְמַעְלָן אַמָּה אַחַת.

רַבִּי יְאשִׁיָּהוּ בֶּן יְהוּדָה אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (במדבר יא,לא) "וַיִּטֹּשׁ עַל הַמַּחֲנֶה", שְׁלֹשָׁה פַּרְסָיוֹת לְכָל רוּחַ. "וּכְאַמָּתַיִם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ", "סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה". וְאוֹמֵר: (תהלים עח,כח) "וַיַּפֵּל בְּקֶרֶב מַחֲנֵהוּ סָבִיב לְמִשְׁכְּנֹתָיו." סָבִיב לַמִּשְׁכָּנוֹת.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: (במדבר יא,לא) "וַיִּטֹּשׁ עַל הַמַּחֲנֶה, כְּדֶרֶךְ יוֹם כֹּה", שְׁלֹשָׁה פַּרְסָיוֹת לְכָל רוּחַ. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר שׁוּב "וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה"? שְׁלֹשִׁים כְּלַפֵּי לְמַעְלָן, שְׁלֹשָׁה עַל שְׁלֹשָׁה, הֲרֵי תִּשְׁעָה, תִּשְׁעָה עַל תִּשְׁעָה, הֲרֵי שְׁמֹנִים וְאֶחָד. "וּכְאַמָּתַיִם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ." "סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה". וְאוֹמֵר: (תהלים עח,כח) "וַיַּפֵּל בְּקֶרֶב מַחֲנֵהוּ סָבִיב לְמִשְׁכְּנֹתָיו." סָבִיב לַמִּשְׁכָּנוֹת.

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: (במדבר יא,לא) "וַיִּטֹּשׁ עַל הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ יוֹם", דֶּרֶךְ הֹלֵךְ בֵּינוֹנִית, עֲשָׂרָה פַּרְסָיוֹת, "כֹּה", הֲרֵי עֶשְׂרִים, "יוֹם", הֲרֵי אַרְבָּעִים. "וּכְאַמָּתַיִם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ." "סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה". וְאוֹמֵר: (תהלים כג,ו) "תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן, נֶגֶד צֹרְרָי".

יָכוֹל שֶׁיְּהוּ אִסְטְרָטִיוֹת מְקֻלְקָלוֹת?[331] תִּלְמֹד לוֹמַר "עַל פְּנֵי הָאָרֶץ", עַל הַפָּנִי שֶׁבָּאָרֶץ.[330] "וּכְאַמָּתַיִם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ." "סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה" וְאוֹמֵר: (תהלים עח,כח) "וַיַּפֵּל בְּקֶרֶב מַחֲנֵהוּ סָבִיב לְמִשְׁכְּנֹתָיו." סָבִיב לַמִּשְׁכָּנוֹת.

רַבִּי אֶלִיעֶזֶר אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (במדבר יא,לא) "וּכְאַמָּתַיִם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ." שְׁתֵּי אַמּוֹת הָיְתָה גְּבוֹהָה מִן הָאָרֶץ, אֲבָל הַמָּן, לֹא נָטְלוּ אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא מִן הַגַּבּוֹהַּ. אָמַרְתָּ, צֵא וּרְאֵה כֵּיצַד הָיָה הַמָּן יוֹרֵד לְיִשְׂרָאֵל: יוֹצָא רוּחַ צְפוֹנִית, וְהִיא מְכַבֶּדֶת אֶת הַמִּדְבָּר, וְהָיָה הַמָּטָר יוֹרֵד וּמְכַבֵּשׁ הָאָרֶץ, וְהַטַּל עוֹלֶה, וְהָרוּחַ מְנַשֶּׁבֶת בּוֹ, וְעוֹשֶׂה אוֹתוֹ כְּמִין שֻׁלְחָנוֹת שֶׁלְּזָהָב, וְהַמָּן יוֹרֵד עֲלֵיהֶן, וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל נוֹטְלִין וְאוֹכְלִין.

אִם כֵּן זִמֵּן הַמָּקוֹם לְמַכְעִיסָיו, עַל אַחַת כַּמָּה שֶׁיְּשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא.

(במדבר יא,לג) "הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם, טֶרֶם יִכָּרֵת". אָמְרוּ: הַכְּשֵׁרִין שֶׁבָּהֶן, אוֹכְלָן נִתְרָז הָיָה מִיָּד.[332] וְהָרִשָּׁעִין שֶׁבָּהֶן, אוֹכְלָן נִבְעָט עַד שְׁלֹשִׁים. (במדבר יא,לג-לה) "וְאַף יְיָ חָרָה

[330] הַפָּנִי: מקום פנוי וחלק.
[331] אִסְטְרָטִיוֹת. via strata: דרך סלולה.
[332] נִתְרָז: מתפנה ומשלשל.

בָּעָם, וַיַּךְ יי בָּעָם מַכָּה רַבָּה מְאֹד. וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה, כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעָם הַמִּתְאַוִּים. מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת,[333] וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת." וְכִי מֵחֲצֵרוֹת נָסְעוּ וּבַחֲצֵרוֹת חָנוּ? אֶלָּא מְלַמֵּד, שֶׁחָזַר מַסָּעָן לַאֲחוֹרֵיהֶן שְׁלֹשָׁה מַסָּעוֹת בִּשְׁבִיל מִרְיָם. "**וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה**." לָעִנְיָן שֶׁאָמַרְנוּ.

(שמות טז,יד) "**וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל, וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס, דַּק כַּכְפֹר עַל הָאָרֶץ**." וַהֲרֵי לְמִדְּךָ הַכָּתוּב כֵּיצַד הָיָה הַמָּן יוֹרֵד לְיִשְׂרָאֵל: יוֹצְאָה רוּחַ צְפוֹנִית וּמְכַבֶּדֶת אֶת הַמִּדְבָּר, מָטָר יוֹרֵד מְכַבֵּשׁ אֶת הָאָרֶץ, וְהַטַּל עוֹלֶה, וְהָרוּחַ מְנַשֶּׁבֶת בּוֹ וְעוֹשֶׂה אוֹתוֹ כְּמִין שַׁלְחָנוֹת, וְהַמָּן יוֹרֵד עֲלֵיהֶן, וּמֵהֶן יִשְׂרָאֵל נוֹטְלִין וְאוֹכְלִין.

"**וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר**", לֹא עַל הַמִּדְבָּר כֻּלּוֹ, אֶלָּא עַל מְקָצָתוֹ; "**דַּק**", מְלַמֵּד שֶׁהוּא דַּק; "**מְחֻסְפָּס**", מְלַמֵּד שֶׁהוּא מְחֻסְפָּס; "**כַּכְפֹר**", מְלַמֵּד שֶׁהָיָה יוֹרֵד כַּגְּלִיד[334] עַל הָאָרֶץ. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל**", עֶלְתָה תְּפִלָּתָן שֶׁלְּאֲבוֹתֵינוּ, שֶׁהָיוּ שְׁכוּבִין בֶּעָפָר עַל הָאָרֶץ. "**וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר**", לֹא עַל הַמִּדְבָּר כֻּלּוֹ, אֶלָּא עַל מְקָצָתוֹ. "**דַּק**", מַגִּיד שֶׁהָיָה יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מ,כב) "הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם, וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת." וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם חַם, יָכֹל יְהֵי יוֹרֵד וְצוֹנֵן? תִּלְמֹד לוֹמַר 'חַם'.[335] יָכֹל יְהֵי יוֹרֵד בְּקוֹלוֹת? וּמְנַיִן שֶׁאֵינוֹ יוֹרֵד אֶלָּא בְּשִׁתִּיקָה? תִּלְמֹד לוֹמַר 'חַס'. יָכֹל יְהֵי יוֹרֵד עַל הָאָרֶץ? וּמְנַיִן שֶׁאֵינוֹ יוֹרֵד אֶלָּא עַל הַכֵּלִים? תִּלְמֹד לוֹמַר 'סַף'. רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר: אֵינוֹ יוֹרֵד אֶלָּא עַל הָאוֹסְפִים.

"**כַּכְפֹר עַל הָאָרֶץ**." כִּבְיָכוֹל פָּשַׁט הַמָּקוֹם אֶת יָדוֹ וְנָטַל תְּפִלָּתָן שֶׁלְּאֲבוֹת שֶׁהָיוּ שְׁכוּבִין בֶּעָפָר עַל הָאָרֶץ, וְהוֹרִיד הַמָּן כַּטַּל לְיִשְׂרָאֵל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב לג,כד) "וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר: פְּדֵהוּ מֵרֶדֶת שָׁחַת, מָצָאתִי כֹפֶר."[336]

כְּבָר הָיָה רַבִּי טַרְפוֹן וְהַזְּקֵנִים יוֹשְׁבִין, וְרַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי יוֹשֵׁב לִפְנֵיהֶן. אָמַר לָהֶן רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי: שִׁשִּׁים אַמָּה הָיָה גָּבְהוֹ שֶׁלַּמָּן שֶׁהָיָה יוֹרֵד לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל. אָמְרוּ לוֹ: לְעָזָר אָחִינוּ! עַד מָתַי אַתְּ מַתְמִיהַ עָלֵינוּ? אָמַר לָהֶן: מִקְרָא הוּא מִן הַתּוֹרָה: וְכִי אֵיזוֹ מִדָּה מְרֻבָּה? מִדַּת הַטּוֹבָה אוֹ מִדַּת הַפֻּרְעָנוּת? הֱוֵי אוֹמֵר מִדַּת הַטּוֹב. בְּמִדַּת הַפֻּרְעָנוּת מַה הוּא אוֹמֵר? (בראשית ז,יא) "בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה, וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ." וְאוֹמֵר: (בראשית ז,כ) "חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמָּיִם". מַה נַּפְשְׁךָ? עַל גַּבֵּי הָהָר, חֲמֵשׁ

[333] חֲצֵרוֹת: הגרסה במדרש היא "מֵחֲצֵרוֹת".
[334] גַּלִּיד: קרח.
[335] 'חַם', 'חַס','סַף', נוטריקון מן "מְחֻסְפָּס".
[336] פְּדֵהוּ: כמו 'פדאהו', תפדה אותו.

עֶשְׂרֵה אַמָּה, וּבַבְּקָעָה, חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה, בְּתוֹךְ הַנַּחַל, חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה! בְּמִדַּת הַטּוֹבָה, מַה הוּא אוֹמֵר? (תהלים עח,כג) "וַיְצַו שְׁחָקִים מִמָּעַל, וְדַלְתֵי שָׁמַיִם פָּתָח." מְעוּט דְּלָתוֹת, שְׁתַּיִם, וְכַמָּה אֲרֻבּוֹת בַּדֶּלֶת? אַרְבַּע. אַרְבַּע עַל אַרְבַּע, הֲרֵי שְׁמוֹנָה; שְׁמוֹנָה עַל שְׁמוֹנָה, שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה. צֵא וְחַשֵּׁב! שִׁשִּׁים אַמָּה שֶׁהָיָה גָּבְהוֹ שֶׁלַּמָּן שֶׁהָיָה יוֹרֵד לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל.

אָסֵי בֶּן עֻקּוּבָה אוֹמֵר: כְּשֶׁיָּרַד הַמָּן לְיִשְׂרָאֵל, רָאוּ אוֹתוֹ כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כג,ו) "תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן, נֶגֶד צֹרְרָי".

(שמות טז,טו) "**וַיִּרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו: מָן הוּא? כִּי לֹא יָדְעוּ מַה הוּא;** **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם: הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יי לָכֶם לְאָכְלָה.**" כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ 'מַה הוּא? כְּךָ אָמְרוּ זֶה לָזֶה 'מַה הוּא? דּוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת אָמְרוּ: יִשְׂרָאֵל קָרְאוּ אֶת שְׁמוֹ "**מָן**".

"**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מֹשֶׁה אָמַר לִזְקֵנִים, וּזְקֵנִים לְכָל יִשְׂרָאֵל. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: מֹשֶׁה אוֹמֵר לַזְּקֵנִים וּלְכָל יִשְׂרָאֵל.

"**הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יי לָכֶם לְאָכְלָה.**" מִכָּן הָיָה רַבִּי יוֹסֵה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמְרִים: כְּסוּסִים נִתְפַּטְּמוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתוֹ שָׁעָה. נֶאֱמַר כָּן "**לְאָכְלָה**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן: (תהלים עח,כה) "לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ"; אַל תְּהִי קוֹרֵא כֵן, אֶלָּא 'לֶחֶם אֲבִרִים אָכַל אִישׁ', לֶחֶם שֶׁנִּטּוֹחַ בָּאֲבָרִים.[338] אָמַר לָהֶן: הַמָּן הַזֶּה שֶׁאַתֶּם אוֹכְלִים, נִטּוֹחַ הוּא בָאֲבָרִים.

(תהלים עח,כה) "צֵידָה שָׁלַח לָהֶם לָשֹׂבַע." זֶה יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, שֶׁיָּרַד לוֹ הַמָּן כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: עַל אֲבָרָיו הָיָה יוֹרֵד, וּמֵאֲבָרָיו הָיָה נוֹטֵל וְאוֹכֵל. לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (תהלים עח,כה) "לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ".

פרק ה

(שמות טז,טז) "**זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יי: לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ, עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת, מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם, אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ.**" אָמְרוּ: עַכְשָׁו יוֹצֵא נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב וּבִיתוֹ, וּמְלַקֵּט הַרְבֵּה, יוֹצֵא עָנִי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, וּמְלַקֵּט קִמְאָה![339] וּכְשֶׁהֵן בָּאִין לִידֵי מִדָּה: (שמות טז,יח) "וַיְמֹדְדוּ בָעֹמֶר, וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה, וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר, אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ לָקָטוּ." אָמְרוּ: אוֹכֵל כַּשָּׁעוּר הַזֶּה, הֲרֵי הוּא בָּרִיא וּמְבֹרָךְ, פָּחוּת מִכֵּן, מְקֻלָּל בְּמֵעָיו, יוֹתֵר מִכֵּן, רַעֲבָתָן.

(שמות טז,יז) ["**וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט.**"] "**וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**", עָשׂוּ מַה שֶּׁנִּתְפַּקְּדוּ, וְלֹא עִבְּרוּ עַל גְּזֵרַת מֹשֶׁה.[340] (שמות טז,יז-יט) "**וַיִּלְקְטוּ**

[337] אַרֻבּוֹת: פתחים בין הקרשים, הסגורים בלוחות.
[338] נִטּוֹחַ: נמרח ונסחט.
[339] קִמְאָה=קֻמְעָה, מעט.
[340] עִבְּרוּ: עָבְרוּ על, הפרו.

הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט. וַיְמַדּוּ בָעֹמֶר, וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה, וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר, אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ לָקָטוּ. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם: אִישׁ אַל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר! (שמות טז,כ) ["**וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה, וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר, וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ, וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה.**"] "**וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה**", אֵלּוּ מְחֻסְּרֵי אֻמָּנָה שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל. "**וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ**". אָמְרוּ: אֲנָשִׁים לֹא הוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ, וְשֶׁאֵינָן אֲנָשִׁים הוֹתִירוּ. "**וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ**". הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסֹרָס: וְכִי מִשֶּׁמַּרְחִישׁ הוּא מַבְאִישׁ?[342] אֶלָּא מַבְאִישׁ, וְאַחַר מַרְחִישׁ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טז,כד)[341] "וְלֹא הִבְאִישׁ, וְרִמָּה לֹא הָיְתָה בּוֹ."

"**וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה.**" כְּעַס עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה וְאָמַר לָהֶם: "מִפְּנֵי מָה עֲשִׂיתֶם כֵּן?" (שמות טז,כא) ["**וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר, אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ, וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס.**"] "**וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר**", בַּשַּׁחֲרִית, בַּשַּׁחֲרִית. דּוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת אוֹמְרִים: מִכָּן שֶׁהָיָה בַּמָּן (בראשית ג,יט) "בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם".

"**וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ**", בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת. אַתְּ אוֹמֵר בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּשֵׁשׁ שָׁעוֹת? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (בראשית יח,א) "כְּחֹם הַיּוֹם", הֲרֵי שֵׁשׁ שָׁעוֹת אֲמוּרוֹת. הָא מָה אֲנִי מְקַיֵּם "**וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ**"? בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת.

"**וְנָמָס.**" כֵּיוָן שֶׁחַמָּה זוֹרַחַת עָלָיו, הוּא פוֹשֵׁר וְהוֹלֵךְ, וְנוֹזְלִין מוֹשְׁכִין מִמֶּנּוּ וּמוֹלִיכִין לַיָּם הַגָּדוֹל, וּבָאִין אַיָּלִים וּצְבָיִין וְיַחְמוּרִים וְכָל בְּהֵמָה וְשׁוֹתִין מֵהֶם, וְאַחַר כָּךְ בָּאִין כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם וְצָדִין מֵהֶן, וְאוֹכְלִין וְטוֹעֲמִים בָּהֶם טַעַם הַמָּן שֶׁהָיָה יוֹרֵד לְיִשְׂרָאֵל.

(שמות טז,כב-כג) ["**וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה, שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד, וַיָּבֹאוּ כָּל נְשִׂיאֵי הָעֵדָה, וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יי, שַׁבָּתוֹן, שַׁבַּת קֹדֶשׁ לַיי מָחָר; אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ, אֵפוּ, וְאֵת אֲשֶׁר תְּבַשְּׁלוּ, בַּשֵּׁלוּ, וְאֵת כָּל הָעֹדֵף, הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֹּקֶר.**"] "**וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי, לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: זֶה הוּא לֶחֶם כְּפוּל, "**שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד**". "**וַיָּבֹאוּ כָּל נְשִׂיאֵי הָעֵדָה, וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה.**" אָמְרוּ לוֹ: רַבֵּנוּ מֹשֶׁה! מַה נִּשְׁתַּנָּה הַיּוֹם הַזֶּה מִכָּל הַיָּמִים?

"**וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יי, שַׁבָּתוֹן, שַׁבַּת קֹדֶשׁ לַיי**"; אָמְרוּ לוֹ: אֵימָתַי? אָמַר לָהֶם: "**מָחָר!**"

"**אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ, אֵפוּ!**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: הָרוֹצֶה לֶאֱפוֹת, הָיָה מִתְאַפֶּה לוֹ, וְהָרוֹצֶה לְבַשֵּׁל, הָיָה מִתְבַּשֵּׁל לוֹ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: הָרוֹצֶה לֶאֱכֹל דָּבָר אָפוּי, הָיָה טוֹעֵם בּוֹ כָּל הָאֲפוּיִים שֶׁבָּעוֹלָם, וְהָרוֹצֶה לֶאֱכֹל דָּבָר מְבֻשָּׁל, הָיָה טוֹעֵם בּוֹ כָּל הַתַּבְשִׁילִים שֶׁבָּעוֹלָם.

[341] מַבְאִישׁ: מעלה ריח של ריקבון.
[342] מַרְחִישׁ: יש בו תולעים.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עַל אָפּוּי אֵפוּ, וְעַל מְבֻשָּׁל בִּשְּׁלוּ! הָא כֵּיצַד? יוֹם טוֹב שֶׁחָל לִהְיוֹת עֶרֶב שַׁבָּת, מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁאֵינָן רַשָּׁיִין לֹא לֶאֱפוֹת וְלֹא לְבַשֵּׁל, אֶלָּא אִם כֵּן עֵרְבוּ? שֶׁנֶּאֱמַר "**אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר תְּבַשְּׁלוּ, בַּשֵּׁלוּ**": אֵפוּ עַל אָפּוּי וּבַשְּׁלוּ עַל מְבֻשָּׁל! "**וְאֵת כָּל הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֹּקֶר**." לְעִנְיָן שֶׁאָמַרְנוּ.

(שמות טז,כד) ["**וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה, וְלֹא הִבְאִישׁ, וְרִמָּה לֹא הָיְתָה בּוֹ**."] "**וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד הַבֹּקֶר**", לְעִנְיָן שֶׁאָמַרְנוּ.

(שמות טז,כה) "**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: אִכְלֻהוּ הַיּוֹם! כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לַיי, הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה**." רַבִּי הַנְתָּקָה אוֹמֵר: מִכָּן שְׁלֹשׁ סְעוּדוֹת בַּשַּׁבָּת.

לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל רְגִילִים לָצֵאת בַּשַּׁחֲרִית, אָמְרוּ לוֹ: רַבֵּנוּ מֹשֶׁה! נֵצֵא בַּשַּׁחֲרִית? אָמַר לָהֶן: "**אִכְלֻהוּ הַיּוֹם!**" אָמְרוּ לוֹ: רַבֵּנוּ מֹשֶׁה! הוֹאִיל וְלֹא יָצָאנוּ בַּשַּׁחֲרִית, נֵצֵא בֵּין הָעַרְבַּיִם! אָמַר לָהֶם: "**כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לַיי**". וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה**"? אָמְרוּ: בָּקַע לְבֶן שֶׁלַּאֲבוֹתֵינוּ בְּאוֹתָהּ הַשָּׁעָה, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים:[343] הוֹאִיל וְלֹא מְצָאנוּהוּ הַיּוֹם, שֶׁמָּא לֹא נִמְצָאֶנּוּ לְמָחָר? אָמַר לָהֶם: הַיּוֹם הַזֶּה, אֵין אַתֶּן מוֹצְאִין אוֹתוֹ, מוֹצְאִין אַתֶּן אוֹתוֹ לָמָחָר.

רַבִּי אֶלְעָזָר חֶסְמָה אוֹמֵר: בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֵין אַתֶּן מוֹצְאִין אוֹתוֹ, מוֹצְאִין אַתֶּן אוֹתוֹ לָעוֹלָם הַבָּא.

"**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: אִכְלֻהוּ הַיּוֹם!**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אִם תִּזְכּוּ לִשְׁמֹר אֶת הַשַּׁבָּת, עָתִיד הַמָּקוֹם לִתֵּן לָכֶם שְׁלֹשָׁה מוֹעֲדוֹת: חַג שֶׁלַּפֶּסַח, וְחַג שֶׁלַּעֲצֶרֶת, וְחַג שֶׁלִּתְשְׁרֵי. לְכָךְ נֶאֱמַר: "**אִכְלֻהוּ הַיּוֹם, כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לַיי! הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה**."

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: אִם תִּזְכְּרוּ לִשְׁמֹר אֶת הַשַּׁבָּת, עָתִיד הַמָּקוֹם לִתֵּן לָכֶם שֵׁשׁ מִדּוֹת טוֹבוֹת: אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהָעוֹלָם הַבָּא, וְהָעוֹלָם חָדָשׁ, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד, וּכְהֻנָּה, וּלְוִיָּה. לְכָךְ נֶאֱמַר: "**אִכְלֻהוּ הַיּוֹם, כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לַיי! הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה**."

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אִם תִּזְכּוּ לִשְׁמֹר אֶת הַשַּׁבָּת, אַתֶּן תִּנָּצְלוּ מִשֶּׁלֹשׁ פֻּרְעָנִיּוֹת: מִיּוֹמוֹ שֶׁלְּגוֹג, וּמֵחֶבְלוֹ שֶׁלַּמָּשִׁיחַ, וּמִיּוֹם הַדִּין הַגָּדוֹל. לְכָךְ נֶאֱמַר: "**אִכְלֻהוּ הַיּוֹם, כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לַיי! הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה**."

(שמות טז,כו) "**שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, שַׁבָּת, לֹא יִהְיֶה בּוֹ**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: לְמַדְנוּ שֶׁאֵינוֹ יוֹרֵד בַּשַּׁבָּת. בְּיוֹם טוֹב, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה בּוֹ**". רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: לָמַדְנוּ שֶׁאֵינוֹ יוֹרֵד בַּשַּׁבָּת. בְּיוֹם טוֹב, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא יִהְיֶה בּוֹ**"; בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה בּוֹ**". הָא כֵּיצַד? (שמות טז,כז) "**וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, יָצְאוּ מִן הָעָם לִלְקֹט, וְלֹא מָצָאוּ**." אֵלּוּ מְחַסְּרֵי אֻמְנָה שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל.

[343] בָּקַע לְבֶן: הרגישו מועקה בחזה מתוך דאגה.

פרק ו

(שמות טז,כח) "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי**?" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: מֹשֶׁה! אֱמוֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל: הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם, קָרַעְתִּי לָכֶם אֶת הַיָּם, הוֹרַדְתִּי לָכֶם אֶת הַמָּן, הַעֲלֵיתִי לָכֶם אֶת הַבְּאֵר, הֵגַזְתִּי לָכֶם אֶת הַשְּׂלָו, נִלְחַמְתִּי לָכֶם בְּמִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, עָשִׂיתִי לָכֶם נְסִים וּגְבוּרוֹת, עַד מָתַי אַתֶּם מְמַאֲנִין לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי? שֶׁמָּא תֹּאמְרוּ, מִצְוֹת הַרְבֵּה הִטַּלְתִּי לָכֶם? שַׁבָּת זוֹ הִטַּלְתִּי לָכֶם מִמַּאֲנִין לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי? שֶׁמָּא תֹּאמְרוּ, מִצְוֹת הַרְבֵּה הִטַּלְתִּי לָכֶם? שַׁבָּת זוֹ הִטַּלְתִּי לָכֶם מְמָרָה לִשְׁמָרָהּ, וְלֹא שְׁמַרְתֶּם אוֹתָהּ! שֶׁמָּא תֹּאמְרוּ, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא מְשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת, מַה שָּׂכָר נוֹטֵל עָלֶיהָ? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ישעיה נו,ב) "אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹּאת, וּבֶן אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ, שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ, וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל רָע." הָא לְמַדְנוּ, שֶׁכָּל מִי שֶׁמְּשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת מִדַּחַק, נָצַל מִן הָעֲבֵירָה.

(שמות טז,כט-ל) ["**רְאוּ כִּי יי נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת, עַל כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם, שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו, אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי**."] "**רְאוּ כִּי יי נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת**". אָמַר לָהֶם: הִזָּהֲרוּ! כִּי יי נוֹתְנָהּ לָכֶם שֶׁתִּשְׁמְרוּ אוֹתָהּ!

"**עַל כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם**", זֶהוּ שֶׁהָיָה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: זֶה הוּא לֶחֶם כָּפוּל, (שמות טז,כב) "**שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד**".

"**שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו!**" אֵלּוּ אַרְבַּע אַמּוֹת. "**אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ**", אֵלּוּ אַלְפַּיִם אַמָּה. וְכֵיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה, קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְשָׁבְתוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טז,ל) "**וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי**."

דָּבָר אַחֵר: (שמות טז,ל) "**וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל: אִם תִּשְׁמְרוּ שַׁבָּת זוֹ, עָתִיד הַמָּקוֹם לִתֵּן לָכֶם שְׁלֹשָׁה מוֹעֲדוֹת, חַג נִיסָן, וְחַג סִיוָן, וְחַג תִּשְׁרֵי. כֵּיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ דָּבָר זֶה, קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְשָׁבְתוּ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: אִם תִּשְׁמְרוּ שַׁבָּת זוֹ, עָתִיד הַקָּדוֹשׁ לִתֵּן לָכֶם שֵׁשׁ מִדּוֹת טוֹבוֹת: אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְעוֹלָם הַבָּא, וְעוֹלָם חָדָשׁ, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד, וּכְהֻנָּה, וּלְוִיָּה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם תִּשְׁמְרוּ שַׁבָּת זוֹ, תִּנָּצְלוּ מִשֶּׁלֹשׁ פֻּרְעָנִיּוֹת: מֵחֶבְלוֹ שֶׁלַּמָּשִׁיחַ, וּמִיוֹמוֹ שֶׁלְּגוֹג, וּמִיּוֹם הַדִּין הַגָּדוֹל. וּכְשֶׁשָּׁמְעוּ דָּבָר זֶה, קִבְּלוּ וְשָׁבְתוּ.

(שמות טז,לא) ["**וַיִּקְרְאוּ בֵית יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁמוֹ מָן, וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן, וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ**."] "**וַיִּקְרְאוּ בֵית יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁמוֹ מָן**". דּוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת אָמְרוּ: בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָרְאוּ אֶת שְׁמוֹ מָן.

"**וְהוּא כְּזָרֻע גַּד**". אֵינִי יוֹדֵעַ שְׁלְמִי. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: דּוֹמֶה לְזֶרַע פִּשְׁתָּן. כַּשֵּׁם שֶׁזַּרְעוֹ שֶׁלַּפִּשְׁתָּן אָדֹם, כָּךְ זֶה אָדֹם? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לָבָן**".

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: דּוֹמֶה לְדָבָר הַגָּדָה, שֶׁהוּא מוֹשֵׁךְ לִבּוֹ שֶׁלָּאָדָם. אֲחֵרִים אוֹמְרִים: הוּא מֵעִיד עַל עַצְמוֹ שֶׁהוּא מָן, שֶׁאֵינוֹ יוֹרֵד לֹא בַשַּׁבָּת, וְלֹא בְיוֹם טוֹב, וְלֹא בְיוֹם הַכִּפּוּרִים.

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: כַּשֵּׁם שֶׁהַנָּבִיא מַגִּיד חֲדָרִין וּסְתָרִין לְיִשְׂרָאֵל,[344] כָּךְ הָיָה הַמָּן מַגִּיד לְיִשְׂרָאֵל חֲדָרִין וּסְתָרִין. הָא כֵיצַד? אִישׁ וְאִשָּׁה שֶׁבָּאוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה לַדִּין, הוּא אוֹמֵר: סָרְחָה עָלַי, סָרְחָה עָלַי;[345] וְהִיא אוֹמֶרֶת: סָרַח עָלַי, אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה: (ירמיה כא,יב) לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט! לְמָחָר, אִם נִמְצָא עָמְרָהּ בְּבֵית בַּעֲלָהּ,[346] בַּיָּדוּעַ שֶׁהִיא סָרְחָה עָלָיו, נִמְצָא עָמְרָהּ בְּבֵית אֲבִיהָ, בַּיָּדוּעַ שֶׁהוּא סָרַח עָלֶיהָ. וְכֵן שְׁנַיִם שֶׁבָּאוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה לַדִּין, זֶה אוֹמֵר: עַבְדִּי גְּנַבְתָּ! וְזֶה אוֹמֵר: אַתָּה מְכַרְתּוֹ לִי! אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה: (ירמיה כא,יב) לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט! לְמָחָר, אִם נִמְצָא עָמְרוֹ בְּבֵית רַבּוֹ רִאשׁוֹן, בַּיָּדוּעַ שֶׁזֶּה גְּנָבוֹ. אִם נִמְצָא עָמְרוֹ בְּבֵית רַבּוֹ שֵׁנִי, בַּיָּדוּעַ שֶׁזֶּה מְכָרוֹ לוֹ.

"**וַטַּעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: כְּלַפָּס[348] וּכְעֵין אֶסְקָרִיטִי.[347] רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: כְּסֹלֶת זוֹ שֶׁצָּפָה עַל גַּבֵּי נָפָה, וְנִלּוֹשָׁה בִּדְבָשׁ וְחֻמְאָה.

אִם אוֹמֵר אֲנִי: (שמות טז,לב) "**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יי: מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם, לְמַעַן יִרְאוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר, בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם**." שֶׁיְּכֹל לֹא הִנִּיחוּ אֲהֲרֹן אֶלָּא בְּשָׁנָה הָאַרְבָּעִים? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות טז,לד) "וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמֶרֶת." אֵימָתַי נֶעֱשָׂה הָאָרוֹן? בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה. כָּךְ לֹא הִנִּיחוּ אַהֲרֹן אֶלָּא בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה.

וְזֶה אֶחָד מֵעֲשָׂרָה דְּבָרִים שֶׁנִּבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת. אֵלּוּ הֵן: הַקֶּשֶׁת, וְהַמָּן, וְהַמַּטֶּה, וְהַכְּתָב, וְהַשָּׁמִיר, וְהַלּוּחוֹת, וּפִתְיחַת פִּי הָאָרֶץ לִבְלֹעַ הָרְשָׁעִים, וּפִתְיחַת פִּי הָאָתוֹן, וְקִבְרוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, וּמְעָרָה שֶׁעָמַד בָּהּ מֹשֶׁה וְאֵלִיָּהוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף בְּגָדָיו שֶׁלְּאָדָם הָרִאשׁוֹן, וּמַקְלוֹ שֶׁלְּאַהֲרֹן, שְׁקֵדָיו וּפְרָחָיו.

שִׁבְעָה דְּבָרִים מְכֻסִּין מִבְּנֵי אָדָם: יוֹם הַמִּיתָה, וְיוֹם הַנֶּחָמָה, וְעֹמֶק הַדִּין, וְאֵין אָדָם יוֹדֵעַ בַּמֶּה מִשְׁתַּכֵּר, וְאֵין אָדָם יוֹדֵעַ מַה בְּלִבּוֹ שֶׁלַּחֲבֵרוֹ, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד, מָתַי תַּחְזֹר לְמְקוֹמָהּ, וּמַלְכוּת חַיָּבֶת זוֹ, מָתַי תֵּעָקֵר.

[344] חֲדָרִין וּסְתָרִין: עניינים נסתרים כאילו הוסתרו בחדרי חדרים.
[345] חטאה לי, התנהגה שלא כראוי כלפיי.
[346] עָמְרָהּ: עומר המן המיועד לה.
[347] אֶסְקָרִיטִי: eskharítēs: עוגה אפויה על גחלים.
[348] לַפָּס. lopás: כלי מטבח של חרס, צלחת, מחבת; תבשיל.

(שמות טז,לג) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן: קַח צִנְצֶנֶת אַחַת, וְתֶן שָׁמָּה מְלֹא הָעֹמֶר מָן, וְהַנַּח **אֹתוֹ לִפְנֵי יי לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם.**" אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁלְּמָה הִיא, אִם שֶׁלַּכֶּסֶף אוֹ שֶׁלַּזָּהָב, אִם שֶׁלַּבַּרְזֶל, אִם שֶׁלַּנְּחֹשֶׁת, אִם שֶׁלָּעוֹפֶרֶת? תִּלְמֹד לוֹמַר "צִנְצֶנֶת", לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא דָּבָר שֶׁהוּא מֵצִין מֵחֲבֵרוֹ.[349] אֵין אַתְּ מוֹצֵא אֶלָּא כְּלִי חֶרֶס.

"וְתֶן שָׁמָּה מְלֹא הָעֹמֶר מָן, וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יי לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: לָאָבוֹת. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: לַדּוֹרוֹת.

רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר אוֹמֵר: לִימוֹת יִרְמְיָה הַנָּבִיא, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר יִרְמְיָה לְיִשְׂרָאֵל: מִפְּנֵי מָה אֵין אַתֶּם עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה? אָמְרוּ לוֹ: אִם אָנוּ מִתְעַסְקִין בַּתּוֹרָה, בַּמֶּה נִתְפַּרְנֵס? בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, הוֹצִיא לָהֶם יִרְמְיָה צְלוֹחִית הַמָּן וְאָמַר לָהֶם: (ירמיה ב,לא) "הַדּוֹר, אַתֶּם רְאוּ דְּבַר יי! הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל, אִם אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה?[350] מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי: רַדְנוּ לוֹא נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ?" אֲבוֹתֵיכֶם שֶׁהָיוּ עוֹסְקִין בְּדִבְרֵי תוֹרָה, רְאוּ מִמָּה נִתְפַּרְנְסוּ! אַף אַתֶּם, הֱיוּ עֲסוּקִים בְּדִבְרֵי תוֹרָה, וְהַמָּקוֹם מְפַרְנְסָכֶם מִזֶּה!

זֶה אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁעָתִיד אֵלִיָּהוּ לְהַעֲמִיד לְיִשְׂרָאֵל: צְלוֹחִית שֶׁלַּמָּן, צְלוֹחִית שֶׁלַּמַּיִם, צְלוֹחִית שֶׁלְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה.

(שמות טז,לה) "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה, עַד בֹּאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת, אֶת **הַמָּן אָכְלוּ, עַד בֹּאָם אֶל קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן.**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אַרְבָּעִים יוֹם אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַמָּן אַחַר מִיתָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה. כֵּיצַד? מֵת מֹשֶׁה בְּשִׁבְעָה בַאֲדָר, אָכְלוּ מִמֶּנּוּ עֶשְׂרִין וְאַרְבָּעָה שֶׁלַּאֲדָר, וְשִׁשָּׁה עָשָׂר שֶׁלְּנִיסָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע ה,יב) "וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת, בְּאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ, וְלֹא הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן, וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא." רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: שִׁבְעִין יוֹם אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַמָּן אַחַר מִיתָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה. כֵּיצַד? מֵת מֹשֶׁה בְּשִׁבְעָה בַאֲדָר, וְאָכְלוּ מִמֶּנּוּ עֶשְׂרִין וְאַרְבָּעָה שֶׁלַּאֲדָר הָרִאשׁוֹן, וּשְׁלֹשִׁין שֶׁלַּאֲדָר הָאַחֲרוֹן, וְעִבּוּר הָיָה אוֹתָהּ הַשָּׁנָה בְּאוֹתָהּ הַשָּׁעָה, שִׁשָּׁה עָשָׂר שֶׁלְּנִיסָן, וְאוֹמֵר: (יהושע ה,יב) "וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת".

רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר אוֹמֵר: שִׁבְעִין יוֹם אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַמָּן אַחַר מִיתַת מֹשֶׁה. כֵּיצַד? מֵת מֹשֶׁה בְּשִׁבְעָה בִשְׁבָט, אָכְלוּ מִמֶּנּוּ עֶשְׂרִין וְאַרְבָּעָה שֶׁלִּשְׁבָט, וּשְׁלֹשִׁין שֶׁלַּאֲדָר, וְעִבּוּר לֹא הָיָה אוֹתָהּ הַשָּׁנָה בְּאוֹתָהּ הַשָּׁעָה, שִׁשָּׁה עָשָׂר שֶׁלְּנִיסָן, וְאוֹמֵר: (יהושע ה,יב) "וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת".

[349] מֵצִין =מצנן.
[350] אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה: ארץ צלמוות, אפלה ושוממה.

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: חֲמִשִּׁין וְאַרְבַּע שָׁנָה אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַמָּן. אַרְבָּעִין שָׁנָה בְּחַיָּו שֶׁלְמֹשֶׁה, אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אַחַר מִיתָתוֹ שֶׁלְמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד בֹּאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת", שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר): (שמות טז,לה) "אֶת הַמָּן אָכְלוּ עַד בֹּאָם אֶל קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן", אֶלָּא אֵלּוּ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה שֶׁאָכְלוּהוּ אַחַר מִיתָתוֹ שֶׁלְמֹשֶׁה, וְאֵלּוּ הֵן: שֶׁבַע שֶׁכָּבְשׁוּ וְשֶׁבַע שֶׁחִלְּקוּ.

מֵתָה מִרְיָם, נִסְתַּלְּקָה הַבְּאֵר; מֵת אַהֲרֹן, נִסְתַּלְּקוּ עֲנָנֵי כָבוֹד; מֵת מֹשֶׁה, נִסְתַּלֵּק הַמָּן.

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מֵתָה מִרְיָם, נִסְתַּלְּקָה הַבְּאֵר, וְחָזְרָה בִּזְכוּת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן; מֵת אַהֲרֹן, נִסְתַּלְּקוּ עֲמוּד הֶעָנָן, וְחָזְרוּ שְׁנֵיהֶם בִּזְכוּת מֹשֶׁה; מֵת מֹשֶׁה, נִסְתַּלְּקוּ שְׁלָשְׁתָּן, וְלֹא חָזְרוּ, וְהַצְּרָעָה לֹא עָבְרָה עִמָּהֶן אֶת הַיַּרְדֵּן.

(שמות טז,לו) "**וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא.**" "**וְהָעֹמֶר**". אֵינִי יוֹדֵעַ כַּמָּה הוּא. תִּלְמֹד לוֹמַר "**עֲשִׂרִית הָאֵיפָה**". וְכַמָּה הוּא עֲשִׂירִית הָאֵיפָה? אֶחָד מִשִּׁבְעָה רְבִיעִים וְעוֹד. 'וְעוֹד' זֶה, כַּמָּה הוּא? אֶחָד מֵחֲמִשָּׁה בָּרְבִיעַ.[351]

פרק ז

(שמות יז,א) ["**וַיִּסְעוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל פִּי יי, וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים, וְאֵין מַיִם לִשְׁתּוֹת הָעָם.**"] "**וַיִּסְעוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִין**". לְפִי שֶׁפֵּרְשׁוּ מִדִּבְרֵי תוֹרָה, לְפִי כָךְ בָּא הַשׂוֹנֵא עֲלֵיהֶם, שֶׁאֵין הַשׂוֹנֵא בָּא אֶלָּא עַל הַחֵטְא וְעַל הָעֲבֵירָה.

(שמות יז,ב) ["**וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה, וַיֹּאמְרוּ: תְּנוּ לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה! וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה: מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי, מַה תְּנַסּוּן אֶת יי?**"] "**וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה**", עָבְרוּ עַל שׁוּרַת הַדִּין. דֶּרֶךְ אֶרֶץ, אָדָם כּוֹעֵס בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, אֵין נוֹתֵן עֵינוֹ אֶלָּא בַקֶּטֶטוֹן. אֲבָל אֵלּוּ, לֹא נָתְנוּ אֶת עֵינֵיהֶן אֶלָּא בַּגְּדוֹל. לְכָךְ נֶאֱמַר: "**וַיָּרֶב הָעָם עִם מֹשֶׁה**", עָבְרוּ עַל שׁוּרַת הַדִּין.

"**וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה: מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי, מַה תְּנַסּוּן אֶת יי?**" אָמַר לָהֶם: כָּל זְמַן שֶׁאַתֶּן מְדַיְּנִין עִמִּי, אַתֶּם מְנַסִּין לַמָּקוֹם. דָּבָר אַחֵר: אָמַר לָהֶן: כָּל זְמַן שֶׁאַתֶּם מְדַיְּנִין עִמִּי, הַמָּקוֹם עוֹשֶׂה לָכֶם נִסִּין וּגְבוּרוֹת, וּשְׁמוֹ מִתְגַּדֵּל בָּעוֹלָם.

(שמות יז,ג) "**וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמָּיִם, וַיָּלֶן הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר: לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם, לְהָמִית אֹתִי וְאֶת בָּנַי וְאֶת מִקְנַי בַּצָּמָא?**" אֲבָל כֵּן נָגַע בָּהֶן צִמָּאוֹן.

וּבְמָקוֹם אַחֵר, מַה הוּא אוֹמֵר? (שמות טו,כג) "וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתּוֹת מַיִם". לֹא נָגַע בָּהֶן צִמָּאוֹן מִמָּרָה, אֲבָל כֵּן נָגַע בָּהֶן צִמָּאוֹן.

[351] במכילתא דרבי שמעון בר יוחיי, פ' טז, לו: "וְהָעֹמֶר", אֵינִי יוֹדֵעַ כַּמָּה! תִּלְמֹד לוֹמַר "עֲשִׂרִית הָאֵיפָה", אֶחָד מֵעֲשָׂרָה בְּשָׁלוֹשׁ סְאִין, שֶׁהֵן שִׁבְעַת רְבָעִים וְעוֹד. 'וְעוֹד' זֶה אֶחָד מֵחֲמִשָּׁה בָּרְבַע.

"**וַיְלֶן הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר: לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם, לְהָמִית אֹתִי וְאֶת בָּנַי וְאֶת מִקְנָי בַּצָּמָא**?" מִכָּן הָיָה רַבִּי הוֹשַׁעְיָה אוֹמֵר: נְפַל בֵּיתָה, חַבַּל לְכַוָּתָהּ![352]
דָּבָר אַחֵר: הִשְׁווּ בְּהֶמְתָּן לְגוּפָן. אָמְרוּ: בְּהֶמְתּוֹ שֶׁלְּאָדָם הֵיא חַיָּיו: אָדָם מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, אִם אֵין בְּהֶמְתּוֹ עִמּוֹ, מִסְתַּגֵּף הוּא.
(שמות יז,ד) "**וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יי לֵאמֹר: מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה? עוֹד מְעַט וְסָקְלֻנִי!**" לְהוֹדִיעַ שְׁבָחוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, שֶׁלֹּא אָמַר מֹשֶׁה, הוֹאִיל וְהֵם מִדַּיְנִין עִמִּי, אֵינִי מְבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, אֶלָּא: "**וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יי לֵאמֹר: מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה?**" אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: רִבּוֹנִי! בֵּינְךָ לְבֵינָם, אֲנִי הָרוּגוּ! אַתָּה אוֹמֵר לִי: אַל תַּקְפִּיד כְּנֶגְדָּן, (במדבר יא,יב) "כִּי תֹאמַר אֵלַי, שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיֹּנֵק", וְהֵן בַּקָּשׁוּ לְהָרְגֵנִי!
כֵּן הַמָּקוֹם מֵמִיךְ וּמֹשֶׁה מַגְבִּיהַּ,[353] וּבְמָקוֹם אַחֵר הָיָה הַמָּקוֹם מַגְבִּיהַּ וּמֹשֶׁה מֵמִיךְ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לב,י) "וְעַתָּה, הַנִּיחָה לִי, וְיִחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם!" וְאַחֲרָיו מַה הוּא אוֹמֵר? (שמות לב,יא) "וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי יי אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר: לָמָּה יי יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה?"
(שמות יז,ה) "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם, וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיְאֹר, קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ.**" עֲבֹר עַל דִּבְרֵיהֶן! רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: עֲבֹר מֵהֶן, שֶׁאַתָּה מוֹצִיא לָהֶן אֶת הַמַּיִם! רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: עֲבֹר עַל חֵטְא שֶׁלָּהֶן! דָּבָר אַחֵר: (שמות יז,ה) "**עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם**", וּדְרָגְשָׁה לֵיהּ יְמַלֵּל.[354]
"**וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל**", לְעֵדוּת, שֶׁלֹּא יְהוּ אוֹמְרִין: שָׁמָּא מַעְיְנוֹת שָׁם!
"**וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיְאֹר**", מִפְּנֵי הַתַּרְעֹמֶת. וְזֶה אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְרַעֲמִין עֲלֵיהֶן, וְהָיוּ אוֹמְרִים: מֵינִי פְּרָעְנוּת הֵן! וְאֵלּוּ הֵן: הַקְּטֹרֶת, וְהָאָרוֹן, וְהַמַּטֶּה.
אָמְרוּ: הַקְּטֹרֶת הַזּוֹ, שֶׁלְּפָרְעָנוּת הִיא! הִיא הָרְגָה נָדָב וַאֲבִיהוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא י,א) "וַיִּקְחוּ בְנֵי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מַחְתָּתוֹ, וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עָלֶיהָ קְטֹרֶת". לְכָךְ יָדְעוּ שֶׁהִיא שֶׁלְּכַפָּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יז,יב) "וַיִּתֵּן אֶת הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל הָעָם."
אָמְרוּ: הָאָרוֹן הַזֶּה, שֶׁלְּסַנְפִּירִינוֹן[355] הוּא, שֶׁלְּפָרְעָנוּת הוּא! הוּא הִכָּה אֶת עֻזָּה וְאַנְשֵׁי בֵית שֶׁמֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב ו,ז) "וַיִּחַר אַף יי בְּעֻזָּה". וּבְאַנְשֵׁי בֵית שֶׁמֶשׁ, אוֹמֵר: (שמואל א ו,יט) "וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵית שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בַּאֲרוֹן יי, וַיַּךְ בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ, וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם, כִּי הִכָּה יי בָּעָם מַכָּה גְדוֹלָה." לְפִיכָךְ יָדְעוּ שֶׁהוּא שֶׁלִּבְרָכָה, שֶׁנֶּאֱמַר:

[352] נְפַל בֵּיתָה, חַבַּל לְכַוָּתָהּ: נפל הבית, שבר את החלון.
[353] מֵמִיךְ=מנמיך.
[354] וּדְרָגְשָׁה לֵיהּ יְמַלֵּל: ומי שאכפת לו ימחה.
[355] סַנְפִּירִינוֹן: sappheirinos: עשוי אבן ספיר.

(שמואל ב ו,יא-יב) "וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יי בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, וַיְבָרֶךְ יי אֶת עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת כָּל בֵּיתוֹ. וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר: בֵּרַךְ יי אֶת בֵּית עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים, וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה."
אָמְרוּ: הַמַּטָּה הַזֶּה, שֶׁלְּסַנְפִּירִינוֹן הוּא, שֶׁלְּפַרְעֹנוּת הוּא![356] הֵבִיא עֶשֶׂר מַכּוֹת עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם, וְעֶשֶׂר עַל הַיָּם! לְפִיכָךְ יָדְעוּ שֶׁהוּא שֶׁלְּנְסִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וּמַטְךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיְאֹר קַח בְּיָדֶךָ וְהָלָכְתָּ.**"
(שמות יז,ו) "**הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב, וְהִכִּיתָ בַצּוּר, וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם, וְשָׁתָה הָעָם; וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל.**" אָמַר לוֹ הַמָּקוֹם: כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא רֹשֶׁם רַגְלֵי אָדָם,[357] שָׁם אֲנִי לְפָנֶיךָ.
"**וְהִכִּיתָ בַצּוּר**". מִכָּן הָיָה רַבִּי יוֹסֵה בֶּן זִמְרָה אוֹמֵר: הַמַּטָּה הַזֶּה, שֶׁלְּסַנְפִּירִינוֹן הוּא![358] 'וְהִכִּיתָ עַל הַצּוּר' אֵינוֹ אוֹמֵר כֵּן, אֶלָּא "**וְהִכִּיתָ בַצּוּר, וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם, וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל.**"
(שמות יז,ז) ["**וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה, עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל נַסֹּתָם אֶת יי לֵאמֹר: הֲיֵשׁ יי בְּקִרְבֵּנוּ, אִם אָיִן?**"] "**וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מֹשֶׁה קְרָאוֹ 'מַסָּה וּמְרִיבָה', שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה**". רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: הַמָּקוֹם קְרָאוֹ מַסָּה וּמְרִיבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה**".
מִכָּן לְבֵית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁהוּא קָרוּי מָקוֹם.
"**עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל: אִם יֵשׁ הוּא רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים, כַּשֵּׁם שֶׁהוּא רִבּוֹן עָלֵינוּ, נֵדַע, וְאִם לָאו, לֹא נֵדַע. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אָמְרוּ: אִם מְסַפֵּק לָנוּ אֶת צָרְכֵנוּ, נֵעָבְדֵנוּ, וְאִם לָאו, לֹא נֵעָבְדֵנוּ! לְכָךְ נֶאֱמַר: "**עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל נַסֹּתָם אֶת יי לֵאמֹר: הֲיֵשׁ יי בְּקִרְבֵּנוּ, אִם אָיִן?**" חַסְלַת מַסֶּכְתָּא דְוַיַּסַּע

מַסֶּכְתָּא דַּעֲמָלֵק

פרק א

(שמות יז,ח) ["**וַיָּבֹא עֲמָלֵק, וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם.**"] "**וַיָּבֹא עֲמָלֵק**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר חִסְמָה אוֹמְרִים: הַמִּקְרָא הַזֶּה רָשׁוּם, וּמְפֹרָשׁ עַל יְדֵי אִיּוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב ח,יא)[359] "הֲיִגְאֶה גֹּמֶא[361] בְּלֹא בִצָּה? יִשְׂגֶּה אָחוּ[360] בְּלִי מָיִם?" וְכִי אֶפְשָׁר לְגֹמֶא זֶה לְהִתְגַּדֵּל בְּלֹא

[356] סַנְפִּירִינוֹן: sappheirinos: עשוי אבן ספיר.
[357] רֹשֶׁם רַגְלֵי אָדָם: עקבות.
[358] sappheirinos: עשוי אבן ספיר.
[359] רָשׁוּם: סתום.
[360] יִשְׂגֶּה אָחוּ: יגדל עשב.

בְצָה וּבְלֹא מַיִם? כָּךְ אֵי אֶפְשָׁר לְיִשְׂרָאֵל לִהְיוֹת, אֶלָּא אִם כֵּן מִתְעַסְקִין בְּדִבְרֵי תוֹרָה. וּלְפִי שֶׁפָּרְשׁוּ מִדִּבְרֵי תוֹרָה, לְכָךְ בָּא שׁוֹנֵא עָלֵיהֶן, שֶׁאֵין הַשׁוֹנֵא בָּא אֶלָּא עַל הַחֵטְא וְעַל הָעֲבֵירָה. לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיָּבֹא עֲמָלֵק".

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**וַיָּבֹא עֲמָלֵק**". לְפִי שֶׁהָיָה עֲמָלֵק נִכְנָס תַּחַת כַּנְפֵי הֶעָנָן, וְגוֹנֵב נְפָשׁוֹת מִיִּשְׂרָאֵל וְהוֹרְגָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כה,יח) "אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ, וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ, וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ, וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים!" אֲחֵרִים אוֹמְרִים: "וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים", אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הָיוּ בְיָדָן מְצִוּוֹת.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: "**וַיָּבֹא עֲמָלֵק**", שֶׁבָּא בְּגִלּוּי פָּנִים. לְפִי שֶׁכָּל הַבְּיאוֹת שֶׁבָּא, לֹא בָא אֶלָּא בְּמַטְמוֹנִיּוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ", אֲבָל בִּיאָה זוֹ, לֹא בָא אֶלָּא בְּגִלּוּי פָּנִים. לְכָךְ נֶאֱמַר: "**וַיָּבֹא עֲמָלֵק**", שֶׁבָּא בְּגִלּוּי פָּנִים.

רַבִּי יוֹסֵה בֶּן חֲלַפְתָּא אוֹמֵר: "**וַיָּבֹא עֲמָלֵק**", שֶׁבָּא בְעַצָּה. שֶׁכִּנֵּס עֲמָלֵק כָּל הָאֻמּוֹת וְאָמַר לָהֶם: בֹּאוּ וְסַיְּעוּנִי עַל יִשְׂרָאֵל! אָמְרוּ לוֹ: אֵין אָנוּ יְכוֹלִין לַעֲמֹד כְּנֶגְדָּן! פַּרְעֹה, שֶׁעָמַד כְּנֶגְדָּן, טְבָעוֹ הַמָּקוֹם הוּא וְחֵילוֹ בְּיַם סוּף, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלו,טו) "וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף". וְאָנוּ, הֵיאָךְ נוּכַל לַעֲמֹד כְּנֶגְדָּן? אָמַר לָהֶם: בֹּאוּ וְאֶתֵּן לָכֶם עֵצָה מַה תַּעֲשׂוּ: אִם יְנַצְּחוּנִי, בְּרְחוּ לָכֶם! וְאִם לָאו, בֹּאוּ וְסַיְּעוּנִי עַל יִשְׂרָאֵל! לְכָךְ נֶאֱמַר: "**וַיָּבֹא עֲמָלֵק**", שֶׁבָּא בְעֵצָה.

רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר: חֲמִשָּׁה עַמִּים פָּסַע עֲמָלֵק, וּבָא וְעָשָׂה מִלְחָמָה עִם יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יג,כט) "עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב, וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר", שֶׁהָיָה לִפְנִים מִכֻּלָּן. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: לֹא בָא עֲמָלֵק אֶלָּא מֵהַרְרֵי שֵׂעִיר. אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה פָּסַע עֲמָלֵק, וּבָא וְנִלְחַם עִם יִשְׂרָאֵל.

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: יָבֹא עֲמָלֵק כְּפוּי טוֹבָה, וְיִפָּרַע מִן הָעָם כְּפוּיֵי טוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים ב כד,כו) "וְאֵלֶּה הַמִּתְקַשְּׁרִים עָלָיו: זָבָד בֶּן שִׁמְעָת הָעַמּוֹנִית, וִיהוֹזָבָד בֶּן שִׁמְרִית הַמּוֹאֲבִית." יָבֹאוּ אֵלּוּ כְּפוּיֵי טוֹבָה, וְיִפָּרְעוּ מִן יוֹאָשׁ כְּפוּי טוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים ב כד,כב) "וְלֹא זָכַר יוֹאָשׁ הַמֶּלֶךְ הַחֶסֶד אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָדָע אֲבִיו עִמּוֹ, וַיַּהַרֹג אֶת בְּנוֹ, וּבְמוֹתוֹ אָמַר: יֵרֶא יי וְיִדְרֹשׁ!" וּמָה עָנְשׁוֹ שֶׁלַּדָּבָר? (דברי הימים ב כד,כג) "וַיְהִי לִתְקוּפַת הַשָּׁנָה, עָלָה עָלָיו חֵיל אֲרָם, וַיָּבֹאוּ אֶל יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם, וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת כָּל שָׂרֵי הָעָם מֵעָם, וְכָל שְׁלָלָם שִׁלְּחוּ לְמֶלֶךְ דַּרְמֶשֶׂק." וְאוֹמֵר: (דברי הימים ב כד,כד) "וַיי נָתַן בְּיָדָם חַיִל לָרֹב מְאֹד". מִפְּנֵי מָה? (דברי הימים ב כד,כד) "כִּי עָזְבוּ אֶת יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם, וְאֶת יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים." אַל תְּהִי קוֹרֵא "שְׁפָטִים", אֶלָּא 'שְׁפוּטִים'. וּמָה שְׁפוּטִים עָשׂוּ בוֹ? הֶעֱמִידוּ עָלָיו בְּרִיּוֹנוֹת

[361] גּוּמָא: צמח הפפירוס הצומח בביצות.

קְשִׁים, אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִשָּׁה מִימֵיהֶן, וְעִנּוּ אוֹתוֹ בְּמִשְׁכַּב זָכוּר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (הושע ה,ה) "וְעָנָה גְאוֹן יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו, וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֹנָם, כָּשַׁל גַּם יְהוּדָה עִמָּם."
(דברי הימים ב כד,כד) "וּבְלֶכְתָּם מְמֻנּוּ, כִּי עָזְבוּ אֹתוֹ בְּמַחֲלָיִים רַבִּים, הִתְקַשְּׁרוּ עָלָיו עֲבָדָיו, בִּדְמֵי בְּנֵי יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן, וַיַּהַרְגֻהוּ עַל מִטָּתוֹ, וַיָּמֹת".
"**וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם**." אָמַר רַבִּי חֲנִינָה: הַדָּבָר הַזֶּה שָׁאַלְתִּי אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בְּמוֹתָבָא רַבָּא:[362] "**רְפִידִם**" מַהוּ אוֹמֵר? אָמַר לִי: כִּשְׁמוּעוֹ. עוֹד אָמַר רַבִּי חֲנִינָה: שָׁאַלְתִּי אֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: מָה רָאוּ יִשְׂרָאֵל לִפְּדוֹת פֶּטֶר חֲמוֹר,[363] וְלֹא פָּדוּ פִּטְרֵי סוּסִין וְלֹא פִּטְרֵי גְמַלִּין? אָמַר לִי: גְּזֵרַת מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בָּרוּךְ הוּא הִיא, שֶׁלֹּא הָיוּ בְיָדָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אֶלָּא חֲמוֹרִין בִּלְבַד, שֶׁאֵין כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא עָלוּ בְיָדוֹ תִּשְׁעִין חֲמוֹרִין טְעוּנִין כֶּסֶף וְזָהָב.
אֲחֵרִים אוֹמְרִים: אֵין "**רְפִידִם**" אֶלָּא רִפְיוֹן יָדַיִם. לְפִי שֶׁרִפּוּ יְדֵיהֶן מִדִּבְרֵי תוֹרָה, לְכָךְ בָּא הַשּׂוֹנֵא עֲלֵיהֶם, שֶׁאֵין הַשּׂוֹנֵא בָּא אֶלָּא עַל רִפְיוֹן יָדַיִן מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים ב יב,א) "וַיְהִי כְּהָכִין מַלְכוּת רְחַבְעָם וּכְחָזְקָתוֹ, עָזַב אֶת תּוֹרַת יי וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ." וְכִי מָה הָיָה עָנְשׁוֹ שֶׁלַּדָּבָר? (דברי הימים ב יב,ב) "וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם, עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלַם, כִּי מָעֲלוּ בַּיי." (דברי הימים ב יב,ט) "וַיִּעַל שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלַם, וַיִּקַּח אֶת אֹצְרוֹת בֵּית יי, וְאֶת אֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ, אֶת הַכֹּל לָקָח, וַיִּקַּח אֶת מָגנֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה." וְזֶה אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁחָזְרוּ לִמְקוֹמָן: גָּלוּת חָזְרָה לִמְקוֹמָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע כד,ב) "בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם, תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר, וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים." מַה הוּא אוֹמֵר? *(עזרא ה,יב)[364] "וּבֵיתָה דְנָה סַתְּרֵהּ, וְעַמָּה הַגְלִי לְבָבֶל."
כְּתַב שְׁמַיִם חָזַר לִמְקוֹמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי כג,ה) "הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ, כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה לּוֹ כְנָפַיִם, כְּנֶשֶׁר יָעוּף הַשָּׁמָיִם."
(שמות יז,ט) ["**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ: בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים, וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק! מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה, וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי.**"] "**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ: בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים**".
מִכָּן שֶׁיְּהֵי כְבוֹד תַּלְמִידוֹ שֶׁלְּאָדָם חָבִיב עָלָיו כְּמוֹתוֹ.
יִלְמְדוּ כָל אָדָם דֶּרֶךְ אֶרֶץ מִמֹּשֶׁה, שֶׁלֹּא אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ 'בְּחַר לִי אֲנָשִׁים', אֶלָּא "**בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים**", עָשָׂאוֹ כְּמוֹתוֹ.

[362] בְּמוֹתָבָא רַבָּא: במושב גדול.
[363] פֶּטֶר: בכור.
[364]* וְהַבַּיִת הַזֶּה הֶחֳרִיבוּ, וְהָעָם הֻגְלָה לְבָבֶל.

וּמְנַיִן שֶׁיְּהֵי כְבוֹד חֲבֵרוֹ שֶׁלְאָדָם חָבִיב עָלָיו כְּמוֹרָא רַבּוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יב,יא) "וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה: בִּי אֲדֹנִי!" וַהֲלֹא אָחִיו הָיָה, גָּדוֹל מִמֶּנּוּ! אֶלָּא עָשָׂאוֹ כְּרַבּוֹ.

וּמְנַיִן שֶׁיְּהֵי כְבוֹד רַבּוֹ חָבִיב עָלָיו כְּמוֹרָא שָׁמַיִם? שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יא,כח) "וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו, וַיֹּאמַר: אֲדֹנִי מֹשֶׁה, כְּלָאֵם!" אָמַר לוֹ: רִבּוֹנִי מֹשֶׁה! כַּשֵּׁם שֶׁהַמָּקוֹם כְּלָאָם, כָּךְ אַתְּ, כְּלָאֵם!

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּגֵחֲזִי, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ אֱלִישָׁע: (מלכים ב ד,כט) "חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדֶךָ וְלֵךְ![365] כִּי תִמְצָא אִישׁ, לֹא תְבָרְכֶנּוּ, וְכִי יְבָרֶכְךָ אִישׁ, לֹא תַעֲנֶנּוּ, וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל פְּנֵי הַנַּעַר." הִתְחִיל מְסִתַּמֵּךְ עַל מַקְלוֹ וְהוֹלֵךְ. אָמְרוּ לוֹ: לְהֵיכָן אַתְּ הוֹלֵךְ, גֵּחֲזִי? אָמַר לָהֶן: לְהַחֲיוֹת אֶת הַמֵּת. אָמְרוּ לוֹ: וְכִי אַתָּה יָכֹל לְהַחֲיוֹת אֶת הַמֵּת? וַהֲלֹא הַקָּדֹשׁ מֵמִית וּמְחַיֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל א ב,ו) "יי מֵמִית וּמְחַיֶּה, מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיַּעַל." אָמַר לָהֶם: אַף רַבִּי מֵמִית וּמְחַיֶּה.

"**בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: "**בְּחַר לָנוּ**", גִּבּוֹרִין, "**אֲנָשִׁים**", יִרְאֵי חֵטְא.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**בְּחַר לָנוּ**", יִרְאֵי חֵטְא, "**אֲנָשִׁים**", גִּבּוֹרִין.

"**וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק!**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: יְהוֹשֻׁעַ! צֵא מִתַּחַת הֶעָנָן, וְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק!

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: אָמַר לוֹ מֹשֶׁה: יְהוֹשֻׁעַ! רֹאשְׁךָ זֶה, לָמָּה אַתְּ מְשַׁמְּרוֹ, לֹא לַכֶּתֶר? צֵא מִתַּחַת הֶעָנָן, וְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק!

"**מָחֹר אָנֹכִי נִצָּב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה**", מָחָר נְהֵא מְעֻתָּדִין וְעוֹמְדִין. "**עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה**", כִּשְׁמוּעוֹ. כְּךְ דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. וְרַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: מָחָר נִגְזֹר תַּעֲנִית, וּנְהֵא מְעֻתָּרִין עַל מַעֲשֵׂה אָבוֹת.

שֶׁנֶּאֱמַר "**רֹאשׁ**", אֵלּוּ מַעֲשֵׂה אָבוֹת; "**הַגִּבְעָה**", אֵלּוּ מַעֲשֵׂה אִמָּהוֹת. "**וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי**." אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: רִבּוֹנִי! בַּמַּטֶּה הַזֶּה הוֹצֵאתָ אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בַּמַּטֶּה הַזֶּה קָרַעְתָּ לָהֶן אֶת הַיָּם, בַּמַּטֶּה הַזֶּה עָשִׂיתָ לָהֶן נְסִין וּגְבוּרוֹת, כְּךְ תַּעֲשֶׂה לָהֶן נְסִין וּגְבוּרוֹת בַּמַּטֶּה הַזֶּה בַּשָּׁעָה הַזֹּאת!

אִיסִי בַר יְהוּדָה אוֹמֵר: חֲמִשָּׁה דְבָרִים בַּתּוֹרָה אֵין לָהֶן הֶכְרֵעַ, וְאֵלּוּ הֵן:[366] שְׂאֵת, אָרוּר, מָחָר, מְשֻׁקָּדִים, וְקָם. "שְׂאֵת": (בראשית ד,ז) "הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת". אוֹ "שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב". (בראשית מט,ז) "אָרוּר אַפָּם כִּי עָז", אוֹ "וּבְרִצֹנָם עִקְּרוּ שׁוֹר אָרוּר". "**מָחָר אָנֹכִי נִצָּב**", אוֹ "**הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר**". (שמות כה,לד) "מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ", אוֹ

[365] מִשְׁעַנְתִּי: מקלי.

[366] אֵין לָהֶן הֶכְרֵעַ: אפשר לפרשם בשני אופנים.

"וּבִמְנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים". (דברים לא,טז) "וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה", אוֹ "הִנְךָ שֹׁכֵב עִם אֲבֹתֶיךָ וְקָם".

(שמות יז,י) ["**וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה, לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק, וּמֹשֶׁה, אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה.**"] "**וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה**". מַה שֶּׁנִּתְפַּקֵּד, לֹא עָבַר עַל גְּזֵרַת מֹשֶׁה.

"**וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ**", לְעִנְיָן שֶׁאָמַרְנוּ, לְהַזְכִּיר מַעֲשֵׂה אָבוֹת וּמַעֲשֵׂה אִמָּהוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר כג,ט) "כִּי מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ, וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ".[367]

(שמות יז,יא) "**וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ, וָגָבַר יִשְׂרָאֵל, וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ, וְגָבַר עֲמָלֵק.**" וְכִי יָדָיו שֶׁלְּמֹשֶׁה מְגַבְּרוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, אוֹ יָדָיו שֶׁלְּמֹשֶׁה שׁוֹבְרוֹת אֶת עֲמָלֵק? אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מַגְבִּיהַּ אֶת יָדָיו כְּלַפֵּי לְמַעְלָן, הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִסְתַּכְּלִין בּוֹ, וּמַאֲמִינִין בְּמִי שֶׁפִּקֵּד אֶת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהַמָּקוֹם עוֹשֶׂה לָהֶם נְסִים וּגְבוּרוֹת.

כֵּיוֹצֵא בוֹ: (במדבר כא,י) "וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל נֵס, וְהָיָה כָּל הַנָּשׁוּךְ, וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי." וְכִי נָחָשׁ מֵמִית וּמְחַיֶּה? אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁהָיָה מֹשֶׁה עוֹשֶׂה כֵּן, הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִסְתַּכְּלִין בּוֹ, וּמַאֲמִינִין בְּמִי שֶׁפִּקֵּד אֶת מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהַמָּקוֹם שׁוֹלֵחַ לָהֶם רְפוּאָה.

כֵּיוֹצֵא בוֹ: (שמות יב,יג) "וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאוֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם, וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם, וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם, וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית, בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם." וְכִי מָה הַדָּם מַהְנֶה לַמַּלְאָךְ,[368] אוֹ מַה מַהְנֶה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל? אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נוֹתְנִין מִן הַדָּם עַל פִּתְחֵיהֶן, הַמָּקוֹם נִגְלָה וְחָס עֲלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יב,כג) "וּפָסַח יי עַל הַפֶּתַח".

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**וְגָבַר יִשְׂרָאֵל**", "**וְגָבַר עֲמָלֵק**"? אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁהָיָה מַגְבִּיר אֶת יָדָיו כְּלַפֵּי לְמַעְלָן, עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לְהַגְבִּיר בְּדִבְרֵי תוֹרָה, שֶׁהֵן עֲתִידִין לְהִנָּתֵן עַל יָדָיו, וּכְשֶׁהוּא מֵמִיךְ אֶת יָדָיו, עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לְהֵמִיךְ בְּדִבְרֵי תוֹרָה,[369] שֶׁהֵן עֲתִידִין לְהִנָּתֵן עַל יָדָיו.

(שמות יז,יב) ["**וַיִּדֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים, וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ, וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו, מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד, וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ.**"] [370] "**וַיִּדֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים**". מִכָּן שֶׁלֹּא יַשֶּׁה אָדָם בַּמִּצְוֹת. אִלְמָלֵי שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ "בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים",

[367] צָרִים: סלעים.
[368] מַהְנֶה: מביא תועלת, הנאה.
[369] לְהֵמִיךְ: להנמיך.
[370] וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: ידיו נשארו יציבות עד השקיעה.

לֹא הָיָה מִצְטָעֵר כֵּן. אָמְרוּ: יָקְרוּ יָדָיו שֶׁלְּמֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה,[371] כְּאָדָם שֶׁתְּלוּיִין לוֹ שְׁנֵי כַדִּין שֶׁלַּמַּיִם.

"**וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַּחְתָּיו**". וְכִי לֹא הָיָה לוֹ כַּר אַחַת, אוֹ כֶּסֶת אַחַת, אוֹ קֻלְקֹרוֹן אֶחָד,[372] שֶׁיַּנִּיחוֹ תַּחְתָּיו שֶׁלְּמֹשֶׁה? אֶלָּא אָמַר מֹשֶׁה: הוֹאִיל וְיִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין בְּצַעַר, אַף אֲנִי אֶהְיֶה עִמָּהֶן בְּצַעַר.

"**וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו**", שֶׁהָיָה מַעֲלָן וּמוֹרִידָן.

"**וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ**." מַגִּיד שֶׁהָיוּ בְתַעֲנִית. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: יָקַר חֵטְא עַל יָדָיו שֶׁלְּמֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה,[373] וְלֹא הָיָה יָכֹל לַעֲמֹד בּוֹ. מָה עָשָׂה? הִפְנָה עַל מַעֲשֵׂה אָבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַּחְתָּיו**", אֵלּוּ מַעֲשֵׂי אָבוֹת. "**וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ**", אֵלּוּ מַעֲשֵׂי אִמָּהוֹת.

"**וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו, מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד**". מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֶחָד**", "**אֶחָד**"? אֶלָּא שֶׁהָיָה אַהֲרֹן מַזְכִּיר מַעֲשֵׂה לֵוִי, וְחוּר מַעֲשֵׂה יְהוּדָה. מִכָּן אָמְרוּ: אֵין פּוֹחֲתִין מִשְּׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם עוֹבְרִין לִפְנֵי הַתֵּבָה בְּתַעֲנִית צִבּוּר.

"**וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה**". בְּיָדוֹ אַחַת, שֶׁלֹּא קִבֵּל בָּהּ מִיִּשְׂרָאֵל כְּלוּם, וּבְיָדוֹ אַחַת, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: רִבּוֹנוֹ שֶׁלָּעוֹלָם! עַל יְדֵי הוֹצֵאתָ אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְעַל יְדֵי קָרַעְתָּ לָהֶם אֶת הַיָּם, וְעַל יְדֵי עָשִׂיתָ לָהֶם נִסִּים וּגְבוּרוֹת. כָּךְ עַל יְדֵי תַּעֲשֶׂה לָהֶם נִסִּים וּגְבוּרוֹת בַּשָּׁעָה הַזֹּאת!

"**עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ**."[374] לְפִי שֶׁלִּמַּדְנוּ עַל כָּל הַמַּלְכִיּוֹת כֻּלָּם, שֶׁאֵינָן עוֹשִׂין מִלְחָמָה אֶלָּא עַד שֵׁשׁ שָׁעוֹת. אֲבָל מַלְכוּת זוֹ חַיֶּבֶת, עוֹשָׂה מִלְחָמָה מִשַּׁחֲרִית לְעַרְבִית!

(שמות יז,יג) "**וַיְחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֲמָלֵק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חָרֶב**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: יָרַד וְחָתַךְ רָאשֵׁי גִּבּוֹרִין שֶׁעִמּוֹ, הָעוֹמְדִים בְּשׁוּרוֹת הַמִּלְחָמָה.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר בּוֹ לְשׁוֹן נוֹטָרִיקוֹן:[375] וַיִּחַל, וַיַּזַע, וַיִּשְׁבֵּר. "**עֲמָלֵק**", כִּשְׁמָעוֹ, "**וְאֶת**", אֵלּוּ אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, "**עַמּוֹ**", אֵלּוּ חֲיָלוֹת שֶׁעִמּוֹ. וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר "**וְאֶת**", אֵלּוּ חֲיָלִים שֶׁעִם בָּנָיו.

"**לְפִי חָרֶב**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: לֹא נִגּוֹלוּם אֶלָּא דְּנוּם בְּרַחֲמִים.[376]

[371] יָקְרוּ יָדָיו: ידיו היו כבדות.
[372] קֻלְקֹרוֹן. cervical: כרית להניח את הראש.
[373] יָקַר חֵטְא: היה כבד חטא.
[374] בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: השקיעה.
[375] notarikón: קצרנות.
[376] לֹא נִגּוֹלוּם: לא המיתו אותם במיתה משונה ומביישת.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: "**לְפִי חָרֶב**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁלָּמַדְנוּ עַל מִלְחָמָה זוֹ, שֶׁלֹּא הָיְתָה אֶלָּא עַל פִּי הַגְּבוּרָה. וּמְנַיִן לְמִלְחָמָה זוֹ שֶׁהָיְתָה עַל פִּי הַגְּבוּרָה? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לְפִי חָרֶב**." מְלַמֵּד עַל מִלְחָמָה זוֹ, שֶׁלֹּא הָיְתָה אֶלָּא עַל פִּי הַגְּבוּרָה.

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: נִתְקַיְּמִים עָלֶיהָ הַמִּקְרָא הַזֶּה: (יחזקאל לה,ו) "לָכֵן, חַי אָנִי! נְאֻם אֲדֹנָי יי, כִּי לְדָם אֶעֱשֶׂךָּ, וְדָם יִרְדְּפֶךָּ, אִם לֹא דָם שָׂנֵאתָ וְדָם יִרְדְּפֶךָּ."

פרק ב

(שמות יז,יד) "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר, וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ, כִּי מָחֹה אֶמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם.**" זְקֵנִים הָרִאשׁוֹנִים אוֹמְרִים: כָּךְ הִיא מִדָּה מְהַלֶּכֶת עַל פְּנֵי כָל הַדּוֹרוֹת: שׁוֹט שֶׁיִּשְׂרָאֵל לוֹקִין בּוֹ, סוֹפוֹ לִלְקוֹת. יִלְמְדוּ כָּל אָדָם דֶּרֶךְ אֶרֶץ מֵעֲמָלֵק, שֶׁבָּא לְהַזִּיק אֶת יִשְׂרָאֵל, וְאִבְּדוֹ הַמָּקוֹם מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וּמֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "**כִּי מָחֹה אֶמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם.**" וְכֵן פַּרְעֹה, שֶׁבָּא לְהַזִּיק אֶת יִשְׂרָאֵל, טִבְּעוֹ הַקָּדֹשׁ בְּיַם סוּף, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלו,טו) "וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף". וְכֵן כָּל אֻמָּה וּמַלְכוּת שֶׁבָּאת לְהַזִּיק אֶת יִשְׂרָאֵל, בּוֹ בַּדִּין דָּנָם. לְעוֹלָם אָמְרוּ: בַּמִּדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד, בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יח,יא) "כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם."

"**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: "**זֹאת**", מַה שֶּׁכָּתוּב בַּסֵּפֶר הַזֶּה; "**זִכָּרוֹן**", מַה שֶּׁכָּתוּב בַּנְּבִיא; "**בַּסֵּפֶר**", מַה שֶּׁכָּתוּב בַּמְּגִלָּה;

רַבִּי לְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**כְּתֹב זֹאת**", מַה שֶּׁכָּתוּב כָּן וּבְמִשְׁנֶה תּוֹרָה; "**זִכָּרוֹן**", מַה שֶּׁכָּתוּב בַּנְּבִיא; "**בַּסֵּפֶר**", מַה שֶּׁכָּתוּב בַּמְּגִלָּה;

"**וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ**", מַגִּיד שֶׁבֵּאוֹתוֹ הַיּוֹם נִמְשַׁח יְהוֹשֻׁעַ. כָּךְ דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: זֶה אֶחָד מֵאַרְבָּעָה צַדִּיקִין שֶׁנִּתַּן לָהֶם רֶמֶז. שְׁנַיִם חִשְּׁשׁוּ וּשְׁנַיִם לֹא חִשְּׁשׁוּ: מֹשֶׁה, נִתַּן לוֹ רֶמֶז וְלֹא חָשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ**". אָמַר לוֹ: יְהוֹשֻׁעַ מַכְנִיס אֶת יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ.

וּבַסּוֹף הָיָה עוֹמֵד וּמִתְחַנֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ג,כג) "וָאֶתְחַנַּן אֶל יי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר." מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁגָּזַר עַל בְּנוֹ שֶׁלֹּא יִכָּנֵס עִמּוֹ לַפָּלָטִין שֶׁלּוֹ.[377] נִכְנַס בַּפֶּתַח רִאשׁוֹן וְשָׁתַק לוֹ, בַּשֵּׁנִי וְשָׁתַק לוֹ, בַּשְּׁלִישִׁי וְנָזַף בּוֹ. אָמַר לוֹ: דַּיֶּיךָ, עַד כָּן! כָּךְ כְּשֶׁכִּבֵּשׁ מֹשֶׁה אֶרֶץ שְׁנֵי עֲמָמִים, אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, וּנְתָנָהּ לִרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי, אָמְרוּ: דּוֹמֶה, שֶׁלֹּא נִבְזָרָה גְּזֵרָה אֶלָּא עַל תְּנַי, אַף אֲנִי, אֵינִי נִדּוֹן אֶלָּא עַל תְּנִי. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: רִבּוֹנִי! שֶׁמָּא דִּרְכֶּיךָ כִּדַרְכֵי בָשָׂר וָדָם? דַּרְכֵי בָשָׂר וָדָם כְּמִדָּה

[377] פָּלָטִין: palātium: ארמון.

זוֹ: אֶפִּטְרוֹפּוֹס גּוֹזֵר גְּזֵרָה, כִּילִיַרכוֹס מְבַטֵּל עַל יָדָיו;[378] כִּילִיַרכוֹס גּוֹזֵר גְּזֵרָה, אִיפַּארְכוֹס מְבַטֵּל עַל יָדָיו;[379] אִיפַּארְכוֹס גּוֹזֵר גְּזֵרָה, אִיפָּטִיכוֹס מְבַטֵּל עַל יָדָיו;[380] אִיפָּטִיכוֹס גּוֹזֵר גְּזֵרָה,[382] וּבָא מוֹשֵׁל גָּדוֹל וּמְבַטֵּל עַל יְדֵי כֻלָּם.[381] מִפְּנֵי שֶׁהֵן מְמַנִּים זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (קהלת ה,ז) "כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר, וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם." שָׁמָּא דְּרָכֶיךָ כְּדַרְכֵּיהֶם? (דברים ג,כד) "אֲשֶׁר מִי אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ", בְּמִצְרַיִם, "וְכִגְבוּרֹתֶךָ", עַל הַיָּם. "כְמַעֲשֶׂיךָ", עַל הַיָּם, "וְכִגְבוּרֹתֶךָ", בְּנַחֲלֵי אַרְנוֹן. "אֲשֶׁר מִי אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ."

(דברים ג,כה) "אֶעְבְּרָה נָּא", וְאֵין "נָא" אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה; "וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן." "הַטּוֹבָה", זוֹ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל; "הָהָר", זֶה הַר הַמּוֹר; "וְהַלְּבָנוֹן", זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (זכריה יא,א) "פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל אֵשׁ בַּאַרְזֶיךָ." וְאוֹמֵר: (ישעיה י,לד) "וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל."

(דברים ג,כו) "וַיִּתְעַבֵּר יי בִּי לְמַעַנְכֶם". רַבִּי לְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: "בִּי", דָּבָר קָשֶׁה, מַה שֶּׁאֵי אֶפְשָׁר לְבָשָׂר וָדָם לוֹמַר כֵּן. שֶׁמָּא תֹּאמְרוּ בְּגִינֵי הָיָה הַדָּבָר? תִּלְמֹד לוֹמַר "לְמַעַנְכֶם", הָא בְּגִינְכֶם, לֹא בְּגִינִי: אַתֶּם גְּרַמְתֶּם לִי שֶׁלֹּא אֶכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

(דברים ג,כו) "וַיֹּאמֶר יי אֵלַי: רַב לָךְ!" אָמַר לוֹ: דַּיֶּיךָ הָעוֹלָם הַבָּא!

וַעֲדַיִן הָיָה עוֹמֵד וּמְבַקֵּשׁ כָּל אוֹתָן בַּקָּשׁוֹת. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: רִבּוֹנִי! הוֹאִיל וְנִגְזְרָה גְּזֵרָה שֶׁלֹּא אֶכָּנֵס לְהּ מֶלֶךְ, לְכָךְ נֶאֱמַר: (במדבר כ,יב) "לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל הַזֶּה", כְּמֶלֶךְ, אֶכָּנֵס לְהּ כְּהֶדְיוֹט! אָמַר לוֹ: אֵין הַמֶּלֶךְ נִכְנָס כְּהֶדְיוֹט!

וַעֲדַיִן הָיָה עוֹמֵד וּמְבַקֵּשׁ כָּל אוֹתָן בַּקָּשׁוֹת. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: רִבּוֹנִי! הוֹאִיל וְנִגְזְרָה גְּזֵרָה שֶׁלֹּא אֶכָּנֵס לְהּ לֹא מֶלֶךְ וְלֹא הֶדְיוֹט, אֶכָּנֵס לְהּ בַּמְּחִלָּה[384] שֶׁלְּקֵסָרְיוֹן[383] שֶׁהִיא מִתַּחַת לְפַנְיָס! אָמַר לוֹ: (דברים לב,נב) "וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא."

וַעֲדַיִן הָיָה עוֹמֵד וּמְבַקֵּשׁ כָּל אוֹתָן בַּקָּשׁוֹת. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: רִבּוֹנִי! הוֹאִיל וְנִגְזְרָה גְּזֵרָה שֶׁלֹּא אֶכָּנֵס לְהּ לֹא מֶלֶךְ וְלֹא הֶדְיוֹט, וְלֹא בַּמְּחִלָּה שֶׁלְּקֵסָרְיוֹן שֶׁמִּתַּחַת לְפַנְיָס, מֵעַתָּה, עַצְמוֹתַי יַעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן! אָמַר לוֹ: (דברים ג,כז) "כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה."

[378] אֶפִּטְרוֹפּוֹס. epítropos=procurator: ממונה על רכוש.
[379] אִיפַּארְכוֹס. húparkhos=praefectus: מושל מחוז.
[380] כִּילִיַרכוֹס. tribunus militum=khiliarkhos: שר אלפים.
[381] מוֹשֵׁל גָּדוֹל: princeps.
[382] אִיפָּטִיכוֹס. hupatikós=consularis: בדרגת קונסול.
[383] קֵסָרְיוֹן.Caesarea Philippi: עיר ליד הבניאס.
[384] מְחִלָּה שֶׁלְּקֵסָרְיוֹן: מערת הבניאס לרגלי החרמון.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ! וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (דברים ד,כב) "כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת, אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן"? וְכִי אֶפְשָׁר לַמֵּת לַעֲבֹר? אֶלָּא שֶׁאָמַר לוֹ: מֹשֶׁה! אַף עַצְמוֹתֶיךָ לֹא יַעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן!

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן אַחְיוֹ אוֹמֵר: מֹשֶׁה הָיָה בּוֹכֶה עַל עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יא,לא) "כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן", אַתֶּם עוֹבְרִים, וַאֲנִי אֵינִי עוֹבֵר!

אֲחֵרִים אוֹמְרִים: הָיָה מֹשֶׁה מֻטָּה עַל רַגְלָיו שֶׁלְּאֶלְעָזָר וְאוֹמֵר לוֹ: אֶלְעָזָר בֶּן אָחִי! בַּקֵּשׁ עָלַי רַחֲמִים, כַּשֵּׁם שֶׁבִּקַּשְׁתִּי עַל אַהֲרֹן אָבִיךָ! שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ט,כ) "וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יי מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ, וָאֶתְפַּלֵּל גַּם בְּעַד אַהֲרֹן". אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁלְּעוֹלָם! אִם כֵּן, אֶרְאֶנּה בְמַרְאִית הָעַיִן! אָמַר לוֹ: (דברים ג,כו-כז) "בַּדַּבֶּר הַזֶּה, עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה!"

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן עֲקַבְיָא אוֹמֵר: חֲבִיבָה הִיא רְאִיָּתוֹ שֶׁלְּאַבְרָהָם אָבִינוּ יוֹתֵר מֵרְאִיָּתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, שֶׁבְּאַבְרָהָם, לֹא לְבָטוּהוּ, וּבְמֹשֶׁה לְבָטוּהוּ.[385] בְּאַבְרָהָם מַה הוּא אוֹמֵר? (בראשית יג,יד) "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם, צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה." וּבְמֹשֶׁה מַה הוּא אוֹמֵר? (דברים ג,כז) "עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה, וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה, וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ!" עֲלֵה, הַבֵּט וּרְאֵה!

וּמִנַּיִן לְכָל הַבַּקָּשׁוֹת שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה לִרְאוֹת, הֶרְאָהוּ? שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לד,א) "וַיַּרְאֵהוּ יי אֶת כָּל הָאָרֶץ, אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן." "אֶת כָּל הָאָרֶץ", זוֹ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. בִּקֵּשׁ לִרְאוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְהֶרְאָהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶת הַגִּלְעָד", וְאֵין גִּלְעָד אֶלָּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה כב,ו) "גִּלְעָד אַתָּה לִי רֹאשׁ הַלְּבָנוֹן".

וּמִנַּיִן שֶׁהֶרְאָהוּ שִׁמְשׁוֹן בֶּן מָנוֹחַ? שֶׁנֶּאֱמַר "עַד דָּן." וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: (שופטים יג,ב) "וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי, וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ".

דָּבָר אַחֵר: (דברים לד,א) "עַד דָּן." עֲדַיִן לֹא בָאוּ שִׁבְטִים לָאָרֶץ, וְלֹא נִתְחַלְּקָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל, וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "עַד דָּן"? אֶלָּא שֶׁאָמַר לוֹ לְאַבְרָהָם: שְׁנַיִם עָשָׂר שִׁבְטִים עֲתִידִין לְצֵאת מֵחֶלְצֶיךָ, וְזֶה חֶלְקוֹ שֶׁלְּאֶחָד מֵהֶן.

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (בראשית יד,יד) "וַיִּרְדֹּף עַד דָּן." עֲדַיִן לֹא בָאוּ שִׁבְטִים לָאָרֶץ, וְלֹא נִתְחַלְּקָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל, וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "עַד דָּן"? אֶלָּא שֶׁאָמַר לוֹ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ: בַּמָּקוֹם הַזֶּה עֲתִידִין בָּנֶיךָ לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְתָשַׁשׁ כֹּחוֹ מֵעָלָיו.

וּמִנַּיִן שֶׁהֶרְאָהוּ בָּרָק בֶּן אֲבִינֹעַם? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ב) "וְאֵת כָּל נַפְתָּלִי". וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: (שופטים ד,ו) "וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי".

[385] לְבָטוּהוּ: הטריחוהו.

וּמְנַיִן שֶׁהֶרְאָהוּ יְהוֹשֻׁעַ בְּמַלְכוּתוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ב) "וְאֶת אֶרֶץ אֶפְרַיִם". וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: (במדבר יג,י) "לְמַטֵּה אֶפְרַיִם, הוֹשֵׁעַ בִּן נוּן."

וּמְנַיִן שֶׁהֶרְאָהוּ גִּדְעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ב) "וּמְנַשֶּׁה". וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: (שופטים ו,טו) "הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה".

וּמְנַיִן שֶׁהֶרְאָהוּ דָּוִד בְּמַלְכוּתוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ב) "וְאֵת כָּל אֶרֶץ יְהוּדָה". וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: (דברי הימים א כח,ד) "וַיִּבְחַר יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּי מִכֹּל בֵּית אָבִי, לִהְיוֹת לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, כִּי בִיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד".

וּמְנַיִן שֶׁהֶרְאָהוּ אֶת הַמַּעֲרָב כֻּלּוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ב) "עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן."

וּמְנַיִן שֶׁהֶרְאָהוּ קִבְרֵי אָבוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ג) "וְאֶת הַנֶּגֶב". וּמְנַיִן לְמַדְנוּ עַל קִבְרֵי אָבוֹת שֶׁהֵן בַּנֶּגֶב? שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יג,כב) "וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד חֶבְרוֹן".

וּמְנַיִן שֶׁהֶרְאָהוּ מְהֻפֶּכֶת סְדֹם וַעֲמֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ג) "וְאֶת הַכִּכָּר". וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: (בראשית יט,כה) "וַיַּהֲפֹךְ אֶת הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל הַכִּכָּר".

וּמְנַיִן שֶׁהֶרְאָהוּ גּוֹג וְכָל הֲמוֹנוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ג) "בִּקְעַת יְרֵחוֹ". וְלָמַדְנוּ שֶׁעֲתִידִין גּוֹג וְכָל הֲמוֹנוֹ לַעֲלוֹת וְלִנְפֹּל בְּבִקְעַת יְרִיחוֹ.

דָּבָר אַחֵר: (דברים לד,ג) "בִּקְעַת יְרֵחוֹ", וַהֲלֹא הַהֲדְיוֹט רוֹאֶה בִּקְעַת יְרִיחוֹ? אֶלָּא מַה בִּקְעָה זוֹ מְיֻשֶּׁבֶת, שְׂדֵה מְלֵאָה חִטִּים כָּל שֶׁהוּא, שְׂדֵה מְלֵאָה שְׂעוֹרִים כָּל שֶׁהוּא, כָּךְ הֶרְאָהוּ כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּבִקְעַת יְרִיחוֹ.[386]

וּמְנַיִן שֶׁהֶרְאָהוּ לִדְבוֹרָה? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ג) "עִיר הַתְּמָרִים". וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: (שופטים ד,ה) "וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת תֹּמֶר דְּבוֹרָה".

וּמְנַיִן שֶׁהֶרְאָהוּ אִשְׁתּוֹ שֶׁלְּלוֹט? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לד,ג) "עַד צֹעַר." וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר: (בראשית יט,כג) "הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעָרָה."

יַעֲקֹב, נָתַן לוֹ רֶמֶז, וְלֹא חָשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כח,טו) "וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ, וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת, כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ." וּבַסּוֹף הָיָה יָרֵא וּפָחַד, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית לב,י) "וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ". אָדָם שֶׁהִבְטִיחוֹ הַמָּקוֹם, הָיָה פָּחֵד? אֶלָּא שֶׁאָמַר אֲבִינוּ יַעֲקֹב: אוֹי לִי! שֶׁמָּא יִגְרֹם הַחֵטְא?

דָּוִד, נָתַן לוֹ רֶמֶז וְחָשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל א יז,לו) "גַּם אֶת הָאֲרִי, גַּם הַדֹּב הִכָּה עַבְדֶּךָ, וְהָיָה הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כְּאַחַד מֵהֶם, כִּי חֵרֵף מַעַרְכֹת אֱלֹהִים חַיִּים." אָמַר דָּוִד: וְכִי מָה אֲנִי סָפוּן שֶׁהִכִּיתִי חַיּוֹת רָעוֹת אֵלּוּ?[387] אֶלָּא שֶׁמָּא עָתִיד דָּבָר לֵאָרַע אֶת יִשְׂרָאֵל, וְהֵן עֲתִידִין לְהִנָּצֵל עַל יָדִי!

[386] כְּבִקְעַת יְרִיחוֹ: באותה מידה של פירוט, כל שדה קטנה.
[387] סָפוּן: מכובד.

מָרְדְכַי, נִתַּן לוֹ רֶמֶז וְחֹשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (אסתר ב,יא) "וּבְכָל יוֹם וְיוֹם, מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית הַנָּשִׁים, לָדַעַת אֶת שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה יֵּעָשֶׂה בָּהּ." אֶלָּא אָמַר מָרְדְכַי: וְכִי אֶפְשָׁר חֲסִידָה זוֹ תִּנָּשֵׂא לְרָשָׁע הַזֶּה עֶרֶל? אֶלָּא שֶׁמָּא דָּבָר עָתִיד לֵאָרַע אֶת יִשְׂרָאֵל, וְהֵן עֲתִידִין לְהִנָּצֵל עַל יָדֶיהָ.

"**כִּי מָחֹה אֶמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק**". "**מָחֹה**", בָּעוֹלָם הַזֶּה, "**אֶמְחֶה**", לָעוֹלָם הַבָּא. "**זֵכֶר**", זֶה הָמָן, "**עֲמָלֵק**", כִּשְׁמוּעוֹ. דָּבָר אַחֵר: (שמות יז,יד) "**מָחֹה**", לוֹ וּלְכָל תּוֹלְדוֹתָיו, "**אֶמְחֶה**", לוֹ וּלְכָל מִשְׁפַּחְתּוֹ. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**זֵכֶר**", זֶה אֲגַג, "**עֲמָלֵק**", כִּשְׁמוּעוֹ. "**מָחֹה**", לוֹ וּלְכָל דּוֹרוֹתָיו, "**אֶמְחֶה**", לוֹ וּלְכָל הַדּוֹר הַהוּא.

"**מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם**." שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִין וְנֶכֶד לַעֲמָלֵק תַּחַת מִפְרָס כָּל הַשָּׁמַיִם.

שֶׁלֹּא יְהוּ אוֹמְרִין: גְּמַל זֶה שֶׁלַּעֲמָלֵק, דֶּקֶל זֶה שֶׁלַּעֲמָלֵק, רֶחֶל זוֹ שֶׁלַּעֲמָלֵק, תִּלְמֹד לוֹמַר "מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם." שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִין וְנֶכֶד לַעֲמָלֵק תַּחַת מִפְרָס כָּל הַשָּׁמַיִם.[388]

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: וּכְשֶׁבָּא עֲמָלֵק לְהַזִּיק אֶת יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת כַּנְפֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: רִבּוֹנִי! רָשָׁע זֶה בָּא לְאַבֵּד אֶת בָּנֶיךָ מִתַּחַת כְּנָפֶיךָ! סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁנָּתַתָּ לָהֶם, מִי יִקְרָא בּוֹ?

רַבִּי לְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: וּכְשֶׁבָּא עֲמָלֵק לְהַזִּיק אֶת יִשְׂרָאֵל, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: רִבּוֹנִי! בָּנֶיךָ, שֶׁאַתְּ עָתִיד לְפַזְּרָן בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (זכריה ב,י) "כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם, נְאֻם יי." רָשָׁע זֶה בָּא לְכַלּוֹת מִתַּחַת כְּנָפֶיךָ! סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁנָּתַתָּ לָהֶם, מִי יִקְרָא בּוֹ?

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אֵימָתַי יֹאבַד שְׁמָם שֶׁלְּאֵלּוּ? בְּשָׁעָה שֶׁתִּתְעַקֵּר עֲבוֹדָה זָרָה הִיא וְעוֹבְדֶיהָ, וְיִהֶא הַמָּקוֹם יְחִידִי בָּעוֹלָם, וּתְהִי מַלְכוּתוֹ קַיֶּמֶת לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, (זכריה יד,ג) "וְיָצָא יי וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ בְּיוֹם קְרָב." וְאוֹמֵר: (זכריה יד,ט) "וְהָיָה יי לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יי אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד."

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (איכה ג,סו) "תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יי."

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: לֹא בָא הָמָן אֶלָּא זֶכֶר לַדּוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (אסתר ט,כח) "וְיֻמֵּי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעֲבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים, וְזִכְרָם לֹא יָסוּף מִזַּרְעָם."[389]

(שמות יז,טו) "**וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יי נִסִּי**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מֹשֶׁה קָרָאוֹ "**נִסִּי**", שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יי נִסִּי**." רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: הַמָּקוֹם קָרָאוֹ

[388] תַּחַת מִפְרָס כָּל הַשָּׁמַיִם: בכל שטח הארץ שמעליו פרוסים השמים.
[389] יָסוּף: ייגמר.

"**נִסִּי**", שֶׁנֶּאֱמַר "**יי נִסִּי**." אָמַר מֹשֶׁה: הַנֵּס הַזֶּה שֶׁעָשָׂה הַמָּקוֹם, בְּגִינוֹ עָשָׂאוּ![390]
וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל בַּנֵּס, כִּבְיָכוֹל הַנֵּס לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "**יי נִסִּי**." צָרָה לְיִשְׂרָאֵל, צָרָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה סג,ט) "בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר". שִׂמְחָה לְיִשְׂרָאֵל, שִׂמְחָה לְפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל א ב,א) "כִּי שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ."...
(שמות יז,טז) "**וַיֹּאמֶר, כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ! מִלְחָמָה לַיי בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: לְכִשֶּׁיֵּשֵׁב הַמֶּלֶךְ עַל כִּסֵּא שֶׁלְּיָהּ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, "**מִלְחָמָה לַיי בַּעֲמָלֵק**".
רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: נִשְׁבַּע הַמָּקוֹם בַּכִּסֵּא, אִם מַנִּיחַ אֲנִי נִין וָנֶכֶד לַעֲמָלֵק תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם!
שֶׁלֹּא יְהוּ אוֹמְרִין: גָּמַל זֶה, שֶׁלַּעֲמָלֵק, דֵּקֶל זֶה שֶׁלַּעֲמָלֵק, רָחֵל זוֹ שֶׁלַּעֲמָלֵק, תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם**." שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִין וָנֶכֶד לַעֲמָלֵק תַּחַת מִפְרָס כָּל הַשָּׁמַיִם.
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: נִשְׁבַּע הַמָּקוֹם בַּכִּסֵּא, אִם יָבֹא אֶחָד מִכָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם לְהִתְגַּיֵּר, יְקַבְּלוּ אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל, וּמַבִּיתוֹ שֶׁלַּעֲמָלֵק לֹא יְקַבְּלוּ אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב א,יג) "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ: אַי מִזֶּה אָתָּה? וַיֹּאמֶר: בֶּן אִישׁ גֵּר עֲמָלֵקִי אָנֹכִי." וְנִזְכָּר דָּוִד בְּאוֹתָהּ שָׁעָה מַה שֶּׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה: אִם יָבֹא אֶחָד מִכָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם לְהִתְגַּיֵּר, יְקַבְּלוּ אוֹתוֹ יִשְׂרָאֵל; וּמַבִּיתוֹ שֶׁלַּעֲמָלֵק, אַל יְקַבְּלוּ אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב א,טז) "וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד: דָּמְךָ עַל רֹאשֶׁךָ, כִּי פִיךָ עָנָה בָךְ".
"**מִדֹּר דֹּר**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: "**מִדֹּר**", חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, "**דֹּר**", חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. רַבִּי לְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: מִדּוֹרוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה וּמִדּוֹרוֹ שֶׁלִּשְׁמוּאֵל. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: מִדּוֹרוֹ שֶׁלַּמְּשִׁיחַ שֶׁהֵם שִׁלְשָׁה דּוֹרוֹת. וּמְנַיִן לְדוֹרוֹ שֶׁלַּמְּשִׁיחַ, שֶׁהֵן שִׁלְשָׁה דּוֹרוֹת? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים עב,ה) "יִירָאוּךָ עִם שֶׁמֶשׁ, וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים."

פרק ג

(שמות יח,א) ["**וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי הוֹצִיא יי אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם**."] "**וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ**". מַה שְׁמוּעָה שָׁמַע וּבָא? רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: בְּשָׁעָה שֶׁנִּתְּנָה תוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, זָעוּ כָּל מַלְכֵי תֵּבֵל בְּהֵיכְלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כט,ט) "וּבְהֵיכָלוֹ, כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד." בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, נִתְכַּנְּסוּ כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, וּבָאוּ אֵצֶל בִּלְעָם. אָמְרוּ לוֹ: בִּלְעָם! שֶׁמָּא הַמָּקוֹם עוֹשֶׂה לָנוּ כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְדוֹר הַמַּבּוּל? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כט,י) "יי לַמַּבּוּל יָשָׁב, וַיֵּשֶׁב יי מֶלֶךְ לְעוֹלָם". אָמַר לָהֶם: שׁוֹטִים שֶׁבָּעוֹלָם! כְּבָר נִשְׁבַּע הַמָּקוֹם שֶׁאֵינוֹ מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נד,ט) "כִּי מֵי נֹחַ זֹאת לִי, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי נֹחַ עוֹד עַל הָאָרֶץ". אָמְרוּ לוֹ: מַבּוּל שֶׁלְּמַיִם אֵינוֹ מֵבִיא, אֲבָל מַבּוּל

[390] בְּגִינוֹ: בשבילו, בגללו.

שֶׁלְּאֵשׁ מֵבִיא! אָמַר לָהֶם: אֵינוֹ מֵבִיא לֹא מַבּוּל שֶׁלְּמַיִם וְלֹא מַבּוּל שֶׁלְּאֵשׁ, אֶלָּא תּוֹרָה נוֹתֵן לְעַמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כט,יא) "יי עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן". כֵּיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּיו הַדָּבָר הַזֶּה, פָּנוּ כֻלָּם וְהָלְכוּ לָהֶם אִישׁ אִישׁ לִמְקוֹמוֹ.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: קְרִיעַת יַם סוּף שָׁמַע וּבָא, שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁנִּקְרַע יַם סוּף לְיִשְׂרָאֵל, שָׁמְעוּ מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע ה,א) "וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל מַלְכֵי הָאֱמֹרִי", וְכֵן רָחָב אוֹמֶרֶת לִשְׁלוּחֵי יְהוֹשֻׁעַ: (יהושע ב,י-יא) "כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ יי אֶת מֵי יַם סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם, וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, לְסִיחֹן וּלְעוֹג, אֲשֶׁר הֶחֱרַמְתֶּם אוֹתָם. וַנִּשְׁמַע, וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ, וְלֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם".

אָמְרוּ: בַּת עֶשֶׂר שָׁנִים הָיִת, כְּשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְכָל אוֹתָן אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, זְנוּתָה. לְסוֹף חֲמִשִּׁים שָׁנָה, נִתְגַּיְּרָה, וְהֵיא אוֹמֶרֶת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ: רִבּוֹנוֹ שֶׁלְּעוֹלָם! בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים חָטָאתִי, וּבִשְׁלשָׁה יְמָחֵל לִי: בַּחֶבֶל, בַּחַלּוֹן, וּבַחוֹמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (יהושע ב,טו) "וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן, כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה, וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשֶׁבֶת."

"**וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ**". שִׁבְעָה שֵׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ: יֶתֶר, יִתְרוֹ, חֶבֶר, חֹבָב, בֶּן רְעוּאֵל, פּוּטִיאֵל, קֵנִי. יֶתֶר, שֶׁהוֹתִיר פָּרָשָׁה אַחַת בַּתּוֹרָה. יִתְרוֹ, שֶׁהוֹתִיר בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים. חֶבֶר, שֶׁנִּתְחַבֵּר לַמָּקוֹם. חֹבָב, שֶׁהָיָה חָבִיב לַמָּקוֹם. בֶּן רְעוּאֵל, שֶׁהָיָה כְּרֵעַ לַמָּקוֹם. פּוּטִיאֵל, שֶׁנִּפְטַר מֵעֲבוֹדָה זָרָה. קֵנִי, שֶׁקִּנָּא לַשָּׁמַיִם, וְקִנָּה לוֹ אֶת הַתּוֹרָה.

דָּבָר אַחֵר: "**וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ**". מִתְּחִלָּה לֹא הָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ אֶלָּא יֶתֶר, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,יח) "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ", וּכְשֶׁעָשָׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים, הוֹסִיפוּ לוֹ אוֹת אַחַת וְנִקְרָא יִתְרוֹ.

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּאַבְרָהָם, שֶׁמִּתְּחִלָּה לֹא הָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ אֶלָּא אַבְרָם, וּכְשֶׁעָשָׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים, הוֹסִיפוּ לוֹ אוֹת אַחַת וְנִקְרָא אַבְרָהָם.

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּשָׂרָה, שֶׁמִּתְּחִלָּה הָיוּ קוֹרִין אוֹתָהּ שָׂרַי, וּכְשֶׁעָשְׂתָה מַעֲשִׂים טוֹבִים, הוֹסִיפוּ לָהּ אוֹת אַחַת, וְנִקְרֵאת שָׂרָה.

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בִּיהוֹשֻׁעַ, שֶׁמִּתְּחִלָּה הָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ הוֹשֵׁעַ, וּכְשֶׁעָשָׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים, הוֹסִיפוּ לוֹ אוֹת אַחַת וְנִקְרָא יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יג,טז) "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ."

וְיֵשׁ שֶׁמָּנְעוּ מֵהֶן. יֵשׁ לָךְ לְלַמֵּד מֵעֶפְרוֹן, שֶׁמִּתְּחִלָּה הָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ עֶפְרוֹן, וּכְשֶׁנִּשְׁקַל דָּמָהּ שֶׁלְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִיָּד אַבְרָהָם, מָנְעוּ מִמֶּנּוּ אוֹת אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כג,טז) "וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן, וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת הַכֶּסֶף".

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּיוֹנָדָב, שֶׁמִּתְּחִלָּה הָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ יְהוֹנָדָב, וּכְשֶׁבָּא לְאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה, מָנְעוּ מִמֶּנּוּ אוֹת אַחַת וְנִקְרָא יוֹנָדָב, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים ב כ,לז) "כְּהִתְחַבֶּרְךָ עִם אֲחַזְיָהוּ, פָּרַץ יי אֶת מַעֲשֶׂיךָ". מִכָּן אָמְרוּ חֲכָמִים: אֶל יִתְחַבֵּר אָדָם לָרָשָׁע, אֲפִלּוּ לְקָרְבוֹ לַתּוֹרָה.

"**כֹּהֵן מִדְיָן**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: כֹּמֶר הָיָה. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים יח,ל) "וִיהוֹנָתָן בֶּן גֵּרְשֹׁם בֶּן מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי, עַד יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ." רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: שַׂר הָיָה. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב ח,יח) "וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ."

"**חוֹתֵן מֹשֶׁה**". מִתְּחִלָּה הָיָה מֹשֶׁה מִתְכַּבֵּד בְּחָמִיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,יח) "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ". עַכְשָׁו חָמִיו מִתְכַּבֵּד בּוֹ: אָמְרוּ לוֹ: מַה טִּיבְךָ? אָמַר לָהֶם: אֲנִי חוֹתֵן מֹשֶׁה! "**אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ**", שְׁקוּל מֹשֶׁה כְּיִשְׂרָאֵל, וְיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה. שְׁקוּל הָרַב כַּתַּלְמִיד, וְשְׁקוּל הַתַּלְמִיד כְּנֶגֶד הָרַב.

"**כִּי הוֹצִיא יי אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם**." מַגִּיד שֶׁשְּׁקוּלָה יְצִיאַת מִצְרַיִם, כְּנֶגֶד כָּל נִסִּים וּגְבוּרוֹת שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל.

(שמות יח,ב) "**וַיִּקַּח יִתְרוֹ חוֹתֵן מֹשֶׁה אֶת צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה, אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: מֵאַחַר שֶׁנִּפְטְרָה מִמֶּנּוּ בְּגֵט.[391] נֶאֱמַר כָּן 'שִׁלּוּחַ' וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'שִׁלּוּחַ'. מַה שִׁלּוּחַ הָאָמוּר לְהַלָּן, גֵּט, אַף שִׁלּוּחַ הָאָמוּר כָּן גֵּט.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: מֵאַחַר שֶׁפִּטְּרָהּ מִמֶּנּוּ בְּמַאֲמָר.[392] שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: לֵךְ וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם! שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ג,י) "וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל פַּרְעֹה", בָּא וְנָטַל אִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,כ) "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו, וַיַּרְכִּבֵם עַל הַחֲמֹר, וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם". בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נֶאֱמַר לְאַהֲרֹן: (שמות ד,כז) "לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה! וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים, וַיִּשַּׁק לוֹ." יָצָא לִקְרַאת מֹשֶׁה וְחִבְּקוֹ וּנְשָׁקוֹ. אָמַר לוֹ: אָחִי מֹשֶׁה! הֵיכָן הָיִיתָ כָּל הַשָּׁנִים הַלָּלוּ? אָמַר לוֹ: בְּמִדְיָן. אָמַר לוֹ: וּמַה טַּף וְנָשִׁים אֵלּוּ עִמָּךְ? אָמַר לוֹ: אִשְׁתִּי וּבָנַי. אָמַר לוֹ: וּלְהֵיכָן אַתְּ מוֹלִיכָן? אָמַר לוֹ: לְמִצְרַיִם. אָמַר לוֹ: עַל הָרִאשׁוֹנִים אָנוּ מִצְטַעֲרִין, וְעַכְשָׁו הֲבֵאתָ עָלֵינוּ אֶת הָאַחֲרוֹנִים! בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר לָהּ מֹשֶׁה: לְכִי לְבֵית אָבִיךְ! וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה הָלְכָה לְבֵית אָבִיהָ, וְנָטְלָה שְׁנֵי בָנֶיהָ וְהָלְכָה לָהּ. לְכָךְ נֶאֱמַר "**אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ**."

(שמות יח,ג) "**וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ, אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם, כִּי אָמַר: גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה**." "**נָכְרִיָּה**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אֶרֶץ נָכְרִיָּה הָיְתָה לוֹ וַדַּי.

[391] מֵאַחַר שֶׁנִּפְטְרָה מִמֶּנּוּ: אחרי שנפרדה ממנו.
[392] מֵאַחַר שֶׁפִּטְּרָהּ מִמֶּנּוּ בְּמַאֲמָר: אחרי שגירש אותה באמירה ולא בגט.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה**", נֵכֶר יְהֹוָה. אָמַר מֹשֶׁה: הוֹאִיל וְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, לְמִי אֲנִי אֶעֱבֹד? לְמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לְיִתְרוֹ: תְּנָה לִי אֶת צִפּוֹרָה בְתָךְ לְאִשָּׁה! אָמַר לוֹ יִתְרוֹ: קַבֵּל עָלֶיךָ דָּבָר אֶחָד שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לָךְ, וַאֲנִי נוֹתְנָהּ לְךָ לְאִשָּׁה! אָמַר לוֹ: מַהוּ? אָמַר לוֹ: בֵּן שֶׁיִּהְיֶה לָךְ תְּחִלָּה, יִהְיֶה לַעֲבוֹדָה זָרָה, וּמִכָּן וְאֵילָךְ לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְקִבֵּל עָלָיו. אָמַר לוֹ: הִשְׁבַּע לִי! וְנִשְׁבַּע לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב,כא) "וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה", אֵין אָלָה אֶלָּא לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל א יד,כד) "וַיַּאֶל שָׁאוּל אֶת הָעָם לֵאמֹר: אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב, וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבָי, וְלֹא טָעַם כָּל הָעָם לֶחֶם." וְכֵן (מלכים ב ה,כג) "וַיֹּאמֶר נַעֲמָן: הוֹאֵל קַח כִּכָּרָיִם!" לְפִיכָךְ הִקְדִּים הַמַּלְאָךְ לְהָרֹג אֶת מֹשֶׁה. מִיָּד, (שמות ד,כה) "וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר, וַתִּכְרֹת אֶת עָרְלַת בְּנָהּ, וַתַּגַּע לְרַגְלָיו, וַתֹּאמֶר: כִּי חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי. וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ, אָז אָמְרָה: חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת."[393]

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר: מְאוּסָה עָרְלָה, שֶׁנִּתְגַּנּוּ בָהּ רְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה ט,כה) "כִּי כָל הַגּוֹיִם עֲרֵלִים, וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלֵי לֵב."

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: גְּדוֹלָה מִילָה, שֶׁשִּׁלֵּשׁ עֶשְׂרֵה בְּרִיתוֹת נִכְרְתוּ עָלֶיהָ!

רַבִּי יוֹסֵה הַגָּלִילִי אוֹמֵר: גְּדוֹלָה מִילָה, שֶׁדּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת הַחֲמוּרָה, שֶׁחַיָּבִין עָלֶיהָ כָּרֵת!

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר: גְּדוֹלָה מִילָה, שֶׁלֹּא נִתְלָה לְמֹשֶׁה עָלֶיהָ מִלֹּא שָׁעָה!

רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: גְּדוֹלָה מִילָה, שֶׁדּוֹחָה אֶת הַנְּגָעִים!

רַבִּי אוֹמֵר: גְּדוֹלָה מִילָה, שֶׁכָּל זְכִיוֹתָיו שֶׁלְּמֹשֶׁה לֹא עָמְדוּ לוֹ בְּשָׁעַת דְּחָקוֹ! כְּשֶׁאָמַר לוֹ הַמָּקוֹם: (שמות ג,י) לֵךְ, "הוֹצֵא אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם!" וְעַל שֶׁנִּתְעַצֵּל בַּמִּילָה שָׁעָה אַחַת, בִּקֵּשׁ הַמַּלְאָךְ לְהָרְגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,כד) "וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן, וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יי וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ".

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: חַס וְשָׁלוֹם לְאוֹתוֹ צַדִּיק שֶׁנִּתְעַצֵּל בַּמִּילָה שָׁעָה אַחַת! אֶלָּא יָמוּל וְיֵצֵא, הֲרֵי סַכָּנַת נְפָשׁוֹת! יִשְׁהֶה וְיָמוּל, הַמָּקוֹם אָמַר לוֹ: לֵךְ, הוֹצֵא אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם! אֶלָּא עַל שֶׁנִּתְרַשֵּׁל בְּלִינָה קוֹדֶם לַמִּילָה, לְכָךְ בִּקֵּשׁ הַמַּלְאָךְ לְהָרְגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,כד) "וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יי וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ." רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: לֹא בִקֵּשׁ הַמַּלְאָךְ לַהֲרֹג אֶלָּא לַתִּינוֹק, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,כה) "כִּי חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי." אָמַרְתָּ, צֵא וּרְאֵה! מִי קָרוּי חָתָן? מֹשֶׁה אוֹ הַתִּינוֹק? הֱוֵי אוֹמֵר הַתִּינוֹק.

(שמות יח,ד) "**וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר, כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי, וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה.**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: אֵימָתַי הִצִּילוֹ הַמָּקוֹם? בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ דָּתָן: (שמות ב,יד) "מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ? הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי? וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר:

[393] לַמּוּלֹת: על דבר המילה.

אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר. וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה". אָמַר: תִּפְשׁוּ אֶת מֹשֶׁה וְהַעֲלוּהוּ לַבִּימָה וְכִפְתוּהוּ, וְהַנִּיחוּ אֶת הַסַּיִף עַל צַוָּארוֹ. יָרַד מַלְאָךְ וְנִדְמָה לָהֶם כְּדִמּוּתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה. תָּפְסוּ אֶת הַמַּלְאָךְ, וְהִנִּיחוּ אֶת מֹשֶׁה.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בְּנֵי אָדָם שֶׁתִּפְשׁוּ אֶת מֹשֶׁה, עֲשָׂאָן הַמָּקוֹם אִלְמִין, עֲשָׂאָן חֵרְשִׁין, עֲשָׂאָן סוֹמִים. וְהָיוּ אוֹמְרִים לָאִלְמִין: הֵיכָן הוּא מֹשֶׁה? וְלֹא הָיוּ מְדַבְּרִין. וְלַחֵרְשִׁין, וְלֹא הָיוּ שׁוֹמְעִין, וְלַסּוֹמִין, וְלֹא הָיוּ רוֹאִין. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ד,יא) "וַיֹּאמֶר יי אֵלָיו: מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם, אוֹ מִי יָשׂוּם אִלֵּם, אוֹ חֵרֵשׁ, אוֹ פִקֵּחַ, אוֹ עִוֵּר? הֲלֹא אָנֹכִי יי?" לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות יח,ד) "**כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעָזְרִי**".

(שמות יח,ה) ["**וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל מֹשֶׁה, אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים.**"] "**וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ**". וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (שמות יח,ו) "וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ"? שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁהָיוּ בָנֶיהָ מִמָּקוֹם אַחֵר! לְכָךְ נֶאֱמַר "**וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל מֹשֶׁה**", בָּנָיו שֶׁלְּמֹשֶׁה הָיוּ וְלֹא בָנֶיהָ מִמָּקוֹם אַחֵר.

"**אֶל הַמִּדְבָּר**". הֲרֵי הַכָּתוּב מַתְמִיהַּ עָלָיו, שֶׁהָיָה שָׁרוּי בְּתוֹךְ כְּבוֹדוֹ שֶׁלָּעוֹלָם,[394] וּבִקֵּשׁ לָצֵאת לְמִדְבָּר צִיָּה וְתוֹהוּ שֶׁאֵין בּוֹ כְּלוּם. לְכָךְ נֶאֱמַר "**אֶל הַמִּדְבָּר**".

(שמות יח,ו) "**וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה: אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ, וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ.**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: כָּתַב לוֹ בְּאִגֶּרֶת.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: שָׁלַח לוֹ בְּיַד שָׁלִיחַ וְאָמַר לוֹ: עֲשֵׂה בְּגִינִי![395] וְאִם אֵין אַתָּה עוֹשֶׂה בְּגִינִי, עֲשֵׂה בְּגִין אִשְׁתְּךָ! וְאִם אֵין אַתָּה עוֹשֶׂה בְּגִין אִשְׁתְּךָ, עֲשֵׂה בְּגִין בָּנֶיךָ!" לְכָךְ נֶאֱמַר: "**וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה: אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ, וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ.**"

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה "**אֲנִי**". אֲנִי הוּא שֶׁאָמַרְתִּי וְהָיָה הָעוֹלָם, אֲנִי הוּא הַמְקָרֵב וְלֹא הַמְרַחֵק, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה כג,כג) "הַאֱלֹהֵי מִקָּרֹב אָנִי, נְאֻם יי וְלֹא אֱלֹהֵי מֵרָחֹק." אֲנִי שֶׁקֵּרַבְתִּי אֶת יִתְרוֹ וְלֹא רִחַקְתִּיו, וְאַף אַתָּה, כְּשֶׁיִּבֹּא אָדָם אֶצְלְךָ לְהִתְגַּיֵּר, וְאֵינוֹ בָא אֶלָּא לְשֵׁם שָׁמַיִם, אַף אַתָּה, קָרְבֵהוּ וְלֹא תַרְחִיקֵהוּ! מִכָּן אַתְּ לָמֵד, שֶׁיְּהֵי אָדָם דּוֹחֶה בַּשְּׂמֹאל, וּמְקָרֵב בַּיָּמִין, וְלֹא כֵּשֵׁם שֶׁעָשָׂה אֱלִישָׁע לְגֵחֲזִי, שֶׁדְּחָפוֹ לְעוֹלָם.

(שמות יח,ז) ["**וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ, וַיִּשְׁתַּחוּ, וַיִּשַּׁק לוֹ, וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם, וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה.**"] "**וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ**". אָמְרוּ: יָצָא מֹשֶׁה, אַהֲרֹן, נָדָב וַאֲבִיהוּא, וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְיִשְׂרָאֵל. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: אַף שְׁכִינָה יָצְאת עִמָּהֶם.

[394] כְּבוֹדוֹ שֶׁלָּעוֹלָם: בחצר פרעה.
[395] בְּגִינִי: בשבילי.

"**וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק לוֹ**". אֵינִי יוֹדֵעַ מִי הִשְׁתַּחֲוָה לְמִי, אוֹ מִי נָשַׁק לְמִי. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: "**וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם**", מִי קָרוּי אִישׁ? הֲלֹא מֹשֶׁה! שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יב,ג) "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד". הֱוֵי אוֹמֵר, לֹא הִשְׁתַּחֲוָה וְלֹא נָשַׁק אֶלָּא מֹשֶׁה לְחָמְיוֹ. מִכָּן לָמַדְנוּ, שֶׁיְּהֵי הָאָדָם נוֹהֵג בִּכְבוֹד חָמְיוֹ. "**וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה**", זֶה בֵּית הַמִּדְרָשׁ;

(שמות יח,ח) "**וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יי לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל, אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ, וַיַּצִּלֵם יי.**" "**וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ**", לְמָשְׁכוֹ וּלְקָרְבוֹ לַתּוֹרָה; "**אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יי לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל**", שֶׁתּוֹדֶה בְעַמֵּי בְיִשְׂרָאֵל;[396] "**אֵת כָּל הַתְּלָאָה**", בְּמִצְרַיִם, "**אֲשֶׁר מְצָאָתַם**", עַל הַיָּם, "**בַּדֶּרֶךְ**", זוֹ מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, "**וַיַּצִּלֵם יי**", הִצִּילָם הַמָּקוֹם מִכֻּלָּם.

(שמות יח,ט) "**וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יי לְיִשְׂרָאֵל,** [397] **אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם.**" רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: בְּטוֹבַת הַמָּן הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אָמְרוּ לוֹ: הַמָּן הַזֶּה שֶׁנִּתַּן לָנוּ הַמָּקוֹם, אָנוּ טוֹעֲמִין בּוֹ טַעַם הַפַּת, טַעַם בָּשָׂר, טַעַם דָּגִים, טַעַם חֲגָבִים, טַעַם כָּל הַמַּטְעַמִּים שֶׁבָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**טוֹבָה**", "**הַטּוֹבָה**", "**כָּל הַטּוֹבָה**", "**עַל כָּל הַטּוֹבָה**".

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: בְּטוֹבַת הַבְּאֵר הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אָמְרוּ לוֹ: הַבְּאֵר הַזּוֹ שֶׁנִּתַּן לָנוּ הַמָּקוֹם, אָנוּ טוֹעֲמִין בּוֹ טַעַם יַיִן יָשָׁן, טַעַם יַיִן חָדָשׁ, טַעַם חָלָב, טַעַם דְּבַשׁ, טַעַם כָּל הַמַּמְתָּקִים שֶׁבָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**טוֹבָה**", "**הַטּוֹבָה**", "**כָּל הַטּוֹבָה**", "**עַל כָּל הַטּוֹבָה**".

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בְּטוֹבַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אָמְרוּ לוֹ: עָתִיד הַמָּקוֹם לִתֵּן לָנוּ שֵׁשׁ מִדּוֹת טוֹבוֹת: אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהָעוֹלָם הַבָּא, וְעוֹלָם חָדָשׁ, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד, כְּהֻנָּה, וּלְוִיָּה. לְכָךְ נֶאֱמַר: "**טוֹבָה**", "**הַטּוֹבָה**", "**כָּל הַטּוֹבָה**", "**עַל כָּל הַטּוֹבָה**". מִיָּד פָּתַח וְאָמַר (שמות יח,י) "בָּרוּךְ יי!"

(שמות יח,י) "**וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ: בָּרוּךְ יי, אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה, אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם מִתַּחַת יַד מִצְרָיִם.**" אָמַר רַבִּי פַּפְּיָס: בִּגְנוּת יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ שָׁם שִׁשִּׁים רִבּוֹא בְּנֵי אָדָם, וְלֹא עָמַד אֶחָד מֵהֶם וּבֵרַךְ לַמָּקוֹם, עַד שֶׁבָּא יִתְרוֹ וּבֵרַךְ לַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ: בָּרוּךְ יי!**"

"**וּמִיַּד פַּרְעֹה**", מִיָּד הַתַּנִּין הַגָּדוֹל, הַהוּא שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: (יחזקאל כט,ג) "הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו, אֲשֶׁר אָמַר: לִי יְאֹרִי, וַאֲנִי עֲשִׂיתְנִי!" "**מִתַּחַת יַד מִצְרָיִם.**" מִתַּחַת שִׁעְבּוּד הַהוּא שֶׁלְּמִצְרַיִם.

[396] שֶׁתּוֹדֶה ע' הורוביץ, יט.ג., טו.; כהנא המכילתות מבוא הערה יט. בשוחר טוב: כדי שיודה לישועתן של ישראל.

[397] וַיִּחַדְּ: שמח.

(שמות יח,יא) ["**עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יי מִכָּל הָאֱלֹהִים! כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם.**"] "**עַתָּה יָדַעְתִּי**", עַד עַכְשָׁו לֹא הוֹדָה בַּדָּבָר. "**כִּי גָדוֹל יי**". אָמְרוּ: מִתְּחִלָּה, לֹא הָיָה עֶבֶד יָכֹל לִבְרֹחַ מִמִּצְרַיִם, וְעַכְשָׁו הוֹצִיא שִׁשִּׁים רִבּוֹא בְּנֵי אָדָם מִמִּצְרַיִם. לְכָךְ נֶאֱמַר "**כִּי גָדוֹל יי**".

וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִכָּל הָאֱלֹהִים**"? אָמְרוּ: לֹא הִנִּיחַ יִתְרוֹ עֲבוֹדָה זָרָה בְּכָל הָעוֹלָם, שֶׁלֹּא חָזַר עָלֶיהָ וַעֲבָדָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר "**מִכָּל הָאֱלֹהִים**". וְנֶעֱמָן הוֹדָה בַּדָּבָר יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים ב ה,טו) "הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי, כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל הָאָרֶץ, כִּי אִם בְּיִשְׂרָאֵל". וְכֵן רָחָב הַזּוֹנָה אוֹמֶרֶת: (יהושע ב,יא) "יי אֱלֹהֵיכֶם, הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל, וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת."

"**כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם.**" מַכִּירוֹ הָיִיתִי לְשֶׁעָבַר, וְעַכְשָׁו בְּיוֹתֵר, שֶׁנִּתְגַּדֵּל שְׁמוֹ בָּעוֹלָם, שֶׁבַּמַּחֲשָׁבָה שֶׁחָשְׁבוּ מִצְרִיִם לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל, בּוֹ בַדָּבָר נִפְרַע מֵהֶן הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם.**"

(שמות יח,יב) ["**וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים, וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל לֶחֶם עִם חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים.**"] "**וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים**". הֲרֵי הַכָּתוּב מַתְמִיהַ עָלָיו: אָדָם שֶׁהוּא עוֹבֵד וּמְזַבֵּחַ, וּמְקַטֵּר, וּמְנַסֵּךְ, וּמִשְׁתַּחֲוֶה לָעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלּוֹ, עַכְשָׁו הוּא מֵבִיא עוֹלָה וּזְבָחִים לַיי?

"**וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל לֶחֶם עִם חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים.**" וּמֹשֶׁה, לְהֵיכָן הָלַךְ? וַהֲלֹא מִתְּחִלָּה יָצָא לִקְרָאתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יח,ז) "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ", וְעַכְשָׁו לְהֵיכָן הָלַךְ? מִלַּמֵּד שֶׁהָיָה עוֹמֵד וּמְשַׁמֵּשׁ. וּמִמִּי לָמַד? מֵאַבְרָהָם אָבִינוּ.

אָמְרוּ: הַדָּבָר הַזֶּה דָּרַשׁ רַבִּי יִצְחָק, שֶׁכְּשֶׁעָשָׂה רַבָּן גַּמְלִיאֵל סְעוּדָה לַחֲכָמִים, הָיוּ כָּל הַחֲכָמִים יוֹשְׁבִין מְסֻבִּין אֶצְלוֹ. עָמַד רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְשִׁמְּשָׁן. אָמְרוּ: אֵינוֹ בַדִּין שֶׁיְּשַׁמְּשֵׁנוּ רַבָּן גַּמְלִיאֵל! אָמַר לָהֶן רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ: הַנִּיחוּ לוֹ וְיִשַׁמֵּשׁ! מָצִינוּ גָּדוֹל מֵרַבָּן גַּמְלִיאֵל שֶׁשִּׁמֵּשׁ אֶת הַבְּרִיּוֹת. אָמְרוּ לוֹ: אֵי זֶה הוּא? אָמַר לָהֶם: זֶה אַבְרָהָם אָבִינוּ, גְּדוֹל הָעוֹלָם, שֶׁשִּׁמֵּשׁ אֶת מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וְהָיָה סָבוּר בָּהֶן שֶׁהֵן בְּנֵי אָדָם עֲרָבִיִּים, עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה. עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיְּשַׁמֵּשׁ אֶת חֲכָמִים בְּנֵי תוֹרָה!

אָמַר לָהֶן רַבִּי צָדוֹק: הַנִּיחוּ לוֹ שֶׁיְּשַׁמֵּשׁ! מָצִינוּ גָּדוֹל מֵרַבָּן גַּמְלִיאֵל וּמֵאַבְרָהָם אָבִינוּ, שֶׁשִּׁמֵּשׁ אֶת הַבְּרִיּוֹת! אָמְרוּ לוֹ: אֵי זֶה זֶה? אָמַר לָהֶן: הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לְכָל אֶחָד וְאֶחָד צָרְכּוֹ, וּלְכָל גְּוִיָּה וּגְוִיָּה כְּדֵי מַחְסוֹרָהּ.[398] וְלֹא לִבְנֵי אָדָם כְּשֵׁרִים בִּלְבַד, אֶלָּא אַף לִבְנֵי אָדָם רְשָׁעִים, וְלִבְנֵי אָדָם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה! עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה רַבָּן גַּמְלִיאֵל, שֶׁיְּשַׁמֵּשׁ חֲכָמִים בְּנֵי תוֹרָה!

[398] גְּוִיָּה: גוף.

"**וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל לֶחֶם עִם חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים.**" וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**לִפְנֵי הָאֱלֹהִים**"? אֶלָּא מְלַמֵּד, שֶׁכָּל הַמְקַבֵּל פְּנֵי חֲבֵרוֹ, כְּמְקַבֵּל פְּנֵי שְׁכִינָה.

פרק ד

(שמות יח,יג) ["**וַיְהִי מִמָּחֳרָת, וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת הָעָם, וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֹּקֶר עַד הָעָרֶב.**"] "**וַיְהִי מִמָּחֳרָת**", מִמָּחֳרַת יוֹם הַכִּפּוּרִים. "**וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת הָעָם, וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֹּקֶר עַד הָעָרֶב.**" הָיָה מֹשֶׁה דָּן אֶת יִשְׂרָאֵל. וַהֲלֹא אֵין הַדַּיָּנִין דַּיָּנִין אֶלָּא עַד זְמַן הַסְּעוּדָה? וּמַה תִּלְמוֹד לוֹמַר "**מִן הַבֹּקֶר עַד הָעָרֶב**"? אֶלָּא מְלַמֵּד, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא מוֹצִיא אֶת הַדִּין לְאֶמְתּוֹ, כְּאִלּוּ שׁוּתָף בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, שֶׁנֶּאֱמַר כָּן: "מִן הַבֹּקֶר עַד הָעָרֶב", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן: (בראשית א,ה) "וַיְהִי עֶרֶב, וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם אֶחָד."

(שמות יח,יד) "**וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה לָעָם, וַיֹּאמֶר: מָה הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם? מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ, וְכָל הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן בֹּקֶר עַד עָרֶב?**" כְּמֶלֶךְ שֶׁהוּא יוֹשֵׁב וְהַכֹּל עוֹמְדִין. אָמַר לוֹ: כָּךְ אַתְּ עוֹשֶׂה לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל? "**מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ, וְכָל הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן בֹּקֶר עַד עָרֶב?**"

(שמות יח,טו) "**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ: כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים.**" אָמְרוּ: הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁאַל יְהוּדָה אִישׁ כְּפַר עֲכוֹ אֶת רַבָּן גַּמְלִיאֵל: מָה רָאָה מֹשֶׁה לוֹמַר "**כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם**"? אָמַר לוֹ: אִם לָאו, מַה יֹּאמַר? אָמַר לוֹ: יֹאמַר 'כִּי יָבֹא הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים'! אָמַר לוֹ: כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "**לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים**", יָפֶה אָמַר!

(שמות יח,טז) ["**כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי, וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ, וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו.**"] "**כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי**", בֵּין טְמֵאָה לְטַהֲרָה. "**וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ**", זֶה הַדִּין שֶׁאֵין בּוֹ פְּשָׁרָה. "**וּבֵין רֵעֵהוּ**", זֶה הַדִּין שֶׁיֵּשׁ בּוֹ פְּשָׁרָה. מַגִּיד שֶׁשְּׁנֵיהֶן נִפְטָרִין כְּרֵעִים זֶה מִזֶּה.

"**וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו.**" 'חֻקִּים', אֵלּוּ מִדְרָשׁוֹת; 'וְהַתּוֹרוֹת', אֵלּוּ הַהוֹרָאוֹת. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: 'חֻקִּים', אֵלּוּ עֲרָיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא יח,ל) "לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת". 'וְהַתּוֹרוֹת', אֵלּוּ הַהוֹרָיוֹת.

(שמות יח,יז-יח) ["**וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו: לֹא טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה. נָבֹל תִּבֹל, גַּם אַתָּה, גַּם הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ, כִּי כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר, לֹא תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ.**"] "**וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו: לֹא טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה. נָבֹל תִּבֹל**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: יְחַלְּלוּ[399] אוֹתָךְ

[399] יְחַלְּלוּ: יפגעו בכבודך.

וינשרו[402] אותך. רבי אלעזר המודעי אומר: ינבלו[401] אותך ויקנתרו[400] אותך, כתאנה זו שעליה נובלות, שנאמר: (ישעיה לד,ד) "וכנבל עלה מגפן, וכנבלת מתאנה." "**גם אתה, גם העם הזה אשר עמך**". "**אתה**", זה משה, "**גם**", זה אהרן, "**העם הזה אשר עמך**", אלו שבעים זקנים. כדברי רבי יהושע.

רבי אלעזר המודעי אומר: "**אתה**", זה משה, "**גם**", זה אהרן "**גם**", זה נדב ואביהוא, "**העם הזה אשר עמך**", אלו שבעים זקנים.

"**כי כבד ממך הדבר, לא תוכל עשהו לבדך**." אמר לו: הסתכל בקורה זו! כשהיא לחה, שנים שלשה נכנסין תחתיה, ואין יכלין לעמד בה; ארבעה חמשה נכנסין תחתיה, יכלין לעמד בה. "**כי כבד ממך הדבר, לא תוכל עשהו לבדך**."

(שמות יח,יט) ["**עתה שמע בקלי, איעצך, ויהי אלהים עמך! היה אתה לעם מול האלהים, והבאת אתה את הדברים אל האלהים.**"] "**עתה שמע בקלי איעצך, ויהי אלהים עמך**", צא והמלך בגבורה! "היה אתה לעם מול האלהים", היה להם כלי מלא דברות! "**והבאת אתה את הדברים אל האלהים**", דברין שאת שומע, תביא ותרצה בהן.

(שמות יח,כ) "**והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת, והודעת להם את הדרך ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון.**" "**החקים**", אלו המדרשות; "**ואת התורת**", אלו ההוריות.[403] כדברי רבי יהושע.

רבי אלעזר המודעי אומר: "**החקים**", אלו עריות, שנאמר: (ויקרא יח,ל) "לבלתי עשות מחקות התועבת". "**ואת התורת**", אלו ההוראות.

"**והודעת להם את הדרך ילכו בה**", זה תלמוד תורה; "**ואת המעשה אשר יעשון**", זה מעשין טובין. כדברי רבי יהושע.

רבי אלעזר המודעי אומר: "**והודעת להם**", הודע להם חייהן! "**את הדרך**", זו בקור חולים; "**ילכו**", זו קבורת מתים; "**בה**", זו גמילות חסדים; "**ואת המעשה**", זו שורת הדין; "**אשר יעשון**", זו לפנים משורת הדין.

(שמות יח,כא) ["**ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים, אנשי אמת, שנאי בצע, ושמת עלהם שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמשים ושרי עשרת.**"] "**ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל**", אתה תחזה להם בנבואה; "**אנשי חיל**", אלו עשירין ובעלי ממון; "**ירא**

[400] יקנתרו: ירגיזו אותך.
[401] ינבלו: יבזו אותך.
[402] ינשרו: יעשו שאם משווים אותך לעץ, העלים שלך ינשרו.
[403] הוריות: הוראות בית הדין.

אֱלֹהִים", אֵלּוּ שֶׁהֵן יְרֵאִין מִן הַמָּקוֹם בַּדִּין; "**אַנְשֵׁי אֱמֶת**", אֵלּוּ בַעֲלֵי אַבְטָחָה; "**שֹׂנְאֵי בָצַע**", אֵלּוּ שֶׁהֵן שׂוֹנְאִין לְקַבֵּל שֹׁחַד בַּדִּין; כְּדִבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**וְאַתָּה תֶּחֱזֶה מִכָּל הָעָם**", אַתָּה תֶּחֱזֶה לָהֶם בִּסְפוּקְלָרְיָא,[404] כְּמַחְזִית זוֹ שֶׁחוֹזִין בָּהּ הַמְּלָכִים;[405] "**אַנְשֵׁי חַיִל**", אֵלּוּ בַעֲלֵי אַבְטָחָה; "**יִרְאֵי אֱלֹהִים**", אֵלּוּ שֶׁהֵן עוֹשִׂין פְּשָׁרָה בַדִּין; "**אַנְשֵׁי אֱמֶת**", כְּגוֹן רַבִּי חֲנִינָה בֶן דּוֹסָה וַחֲבֵרָיו; "**שֹׂנְאֵי בָצַע**", אֵלּוּ שֶׁהֵן שׂוֹנְאִים מָמוֹן עַצְמָן, וְאִם מָמוֹן עַצְמָן שׂוֹנְאִין, קַל וָחֹמֶר מָמוֹן חֲבֵרֵיהֶן.

"**וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים**", שֵׁשׁ מֵאוֹת; "**שָׂרֵי מֵאוֹת**", שֵׁשֶׁת אֲלָפִים; "**שָׂרֵי חֲמִשִּׁים**", שְׁנַיִם עָשָׂר אֶלֶף; "**שָׂרֵי עֲשָׂרֹת**", שִׁשִּׁים אֶלֶף; נִמְצְאוּ כָּל שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע רִבּוֹא וּשְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת.

(שמות יח,כב) ["**וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת, וְהָיָה, כָּל הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ, וְכָל הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ הֵם, וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ.**"] "**וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת**". רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: בְּנֵי אָדָם בְּטֵלִין מִמְּלַאכְתָּן יִהְיוּ דָּנִין אֶת הָעָם בְּכָל עֵת.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵן בְּטֵלִין מִמְּלַאכְתָּן וְעוֹסְקִים בְּדִבְרֵי תוֹרָה יִהְיוּ דָּנִין אֶת הָעָם בְּכָל עֵת.

"**וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ, וְכָל הַדָּבָר הַקָּטֹן, יִשְׁפְּטוּ הֵם**". דְּבָרִים גְּדוֹלִים, יָבִיאוּ אֵלֶיךָ, וְהַדְּבָרִים הַקְּטַנִּים, יִשְׁפְּטוּ הֵן. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא דְּבָרִים שֶׁלִּבְנֵי אָדָם גְּדוֹלִים, יָבִיאוּ אֵלֶיךָ, וּדְבָרִים שֶׁלִּבְנֵי אָדָם קְטַנִּים יִשְׁפְּטוּ הֵם? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות יח,כו) "אֶת הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל מֹשֶׁה", הָא אֵינוֹ מְדַבֵּר בִּבְנֵי אָדָם, אֶלָּא בִּדְבָרִים הַכְּתוּבִים מְדַבֵּר. "**וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ**", "**וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ**".[406]

(שמות יח,כג) "**אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה, וְצִוְּךָ אֱלֹהִים, וְיָכָלְתָּ עָמֹד, וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם.**" צֵא וְהַמֶּלֶךְ בַּגְּבוּרָה! "**וְצִוְּךָ אֱלֹהִים, וְיָכָלְתָּ עָמֹד**" אִם מוֹדֶה לְךָ, "**וְיָכָלְתָּ עָמֹד**", וְאִם לָאו, אֵי אַתָּה יָכוֹל לַעֲמֹד.

"**וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם.**" אַהֲרֹן, נָדָב וַאֲבִיהוּא, וְשִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל, "**עַל מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם.**"

(שמות יח,כד) "**וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ, וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר.**" "**וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ**", וַדַּי; "**וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר**", כָּל אֲשֶׁר אָמַר לוֹ חוֹתְנוֹ. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ.

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: "**וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ**", וַדַּי; "**וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר**" לוֹ הָאֱלֹהִים.

---

[404] אִסְפְּקְלָרְיָא: specularia: כמראה; אבן שקופה; נבואה.
[405] מַחֲזִית. מראה.
[406] סרס הכתוב.

(שמות יח,כז) "**וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל אַרְצוֹ**." רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר: שִׁלְּחוֹ בִּכְבוֹדוֹ שֶׁלְּעוֹלָם.[407]

רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר: נָתַן לוֹ מַתָּנוֹת רַבּוֹת, שֶׁמִּתּוֹךְ תְּשׁוּבָה שֶׁנָּתַן לוֹ אַתָּה לָמֵד, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר י,לא) "אַל נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ!" אָמַר לוֹ: אַתָּה נָתַתָּ לָנוּ עֵצָה טוֹבָה וְעֵצָה יָפָה, וְהַמָּקוֹם הוֹדָה לְדִבְרֶיךָ, "אַל נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ!" אָמַר לוֹ: כְּלוּם הַנֵּר מַהְנֶה אֶלָּא בְּמָקוֹם הַחֹשֶׁךְ? וְכִי מָה הַנֵּר מַהְנֶה בֵּין חַמָּה וּלְבָנָה? אַתָּה מֹשֶׁה חַמָּה, וְאַהֲרֹן לְבָנָה, מַה יַּעֲשֶׂה הַנֵּר בֵּין חַמָּה לִלְבָנָה? אֶלָּא הֱרֵי אֲנִי הוֹלֵךְ לְאַרְצִי, וּמְגַיֵּר כָּל בְּנֵי מְדִינָתִי, שֶׁאֲבִיאֵם לְתַלְמוּד תּוֹרָה, וַאֲקָרְבֵם תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה.

יָכֹל שֶׁהָלַךְ וְלֹא עָשָׂה? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שופטים א,טז) "וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים". וְאוֹמֵר: (שופטים א,טז) "וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת הָעָם." וְאֵין 'עִם' אֶלָּא חָכְמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (איוב יב,ב) "אָמְנָם כִּי אַתֶּם עָם, וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה." אַל תִּקְרֵי "תָּמוּת" אֶלָּא 'תּוּמַת'! כָּל זְמַן שֶׁחָכָם מִתְקַיֵּמֶת, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת; מֵת חָכָם, אָבְדָה חָכְמָתוֹ עִמּוֹ.

וְכֵן מָצִינוּ, מִשֶּׁמֵּת רַבִּי נָתָן, אָבְדָה חָכְמָתוֹ עִמּוֹ. הָלְכוּ וְיָשְׁבוּ לָהֶם אֵצֶל יוֹשְׁבֵי יַעְבֵּץ. וְכִי יוֹשְׁבֵי יַעְבֵּץ הָיוּ? וַהֲלֹא תַּלְמִידֵי יַעְבֵּץ הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים א ב,נה) "וּמִשְׁפְּחוֹת סֹפְרִים יֹשְׁבֵי יַעְבֵּץ, תִּרְעָתִים, שִׁמְעָתִים, שׁוּכָתִים, הֵמָּה הַקֵּינִים הַבָּאִים מֵחֲמַת אֲבִי בֵית רֵכָב." "תִּרְעָתִים", שֶׁהָיוּ מַתְרִיעִים וְנֶעֱנָים; "שִׁמְעָתִים", שֶׁשָּׁמְעוּ קוֹל תְּרוּעַת תּוֹרָה בְּסִינַי; "שׁוּכָתִים", שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים בְּסֻכּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה לה,י) "וַנֵּשֶׁב בָּאֳהָלִים, וַנִּשְׁמַע וַנַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּנוּ יוֹנָדָב אָבִינוּ."

מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁאָמַר: קָרְבָּן מִבְּנֵי שׁוֹתֵה מַיִם, וְיָצְאת בַּת קוֹל מִקְּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וְאָמְרָה: מִי שֶׁקִּבֵּל קָרְבְּנוֹתֵיהֶם בַּמִּדְבָּר, הוּא יְקַבֵּל קָרְבְּנוֹתֵיכֶם בְּשָׁעָה זוֹ.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: גְּדוֹלָה הַבְּרִית שֶׁנִּכְרְתָה עִם יוֹנָדָב בֶּן רֵכָב, מֵהַבְּרִית שֶׁנִּכְרְתָה עִם דָּוִד, שֶׁהַבְּרִית שֶׁנִּכְרְתָה עִם דָּוִד, לֹא נִכְרְתָה אֶלָּא עַל תְּנַי, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלב,יב) "אִם יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ בְּרִיתִי", וְאִם לָאו, (תהלים פט,לג) "וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם", אֲבָל הַבְּרִית שֶׁנִּכְרְתָה עִם יוֹנָדָב בֶּן רֵכָב, לֹא נִכְרְתָה עִמּוֹ עַל תְּנַי, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה לה,יט) "לָכֵן, כֹּה אָמַר יי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: לֹא יִכָּרֵת אִישׁ לְיוֹנָדָב בֶּן רֵכָב עֹמֵד לְפָנַי כָּל הַיָּמִים."

שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נִתְּנוּ עַל תְּנַי: אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד. חוּץ מִסֵּפֶר תּוֹרָה וּבְרִיתוֹ שֶׁלְּאַהֲרֹן, שֶׁלֹּא נִתְּנוּ עַל תְּנַי. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יא,יז) "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם, וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. וְחָרָה אַף יי בָּכֶם". וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א ו,יב) "הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה בֹנֶה,

[407] בִּכְבוֹדוֹ שֶׁלְּעוֹלָם: לפי הכבוד הנהוג בעולם, נתן לו צידה לדרך וליווהו.

אִם תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה, וְשָׁמַרְתָּ אֶת כָּל מִצְוֹתַי לַעֲשׂתָם בָּהֶם, וַהֲקִמֹתִי אֶת דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל דָּוִד אָבִיךָ." וְאִם לָאו, (מלכים א ט,ח) "וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֶלְיוֹן, כָּל עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְשָׁרָק".[408] וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְנַיִן? תַּלְמֹד לוֹמַר: (תהלים קלב,יב) "אִם יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם", וְאִם לָאו, (תהלים פט,לג) "וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם". וּמְנַיִן לְסֵפֶר תּוֹרָה שֶׁלֹּא נִתַּן עַל תְּנַי? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג,ד) "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה". וּמְנַיִן לִבְרִיתוֹ שֶׁלְּאַהֲרֹן, שֶׁלֹּא נִתַּן עַל תְּנַי? שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יח,יט) "בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא". וְאוֹמֵר: (במדבר כה,יג) "וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם".

וּמְנַיִן לִבְנֵי יוֹנָדָב בֶּן רֵכָב, שֶׁהֵם מִבְּנֵי בָנָיו שֶׁלְּיִתְרוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים א ב,נה) "הֵמָּה הַקֵּינִים הַבָּאִים מֵחֲמַת אֲבִי בֵית רֵכָב." הֵם בִּקְּשׁוּ אֶת הָרַב, וַיַּעֲבֵץ בִּקֵּשׁ חָכְמָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים א א,ד) "וַיִּקְרָא יַעְבֵּץ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: אִם בָּרֵךְ תְּבָרְכֵנִי, וְהִרְבִּיתָ אֶת גְּבוּלִי, וְהָיְתָה יָדְךָ עִמִּי, וְעָשִׂיתָ מֵרָעָה לְבִלְתִּי עָצְבִּי. וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֵת אֲשֶׁר שָׁאָל." "אִם בָּרֵךְ תְּבָרְכֵנִי", בְּתַלְמוּד תּוֹרָה; "וְהִרְבִּיתָ אֶת גְּבוּלִי", בַּתַּלְמִידִים; "וְהָיְתָה יָדְךָ עִמִּי", שֶׁלֹּא אֶשְׁכַּח אֶת מִשְׁנָתִי; "וְעָשִׂיתָ מֵרָעָה", שֶׁתַּעֲשֶׂה לִי רֵעִים כְּמוֹתִי; "לְבִלְתִּי עָצְבִּי", שֶׁלֹּא יַעֲצִיבֵנִי יֵצֶר הָרָע מִלַּעֲסֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה; "וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֵת אֲשֶׁר שָׁאָל." נָתַן לוֹ מַה שֶּׁשָּׁאַל, לוֹ נָתַן מִשְׁאֲלוֹתָיו וְלָהֶם נָתַן מַה שֶּׁשָּׁאֲלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי כט,יג) "רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ, מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יי." וְאוֹמֵר: (משלי כב,ב) "עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ, עֹשֵׂה כֻלָּם יי." הָא כֵיצַד? תַּלְמִיד שֶׁשִּׁמֵּשׁ אֶת הָרַב, וְהָרַב רוֹצֶה לְהַשְׁנוֹתוֹ, "מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יי", זֶה קוֹנֶה חַיֵּי עוֹלָם, וְזֶה קוֹנֶה חַיֵּי עוֹלָם. אֲבָל תַּלְמִיד שֶׁשִּׁמֵּשׁ אֶת הָרַב, וְהָרַב אֵינוֹ רוֹצֶה לְהַשְׁנוֹתוֹ, "עֹשֵׂה כֻלָּם יי", מִי שֶׁעָשָׂה לָזֶה חָכָם, סוֹפוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ טִפֵּשׁ, מִי שֶׁעָשָׂה לָזֶה טִפֵּשׁ, סוֹפוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ חָכָם. כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה. כֵּיצַד? עָנִי שֶׁפָּשַׁט יָדוֹ לְבַעַל הַבַּיִת, וּבַעַל הַבַּיִת אֵינוֹ רוֹצֶה לִתֵּן לוֹ, "עֹשֵׂה כֻלָּם יי": מִי שֶׁעָשָׂה לָזֶה עָנִי, סוֹפוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ עָשִׁיר, וּמִי שֶׁעָשָׂה לָזֶה עָשִׁיר, סוֹפוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ עָנִי.

רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (דברי הימים א א,ד) "וַיִּקְרָא יַעְבֵּץ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: אִם בָּרֵךְ תְּבָרְכֵנִי, וְהִרְבִּיתָ אֶת גְּבוּלִי, וְהָיְתָה יָדְךָ עִמִּי, וְעָשִׂיתָ מֵרָעָה לְבִלְתִּי עָצְבִּי.[409] וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֵת אֲשֶׁר שָׁאָל." "אִם בָּרֵךְ תְּבָרְכֵנִי", בְּפִרְיָה וְרִבְיָה; "וְהִרְבִּיתָ אֶת גְּבוּלִי", בְּבָנִים וּבְבָנוֹת; "וְהָיְתָה יָדְךָ עִמִּי", זֶה מַשָּׂא וּמַתָּן; "וְעָשִׂיתָ מֵרָעָה", חַיִּים שֶׁנִּתַּתָּ לִי, שֶׁלֹּא יְהֵי בָהֶן לֹא חֹלִי מַעַיִם, לֹא מֵחוּשׁ עַיִן, לֹא מֵחוּשׁ רֹאשׁ;[410] "לְבִלְתִּי עָצְבִּי", הָא

[408] יִשֹּׁם וְשָׁרָק: ישתומם וישרוק כשיראה את חורבנו.
[409] וְעָשִׂיתָ מֵרָעָה: ועשית להצילני מרעה.
[410] מֵחוּשׁ: כאב.

אִם אֵין אַתְּ עוֹשֶׂה לִי כֵּן, הֲרֵי אֲנִי יוֹרֵד כְּבָר סִיסֵי לַשְּׁאוֹל. "וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֵת אֲשֶׁר שָׁאָל", נָתַן לוֹ מַה שֶּׁשָּׁאַל.

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: לָמָּה נֶאֶמְרוּ כָּל שְׁעוּרִים הַלָּלוּ? אֶלָּא בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה, בְּשָׁעָה שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה לְהַעֲמִיד טַכְּסִיוֹטֵיסִין עַל יִשְׂרָאֵל,[411] שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר ב,ב) "אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם". חַסְלַת מַסֶּכְתָּה דַּעֲמָלֵק.

מַסֶּכְתָּא דְּבַחֹדֶשׁ

פרק א

(שמות יט,א) "**בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי.**" מַגִּיד שֶׁמּוֹנִים חֳדָשִׁים לִיצִיאַת מִצְרַיִם.

אֵין לִי אֶלָּא חֳדָשִׁים, שָׁנִים מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (במדבר א,א) "בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם".

אֵין לִי אֶלָּא בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק, בְּפֶרֶק אַחֵר מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (במדבר לג,לח) "בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם".

כָּל אֵלּוּ, עַד שֶׁלֹּא נִכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ. מִשֶּׁנִּכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א ו,א) "וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". כָּל אֵלּוּ, עַד שֶׁלֹּא נִבְנָה הַבַּיִת. מִשֶּׁנִּבְנָה הַבַּיִת, מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א ט,י) "וַיְהִי מִקְצֵה עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת שְׁנֵי הַבָּתִּים, אֶת בֵּית יי וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ." לֹא רָצוּ לִמְנוֹת לִבְנָיָנוֹ, יִמְנוּ לְחָרְבָּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל מ,א) "בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ, בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ, בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר אֲשֶׁר הֻכְּתָה הָעִיר". לֹא רָצוּ לִמְנוֹת לְעַצְמָם, יִמְנוּ לַאֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (דניאל ב,א) "וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר, חָלַם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת".

וְאוֹמֵר: (חגי א,טו) "בַּשִּׁשִּׁי בְּשִׁשָּׁה וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ הַמֶּלֶךְ."

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שיר השירים א,ח) "אִם לֹא תֵּדְעִי לָךְ, הַיָּפָה בַּנָּשִׁים, צְאִי לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן, וּרְעִי אֶת גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים." וְאוֹמֵר: (דברים כח,מז-מח) "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל. וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יי בָּךְ, בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל".

כְּבַר הָיָה רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּי עוֹלֶה לְעַמָּאוּס,[413] וְרָאָה רִיבָה אַחַת,[412] שֶׁהִיא מְלַקֶּטֶת שְׁעוֹרִין מִתַּחַת רַגְלֵי הַסּוּסִים. אָמַר לָהֶם רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּי לְתַלְמִידָיו: רִיבָה זוֹ, מַה הִיא? אָמְרוּ לוֹ:

[411] טַכְּסִיוֹטֵיס. taxeōtēs: סגן, עוזר פקיד.

[412] רִיבָה: נערה, אשה צעירה.

[413] עַמָּאוּס: עיר הלניסטית בקצה המזרחי של עמק איילון, Emmaus Nicopolis.

עִבְרִית הִיא. הַסּוּס הַזֶּה, שֶׁלְּמִי הוּא? אָמְרוּ לוֹ: שֶׁלְּפַרְעֹה עֶרְבִי הוּא. אָמַר לָהֶם רַבִּי יוֹחָנָן לְתַלְמִידָיו: כָּל יָמַי הָיִיתִי קוֹרֵא הַפָּסוּק הַזֶּה, וְלֹא הָיִיתִי יוֹדֵעַ מַה הוּא: (שיר השירים א,ח) "אִם לֹא תֵּדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים". לֹא רְצִיתֶם לָכֶם לְהִשְׁתַּעְבֵּד לַשָּׁמַיִם, הֲרֵי אַתֶּם מְשֻׁעְבָּדִים לְפֻגּוּמֵי גוֹיִם עֲרֵבִיִּים![414] לֹא רְצִיתֶם לְשַׁקֵּל שִׁקְלֵי שָׁמַיִם בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת, הֲרֵי אַתֶּם מְשַׁקְּלִין חֲמִשָּׁה עָשָׂר שְׁקָלִין בְּמַלְכוּת אוֹיְבֵיכֶן!

לֹא רְצִיתֶם לְתַקֵּן אֶת הַדְּרָכִים וְאֶת הָרְחוֹבוֹת הָעוֹלִין לְבֵית הַבְּחִירָה, הֲרֵי אַתֶּם מְתַקְּנִין אֶת הַבּוּרְגָסִין[416] וְאֶת הַבּוּרְגָנִין הָעוֹלִין לְכַרְכֵּי מְלָכִין![415]

וְאוֹמֵר: (דברים כח,מז) "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ, וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ":

"תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" בְּאַהֲבָה, "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" בְּשִׂנְאָה; "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" בַּשָּׂבַע, "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" בְּרָעָב; "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" בְּשִׂמְחָה, "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" בַּאֲנָחָה; "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" בְּמָמוֹן, "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" בַּעֲנִיּוּת; "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" בְּמַלְכוּת, "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" בְּעַגְמוּת; "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" בְּטוֹבָה, "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" בְּצָמָא; "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" בִּכְסוּת, "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" בְּעֵרוֹם; "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ" "מֵרֹב כֹּל", "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ" "בְּחֹסֶר כֹּל". דָּבָר אַחֵר: "וּבְחֹסֶר כֹּל", שֶׁיְּהוּ חֲסֵרִין תַּלְמוּד תּוֹרָה וּמָמוֹן וְדֵעָה וְחָכְמָה וּבִינָה. דָּבָר אַחֵר: "וּבְחֹסֶר כֹּל", שֶׁנִּטְלָה מֵהֶן הַדַּעַת.

"**בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי.**" רֹאשׁ חֹדֶשׁ הָיָה, לְכָךְ נֶאֱמַר: "**בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**".

(שמות יט,ב) "**וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים, וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר, וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר.**" וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר בְּפָרָשַׁת מַסָּעוֹת: (במדבר לג,טו) "וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינָי"? הִקִּישׁ נְסִיעָתָן מֵרְפִידִים לְבִיאָתָם לְמִדְבַּר סִינַי: מַה בִּיאָתָם לְמִדְבַּר סִינַי בִּתְשׁוּבָה, אַף נְסִיעָתָם מֵרְפִידִים בִּתְשׁוּבָה. דָּבָר אַחֵר: הִקִּישׁ בִּיאָתָם מִדְבַּר סִינַי לִנְסִיעָתָם מֵרְפִידִים: מַה נְּסִיעָתָם מֵרְפִידִים, מַכְעִיסִין לַמָּקוֹם, וּלְשָׁעָה קַלָּה עָשׂוּ תְּשׁוּבָה וְנִתְקַבָּלוּ, אַף בִּיאָתָם מִדְבַּר סִינַי הָיוּ מַכְעִיסִין לַמָּקוֹם, וּלְשָׁעָה קַלָּה עָשׂוּ תְּשׁוּבָה וְנִתְקַבָּלוּ.

[414] פֻּגּוּמֵי גוֹיִם: נוכרים בזויים.
[415] בּוּרְגָנִין. purgíon: עמדה מבוצרת.
[416] בּוּרְגָסִין. púrgos: מגדל שמירה.

רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (תהלים פא,י) "אֶעֱנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם, אֶבְחָנְךָ עַל מֵי מְרִיבָה סֶלָה." מִשָּׁעָה שֶׁהָיִיתִי עוֹנְךָ וּמַגֵּן עָלֶיךָ, וּמַרְעִים עָלֶיךָ אֶת כָּל הָעוֹלָם, מֵאוֹתָהּ שָׁעָה, הָיָה גָּלוּי לְפָנַי מַה שֶּׁאַתָּה עָתִיד לַעֲשׂוֹת עַל מֵי מְרִיבָה.

אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (תהלים פא,י) "אֶעֱנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם, אֶבְחָנְךָ עַל מֵי מְרִיבָה סֶלָה." אַתָּה קוֹרֵא בַּסֵּתֶר, וַאֲנִי אֶעֱנְךָ בַּגָּלוּי, וּמַרְעִים עָלֶיךָ אֶת כָּל הָעוֹלָם.

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן לָקִישׁ אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות ב,כה) "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", אֱלֹהִים רָאָה בָהֶם שֶׁעָשׂוּ תְּשׁוּבָה, וְהֵם לֹא רָאוּ אֶת זֶה אֶת זֶה, "וַיֵּדַע אֱלֹהִים." אֱלֹהִים יָדַע בָּהֶם שֶׁעָשׂוּ תְּשׁוּבָה, וְהֵם לֹא יָדְעוּ זֶה בָּזֶה.

רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר, מְשׁוּם אַבָּא יוֹסֵה בֶּן דְּרֻמַסְקִית: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות ב,כה) "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁהֵם עֲתִידִין לְהַכְעִיס, "וַיֵּדַע אֱלֹהִים", שֶׁהֵם עֲתִידִין לְנַאֵץ. וְכָל כָּךְ לָמָּה? מִכֹּחַ הַתְּשׁוּבָה הַקְּשָׁה.

כֵּיוֹצֵא בוֹ דָּרַשׁ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן יוֹסֵה: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (ישעיה סג,ט) "בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר", וְאוֹמֵר: (ישעיה סג,ח) "וַיֹּאמֶר אַךְ עַמִּי הֵמָּה, בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ". וְכִי לֹא הָיָה גָּלוּי לְפָנָיו שֶׁהֵן עֲתִידִין לְשַׁקֵּר? תִּלְמֹד לוֹמַר "אַךְ", גָּלוּי הָיָה לְפָנָיו שֶׁהֵן עֲתִידִין לְשַׁקֵּר. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ"? אֶלָּא לֹא הוֹשִׁיעָן כִּבְנֵי אָדָם שֶׁהֵן עֲתִידִין לְהַכְעִיס, אֶלָּא כִּבְנֵי אָדָם שֶׁאֵינָן עֲתִידִין לִבְגֹּד בּוֹ עוֹלָמִית. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים עח,לו-לז) "וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם, וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ. וְלִבָּם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ, וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ." וְאַף עַל פִּי כֵן, (תהלים עח,לח) "וְהוּא רַחוּם, יְכַפֵּר עָוֹן". וְאוֹמֵר: (ישעיה ו,י) "הַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה, וְאָזְנָיו הַכְבֵּד, וְעֵינָיו הָשַׁע, פֶּן יִרְאֶה בְעֵינָיו, וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע, וּלְבָבוֹ יָבִין, וְשָׁב וְרָפָא לוֹ." "וְשָׁב", אֲנַנְקֵי לַתְּשׁוּבָה לַעֲשׂוֹת שְׁלֹהּ,[417] "וְרָפָא לוֹ".

"**וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר**". נִתְּנָה תּוֹרָה דֵּימוֹס פַּרְהֶסְיָא בְּמָקוֹם הֶפְקֵר,[418] שֶׁאִלּוּ נִתְּנָה תּוֹרָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הָיוּ אוֹמְרִים לָהֶן לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם: אֵין לָכֶם חֵלֶק בָּהּ! לְפִיכָךְ נִתְּנָה בַּמִּדְבָּר, דֵּימוֹס פַּרְהֶסְיָא בְּמָקוֹם הֶפְקֵר,[419] וְכָל הָרוֹצֶה לְקַבֵּל, יָבֹא וְיִקַּבֵּל!

יָכֹל נִתְּנָה בַּלַּיְלָה? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יט,טז) "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, בִּהְיֹת הַבֹּקֶר". יָכֹל נִתְּנָה בְּשָׁתִיקָה? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יט,טז) "וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים". יָכֹל לֹא הָיוּ שׁוֹמְעִין אֶת הַקּוֹל? תִּלְמֹד לוֹמַר: (תהלים כט,ד-י) "קוֹל יי בַּכֹּחַ קוֹל יי בֶּהָדָר. קוֹל יי שֹׁבֵר אֲרָזִים, וַיְשַׁבֵּר יי אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן. וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל, לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים. קוֹל יי חֹצֵב

[417] אֲנַנְקֵי. anágkē: בהכרח.
[418] דֵּימוֹס. dēmos: ציבורי.
[419] פַּרְהֶסְיָא. parrhēsía: דיבור חופשי; בגלוי.

לַהֲבוֹת אֵשׁ. קוֹל יי יָחִיל מִדְּבָר, יָחִיל יי מִדְּבַר קָדֵשׁ. קוֹל יי יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת, וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת, וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אוֹמֵר כָּבוֹד. יי לַמַּבּוּל יָשָׁב, וַיֵּשֶׁב יי מֶלֶךְ לְעוֹלָם."

אָמַר בִּלְעָם הָרָשָׁע לְכָל הָעוֹמְדִים עָלָיו: (תהלים כט,יא) "יי עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן!" שִׁבְּחוּ וְאָמְרוּ: "יי יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַּשָּׁלוֹם!"

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (ישעיה מה,יט) "לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי, בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ, לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב: תֹּהוּ בַקְּשׁוּנִי! אֲנִי יי דֹּבֵר צֶדֶק, מַגִּיד מֵישָׁרִים." כְּשֶׁנִּתַּתִּיהָ אֲנִי בַּתְּחִלָּה, לֹא נְתַתִּיהָ בַּסֵּתֶר, וְלֹא בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ, וְלֹא בִּמְקוֹם אֲפֵלָה, וְלֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב "לְאַלּוּ אֲנִי נוֹתְנָהּ", וְלֹא "תֹּהוּ בַקְּשׁוּנִי!" לֹא נְתַתִּיהָ פְּנָגוּס.[420] וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה מה,יט) "אֲנִי יי דֹּבֵר צֶדֶק, מַגִּיד מֵישָׁרִים." כְּבַר עַד שֶׁלֹּא נְתַתִּי לָכֶם הַמִּצְוֹות, הִקְדַּמְתִּי לָכֶם מַתַּן שְׂכָרָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טז,ה) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי, וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ, וְהָיָה מִשְׁנֶה". וְאוֹמֵר: (ויקרא כה,כא) "וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית, וְעָשָׂת אֶת הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים." יָכֹל אֲלוּ בִּלְבָד? תִּלְמֹד לוֹמַר: (תהלים קה,מד) "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם". מִפְּנֵי מָה? (תהלים קה,מה) "בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו, וְתוֹרֹתָיו יִנְצֹרוּ".

הָיָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּרַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (תהלים קמז,יט-כ) "מַגִּיד דְּבָרָו לְיַעֲקֹב, חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל. לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי". וְכִי מָה עָשׂוּ הַגּוֹיִם הַדּוֹמִים הָאֵלּוּ, שֶׁלֹּא רָצָה לִתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה? (תהלים קמז,כ) "וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם", שֶׁלֹּא רָצוּ לְקַבֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר: (חבקוק ג,ג-ו) "אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא, וְקָדוֹשׁ מֵהַר פָּארָן סֶלָה, כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ, וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ. וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה, קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ, וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזּוֹ.[421] לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר, וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו. עָמַד וַיְמֹדֵד אֶרֶץ, רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם, וַיִּתְפֹּצְצוּ הָרְרֵי עַד, שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם, הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ."

"**וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל**". כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר "וַיִּסְעוּ", "וַיַּחֲנוּ", נוֹסְעִין בַּמַּחְלֹקֶת וְחוֹנִין בַּמַּחְלֹקֶת. אֲבָל כָּן הוּא אוֹמֵר: (שמות יט,ב) "**וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל**", הִשְׁווּ כֻּלָּם לֵב אֶחָד. "**שָׁם**", מַגִּיד שֶׁאָמַר לָהֶם: זְמַן הַרְבֵּה אַתֶּם עוֹשִׂים שָׁם! וְכֵן מָצִינוּ, שֶׁהָרֵי הָיוּ שָׁם שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ חֹסֶר עֲשֶׂרֶת יָמִים. "**נֶגֶד הָהָר**", לְצַד מִזְרָחוֹ שֶׁלְּהָר. כָּל מָקוֹם שֶׁאַתְּ מוֹצֵא "נֶגֶד", פָּנִים לַמִּזְרָח.

פרק ב

(שמות יט,ג) ["**וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים, וַיִּקְרָא אֵלָיו יי מִן הָהָר לֵאמֹר: כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב, וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל.**"] "**וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים**", זֶה יוֹם שֵׁנִי. "**וַיִּקְרָא אֵלָיו יי מִן**

[420] פְּנָגוּס. pignus: עֵרבון.
[421] חֶבְיוֹן עֻזּוֹ: המקום שבו מסתתר כבודו וכוחו.

הָהָר לֵאמֹר", מַגִּיד שֶׁהַקְּרִיאָה קְדָמָה לַדִּבֵּר. "**כֹּה תֹאמַר**". "**כֹּה**", בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, "**כֹּה**", כְּסֵדֶר הַזֶּה, "**כֹּה**", כָּעִנְיָן הַזֶּה, "**כֹּה**", שֶׁלֹּא תִּפְחֹת וְלֹא תּוֹסִיף. "**תֹּאמַר לְבֵית יַעֲקֹב**", אֵלּוּ הַנָּשִׁים; "**וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל**", אֵלּוּ הָאֲנָשִׁים.

דָּבָר אַחֵר: (שמות יט,ג) "**כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב**", בִּזְכוּת יַעֲקֹב; "**וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל**", בִּזְכוּת יִשְׂרָאֵל.

דָּבָר אַחֵר: (שמות יט,ג) "**כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב**", אֵמֹר בְּלָשׁוֹן רַכָּה רָאשֵׁי הַדְּבָרִים לַנָּשִׁים. "**וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל**", וּתְדַקְדֵּק עִמָּהֶם וֶאֱמֹר לָהֶם.

(שמות יט,ד) ["**אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם, וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים, וָאָבֵא אֶתְכֶם אֵלָי**."] "**אַתֶּם רְאִיתֶם**". לֹא בְמִסֹּרֶת אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם, לֹא כְתָבִים אֲנִי מְשַׁגֵּר לָכֶם, לֹא עֵדִים אֲנִי מַעֲמִיד עֲלֵיכֶם, אֶלָּא "**אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם**", רְאוּ עַל כַּמָּה הֵן חַיָּבִין לִי! עַל עֲבוֹדָה זָרָה, וְעַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת, וְעַל שְׁפִיכוּת דָּמִים לְשֶׁעָבַר, וְלֹא נִפְרַעְתִּי מֵהֶן אֶלָּא עַל יְדֵיכֶם!

"**וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים**". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: זֶה יוֹם רַעֲמְסֵס, לְפִי שֶׁנִּתְקַבְּצוּ כֻלָּם וּבָאוּ לְרַעֲמְסֵס לְשָׁעָה קַלָּה.

"**וָאָבֵא אֶתְכֶם אֵלָי**." לִפְנֵי הַר סִינַי. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: זֶה יוֹם מַתַּן תּוֹרָה, לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נִרְתָּעִין לַאֲחוֹרֵיהֶן שְׁנֵים עָשָׂר מִיל,[422] וְחוֹזְרִין לִפְנֵיהֶן שְׁנֵים עָשָׂר מִיל, הֲרֵי עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִילִין עַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר. "**וָאָבֵא אֶתְכֶם אֵלָי**", לְבֵית הַבְּחִירָה.

דָּבָר אַחֵר: "**וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים**". מַה נִּשְׁתַּנָּה הַנֶּשֶׁר הַזֶּה מִכָּל הָעוֹפוֹת? שֶׁכָּל הָעוֹפוֹת כֻּלָּן נוֹתְנִין אֶת בְּנֵיהֶם בֵּין רַגְלֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהֵן מִתְיָרְאִין מֵעוֹף אַחֵר שֶׁהוּא פּוֹרֵחַ עַל גַּבֵּיהֶן. אֲבָל הַנֶּשֶׁר הַזֶּה, אֵינוֹ מִתְיָרֵא אֶלָּא מֵאָדָם זֶה בִּלְבַד, שֶׁלֹּא יִזְרֹק בּוֹ חֵץ. אוֹמֵר, מוּטָב שֶׁיִּכָּנֵס בִּי וְלֹא בְּבָנַי!

מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁהָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, וְהָיָה מְנַהֵג אֶת בְּנוֹ לְפָנָיו, וּבָאוּ לֶסְטִים לִשְׁבּוֹתוֹ. נְטָלוֹ מִלְּפָנָיו וּנְתָנוֹ מֵאַחֲרָיו. בָּא זְאֵב לִטְלוֹ מֵאַחֲרָיו. לֶסְטִים מִלְּפָנָיו וּזְאֵב מֵאַחֲרָיו, נְטָלוֹ וּנְתָנוֹ עַל כְּתֵפוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים א,לא) "וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ, אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יי אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא אִישׁ אֶת בְּנוֹ, בְּכָל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם, עַד בֹּאֲכֶם עַד הַמָּקוֹם הַזֶּה."

(שמות יט,ה) ["**וְעַתָּה, אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי, וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי, וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים, כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ**."] "**וְעַתָּה**". עַכְשָׁו קַבְּלוּ עֲלֵיכֶם, שֶׁכָּל הַתְּחִלּוֹת קָשׁוֹת! "**אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ**". מִכָּן אָמְרוּ: שָׁמַע אָדָם מִצְוָה אַחַת, מַשְׁמִיעִין אוֹתוֹ מִצְוֹת הַרְבֵּה, שֶׁנֶּאֱמַר:

[422] מִיל: המיל הרומי כקילומטר וחצי.

"**אִם שָׁמוֹעַ, תִּשְׁמְעוּ**". שֶׁכַח, מְשַׁכְּחִין אוֹתוֹ מִצְווֹת הַרְבֵּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ח,יט) "אִם שָׁכֹחַ, תִּשְׁכַּח".

"**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי**". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: זוֹ בְּרִית שַׁבָּת. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: זֶה בְּרִית מִילָה וַעֲבוֹדָה זָרָה.

"**וְהָיִיתֶם לִי**", שֶׁתְּהוּ פְּנוּיִין לִי וַעֲסוּקִין בְּדִבְרֵי תוֹרָתִי, וְלֹא תִהְיוּ עֲסוּקִין בִּדְבָרִים אֲחֵרִים. "**סְגֻלָּה**", מַה סְּגֻלָּה שֶׁלְּאָדָם חֲבִיבָה עָלָיו, כֵּן תְּהוּ חֲבִיבִין לִי. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר: כְּדֵי שֶׁתְּקַבֵּע אָזֶן.[424] כַּשֵּׁם שֶׁהָאִשָּׁה מְסֻגֶּלֶת מֵאַחֵר בַּעְלָהּ,[423] וְהַבֵּן מֵאַחַר אָבִיו, וְהָעֶבֶד מֵאַחַר רַבּוֹ, וְהַשִּׁפְחָה מֵאַחַר גְּבִרְתָּהּ, יָכֹל אַף אַתֶּם תְּהוּ מְסֻגָּלִין לִי מֵאַחֲרַי? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יט,ה) "כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ."

(שמות יט,ו) ["**וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ, אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**."] "**וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי**". כְּבִיכוֹל, אֵינִי מַעֲמִיד וְאֵינִי מַשְׁלִיט עֲלֵיכֶם אֲחֵרִים אֶלָּא אֲנִי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים קכא,ד) "הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן, שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל."

"**מַמְלֶכֶת**". אֵינִי מַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֵאֻמּוֹת הָעוֹלָם, אֶלָּא מִכֶּם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שיר השירים ו,ט) "אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי, אַחַת הִיא לְאִמָּהּ, בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ, רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ, מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ."

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּרַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, עָתִיד לִרְאוֹת לוֹ בָּנִים כְּיוֹצְאֵי מִצְרַיִם? שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מה,יז) "תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בָנֶיךָ". אִי בָנִים, יָכֹל יְהוּ דּוֹיִים וּסְגוּפִּין?[425] תִּלְמֹד לוֹמַר: (תהלים מה,יז) "תְּשִׁיתֵמוֹ לְשָׂרִים בְּכָל הָאָרֶץ." אִי שָׂרִים, יָכֹל פְּרַגְמָטֵיוְטִין?[426] תִּלְמֹד לוֹמַר "**מַמְלֶכֶת**". אִי מֶלֶךְ, יָכֹל יְהֵי חוֹזֵר וּמְכַבֵּשׁ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כֹּהֲנִים**", בַּטְלָנִין, כַּעֲנָיִן שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב ח,יח) "וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ."

מִכָּן אָמְרוּ: רְאוּיִין הָיוּ יִשְׂרָאֵל לֶאֱכֹל בַּקָּדָשִׁים, עַד שֶׁלֹּא עָשׂוּ אֶת הָעֶגֶל. מִשֶּׁעָשׂוּ אֶת הָעֶגֶל, נִטְּלוּ מֵהֶם וְנִתְּנוּ לַכֹּהֲנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה נ,יז) "שֵׂה פְּזוּרָה יִשְׂרָאֵל". מְשׁוּלִין בַּשֶּׂה: מַה דַּרְכּוֹ שֶׁלַּשֶּׂה, לוֹקֶה עַל אֶחָד מֵאֵבָרָיו, וְכֻלָּן מַרְגִּישִׁין, כָּךְ הֵן יִשְׂרָאֵל, אֶחָד מֵהֶן חוֹטֵא, וְכֻלָּן נֶעֱנָשִׁין. אֲבָל אֻמּוֹת הָעוֹלָם אֵינָן כֵּן, אֶלָּא אֶחָד מֵהֶם נֶהֱרָג, וְכֻלָּן שְׂמֵחִין בְּמַפָּלְתּוֹ.

"**וְגוֹי**". קְרָאן גּוֹי, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב ז,כג) "וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ, אֲשֶׁר הָלְכוּ אֱלֹהִים לִפְדּוֹת לוֹ לְעָם, וְלָשׂוּם לוֹ שֵׁם, וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוּלָּה וְנוֹרָאוֹת לְאַרְצֶךָ מִפְּנֵי

[423] מְסֻגֶּלֶת מֵאַחַר בַּעְלָהּ: מיוחדת לו והוא תלוי בה.
[424] שֶׁתְּקַבֵּע אָזֶן. נ"א: שתבקע אזן: כדי לסבר את האוזן.
[425] דּוֹיִים וּסְגוּפִּין: בעלי גוף כחוש.
[426] פְּרַגְמָטֵיוְטִין. pragmateutēs: סוחר.

עִמְּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לְךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהֵיו." "**קָדוֹשׁ**", קְדוֹשִׁים וּמְקֻדָּשִׁים, פְּרוּשִׁים מֵאֱמוֹת הָעוֹלָם וּמִשְּׁקוּצֵיהֶם. "**אֵלֶּה הַדְּבָרִים**", שֶׁלֹּא תִּפְחוֹת וְלֹא תוֹסִיף! "**אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**", כַּסֵּדֶר הַזֶּה.

(שמות יט,ז) ["**וַיָּבֹא מֹשֶׁה, וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם, וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יי.**"] "**וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם**". מַגִּיד שֶׁמֹּשֶׁה חָלַק כָּבוֹד לִזְקֵנִים; "**וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם**", הֵאִיר אֶת עֵינֵיהֶם; "**אֵת כָּל הַדְּבָרִים**", רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן; "**אֲשֶׁר צִוָּהוּ יי**", אַף לַנָּשִׂים.

(שמות יט,ח) ["**וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ: כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יי, נַעֲשֶׂה! וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל יי.**"] "**וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו**". לֹא עָנוּ בַחֲנֻפָּה, וְלֹא קִבְּלוּ זֶה מִזֶּה, אֶלָּא הִשְׁווּ כֻּלָּם לֵב אֶחָד וְאָמְרוּ: "**כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יי נַעֲשֶׂה!**"

"**וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל יי**". וְכִי צָרִיךְ הָיָה מֹשֶׁה לְהָשִׁיב? אֶלָּא בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ דֶּרֶךְ אֶרֶץ מִמֹּשֶׁה, שֶׁלֹּא אָמַר: הוֹאִיל וְיוֹדֵעַ מַה שֶּׁשְּׁלָחָנִי, אֵינִי צָרִיךְ לְהָשִׁיב.

דָּבָר אַחֵר: כְּדֵי לִתֵּן שָׂכָר לְמֹשֶׁה עַל כָּל עֲלִיָּה וַעֲלִיָּה, וְעַל כָּל יְרִידָה וִירִידָה.

(שמות יט,ט) ["**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן, בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ, וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם, וַיַּגֶּד מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל יי.**"] "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן**". בֶּעָנָן עָבֶה, וְאֵי זֶה וְזֶה? זֶה עֲרָפֶל, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כ,יז) "וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים."

"**בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ**". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: הֲרֵינִי אוֹמֵר לְךָ דָּבָר, וְאַתְּ מַחְזִירֵנִי, וַאֲנִי מוֹדֶה לָךְ, שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: גָּדוֹל מֹשֶׁה שֶׁהוֹדָה לוֹ הַמָּקוֹם? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יט,ט) "וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם".

רַבִּי אוֹמֵר: אֵין אָנוּ צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת לְמֹשֶׁה גָּדוֹל, אֶלָּא אִם כֵּן עָשִׂינוּ לְהַקָּדֹשׁ שֶׁחָזַר בּוֹ וּבְדִבְּרוֹ! אֶלָּא מְלַמֵּד, שֶׁאָמַר לוֹ הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: הֲרֵי אֲנִי קוֹרֵא לְךָ מֵרֹאשׁ הָהָר, וְאַתְּ עוֹלֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יט,כ) "וַיִּקְרָא יי לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר, וַיַּעַל מֹשֶׁה".

"**וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם**". גַּם בְּךָ, גַּם בַּנְּבִיאִים הָעֲתִידִין לַעֲמֹד אַחֲרֶיךָ.

"**וַיַּגֶּד מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל יי.**" וְכִי מָה אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה לֵאמֹר לְיִשְׂרָאֵל, אוֹ מָה אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לוֹמַר לַמָּקוֹם? אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,ג) "וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דִּבְרֵי יי וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים". אָמַר לָהֶן: אִם מְקַבְּלִין אַתֶּם עֲלֵיכֶם עֲנָשִׁין בְּשִׂמְחָה, הֲרֵי אַתֶּם מְקַבְּלִים שָׂכָר, וְאִם לָאו, הֲרֵי אַתֶּם מְקַבְּלִין פֻּרְעָנוּת. וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶן עֲנָשִׁין בְּשִׂמְחָה.

דָּבָר אַחֵר: וְכִי מָה אָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה לֵאמֹר לְיִשְׂרָאֵל, אוֹ מָה אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לֵאמֹר לַמָּקוֹם? אֶלָּא אָמְרוּ: רְצוֹנֵנוּ לִשְׁמֹעַ מִפִּי מַלְכֵּנוּ! לֹא דוֹמֶה שׁוֹמֵעַ מִפִּי פַּרְגּוֹד[427] לְשׁוֹמֵעַ מִפִּי הַמֶּלֶךְ! אָמַר הַמָּקוֹם: תֵּן לָהֶם מַה שֶּׁבִּקְּשׁוּ! "**בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ**".

דָּבָר אַחֵר: אָמְרוּ: רְצוֹנֵנוּ לִרְאוֹת אֶת מַלְכֵּנוּ! לֹא דוֹמֶה שׁוֹמֵעַ לְרוֹאֶה! אָמַר לוֹ הַמָּקוֹם: תֵּן לָהֶם מַה שֶּׁבִּקְּשׁוּ! (שמות יט,יא) "כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי, יֵרֵד יי לְעֵינֵי כָל הָעָם עַל הַר סִינָי."

פרק ג

(שמות יט,י) ["**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: לֵךְ אֶל הָעָם, וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר, וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם.**"] "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: לֵךְ אֶל הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם**", זֶה יוֹם רְבִיעִי; "**וּמָחָר**", זֶה יוֹם חֲמִישִׁי; (שמות יט,יא) "וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי", זֶה יוֹם שִׁשִּׁי, שֶׁבּוֹ נִתְּנָה תוֹרָה. וּמָה עָשָׂה מֹשֶׁה בַּחֲמִישִׁי? הִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וּבָנָה מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,ד) "וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר". הֶעֱמִיד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה, לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה.

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה עַל כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט. בָּנָה מִזְבֵּחַ, וְהִקְרִיב עָלָיו עוֹלָה וּשְׁלָמִים. נָטַל מִדַּם הָעוֹלָה בִּשְׁתֵּי כוֹסוֹת, חֵלֶק לַמָּקוֹם וְחֵלֶק לַצָּבּוּר, מִדַּם הַשְּׁלָמִים בִּשְׁתֵּי כוֹסוֹת, חֵלֶק לַמָּקוֹם וְחֵלֶק לַצָּבּוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,ו) "וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם, וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת",[428] זֶה חֵלֶק לַמָּקוֹם; "וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ", זֶה חֵלֶק לַצָּבּוּר.

(שמות כד,ז) "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם". אֲבָל לֹא שָׁמַעְנוּ מֵהֵיכָן קָרָא בְּאָזְנֵיהֶם! רַבִּי יוֹסֵה בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מִתְּחִלַּת בְּרֵאשִׁית וְעַד כָּן.

רַבִּי אוֹמֵר: מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוָּה אָדָם הָרִאשׁוֹן, וּמִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְנֵי נֹחַ, וּמִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּמִצְרַיִם וּבְמָרָה, וּשְׁאָר כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בְּתְחִלַּת הָעִנְיָן, מַה הוּא אוֹמֵר? (ויקרא כה,ב-ג) "וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיי. שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ, וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ, וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ." שְׁמִטִּין וְיוֹבְלוֹת, בְּרָכוֹת וּקְלָלוֹת. בְּסוֹף הָעִנְיָן מַה הוּא אוֹמֵר? (שמות כו,מו) "אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת". אָמְרוּ: מְקַבְּלִין אָנוּ עָלֵינוּ! כֵּיוָן שֶׁרָאָה שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם, נָטַל אֶת הַדָּם וְזָרַק עַל הָעָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,י) "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם, וַיִּזְרֹק עַל הָעָם". אָמַר לָהֶם: הֲרֵי אַתֶּם קְשׁוּרִין, תְּפוּסִין וַעֲנוּבִין![429] מָחָר בֹּאוּ וְקַבְּלוּ עֲלֵיכֶם אֶת כָּל הַמִּצְוֹת! רַבִּי יוֹסֵה בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בּוֹ בַּיּוֹם נֶעֱשׂוּ כָּל הַמַּעֲשִׂים.

---

[427] פַּרְגּוֹד. paragōdēs: וילון.

[428] אַגָּנֹת: כלים לזריקת הדם.

[429] עֲנוּבִין: קשורים בלולאה.

"**וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם**." וּמְנַיִן שֶׁיִּטָּעֲנוּ טְבִילָה? הֲרֵי אֲנִי דָּן: מָה, אִם בִּמְקוֹם שֶׁאֵינָן טְעוּנִין כִּבּוּס בְּגָדִים, טְעוּנִין טְבִילָה, וְכָן שֶׁהֵן טְעוּנִין כִּבּוּס בְּגָדִים, דִּין הוּא שֶׁיִּטָּעֲנוּ טְבִילָה. אֵין כִּבּוּס בְּגָדִים בַּתּוֹרָה שֶׁאֵינוֹ טָעוּן טְבִילָה.

(שמות יט,יא) ["**וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יי לְעֵינֵי כָל הָעָם עַל הַר סִינָי.**"] "**וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי**", זֶה יוֹם שִׁשִּׁי שֶׁבּוֹ נִתְּנָה תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי, יֵרֵד יי לְעֵינֵי כָל הָעָם עַל הַר סִינָי.**" זוֹ אַחַת מֵעֲשֶׂר יְרִידוֹת שֶׁכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה.

"**לְעֵינֵי כָל הָעָם**", מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ בָהֶם סוּמִים.

דָּבָר אַחֵר: (שמות יט,יא) "**לְעֵינֵי כָל הָעָם**". מְלַמֵּד שֶׁרָאוּ בְאוֹתָהּ שָׁעָה מַה שֶּׁלֹּא רָאוּ יְשַׁעְיָה וְיֶחֱזְקֵאל, שֶׁנֶּאֱמַר: (הושע יב,יא) "וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה."

דָּבָר אַחֵר: "**לְעֵינֵי כָל הָעָם**". מְלַמֵּד שֶׁאִם הָיוּ חֲסֵרִין עַד אֶחָד, אֵינָן כְּדַי לְקַבֵּל. רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: אֲפִלּוּ יֵשׁ שָׁם שְׁנֵי אֲלָפִים וּשְׁנֵי רְבָבוֹת, הֵם כְּדַי לְקַבֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר י,לו) "וּבְנֻחֹה יֹאמַר: שׁוּבָה יי רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל."

(שמות יט,יב) ["**וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעָם סָבִיב לֵאמֹר: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ; כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת.**"] "**וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעָם**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, לְמִזְרָחוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**סָבִיב**". "**לֵאמֹר**", שֶׁהֻתְּרוּ זֶה בָזֶה. "**הִשָּׁמְרוּ לָכֶם**", בְּ׳לֹא תַעֲשֶׂה׳. "**עֲלוֹת בָּהָר**", יָכֹל לֹא יַעֲלֶה וְלֹא יִגַּע, אֶבָל יְכַנֵּס בְּלֶקְטִיקָא?[430] תִּלְמֹד לוֹמַר "**עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ**". "**כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת**", הֲרֵי זֶה עֹנֶשׁ.

(שמות יט,יג) ["**לֹא תִגַּע בּוֹ יָד, כִּי סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ יָרֹה יִיָּרֶה, אִם בְּהֵמָה אִם אִישׁ, לֹא יִחְיֶה; בְּמָשְׁךְ הַיֹּבֵל, הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר.**"] "**לֹא תִגַּע בּוֹ יָד**", וְלֹא בְשִׁילֹה וְלֹא בְאֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא בְבֵית עוֹלָמִים. "**כִּי סָקוֹל יִסָּקֵל**". וּמְנַיִן יְדֻחֶה?[431] תִּלְמֹד לוֹמַר "**יָרֹה**". וּמְנַיִן אִם מֵת בִּדְחִיָּה, יָצָא?[432] תִּלְמֹד לוֹמַר "**יִיָּרֶה**". וּמְנַיִן לְכָל הַנִּסְקָלִין נִדְחִין? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ יָרֹה יִיָּרֶה**". "**אִם בְּהֵמָה**", אֵין לִי אֶלָּא בְהֵמָה, חַיָּה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִם בְּהֵמָה**". "**אִם אִישׁ**", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִם אִישׁ לֹא יִחְיֶה**".

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן "**לֹא יִחְיֶה**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (שמות כב,יז) "מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה." מָה כָּן בִּסְקִילָה, אַף לְהַלָּן בִּסְקִילָה.

"**בְּמָשְׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר.**" כְּשֶׁיִּמְשֹׁךְ הַיּוֹבֵל אֶת קוֹלוֹ, אַתֶּם רַשָּׁאִין לַעֲלוֹת בָּהָר! רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: מִכָּן אָמְרוּ: לֹא מְקוֹמוֹ שֶׁלָּאָדָם מְכַבְּדוֹ, אֶלָּא הוּא מְכַבֵּד אֶת מְקוֹמוֹ. כָּל זְמַן

[430] לֶקְטִיקָא. lectica: אפיריון, כיסא נישא על ידי סבלים.
[431] יְדֻחֶה: יומת על ידי שדוחים אותו מראש הגג והוא נופל.
[432] יָצָא: התקיימה בו מיתה בסקילה.

שֶׁהַשְׁכִּינָה בָּהָר, (שמות יט,יב) "כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת"; נִסְתַּלֵּק כְּבוֹד שְׁכִינָה, הַכֹּל רַשָּׁאִין לַעֲלוֹת בָּהָר.

(שמות יט,יד) ["**וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הָהָר אֶל הָעָם. וַיְקַדֵּשׁ אֶת הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם.**"] "**וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הָהָר אֶל הָעָם**", מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיָה מֹשֶׁה פּוֹנֶה לַעֲסָקָיו, וְלֹא הָיָה יוֹרֵד לְבֵיתוֹ, אֶלָּא מִן הָהָר אֶל הָעָם. אֵין לִי אֶלָּא דִּבְּרוֹת הַר סִינַי, דִּבְּרוֹת אֹהֶל מוֹעֵד מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות לד,לד) "וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה." וּמְנַיִן לְכָל הָעֲלִיּוֹת שֶׁהָיָה עוֹלֶה, בַּבֹּקֶר הָיָה עוֹלֶה? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לד,ב-ד) "וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר, וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל הַר סִינַי, וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל רֹאשׁ הָהָר. וְאִישׁ לֹא יַעֲלֶה עִמָּךְ, וְגַם אִישׁ אַל יֵרָא בְּכָל הָהָר, גַּם הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל יִרְעוּ אֶל מוּל הָהָר הַהוּא. וַיִּפְס�ֹל שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים, וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר, וַיַּעַל אֶל הַר סִינַי, כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֹתוֹ". שֶׁאֵין תַּלְמוּד לוֹמַר "כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֹתוֹ", אֶלָּא זֶה בְּנֶיךָ אָב: כָּל זְמַן שֶׁהָיָה עוֹלֶה, בַּבֹּקֶר הָיָה עוֹלֶה.

"**וַיְקַדֵּשׁ אֶת הָעָם**". זִמְנָן, (במדבר ח,ז) "**וְכַבְּסוּ בְגָדֵיהֶם וְהִטָּהָרוּ**".

(שמות יט,טו) ["**וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם: הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים, אַל תִּגְּשׁוּ אֶל אִשָּׁה!**"] "**וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם: הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים**", אֲבָל לֹא שָׁמַעְנוּ שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְפָרֵשׁ מִן הָאִשָּׁה, אֶלָּא "**הֱיוּ נְכֹנִים**", (שמות יט,יא) "וְהָיוּ נְכֹנִים", גְּזֵרָה שָׁוָה: מָה "**הֱיוּ נְכֹנִים**" הָאָמוּר כָּן, לְפָרֵשׁ מִן הָאִשָּׁה, אַף "וְהָיוּ נְכֹנִים" הָאָמוּר לְהַלָּן, לְפָרֵשׁ מִן הָאִשָּׁה.

רַבִּי אוֹמֵר: מִמְּקוֹמוֹ הוּא מֻכְרָע: (שמות יט,י) "לֵךְ אֶל הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר". אִם עַל עִנְיַן טְבִילָה, יִטְבֹּל בַּחֲמִשִּׁי וְיִהְיֶה כְּמוֹ הַעֶרֶב שֶׁמֶּשׁ! וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "לֵךְ אֶל הָעָם"? אֶלָּא שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְפָרֵשׁ מִן הָאִשָּׁה.

"**אַל תִּגְּשׁוּ אֶל אִשָּׁה.**" מִכָּן אָמְרוּ: הַפּוֹלֶטֶת שִׁכְבַת זֶרַע בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁהִיא טְהוֹרָה. רְאָיָה לַדָּבָר מִסִּינַי. דִּבְרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: פְּעָמִים שֶׁהֵן אַרְבַּע עוֹנוֹת,[433] פְּעָמִים שֶׁהֵן חָמֵשׁ, פְּעָמִים שֶׁהֵן שֵׁשׁ. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: לְעוֹלָם חָמֵשׁ.

(שמות יט,טז) ["**וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, בִּהְיֹת הַבֹּקֶר, וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר, וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד, וַיֶּחֱרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה.**"] "**וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, בִּהְיֹת הַבֹּקֶר**". מְלַמֵּד שֶׁהִקְדִּים הַמָּקוֹם עַל יָדָיו, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים א,יב) "עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בְּמְסִבּוֹ,[435] נִרְדִּי[434] נָתַן רֵיחוֹ."

[433] עוֹנָה: חצי יממה, שתים-עשרה שעות.

[434] נִרְדִּי: הנרד שלי. הנרד הוא צמח הגדל בהרי הודו, Nardostahys jatamansi, והיו מכינים בושם יקר על ידי שריית עליו בשמן.

[435] בְּמְסִבּוֹ: מסב במשתה שלו.

"**וַיְהִי קֹלֹת**", קוֹל, קוֹלוֹת, וּמִינֵי קוֹלוֹת מְשֻׁנִּים זֶה מִזֶּה. "**וּבְרָקִים**", בָּרָק בְּרָקִים, וּמִינֵי בְרָקִים מְשֻׁנִּים זֶה מִזֶּה. "**וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר**", זֶה עֲרָפֶל, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כ,יז) "**וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל**".

"**וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד**". מִנְהַג הֶדְיוֹט, כָּל זְמַן שֶׁהוּא הוֹלֵךְ, קוֹלוֹ עָמֶה,[436] אֲבָל כָּךְ, כָּל זְמַן שֶׁהוּא הוֹלֵךְ, קוֹלוֹ מַגְבִּיר. וְלָמָּה רַךְ מַבְּתְחִלָּה? לְשַׁכֵּךְ אֶת הָאָזֶן, מַה שֶּׁהִיא יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ.[437] "**וַיֶּחֱרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה**." מְלַמֵּד שֶׁנִּזְדַּעְזְעוּ.

(שמות יט,יז) ["**וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה, וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר**."] "**וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה**". אָמַר רַבִּי יוֹסֵה: יְהוּדָה הָיָה דוֹרֵשׁ: (דברים לג,ב) "יי מִסִּינַי בָּא". אַל תִּקְרָא כֵּן אֶלָּא 'יי לְסִינַי בָּא', לִתֵּן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל. כְּחָתָן זֶה שֶׁהוּא יוֹצֵא לִקְרַאת כַּלָּה.

"וַיִּתְיַצְּבוּ", נִצְפְּפוּ.[440] מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ מִתְיָרְאִין מִפְּנֵי הַזִּיקִין[439] וּמִפְּנֵי הַזְּוָעוֹת,[438] מִפְּנֵי הָרְעָמִים, מִפְּנֵי הַבְּרָקִים הַבָּאִים.

"**בְּתַחְתִּית הָהָר**." מְלַמֵּד שֶׁנִּתְלַשׁ הָהָר מִמְּקוֹמוֹ, וְקָרְבוּ וְעָמְדוּ תַּחַת הָהָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ד,יא) "וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר".

עֲלֵיהֶם מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה: (שיר השירים ב,יד) "יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע, בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה,[441] הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ, הַשְׁמִיעִנִי אֶת קוֹלֵךְ, כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב, וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה." "הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ", אֵלּוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה, לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל; "הַשְׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלֵךְ", אֵלּוּ עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת; "כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב", אֵלּוּ לְאַחַר עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת; "וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה", (ויקרא ט,ה) "וַיִּקְרְבוּ כָּל הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יי."

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: עַל יַם סוּף הַדָּבָר אָמוּר: "הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ", (שמות יד,יג) "הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יי"; "הַשְׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלֵךְ", (שמות יד,י) "וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יי." "כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב", (שמות ב,כג) "וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם"; "וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה", (שמות ד,ל-לא) "וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם. וַיַּאֲמֶן הָעָם".

דָּבָר אַחֵר: (שיר השירים ב,יד) "כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב", עַל הַיָּם: (שמות טו,א) "אָשִׁירָה לַיי, כִּי גָאֹה גָּאָה"; "וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה", אֵלּוּ (תהלים ח,ג) "מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז, לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ, לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם."

---

[436] עָמֶה: חלש ובלתי ברור.
[437] לְשַׁכֵּךְ: להרגיע.
[438] הַזְּוָעוֹת: רעידות האדמה.
[439] הַזִּיקִין: כוכבים נופלים.
[440] נִצְפְּפוּ: עמדו צפופים.
[441] חַגְוֵי הַסֶּלַע: נקיקים, חללים צרים בסלעים.

פרק ד

(שמות יט,יח) ["וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ, מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יי בָּאֵשׁ, וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן, וַיֶּחֱרַד כָּל הָהָר מְאֹד."] "וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ". יָכֹל מִקּוֹם הַכָּבוֹד בִּלְבַד? תִּלְמֹד לוֹמַר "כֻּלּוֹ". מִפְּנֵי מָה? "מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יי בָּאֵשׁ". מַגִּיד שֶׁהַתּוֹרָה אֵשׁ, וּמֵאֵשׁ נִתְּנָה, וּבָאֵשׁ נִמְשְׁלָה. מָה דַּרְכָּהּ שֶׁלָּאֵשׁ? אִם קָרַב אָדָם אֶצְלָהּ, נִכְוֶה, רָחֵק מִמֶּנָּה, צוֹנֵן, אֵין לוֹ לָאָדָם אֶלָּא לְהִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אוּרָהּ!

"וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ". יָכֹל כְּעֶשֶׁן זֶה בִּלְבַד? תִּלְמֹד לוֹמַר "כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן". אִי כִּבְשָׁן, יָכֹל כְּכִבְשָׁן זֶה בִּלְבַד? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים ד,יא) "וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם". וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "הַכִּבְשָׁן"? לְשַׁכֵּךְ אֶת הָאָזֶן מַה שֶּׁהִיא יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ.

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (עמוס ג,י) "אַרְיֵה שָׁאָג, מִי לֹא יִירָא?" וְכִי מִי נָתַן כֹּחַ וּגְבוּרָה בָּאֲרִי, לֹא הוּא? אֶלָּא הֲרֵי אָנוּ מְכַנִּין אוֹתוֹ מִבְּרִיּוֹתָיו, לְשַׁכֵּךְ אֶת הָאָזֶן מַה שֶּׁהִיא יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ.

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (יחזקאל מג,ב) "וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים, וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים". וְכִי מִי נָתַן כֹּחַ וּגְבוּרָה בַּמַּיִם, לֹא הוּא? אֶלָּא הֲרֵי אָנוּ מְכַנִּין אוֹתוֹ מִבְּרִיּוֹתָיו,[442] לְשַׁכֵּךְ אֶת הָאָזֶן.

"וַיֶּחֱרַד כָּל הָהָר". וַהֲלֹא בִּכְלַל כָּל הֶהָרִים הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים ה,ה) "הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יי, זֶה סִינַי". וְאוֹמֵר: (תהלים סח,יז) "לָמָּה תִרְצְדוּן,[444] הָרִים גַּבְנֻנִּים?"[443] אָמַר לָהֶם: כֻּלְּכֶם גִּבְנִים אַתֶּם! כְּמָה דְאַתְּ אָמַר: (ויקרא כא,כ) "אוֹ גִבֵּן אוֹ דַק".

מִפְּנֵי מָה שָׂרַת שְׁכִינָה בְּחֶלְקוֹ שֶׁלְּבִנְיָמִן? שֶׁכָּל הַשְּׁבָטִים הָיוּ שׁוּתְפִין בִּמְכִירָתוֹ שֶׁלְּיוֹסֵף, וּבִנְיָמִין לֹא הָיָה שׁוּתָף עִמָּהֶם. וְכָל הַשְּׁבָטִים נוֹלְדוּ בְּחוּצָה לָאָרֶץ, וּבִנְיָמִין נוֹלַד בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אַף עַל פִּי כֵן, (תהלים סח,יז) "הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ, אַף יי יִשְׁכֹּן לָנֶצַח."

(שמות יט,יט) ["וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד, מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל."] "וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר". הֲרֵי זֶה סִימָן יָפֶה בַּכְּתוּבִים: כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר 'שׁוֹפָר', הֲרֵי זֶה סִימָן יָפֶה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים מז,ו) "עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה, יי בְּקוֹל שׁוֹפָר." (ישעיה כז,יג) "וְהָיָה, בַּיּוֹם הַהוּא, יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל". (זכריה ט,יד) "וַאדֹנָי יי בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע, וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן."

"הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד". מִנְהַג הַהֲדְיוֹט, כָּל זְמַן שֶׁהוּא הוֹלֵךְ, קוֹלוֹ עָמֹה, אֲבָל כֵּן, כָּל זְמַן שֶׁהוּא הוֹלֵךְ, קוֹלוֹ מַגְבִּיר. וְלָמָּה רַךְ מִבַּתְּחִלָּה? לְשַׁכֵּךְ אֶת הָאָזֶן מַה שֶּׁהִיא יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ.

---

[442] מְכַנִּין אוֹתוֹ מִבְּרִיּוֹתָיו: מתארים את התגלות ה' על ידי דימויים לנבראים, לטבע.
[443] גִּבְנֻנִּים: גבוהים.
[444] תִּרְצְדוּן: הוצאו כמה פירושים: תרעדו; תשפלו; תקנאו.

"**מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל**." רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: וּמְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁאֵין הַמָּקוֹם מְדַבֵּר, עַד שֶׁמֹּשֶׁה אוֹמֵר לוֹ: דַּבֵּר, שֶׁכְּבָר קִבְּלוּ בָנֶיךָ עֲלֵיהֶם? לְכָךְ נֶאֱמַר: "**מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל**."

אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָה: בְּוַדַּאי כֵּן הוּא הַדָּבָר! וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**מֹשֶׁה יְדַבֵּר**"? אֶלָּא מְלַמֵּד, שֶׁנִּתַּן כֹּחַ וּגְבוּרָה בְּמֹשֶׁה, וְהָיָה הַקָּדֹשׁ מְסַיְּעוֹ בְקוֹלוֹ. וּבַנְּעִימָה שֶׁהָיָה מֹשֶׁה שׁוֹמֵעַ, בָּהּ הָיָה מַשְׁמִיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל. לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות יט,יט) "**מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל**." (שמות יט,כ) ["**וַיֵּרֶד יי עַל הַר סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר, וַיִּקְרָא יי לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר, וַיַּעַל מֹשֶׁה.**"] "**וַיֵּרֶד יי עַל הַר סִינַי**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, עַל כֻּלּוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כ,יט) "כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם." מְלַמֵּד שֶׁהִרְכִּין הַמָּקוֹם שָׁמַיִם הַתַּחְתּוֹנִים וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים עַל רֹאשׁ הָהָר, וְיָרַד הַכָּבוֹד וְהֶצְעַן עַל גַּב הַר סִינַי.[445] כְּאָדָם שֶׁהוּא מַצִּיעַ אֶת הַכַּר עַל גַּבֵּי הַמִּטָּה, וּכְאָדָם שֶׁהוּא מְדַבֵּר מֵעַל גַּבֵּי הַכַּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה סד,א) "כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֶמָסִים,[446] מַיִם תִּבְעֶה אֵשׁ,[447] לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ, מִפָּנֶיךָ גּוֹיִם יִרְגָּזוּ." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה סד,ב) "בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא נְקַוֶּה, יָרַדְתָּ, מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלוּ."

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (תהלים קטו,טז) "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיי, וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם." לֹא עָלָה אֵלִיָּהוּ לְמַעְלָה, וְלֹא יָרַד הַכָּבוֹד לְמַטָּה. אֶלָּא מְלַמֵּד, שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: הֲרֵי אֲנִי קוֹרֵא לְךָ מֵרֹאשׁ הָהָר, וְאַתְּ עוֹלֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וַיִּקְרָא יי לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר, וַיַּעַל מֹשֶׁה.**"

(שמות יט,כא) ["**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: רֵד הָעֵד בָּעָם! פֶּן יֶהֶרְסוּ אֶל יי לִרְאוֹת, וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב.**"] "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: רֵד, הָעֵד בָּעָם!**" הַסְהֵד בָּהֶן![448] "**פֶּן יֶהֶרְסוּ אֶל יי**", שֶׁמָּא יִדְּחוּ לִרְאוֹת; "**וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב.**" מַגִּיד שֶׁנִּתְּנָה רְשׁוּת לַשְּׁלוּחִין לְחַבֵּל.

יְחִידִי שֶׁיִּפֹּל מֵהֶם, הֲרֵי הוּא עָלַי כְּכֻלָּן. מְלַמֵּד שֶׁאַף אֶחָד מְמַעֵט עַל יְדֵי כֻלָּן.[449] דָּבָר אַחֵר: יְחִידִי שֶׁיִּפֹּל מֵהֶן, הֲרֵי הוּא עָלַי כְּנֶגֶד כָּל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (זכריה ט,א) "כִּי לַיי עֵין אָדָם, וְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל."

(שמות יט,כב) "**וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל יי יִתְקַדָּשׁוּ, פֶּן יִפְרֹץ בָּהֶם יי.**" יָכֹל הַכֹּהֲנִים בִּכְלַל הָעָם? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יט,י) "לֵךְ אֶל הָעָם, וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר!" אֵין הַכֹּהֲנִים בִּכְלַל הָעָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא טז,לג) "וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל כָּל עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר", אֵין הַכֹּהֲנִים

---

[445] הֶצְעַן: נעקר.

[446] כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֶמָסִים: כמו שהאש שורפת ענפים.

[447] מַיִם תִּבְעֶה אֵשׁ: האש מרתיחה מים ועושה בועות.

[448] הַסְהֵד: העד!

[449] שֶׁאַף אֶחָד: אפילו אחד.

בְּכָל הָעָם. (דברים יח,ג) "וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם", אֵין הַכֹּהֲנִים בְּכְלַל הָעָם. וְאֵילוּ הֵם הַכֹּהֲנִים? רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר: אֵלּוּ בְכוֹרוֹת. רַבִּי אוֹמֵר: זֶה נָדָב וַאֲבִיהוּא. כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר 'הַכֹּהֲנִים', אֵינוֹ אוֹמֵר 'נָדָב וַאֲבִיהוּא', וְכָל מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר 'נָדָב וַאֲבִיהוּא', אֵינוֹ אוֹמֵר 'הַכֹּהֲנִים'.

"**הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל יי יִתְקַדָּשׁוּ, פֶּן יִפְרֹץ בָּהֶם יי.**" וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר "**וְגַם**", אַף הַזְּקֵנִים עִמָּהֶם.

(שמות יט,כג) "**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יי: לֹא יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל הַר סִינָי, כִּי אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר: הַגְבֵּל אֶת הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ.**" "**הַעֵדֹתָה בָּנוּ**", כְּבַר הֵעַדְתִּי בָהֶם וְקִבַּעְתִּי לָהֶן תְּחוּמִין.

(שמות יט,כד) ["**וַיֹּאמֶר אֵלָיו יי: לֶךְ רֵד! וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ, וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל יי, פֶּן יִפְרֹץ בָּם.**"] "**וַיֹּאמֶר אֵלָיו יי:** " מֹשֶׁה, "**לֶךְ, רֵד!**" יָפֶה אָמַרְתָּ! זֶהוּ שֶׁהָיָה רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה: הֲרֵי אֲנִי אוֹמֵר לְךָ דָּבָר, וְאַתְּ מַחֲזִירֵנִי, וַאֲנִי מוֹדֶה לְךָ, שֶׁיְּהוּ כָל יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: גָּדוֹל מֹשֶׁה, שֶׁהוֹדָה לוֹ הַמָּקוֹם? רַבִּי אוֹמֵר: אֵין אָנוּ צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת לְמֹשֶׁה גָּדוֹל, אֶלָּא אִם כֵּן עָשִׂינוּ לַמָּקוֹם שֶׁחָזַר בּוֹ וּבְדָבָרָיו! אֲבָל מַחְזִירִין אֶת הָאָדָם בְּשָׁעַת תַּלְמוּד, וּמְזָרְזִין אוֹתוֹ בְּשָׁעַת מַעֲשֶׂה. "**וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ, וְהַכֹּהֲנִים, וְהָעָם**". יָכֹל הַכֹּל יַעֲלוּ? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות יט,כד) "**וְהָעָם אַל יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל יי, פֶּן יִפְרֹץ בָּם.**"

יָכֹל יַעֲלוּ אַף הַכֹּהֲנִים עִמָּךְ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ**", אֵין הַכֹּהֲנִים עִמָּךְ. יָכֹל יַעֲלֶה אַף אַהֲרֹן עִמָּךְ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְעָלִיתָ אַתָּה**". אֲמֹר, מָה אַתְּ מְחִיצָה לְעַצְמָךְ, וְאַהֲרֹן מְחִיצָה לְעַצְמוֹ, וְהַכֹּהֲנִים מְחִיצָה לְעַצְמָן. "**וְהָעָם**", כָּל עִקָּר "**אַל יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל יי, פֶּן יִפְרֹץ בָּם**", שֶׁמָּא יִתְרַעוּ.[450]

(שמות יט,כה) "**וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם.**" אָמַר לָהֶן מִיָּד וְלֹא עִכֵּב. דָּבָר אַחֵר: "**וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם**", אָמַר לָהֶן: הֱיוּ עֲתִידִין לְקַבֵּל מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּשִׂמְחָה! דָּבָר אַחֵר: "**וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם**", אָמַר לָהֶם: הֱיוּ אוֹמְרִין עַל הַן 'הֵן', וְעַל לָאו 'לָאו'!

(שמות כ,א) ["**וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר.**"] "**וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים**", אֵין אֱלֹהִים אֶלָּא דַּיָּן. דַּיָּן לִפְרַע, וְנֶאֱמָן לְשַׁלֵּם שָׂכָר.

לְפִי שֵׁשׁ פָּרָשׁוֹת בַּתּוֹרָה, שֶׁאִם עָשָׂאן, מְקַבֵּל שָׂכָר, וְאִם לָאו, אֵינוֹ מְקַבֵּל פֵּרָעוֹנוּת. שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת כֵּן? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר.**" אֵין אֱלֹהִים אֶלָּא דַּיָּן. דַּיָּן לִפְרַע, וְנֶאֱמָן לְשַׁלֵּם שָׂכָר.

[450] יִתְרַעוּ. יתפרצו, ייהרסו: תרע, ארמית ל-פרץ.

"**אֵת כָּל הַדְּבָרִים**", מְלַמֵּד שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בְּדִבּוּר אֶחָד, מַה שֶּׁאֵיפְשָׁר לְבָשָׂר וָדָם לוֹמַר כֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר:[451] "**וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר**."

אִם כֵּן, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ... לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי"? אֶלָּא מְלַמֵּד, שֶׁאָמַר הַמָּקוֹם עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בְּדִבּוּר אֶחָד, וְחָזַר וּפֵרָטָן דִּבֵּר וְדִבֵּר בִּפְנֵי עַצְמוֹ. שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף שְׁאָר כָּל הַדִּבְּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה נֶאֶמְרוּ כֵּן בְּדִבּוּר אֶחָד! תִּלְמֹד לוֹמַר "**הָאֵלֶּה**", אֵלּוּ נֶאֶמְרוּ בְּדִבּוּר אֶחָד, וּשְׁאָר כָּל הַדִּבְּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, דִּבֵּר דִּבֵּר בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

"**לֵאמֹר**." מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים עַל הֵן 'הֵן', וְעַל לָאו 'לָאו'. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: עַל הֵן 'הֵן', וְעַל לָאו 'הֵן'. דָּבָר אַחֵר: "**לֵאמֹר**." צֵא וֶאֱמֹר לָהֶן, וַהֲשִׁיבֵנִי! וּמִנַּיִן שֶׁהָיָה מֹשֶׁה יוֹצֵא וּמְדַבֵּר אֶל הָעָם? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לד,לד) "וּבְצֵאתוֹ וְדִבֶּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה." וּמִנַּיִן שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְדַבֵּר דְּבָרִים כְּלַפֵּי הַגְּבוּרָה, וְאוֹמֵר לוֹ 'דַּבֵּר, שֶׁכְּבָר קִבְּלוּ בָנֶיךָ'? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יח,ט) "וַיִּשָּׂב מֹשֶׁה אֶת דִּבְרֵי הָעָם אֶל יי." וּמִנַּיִן שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶן? שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,ז) "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יי, נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע." וּמִנַּיִן שֶׁהַמָּקוֹם הוֹדָה לְדִבְרֵיהֶן? שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ה,כד) "וַיֹּאמֶר יי אֵלַי: שָׁמַעְתִּי אֶת קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ, הֵיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ."

פרק ה

(שמות כ,ב) ["**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים, לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי.**"] "**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ**". מִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֶמְרוּ עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בִּתְחִלַּת הַתּוֹרָה? מוּשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁנִּכְנַס לִמְדִינָה. אָמַר לָהֶן: אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם! אָמְרוּ לוֹ: כְּלוּם עָשִׂיתָ לָנוּ, שֶׁתִּמְלֹךְ עָלֵינוּ? מָה עָשָׂה? בָּנָה לָהֶם אֶת הַחוֹמָה, הִכְנִיס לָהֶם אֶת הַמַּיִם, עָשָׂה לָהֶם מִלְחָמוֹת, אָמַר לָהֶן: אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם! אָמְרוּ לוֹ: הֵן וְהֵן! כָּךְ הוֹצִיא הַמָּקוֹם אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, קָרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, הוֹרִיד לָהֶן אֶת הַמָּן, הֵגִיז[452] לָהֶן אֶת הַשְּׂלָו, הֶעֱלָה לָהֶן אֶת הַבְּאֵר, עָשָׂה לָהֶן מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, אָמַר לָהֶן: אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם! אָמְרוּ לוֹ: הֵן וְהֵן!

רַבִּי אוֹמֵר: לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּשֶׁעָמְדוּ כֻּלָּן לִפְנֵי הַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, הִשְׁווּ כֻּלָּן לֵב אֶחָד, לְקַבֵּל מַלְכוּת אֱלֹהִים בְּשִׂמְחָה. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁהָיוּ מְמֻשְׁכָּנִים[453] זֶה עַל יְדֵי זֶה.[453] וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁנִּגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִכְרוֹת עִמָּהֶן בְּרִית עַל הַסְּתָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כט,כח) "הַנִּסְתָּרֹת לַיי אֱלֹהֵינוּ, וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ". אָמְרוּ לוֹ: עַל הַגְּלוּיִין אָנוּ

[451] שֶׁאֵיפְשָׁר=שאי אפשר.
[452] הֵגִיז. העביר במעוף.
[453] מְמֻשְׁכָּנִים: עֲרֵבִים.

כּוֹרְתִין עִמָּךְ בְּרִית, וְאֵין אָנוּ כּוֹרְתִין עִמָּךְ בְּרִית עַל הַסְּתָרִים, שֶׁלֹּא יְהֵי אֶחָד חוֹטֵא בַּסֵּתֶר, וְיהֵא הַצִּבּוּר מִתְמַשְׁכֵּן.

"**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנִּגְלָה עַל הַיָּם כְּגִבּוֹר עוֹשֶׂה מִלְחָמוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,ג) "יי אִישׁ מִלְחָמָה". נִגְלָה עַל הַר סִינַי כְּזָקֵן מָלֵא רַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,י) "וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר", וּכְשֶׁנִּגְאֲלוּ, מַה הוּא אוֹמֵר? (שמות כד,י) "וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר." וְאוֹמֵר: *(דניאל ז,ט-י)[454] "חֲזֵה הֲוֵית עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו, וְעַתִּיק יוֹמִין יְתִב, לְבוּשֵׁהּ כְּתַלַּג חִוַּר, וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ כַּעֲמַר נְקֵא, כָּרְסְיֵהּ שְׁבִבִין דִּי נוּר, גַּלְגְּלוֹהִי נוּר דָּלִק. נְהַר דִּי נוּר נָגֵד וְנָפֵק מִן קֳדָמוֹהִי, אֶלֶף אַלְפִין יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ, וְרִבּוֹ רִבְבָן קֳדָמוֹהִי יְקוּמוּן, דִּינָא יְתִב וְסִפְרִין פְּתִיחוּ." שֶׁלֹּא לִתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם לוֹמַר: שְׁתֵּי רָשָׁיוֹת הֵן! אֶלָּא "אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ". אֲנִי בְּמִצְרַיִם, אֲנִי עַל הַיָּם, אֲנִי בְּסִינַי, אֲנִי לֶעָתִיד לָבֹא, אֲנִי בָעוֹלָם הַזֶּה, אֲנִי לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לב,לט) "רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא! וְאוֹמֵר (ישעיה מו,ד) "וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא". וְאוֹמֵר: (ישעיה מד,ו) "כֹּה אָמַר יי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ, יי צְבָאוֹת: אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן". וְאוֹמֵר: (ישעיה מא,ד) "מִי פָעַל וְעָשָׂה? קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ, אֲנִי יי רִאשׁוֹן, וְאֶת אַחֲרֹנִים אֲנִי הוּא!"

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: מִכָּן תְּשׁוּבָה לַמִּינִין, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים: שְׁתֵּי רָשָׁיוֹת הֵן! שֶׁכְּשֶׁעָמַד הַקָּדֹשׁ וְאָמַר "**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ**", מִי עָמַד וּמִחָה כְּנֶגְדּוֹ? אִם תֹּאמַר, בְּמַטְמוֹנִיּוֹת הָיָה הַדָּבָר![455] וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (ישעיה מה,יט) "לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי, בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ, לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב" לְאַלּוּ אֲנִי נוֹתְנָהּ, אֶלָּא "תּוֹהוּ בְקָשׁוּנִי!" וְלֹא נְתַתִּיהָ פְּנֻגָּס.[456] וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה מה,יט) "אֲנִי יי דֹּבֵר צֶדֶק, מַגִּיד מֵישָׁרִים." דָּבָר אַחֵר: (שמות כ,ב) "**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ**". כְּשֶׁעָמַד הַקָּדֹשׁ וְאָמַר "**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ**", הָיוּ הֶהָרִים מִתְרַעֲשְׁעִין וְהַגְּבָעוֹת מִתְמוֹטְטוֹת, וּבָא תְּבוֹר מִבֵּית אֵלִים וְכַרְמֶל מֵאַסְפַּמְיָא, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה מו,יח)[457] "חַי אֲנִי! נְאֻם הַמֶּלֶךְ יי צְבָאוֹת שְׁמוֹ, כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם יָבוֹא." זֶה אוֹמֵר: אֲנִי נִקְרֵאתִי! וְזֶה אוֹמֵר: אֲנִי נִקְרֵאתִי! וְכֵיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּיו: (שמות כ,ב) "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", עָמַד כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּמְקוֹמוֹ וְאָמְרוּ: "לֹא עָסַק אֶלָּא עִם מִי שֶׁהוֹצִיא מִמִּצְרַיִם."

דָּבָר אַחֵר: (שמות כ,ב) "**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ**". שֶׁכְּשֶׁעָמַד הַקָּדֹשׁ וְאָמַר "**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ**", הַיַּת

---

[454]* רוֹאֶה הָיִיתִי, עַד אֲשֶׁר כִּסְאוֹת הֻשְׁלְכוּ, וְעַתִּיק יָמִים יָשָׁב, לְבוּשׁוֹ כְּשֶׁלֶג לִבְן וּשְׂעַר רֹאשׁוֹ כְּצֶמֶר נָקִי, כִּסְאוֹ שְׁבִיבֵים שֶׁל אֵשׁ גַּלְגַּלָּיו אֵשׁ בּוֹעֶרֶת. נָהָר שֶׁל אֵשׁ נִמְשָׁךְ וְיוֹצֵא מִלְּפָנָיו, אֶלֶף אֲלָפִים יְשָׁרְתוּהוּ וְרִבּוֹא רִבְבוֹת לְפָנָיו יַעֲמֹדוּ, הַמִּשְׁפָּט יָשַׁב וְסְפָרִים נִפְתָּחוּ.

[455]בְּמַטְמוֹנִיּוֹת: בסתר, באופן פרטי.

[456]פְּנֻגָּס. pignus: ערבון.

[457]אַסְפַּמְיָא. ספרד.

הָאָרֶץ חָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שופטים ה,ד-ה)[458] "יי בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר, בְּצַעְדְךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם, אֶרֶץ רָעָשָׁה, גַּם שָׁמַיִם נָטָפוּ, גַּם עָבִים נָטְפוּ מָיִם. הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יי, זֶה סִינַי מִפְּנֵי יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל." וְאוֹמֵר: (תהלים כט,ג-ט) "קוֹל יי עַל הַמָּיִם, קוֹל יי בֶּהָדָר. קוֹל יי שֹׁבֵר אֲרָזִים, וַיְשַׁבֵּר יי אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן. וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל, לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים. קוֹל יי חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ. קוֹל יי יָחִיל מִדְבָּר, יָחִיל יי מִדְבַּר קָדֵשׁ.[460] קוֹל יי יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת, וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת,[459] וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד." עַד שֶׁנִּתְמַלְּאוּ בָתֵּיהֶם מִזְּיו הַשְּׁכִינָה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְכַּנְּסוּ כָּל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, וּבָאוּ לְהֶן אֵצֶל בִּלְעָם הָרָשָׁע, וְאָמְרוּ לוֹ: שָׁמָּא הַמָּקוֹם מַחֲרִיב עוֹלָמוֹ בְּמַבּוּל? אָמַר לָהֶם: שׁוֹטִים שֶׁבָּעוֹלָם! כְּבָר נִשְׁבַּע הַמָּקוֹם לְנֹחַ, שֶׁאֵינוֹ מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נד,ט) "כִּי מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי!" אָמְרוּ לוֹ: מַבּוּל שֶׁלְּמַיִם אֵינוֹ מֵבִיא, אֲבָל מֵבִיא הוּא מַבּוּל שֶׁלְּאֵשׁ? אָמַר לָהֶם: אֵינוֹ מֵבִיא לֹא מַבּוּל שֶׁלְּמַיִם, וְלֹא מַבּוּל שֶׁלְּאֵשׁ! אֶלָּא הַקָּדֹשׁ נוֹתֵן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כט,יא) "יי עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יי יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם." וְכֵיוָן שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּיו הַדָּבָר הַזֶּה, פָּנוּ כֻּלָּם וְהָלְכוּ אִישׁ לִמְקוֹמוֹ.

לְפִיכָךְ נִתְבָּעוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם,[461] שֶׁלֹּא יְהֵי לָהֶן פִּתְחוֹן פֶּה לוֹמַר: אִלּוּ נִתְבַּעְנוּ, כְּבָר קִבַּלְנוּ עֲלֵינוּ![462] וְהֲרֵי שֶׁנִּתְבָּעוּ, וְלֹא קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם! שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לג,ב) "וַיֹּאמַר: יי מִסִּינַי בָּא, וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ, הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן, וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ, מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ."

נִגְלָה עַל בְּנֵי עֵשָׂו הָרָשָׁע, אָמַר לָהֶן: מְקַבְּלִים אַתֶּם עֲלֵיכֶם אֶת הַתּוֹרָה? אָמְרוּ לוֹ: מַה כָּתוּב בָּהּ? אָמַר לָהֶן: (שמות כ,יב) לֹא תִרְצָח! אָמְרוּ לוֹ: זוֹ הִיא יֵרֻשָּׁה שֶׁהוֹרִישׁ לָנוּ אָבִינוּ: (בראשית כז,מ) "וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה".

נִגְלָה עַל בְּנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב, אָמַר לָהֶן: מְקַבְּלִים אַתֶּם אֶת הַתּוֹרָה? אָמְרוּ לוֹ: מַה כָּתוּב בָּהּ? אָמַר לָהֶן: (שמות כ,יב) "לֹא תְנָאֲפִי!" אָמְרוּ לוֹ: כֻּלָּם בְּנֵי מְנָאֲפִים הֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יט,לו) "וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת לוֹט מֵאֲבִיהֶן".

נִגְלָה עַל בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל, אָמַר לָהֶן: מְקַבְּלִים אַתֶּם עֲלֵיכֶם אֶת הַתּוֹרָה? אָמְרוּ לוֹ: מַה כָּתוּב בָּהּ? אָמַר לָהֶן: (שמות כ,יב) "לֹא תִגְנֹב!" אָמְרוּ לוֹ: זוֹ הִיא בְּרָכָה שֶׁנֶּאֱמְרָה בָהֶן: (בראשית טז,יב) "וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם". וְכָתוּב: (בראשית מ,טו) "כִּי גָנֹב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים". וּכְשֶׁבָּא אֵצֶל יִשְׂרָאֵל, פָּתְחוּ כֻּלָּם פִּיהֶם וְאָמְרוּ: (שמות כד,ז) "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יי, נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע." וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (חבקוק ג,טו) "עָמַד וַיְמֹדֵד[464] אֶרֶץ, רָאָה וַיְתַּר גּוֹיִם".[463]

---

[458] חָלָה: רעדה, רקדה.

[459] יְחוֹלֵל: ירעיד, יפחיד ויגרום לריצתן המבוהלת.

[460] יָחִיל: ירעיד.

[461] נִתְבָּעוּ: מובאים למשפט על מעשיהם הרעים, כי סירבו לקבל את התורה.

[462] אִלּוּ נִתְבַּעְנוּ: אם היה מבקש ממנו.

[463] וַיְתַּר גּוֹיִם: התיר ושחרר גוים.

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר: מָה, אִם בְּשֶׁבַע מִצְווֹת שֶׁנִּצְטַווּ בְּנֵי נֹחַ, לֹא יָכְלוּ לַעֲמֹד בָּהֶן, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה בְּכָל הַמִּצְווֹת שֶׁבַּתּוֹרָה! מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁמִּנָּה לוֹ שְׁנֵי אֶפִּיטְרוֹפִין,[465] אֶחָד מְמֻנֶּה עַל אוֹצָר שֶׁלַּתֶּבֶן, וְאֶחָד מְמֻנֶּה עַל אוֹצָר שֶׁלַּכֶּסֶף וְשֶׁלַּזָּהָב. נֶחְשַׁד זֶה שֶׁהָיָה מְמֻנֶּה עַל אוֹצָר שֶׁלַּתֶּבֶן, וְהָיָה מִתְרָעֵם עַל שֶׁלֹּא מִנּוּ אוֹתוֹ עַל אוֹצָר שֶׁלַּכֶּסֶף וְשֶׁלַּזָּהָב. אָמְרוּ לוֹ: רֵיקָה![466] אִם עַל אוֹצָר שֶׁלַּתֶּבֶן נֶחְשַׁדְתָּ, הֵיאַךְ יַאֲמִינוּ אוֹתְךָ עַל אוֹצָר שֶׁלַּכֶּסֶף וְשֶׁלַּזָּהָב? וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחוֹמֶר: וּמָה אִם בְּשֶׁבַע מִצְווֹת שֶׁנִּצְטַווּ בְּנֵי נֹחַ, לֹא יָכְלוּ לַעֲמֹד בָּהֶן, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה בְּכָל הַמִּצְווֹת שֶׁבַּתּוֹרָה! וּמִפְּנֵי מָה לֹא נִתְּנָה תוֹרָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל? שֶׁלֹּא לִתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם לוֹמַר: לְפִי שֶׁנִּתְּנָה תוֹרָה בְּאַרְצוֹ, לְפִיכָךְ לֹא קִבַּלְנוּ עָלֵינוּ! דָּבָר אַחֵר: שֶׁלֹּא לְהָטִיל מַחְלֹקֶת בֵּין הַשְּׁבָטִים, שֶׁלֹּא יְהֵי זֶה אוֹמֵר: בְּאַרְצִי נִתְּנָה תוֹרָה! וְזֶה אוֹמֵר: בְּאַרְצִי נִתְּנָה תוֹרָה! לְפִיכָךְ נִתְּנָה תוֹרָה בַּמִּדְבָּר, דְּמוֹס,[468] פַּרְהֶסְיָא,[467] בְּמָקוֹם הֶפְקֵר. בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נִמְשְׁלָה תוֹרָה: בַּמִּדְבָּר, בָּאֵשׁ, וּבַמַּיִם. לוֹמַר לָךְ: מָה אִלּוּ חִנָּם, כָּךְ דִּבְרֵי תוֹרָה חִנָּם לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם.

"**אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבֵּית עֲבָדִים**." עֲבָדִים לְמְלָכִים הָיוּ. אַתָּה אוֹמֵר עֲבָדִים לְמְלָכִים הָיוּ, אוֹ עֲבָדִים לַעֲבָדִים הָיוּ? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים ז,י) "וַיְפַרְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים, מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם", עֲבָדִים לְמְלָכִים הָיוּ, וְלֹא עֲבָדִים לַעֲבָדִים. דָּבָר אַחֵר: "**מִבֵּית עֲבָדִים**". מִבֵּית הָעוֹבְדִים, שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים לַעֲבוֹדָה זָרָה.

פרק ו

"**לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי!**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: "**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ**". מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁנִּכְנַס לִמְדִינָה. אָמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו: גְּזֹר עֲלֵיהֶם גְּזֵרוֹת! אָמַר לָהֶם: לֹא! כְּשֶׁיְּקַבְּלוּ מַלְכוּתִי, אֶגְזֹר עֲלֵיהֶם גְּזֵרוֹת. שֶׁאִם אֵינָן מְקַבְּלִין מַלְכוּתִי, הֵיאַךְ מְקַיְּמִין גְּזֵרוֹתַי?

כָּךְ אָמַר הַמָּקוֹם לְיִשְׂרָאֵל: "**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבֵּית עֲבָדִים, לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי!**" אָמַר לָהֶם: אֲנִי הוּא שֶׁקִּבַּלְתֶּם מַלְכוּתִי עֲלֵיכֶם בְּמִצְרַיִם? אָמְרוּ לוֹ: הֵן וְהֵן! וְכֵשֵׁם שֶׁקִּבַּלְתֶּם מַלְכוּתִי עֲלֵיכֶם, קַבְּלוּ גְּזֵרוֹתַי!

---

[464] רֵיקָה: מוטט, פורר.
[465] אֶפִּיטְרוֹפִין. epítropos: ממונה על רכוש.
[466] רֵיקָה: רשע!
[467] פַּרְהֶסְיָא. parrhēsía: דיבור חופשי; בגלוי.
[468] דְּמוֹס. dēmos: ציבורי.

"**לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי**!" רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: הוּא שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן: (ויקרא יח,ב) "אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם." אֲנִי הוּא שֶׁקִּבַּלְתֶּם מַלְכוּתִי עֲלֵיכֶם בְּסִינַי? אָמְרוּ לוֹ: הֵן וַהֲוֵי! קִבַּלְתֶּם מַלְכוּתִי, קַבְּלוּ גְּזֵרוֹתַי!

(ויקרא יח,ג) "כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם בָּהּ, לֹא תַעֲשׂוּ! וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה, לֹא תַעֲשׂוּ, וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ!" הוּא שֶׁנֶּאֱמַר כָּן: "**אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם**", אֲנִי הוּא שֶׁקִּבַּלְתֶּם עֲלֵיכֶם מַלְכוּתִי בְּסִינַי? אָמְרוּ לוֹ: הֵן, הֵן! קִבַּלְתֶּם מַלְכוּתִי, קַבְּלוּ גְּזֵרוֹתַי!

"**לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים ה,ז) "לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶּסֶל כָּל תְּמוּנָה", אֵין לִי אֶלָּא שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה! הֶעֱשׂוּי כְּבָר, מְנַיִן שֶׁלֹּא יְקַיֵּם? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי**."

"**אֱלֹהִים אֲחֵרִים**". וְכִי אֱלֹהוּת הַמָּה? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (ישעיה לז,יט) "וְנָתְנוּ אֶת אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ, כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה!" וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֱלֹהִים אֲחֵרִים**"? אֶלָּא שֶׁאֲחֵרִים קוֹרִין אוֹתָן אֱלֹהוּת.

דָּבָר אַחֵר: "**אֱלֹהִים אֲחֵרִים**", שֶׁהֵם מְאַחֲרִין אֶת הַטּוֹבָה מִלָּבֹא לָעוֹלָם. דָּבָר אַחֵר: "**אֱלֹהִים אֲחֵרִים**", שֶׁהֵן עוֹשִׂין אֶת עוֹבְדֵיהֶם אֲחֵרִים. דָּבָר אַחֵר: "**אֱלֹהִים אֲחֵרִים**", שֶׁהֵם אֲחֵרִים לְעוֹבְדֵיהֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה מו,ז) "אַף יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה, מִצָּרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ."

רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: "**אֱלֹהִים אֲחֵרִים**", לָמָּה נֶאֱמַר? שֶׁלֹּא לִתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם לוֹמַר: אִלּוּ נִקְרְאוּ בִשְׁמוֹ, כְּבָר הָיָה בָּהֶם צֹרֶךְ![469] וַהֲרֵי נִקְרְאוּ בִשְׁמוֹ, וְאֵין בָּהֶם צֹרֶךְ. וְאֵימָתַי נִקְרְאוּ בִשְׁמוֹ? בִּימֵי אֱנוֹשׁ בֶּן שֵׁת, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית ד,כו) "אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יי."

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, עָלָה אוֹקֵיאָנוֹס, וְהֵצִיף שִׁלִּישׁוֹ שֶׁלְּעוֹלָם.[470] אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם: אַתֶּם עֲשִׂיתֶם מַעֲשֶׂה חָדָשׁ, וּקְרָאתֶם עַצְמְכֶם [בִּשְׁמִי], אַף אֲנִי אֶעֱשֶׂה מַעֲשֶׂה חָדָשׁ, וְאֶקְרָא עַצְמִי [בִּשְׁמִי], וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (עמוס ה,י) "הַקּוֹרֵא לְמֵי הַיָּם, וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ, יי שְׁמוֹ."

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: "**אֱלֹהִים אֲחֵרִים**", שֶׁהֵן מְחַדְּשִׁין לָהֶן אֱלֹהוּת בְּכָל יוֹם. הֵא כֵּיצַד? הָיָה לוֹ שֶׁלְּזָהָב וְצָרִךְ לוֹ, עָשָׂאוֹ שֶׁלַּכֶּסֶף. הָיָה לוֹ שֶׁלַּכֶּסֶף וְצָרִךְ לוֹ, עָשָׂאוֹ שֶׁלַּנְּחֹשֶׁת. הָיָה לוֹ שֶׁלַּנְּחֹשֶׁת וְצָרִךְ לוֹ, עָשָׂאוֹ שֶׁלַּבַּרְזֶל, וְכֵן שֶׁלַּבְּדִיל, וְכֵן שֶׁלְּעֹפֶרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לב,יז) "חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ, לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם."

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: אִלּוּ נִפְרַט לָהֶם כָּל שֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה, לֹא הָיָה מַסְפִּיק לָהֶם כָּל הָעוֹרוֹת שֶׁבָּעוֹלָם!

---

[469] אִלּוּ נִקְרְאוּ בִשְׁמוֹ. ע' ר"מ כשר תורה שלמה יתרו מילואים ח (ע' רלב).

[470] אוֹקֵיאָנוֹס: הים אשר, לפי הגיאוגרפיה היוונית הקדומה, הקיף את כל העולם.

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן אַנְטִיגְנוֹס אוֹמֵר: בֹּא וּרְאֵה לְשׁוֹן שֶׁתִּפְסָה תּוֹרָה לַמֹּלֶךְ: כָּל שֶׁתַּתְמִלִיכֶנּוּ עָלֶיךָ, אֲפִלּוּ קֶסֶם אֶחָד.

רַבִּי אוֹמֵר: "**אֱלֹהִים אֲחֵרִים**", שֶׁהֵן אַחֲרוֹנִים לְמִי שֶׁהוּא אַחֲרוֹן בַּמַּעֲשִׂים. וּמִי הוּא אַחֲרוֹן שֶׁבַּמַּעֲשִׂים? הַקּוֹרֵא אוֹתָן אֱלֹהוֹת.

"**עַל פָּנָי**." לָמָּה נֶאֱמַר? שֶׁלֹּא לִתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה לְיִשְׂרָאֵל לוֹמַר: לֹא נִצְטַוֵּה עַל עֲבוֹדָה זָרָה אֶלָּא מִי שֶׁיָּצָא מִמִּצְרַיִם. לְכָךְ נֶאֱמַר "**עַל פָּנָי**", לוֹמַר: מָה אֲנִי חַי וְקַיָּם לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים, אַף אַתָּה, לֹא בְנִךָ וְלֹא בֶן בְּנְךָ, תַּעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת.

(שמות כ,ג) ["**לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶּסֶל וְכָל תְּמוּנָה, אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת, וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ**."] "**לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶּסֶל**". לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ גְּלוּפָה,[471] אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ אֲטוּמָה?[472] תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכָל תְּמוּנָה**"; לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ אֲטוּמָה, אֲבָל יִטַּע לוֹ מַטָּע? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,כא) "לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה"; לֹא יִטַּע לוֹ מַטָּע, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁלְּעֵץ? תִּלְמֹד לוֹמַר "כָּל עֵץ"; לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁלְּעֵץ, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁלְּאֶבֶן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כו,א) "וְאֶבֶן מַשְׂכִּית"; לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁלְּאֶבֶן, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁלַּכֶּסֶף וְשֶׁלַּזָּהָב? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כ,יט) "אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם." לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁלַּכֶּסֶף וְשֶׁלַּזָּהָב, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ שֶׁלַּנְּחֹשֶׁת וְשֶׁלַּבַּרְזֶל וְשֶׁלַּבְּדִיל, וְשֶׁלָּעוֹפֶרֶת? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא יט,ד) "וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ". לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת כָּל אֵלֶּה, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת כָּל סָמֶל? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים ד,טז) "פֶּן תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל סָמֶל"; לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ תְּמוּנַת כָּל סָמֶל, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים ד,יז) "תַּבְנִית כָּל בְּהֵמָה אֲשֶׁר בָּאָרֶץ, תַּבְנִית כָּל צִפּוֹר כָּנָף אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם." לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת כָּל אֵלֶּה, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת דָּגִים וַחֲגָבִים, שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים ד,יח) "תַּבְנִית כָּל רֶמֶשׂ בָּאֲדָמָה, תַּבְנִית כָּל דָּגָה אֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ." לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת כָּל אֵלֶּה, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת חַמָּה וּלְבָנָה, וְכוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים ד,יט) "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה, וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים, כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם, וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם, אֲשֶׁר חָלַק יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם." לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת כָּל אֵלֶּה, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת מַלְאָכִים, כְּרוּבִים וְאוֹפַנִּים? תִּלְמֹד לוֹמַר "אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם"; אִי "אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם", יָכוֹל דְּמוּת חַמָּה וּלְבָנָה וְכוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת? תִּלְמֹד לוֹמַר "מִמַּעַל", לֹא דְּמוּת מַלְאָכִים, לֹא דְּמוּת כְּרוּבִים וְלֹא דְּמוּת אוֹפַנִּים. לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת כָּל

[471] גְּלוּפָה: חקוקה ובעלת אברים בולטים.
[472] אֲטוּמָה: ללא צורה בולטת.

אֱלֶה, אֶבֶל יַעֲשֶׂה לוֹ דְּמוּת תְּהוֹם וְחֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כ,ג) "וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת, וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ."

"**וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ**." לְהָבִיא אֶת הַבּוּבְיָא.[473] דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: לְהָבִיא אֶת הַסּוּרְוִירִים.[474] וְכָל כָּךְ רָדַף אַחַר יֵצֶר הָרָע, שֶׁלֹּא לִתֵּן לוֹ מָקוֹם לִמְצֹא לוֹ מַתְלַת הֶתֵּר.[475]

(שמות כ,ד) ["**לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם, כִּי אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא, פֹּקֵד עֲוֹן אָבֹת עַל בָּנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי.**"] "**לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם**". לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים יז,ג) "וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ". לְחַיֵּב עַל הָעֲבוֹדָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וְעַל הִשְׁתַּחֲוָאָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ. אַתָּה אוֹמֵר כֵּן, אוֹ אֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיַּעֲבֹד וְיִשְׁתַּחֲוֶה? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם**!" לְחַיֵּב עַל הָעֲבוֹדָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, וְעַל הִשְׁתַּחֲוָאָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ.

דָּבָר אַחֵר: "**לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כב,יט) "זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם, בִּלְתִּי לַיי לְבַדּוֹ." עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כ,ד) "**לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם**". וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שמות לד,יד) "כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר, כִּי יי קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא."

"**כִּי אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ, אֵל קַנָּא**". וְכִי אֲנִי אֱלוֹהַּ שֶׁלִּקְנָאָה? אֲנִי שַׁלִּיט בַּקִּנְאָה, וְאֵין הַקִּנְאָה שׁוֹלֶטֶת בִּי, אֲנִי שַׁלִּיט בַּנּוּמָה וְאֵין הַנּוּמָה שׁוֹלֶטֶת בִּי, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קכא,ד)[476] "הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן, שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל."

דָּבָר אַחֵר: (שמות לד,יד) "**כִּי אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ, אֵל קַנָּא**". בְּקִנְאָה אֲנִי נִפְרָע מֵהֶם מִן עֲבוֹדָה זָרָה, אֲבָל רַחוּם וְחַנּוּן אֲנִי בִּדְבָרִים אֲחֵרִים.

שְׁאַל פִּילוֹסוֹפוֹס אֶחָד אֶת רַבָּן גַּמְלִיאֵל: כְּתוּב בְּתוֹרָתְכֶם: (שמות לד,יד) "**כִּי אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ, אֵל קַנָּא**". וְכִי יֵשׁ כֹּחַ בָּעֲבוֹדָה זָרָה לְהִתְקַנְּאוֹת בָּהּ? גְּבוֹר מִתְקַנֵּא בִּגְבוֹר, חָכָם מִתְקַנֵּא בְּחָכָם, עָשִׁיר מִתְקַנֵּא בְּעָשִׁיר, אֶלָּא יֵשׁ כֹּחַ בָּעֲבוֹדָה זָרָה לְהִתְקַנְּאוֹת בָּהּ! אָמַר לוֹ: אִלּוּ אָדָם קוֹרֵא לְכַלְבּוֹ בְּשֵׁם אָבִיו, וּכְשֶׁהוּא נוֹדֵר, נוֹדֵר 'בְּחַיֵּי כֶלֶב זֶה', בְּמִי הָאָב מִתְקַנֵּא, בַּבֵּן אוֹ בַכֶּלֶב? אָמַר לוֹ: יֵשׁ לְמִקְצָתָהּ צָרֵךְ. אָמַר לוֹ: מָה רָאִיתָ? אָמַר לוֹ: הֲרֵי שֶׁנִּפְלָה דְּלֵקָה בִּמְדִינָה פְּלוֹנִית, וְהֻצַּל בֵּית עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהּ, לֹא שֶׁעָמְדָה לְעַצְמָהּ? אָמַר לוֹ: מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁיּוֹצֵא לַמִּלְחָמָה, עִם מִי הוּא נִלְחָם? עִם הַחַיִּים אוֹ עִם הַמֵּתִים? אָמַר לוֹ: עִם הַחַיִּים.

[473] בּוּבְיָא=בַּבּוֹאָה: השתקפות.
[474] סוּרְוִירִים: נחש הים.
[475] מַתְלַת הֶתֵּר: סיבה להתלות בה כדי להתיר.
[476] נוּמָה: שינה.

אָמַר לוֹ: הוֹאִיל וְאֵין לְמִקְצָתָהּ צָרִךְ, מִפְּנֵי מָה אֵינוֹ מְבַטְּלָהּ? אָמַר לוֹ: וְכִי לְדָבָר אֶחָד אַתֶּם עוֹבְדִין? וַהֲרֵי אַתֶּם עוֹבְדִין לַחַמָּה, וְלַלְּבָנָה, וְלַכּוֹכָבִים וְלַמַּזָּלוֹת, לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת, לָאֲפִיקִים וְלַגַּיְאָיוֹת, וַאֲפִלּוּ לָאָדָם! יֵאָבֵד עוֹלָמוֹ? שֶׁנֶּאֱמַר: (צפניה א,ב-ג) "אָסֹף אָסֵף כֹּל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, נְאֻם יי. אָסֵף אָדָם וּבְהֵמָה, אָסֵף עוֹף הַשָּׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם, וְהַמַּכְשֵׁלוֹת אֶת הָרְשָׁעִים, וְהִכְרַתִּי אֶת הָאָדָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, נְאֻם יי." אָמַר לוֹ: הוֹאִיל וְנִכְשְׁלוּ בָהּ רְשָׁעִים, מִפְּנֵי מָה אֵינוֹ מַעֲבִירָהּ מִן הָעוֹלָם? אָמַר לוֹ: מִפְּנֵי הַשּׁוֹטִין. אָמַר לוֹ: אִם כֵּן, אַף לְאָדָם עוֹבְדִין! "וְהִכְרַתִּי אֶת הָאָדָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, נְאֻם יי."

"**פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי**." בְּזְמַן שֶׁאֵינָן מְסֹרָגִין, אוֹ בְּזְמַן שֶׁהֵן מְסֹרָגִין? הֲא כֵּיצַד? רָשָׁע בֶּן רָשָׁע בֶּן רָשָׁע. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: קוֹצֵץ בֶּן קוֹצֵץ בֶּן קוֹצֵץ. כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, (שמות לד,י) "וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ." אָמַר הַמָּקוֹם: חַס וְשָׁלוֹם, אֵין בְּיִשְׂרָאֵל רָשָׁע בֶּן רָשָׁע בֶּן רָשָׁע! כַּשֵּׁם שֶׁמְּדַת פֻּרְעָנוּת לְאַרְבָּעָה דּוֹרוֹת, כָּךְ מִדַּת הַטּוֹבָה לְאַרְבָּעָה דּוֹרוֹת! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כ,ה) "לָאֲלָפִים". אִי לָאֲלָפִים, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, מְעוּט אֲלָפִים שְׁנַיִם, תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים ז,ט) "לְאֶלֶף דּוֹר", דּוֹרִים לְאֵין חֵקֶר וְאֵין מִסְפָּר. (שמות כ,ה) ["**וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי**."] "**לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי**."

"**לְאֹהֲבַי**", זֶה אַבְרָהָם אָבִינוּ וְכֵיוֹצֵא בּוֹ. "**וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי**", אֵלּוּ הַנְּבִיאִים וְהַזְּקֵנִים.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: (שמות כ,ה) "**לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי**", אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם יוֹשְׁבִין בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְנוֹתְנִין נַפְשָׁם עַל הַמִּצְוֹת: מַה לְּךָ יוֹצֵא לֶהָרֵג? עַל שֶׁמַּלְתִּי אֶת בְּנִי. מַה לְּךָ יוֹצֵא לִשְׂרֵפָה? עַל שֶׁקָּרִיתִי בַתּוֹרָה. מַה לְּךָ יוֹצֵא לִצְלֵב? עַל שֶׁאָכַלְתִּי אֶת הַמַּצָּה. מַה לְּךָ לוֹקֶה מֵאָה פַּרְגֶּל?[477] עַל שֶׁנִּטַּלְתִּי אֶת הַלּוּלָב. וְאוֹמֵר: (זכריה יג,ו) "אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי בֵּית מְאַהֲבָי." הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה גָּרְמוּ לִי לֶאֱהֹב לְאָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

פרק ז

(שמות כ,ו) ["**לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יי אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא, כִּי לֹא יְנַקֶּה יי אֵת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא**."] "**לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יי אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא**". אַף שְׁבוּעַת שָׁוְא הָיְתָה בַכְּלָל. (ויקרא ה,ד) "אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטֵּא בִשְׂפָתָיִם". וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיאָהּ מִכְּלָלָהּ, וּמַחְמִיר עָלֶיהָ וּפוֹטְרָהּ מִן הַקָּרְבָּן. וְכֵשֵׁם שֶׁהִיא פְּטוּרָה מִן הַקָּרְבָּן, כָּךְ תְּהֵי פְּטוּרָה מִן הַמַּכּוֹת! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כ,ו) "**לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יי אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא, כִּי לֹא יְנַקֶּה יי אֵת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא**." מִכְּלַל קָרְבָּן יָצָאת, מִכְּלַל מַכּוֹת לֹא יָצָאת.

דָּבָר אַחֵר: "**לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יי אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא יט,יב) "וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר", אֵין לִי אֶלָּא שֶׁלֹּא יִשָּׁבַע! וְשֶׁלֹּא יְקַבֵּל עָלָיו לְהִשָּׁבַע

[477] פַּרְגֶּל. flagellum: שוט.

מְנַיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "**לֹא תַשָּׂא אֶת שֵׁם יי אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא**", עַד שֶׁלֹּא קִבַּלְתָּ עָלֶיךָ לְהִשָּׁבַע, הֲרֵינִי לָךְ לֶאֱלוֹהּ; מִשֶּׁקִּבַּלְתָּ עָלֶיךָ לְהִשָּׁבַע, הֲרֵינִי לָךְ לְדַיָּן, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "**כִּי לֹא יְנַקֶּה יי אֵת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא**." אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר "**לֹא יְנַקֶּה**", שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר (שמות לד,ז) "וְנַקֵּה", וְאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר "וְנַקֵּה", שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר "**לֹא יְנַקֶּה**". הָא אֱמֹר מֵעַתָּה, מְנַקֶּה הוּא לַשָּׁבִים, וְאֵינוֹ מְנַקֶּה לְשֶׁאֵינָן שָׁבִים.

מִפְּנֵי אַרְבָּעָה דְּבָרִים הָלַךְ רַבִּי מַתְיָה בֶּן חָרָשׁ אֵצֶל רַבִּי אֶלְעָזָר לְלוֹדְקִיָא.[478] אָמַר לוֹ: רַבִּי! שָׁמַעְתָּ בְּאַרְבַּע חִלּוּקֵי כַפָּרָה, שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל דּוֹרֵשׁ? אָמַר לוֹ: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (ירמיה ג,כב) "שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים, אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם", הָא לְמַדְנוּ, שְׁתְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת. וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (ויקרא טז,ל) "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם", הָא לְמַדְנוּ, שֶׁיּוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (ישעיה כב,יד) "אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן", הָא לְמַדְנוּ, שֶׁמִּיתָה מְכַפֶּרֶת. וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (תהלים פט,לג) "וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם, וּבִנְגָעִים עֲוֹנָם." הָא לְמַדְנוּ, שֶׁיִּסּוּרִין מְכַפְּרִין. כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ אַרְבָּעָה כְתוּבִין אֵלּוּ? הָעוֹבֵר עַל מִצְוַת 'עֲשֵׂה' וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, אֵינוֹ זָז מִמְּקוֹמוֹ עַד שֶׁמּוֹחֲלִין לוֹ, וְעַל זֶה נֶאֱמַר: (ירמיה ג,כב) "שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים". וְהָעוֹבֵר עַל מִצְוַת 'לֹא תַעֲשֶׂה' וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, אֵין כֹּחַ בַּתְּשׁוּבָה לְכַפֵּר, אֶלָּא הַתְּשׁוּבָה תּוֹלָה, וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, וְעַל זֶה נֶאֱמַר: (ויקרא טז,ל) "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם". הַמַּזִּיד עַל כָּרֵתוֹת, וְהָעוֹבֵר עַל מִיתוֹת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, אֵין כֹּחַ בַּתְּשׁוּבָה לְתָלוֹת, וְלֹא בְיוֹם הַכִּפּוּרִים לְכַפֵּר, אֶלָּא הַתְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפְּרִין מַחְצָה, וְיִסּוּרִין מְכַפְּרִין מַחְצָה, וְעַל זֶה נֶאֱמַר: (תהלים פט,לג) "וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם, וּבִנְגָעִים עֲוֹנָם." מִי שֶׁנִּתְחַלֵּל בּוֹ שֵׁם שָׁמַיִם וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, אֵין כֹּחַ בַּתְּשׁוּבָה לְתָלוֹת, וְלֹא בְיוֹם הַכִּפּוּרִים לְכַפֵּר, וְלֹא בַיִּסּוּרִין לְמָרֵק, אֶלָּא הַתְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין, וְיוֹם הַמִּיתָה מְמָרֵק עִם הַיִּסּוּרִין, וְעַל זֶה נֶאֱמַר: (ישעיה כב,יד) "אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן", וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שמואל א ג,יד) "אִם יִתְכַּפֵּר עֲוֹן בֵּית עֵלִי בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה"; בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה אֵינוֹ מִתְכַּפֵּר, אֲבָל בְּיוֹם הַמִּיתָה מִתְכַּפֵּר.

רַבִּי אוֹמֵר: שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁלֹּא יְכַפֵּר יוֹם מִיתָה. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (יחזקאל לז,יג) "בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם", הָא לְמַדְנוּ, שֶׁיּוֹם הַמִּיתָה מְכַפֵּר.

רַבִּי אוֹמֵר: כָּל שֶׁהוּא מִ"לֹא תִשָּׂא" וּלְמַעְלָן, הַתְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת; מִ"לֹא תִשָּׂא" וּלְמַטָּן וְ"לֹא תִשָּׂא" עִמָּהֶם, הַתְּשׁוּבָה תּוֹלָה, וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. וְאֵי זֶה הוּא מִ"לֹא תִשָּׂא" וּלְמַעְלָן? 'עֲשֵׂה' וְ'לֹא תַעֲשֶׂה' חוּץ מִ"לֹא תִשָּׂא"; מִ"לֹא תִשָּׂא" וּלְמַטָּן, דְּבָרִים שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶן מִיתוֹת בֵּית דִּין, מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, כָּרֵת, וּמַלְקוּת אַרְבָּעִים, חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת, וְ"לֹא תִשָּׂא" עִמָּהֶם.

[478] לוֹדְקִיָא. Laodicea: שם של כמה ערים בסוריה ובאסיה הקטנה.

(שמות כ,ז) ["**זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ**."] "**זָכוֹר**" (דברים ה,יא) וְ"שָׁמוֹר", שְׁנֵיהֶם בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ. (שמות לא,יד) "מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת", (במדבר כח,יט) "וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם", שְׁנֵיהֶם נֶאֱמְרוּ בְּדִבּוּר אֶחָד. (ויקרא יח,טז) "עֶרְוַת אֵשֶׁת אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה", (דברים כה,ה) "יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ", שְׁנֵיהֶם נֶאֱמְרוּ בְּדִבּוּר אֶחָד. (דברים כב,יא) "לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז", (דברים כב,יב) "גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ", שְׁנֵיהֶם בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ, מַה שֶּׁאֵי אֶפְשָׁר לְאָדָם לוֹמַר כֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סב,יב) "אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים, שְׁתַּיִם זוּ שָׁמָעְתִּי, כִּי עֹז לֵאלֹהִים." וְאוֹמֵר: (ירמיה כג,כט) "הֲלוֹא כֹה דְבָרִי, כָּאֵשׁ! נְאֻם יי, וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע."

"**זָכוֹר**" וְ"שָׁמוֹר", "**זָכוֹר**", מִלְּפָנָיו וְ"שָׁמוֹר", מֵאַחֲרָיו. מִכָּן אָמְרוּ: מוֹסִיפִין מֵחוֹל עַל הַקֹּדֶשׁ. מָשָׁל לַזָּאב, שֶׁהוּא טוֹרֵד מִלְּפָנָיו וּמֵאַחֲרָיו.[479]

אֶלְעָזָר בֶּן חֲנַנְיָה בֶּן חִזְקִיָּה בֶּן חֲנַנְיָה בֶּן גֻּרְיוֹן אוֹמֵר: "**זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ**." תְּהֵי זוֹכְרוֹ מֶאֶחָד בַּשַּׁבָּת, שֶׁאִם נִתְמַנָּה לְךָ חֵפֶץ יָפֶה, תְּהֵי מְתַקְּנוֹ לְשֵׁם שַׁבָּת!

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: לֹא תְהֵי מוֹנֶה כְּדֶרֶךְ שֶׁאֲחֵרִים מוֹנִין, אֶלָּא תְּהֵי מוֹנֶה לְשֵׁם שַׁבָּת.

"**לְקַדְּשׁוֹ**", לְקַדְּשׁוֹ בִּבְרָכָה. מִכָּן אָמְרוּ: מְקַדְּשִׁין עַל הַיַּיִן בִּכְנִיסָתוֹ. אֵין לִי אֶלָּא קְדֻשָּׁה לַיּוֹם! קְדֻשָּׁה לַלַּיְלָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות לא,יד) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת, כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם". אֵין לִי אֶלָּא שַׁבָּת, יָמִים טוֹבִים מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כג,ד) "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יי, מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם."

(שמות כ,ח) "**שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד, וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ**." וְכִי אֶפְשָׁר לְבָשָׂר וָדָם לַעֲשׂוֹת כָּל מְלַאכְתּוֹ בְּשֵׁשֶׁת יָמִים? אֶלָּא שְׁבוֹת כְּאִלּוּ כָּל מְלַאכְתְּךָ עֲשׂוּיָה!

דָּבָר אַחֵר: שְׁבוֹת מִמַּחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה! וְאוֹמֵר: (ישעיה נח,יג-יד) "אִם תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ, עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי, וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג, לִקְדוֹשׁ יי מְכֻבָּד, וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ, מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ, וְדַבֵּר דָּבָר, אָז תִּתְעַנַּג עַל יי".

(שמות כ,ט) ["**וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי, שַׁבָּת לַיי אֱלֹהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה, אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ, עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ, וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ**."] "**וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיי אֱלֹהֶיךָ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות לא,טו) "כָּל הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, מוֹת יוּמָת." עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיי אֱלֹהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה!**" אֵין לִי אֶלָּא עֹנֶשׁ וְאַזְהָרָה עַל מְלֶאכֶת הַיּוֹם, עֹנֶשׁ וְאַזְהָרָה עַל מְלֶאכֶת הַלַּיְלָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות לא,יד) "מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת". עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ!

[479] טוֹרֵד: מגרש, מרחיק, מתוך שמפחדים ממנו.

תַּלְמֹד לוֹמַר "**וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיי אֱלֹהֶיךָ**". מַה תַּלְמֹד לוֹמַר "**שַׁבָּת**"? אֶלָּא לְהָבִיא אֶת הַלַּיְלָה בְּכָלַל אַזְהָרָה, דִּבְרֵי רַבִּי אַחַי בֵּרַבִּי יֹאשִׁיָּה.

"**אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ**", אֵלּוּ קְטַנִּים. אַתָּה אוֹמֵר קְטַנִּים, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא גְּדוֹלִים? אָמַרְתָּ, וַהֲלֹא כְּבָר מֻזְהָרִים הֵן? הָא מַה תַּלְמֹד לוֹמַר "**אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ**"? אֵלּוּ קְטַנִּים.

"**וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ**", אֵלּוּ בְּנֵי בְרִית. אַתָּה אוֹמֵר בְּנֵי בְרִית, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא עֶבֶד עֶרֶל? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כג,יב) "וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר", הֲרֵי עֶבֶד עֶרֶל אָמוּר, הָא מַה תַּלְמֹד לוֹמַר "**וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ**"? אֵלּוּ בְּנֵי בְרִית.

"**וְגֵרְךָ**", זֶה גֵּר צֶדֶק. אַתָּה אוֹמֵר זֶה גֵּר צֶדֶק, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא גֵּר תּוֹשָׁב? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כג,יב) "וְהַגֵּר", הֲרֵי גֵּר תּוֹשָׁב אָמוּר. הָא מַה תַּלְמֹד לוֹמַר "**וְגֵרְךָ**"? זֶה גֵּר צֶדֶק.

(שמות כ,י) ["**כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם, וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, עַל כֵּן בֵּרַךְ יי אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ.**"] "**כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם**", מַגִּיד שֶׁהַיָּם שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית.

"**וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי**". וְכִי יֵשׁ לְפָנָיו יְגִיעָה? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (ישעיה מ,כח) "הֲלוֹא יָדַעְתָּ, אִם לֹא שָׁמַעְתָּ, אֱלֹהֵי עוֹלָם יי, בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ, לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע"! וְאוֹמֵר: (ישעיה מ,כט) "נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה." וְאוֹמֵר: (תהלים לג,ו) "בִּדְבַר יי שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם." וּמַה תַּלְמֹד לוֹמַר "וַיָּנַח"? אֶלָּא כִּבְיָכוֹל הִכְתִּיב עַל עַצְמוֹ שֶׁבָּרָא עוֹלָמוֹ בְּשִׁשָּׁה יָמִים וְנָח בַּשְּׁבִיעִי. עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה אָדָם, שֶׁכָּתוּב בּוֹ: (איוב ה,ז) "כִּי אָדָם לְעָמָל יוּלָּד"!

"**עַל כֵּן בֵּרַךְ יי אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ**." בֵּרְכוֹ בַּמָּן, וְקִדְּשׁוֹ בַּמָּן. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: בֵּרְכוֹ בַּמָּן, וְקִדְּשׁוֹ בַּבְּרָכָה. רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: בֵּרְכוֹ בַּמָּן, וְקִדְּשׁוֹ בַּמְּקוֹשֵׁשׁ. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: בֵּרְכוֹ בַּמָּן, וְקִדְּשׁוֹ בַּמְּאוֹרוֹת. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוּדָה אִישׁ כְּפַר עַכּוֹ אוֹמֵר, מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן: בֵּרְכוֹ בַּמָּן, וְקִדְּשׁוֹ בְּמָאוֹר פָּנָיו שֶׁלָּאָדָם, "**עַל כֵּן בֵּרַךְ יי אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ**."

פרק ח

(שמות כ,יא) ["**כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ, לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יי אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ.**"] "**כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בִּדְבָרִים! תַּלְמֹד לוֹמַר: (משלי ג,ט) "כַּבֵּד אֶת יי מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ." בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּבְכִסּוּת נְקֵיָּה.

דָּבָר אַחֵר: "**כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא כ,ט) "כִּי אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ מוֹת יוּמָת". אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה מְנַיִן? טוּמְטוּם

וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ**", מִכָּל מָקוֹם. מַה כָּבוֹד, לֹא חָלַק בּוֹ בֵּין אִישׁ לְאִשָּׁה, טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס, אַף מוֹרָא, לֹא תַחְלֹק בּוֹ בֵּין אִישׁ לְאִשָּׁה, טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: נֶאֱמַר: (ויקרא יט,ג) "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, וְאֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ". מַה שַּׁבָּת, לֹא חָלַק בּוֹ בֵּין אִישׁ לְאִשָּׁה וטוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס, אַף מוֹרָא, לֹא תַחְלֹק בּוֹ בֵּין אִישׁ לְאִשָּׁה טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס.

רַבִּי אוֹמֵר: חָבִיב כִּבּוּד אָב וָאֵם לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁשָּׁקַל כְּבוֹדָן כִּכְבוֹדוֹ, וּמוֹרָאָן כְּמוֹרָאוֹ וְקִלְלָתָן כְּקִלְלָתוֹ. כָּתוּב "**כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ**", וּכְנֶגְדּוֹ כָּתוּב (משלי ג,ט) "כַּבֵּד אֶת יי מֵהוֹנֶךָ", הִקִּישׁ כִּבּוּד אָב וָאֵם לְכִבּוּד הַמָּקוֹם. כָּתוּב (ויקרא יט,ג) "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ", וּכְנֶגְדּוֹ כָּתוּב (דברים ו,יג) "אֶת יי אֱלֹהֶיךָ תִּירָא". הִקִּישׁ מוֹרָא אָב וָאֵם לְמוֹרָא הַמָּקוֹם. כָּתוּב (שמות כא,יז) "וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת." וּכְנֶגְדּוֹ כָּתוּב (ויקרא כד,טו) "אִישׁ כִּי יְקַלֵּל אֱלֹהָיו, וְנָשָׂא חֶטְאוֹ." הִקִּישׁ קִלְלַת אָב וָאֵם לְקִלְלַת הַמָּקוֹם.

בֹּא וּרְאֵה מַתַּן שְׂכָרָן: (משלי ג,ט) "כַּבֵּד אֶת יי מֵהוֹנֶךָ", (משלי ג,י) "וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע". (שמות כ,יא) "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ", (דברים ה,טו) "לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ". (דברים י,כ) "אֶת יי אֱלֹהֶיךָ תִּירָא", (מלאכי ג,כ) "וְזָרְחָה לָכֶם, יִרְאֵי שְׁמִי, שֶׁמֶשׁ צְדָקָה". (ויקרא יט,ג) "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ". מָה אָמוּר בַּשַּׁבָּת? (ישעיה נח,יג-יד) "אִם תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ... אָז תִּתְעַנַּג עַל יי, וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ".

רַבִּי אוֹמֵר: גָּלוּי וְיָדוּעַ הָיָה לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁאָדָם מְכַבֵּד אֶת אִמּוֹ יוֹתֵר מֵאָבִיו, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מְשַׁדְּלַתּוּ בִּדְבָרִים, לְפִיכָךְ הִקְדִּים אֶת הָאָב לָאֵם בַּכִּבּוּד. וְגָלוּי הָיָה לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁאָדָם מִתְיָרֵא מֵאָבִיו יוֹתֵר מֵאִמּוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְלַמְּדוֹ תּוֹרָה. לְפִיכָךְ הִקְדִּים אֶת הָאֵם לָאָב בַּמּוֹרָא. מָקוֹם שֶׁחִסֵּר, הִשְׁלִים, אוֹ כָּל הַקּוֹדֵם בַּמִּקְרָא הָיָה קוֹדֵם בַּמַּעֲשֶׂה? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא יט,ג) "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ", מַגִּיד שֶׁשְּׁנֵיהֶן שְׁקוּלִין זֶה כָּזֶה.

"**כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ**". אִם כִּבַּדְתָּן, "**לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ**", אִם לֹא, יְקַצְּרוּן יָמֶיךָ! שֶׁדִּבְרֵי תוֹרָה נוֹטָרִיקוֹן,[480] שֶׁכֵּן דִּבְרֵי תוֹרָה נִדְרָשִׁין מִכְּלַל הֵן, לָאו, וּמִכְּלַל לָאו, הֵן.

"**עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יי אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ**." מִכָּן אָמְרוּ: כָּל מִצְוָה שֶׁמַּתַּן שְׂכָרָהּ בְּצִדָּהּ, אֵין בֵּית דִּין שֶׁלְּמַטָּה מֻזְהָרִין עָלֶיהָ.

[480] נוֹטָרִיקוֹן: notarikón: קצרנות.

(שמות כ,יב) ["**לֹא תִרְצָח**; **לֹא תִנְאָף**; **לֹא תִגְנֹב**; **לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר**."] "**לֹא תִרְצָח**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (בראשית ט,ו) "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם, בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ", עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תִרְצָח**".

"**לֹא תִנְאָף**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כ,י) "מוֹת יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת." עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תִנְאָף**".

"**לֹא תִגְנֹב**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,טז) "וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת." עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תִגְנֹב**". הֲרֵי זֶה אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ. אַתָּה אוֹמֵר הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ, אוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב מָמוֹן? וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא יט,יא) "לֹא תִגְנֹבוּ וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ", הֲרֵי זֶה אַזְהָרָה לְגוֹנֵב מָמוֹן אָמוּר. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תִגְנֹב**"? הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ.

אוֹ הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב מָמוֹן, וְהַלָּה אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ? אָמַרְתָּ, צֵא וּלְמַד מִשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶן, דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ. בְּמָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר? [בַּנְּפָשׁוֹת. אַף כָּן בַּנְּפָשׁוֹת.][481]

וְעוֹד אָמַרְתָּ, שָׁלֹשׁ מִצְוֹוֹת נֶאֶמְרוּ בָּעִנְיָן: שְׁתַּיִם מִפָּרָשׁוֹת וְאַחַת סְתוּמָה, נִלְמַד הַסְּתוּמָה מִן הַמְּפֹרָשׁוֹת: מַה מְּפֹרָשׁוֹת, מִצְוֹוֹת שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶן מִיתַת בֵּית דִּין, אַף הַסְּתוּמָה, מִצְוָה שֶׁחַיָּבִין עָלֶיהָ מִיתַת בֵּית דִּין. הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן. הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ, וְהַלָּה אַזְהָרָה לְגוֹנֵב מָמוֹן.

"**לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים יט,יט) "וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו". עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר**."

כֵּיצַד נִתְּנוּ עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת? חֲמִשָּׁה עַל לוּחַ זֶה, וַחֲמִשָּׁה עַל לוּחַ זֶה. כְּתוּב בָּזֶה "אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ", וּכְנֶגְדּוֹ כָּתוּב "לֹא תִרְצָח", מַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא שׁוֹפֵךְ דָּמִים, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ מְמַעֵט בַּדְּמוּת.

מָשָׁל לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁנִּכְנַס לַמְּדִינָה, וְהֶעֱמִיד לוֹ אִיקוֹנִיּוֹת,[482] וְעָשׂוּ לוֹ צְלָמִים, וְטָבְעוּ לוֹ מַטְבְּעוֹת. לְאַחַר זְמַן, כָּפוּ לוֹ אִיקוֹנוֹתָיו, שִׁבְּרוּ לוֹ צְלָמָיו,[483] וּבִטְּלוּ לוֹ מַטְבְּעוֹתָיו, וּמִעֲטוּ בִּדְמוּתוֹ שֶׁלַּמֶּלֶךְ. כָּךְ, כָּל מִי שֶׁהוּא שׁוֹפֵךְ דָּמִים, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ מְמַעֵט בַּדְּמוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית ט,ו) "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם, בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ, כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם."

[481] הושלם על פי מדרש תנאים לדברים ה, יז.
[482] אִיקוֹנִיּוֹת. eikónion: תמונה, צלם.
[483] כָּפוּ: הפכו.

כָּתוּב "לֹא יִהְיֶה לְךָ", וּכְנֶגְדּוֹ כָּתוּב "לֹא תִנְאָף". מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכָּל מִי שֶׁעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ מְנָאֵף מֵאַחַר הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (יחזקאל טז,לב) "הָאִשָּׁה הַמְנָאֶפֶת תַּחַת אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת זָרִים." וְאוֹמֵר: (הושע ג,א) "וַיֹּאמֶר יי אֵלַי: עוֹד לֵךְ אֱהַב אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת, כְּאַהֲבַת יי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהֵם פֹּנִים אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים."[484]

כָּתוּב "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יי אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא", וּכְנֶגְדּוֹ כָּתוּב "לֹא תִגְנֹב". מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא גּוֹנֵב, סוֹפוֹ לָבֹא לִידֵי שְׁבוּעַת שָׁוְא, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה ז,ט) "הֲגָנֹב רָצֹחַ וְנָאֹף וְהִשָּׁבֵעַ לַשֶּׁקֶר". וְכָתוּב: (הושע ד,ב) "אָלֹה וְכַחֵשׁ וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאֹף".

כָּתוּב "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ", וּכְנֶגְדּוֹ כָּתוּב "לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר." מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכָּל מִי שֶׁמְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת, כְּאִלּוּ מֵעִיד לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁבָּרָא עוֹלָמוֹ לְשִׁשָּׁה, וְלֹא נָח בַּשְּׁבִיעִי. וְכָל מִי שֶׁהוּא מְשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת, מֵעִיד לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁבָּרָא עוֹלָמוֹ לְשִׁשָּׁה וְנָח בַּשְּׁבִיעִי, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מג,יב) "וְאַתֶּם עֵדַי, נְאֻם יי, וַאֲנִי אֵל."

כָּתוּב "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ", וּכְנֶגְדּוֹ כָּתוּב "לֹא תַחְמֹד". מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא חוֹמֵד, סוֹף שֶׁהוּא מוֹלִיד בֵּן שֶׁהוּא מְקַלֵּל לְאָבִיו, וּמְכַבֵּד לְמִי שֶׁאֵינוֹ אָבִיו. לְכָךְ נִתְּנוּ עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, חֲמִשָּׁה עַל לוּחַ זֶה, וַחֲמִשָּׁה עַל לוּחַ זֶה. דִּבְרֵי רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן גַּמְלִיאֵל.

וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: עֲשָׂרָה עַל לוּחַ זֶה וַעֲשָׂרָה עַל לוּחַ זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ה,יח) "אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יי אֶל כָּל קְהַלְכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל, קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף, וַיְכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָי." וְאוֹמֵר: (שיר השירים ד,ה) "שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים, תְּאוֹמֵי צְבִיָּה". וְאוֹמֵר: (שיר השירים ה,יד) "יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב, מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ". (שמות כ,יג) ["**לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ, לֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ, וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ, וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ, וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ.**"] "**לֹא תַחְמֹד**". רַבִּי אוֹמֵר: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**לֹא תַחְמֹד**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים ה,יז) "לֹא תִתְאַוֶּה". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין הַלָּלוּ? הֲרֵי זֶה אַזְהָרָה לְעוֹקֵף מֵאַחַר הַמְנָאֵף.[485]

"**לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ**", כְּלָל; "**וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ**", פְּרָט; כְּלָל וּפְרָט, אֵין בַּכְּלָל אֶלָּא מַה שֶּׁבַּפְּרָט. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "**וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ**", חָזַר וְכָלַל, אוֹ כְלָל כַּכְּלָל הָרִאשׁוֹן? הֲרֵי אָמַרְתָּ לְאו, אֶלָּא חָזַר וְכָלַל. כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל, אֵי אַתָּה דָן אֶלָּא כְעֵין הַפְּרָט. מַה הַפְּרָט מְפֹרָשׁ בְּדָבָר שֶׁהוּא קוֹנֶה וּמַקְנֶה, אַף כָּל דָּבָר שֶׁהוּא קוֹנֶה וּמַקְנֶה. אוֹ מַה פְּרָט מְפֹרָשׁ

[484] אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים: עוגות צימוקים. פירוש אחר: גביעי יין.
[485] עוֹקֵף: גורם בעורמה.

בִּנְכָסִין מִטַּלְטְלִין שֶׁאֵין לָהֶן אַחֲרָיוּת, אַף אֵין לִי אֶלָּא נְכָסִין מִטַּלְטְלִין שֶׁאֵין לָהֶן אַחֲרָיוּת. וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר: עַל כָּרְחָךְ כָּתוּב בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה (דברים ה,יז) "שָׁדֵהוּ", מַה הַפְּרָט מְפֹרָשׁ בְּדָבָר שֶׁהוּא קוֹנֶה וּמַקְנֶה, אַף אֵין לִי אֶלָּא דָּבָר שֶׁהוּא קוֹנֶה וּמַקְנֶה. אוֹ מַה הַפְּרָט מְפֹרָשׁ, דָּבָר שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לוֹ לָבֹא בִּרְשׁוּתְךָ אֶלָּא לִרְצוֹן בְּעָלִים, אַף אֵין לִי אֶלָּא דָּבָר שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לוֹ לָבֹא בִּרְשׁוּתְךָ, אֶלָּא לִרְצוֹן בְּעָלִים. יָצָא שֶׁאַתְּ חוֹמֵד בִּתּוֹ לִבְנְךָ, אוֹ בְּנוֹ לְבִתְּךָ, אוֹ אֲפִלּוּ חוֹמֵד בִּדְבָרִים? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים ז,כה) "לֹא תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ". מַה לְהַלָּן, עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה, אַף כָּן, עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה.

פרק ט

(שמות כ,יד) ["**וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלַּפִּידִם, וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הָהָר עָשֵׁן, וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ, וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק.**"] "**וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת**". רוֹאִין אֶת הַנִּרְאֶה וְשׁוֹמְעִין אֶת הַנִּשְׁמָע. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: רוֹאִין וְשׁוֹמְעִין אֶת הַנִּרְאֶה. רוֹאִין דִּבֵּר שֶׁלְּאֵשׁ יוֹצֵא מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְנֶחְצָב עַל הַלּוּחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כט,ז) "קוֹל יי חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ."

"**וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת**", קוֹל קוֹלֵי קוֹלוֹת וְלַפִּיד לַפִּידֵי לַפִּידִים. וְכַמָּה קוֹלוֹת הָיוּ, וְכַמָּה לַפִּידִים הָיוּ? אֶלָּא שֶׁהָיוּ מַשְׁמִיעִין אֶת הָאָדָם לְפִי כֹּחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים כט,ד) "קוֹל יי בַּכֹּחַ".

רַבִּי אוֹמֵר: לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּשֶׁעָמְדוּ כֻּלָּן לִפְנֵי הַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, הָיוּ שׁוֹמְעִין אֶת הַדִּבּוּר וּמְפָרְשִׁין אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לב,י) "יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ",[486] שֶׁמִּכְּיָוֹן שֶׁהָיָה הַדִּבּוּר יוֹצֵא, הָיוּ מְפָרְשִׁים אוֹתוֹ.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּשֶׁעָמְדוּ כֻּלָּן לִפְנֵי הַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, מַגִּיד שֶׁלֹּא הָיוּ בָהֶן סוּמִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כ,יד) "וְכָל הָעָם רֹאִים"; מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ בָהֶן אִלְּמִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יט,י) "וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדָּו"; מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ בָהֶן חֵרְשִׁין, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,ז) "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יי, נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע." מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ בָהֶן חִגְּרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יט,יח) "וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר." וּמְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיוּ בָהֶן טִפְּשִׁין, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ד,לה) "אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת".

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, שֶׁהֶרְאָה הַמָּקוֹם לְאַבְרָהָם אָבִינוּ גֵּיהִנֹּם וּמַתַּן תּוֹרָה וּקְרִיעַת יַם סוּף? שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית טו,יז) "וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה, וַעֲלָטָה הָיָה, וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה." וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן", זֶה גֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה לא,ט) "וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִָם." "וְלַפִּיד אֵשׁ", זֶה מַתַּן תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת**

[486] יְבוֹנְנֵהוּ: יתן בו בינה.

הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלַּפִּידִם". (בראשית טו,יז) "אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה", זֶה קְרִיעַת יַם סוּף, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קלו,יג) "לְגֹזֵר יַם סוּף לְגְזָרִים".

הֶרְאָהוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְסֵדֶר קָרְבָּנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית טו,ט) "וַיֹּאמֶר אֵלָיו: קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת,[487] וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת, וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ, וְתֹר וְגוֹזָל."

הֶרְאָהוּ אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת שֶׁהֵן עֲתִידִין לְשַׁעְבֵּד אֶת בָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית טו,יב) "וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא, וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל אַבְרָם, וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו." "אֵימָה", זוֹ מַלְכוּת בָּבֶל; "חֲשֵׁכָה", זוֹ מַלְכוּת מָדַי; "גְּדֹלָה", זוֹ מַלְכוּת יָוָן; "נֹפֶלֶת", זוֹ מַלְכוּת רְבִיעִית. וְיֵשׁ מַחְלִיפִין בַּדָּבָר: "נֹפֶלֶת עָלָיו", זוֹ מַלְכוּת בָּבֶל, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה כא,ט) "נָפְלָה בָּבֶל"; "גְּדֹלָה", זוֹ מַלְכוּת מָדַי, שֶׁנֶּאֱמַר: (אסתר ג,ז) "גִּדֵּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ"; "חֲשֵׁכָה", זוֹ מַלְכוּת יָוָן, שֶׁהֶחְשִׁיכָה עֵינֵיהֶם שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל בְּתַעֲנִית; "אֵימָה", זוֹ מַלְכוּת רְבִיעִית, שֶׁנֶּאֱמַר: *(דניאל ז,ז)[488] "דְּחִילָה וְאֵימְתָנִי וְתַקִּיפָא יַתִּירָה".

"**וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ**". אֵין נוּעַ בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא זִיעַ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה כד,כ) "נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ". "**וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק**", חוּץ מִשְּׁנַיִם עָשָׂר מִיל. מַגִּיד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נִרְתָּעִים לַאֲחוֹרֵיהֶם שְׁנֵים עָשָׂר מִיל, וְחוֹזְרִין לִפְנֵיהֶם שְׁנֵים עָשָׂר מִיל, עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה מִיל עַל כָּל דִּבֵּר וְדִבֵּר. נִמְצְאוּ מְהַלְּכִים בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם מֵאתַיִם וְאַרְבָּעִים מִיל. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַמָּקוֹם לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת: רִדּוּ וְסַיְּעוּ אֶת אֲחֵיכֶם! שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סח,יג) "מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן",[489] יִדֹּדוּן בַּהֲלִיכָה, יִדֹּדוּן בַּחֲזִירָה. וְלֹא מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בִּלְבַד, אֶלָּא אַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: (שיר השירים ב,ו) "שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי, וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי."

רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אִלְעַי אוֹמֵר: לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְשֻׁלְהָבִין מֵחֲמַת הָאֵשׁ שֶׁלְּמַעְלָן, אָמַר הַמָּקוֹם לַעֲנָנִי כְבוֹד: הַזִּילוּ טַל חַיִּים עַל בָּנַי! שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סח,ט) "אֶרֶץ רָעָשָׁה, אַף שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים, זֶה סִינַי, מִפְּנֵי אֱלֹהִים, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל." וְאוֹמֵר (תהלים סח,י) "גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים". אֵימָתַי נֶעֱשָׂה כָּל הַכָּבוֹד הַזֶּה? בְּשָׁעָה שֶׁהָיְתָה נָאָה שֶׁבַּאֻמּוֹת, וּמְכֻבֶּדֶת אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים סח,יג) "וּנְוֹת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל." וְאֵין שָׁלָל אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קיט,קסב) "שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ, כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב."

(שמות כ,טו) "**וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה: דַּבֵּר אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה, וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים, פֶּן נָמוּת.**" מַגִּיד שֶׁלֹּא הָיָה בָהֶם כֹּחַ לְקַבֵּל יוֹתֵר מֵעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ה,כב) "אִם יֹסְפִים אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת קוֹל יְיָ אֱלֹהֵינוּ עוֹד, וָמָתְנוּ." אֶלָּא, (דברים ה,כד) "קָרֵב אַתָּה וּשְׁמָע!" מֵאוֹתָהּ שָׁעָה, זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְהַעֲמִיד הַמָּקוֹם מֵהֶן נְבִיאִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים

[487] מְשֻׁלֶּשֶׁת: בת שלוש שנים, כלומר בשנתה השלישית. פירוש אחר: שלישית לבטן.
[488]* נוֹרָאָה וְאֵימָתָנִית וְחָזָקָה מְאוֹד.
[489] מַלְכֵי צְבָאוֹת. בכתבי יד אוקספורד ומינכן: מלאכי צבאות.

יח,יח) "נָבִיא אָקִים לָהֶם". נָבִיא עָתִיד אֲנִי לְהַעֲמִיד מֵהֶם, אֶלָּא שֶׁקִּדְמוּ הֵם בִּזְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ה,כח) "וַיֹּאמֶר יי אֵלָי: הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ!" אַשְׁרֵי בְנֵי אָדָם שֶׁהַמָּקוֹם הוֹדָה לְדִבְרֵיהֶם! וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (במדבר כז,ז) "כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת". (במדבר לו,ה) "כֵּן מַטֵּה בְנֵי יוֹסֵף דֹּבְרִים." אַשְׁרֵי בְנֵי אָדָם שֶׁהַמָּקוֹם הוֹדָה לְדִבְרֵיהֶם! וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (דברים יד,כ) "וַיֹּאמֶר יי: סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ!" עָתִידִים אֻמּוֹת הָעוֹלָם לוֹמַר: אַשְׁרֵי אָדָם שֶׁהַמָּקוֹם הוֹדָה לְדִבָרָיו!

(דברים ה,כט) "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה", אִלּוּ אֶפְשָׁר לְהַעֲבִיר מַלְאַךְ הַמָּוֶת, הָיִיתִי מַעֲבִירוֹ, אֶלָּא שֶׁכְּבָר נִגְזְרָה גְּזֵרָה. רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: עַל תְּנַי. כָּךְ עָמְדוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַר סִינַי, עַל תְּנַי שֶׁלֹּא יִשְׁלֹט בָּהֶם מַלְאַךְ הַמָּוֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים פב,ו) "אֲנִי אָמַרְתִּי: אֱלֹהִים אַתֶּם, וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם!" חִבַּלְתֶּם מַעֲשֵׂיכֶם, (תהלים פב,ז) "אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן, וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ!"

(שמות כ,טז) ["וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם: **אַל תִּירָאוּ! כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים, וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם, לְבִלְתִּי תֶּחֱטָאוּ.**"] "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם: **אַל תִּירָאוּ!**" הֲרֵי מֹשֶׁה מְזַרְזָן, לְהוֹדִיעַ חָכְמָתוֹ שֶׁלְּמֹשֶׁה, הֵיאַךְ הָיָה עוֹמֵד וּמְפַיֵּס כָּל אוֹתָן הָאֻלְפָּנִים וְכָל אוֹתָן הָרְבָבוֹת. עָלָיו מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה: (קהלת ז,יט) "הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים".

"**כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם**". בִּשְׁבִיל לְגַדֵּל אֶתְכֶם בֵּין הָאֻמּוֹת. "**בָּא הָאֱלֹהִים, וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם**". זוֹ בּוּשָׁה. סִימָן טוֹב בָּאָדָם שֶׁהוּא בַּיְשָׁן. "**לְבִלְתִּי תֶּחֱטָאוּ**." מַגִּיד שֶׁהַבּוּשָׁה מְבִיאָה לִידֵי יִרְאַת חֵטְא, שֶׁנֶּאֱמַר: (ירמיה ו,טו) "הֹבִישׁוּ כִּי תוֹעֵבָה עָשׂוּ! גַּם בּוֹשׁ לֹא יֵבוֹשׁוּ, גַּם הַכְלִים לֹא יָדָעוּ, לָכֵן יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים, בְּעֵת פְּקֻדָּתִים יִכָּשְׁלוּ, אָמַר יי."

(שמות כ,יז) ["וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק, **וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים.**"] "**וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק**", אִלּוּ שְׁנַיִם עָשָׂר מִיל. מַגִּיד שֶׁהָיָה מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שְׁנַיִם עָשָׂר מִיל. וּמִנַּיִן שֶׁהָיָה מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שְׁנַיִם עָשָׂר מִיל? שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר לג,מט) "וַיַּחֲנוּ עַל הַיַּרְדֵּן, מִבֵּית הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים", שְׁנַיִם עָשָׂר מִיל.

"**וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל**". מִי גָּרַם לוֹ? עֲנָוְתָנוּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר יב,ג) "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד". מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא עָנָו, סוֹפוֹ לְהַשְׂרוֹת שְׁכִינָה עִם בְּנֵי אָדָם בָּאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נז,טו) "כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא, שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ: מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן", אֶת מִי? "וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ", וְאוֹמֵר: (ישעיה סא,א) "רוּחַ אֲדֹנָי יי עָלָי, יַעַן מָשַׁח יי אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים, שְׁלָחַנִי לַחֲבֹשׁ לִנְשְׁבְּרֵי לֵב, לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם דְּרוֹר, וְלַאֲסוּרִים פְּקַח קוֹחַ."[490]

[490] פְּקַח קוֹחַ: שחרור.

וְאוֹמֵר: (ישעיה סו,ב) "וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשְׂתָה, וַיִּהְיוּ כָל אֵלֶּה, נְאֻם יי, וְאֶל זֶה אַבִּיט: אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ, וְחָרֵד עַל דְּבָרִי." וְאוֹמֵר: (תהלים נא,יט) "זִבְחֵי אֱלֹהִים, רוּחַ נִשְׁבָּרָה".

וְכָל מִי שֶׁהוּא גְּבַהּ לֵב, גּוֹרֵם לְטַמֵּא אֶת הָאָרֶץ וּלְסַלֵּק אֶת הַשְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קא,ה) "גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב, אֹתוֹ לֹא אוּכָל." וְכָל גְּבַהּ לֵב קָרוּי תּוֹעֵבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי טז,ה) "תּוֹעֲבַת יי כָּל גְּבַהּ לֵב, יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה." עֲבוֹדָה זָרָה קְרוּיָה תּוֹעֵבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ז,כו) "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ". כַּשֵּׁם שֶׁעֲבוֹדָה זָרָה מְטַמְּא אֶת הָאָרֶץ, וּמְסַלֶּקֶת אֶת הַשְׁכִינָה, כָּךְ כָּל מִי שֶׁהוּא גְּבַהּ לֵב, גּוֹרֵם לְטַמֵּא אֶת הָאָרֶץ וּלְסַלֵּק אֶת הַשְׁכִינָה.

"**וּמִשָּׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים**." לִפְנִים מִשְּׁלֹשׁ מְחִיצוֹת: (דברים ד,יא) "חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל". "חֹשֶׁךְ", מִבַּחוּץ, "עָנָן", מִבִּפְנִים, "וַעֲרָפֶל", מִלִּפְנֵי וְלִפְנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וּמִשָּׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל**".

(שמות כ,יח) "**וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה: כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם**." בַּלָּשׁוֹן שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ, בּוֹ תְדַבֵּר אֶל בָּנַי, בַּלָּשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ.

"**אַתֶּם רְאִיתֶם**". הֶפְרֵשׁ בֵּין שֶׁאָדָם רוֹאֶה וּבֵין שֶׁאֲחֵרִים מְשִׂיחִין לוֹ: שֶׁכְּשֶׁאֲחֵרִים מְשִׂיחִין לוֹ, פְּעָמִים שֶׁלִּבּוֹ חָלוּק, אֲבָל כָּן, "**אַתֶּם רְאִיתֶם**".

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: (שמות כ,יח) "**אַתֶּם רְאִיתֶם**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (תהלים קלח,ד) "יוֹדוּךָ יי כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ, כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי פִיךָ." יָכֹל כַּשֵּׁם שֶׁשָּׁמְעוּ, כָּךְ רָאוּ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אַתֶּם רְאִיתֶם**", לֹא רָאוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם.

"**כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם**." כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**כִּי מִן הַשָּׁמַיִם**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (שמות יט,כ) "וַיֵּרֶד יי עַל הַר סִינָי". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין? הִכְרִיעַ: (דברים ד,לו) "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָ". דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**כִּי מִן הַשָּׁמַיִם**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (שמות יט,כ) "וַיֵּרֶד יי עַל הַר סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר", מְלַמֵּד שֶׁהִרְכִּין הַמָּקוֹם שְׁמֵי שָׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים עַל רֹאשׁ הָהָר, וְדִבֵּר עִמָּהֶן מִן הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ד,לו) "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קֹלוֹ". וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים יח,י) "וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרֶד, וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו."

רַבִּי אוֹמֵר: (שמות יט,כ) "וַיֵּרֶד יי עַל הַר סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כִּשְׁמוּעוֹ. אָמַרְתָּ, וּמָה אֶחָד מִשִּׁבְעִים שִׁבְעִין, הֲרֵי הוּא בִּמְקוֹמוֹ וְשֶׁלֹּא בִּמְקוֹמוֹ, קַל וָחֹמֶר לְכְבוֹדוֹ שֶׁלְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם.

פרק י

(שמות כ,יט) ["**לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף, וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם.**"] "**לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: לֹא תַעֲשׂוּן דְּמוּת שְׁמִשְׁמְשִׁין לְפָנַי בַּמָּרוֹם. לֹא דְּמוּת מַלְאָכִים, וְלֹא דְּמוּת כְּרוּבִים, וְלֹא דְּמוּת אוֹפַנִּים.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: "**לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי**", שֶׁלֹּא תֹּאמַר: הֲרֵינִי עוֹשֶׂה כְּמִין דְּמוּת וּמִשְׁתַּחֲוֶה לָהּ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי**". וְאוֹמֵר: (דברים ד,טו) "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם, כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה".

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: "**לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי**", שֶׁלֹּא תְנַהֲגוּ בִי כְּדֶרֶךְ שֶׁאֲחֵרִים מְנַהֲגִין בְּיִרְאוֹתֵיהֶן, שֶׁכְּשֶׁהַטּוֹבָה בָּאָה עֲלֵיהֶם, הֵם מְכַבְּדִין אֶת אֱלֹהֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: (חבקוק א,טז) "עַל כֵּן יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ, וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ,[491] כִּי בָהֵמָּה שָׁמֵן חֶלְקוֹ, וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה." וּכְשֶׁהַפֻּרְעָנוּת בָּאָה עֲלֵיהֶן, הֵם מְקַלְלִין אֶת אֱלֹהֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה ח,כא) "וְהָיָה כִי יִרְעַב וְהִתְקַצַּף, וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו". אֲבָל אַתֶּם, אִם הֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם אֶת הַטּוֹבָה, תְּנוּ הוֹדָיָה! הֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם אֶת הַיְסוּרִין, תְּנוּ הוֹדָיָה! וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר: (תְּהִלִּים קטז,יג;ג-ד) "כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יי אֶקְרָא." "צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא. וּבְשֵׁם יי אֶקְרָא". וְכֵן אִיּוֹב אוֹמֵר: (איוב א,כא) "יי נָתַן וַיי לָקָח, יְהִי שֵׁם יי מְבֹרָךְ", עַל מִדַּת הַטּוֹב וְעַל מִדַּת הַפֻּרְעָנוּת. וּמָה אִשְׁתּוֹ אוֹמֶרֶת לוֹ? (איוב ב,ט) "עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ? בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֻת!" וּמַה הוּא אוֹמֵר לָהּ? (איוב ב,י) "כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי! גַּם אֶת הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְאֶת הָרָע לֹא נְקַבֵּל? בְּכָל זֹאת לֹא חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו."

אַנְשֵׁי דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁהָיוּ כְעוּרִין בְּטוֹבָה, וּכְשֶׁבָּאת עֲלֵיהֶן הַפֻּרְעָנוּת, קִבְּלוּ עֲלֵיהֶן עַל כָּרְחָן. אַנְשֵׁי סְדוֹם שֶׁהָיוּ כְעוּרִין בְּטוֹבָה, וּכְשֶׁבָּאת עֲלֵיהֶן הַפֻּרְעָנוּת, קִבְּלוּ אוֹתָהּ עַל כָּרְחָן. וַאֲנוּ, שֶׁהָיֵינוּ נָאִים בַּטּוֹבָה, לֹא נְהֵי נָאִים בַּפֻּרְעָנוּת? זֶה הוּא שֶׁאָמַר לָהּ: "כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי! גַּם אֶת הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְאֶת הָרָע לֹא נְקַבֵּל?"

וְעוֹד, שֶׁיְּהֵי אָדָם שָׁמֵחַ בַּיְּסוּרִין יוֹתֵר מֵהַטּוֹבָה, שֶׁאָפִלּוּ אָדָם עוֹמֵד בַּטּוֹבָה כָּל יָמָיו, אֵינוֹ נִמְחָל לוֹ מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדוֹ. וּמִי מוֹחֵל לוֹ? הֱוֵי אוֹמֵר, יִסּוּרִין.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (משלי ג,יא) "מוּסַר יי, בְּנִי, אַל תִּמְאָס, וְאַל תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ!"[492] מִפְּנֵי מָה? (משלי ג, יב) "כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב, יי יוֹכִיחַ, וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה." אָמַרְתָּ, צֵא וּלְמֹד, מִי גָּרַם לְבֵן זֶה לְרַצּוֹת אֶת הָאָב? הֱוֵי אוֹמֵר, יִסּוּרִין.

[491] חֶרְמוֹ, מִכְמַרְתּוֹ: רשת הציד שלו, כינוי לאליליו.
[492] תָּקֹץ: תזלזל.

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: (דברים ח,ה) "וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ, כִּי כַאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ, יי אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָ." יְהִי לִבְּךָ יוֹדֵעַ מַעֲשִׂים שֶׁעָשִׂיתָ, וְיִסּוּרִין שֶׁהֵבֵאתִי עָלֶיךָ, שֶׁלֹּא לְפִי מַעֲשֶׂיךָ הֵבֵאתִי עָלֶיךָ אֶת הַיִּסּוּרִין.

רַבִּי יוֹסֵה בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: חֲבִיבִין הֵן יִסּוּרִין, שֶׁשְּׁמוֹ שֶׁל מָקוֹם חָל עַל מִי שֶׁהַיִּסּוּרִין בָּאִין עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח,ה) "יי אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָ."

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: חֲבִיבִין הֵן יִסּוּרִין, שֶׁכַּשֵּׁם שֶׁהַבְּרִית כְּרוּתָה לָאָרֶץ, כָּךְ כְּרוּתָה לַיִּסּוּרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ח,ה) "יי אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָ." וְכָתוּב: (דברים ח,ז) "כִּי יי אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה".

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: חֲבִיבִין יִסּוּרִין, שֶׁשָּׁלֹשׁ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת נִתְּנוּ לְהֶן לְיִשְׂרָאֵל, וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם מִתְאַוִּין לָהֶן, וְלֹא נִתְּנוּ לָהֶם אֶלָּא בִּיסּוּרִין, וְאֵלּוּ הֵן: תּוֹרָה, וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהָעוֹלָם הַבָּא. תּוֹרָה מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי א,ב) "לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר, לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה." וְאוֹמֵר: (תהלים צד,יב) "אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ, וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ." אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח,ה) "יי אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָ." וְאוֹמֵר: (דברים ח,ז) "כִּי יי אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה". הָעוֹלָם הַבָּא מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ו,כג) "כִּי נֵר מִצְוָה, וְתוֹרָה אוֹר, וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר." אָמַרְתָּ, אֵי זוֹ הִיא דֶּרֶךְ שֶׁהִיא מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא? הֱוֵי אוֹמֵר, יִסּוּרִין.

רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר: חֲבִיבִין יִסּוּרִין, שֶׁכַּשֵּׁם שֶׁהַקָּרְבָּנוֹת מְרַצִּין, כָּךְ יִסּוּרִין מְרַצִּין. בַּקָּרְבָּנוֹת מַה הוּא אוֹמֵר? (ויקרא א,ד) "וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו." בַּיִּסּוּרִין מַה הוּא אוֹמֵר? (ויקרא כו,מג) "וְהֵם יִרְצוּ אֶת עֲוֹנָם". וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁהַיִּסּוּרִין מְרַצִּין יוֹתֵר מִן הַקָּרְבָּנוֹת. מִפְּנֵי מָה? שֶׁהַקָּרְבָּנוֹת בְּמָמוֹן, וְהַיִּסּוּרִין בַּגּוּף. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (איוב ב,ד) "עוֹר בְּעַד עוֹר, וְכֹל אֲשֶׁר לְאִישׁ, יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ."

כְּבָר הָיָה רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר חוֹלֶה, וְנִכְנְסוּ אַרְבָּעָה זְקֵנִים לְבַקְּרוֹ, רַבִּי טַרְפוֹן וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, וְרַבִּי עֲקִיבָה. נָעֲנָה רַבִּי טַרְפוֹן וְאָמַר: רַבִּי! חָבִיב אַתָּה לְיִשְׂרָאֵל מִגַּלְגַּל חַמָּה! שֶׁגַּלְגַּל חַמָּה בָּעוֹלָם הַזֶּה מֵאִיר, וְאַתָּה הֵאַרְתָּ לָנוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא! נָעֲנָה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְאָמַר: רַבִּי! חָבִיב אַתָּה לְיִשְׂרָאֵל מִיּוֹם הַגְּשָׁמִים! גְּשָׁמִים נוֹתְנִין חַיִּים בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאַתָּה נָתַתָּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא! נָעֲנָה רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְאָמַר: רַבִּי! חָבִיב אַתָּה לְיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מֵאָב וְאֵם! שֶׁאָב וְאֵם מְבִיאִין אֶת הָאָדָם לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל אַתָּה הֵבֵאתָנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא!

נָעֲנָה רַבִּי עֲקִיבָה וְאָמַר: רַבִּי! חֲבִיבִין יִסּוּרִין! אָמַר לָהֶם רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר לְתַלְמִידָיו: סְמְכוּנִי! יָשַׁב לוֹ רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר, אָמַר לוֹ: אֱמֹר, עֲקִיבָה! אָמַר לוֹ: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (דברי הימים ב

לג,א-ב) "בֶּן שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ, וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם. וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יי, כְּתוֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יי מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל." וְאוֹמֵר: (משלי כה,א) "גַּם אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה, אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה." וְכִי תַעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ, שֶׁחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לִמֵּד תּוֹרָה לְכָל יִשְׂרָאֵל, וְלִמְנַשֶּׁה בְנוֹ לֹא לִמְּדוֹ תּוֹרָה? אֶלָּא אֱמֹר מֵעַתָּה, שֶׁכָּל תַּלְמוּד שֶׁלִּמְּדוֹ וְכָל עָמָל שֶׁעָמַל בּוֹ, לֹא הוֹאִיל לוֹ כְלוּם. וּמַה הוֹאִיל לוֹ? הֱוֵה אוֹמֵר, יִסּוּרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים ב לג,י-יד) "וַיְדַבֵּר יי אֶל מְנַשֶּׁה וְאֶל עַמּוֹ, וְלֹא הִקְשִׁיבוּ. וַיָּבֵא יי עֲלֵיהֶם אֶת שָׂרֵי הַצָּבָא אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר, וַיִּלְכְּדוּ אֶת מְנַשֶּׁה בַּחֹחִים,[493] וַיַּאַסְרֻהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם,[494] וַיּוֹלִיכֻהוּ בָּבֶלָה. וּכְהָצֵר לוֹ, חִלָּה אֶת פְּנֵי יי אֱלֹהָיו, וַיִּכָּנַע מְאֹד מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו. וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו, וַיֵּעָתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע תְּחִנָּתוֹ, וַיְשִׁיבֵהוּ יְרוּשָׁלַם לְמַלְכוּתוֹ". "**אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם**." לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כה,יח) "וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב". אָמַר, הֲרֵינִי עוֹשֶׂה אַרְבָּעָה! תִּלְמֹד לוֹמַר: "**אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם**." אִם הוֹסַפְתָּ עַל שְׁנַיִם, הֲרֵי הֵם כֵּאלֹהֵי זָהָב.

"**אֱלֹהֵי כֶסֶף**" לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר "**אֱלֹהֵי זָהָב**"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֱלֹהֵי כֶסֶף**"? וַהֲלֹא מַה שֶּׁהִתַּרְנוּ בוֹ, אָסַרְנוּ בוֹ? מַה שֶּׁאָסַרְנוּ בוֹ, דִּין הוּא שֶׁנֶּאֱסַר בּוֹ, וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֱלֹהֵי כֶסֶף**"? לְפִי שֶׁמָּצִינוּ, כָּל כְּלֵי בֵית עוֹלָמִים, שֶׁאִם אֵין לָהֶם שֶׁלָּזָהָב, הֵן עוֹשִׂין אוֹתָן שֶׁלַּכֶּסֶף, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף שְׁנַיִם כְּרֻבִים כֵּן! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֱלֹהֵי כֶסֶף**", הָא אִם שִׁנִּיתָן מִשֶּׁלָּזָהָב, הֲרֵי הֵן כֵּאלֹהֵי כֶסֶף.

"**לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם**", שֶׁלֹּא תֹּאמַר: הוֹאִיל וְנִתְּנָה תּוֹרָה רְשׁוּת לַעֲשׂוֹת בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, הֲרֵי אֲנִי עוֹשֶׂה בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם**".

דָּבָר אַחֵר: (שמות כ,יט) "**לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם**", שֶׁלֹּא תֹּאמַר: הֲרֵי אֲנִי עוֹשֶׂה לַנּוֹי, כְּדֶרֶךְ שֶׁאֲחֵרִים עוֹשִׂין בַּמְּדִינוֹת! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם**!"

פרק יא

(שמות כ,כ) ["**מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי, וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלָמֶיךָ, אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרֶךָ, בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי, אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ**."] "**מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי**", מִזְבֵּחַ מְיֻחָד לִי, שֶׁלֹּא תִּבְנֵהוּ מִתְּחִלָּה לְשׁוּם אַחֵר.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: מִזְבֵּחַ מְחֻבָּר בָּאֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי, שֶׁלֹּא תִּבְנֵהוּ עַל גַּבֵּי כִּפִּין,[495] וְלֹא עַל גַּבֵּי עַמּוּדִים.

[493] חֹחִים: קרסים. פירוש אחר: טבעות לאף.
[494] נְחֻשְׁתַּיִם: עזיקים עשוים נחושת.
[495] כִּפִּין: מרחב מקורה בקימורים.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: מִזְבֵּחַ חָלוּל בָּאֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כז,י) "נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ".[496]

אִיסִי בֶּן עֲקַבְיָה אוֹמֵר: מִזְבַּח נְחשֶׁת מָלֵא אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א ח,סד) "כִּי מִזְבַּח הַנְּחשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי יי, קָטֹן מֵהָכִיל אֶת הָעֹלָה". וְכִי קָטוֹן הָיָה? וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (מלכים א ג,ד) "אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "קָטֹן"? אֶלָּא בַּיּוֹם שֶׁנִּבְנָה זֶה, נִגְנַז זֶה.

"**וְזָבַחְתָּ עָלָיו**". "**עָלָיו**", כְּנֶגְדּוֹ. אַתָּה אוֹמֵר "**עָלָיו**", כְּנֶגְדּוֹ, אוֹ "**עָלָיו**" כִּשְׁמוּעוֹ? וְהַדִּין נוֹתֵן: וּמָה, אִם צְפוֹן הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁאֵינוֹ כָשֵׁר לְכַפָּרָה, כָּשֵׁר לִשְׁחִיטָה, רֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁהוּא כָשֵׁר לְכַפָּרָה, דִּין הוּא שֶׁיִּכָּשֵׁר לִשְׁחִיטָה! וַהֲרֵי הַמִּזְבֵּחַ הַפְּנִימִי יוֹכִיחַ, שֶׁהוּא כָשֵׁר לְכַפָּרָה וְאֵינוֹ כָשֵׁר לִשְׁחִיטָה, הוּא יוֹכִיחַ עַל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא כָשֵׁר לְכַפָּרָה, לֹא יִכָּשֵׁר לִשְׁחִיטָה. לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּמִּזְבֵּחַ הַפְּנִימִי, שֶׁאֵינוֹ לֹא מַתִּיר וְלֹא מַכְשִׁיר, וְאֵינוֹ גּוֹמֵר אֶת הַכַּפָּרָה, לְפִיכָךְ אֵינוֹ כָשֵׁר לִשְׁחִיטָה, תֹּאמַר בַּמִּזְבֵּחַ הַחִיצוֹן, שֶׁהוּא מַתִּיר וּמַכְשִׁיר וְגוֹמֵר אֶת הַכַּפָּרָה, לְפִיכָךְ יְהֵי כָשֵׁר לִשְׁחִיטָה! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים יב,כז) "וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ, הַבָּשָׂר וְהַדָּם, עַל מִזְבַּח יי אֱלֹהֶיךָ". הַבָּשָׂר וְהַדָּם בְּרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ, וְאֵין שְׁחִיטָה בְּרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ.

רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: אַף לִשְׁחֹט בְּרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ. הַכְתוּב מְסַיְּעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "**מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי, וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלָמֶיךָ, אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרֶךָ**". כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלָמֶיךָ**" וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (דברים יב,כז) "וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין?

רַבִּי יוֹסֵה בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מֵחֲצִי הַמִּזְבֵּחַ לַצָּפוֹן, כַּצָּפוֹן, וּמֵחֲצִי הַמִּזְבֵּחַ לַדָּרוֹם, כַּדָּרוֹם. וְאֵין לִי אֶלָּא צְפוֹן הַמִּזְבֵּחַ שֶׁהוּא כָשֵׁר לִשְׁחִיטָה, שְׁאָר כָּל צְפוֹן הָעֲזָרָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא יד,יג) "וְשָׁחַט אֶת הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת הַחַטָּאת וְאֶת הָעֹלָה, בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ", שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ", אֶלָּא לְהַכְשִׁיר בּוֹ כָּל רוּחַ צְפוֹנִית.

"**וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ**", אֵין לִי אֶלָּא עוֹלָה וּשְׁלָמִים; וּשְׁאָר כָּל הַקָּדָשִׁים מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא יד,יג) "כִּי כַחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן", שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "קֹדֶשׁ" וְ"קָדָשִׁים", אֶלָּא לְהַכְשִׁיר בּוֹ אֶת שְׁאָר כָּל הַקָּדָשִׁים. אֵין לִי אֶלָּא חַטָּאת וְעוֹלָה וּשְׁלָמִים; וּשְׁאָר כָּל קָרְבָּנוֹת הַצִּבּוּר מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרֶךָ". מַשְׁמָע מֵבִיא אֶת הַקָּדָשִׁים וְאֶת הַחֻלִּין! אָמַרְתָּ, בַּמֶּה הָעִנְיָן מְדֻבָּר? בַּקָּדָשִׁים.

[496] נְבוּב לֻחֹת: חלול באמצע, בין לוחות העץ של דפנות המזבח. מילאו את החלל באדמה כשחנו.

"**בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי, אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ**." וְהֵיכָן אֲנִי נִגְלֶה אֵלֶיךָ? בְּבֵית הַבְּחִירָה. אַף אַתָּה, לֹא תְהֵי מַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אֶלָּא בְּבֵית הַבְּחִירָה. מִכָּן אָמְרוּ: שֵׁם הַמְפֹרָשׁ אָסוּר לְהֵאָמֵר בַּגְּבוּלִין.[497]

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: אִם תָּבֹא לְבֵיתִי, אֶבֹא לְבֵיתֶךָ, וְאִם לֹא תָּבֹא לְבֵיתִי, אַף אֲנִי לְבֵיתְךָ לֹא אָבֹא! מָקוֹם שֶׁלִּבִּי אוֹהֵב, שָׁם רַגְלַי מוֹלִיכוֹת אוֹתִי! מִכָּן אָמְרוּ: כָּל עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּכְנָסִין לְבֵית הַכְּנֶסֶת, שְׁכִינָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים פב,א) "אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל". וּמְנַיִן אֲפִלּוּ שְׁלֹשָׁה שֶׁדָּנִין? שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים פב,א) "בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט." וּמְנַיִן אֲפִלּוּ שְׁנַיִם? שֶׁנֶּאֱמַר: (מלאכי ג,טז) "אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יי אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ". וּמְנַיִן אֲפִלּוּ אֶחָד? שֶׁנֶּאֱמַר: "**בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי, אָבוֹא אֵלֶיךָ**".

(שמות כ,כא) ["**וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי, לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית, כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ.**"] "**וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: כָּל "אִם" וְ"אִם" שֶׁבַּתּוֹרָה, רְשׁוּת, חוּץ מִשֶּׁלְשָׁה: (ויקרא ב,יד) "**וְאִם תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיי**", חוֹבָה. אַתָּה אוֹמֵר חוֹבָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת? תִּלְמֹד לוֹמַר "תַּקְרִיב אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ", חוֹבָה וְלֹא רְשׁוּת. כַּיּוֹצֵא בוֹ: (שמות כב,כד) "אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי, אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ, לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה, לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ", חוֹבָה. אַתָּה אוֹמֵר חוֹבָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טו,י) "וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ", חוֹבָה וְלֹא רְשׁוּת.[498]

כַּיּוֹצֵא בוֹ: "**וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי**", חוֹבָה. אַתָּה אוֹמֵר חוֹבָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת? תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים כז,ו) "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה", רְשׁוּת. אַתָּה אוֹמֵר רְשׁוּת, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא חוֹבָה? תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי**", רְשׁוּת וְלֹא חוֹבָה. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים**"? אֶלָּא אִם רָצָה לַעֲשׂוֹת שֶׁלְּאֲבָנִים, יַעֲשֶׂה, שֶׁלִּלְבֵנִים, יַעֲשֶׂה. וַהֲרֵי דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם מִזְבֵּחַ הֶחָמוּר, אִם רָצָה לְשַׁנּוֹת, יְשַׁנֶּה, קַל וָחֹמֶר לִשְׁאָר כָּל הַכֵּלִים.

"**לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית**". אֵין גָּזִית אֶלָּא גְּזוּזוֹת שֶׁהוּנַף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: הֲרֵי שֶׁבָּנָה בוֹ שְׁתֵּי אֲבָנִים גְּזוּזוֹת שֶׁהֵנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, הַמִּזְבֵּחַ כֻּלּוֹ פָּסוּל? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית**", הֵן פְּסוּלוֹת, וּשְׁאָר כָּל הַמִּזְבֵּחַ כָּשֵׁר.

"**לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית**". בּוֹ אֵין אַתָּה בוֹנֶה גָּזִית, אֲבָל אַתָּה בוֹנֶה בָּהֵיכָל וּבְקָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים גָּזִית. שֶׁהָיָה בַדִּין: וּמָה, אִם מִזְבֵּחַ הַקַּל, אָסוּר לִבְנוֹת בּוֹ גָּזִית, הֵיכָל וְקָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים חֲמוּרִין, דִּין הוּא שֶׁתְּהֵי אָסוּר לִבְנוֹת בָּהֶן גָּזִית! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית**", בּוֹ אֵין אַתָּה בוֹנֶה גָּזִית, אֲבָל אַתָּה בוֹנֶה בְּהֵיכָל וּבְקָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים גָּזִית. וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם: (מלכים

[497] בַּגְּבוּלִין: כל מקום שהוא מחוץ להר הבית.

[498] הַעֲבֵט: לקיחת עבוט, משכון מן הלווה, על ידי המלווה, כדי להבטיח שיחזיר הלווה את חובו.

א ו,ז) "וּמַקֵּבוֹת וְהַגַּרְזֶן, כָּל כְּלֵי בַרְזֶל, לֹא נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ"? בַּבַּיִת אֵינוֹ נִשְׁמָע, אֲבָל בַּחוּץ, הוּא נִשְׁמָע.

"**כִּי חֲרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלָהּ.**" מִכָּן הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר: הַמִּזְבֵּחַ נִבְרָא לְהַאֲרִיךְ יָמָיו שֶׁלָּאָדָם, וְהַבַּרְזֶל נִבְרָא לְקַצֵּר יָמָיו שֶׁלָּאָדָם. אֵינוֹ דִּין שֶׁיָּנִיף הַמְקַצֵּר עַל הַמַּאֲרִיךְ.

רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּי אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (דברים כז,ו) "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה", אֲבָנִים שֶׁמְּטִילוֹת שָׁלוֹם. וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר: מָה, אִם אַבְנֵי מִזְבֵּחַ, שֶׁאֵינָן לֹא רוֹאוֹת וְלֹא שׁוֹמְעוֹת וְלֹא מְדַבְּרוֹת, עַל שֶׁהֵן מְטִילוֹת שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם, אָמַר הַקָּדֹשׁ (דברים כז,ה) "לֹא תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל", הַמְּטִיל שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִישׁ, בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, בֵּין עִיר לְעִיר, בֵּין אֻמָּה לְאֻמָּה, בֵּין מִשְׁפָּחָה לְמִשְׁפָּחָה, בֵּין מֶמְשָׁלָה לְמֶמְשָׁלָה, עַל אַחַת כַּמָּה כַּמָּה שֶׁלֹּא תְבוֹאֵהוּ פֻּרְעָנוּת!

(שמות כ,כב) ["**וְלֹא תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי, אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו.**"] "**וְלֹא תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי**". מִכָּן אָמְרוּ: עָשָׂה כֶּבֶשׁ לַמִּזְבֵּחַ, אֵין לִי אֶלָּא עֲלִיָּה; יְרִידָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו.**" הָא לֹא עֲלִיָּה וְלֹא יְרִידָה גְּרָמָה, אֶלָּא כְּסוּי גָּרַם.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ! הֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (שמות כח,מב) "וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי בָד, לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה, מִמָּתְנַיִם וְעַד יֵרֵכַיִם יִהְיוּ." וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו**"? שֶׁלֹּא יִפְסַע בּוֹ פְּסִיעָה גַּסָּה, אֶלָּא גּוּדֶל בְּצַד עָקֵב, וְעָקֵב בְּצַד גּוּדֶל.

"**אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו.**" עָלָיו אֵין אַתָּה פּוֹסֵעַ פְּסִיעָה גַּסָּה, אֲבָל אַתָּה פּוֹסֵעַ פְּסִיעָה גַּסָּה בָּהֵיכָל וּבְקָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים. שֶׁהָיָה בַדִּין: וּמָה, אִם מִזְבֵּחַ הַקַּל, אָסוּר לִפְסֹעַ בּוֹ פְּסִיעָה יְתֵרָה, הֵיכָל וְקָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים הַחֲמוּרִין, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵא אָסוּר לִפְסֹעַ בָּהֶן פְּסִיעָה יְתֵרָה! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו**", בּוֹ אֵין אַתָּה פּוֹסֵעַ פְּסִיעָה יְתֵרָה, אֲבָל אַתָּה פּוֹסֵעַ פְּסִיעָה יְתֵרָה בְּהֵיכָל וּבְקָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים. וַהֲרֵי דְּבָרִים קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם אֲבָנִים, שֶׁאֵין בָּהֶן דַּעַת לֹא לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה, אָמַר הַמָּקוֹם, לֹא תִנָּהֵג בָּהֶן בְּבִזָּיוֹן, חֲבֵרָךְ, שֶׁהוּא בִּדְמוּתוֹ שֶׁלְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, דִּין הוּא שֶׁלֹּא תִּנָּהֵג בּוֹ בְּבִזָּיוֹן.

(שמות כ,כב-כא,א) "**אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו.** וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים", נִמְצֵינוּ לְמֵדִין שֶׁסַּנְהֶדְרִין בְּצַד מִזְבֵּחַ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֵכֶר לַדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים א ב,כח) "וַיָּנָס יוֹאָב אֶל אֹהֶל יי, וַיַּחֲזֵק בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ." חִסְּלַת מַסֶּכְתָּא דְּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי.

מַסֶּכְתָּא דְּנִזְיקִין

פרק א

(שמות כא,א) "**וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**." רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אֵלּוּ מוֹסִיפִין עַל הָעֲלִיּוֹנִים: מָה עֲלִיּוֹנִים מִסִּינַי, אַף תַּחְתּוֹנִים מִסִּינַי.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: "**וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (במקומות רבים) "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם", אֵין לִי אֶלָּא פַּעַם אַחַת! מְנַיִן שְׁנָה וְשַׁלֵּשׁ וְרִבֵּעַ עַד שֶׁיִּלְמְדוּ? תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים לא,יט) "וְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". יָכֹל לְמַדִּין וְלֹא שׁוֹנִין? תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים לא,יט) "שִׂימָהּ בְּפִיהֶם". יָכֹל שׁוֹנִין וְלֹא יוֹדְעִין? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**." עָרְכֵם לִפְנֵיהֶם כְּשֻׁלְחָן עָרוּךְ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ד,לה) "אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת".

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: "**וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים**", בְּמָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות טו,כה) "שָׂם שָׁם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט".

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר: הֲרֵי הַגּוֹיִם שֶׁדָּנוּ כְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהוּ דִּינֵיהֶן קַיָּמִין! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים**", אַתְּ דָּן אֶת שֶׁלָּהֶן, וְהֵן אֵינָן דָּנִין אֶת שֶׁלָּךְ.

מִכָּן אָמְרוּ: גֵּט הַמְעֻשֶּׂה, בְּיִשְׂרָאֵל, כָּשֵׁר, בַּגּוֹיִם, פָּסוּל,[499] אֲבָל גּוֹיִם חוֹבְטִין אוֹתוֹ וְאוֹמְרִין לוֹ: עֲשֵׂה מַה שֶּׁיִּשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לְךָ!

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: מָה רָאוּ דִּינִין לִקְדֹּם לְכָל מִצְווֹת שֶׁבַּתּוֹרָה? שֶׁכְּשֶׁהַדִּין בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, תַּחֲרוּת בֵּינֵיהֶן; נִתְפַּסֵּק לָהֶם דִּין, נֶעֱשָׂה שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶן. וְכֵן יִתְרוֹ אוֹמֵר לְמֹשֶׁה: (שמות יח,כג) "אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה, וְצִוְּךָ אֱלֹהִים, וְיָכָלְתָּ עָמֹד, וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם."

(שמות כא,ב) ["**כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי, שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם.**"] "**כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי**". בַּנִּמְכָּר בְּבֵית דִּין עַל גְּנֵיבָתוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁיְּהֵי עוֹבְדוֹ וְעוֹבֵד אֶת הַבֵּן. אַתָּה אוֹמֵר בַּנִּמְכָּר בְּבֵית דִּין עַל גְּנֵיבָתוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁיְּהֵי עוֹבְדוֹ וְעוֹבֵד אֶת הַבֵּן, אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בְּמוֹכֵר עַצְמוֹ? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (ויקרא כה,לט) "וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר לָךְ", הֲרֵי מוֹכֵר עַצְמוֹ אָמוּר, וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי"? בַּנִּמְכָּר בְּבֵית דִּין עַל גְּנֵיבָתוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁיְּהֵי עוֹבְדוֹ וְעוֹבֵד אֶת הַבֵּן.

"**כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי**". בְּבֶן יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּעַבְדּוֹ שֶׁלְּעִבְרִי? וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם: (ויקרא כה,מו) "וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה, לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ"? בַּנִּלְקָח מִן הַגּוֹי, אֲבָל בַּנִּלְקָח מִיִּשְׂרָאֵל, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁיְּהֵי עוֹבֵד שֵׁשׁ וְיֵצֵא

[499] גֵּט הַמְעֻשֶּׂה: גט שלחצו את הבעל לתת, בניגוד לרצונו הראשון.

בַשִּׁבִיעִית! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,יב) "כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה, וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים, וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ." שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "הָעִבְרִי", שֶׁהֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר "אָחִיךָ"!

וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "הָעִבְרִי"? מֻפְנֶה לְהַקִּישׁ לָדוּן גְּזֵרָה שָׁוָה: נֶאֱמַר כָּן "**עִבְרִי**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "עִבְרִי"; מָה "עִבְרִי" הָאָמוּר לְהַלָּן, בְּבֶן יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אַף "**עִבְרִי**" הָאָמוּר כָּן, בְּבֶן יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֵכֶר לַדָּבָר: (שמות ה,ג) "וַיֹּאמְרוּ: אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ". (בראשית יד,יג) "וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֶּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי".

"**עֶבֶד**". יָכוֹל תִּקְרָאֶנּוּ 'עֶבֶד' לְשׁוּם בְּזָיוֹן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי**", עַל כָּרְחוֹ הַכָּתוּב קְרָאוֹ 'עֶבֶד'.

"**כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי**", לְמָה נֶאֱמַר? לְהָבִיא אֶת הַגֵּר. דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ! אִם יִשְׂרָאֵל עוֹבֵד, הַגֵּר לֹא יַעֲבֹד? אִם יִשְׂרָאֵל עוֹבֵד שֵׁשׁ, אַף הַגֵּר יַעֲבֹד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה. אָמַרְתָּ, דַּיּוֹ לַבָּא מִן הַדִּין לִהְיוֹת כְּנִדּוֹן: מָה יִשְׂרָאֵל עוֹבֵד שֵׁשׁ, אַף הַגֵּר יַעֲבֹד שֵׁשׁ. לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כב,ב) "אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, לְעוֹלָם! תִּלְמֹד לוֹמַר "**שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד**", מַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁהוּא עוֹבֵד שֵׁשׁ, וְיוֹצֵא בַּשְּׁבִיעִית.

"**שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל עֲבוֹדָה בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כה,לט) "לֹא תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד." מִכָּן אָמְרוּ: לֹא יִרְחֹץ לוֹ רַגְלָיו, וְלֹא יִנְעֹל לוֹ סַנְדָּלָיו, וְלֹא יִטֹּל לְפָנָיו כֵּלִים לְבֵית הַמֶּרְחָץ, וְלֹא יִסְמֹךְ לוֹ בְּמָתְנָיו כֵּיוָן שֶׁעוֹלֶה בַּמַּעֲלָה, וְלֹא יִטְּלֶנּוּ לֹא בְּפוֹרְיוֹן[500] וְלֹא בְּלֶקְטִיקָא,[501] כְּדֶרֶךְ שֶׁעֲבָדִים עוֹשִׂין. תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כה,מו) "וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אִישׁ בְּאָחִיו לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ." אֲבָל בִּבְנוֹ וּבְתַלְמִידוֹ, רַשַּׁי.

"**שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בֵּין עֲבוֹדָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ בְּזָיוֹן, בֵּין עֲבוֹדָה שֶׁאֵין בָּהּ בְּזָיוֹן! תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כה,מ) "כִּשְׂכִיר". מַה שְּׂכִיר, אֵין אַתְּ רַשַּׁי לְשַׁנּוֹתוֹ מֵאֱמָנוּתוֹ, אַף עֶבֶד עִבְרִי, אֵין אַתְּ רַשַּׁי לְשַׁנּוֹתוֹ מֵאֱמָנוּתוֹ. מִכָּן אָמְרוּ: לֹא יוֹשִׁיבֶנּוּ רַבּוֹ בְּאֱמָנוּת שֶׁהִיא מְשַׁמֶּשֶׁת לָרַבִּים, כְּגוֹן חַיָּט, בַּלָּן, סַפָּר, טַבָּח, נַחְתּוֹם.[502] רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: אִם הָיִת אֱמָנוּתוֹ מְיֻחֶדֶת לְכָךְ, יַעֲשֶׂה, אֲבָל רַבּוֹ לֹא יְשַׁנֶּה עָלָיו.

(ויקרא כה,מ) "כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב". מַה שְּׂכִיר עוֹבֵד בַּיּוֹם וְאֵינוֹ עוֹבֵד בַּלַּיְלָה, אַף עֶבֶד עִבְרִי עוֹבֵד בַּיּוֹם וְאֵינוֹ עוֹבֵד בַּלַּיְלָה. רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: הַכֹּל לְפִי אֱמָנוּתוֹ.

"**וּבַשָּׁבְעִת**", שְׁבִיעִית לַמְּכִירָה. אַתָּה אוֹמֵר שְׁבִיעִית לַמְּכִירָה, אוֹ שְׁבִיעִית לַשָּׁנִים? תִּלְמֹד לוֹמַר "**שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד**", שְׁבִיעִית לַמְּכִירָה וְלֹא שְׁבִיעִית לַשָּׁנִים.

[500] פּוֹרְיוֹן. phoreîon: אפיריון, כיסא נישא.
[501] לֶקְטִיקָא. lectica: אפיריון, כיסא נישא.
[502] בַּלָּן: מטפל בבית מרחץ.

"**יֵצֵא לַחָפְשִׁי**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים טו,יג) "וְכִי תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ, לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁיִּכְתֹּב לוֹ גֵּט שִׁחְרוּר! תִּלְמֹד לוֹמַר "**יֵצֵא לַחָפְשִׁי**". אוֹ יִתֵּן לוֹ מָעוֹת וְיֵצֵא! תִּלְמֹד לוֹמַר "**יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם**."

(שמות כא,ג) ["**אִם בְּגַפּוֹ יָבֹא, בְּגַפּוֹ יֵצֵא, אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא, וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ.**"] "**אִם בְּגַפּוֹ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,ד) "אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה", רְשׁוּת. אַתָּה אוֹמֵר רְשׁוּת, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא חוֹבָה? הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: "**אִם בְּגַפּוֹ יָבֹא, בְּגַפּוֹ יֵצֵא**", רְשׁוּת וְלֹא חוֹבָה. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: "**אִם בְּגַפּוֹ יָבֹא, בְּגַפּוֹ יֵצֵא**", אִם בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים נִכְנַס,[503] בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים יֵצֵא.

לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,ז) "וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ לְאָמָה, לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים", לֹא תֵצֵא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים כְּדֶרֶךְ שֶׁהַכְּנַעֲנִים יוֹצְאִים. אַתָּה אוֹמֵר "לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים", לֹא תֵצֵא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים כְּדֶרֶךְ שֶׁהַכְּנַעֲנִים יוֹצְאִים, אוֹ לֹא תֵצֵא בַּשָּׁנִים וּבְיוֹבֵל כְּדֶרֶךְ שֶׁהָעֲבָדִים יוֹצְאִים? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טו,יב) "כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי, אוֹ הָעִבְרִיָּה, וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים, וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ." מַגִּיד שֶׁהִיא יוֹצְאָה בְּשֵׁשׁ. בַּיּוֹבֵל מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כה,מב) "כִּי עֲבָדַי הֵם", מִכָּל מָקוֹם. הָא, אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן: "לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים", לֹא תֵצֵא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים כְּדֶרֶךְ שֶׁהַכְּנַעֲנִים יוֹצְאִים.

אֵין לִי אֶלָּא עִבְרִיָּה שֶׁאֵינָהּ יוֹצְאָה בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים, עִבְרִי מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים טו,יב) "הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה", הִקִּישׁ עִבְרִי לְעִבְרִיָּה: מָה עִבְרִיָּה אֵינָהּ יוֹצְאָה בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים, אַף עִבְרִי לֹא יֵצֵא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים.

וְעוֹד קַל וָחֹמֶר: מָה אִם עִבְרִיָּה, שֶׁהִיא יוֹצָא בְּסִימָנִין, אֵינָהּ יוֹצָא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים, עִבְרִי, שֶׁאֵינוֹ יוֹצֵא בְּסִימָנִין, דִּין הוּא שֶׁלֹּא יֵצֵא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים! כג. לֹא! אִם אָמַרְתָּ בָּעִבְרִיָּה, שֶׁאֵינָהּ נִמְכֶּרֶת עַל הַגְּנֵבָה, לְפִיכָךְ אֵינָהּ יוֹצָא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים, תֹּאמַר בָּעִבְרִי שֶׁהוּא נִמְכָּר עַל גְּנֵבָתוֹ, לְפִיכָךְ יֵצֵא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים! תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים טו,יב) "הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה", הִקִּישׁ עִבְרִי לָעִבְרִיָּה: מָה עִבְרִיָּה אֵינָהּ יוֹצָא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים, אַף עִבְרִי אֵינוֹ יוֹצֵא בְּרָאשֵׁי אֵבָרִים.

[503] רָאשֵׁי אֵבָרִים: קצות האיברים של הגוף, כמו ראשי אצבעות, אוזניים, אף, שאם הושחתו על ידי בעליו של עבד כנעני, הוא יוצא לחפשי כמו בשן ועין.

"**אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא**". בְּבַת יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בְּבַת יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בִּכְנַעֲנִית? וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כא,ד) "אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה", הֲרֵי כְּנַעֲנִית אֲמוּרָה. הָא, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא**"? בְּבַת יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

"**וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ**." רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: וְכִי מִי הֵבִיאָהּ, שֶׁהַכָּתוּב מוֹצִיאָהּ? מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ**"? מַגִּיד שֶׁהוּא חַיָּב בְּמְזוֹנוֹתֶיהָ.

וּבְמְזוֹנוֹת בָּנָיו מְנַיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא כה,מא) "וְיָצָא מֵעִמָּךְ, הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ". מִכְּלַל יְצִיאָה אַתְּ לָמֵד עַל כְּנִיסָה. אוֹ שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי חַיָּב בְּמְזוֹנוֹת אֲרוּסָה וְשׁוֹמֶרֶת יָבָם? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִשְׁתּוֹ**", לְהוֹצִיא שׁוֹמֶרֶת יָבָם, שֶׁאֵינָהּ אִשְׁתּוֹ. "**עִמּוֹ**", לְהוֹצִיא אֲרוּסָה שֶׁאֵינָהּ עִמּוֹ.

פרק ב

(שמות כא,ד) ["**אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה, וְיָלְדָה לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת, הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ, וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ**."] "**אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה**", רְשׁוּת. אַתָּה אוֹמֵר רְשׁוּת, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא חוֹבָה? וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כא,ג) "אִם בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא", רְשׁוּת וְלֹא חוֹבָה. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

"**אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה**", אִשָּׁה מְיֻחֶדֶת לוֹ, שֶׁלֹּא תְהֵי כְשִׁפְחַת הֶבְקֵר.[504]

"**אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה**", בִּכְנַעֲנִית הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בִּכְנַעֲנִית הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בְּעִבְרִית? וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר: "**הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ**", הָא בִּכְנַעֲנִית הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

"**וְיָלְדָה לוֹ בָנִים**", אֵין לִי אֶלָּא בָּנִים אוֹ בָנוֹת, טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ**", מִכָּל מָקוֹם. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: אֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "**וְיָלְדָה לוֹ**", אֶלָּא לְהָבִיא אֶת הָרַב שֶׁבָּא עַל שִׁפְחָתוֹ, שֶׁיְּלָדֶיהָ עֲבָדִים.

"**הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ**", מַה תִּלְמֹד לוֹמַר? מַגִּיד שֶׁיְּלָדֶיהָ כָּמוֹהָ. אֵין לִי אֶלָּא שִׁפְחָה שֶׁיְּלָדֶיהָ כָּמוֹהָ, נָכְרִית מְנַיִן? הֲיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: מָה אִם שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית, שֶׁאֵין לָהּ קִדּוּשִׁין מִכָּל אָדָם, וְלָדֶיהָ כָּמוֹהָ, אַף כָּל שֶׁאֵין לָהּ קִדּוּשִׁין מִכָּל אָדָם, וְלָדֶיהָ כָּמוֹהָ, וְאֵי זֶה זֶה? זֶה וָלָד שִׁפְחָה נָכְרִית.

"**וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ**." מַגִּיד, שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה מִמֶּנּוּ גֵּט. אֵין לִי אֶלָּא אָמָה שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה גֵּט מִן בֶּן יִשְׂרָאֵל, בַּת יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה גֵּט מִן הָעֶבֶד, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כה,מה) "מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה." הִקִּישׁ עֶבֶד לְאָמָה וְאָמָה לְעֶבֶד: מָה אָמָה אֵינָהּ צְרִיכָה מִבֶּן יִשְׂרָאֵל גֵּט, אַף בַּת יִשְׂרָאֵל אֵינָהּ צְרִיכָה מִן הָעֶבֶד גֵּט.

[504] הֶבְקֵר=הפקר. שפחה כנענית שנותנים לעבד כנעני לבת זוג אינה קשורה אישית אליו ואפשר להעבירה לעבד אחר.

דָּבָר אַחֵר: "**וְהוּא יֵצֵא בְנַפּוֹ**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כא,ב) "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד", אֵין לִי אֶלָּא עוֹבֵד שֵׁשׁ שֶׁנּוֹהֵג בּוֹ מִנְהָג הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה; נִרְצָע מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהוּא יֵצֵא בְנַפּוֹ**", לְהָבִיא אֶת הַנִּרְצָע.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. מָה, אִם הָעוֹבֵד שֵׁשׁ שֶׁמֵּעֵט הַכָּתוּב יְצִיאָתוֹ, הֲרֵי הוּא נוֹהֵג בּוֹ מִנְהָג הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה, נִרְצָע, שֶׁרִבָּה הַכָּתוּב יְצִיאָתוֹ, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּנַהֵג בּוֹ מִנְהָג הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה?

(שמות כא,ב) "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד", לְהָבִיא אֶת הַחוֹלֶה. מַשְׁמָע, מֵבִיא אֶת הַחוֹלֶה וּמֵבִיא אֶת הַבּוֹרֵחַ! תִּלְמֹד לוֹמַר "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד", אָמַרְתָּ, בַּמֶּה הָעִנְיָן מְדֻבָּר? בָּרְאוּי לַעֲבֹד.

(שמות כא,ה) ["**וְאִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד: אָהַבְתִּי אֶת אֲדֹנִי, אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בָּנָי, לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי!**"] "**וְאִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד**". מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ נִרְצָע עַד שֶׁיֹּאמַר שְׁנֵי פְעָמִים.

"**אָהַבְתִּי אֶת אֲדֹנִי**". אֵין לִי אֶלָּא בְּזְמַן שֶׁיֵּשׁ לוֹ אִשָּׁה וּבָנִים, וּלְרַבּוֹ אִשָּׁה וּבָנִים; אֵין לְרַבּוֹ אִשָּׁה וּבָנִים, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טו,טז) "וְהָיָה כִּי יֹאמַר אֵלֶיךָ: לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ! כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת בֵּיתֶךָ, כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ." מִכָּן אָמְרוּ: לְעוֹלָם אֵינוֹ נִרְצָע, אֶלָּא אִם כֵּן יֵשׁ לוֹ אִשָּׁה וּבָנִים, וּלְרַבּוֹ אִשָּׁה וּבָנִים.

"**וְאִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד: אָהַבְתִּי אֶת אֲדֹנִי, אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בָּנָי, לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי!**" אוֹהֵב אֶת רַבּוֹ וְרַבּוֹ אוֹהֵבוֹ, שֶׁנִּתְבָּרְכוּ נְכָסִים עַל יָדוֹ. לְכָךְ נֶאֱמַר: (דברים טו,טז) "וְהָיָה כִּי יֹאמַר אֵלֶיךָ: לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ! כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת בֵּיתֶךָ, כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ."

(דברים טו,טז) "כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ." שֶׁתְּהֵא טוּבָתוֹ שָׁוָה לָךְ. מִכָּן אָמְרוּ: לֹא יְשַׁנֶּה רַבּוֹ עָלָיו מַאֲכָלוֹ וּמַשְׁקֵהוּ וְהֶסֵּבוֹ מִשֶּׁלּוֹ. לְכָךְ נֶאֱמַר "כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ."

דָּבָר אַחֵר: (דברים טו,טז) "כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ." אִם הָיָה חִגֵּר אוֹ סוּמֵא, אֵינוֹ נִרְצָע.

(שמות כא,ו) ["**וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים, וְהִגִּישׁוֹ אֶל הַדֶּלֶת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה, וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ, וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם.**"] "**וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים**", אֵצֶל הַדַּיָּנִין, שֶׁיִּמְלֹךְ בְּמוֹכְרָיו.

רַבִּי אוֹמֵר: בַּנִּמְכָּר בְּבֵית דִּין עַל גְּנֵבָתוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אֲבָל כָּךְ, אֵינוֹ נִרְצָע אֶלָּא בֵּינוֹ וּבֵין עַצְמוֹ.

"**וְהִגִּישׁוֹ אֶל הַדֶּלֶת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה**", מַקִּישׁ דֶּלֶת לַמְּזוּזָה: מַה מְּזוּזָה מֵעֹמֶד, אַף דֶּלֶת מֵעֹמֶד. אַתָּה אוֹמֵר לְכָךְ בָּא, אוֹ יִרְצָעֻנּוּ בַּמְּזוּזָה? וַהֲדִין נוֹתֵן: מָה, אִם הַדֶּלֶת, שֶׁאֵינוֹ כָשֵׁר לְמִצְוָה, כָּשֵׁר לִרְצִיעָה, מְזוּזָה, שֶׁהִיא כְשֵׁרָה לְמִצְוָה, אֵינוֹ דִין שֶׁתִּכְשַׁר לִרְצִיעָה? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טו,יז) "וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת", בַּדֶּלֶת אַתְּ נוֹתֵן, וְאֵין אַתְּ נוֹתֵן בַּמְּזוּזָה. אוֹ יַעֲבֹר בְּאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ**", בְּאָזְנוֹ אַתְּ מְעַבֵּר, וְאֵי אַתְּ

מְעַבֵּר בַּדֶּלֶת. הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן: הִקִּישׁ דֶּלֶת לַמְּזוּזָה, מַה מְּזוּזָה מֵעֹמֶד, אַף דֶּלֶת מֵעֹמֶד.

"**וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁמָּצִינוּ בְּכָל מָקוֹם, שֶׁשְּׁלוּחוֹ שֶׁלְאָדָם כְּמוֹתוֹ. אֲבָל כָּן, הוּא וְלֹא שְׁלוּחוֹ.

"**אָזְנוֹ**", בְּשֶׁלַּיְמִין הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בְּשֶׁלַּיְמִין הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּשֶׁלַּשְּׂמֹאל? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "**אָזְנוֹ**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "**אָזְנוֹ**", מַה לְּהַלָּן בַּיָּמִין, אַף כָּן בַּיָּמִין.

"**אָזְנוֹ**", מִן הַמִּילָת.[506] דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: אַף מִן הַסְּחוֹס.[505] שֶׁהָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: אֵין כֹּהֵן נִרְצָע. וְהֵן אוֹמְרִים: נִרְצָע. אֵין כֹּהֵן נִמְכָּר. וְהֵן אוֹמְרִים: נִמְכָּר.

וּמָה רָאַת אֹזֶן שֶׁתֵּרָצַע מִכָּל אֲבָרִים? רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּי אוֹמְרָהּ מִן הַחֹמֶר: אֹזֶן שֶׁשָּׁמְעָה "לֹא תִגְנֹב", וְהָלַךְ וְגָנַב, הִיא תֵּרָצַע מִכָּל אֲבָרָיו.

"**בַּמַּרְצֵעַ**", בְּכָל דָּבָר. הַתּוֹרָה אָמְרָה: "**וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ**", וַהֲלָכָה אָמְרָה 'בְּכָל דָּבָר'! רַבִּי אוֹמֵר: אוֹמֵר אֲנִי, בְּמִין מַתֶּכֶת בִּלְבַד.

"**וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם**." עַד הַיּוֹבֵל. שֶׁהָיָה בַדִּין: מָה, אִם הַכֶּסֶף, שֶׁיָּפֶה כֹּחוֹ וְקוֹנֶה הַכֹּל, אֵינוֹ קוֹנֶה אֶלָּא שֵׁשׁ, רְצִיעָה, שֶׁאֵינָהּ קוֹנָה אֶלָּא עֲבָדִים, אֵינוֹ דִין שֶׁלֹּא תְהֵי קוֹנָה אֶלָּא שֵׁשׁ? הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם**"? עַד הַיּוֹבֵל. אוֹ "**וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם**" כִּשְׁמוּעוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כה,י) "וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אֲחֻזָּתוֹ".

רַבִּי אוֹמֵר: בֹּא וּרְאֵה שֶׁאֵין 'הָעוֹלָם' אֶלָּא חֲמִשִּׁים שָׁנָה: "**וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם**." "עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל". (ויקרא כה,מ) הָא כֵיצַד? הִגִּיעַ הַיּוֹבֵל, יָצָא; מֵת הָאָדוֹן, יָצָא.

"**וַעֲבָדוֹ**", אוֹתוֹ הוּא עוֹבֵד, וְאֵינוֹ עוֹבֵד אֶת הַבֵּן. שֶׁהָיָה בַדִּין: מָה, אִם הָעוֹבֵד שֵׁשׁ, שֶׁמֵּעֵט הַכָּתוּב יְצִיאָתוֹ, הֲרֵי הוּא עוֹבְדוֹ וְעוֹבֵד הַבֵּן, נִרְצָע, שֶׁרִבָּה הַכָּתוּב יְצִיאָתוֹ, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי עוֹבְדוֹ וְעוֹבֵד אֶת הַבֵּן? תִּלְמֹד לוֹמַר "וַעֲבָדוֹ", אוֹתוֹ הוּא עוֹבֵד, וְאֵינוֹ עוֹבֵד אֶת הַבֵּן. מִכָּן אָמְרוּ: עֶבֶד עִבְרִי עוֹבֵד אֶת הַבֵּן וְאֵינוֹ עוֹבֵד אֶת הַבַּת; נִרְצָע וְהָעִבְרִיָּה, לֹא אֶת הַבֵּן וְלֹא אֶת הַבַּת.

פרק ג

(שמות כא,ז) ["**וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ לְאָמָה, לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים.**"] "**וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ**", בְּקַטַנָּה הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בְּקַטַנָּה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בִּגְדוֹלָה? אָמַרְתָּ, הוֹאִיל וְרַשַּׁי בְּהֶפֵר נְדָרֶיהָ, רַשַּׁי בִּמְכִירָתָהּ, מַה הֲפָרַת נְדָרֶיהָ, קְטַנָּה וְלֹא

[505] סְחוֹס: רקמה חצי קשיחה שנותנת את צורתה לאוזן.
[506] הַמִּילָת: החלק הרך בתחתית האוזן.

גְּדוֹלָה, אַף מְכִירָתָהּ, קְטַנָּה וְלֹא גְּדוֹלָה. מִמְּקוֹם שֶׁבָּאתָ, מַה לְּהַלָּן כְּשֶׁהִיא נַעֲרָה, אַף כָּן כְּשֶׁהִיא נַעֲרָה. אָמַרְתָּ, הוֹאִיל וּמוֹצִיאִין אוֹתָהּ סִימָנִין מֵרְשׁוּת אָבִיהָ, שֶׁהוּא רַשַּׁי בְּקִדּוּשֶׁיהָ כְּשֶׁהִיא נַעֲרָה, קַל וָחוֹמֶר עַד שֶׁלֹּא נִמְכְּרָה.

"**וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ**", הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת בִּתּוֹ, וְאֵין הָאִשָּׁה מוֹכֶרֶת אֶת בִּתָּהּ. שֶׁהָיָה בַדִּין: מָה, אִם הַבֵּן, שֶׁאֵין אָבִיו רַשַּׁי לְמָכְרוֹ, הֲרֵי הוּא מוֹכֵר אֶת בִּתּוֹ, הַבַּת, שֶׁאָבִיהָ רַשַּׁי לְמָכְרָהּ, אֵינוֹ דִין שֶׁתִּמְכֹּר אֶת בִּתָּהּ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ**", אִישׁ מוֹכֵר אֶת בִּתּוֹ, וְאֵין אִשָּׁה מוֹכֶרֶת אֶת בִּתָּהּ.

"**וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ**", הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת בִּתּוֹ, וְאֵינוֹ מוֹכֵר אֶת בְּנוֹ. שֶׁהָיָה בַדִּין: מָה, אִם הַבַּת, שֶׁאֵינָהּ נִמְכֶּרֶת עַל גְּנֵבָתָהּ, אָבִיהָ רַשַּׁי לְמָכְרָהּ, הַבֵּן, שֶׁהוּא נִמְכָּר עַל גְּנֵבוֹ, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי אָבִיו רַשַּׁי לְמָכְרוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ**", הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת בִּתּוֹ, וְאֵינוֹ מוֹכֵר אֶת בְּנוֹ.

"**וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ**". הָאִישׁ מוֹכֵר אֶת עַצְמוֹ, וְאֵין הָאִשָּׁה מוֹכֶרֶת אֶת עַצְמָהּ. שֶׁהָיָה בַדִּין: מָה, אִם הַבֵּן, שֶׁאֵין אָבִיו רַשַּׁי לְמָכְרוֹ, הֲרֵי הוּא מוֹכֵר אֶת עַצְמוֹ, תֹּאמַר בַּבַּת, שֶׁאָבִיהָ רַשַּׁי לְמָכְרָהּ, דִּין הוּא שֶׁתִּמְכֹּר אֶת עַצְמָהּ! לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַבֵּן, שֶׁהוּא נִמְכָּר בִּגְנֵבוֹ, לְפִיכָךְ הוּא מוֹכֵר אֶת עַצְמוֹ, תֹּאמַר בַּבַּת, שֶׁאֵינָהּ נִמְכֶּרֶת בִּגְנֵבָהּ, לְפִיכָךְ לֹא תִמְכֹּר אֶת עַצְמָהּ.

וּתְהֵי נִמְכֶּרֶת עַל גְּנֵבָהּ! וְהַדִּין נוֹתֵן: וּמָה, אִם הַבֵּן, שֶׁאֵין אָבִיו רַשַּׁי לְמָכְרוֹ, הֲרֵי הוּא נִמְכָּר עַל גְּנֵיבוֹ, הַבַּת, שֶׁאָבִיהָ רַשַּׁי לְמָכְרָהּ, דִּין הוּא שֶׁתִּמָּכֵר עַל גְּנֵבָהּ! לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַבֵּן, שֶׁהוּא נִרְצָע, לְפִיכָךְ הוּא נִמְכָּר עַל גְּנֵבוֹ, תֹּאמַר בַּבַּת, שֶׁאֵינָהּ נִרְצַעַת, לְפִיכָךְ לֹא תִמָּכֵר עַל גְּנֵבָהּ.

וְתֵרָצַע! וְהַדִּין נוֹתֵן: וּמָה, אִם הַבֵּן, שֶׁאֵין אָבִיו רַשַּׁי לְמָכְרוֹ, הֲרֵי הוּא נִרְצָע, הַבַּת, שֶׁאָבִיהָ רַשַּׁי לְמָכְרָהּ, דִּין הוּא שֶׁתֵּרָצַע! אָמַרְתָּ, אִם מוֹצִיאָהּ הַכָּתוּב מִידֵי מָכָר הֶחְמוּר, קַל וָחוֹמֶר מִידֵי רְצִיעָה קַלָּה.

"וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ". הָא לְמַדְנוּ, שֶׁהוּא רַשַּׁי בִּמְכִירָתָהּ. וּמְנַיִן שֶׁהוּא רַשַּׁי בְּקִדּוּשֶׁיהָ? אָמַרְתָּ, אִם מוֹצִיאָהּ הוּא מִידֵי קִדֻּשָּׁה לִידֵי אַמְהוּת, קַל וָחוֹמֶר מִידֵי קִדֻּשָּׁה לִידֵי קִדֻּשָּׁה. וּמְנַיִן שֶׁהִיא נִקְנֵית בַּכֶּסֶף? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אָמַרְתָּ קַל וָחוֹמֶר: וּמָה, אִם שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית, שֶׁאֵינָהּ נִקְנֵית בַּבְּעִילָה, הֲרֵי הִיא נִקְנֵית בַּכֶּסֶף, בַּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא נִקְנֵית בִּבְעִילָה, דִּין הוּא שֶׁתִּקָּנֶה בַּכֶּסֶף. וּמְנַיִן אַף בִּשְׁטָר? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים כד,ב) "וְהָלְכָה וְהָיְתָה", מַקִּישׁ הֲוָיָתָהּ לַהֲלִיכָתָהּ: מַה הֲלִיכָתָהּ בִּשְׁטָר, אַף הֲוָיָתָהּ בִּשְׁטָר. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות כא,י) "אִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ", הִקִּישׁ הַתַּחְתּוֹנָה לָעֶלְיוֹנָה: מָה עֶלְיוֹנָה בַּכֶּסֶף, אַף הַתַּחְתּוֹנָה בַּכֶּסֶף.

"**לְאָמָה**". לְאָמָה אַחַת הוּא מוֹכְרָהּ, וְאֵינוֹ מוֹכְרָהּ לִשְׁתֵּי אֲמָהוֹת. רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: נִמְצֵינוּ לְמֵדִין, שֶׁהוּא מְקַדְּשָׁהּ קִדּוּשׁ אַחַר קִדּוּשׁ, וְקִדּוּשׁ אַחַר אֲמָהוּת, אֲבָל לֹא אֲמָהוּת אַחַר קִדּוּשׁ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אֲמָהוּת אַחַר אֲמָהוּת.

"**לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים**." לֹא תֵצֵא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים כְּדֶרֶךְ שֶׁהַכְּנַעֲנִים יוֹצְאִים. אַתָּה אוֹמֵר, לֹא תֵצֵא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים כְּדֶרֶךְ שֶׁהַכְּנַעֲנִים יוֹצְאִים, אוֹ לֹא תֵצֵא בַּשֵּׁנִים וּבַיָּוֵבל, כְּדֶרֶךְ שֶׁהָעִבְרִים יוֹצְאִים? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טו,יב) "כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה, וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים, וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ." מַגִּיד שֶׁהוּא יוֹצֵא בְּשֵׁשׁ. וּבַיָּוֵבל מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כה,מב) "כִּי עֲבָדַי הֵם", מִכָּל מָקוֹם. הָא, אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן: "**לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים**", לֹא תֵצֵא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים כְּדֶרֶךְ שֶׁהַכְּנַעֲנִים יוֹצְאִים.

אֵין לִי אֶלָּא עִבְרִיָּה שֶׁאֵינָהּ יוֹצְאָה בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים, עִבְרִי מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים טו,יב) "הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה", הִקִּישׁ עִבְרִי לְעִבְרִיָּה: מָה עִבְרִיָּה אֵינָהּ יוֹצְאָה בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים, אַף עִבְרִי לֹא יֵצֵא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים.

וְעוֹד קַל וָחֹמֶר: מָה, אִם עִבְרִיָּה, שֶׁהִיא יוֹצָא בְּסִימָנִין, אֵינָהּ יוֹצָא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים, עִבְרִי, שֶׁאֵינוֹ יוֹצֵא בְּסִימָנִין, דִּין הוּא שֶׁלֹּא יֵצֵא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים!

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בָּעִבְרִיָּה, שֶׁאֵינָהּ נִמְכֶּרֶת עַל הַגְּנֵבָה, לְפִיכָךְ אֵינָהּ יוֹצָא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים, תֹּאמַר בָּעִבְרִי שֶׁהוּא נִמְכָּר עַל גְּנֵבָתוֹ, לְפִיכָךְ יֵצֵא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים! תִּלְמֹד לוֹמַר "הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה", הִקִּישׁ עִבְרִי לְעִבְרִיָּה: מָה עִבְרִיָּה אֵינָהּ יוֹצָא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים, אַף עִבְרִי לֹא יֵצֵא בְּרֹאשֵׁי אֲבָרִים.

(שמות כא,ח) ["**אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר לוֹ יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ, לְעַם נָכְרִי לֹא יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ בָהּ.**"] "אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ". אֵין רָעָה אֶלָּא שֶׁלֹּא נִגְמְלָה חֶסֶד לְפָנָיו. "**אֲשֶׁר לוֹ יְעָדָהּ, וְהֶפְדָּהּ**". מִכָּן אָמְרוּ: מִצְוַת יִעוּד[507] קוֹדֶמֶת לְמִצְוַת פִּדְיָה.

דָּבָר אַחֵר: "**אֲשֶׁר לוֹ יְעָדָהּ, וְהֶפְדָּהּ**", אִם לֹא יְעָדָהּ אָדוֹן זֶה, יִפְדֶּה אָב. לֹא יִיעַד לִשְׁנַיִם כְּאַחַת. לֹא יִמְכֹּר עַל מְנָת לְיַעֵד. דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: מוֹכֵר, אִם רָצָה לְיַעֵד, יְיַעֵד.

"**לְעַם נָכְרִי**", הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְבֵית דִּין, שֶׁלֹּא יִמְכְּרֶנָּה לְגוֹי.

"**בְּבִגְדוֹ בָהּ**." מֵאַחַר שֶׁבָּגַד בָּהּ, נֶהֱגַ בָּהּ מִנְהַג בִּזָּיוֹן, וְלֹא נֶהֱגַ בָּהּ (שמות כא,ט) "כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת", אַף הוּא אֵינוֹ רַשַּׁי לְקַיְּמָהּ. דִּבְרֵי רַבִּי יוֹנָתָן בֶּן אַבְטָלְמוֹס. וְאֵין בְּגִידָה אֶלָּא שִׁקּוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (מלאכי ב,יא) "בָּגְדָה יְהוּדָה, וְתוֹעֵבָה נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלִָם". וְאוֹמֵר:

[507] מִצְוַת יִעוּד: לחתן את האמה העבריה לבנו.

(ירמיה ה,יא-יב) "כִּי בָגֹד בָּגְדוּ בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה, נְאֻם יי. כִּחֲשׁוּ בַּיי, וַיֹּאמְרוּ: לוֹא הוּא".

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בָּאָדוֹן הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אֲשֶׁר לְקֻחָהּ עַל מְנָת לְיַעֵד, וְלֹא יֵעֵד. אַף הוּא אֵינוֹ רַשַּׁי לְקַיְּמָהּ.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: "בְּבִגְדוֹ בָהּ", מֵאַחַר שֶׁפָּרַשׂ בִּגְדּוֹ עָלֶיהָ.

(שמות כא,ט) ["**וְאִם לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה לָהּ.**"] "**וְאִם לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה**". לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה, וְלֹא לְאָחִיו. שֶׁהָיָה בַדִּין: וּמָה, אִם הַבֵּן, שֶׁאֵינוֹ נִכְנָס תַּחְתָּיו לַיִּבּוּם, הֲרֵי הוּא יְיַעֵד, אָחִיו, שֶׁהוּא בָא תַּחְתָּיו לַיִּבּוּם, דִּין הוּא שֶׁיְּיַעֵד! לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּבֵּן, שֶׁהוּא נִכְנָס תַּחְתָּיו לָאָחִיז, תֹּאמַר בְּאָחִיו, שֶׁאֵינוֹ נִכְנָס תַּחְתָּיו לָאָחִיז, לְפִיכָךְ לֹא יְיַעֵד. תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְאִם לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה**", לִבְנוֹ יְיַעֵד וְלֹא לְאָחִיו.

"**כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת**". וְכִי מַה לְמַדְנוּ עַל מִשְׁפַּט הַבָּנוֹת? אֶלָּא הֲרֵי זֶה בָּא לְלַמֵּד וְנִמְצָא לָמֵד: מַה זּוֹ, (שמות כא,י) "שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע", אַף בַּת יִשְׂרָאֵל, "שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע". דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: בְּעִבְרִיָּה הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בְּעִבְרִיָּה, אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בְּבַת יִשְׂרָאֵל? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "אִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ", הֲרֵי בַּת יִשְׂרָאֵל אָמוּר, וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת"? בְּעִבְרִיָּה הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

(שמות כא,י) ["**אִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ, שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע.**"] "**אִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ**". מִכָּן אָמְרוּ: חַיָּב אָדָם לְהַשִּׂיא אֶת בְּנוֹ. וּבְמָקוֹם אַחֵר מַהוּ אוֹמֵר? (דברים ד,ט) "וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ." אֵימָתַי אַתְּ זַכַּי לִרְאוֹת בְּנֵי בָנֶיךָ? כְּשֶׁתַּשִּׂיא אֶת בָּנֶיךָ קְטַנִּים.

"**שְׁאֵרָהּ**", אֵלּוּ מְזוֹנוֹתֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: (מיכה ג,ג) "וַאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאֵר עַמִּי". וְאוֹמֵר: (תהלים עח,כז) "וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם כֶּעָפָר שְׁאֵר". "כְּסוּתָהּ", כְּמַשְׁמָעוֹ. "וְעֹנָתָהּ", זוּ דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית לד,ג) "וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ." דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: "**שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ**", כְּסוּת שֶׁהוּא נוֹפֵל לִשְׁאֵרָהּ: אִם הָיְתָה יַלְדָּה, לֹא יִתֵּן לָהּ שֶׁלְּזַקֵנָה; זְקֵנָה, לֹא יִתֵּן לָהּ שֶׁלְּיַלְדָּה. "**וְעֹנָתָהּ**". שֶׁלֹּא יִתֵּן לָהּ שֶׁלִּימוֹת הַחַמָּה בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים, וְלֹא שֶׁלִּימוֹת הַגְּשָׁמִים בִּימוֹת הַחַמָּה, אֶלָּא נוֹתֵן לָהּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּעוֹנָתָהּ. מְזוֹנוֹתֶיהָ מְנַיִן? אָמַרְתָּ, קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם דְּבָרִים שֶׁאֵינָן קִיּוּם נֶפֶשׁ, אֵין אַתְּ רַשַּׁי לְמְנֹעַ הֵימֶנָּה, דְּבָרִים שֶׁהֵן קִיּוּם נֶפֶשׁ, דִּין הוּא שֶׁלֹּא תְהֵי רַשַּׁי לְמְנֹעַ הֵימֶנָּה. דֶּרֶךְ אֶרֶץ מְנַיִן? אָמַרְתָּ, קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם דְּבָרִים שֶׁלֹּא נִשְּׂאת עֲלֵיהֶם מִתְּחִלָּה, אֵין אַתְּ רַשַּׁי לְמְנֹעַ הֵימֶנָּה, דְּבָרִים שֶׁנִּשְּׂאת עֲלֵיהֶן מִתְּחִלָּה, דִּין הוּא שֶׁלֹּא תְהֵי רַשַּׁי לְמְנֹעַ הֵימֶנָּה.

רַבִּי אוֹמֵר: "**שְׁאָרָה**", זוֹ דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא יח,ו) "אִישׁ אִישׁ אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ". וְאוֹמֵר: (ויקרא יח,יג-יד) "שְׁאֵר אָבִיךְ... שְׁאֵר אִמֶּךָ". "**כְּסוּתָהּ**", כְּמַשְׁמָעוֹ. "**וְעֹנָתָהּ**", אֵלּוּ מְזוֹנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ח,ג) "וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ".

"**לֹא יִגָּרַע**." רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "**אִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בְּבַת יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר; אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בְּעִבְרִיָּה? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא יִגָּרַע**." מִמִּי גוֹרְעִים? מִמִּי שֶׁכְּבָר נָתְנוּ לוֹ.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: בְּבַת יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בְּבַת יִשְׂרָאֵל, אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בְּעִבְרִיָּה?[508] כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כא,ט) "כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה לָהּ", הֲרֵי עִבְרִיָּה אֲמוּרָה; הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ**"? בְּבַת יִשְׂרָאֵל הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

(שמות כא,יא) ["**וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ, וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף**."] "**וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ**", יַעַד לָךְ אוֹ לִבְנָךְ, אוֹ פְּדֵה! אַתָּה אוֹמֵר 'יַעַד לָךְ אוֹ לִבְנָךְ, אוֹ פְּדֵה', אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא (שמות כא,י) "שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגָּרָע"? אָמַרְתָּ, אֵין דָּבָר אָמוּר אֶלָּא בְּעִבְרִיָּה; וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה**"? יַעַד לָךְ אוֹ לִבְנָךְ, אוֹ פְּדֵה!

"**וְיָצְאָה חִנָּם**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, חִנָּם מִן הַגֵּט. וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם (דברים כד,א) "וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת", בְּשֶׁאָר הַנָּשִׁים חוּץ מֵעִבְרִיָּה, אוֹ בְּעִבְרִיָּה? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כא,יא) "וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ, וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף." חִנָּם מֵהַכֶּסֶף וְלֹא חִנָּם מִן הַגֵּט.

"**וְיָצְאָה חִנָּם**", בִּבְגַר. "**אֵין כָּסֶף**", בִּנְעוּרִים. שֶׁהָיָה בַדִּין: הוֹאִיל וְתֵצֵא בִּימֵי הַנְּעוּרִים, לֹא תֵצֵא בִּימֵי בַגְרוּת! שֶׁאִלּוּ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא אַחַת, הָיִיתִי אוֹמֵר, הֵן יְמֵי בַגְרוּת. וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וְיוֹצֵא מֵרִשׁוּת אָב, וְיוֹצֵא מֵרִשׁוּת אָדוֹן, מַה 'וְיוֹצֵא מֵרִשׁוּת אָב', שֶׁנִּשְׁתַּנֵּת מִמָּה שֶׁהָיַת, אַף יוֹצֵא מֵרִשׁוּת אָדוֹן, שֶׁנִּשְׁתַּנֵּת מִמָּה שֶׁהָיַת. וְאֵימָתַי נִשְׁתַּנֵּת מִמָּה שֶׁהָיַת? בְּשָׁעָה שֶׁהָיַת נַעֲרָה וּבָגְרָה. לְכָךְ נֶאֱמְרוּ שְׁתֵּיהֶן, שֶׁלֹּא לִתֵּן מָקוֹם לְבַעַל דִּין לַחְלֹק. "**וְיָצְאָה חִנָּם**", בִּבְגַר. "**אֵין כָּסֶף**", בִּנְעוּרִים.

אַבָּא חָנִין אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: "**וְיָצְאָה חִנָּם**", בִּבְגַר, "**אֵין כָּסֶף**", בִּנְעוּרִים. מַגִּיד שֶׁהִיא יוֹצֵא בְּגַרְעוֹן כֶּסֶף.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: הוֹאִיל וְאָמְרָה תּוֹרָה 'תֵּן כֶּסֶף'! וּ'בַל תִּתֵּן כֶּסֶף'! מַה 'תֵּן כֶּסֶף', עַד שֶׁלֹּא בָאוּ בָהּ סִימָנִין, אַף 'בַּל תִּתֵּן כֶּסֶף', מִשֶּׁבָּאוּ בָהּ סִימָנִין.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: "**אֵין כָּסֶף**." (שמות כא,יב) וּ"מַכֵּה אִישׁ וָמֵת, מוֹת יוּמָת."

[508] עִבְרִיָּה: אמה עבריה.

פרק ד

(שמות כא,יב) "**מַכֵּה אִישׁ וָמֵת, מוֹת יוּמָת.**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כד,יז) "וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אֲפִלּוּ סְטָרוֹ סְטִירָה! תִּלְמֹד לוֹמַר "**מַכֵּה אִישׁ וָמֵת**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁתֵּצֵא נַפְשׁוֹ.

"**מַכֵּה אִישׁ**", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ שֶׁהִכָּה אֶת הָאִישׁ; הִכָּה אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַקָּטָן, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כד,יז) "וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם, מוֹת יוּמָת." לְהָבִיא אֶת שֶׁהִכָּה אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַקָּטָן.

אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ וְאִשָּׁה שֶׁהָרְגוּ אֶת הָאִישׁ, וְהָאִישׁ שֶׁהָרַג אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַקָּטָן; הָאִשָּׁה שֶׁהָרְגָה אֶת חֲבֶרְתָּהּ וְאֶת הַקָּטָן, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (במדבר לה,טז) "רֹצֵחַ הוּא", לְתַלְמוּדוֹ בָּא.

"**מַכֵּה אִישׁ**", אַף הַקָּטָן בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כד,יז) "וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף בֶּן שְׁמוֹנָה בְּמַשְׁמָע![509] תִּלְמֹד לוֹמַר "מַכֵּה אִישׁ", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיַּהֲרֹג בֶּן קַיָּמָה.

"**מוֹת יוּמָת**", בְּהַתְרַאִית עֵדִים. אַתָּה אוֹמֵר בְּהַתְרַאִית עֵדִים, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא שֶׁלֹּא בְּהַתְרַאִית עֵדִים? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים יז,ו) "עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים". הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**מוֹת יוּמָת**"? בְּהַתְרַאִית עֵדִים.

"**מוֹת יוּמָת**", בְּבֵית דִּין. אַתָּה אוֹמֵר בְּבֵית דִּין, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא שֶׁלֹּא בְּבֵית דִּין? תִּלְמֹד לוֹמַר: (במדבר לה,יב) "וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט." הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**מוֹת יוּמָת**"? בְּבֵית דִּין.

"**מוֹת יוּמָת**", בַּסַּיִף. אַתָּה אוֹמֵר בַּסַּיִף, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בֶּחָנֶק? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "**מוֹת יוּמָת**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן בַּנּוֹאֵף (ויקרא כ,י) "מוֹת יוּמַת". מַה לְּהַלָּן בַּסַּיִף, אַף כָּן בַּסַּיִף!

אַתָּה מַקִּישׁוֹ לַמְנָאֵף, וַאֲנִי מַקִּישׁוֹ לַמְגַדֵּף. נֶאֱמַר כָּן "**מוֹת יוּמָת**", וְנֶאֱמַר בַּמְגַדֵּף (ויקרא כד,טז) "מוֹת יוּמָת". מַה לְּהַלָּן בְּסִקִילָה, אַף כָּן בְּסִקִילָה.

אַתְּ מַקִּישׁוֹ לַמְנָאֵף, וַאֲנִי מַקִּישׁוֹ לַמְגַדֵּף, אַתְּ מַקִּישׁוֹ לַמְגַדֵּף, וַאֲנִי מַקִּישׁוֹ לַמְנָאֵף, תִּלְמֹד לוֹמַר: (בראשית ט,ו) "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ".

עֲדַיִן אֲנִי אוֹמֵר, יַקִּיז לוֹ דָּם מִשְּׁאָר אֵבָרִים וְיָמוּת! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דְּבָרִים כא,ד;ט) "וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֶגְלָה בַּנָּחַל", "וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ", הִקִּישׁ שׁוֹפְכֵי דָמִים לְעֶגְלָה עֲרוּפָה: מָה עֶגְלָה עֲרוּפָה בְּהַתְזוֹת הָרֹאשׁ, אַף כָּל שׁוֹפְכֵי דָמִים בְּהַתְזוֹת הָרֹאשׁ. עִנְיָן שְׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כ,יב) "לֹא תִרְצָח".

[509] בֶּן שְׁמוֹנָה: בן שמונה ימים, שעדיין לא בטוח שישרוד, ואינו מוגדר בן קיימה.

(שמות כא,יג) "**וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה, וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ, וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה.**" אֶחָד שֶׁהָרַג נֶפֶשׁ בְּשׁוֹגֵג, וְאֶחָד שֶׁהָרַג נֶפֶשׁ בְּמֵזִיד, בָּא מֵזִיד וְנָפַל בְּיַד שׁוֹגֵג.

הָא כֵיצַד? (משנה מכות ב,א) "הָיָה מַעְגִּיל בַּמַּעְגֵּילָה, וְנָפְלָה עָלָיו וַהֲרָגַתּוּ,[510] הָיָה יוֹרֵד בַּסֶּלָם, וְנָפַל עָלָיו וַהֲרָגוֹ, הָיָה מְשַׁלְשֵׁל בֶּחָבִית, וְנָפְלָה עָלָיו וַהֲרָגַתּוּ, הֲרֵי זֶה גּוֹלֶה. אֲבָל הָיָה מוֹשֵׁךְ בַּמַּעְגֵּילָה, וְנָפְלָה עָלָיו וַהֲרָגַתּוּ, הָיָה עוֹלֶה בַסֶּלָם, וְנָפַל עָלָיו וַהֲרָגוֹ, הָיָה דוֹלֶה בֶּחָבִית, וְנִפְסַק הַחֶבֶל, וְנָפַל עָלָיו וַהֲרָגוֹ, הֲרֵי זֶה אֵינוֹ גּוֹלֶה." בָּא מֵזִיד וְנָפַל בְּיַד שׁוֹגֵג. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שמואל א כד,יד) "כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי: מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע, וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בָּךְ." וְהֵיכָן אָמוּר? "**וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה, וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ**".[511]

"**וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם**", אֲבָל לֹא שָׁמַעְנוּ לְהֵיכָן. הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר מָנוֹס לִשְׁעָה, וְנֶאֱמַר מָנוֹס לַדּוֹרוֹת. מַה מָּנוֹס הָאָמוּר לַדּוֹרוֹת, עָרֵי הַלְוִיִּם קוֹלְטוֹת, אַף מָנוֹס הָאָמוּר לִשְׁעָה, מַחֲנוֹת הַלְוִיִּם קוֹלְטוֹת.

אִיסִי בֶּן עֲקִיבָה אוֹמֵר: (שמות כא,יג) "**וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות טז,כט) "שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו, אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי." אֵלּוּ אַלְפַּיִם אַמָּה. אַתְּ אוֹמֵר אֵלּוּ אַלְפַּיִם אַמָּה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא אַרְבַּע אַמּוֹת? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "**מָקוֹם**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "מָקוֹם"; מַה מָּקוֹם הָאָמוּר לְהַלָּן, אַלְפַּיִם אַמָּה, אַף מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר כָּן, אַלְפַּיִם אַמָּה, "**וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה.**"

(שמות כא,יד) ."**וְכִי יָזִד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בָּעָרְמָה, מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת.**" לָמָּה נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כד,יז) "וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם, מוֹת יוּמָת." וְאַף הַמֵּזִיד וְהַשּׁוֹגֵג וְהָאֲחֵרִים,[512] וְהַמְרַפֵּא שֶׁהֵמִית, וְהַמַּכֶּה בִּרְשׁוּת בֵּית דִּין, וְהָרוֹדֶה בִּבְנוֹ וּבְתַלְמִידוֹ בְּמַשְׁמָע? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וְכִי יָזִד**", לְהוֹצִיא אֶת הַשּׁוֹגֵג; "**אִישׁ**", לְהוֹצִיא אֶת הַקָּטָן; "**אִישׁ**", לְהָבִיא אֶת אֲחֵרִים; "**רֵעֵהוּ**", לְהָבִיא אֶת הַקָּטָן; "**רֵעֵהוּ**", לְהוֹצִיא אֶת אֲחֵרִים.

אִיסִי בֶּן עֲקִיבָה אוֹמֵר: קֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה, הָיִינוּ מֻזְהָרִין עַל שְׁפִיכוּת דָּמִים, לְאַחַר מַתַּן תּוֹרָה, לְאַחַר שֶׁהָחְמִרוּ, הוּקְלוּ. בֶּאֱמֶת אָמְרוּ: פָּטוּר מִדִּינֵי בָשָׂר וָדָם, וְדִינוֹ מָסוּר בִּידֵי שָׁמַיִם. "**לְהָרְגוֹ בָּעָרְמָה**", לְהוֹצִיא חֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן, שֶׁאֵינָן מְעָרְמִין.

"**לְהָרְגוֹ בָּעָרְמָה**", לְהוֹצִיא מְרַפֵּא שֶׁהֵמִית, וְהַמַּכֶּה בִּרְשׁוּת בֵּית דִּין, וְהָרוֹדֶה בִּבְנוֹ וּבְתַלְמִידוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁהֵן מְזִידִין, אֲבָל אֵינָן מַעֲרִימִין.

"**מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת.**" מַגִּיד שֶׁמְּבַטְּלִין עֲבוֹדָה מְיֻדָּו, וְיוֹצֵא לֵהָרֵג.

[510] מַעְגִּיל בַּמַּעְגֵּילָה: מעביר גליל אבן על הסיד שעל הגג כדי להדקו ולעשותו אטום למים.
[511] אִנָּה: זימן.
[512] הָאֲחֵרִים: ההורג אחרים.

"**מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת.**" בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ עַל רְצִיחָה, שֶׁתִּדְחֶה אֶת הָעֲבוֹדָה. שֶׁהָיָה בַדִּין: וּמָה, אִם שַׁבָּת, שֶׁעֲבוֹדָה דּוֹחָתָהּ, אֵין רְצִיחָה דּוֹחָתָהּ, עֲבוֹדָה, שֶׁהִיא דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, אֵינוֹ דִין שֶׁלֹּא תְהֵי רְצִיחָה דּוֹחָתָהּ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת**", בָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּד עַל רְצִיחָה, שֶׁתִּדְחֶה אֶת הָעֲבוֹדָה. שֶׁהָיָה בַדִּין: וּמָה, אִם עֲבוֹדָה, שֶׁהִיא דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, הֲרֵי רְצִיחָה דּוֹחָתָהּ, שַׁבָּת, שֶׁעֲבוֹדָה דּוֹחָתָהּ, אֵינוֹ דִין שֶׁתְּהֵא רְצִיחָה דּוֹחָתָהּ? לֹא! אִם אָמַרְתָּ בָּעֲבוֹדָה, שֶׁקְּבִירַת מִצְוָה דּוֹחָתָהּ, לְפִיכָךְ הֲרֵי רְצִיחָה דּוֹחָתָהּ, תֹּאמַר בַּשַּׁבָּת שֶׁאֵין קְבִירַת מִצְוָה דּוֹחָתָהּ, לְפִיכָךְ לֹא תְהֵי רְצִיחָה דּוֹחָתָהּ.

אָמַר תַּלְמִיד אֶחָד מִתַּלְמִידֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות לה,ג) "לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם", שְׁרֵפָה הָיְתָה בַּכְּלָל וְיָצְאת לְלַמֵּד: מַה שְׂרֵפָה מְיֻחֶדֶת שֶׁהִיא אַחַת מִמִּיתוֹת בֵּית דִּין, אֵינָהּ דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, וְאַף כָּל שְׁאָר מִיתוֹת בֵּית דִּין, לֹא יִדְחוּ אֶת הַשַּׁבָּת. וּתְהֵי קְבִירַת מִצְוָה דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת! וְהַדִּין נוֹתֵן: מָה, אִם עֲבוֹדָה, שֶׁהִיא דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, קְבִירַת מִצְוָה דּוֹחָתָהּ, וְשַׁבָּת, שֶׁעֲבוֹדָה דּוֹחָתָהּ, דִּין הוּא שֶׁתְּהֵי קְבִירַת מִצְוָה דּוֹחָתָהּ!

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בָּעֲבוֹדָה, שֶׁרְצִיחָה דּוֹחָתָהּ, תֹּאמַר בַּשַּׁבָּת שֶׁאֵין רְצִיחָה דּוֹחָתָהּ, לְפִיכָךְ לֹא תְהֵי קְבוּרַת מִצְוָה דּוֹחָתָהּ. וְנֶאֱמַר: (דברים כא,כג) "לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ, כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא", מַגִּיד, בּוֹ בַּיּוֹם שֶׁנִּתְלָה, בּוֹ בַּיּוֹם יִקָּבֵר.

רְצִיחָה דּוֹחָה אֶת הָעֲבוֹדָה, וְאֵין פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת הָעֲבוֹדָה. שֶׁהָיָה בַדִּין: מָה, אִם בְּמָקוֹם שֶׁאֵין רְצִיחָה דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ דּוֹחֶה, עֲבוֹדָה, שֶׁרְצִיחָה דּוֹחָתָהּ, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת הָעֲבוֹדָה? תִּלְמֹד לוֹמַר "מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת", בָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּד עַל הָעֲבוֹדָה, שֶׁיְּהֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת הָעֲבוֹדָה.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָה אוֹמֵר: יְהֵי פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. וְהַדִּין נוֹתֵן: אִם דּוֹחָה רְצִיחָה אֶת הָעֲבוֹדָה, שֶׁהִיא דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, לְפִקּוּחַ נֶפֶשׁ שֶׁיִּדְחֶה אֶת הַשַּׁבָּת.

"**מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת.**" לָמוּת, וְלֹא לְדוֹן, וְלֹא לְלָקוֹת, וְלֹא לִגְלוֹת.

"**מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת.**" נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁסַּנְהֶדְרִין בְּצַד הַמִּזְבֵּחַ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֶכֶר הוּא: (מלכים א ב,כח) "וַיָּנָס יוֹאָב אֶל אֹהֶל יי, וַיַּחֲזֵק בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ."

פרק ה

(שמות כא,טו) "**וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת.**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,כד) "עַיִן תַּחַת עַיִן, שֵׁן תַּחַת שֵׁן, יָד תַּחַת יָד, רֶגֶל תַּחַת רָגֶל." וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיאוֹ מִכְּלָלוֹ לְהַחְמִיר עָלָיו, שֶׁיְּהֵי בְמִיתָה. לָכֵן נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ.

"**וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ**", אֵין לִי אֶלָּא אָבִיו וְאִמּוֹ, אָבִיו שֶׁלֹּא אִמּוֹ וְאִמּוֹ שֶׁלֹּא אָבִיו, מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: הוֹאִיל וְהַמַּכֶּה חַיָּב, וְהַמְקַלֵּל חַיָּב, מַה הַמְקַלֵּל, אֶחָד אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, אַף הַמַּכֶּה, אֶחָד אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ! לֹא, אִם אָמַרְתָּ בַּמְקַלֵּל, שֶׁהוּא חַיָּב עַל הַמֵּתִין כַּחַיִּין, לְפִיכָךְ הוּא חַיָּב עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, תֹּאמַר בַּמַּכֶּה, שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַל הַמֵּתִין כַּחַיִּין, לְפִיכָךְ לֹא יְהֵי חַיָּב עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ", אֶלָּא אֲפִלּוּ אֶחָד מֵהֶן. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: מַשְׁמָע שְׁנֵיהֶם כְּאַחַת, וּמַשְׁמָע אֶחָד אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, עַד שֶׁיִּפְרֹט לְךָ הַכָּתוּב אֶחָד.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: וְכִי לֹא בָאת אִמּוֹ לְהַחְמִיר עָלָיו וְלֹא לְהָקֵל עָלָיו, לְהַחְמִיר עָלָיו לֹא מִפְּנֵי שֶׁהָחְמַר בּוֹ הוּקַל בּוֹ? וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ**"? מִכָּל מָקוֹם.

"**וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ**", מַכָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַבּוּרָה. אַתָּה אוֹמֵר מַכָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַבּוּרָה, אוֹ מַכָּה שֶׁאֵין בָּהּ חַבּוּרָה? אָמַרְתָּ, מָה, אִם מִדַּת נְזָקִין מְרֻבָּה, אֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה בָהֶן חַבּוּרָה, מִדַּת עֶנְשִׁין מְעוּטָה, וְלֹא יְהֵי בָהּ חַיָּב עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה בָּהֶן חַבּוּרָה. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ**"? מַכָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַבּוּרָה.

"**מוֹת יוּמָת**", בֶּחָנֵק, אַתָּה אוֹמֵר בֶּחָנֵק, אוֹ בְּאַחַת מִכָּל מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה? אָמַרְתָּ, זוֹ מִדָּה בַּתּוֹרָה: כָּל מִיתָה סְתוּמָה בַּתּוֹרָה, אֵין אַתְּ רַשַּׁי לְמָשְׁכָהּ לְהַחְמִיר עָלֶיהָ, אֶלָּא לְהָקֵל עָלֶיהָ. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: לֹא מִפְּנֵי שֶׁהִיא קַלָּה, אֶלָּא שֶׁנֶּאֱמְרָה סְתָם. כָּל מִיתָה שֶׁנֶּאֱמְרָה סְתָם, וַהֲרֵי זוֹ בֶּחָנֵק.

רַבִּי אוֹמֵר: כַּמִּיתָה שֶׁנֶּאֱמְרָה בִּידֵי שָׁמַיִם: מַה מִּיתָה שֶׁנֶּאֱמְרָה בִּידֵי שָׁמַיִם, מִיתָה שֶׁאֵין בָּהּ רֹשֶׁם, אַף מִיתָה שֶׁנֶּאֱמְרָה כָּן, מִיתָה שֶׁאֵין בָּהּ רֹשֶׁם.

מִכָּן אָמְרוּ: (דומה למשנה סנהדרין ז,ג) "הֶחָנֵק, מְשַׁקְּעִין אוֹתוֹ בַּטִּיט עַד אַרְכֻּבּוֹתָיו,[513] וְנוֹתְנִין סוּדָרִין קָשִׁין בְּתוֹךְ הָרַכִּין,[514] וְכוֹרֵךְ עַל צַוָּארוֹ. זֶה מוֹשֵׁךְ לְהַלָּן וְזֶה מוֹשֵׁךְ לְהַלָּן, עַד שֶׁנַּפְשׁוֹ יוֹצְאָה. זֶה סֵדֶר הֶחָנֵק."

הָא עָנָשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תַּלְמוּד לוֹמַר: (דברים כה,ג) "אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ, לֹא יֹסִיף". וַהֲרֵי דְּבָרִים קוֹל וְחֹמֶר: מָה, אִם מִי שֶׁמְּצַוֶּה לְהַכּוֹת, הֲרֵי הוּא מָזְהָר שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת, מִי שֶׁהוּא מְצֻוֶּה שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי מָזְהָר שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת.

(שמות כא,טז) ["**וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת.**"] "**וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים כד,ז) "כִּי יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל,

[513] אַרְכֻּבּוֹתָיו: ברכיו.

[514] סוּדָר. sudarium: מטפחת לזיעה. בד שקושרים סביב הצוואר או על הראש.

וְהִתְעַמֵּר בּוֹ וּמָכָרוֹ, וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא, וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ." אֵין לִי אֶלָּא עֵדִין עַל גְּנֵבָה, עֵדִין עַל מְכִירָה, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְגֹנֵב אִישׁ וּמָכָרוֹ**".

"**וְגֹנֵב אִישׁ**", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ שֶׁגָּנַב אֶת הָאִישׁ, גָּנַב אֶת הָאִשָּׁה מְנַיִן? אֶת הַקָּטָן, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים כד,ז) "כִּי יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו", לְהָבִיא אֶת שֶׁגָּנַב אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַקָּטָן.

אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ וְאִשָּׁה שֶׁגָּנְבוּ אֶת הָאִישׁ, וְהָאִישׁ שֶׁגָּנַב אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַקָּטָן, הָאִשָּׁה שֶׁגָּנְבָה אֶת חֲבֶרְתָּהּ וְאֶת הַקָּטָן, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים כד,ז) "וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא", מִכָּל מָקוֹם.

"**וְגֹנֵב אִישׁ**", אַף הַקָּטָן בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים כד,ז) "כִּי יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו", לְהוֹצִיא אֶת הַקָּטָן.

(דברים כד,ז) "כִּי יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף בֶּן שְׁמוֹנָה בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר "וְגֹנֵב אִישׁ וּמָכָרוֹ", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיְּגַנֵּב בֶּן קַיָּמָה.

"**וּמָכָרוֹ**", לֹא שֶׁמָּכַר חֶצְיוֹ. "**וְנִמְצָא**", אֵין מְצִיאָה אֶלָּא בְּעֵדִים. "**בְּיָדוֹ**". אֵין "בְּיָדוֹ" בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא רְשׁוּתוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֶכֶר הוּא: (במדבר כא,כו) "וַיִּקַּח אֶת כָּל אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד אַרְנֹן." (בראשית כד,י) "וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו, וַיֵּלֶךְ וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ", הָא אֵין 'יָדוֹ' בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא רְשׁוּתוֹ.

"**מוֹת יוּמָת.**" בֶּחָנֵק. אַתָּה אוֹמֵר בֶּחָנֵק, אוֹ בְּאַחַת מִכָּל מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה? אָמַרְתָּ, זוֹ מִדָּה בַּתּוֹרָה: כָּל מִיתָה סְתוּמָה בַּתּוֹרָה, אֵין אַתְּ רַשַּׁי לְמָשְׁכָהּ לְהַחְמִיר עָלֶיהָ, אֶלָּא לְהָקֵל עָלֶיהָ. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: לֹא מִפְּנֵי שֶׁהִיא קַלָּה, אֶלָּא שֶׁנֶּאֱמְרָה סְתָם, וְכָל מִיתָה שֶׁנֶּאֱמְרָה סְתָם, הֲרֵי זוֹ בֶּחָנֵק.

רַבִּי אוֹמֵר: כַּמִּיתָה שֶׁנֶּאֱמְרָה בִּידֵי שָׁמַיִם: מַה מִּיתָה שֶׁנֶּאֱמְרָה בִּידֵי שָׁמַיִם, מִיתָה שֶׁאֵין בָּהּ רֹשֶׁם, אַף מִיתָה שֶׁנֶּאֱמְרָה כָּן, מִיתָה שֶׁאֵין בָּהּ רֹשֶׁם.

מִכָּן אָמְרוּ: (דומה למשנה סנהדרין ז,ג) "הֶחָנֵק, מְשַׁקְּעִין אוֹתוֹ בַּזֶּבֶל עַד אַרְכֹּבוֹתָיו, וְנוֹתֵן סוּדָרִין קָשִׁין בְּתוֹךְ הָרַכִּין, וְכוֹרֵךְ עַל צַוָּארוֹ. זֶה מוֹשֵׁךְ לְהַלָּן וְזֶה מוֹשֵׁךְ לְהַלָּן. זֶה הוּא סֵדֶר חֲנִיקָה."

עֹנֶשׁ שְׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כ,יב) "לֹא תִגְנֹב".

(שמות כ,יב) "לֹא תִגְנֹב". הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ. אַתָּה אוֹמֵר הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ, אוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב מָמוֹן? וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא יט,יא) "לֹא תִגְנֹבוּ וְלֹא תְכַחֲשׁוּ, וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ", הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב מָמוֹן אָמוּר. הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "לֹא תִגְנֹב"? הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ.

אוֹ הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב מָמוֹן, וְהַלָּה אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ? אָמַרְתָּ, שָׁלֹשׁ מִצְוֹות נֶאֱמְרוּ בָעִנְיָן, שְׁתַּיִם מְפֹרָשׁוֹת וְאַחַת סְתוּמָה. נִלְמֹד הַסְּתוּמָה מִן הַמְּפֹרָשׁוֹת: מַה מְּפֹרָשׁוֹת, מִצְוֹות שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶן מִיתַת בֵּית דִּין, אַף הַסְּתוּמָה, מִצְוָה שֶׁחַיָּבִין עָלֶיהָ מִיתַת בֵּית דִּין. הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן: הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לְגוֹנֵב נֶפֶשׁ, וְהַלָּה אַזְהָרָה לְגוֹנֵב מָמוֹן.

(שמות כא,יז) "**וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת.**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כ,ט) "כִּי אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, מוֹת יוּמָת, אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל, דָּמָיו בּוֹ." אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה מְנַיִן? תַּלְמֹד לוֹמַר "**וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ**".

"**וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ**". אֵין לִי אֶלָּא אָבִיו וְאִמּוֹ; אָבִיו שֶׁלֹּא אִמּוֹ, וְאִמּוֹ שֶׁלֹּא אָבִיו, מְנַיִן? תַּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כ,ט) "אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל", מִכָּל מָקוֹם. דִּבְרֵי רַבִּי יִאשִׁיָּה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: מַשְׁמַע שְׁנֵיהֶן כְּאַחַת, וּמַשְׁמַע אֶחָד אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, עַד שֶׁיִּפְרֹט לְךָ הַכָּתוּב אֶחָד.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: וְכִי לָמָּה בָּאת אִמּוֹ? לְהַחְמִיר עָלָיו אוֹ לְהָקֵל עָלָיו? לְהַחְמִיר עָלָיו. לֹא מִפְּנֵי שֶׁהָחְמַר בּוֹ הוּקַל בּוֹ. הָא מְנַיִן? תַּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כא,טו) "וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ", מִכָּל מָקוֹם.

וּמַה תַּלְמֹד לוֹמַר "**וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת**"? אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ; אִשָּׁה, טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס מְנַיִן? תַּלְמֹד לוֹמַר "**וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ**".

אֵין לִי אֶלָּא בַּמַּזִּיק; בַּמַּזִּיק מְנַיִן? תַּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא כ,ט) "אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל", מִכָּל מָקוֹם. "**וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ**", בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ. אַתָּה אוֹמֵר בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּכִנּוּיָו? שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) (ויקרא כד,טז) "בְּנָקְבוֹ שֵׁם יוּמָת", אֶלָּא לְהָבִיא אֶת הַמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ, שֶׁלֹּא יְהֵי חַיָּב עַד שֶׁיְּקַלְּלֵם בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ. דִּבְרֵי רַבִּי יַחַי בְּרַבִּי יֹאשִׁיָּהוּ.

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן אַחְיוֹ אוֹמֵר: הוֹאִיל וְאָמְרָה תּוֹרָה: 'הַשָּׁבַע!' 'אַל תִּשָּׁבַע!' 'קַלֵּל!' 'וְאַל תְּקַלֵּל!' מַה 'הַשָּׁבַע', בַּשֵּׁם, אַף 'אַל תִּשָּׁבַע' בַּשֵּׁם; מַה 'קַלֵּל', בַּשֵּׁם, אַף 'אַל תְּקַלֵּל' בַּשֵּׁם. "**מוֹת יוּמָת**". בִּסְקִילָה. אַתָּה אוֹמֵר בִּסְקִילָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בֶּחָנֶק? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן (ויקרא כ,ט) "דָּמָיו בּוֹ", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (ויקרא כ,כז) "מוֹת יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם, דְּמֵיהֶם בָּם." מַה לְּהַלָּן בִּסְקִילָה, אַף כָּן בִּסְקִילָה. עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, וְאַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תַּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כב,כז) "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל".

אִם דַּיָּן הוּא אָבִיךָ, הֲרֵי הוּא בִּכְלַל (שמות כב,כז) "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל", וְאִם נָשִׂיא הוּא אָבִיךָ, הוּא בִּכְלַל (שמות כב,כז) "וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר." אֵינוֹ לֹא דַּיָּן וְלֹא נָשִׂיא אֶלָּא בּוּר,

הֲרֵי אַתְּ דָּן בִּנְיַן אָב מִבֵּין שְׁנֵיהֶן: לֹא הֲרֵי דַּיָּן כַּהֲרֵי נָשִׁיא, וְלֹא הֲרֵי נָשִׂיא כַּהֲרֵי דַּיָּן. הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן, שֶׁבְּעַמְּךָ וְאַתְּ מַזְהָר עַל קִלְלָתָן; אַף אֲבִיךָ שֶׁבְּעַמְּךָ, תְּהֵי מַזְהָר עַל קִלְלָתוֹ. אוֹ מַה הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן? שֶׁהֵן גְּדוֹלִים, וּבְעַמְּךָ, וּגְדֻלָּתָן גָּרְמָה לָהֶן, אַתְּ מַזְהָר עַל קִלְלָתָן. וְאָבִיךָ שֶׁהוּא גָדוֹל וּבְעַמְּךָ וּגְדֻלָּתוֹ גָּרְמָה לוֹ, לֹא תְּהֵי מַזְהָר עַל קִלְלָתוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא יט,יד) "לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ". דִּבֵּר הַכָּתוּב בָּאֱמְלָלִים שֶׁבָּאָדָם. הֲרֵי אַתְּ דָּן בִּנְיַן אָב מִבֵּין שְׁלָשְׁתָּן: לֹא הֲרֵי דַּיָּן כַּהֲרֵי נָשִׂיא, לֹא הֲרֵי נָשִׂיא כַּהֲרֵי דַּיָּן, לֹא זֶה וְזֶה כַּהֲרֵי חֵרֵשׁ, לֹא הֲרֵי חֵרֵשׁ כַּהֲרֵי זֶה וְזֶה. הֲרֵי הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן, שֶׁבְּעַמְּךָ, וְאַתְּ מַזְהָר עַל קִלְלָתָן. אַף אֲבִיךָ שֶׁבְּעַמְּךָ, תְּהֵי מַזְהָר עַל קִלְלָתוֹ.

פרק ו

(שמות כא,יח) "**וְכִי יְרִיבֻן אֲנָשִׁים, וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאָגְרֹף, וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב.**" לָמָּה נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,כד) "עַיִן תַּחַת עַיִן, שֵׁן תַּחַת שֵׁן, יָד תַּחַת יָד, רֶגֶל תַּחַת רָגֶל." אֲבָל שֶׁבֶת וְרִפּוּי לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכִי יְרִיבֻן אֲנָשִׁים, וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאָגְרֹף, וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב.**" (שמות כא,יט) "אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ, וְנִקָּה הַמַּכֶּה, רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא." בָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּד בּוֹ דְּבָרִים הַמְחֻסָּרִים בּוֹ.

"**וְכִי יְרִיבֻן אֲנָשִׁים**", אֵין לִי אֶלָּא אֲנָשִׁים, נָשִׁים מְנַיִן? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הוֹאִיל וְנֶאֱמְרוּ כָל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה סְתָם, וּפֹרַט אֶחָד, שֶׁעָשָׂה בּוֹ נָשִׁים כַּאֲנָשִׁים, פּוֹרֵט אֲנִי בְּכָל הַנְּזָקִים שֶׁבַּתּוֹרָה, לַעֲשׂוֹת בָּהֶן נָשִׁין כַּאֲנָשִׁין.

רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: (שמות כא,כט) "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,לג) "וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", בָּא הַכָּתוּב וְהִשְׁוָה אֶת הָאִשָּׁה לָאִישׁ לְכָל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ! וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות כא,לד) "בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם", (שמות כב,ה) "שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כא,כט) "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה"? לְתַלְמוּדוֹ בָּא.

"**וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ**", לְחַיֵּב עַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְעַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

"**בְּאֶבֶן אוֹ בְאָגְרֹף**", מַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁאֶבֶן וְאָגְרוֹף סִימָנֵי מִיתָה הֵן.

אַתָּה אוֹמֵר לְכָךְ בָּא, אוֹ אֵינוֹ בָא אֶלָּא לְלַמֵּד, שֶׁאִם הִכָּהוּ בְאֶבֶן אוֹ בְאָגְרֹף, יְהֵי חַיָּב, וּבִשְׁאָר כָּל דָּבָר יְהֵי פָּטוּר? תִּלְמֹד לוֹמַר: (במדבר לה,יז) "אִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת, רֹצֵחַ הוּא, מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ." מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיַּכֶּהוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית.

וּמְנַיִן אֶל מָקוֹם שֶׁהוּא כְּדֵי לְהָמִית? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים יט,יא) "וְאָרַב לוֹ, וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת". מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב, עַד שֶׁיַּכֶּנּוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית, וְאֶל מָקוֹם שֶׁהוּא כְּדֵי לְהָמִית.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: הִקִּישׁ אֶבֶן לָאֶגְרוֹף וְאֶגְרוֹף לָאֶבֶן: מָה אֶבֶן, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית, אַף אֶגְרוֹף שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית. אוֹ מָה אֶגְרוֹף בַּיָּדוּעַ, אַף אֶבֶן בַּיָּדוּעַ, הָא אִם נִתְעָרְבָה בַּאֲבָנִים אֲחֵרוֹת, הֲרֵי זֶה פָּטוּר.

"**וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב**." מַגִּיד שֶׁהַצְּהָבָה מְבִיאָה לִידֵי מִיתָה.[515]

"**וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב**." הָא אִם הִכָּהוּ מַכָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כְּדֵי לְהָמִית, הֲרֵי זֶה פָּטוּר מִן הַשֶּׁבֶת וּמִן הָרִפּוּי.

(שמות כא,יט) ["**אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ, וְנִקָּה הַמַּכֶּה, רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא**."] "**אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בְּתוֹךְ הַבַּיִת! תִּלְמֹד לוֹמַר "**בַּחוּץ**". אוֹ "**בַּחוּץ**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אֲפִלּוּ מִתְנַוָּנֶה![517] תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ**", עַל בֶּרְיוֹ.[516]

זֶה אֶחָד מִשִּׁלְשָׁה דְּבָרִין שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל דּוֹרֵשׁ בַּתּוֹרָה כְּמִין מָשָׁל. (שמות כב,ב) "אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו". וְכִי עָלָיו הַחַמָּה זוֹרַחַת, וְהֲלֹא עַל כָּל הָעוֹלָם זוֹרַחַת? אֶלָּא מַה שֶּׁמֶשׁ שָׁלוֹם לָעוֹלָם, אַף זֶה, אִם יָדוּעַ הוּא שֶׁבְּשָׁלוֹם הָלַךְ מִמֶּנּוּ וַהֲרָגוֹ, הֲרֵי זֶה חַיָּב.

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (דברים כב,יז) "וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר." מְחַוְּרִין אֶת הַדְּבָרִין כַּשִּׂמְלָה. אַף כָּן אַתָּה אוֹמֵר: "**עַל מִשְׁעַנְתּוֹ**", עַל בֶּרְיוֹ.

"**וְנִקָּה הַמַּכֶּה**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִתֵּן עֲרֵבִין וִיטַיֵּל בַּשּׁוּק![518] תִּלְמֹד לוֹמַר: "**אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה**", מַגִּיד שֶׁחוֹבְשִׁין אוֹתוֹ עַד שֶׁנִּתְרַפֵּא.

"**וְנִקָּה הַמַּכֶּה**", מִן הַמִּיתָה. וְשׁוֹמֵעַ אֲנִי, מִן הַשֶּׁבֶת וּמִן הָרִפּוּי! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כא,יט) "רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא." חוּץ מִמָּה שֶּׁנּוֹתְנִין דְּמֵי אֲבָרָיו, וְנוֹתְנִין לוֹ דְּמֵי שִׁבְתּוֹ.

"**רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, לְעוֹלָם! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְרַפֹּא יְרַפֵּא**." מָה רִפּוּי מֻחְמָת מַכָּה, אַף שֶׁבֶת מֻחְמָת מַכָּה.

אִי לֹא חָלַק מִכְּלַל רִפּוּי, כָּךְ לֹא נַחְלֹק מִכְּלַל שֶׁבֶת, כַּשֵּׁם שֶׁזִּקּוּק לוֹ לְרַפֹּאת אֶת זֶה, כָּךְ הוּא זִקּוּק לְרַפֹּאת אֶת זֶה, כְּשֵׁם שֶׁנּוֹתְנִין שֶׁבֶת לָזֶה, כָּךְ נוֹתְנִין שֶׁבֶת לָזֶה? תִּלְמֹד לוֹמַר "**רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן**", מַגִּיד שֶׁחָלַק מִכְּלַל הַשֶּׁבֶת.

---

[515] הַצְּהָבָה: הכעס והשנאה.

[516] עַל בֶּרְיוֹ: בחוזקו ובמצב בריאותו הקודם.

[517] מִתְנַוָּנָה: חלש, שמצבו הולך ומחמיר.

[518] יִתֵּן עֲרֵבִין וִיטַיֵּל בַּשּׁוּק: לא יאסר, אלא יהיה חופשי ורק יעמיד ערבים לתשלום הנזק.

"**וְרִפֹּא יְרַפֵּא**." שֶׁאִם נִתְרַפָּא וְחָזַר, נִתְרַפָּא וְחָזַר, אֲפִלּוּ אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה פְּעָמִים, חַיָּב לְרַפֹּאתוֹ, תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְרִפֹּא יְרַפֵּא**." עָלוּ בוֹ צְמָחִין סְבִיבוֹת הַמַּכָּה,[519] אִם מֵחֲמַת הַמַּכָּה, חַיָּב לְרַפֹּאתוֹ; שֶׁלֹּא מֵחֲמַת הַמַּכָּה, פָּטוּר. וּכְשֶׁאָמְרָה תוֹרָה "**רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרִפֹּא יְרַפֵּא**", מַה שִּׁבְתּוֹ מֵחֲמַת מַכָּה, אַף רִפּוּי מֵחֲמַת מַכָּה.

דָּבָר אַחֵר: בָּא הַכָּתוּב לְלַמ�ֵּדְךָ דֶּרֶךְ אֶרֶץ מִן הַתּוֹרָה: "**רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרִפֹּא יְרַפֵּא**."

פרק ז

(שמות כא,כ) "**וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט, וּמֵת תַּחַת יָדוֹ, נָקֹם יִנָּקֵם**." אַף עַבְדּוֹ וְשִׁפְחָתוֹ הָיוּ בַכְּלָל, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כא,כט) "וְהֻמַת אִישׁ אוֹ אִשָּׁה". וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיאוֹ מִכְּלָלוֹ לְהָקֵל עָלָיו, שֶׁיְּהֵי נִדּוֹן בְּ"יוֹם אוֹ יוֹמַיִם". לָכֵן נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה.

"**וְכִי יַכֶּה אִישׁ**", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה מְנַיִן? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הוֹאִיל וְנֶאֱמְרוּ כָּל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה סְתָם, וּפֹרַט בְּאֶחָד מֵהֶן, שֶׁעָשָׂה בוֹ נָשִׁין כַּאֲנָשִׁין, פּוֹרֵט אֲנִי בְּכָל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה, לַעֲשׂוֹת בָּהֶן נָשִׁין כַּאֲנָשִׁין.

רַבִּי יְאוֹשִׁיָּהוּ אוֹמֵר: (שמות כא,כט) "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", לָמָּה נֶאֱמַר? אֶלָּא לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,לג) "וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", בָּא הַכָּתוּב וְהִשְׁוָה אֶת הָאִשָּׁה לָאִישׁ בְּכָל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות כא,לד) "בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם"? (שמות כב,ה) "שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֶר אֶת הַבְּעֵרָה." הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה"? לְתַלְמוּדוֹ בָּא.

"**אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אֲמָתוֹ**", לְחַיֵּב עַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְעַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בַּכְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בַּכְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בָּעִבְרִי? תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כה,מד) "מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה." הִקִּישׁ עֶבֶד לְאָמָה וְאָמָה לְעֶבֶד: מָה עֶבֶד שָׁגְּדְלוֹ וְקָטְנוֹ עֶבֶד, אַף אָמָה שָׁגְּדְלָה וְקָטְנָה אָמָה. יָצָא עֶבֶד עִבְרִי, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁגְּדְלוֹ עֶבֶד, אֲבָל אֵין קָטְנוֹ עֶבֶד; יָצְאַת אָמָה הָעִבְרִיָּה, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁקָּטְנָה אָמָה, אֲבָל אֵין גְּדָלָה אָמָה. אָמַר רַבִּי יִצְחָק: וְשׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף עֶבֶד שֶׁלֹּשׁוּתָּפִין וְעֶבֶד שֶׁחֶצְיוֹ עֶבֶד וְחֶצְיוֹ בֶּן חוֹרִין בִּמְשֻׁמָּע! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אֲמָתוֹ**", מָה עַבְדּוֹ שֶׁכֻּלּוֹ שֶׁלּוֹ, אַף אָמָה שֶׁכֻּלָּהּ שֶׁלּוֹ. יָצָא עֶבֶד שֶׁלֹּשׁוּתָּפִין, וְעֶבֶד שֶׁחֶצְיוֹ עֶבֶד וְחֶצְיוֹ בֶּן חוֹרִין, שֶׁאֵין כֻּלּוֹ שֶׁלּוֹ. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בַּכְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בַּכְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בָּעִבְרִי? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כא,כא) "לֹא יֵקַם, כִּי כַסְפּוֹ הוּא." מַה כַּסְפּוֹ,

[519] צְמָחִין: אבעבועות.

שֶׁקְּנָיָנוֹ קִנְיַן עוֹלָם וּרְשׁוּתוֹ גְּמוּרָה לוֹ, אַף כָּל שֶׁקְּנָיָנוֹ קִנְיַן עוֹלָם וּרְשׁוּתוֹ גְּמוּרָה לוֹ. יָצָא עֶבֶד עִבְרִי, אַף עַל פִּי שֶׁרְשׁוּתוֹ גְּמוּרָה לוֹ, אֲבָל אֵין קְנָיָנוֹ קִנְיַן עוֹלָם; יָצָא עֶבֶד שֶׁלַּשּׁוּתָפִין וְעֶבֶד שֶׁחָצְיוֹ עֶבֶד וְחָצְיוֹ בֶּן חוֹרִין, אַף עַל פִּי שֶׁקְּנָיָנוֹ קִנְיַן עוֹלָם, אֲבָל אֵין רְשׁוּתוֹ גְּמוּרָה לוֹ.

"**בְּשֵׁבֶט**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בֵּין שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית, בֵּין שֶׁאֵין בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית! תִּלְמֹד לוֹמַר: (במדבר לה,יח) "אוֹ בִכְלִי עֵץ יָד אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ וַיָּמֹת, רֹצֵחַ הוּא, מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ." מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב, עַד שֶׁיַּכֶּנּוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית.

וּמְנַיִן וְאֶל מָקוֹם שֶׁהוּא כְּדֵי לְהָמִית? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים יט,יא) "וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב, עַד שֶׁיַּכֶּנּוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית, אֶל מָקוֹם שֶׁהוּא כְּדֵי לְהָמִית.

עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: וּמָה, אִם יִשְׂרָאֵל, שֶׁהַחְמַר בּוֹ, שֶׁאֵינוֹ בְּ"יוֹם אוֹ יוֹמַיִם", אֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיַּכֶּנּוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית, וְאֶל מָקוֹם שֶׁהוּא כְּדֵי לְהָמִית, וּכְנַעֲנִי, שֶׁהוּקַל בּוֹ, שֶׁהוּא בְּ"יוֹם אוֹ יוֹמַיִם", אֵינוֹ דִּין שֶׁלֹּא יְהֵי חַיָּב עַד שֶׁיַּכֶּנּוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית, וְאֶל מָקוֹם שֶׁהוּא כְּדֵי לְהָמִית! לְכָךְ נֶאֱמַר "**בַּשֵּׁבֶט**". וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**בַּשֵּׁבֶט**"? אֶלָּא מֻפְנֶה לְהַקִּישׁ לְדוּן גְּזֵרָה שָׁוָה: נֶאֱמַר כָּן "**בַּשֵּׁבֶט**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (ויקרא כז,לב) "הַשָּׁבֶט", מַה 'שֵּׁבֶט' שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן, לְהוֹצִיא אֶת הַלָּקוּחַ שֶׁלַּשּׁוּתָפִין, אַף כָּן, לְהוֹצִיא הַלָּקוּחַ שֶׁלַּשּׁוּתָפִין.

"**וּמֵת תַּחַת יָדוֹ**", שֶׁתְּהֵא מַכָּתוֹ וּמִיתָתוֹ בְּרְשׁוּתוֹ. הָא אִם הִכָּהוּ וּמְכָרוֹ לְאַחֵר וּמֵת, הֲרֵי זֶה פָּטוּר.

"**נָקֹם יִנָּקֵם**." מִיתָה. אַתָּה אוֹמֵר מִיתָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מָמוֹן? הָיָה רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן 'נְקִימָה', וְנֶאֱמַר לְהַלָּן: (ויקרא כו,כה) "וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם בְּרִית"; מַה לְּהַלָּן חֶרֶב, אַף כָּן חֶרֶב.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן 'נְקִימָה', וְנֶאֱמַר לְהַלָּן: (במדבר לא,ב) "נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים"; מַה לְּהַלָּן בַּחֶרֶב, אַף כָּן בַּחֶרֶב; מָה כָּן בְּבֵית דִּין, אַף לְהַלָּן בְּבֵית דִּין.

(שמות כא,כא) ["**אַךְ אִם יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד, לֹא יֻקַּם, כִּי כַסְפּוֹ הוּא.**"] "**אַךְ אִם יוֹם**", וְשׁוֹמֵעַ אֲנִי, כִּשְׁמוּעוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אוֹ יוֹמַיִם**". "**אוֹ יוֹמַיִם**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כִּשְׁמוּעוֹ! תִּלְמֹד

לוֹמַר "**אַף אִם יוֹם**". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִים? יוֹם שֶׁהוּא כְיוֹמַיִם וְיוֹמַיִם שֶׁהֵן כְּיוֹם. כֵּיצַד? מֵעֵת לְעֵת.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: "**אַף אִם יוֹם**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כְּשֶׁמּוּעוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אַף**", חָלַק.

"**לֹא יָקֻם, כִּי כַסְפּוֹ הוּא**." זֶהוּ שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בַּכְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: לָמָּה נֶאֱמַר? עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַדִּין: הוֹאִיל וְשׁוֹרוֹ בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ, וְשׁוֹר אַחֵר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ, וְהוּא בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ, וְאַחַר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ; אִם לְמַדְתָּ שֶׁלֹּא חָלַק בֵּין שׁוֹרוֹ לְשׁוֹר אַחֵר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ, לֹא נַחְלֹק בֵּינוֹ לְבֵין אַחֵר לְמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא יָקֻם, כִּי כַסְפּוֹ הוּא**", מַגִּיד הַכָּתוּב, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא חָלַק בֵּין שׁוֹרוֹ לְשׁוֹר אַחֵר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ, נַחְלֹק בֵּינוֹ לְבֵין אַחֵר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ. הָא מָה תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא יָקֻם**"? "**כִּי כַסְפּוֹ הוּא**."

פרק ח

(שמות כא,כב) "**וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים, וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה, וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ, וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן,** [520] **עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה, וְנָתַן בִּפְלִלִים.**"[521] לָמָּה נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,יד) "וְכִי יָזִד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה, מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת." לֹא שָׁמַעְנוּ אֶלָּא עַל הַמִּתְכַּוֵּן לְהַכּוֹת שׁוֹנְאוֹ וְהִכָּהוּ, שֶׁהוּא בְמִיתָה, אֲבָל הַמִּתְכַּוֵּן לְהַכּוֹת אֶת שׁוֹנְאוֹ, וְהִכָּה אֶת אוֹהֲבוֹ, לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים, וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה**".

(שמות כא,כג) "וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה, וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ." בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ, עַל הַמִּתְכַּוֵּן לְהַכּוֹת שׁוֹנְאוֹ וְהִכָּה אֶת אוֹהֲבוֹ, שֶׁהוּא בְמִיתָה. לְכָךְ נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה.

רַבִּי אוֹמֵר: אַף הַמִּתְכַּוֵּן שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת, וְהִכָּה, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי פָּטוּר, אֲבָל בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ, שֶׁחֵבֶל אִשָּׁה לַבַּעַל, וּדְמֵי וְלָדוֹת לַבַּעַל, וְכָל הַמִּתְחַיֵּב מִיתָה, פָּטוּר מִן הַתַּשְׁלוּמִין.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: אַף הַמִּתְכַּוֵּן לְהַכּוֹת וְהִכָּה, פָּטוּר, עַד שֶׁיֹּאמַר: לְאִישׁ פְּלוֹנִי אֲנִי מַכֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יט,יא) "וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ". וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים**"? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כד,יז) "וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף בֶּן שְׁמוֹנָה! [522] תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיַּהֲרֹג בֶּן שֶׁלְקַיָּמָה.

[520] נָגְפוּ: היכו או דחפו.
[521] בִּפְלִלִים: על פי החלטת הדיינים.
[522] בֶּן שְׁמוֹנָה יָמִים, שאינו בר קיימה.

"**וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים**". אֵין לִי אֶלָּא אֲנָשִׁים, נָשִׁים מְנַיִן? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הוֹאִיל וְנֶאֶמְרוּ כָל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה סְתָם, וּפֹרַט בְּאֶחָד מֵהֶן, שֶׁעָשָׂה בּוֹ נָשִׁין כַּאֲנָשִׁין, פּוֹרֵט אֲנִי בְכָל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה, לַעֲשׂוֹת בָּהֶן נָשִׁין כַּאֲנָשִׁין.

רַבִּי יֹאשִׁיָּהוּ אוֹמֵר: "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", לָמָּה נֶאֱמַר? אֶלָּא לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,לג) "וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כא,כט) "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", בָּא הַכָּתוּב וְהִשְׁוָה אֶת הָאִשָּׁה לָאִישׁ בְּכָל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר: (שמות כא,לד) "בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם"? (שמות כב,ה) "שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה." הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כא,כט) "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה"? לְתַלְמוּדוֹ בָּא.

"**וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה, וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ**". אַבָּא חָנִין מִשּׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: "**וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "**וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ**", הָא לָמַדְנוּ שֶׁהִיא הָרָה, וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**הָרָה**"? שֶׁאִם הִכָּהּ עַל רֹאשָׁהּ אוֹ עַל אֶחָד מֵאֵבָרֶיהָ, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי חַיָּב! תִּלְמֹד לוֹמַר "**הָרָה**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיַּכֶּנָּה בְּמָקוֹם עוֹבָרָהּ.

דָּבָר אַחֵר: "**וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה**", מַה תִּלְמֹד לוֹמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "**כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַהֶרְיוֹן שָׁלוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**הָרָה**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא לְבַעַל הַהֶרְיוֹן.

"**וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ**". מְעוּט וְלָדוֹת שְׁנַיִם. וּמְנַיִן אֲפִלּוּ אֶחָד? תִּלְמֹד לוֹמַר "**הָרָה**", מִכָּל מָקוֹם.

"**וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן**", בְּאִשָּׁה, "**עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ**", בַּוְּלָדוֹת. אַתָּה אוֹמֵר "**וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן**", בְּאִשָּׁה, "**עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ**", בַּוְּלָדוֹת, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא "**אָסוֹן**" בַּוְּלָדוֹת, "**עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ**" בְּאִשָּׁה? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה**", הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן**"? בְּאִשָּׁה, "**עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ**" בַּוְּלָדוֹת, אוֹ "**לֹא יִהְיֶה אָסוֹן**" לֹא בְאִשָּׁה וְלֹא בַוְּלָדוֹת? אֶלָּא אִם אָמַרְתָּ כֵּן, הוּא צָרִיךְ לִתֵּן שְׂכַר חָיְתָהּ![523] הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן**"? בְּאִשָּׁה, "**עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ**", בַּוְּלָדוֹת.

"**עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ**", מָמוֹן. אַתָּה אוֹמֵר מָמוֹן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מִיתָה? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "**עָנוֹשׁ**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (דברים כב,יט) "**וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ**". מַה לְּהַלָּן, מָמוֹן, אַף כָּן מָמוֹן.

"**כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה**". בָּא הַכָּתוּב לְלַמְּדָךְ, שֶׁחֻבָּל אִשָּׁה לְבַעְלָהּ, וּדְמֵי וְלָדוֹת לַבַּעַל, וְכָל הַמִּתְחַיֵּב מִיתָה פָּטוּר מִן הַתַּשְׁלוּמִין.

דָּבָר אַחֵר: "**כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַהֶרְיוֹן שָׁלוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**הָרָה**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ מְשַׁלֵּם אֶלָּא לְבַעַל הַהֶרְיוֹן.

[523] חָיְתָהּ: מילדת.

דָּבָר אַחֵר: "**כַּאֲשֶׁר יָשִׂית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כָּל שֶׁיִּרְצֶה! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְנָתַן בִּפְלִלִים**." וְאֵין פְּלִילִים אֶלָּא דַּיָּנִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים לב,לא) "וְאֹיְבֵינוּ פְּלִלִים." וְאוֹמֵר: (שמואל א ב,כה) "אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים".

(שמות כא,כג) ["**וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה, וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ.**"] "**וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה**", אֵין אָסוֹן אֶלָּא מִיתָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֵכֶר לַדָּבָר: (בראשית מב,לח) "וּקְרָאתֶהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ".

"**וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ.**" נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ הוּא מְשֻׁלָּם, וְאֵינוֹ מְשֻׁלָּם מָמוֹן תַּחַת נֶפֶשׁ.

דָּבָר אַחֵר: "**וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ.**" נֶפֶשׁ הוּא מְשֻׁלָּם, וְאֵינוֹ מְשֻׁלָּם נֶפֶשׁ וּמָמוֹן תַּחַת נֶפֶשׁ.

רַבִּי אוֹמֵר: "**וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ**", מָמוֹן. אַתָּה אוֹמֵר מָמוֹן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מִיתָה? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן 'הֶשְׁתָּה' וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'הֶשְׁתָּה'; מַה 'הֶשְׁתָּה' הָאֲמוּר לְהַלָּן, מָמוֹן, אַף כָּן מָמוֹן.

(שמות כא,כד) ["**עַיִן תַּחַת עַיִן, שֵׁן תַּחַת שֵׁן, יָד תַּחַת יָד, רֶגֶל תַּחַת רָגֶל.**"] "**עַיִן תַּחַת עַיִן**", מָמוֹן. אַתָּה אוֹמֵר מָמוֹן, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מַמָּשׁ? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (ויקרא כד,כא) "וּמַכֵּה בְהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה, וּמַכֵּה אָדָם יוּמָת." הִקִּישׁ נִזְקֵי בְהֵמָה לְנִזְקֵי אָדָם, וְנִזְקֵי אָדָם לְנִזְקֵי בְהֵמָה. מַה נִּזְקֵי בְהֵמָה בְּתַשְׁלוּמִין, אַף נִזְקֵי אָדָם בְּתַשְׁלוּמִין.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות כא,ל) "אִם כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו". וַהֲרֵי דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: מָה, אִם בְּמָקוֹם שֶׁעָנַשׁ מִיתָה, לֹא עָנַשׁ אֶלָּא מָמוֹן, וְכָן, שֶׁלֹּא עָנַשׁ מִיתָה, דִּין הוּא שֶׁלֹּא נַעֲנַשׁ אֶלָּא מָמוֹן.

רַבִּי אֶלְיעֶזֶר אוֹמֵר: "**עַיִן תַּחַת עַיִן**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בֵּין מִתְכַּוֵּן, בֵּין שֶׁאֵינוֹ מִתְכַּוֵּן, אֵינוֹ מְשֻׁלָּם אֶלָּא מָמוֹן. וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיא הַמִּתְכַּוֵּן לַעֲשׂוֹת בּוֹ מוּם, שֶׁאֵינוֹ מְשֻׁלָּם אֶלָּא מַמָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא כד,יט) "וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה, כֵּן יֵעָשֶׂה לוֹ", כְּלָל; (ויקרא כד,כ) "עַיִן תַּחַת עַיִן, שֵׁן תַּחַת שֵׁן", פְּרָט; כְּלָל וּפְרָט, אֵין בַּכְּלָל אֶלָּא מַה שֶּׁבַּפְּרָט. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כד,כ) "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם, כֵּן יִנָּתֵן בּוֹ", חָזַר וְכָלַל, אוֹ כְלָל כַּכְּלָל הָרִאשׁוֹן? אָמַרְתָּ לָאו, אֶלָּא כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל, אֵין אַתְּ דָּן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט: מַה הַפְּרָט מְפֹרָשׁ, מוּמִין קְבוּעִין וְרֹאשֵׁי אֵבָרִים בְּגָלוּי וּבַמִּתְכַּוֵּן, שֶׁאֵינוֹ מְשֻׁלָּם אֶלָּא מָמוֹן,[524] אַף אֵין לִי אֶלָּא מוּמִין קְבוּעִין וְרֹאשֵׁי אֵבָרִים בְּגָלוּי וּבַמִּתְכַּוֵּן, שֶׁאֵינוֹ מְשֻׁלָּם אֶלָּא מָמוֹן. תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כד,כ) "כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם", עַד שֶׁיִּתְכַּוֵּן לַעֲשׂוֹת בּוֹ מוּם.

(שמות כא,כה) ["**כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה, פֶּצַע תַּחַת פָּצַע, חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה.**"] "**כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה**". אִם תֹּאמַר שֶׁיִּפְצָעוֹ וְיוֹצִיא דָּמוֹ, וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר "**פֶּצַע תַּחַת פָּצַע**"? וְאִם תֹּאמַר שֶׁעָשָׂה בּוֹ חַבּוּרָה, וַהֲלֹא כְבָר נֶאֱמַר "**חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה**"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**כְּוִיָּה תַּחַת**

[524] שֶׁאֵינוֹ מְשֻׁלָּם אֶלָּא מָמוֹן: הורוביץ מתקן: ממש.

כְּוִיָּה"? אֶלָּא כְּוִיוֹ עַל כַּף רַגְלוֹ וְלֹא רָשַׁם בּוֹ,[526] טָעָנוּ אֻבָּנִים וְצִעֲרוֹ,[525] הֵטִיל שֶׁלֶג וְצוֹנְנִין עַל רֹאשׁוֹ וְצִנְּנוֹ, הֲרֵי זֶה נוֹתֵן לוֹ דְּמֵי צַעֲרוֹ. אֲבָל הָיָה מְרַכֵּךְ, מְעַדֵּן, מְפַנֵּק? כָּל שֶׁכֵּן צַעֲרוֹ מְכֻפָּל! זֶה הוּא הַצַּעַר הָאָמוּר בַּתּוֹרָה, "**כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה**".

פרק ט

(שמות כא,כו) "**וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עֵין עַבְדּוֹ, אוֹ אֶת עֵין אֲמָתוֹ, וְשִׁחֲתָהּ, לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ**." לָמָּה נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כה,מו) "וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה, לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף הַפִּיל אֶת שִׁנּוֹ וְסִמָּא אֶת עֵינוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כא,כו-כז) "**וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עֵין עַבְדּוֹ אוֹ אֶת עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ, לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ. וְאִם שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל, לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ** תַּחַת שִׁנּוֹ." וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיא עֶבֶד כְּנַעֲנִי מִכְּלָלוֹ, לְהַחְמִיר עָלָיו שֶׁיְּהֵי יוֹצֵא בְּרַאשֵׁי אֵבָרִים, לְכָךְ נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ.

"**וְכִי יַכֶּה אִישׁ**". אִשָּׁה מְנַיִן? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הוֹאִיל וְנֶאֱמְרוּ כָּל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה סְתָם, וּפֹרַט בְּאֶחָד מֵהֶן, שֶׁעָשָׂה בּוֹ נָשִׁין כַּאֲנָשִׁין, פּוֹרֵט אֲנִי בְּכָל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה, לַעֲשׂוֹת בָּהֶן נָשִׁין כַּאֲנָשִׁין.

רַבִּי יְאוֹשִׁיָּהוּ אוֹמֵר: (שמות כא,כט) "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", לָמָּה נֶאֱמַר? אֶלָּא לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,לג) "וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ, אִשָּׁה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כא,כט) "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", בָּא הַכָּתוּב וְהִשְׁוָה אֶת הָאִשָּׁה לָאִישׁ בְּכָל נְזָקִין שֶׁבַּתּוֹרָה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ. וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (שמות כא,לד) "בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם"? (שמות כב,ה) "שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֶר אֶת הַבְּעֵרָה." הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה"? לְתַלְמוּדוֹ בָּא.

"**אֶת עֵין עַבְדּוֹ אוֹ אֶת עֵין אֲמָתוֹ**", לְחַיֵּב עַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְעַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בַּכְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בַּכְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בָּעִבְרִי? תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כה,מד) "מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה."

"**אֶת עֵין עַבְדּוֹ**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אֲפִלּוּ הֶעֱלַת חֲוָרוֹרִי![527] תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְשִׁחֲתָהּ**", לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא מַכָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כְּדֵי הַשְׁחָתָה. מִכָּן אָמְרוּ: טָפַח עַל עֵינוֹ וְסִמָּהוּ, עַל אָזְנוֹ וְחֵרְשׁוֹ, הֲרֵי זֶה יוֹצֵא בֶּן חוֹרִין; כְּנֶגֶד עֵינוֹ וְאֵינוֹ רוֹאֶה, כְּנֶגֶד אָזְנוֹ וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ, הֲרֵי זֶה אֵינוֹ יוֹצֵא בֶּן חוֹרִין. דִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל. שְׁנֶאֱמַר "**וְכִי יַכֶּה אִישׁ**", עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה.

[525] טָעָנוּ: העמיס עליו.
[526] וְלֹא רָשַׁם בּוֹ: לא עשה בו חבורה, רק גרם כאב.
[527] חֲוָרוֹר: לובן שבעין.

הִפִּיל שְׁתֵּי שִׁנָּיו כְּאַחַת, סְמָא שְׁתֵּי עֵינָיו כְּאַחַת, הֲרֵי זֶה יוֹצֵא בֶּן חוֹרִין וְאֵינוֹ נוֹטֵל כְּלוּם. תִּלְמֹד לוֹמַר "**עַיִן**", "**עַיִן**", "שֵׁן", "שֵׁן". זוֹ אַחַר זוֹ, יוֹצֵא עַל הָרִאשׁוֹנָה, וְנוֹטֵל נִזְקֵי שְׁנַיָּה, תִּלְמֹד לוֹמַר "**תַּחַת עֵינוֹ**", "תַּחַת שִׁנּוֹ".

"**לַחֲפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִכְתֹּב לוֹ גֵּט שִׁחְרוּר! תִּלְמֹד לוֹמַר "**תַּחַת עֵינוֹ**".

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן 'שִׁלּוּחַ', וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'שִׁלּוּחַ'; מַה שִׁלּוּחַ הָאָמוּר לְהַלָּן גֵּט, אַף שִׁלּוּחַ הָאָמוּר כָּן גֵּט. אֵין לִי אֶלָּא שֶׁהוּא יָכֹל לְהִשְׁתַּלֵּחַ, שֶׁאֵינוֹ יָכֹל לְהִשְׁתַּלֵּחַ מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כא,כו) "**לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ**", מִכָּל מָקוֹם.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הוֹאִיל וְאָמְרָה תוֹרָה בַּמְשֻׁלַּחַ וְאָמְרָה בַּמִּשְׁתַּלֵּחַ, אִם לָמַדְתָּ עַל מְשֻׁלַּחַ, שֶׁאֵינוֹ מְשֻׁלַּחַ אֶלָּא מִי שֶׁהוּא גָדוֹל, אַף הַמִּשְׁתַּלֵּחַ לֹא יְהֵי מִשְׁתַּלֵּחַ אֶלָּא מִי שֶׁהוּא גָדוֹל? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ**", מִכָּל מָקוֹם.

(שמות כא,כז) "**וְאִם שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל, לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ**." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אֲפִלּוּ הִפִּיל שֵׁן שֶׁלְּחָלְב? תִּלְמֹד לוֹמַר "עַיִן": מָה הָעַיִן, שֶׁאֵינָהּ יְכוֹלָה לַחְזֹר, אַף הַשֵּׁן, שֶׁאֵינָהּ יְכוֹלָה לַחְזֹר. אֵין לִי אֶלָּא שֵׁן וְעַיִן מְיֻחָדוֹת, וּשְׁאָר כָּל רָאשֵׁי אֵבָרִין מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן בִּנְיַן אָב מִבֵּין שְׁתֵּיהֶן: לֹא הֲרֵי הַשֵּׁן כַּהֲרֵי הָעַיִן, וְלֹא הֲרֵי הָעַיִן כַּהֲרֵי הַשֵּׁן; הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן, שֶׁהֵם מוּמִין קְבוּעִין, רָאשֵׁי אֵבָרִין בְּגָלוּי וּבַמִּתְכַּוֵּן, יוֹצֵא עֲלֵיהֶן בֶּן חוֹרִין. אַף כָּל רָאשֵׁי אֵבָרִים בְּגָלוּי וּבַמִּתְכַּוֵּן, יוֹצֵא עֲלֵיהֶן בֶּן חוֹרִין.

אוֹ אֲפִלּוּ חָתַךְ מִמֶּנּוּ בָּשָׂר? תִּלְמֹד לוֹמַר הַשֵּׁן וְהָעַיִן: מַה הַשֵּׁן וְהָעַיִן מְיֻחָדוֹת מוּמִין קְבוּעִין, רָאשֵׁי אֵבָרִין בְּגָלוּי וּבַמִּתְכַּוֵּן, שֶׁאֵינָן יְכוֹלִין לַחְזֹר, יוֹצֵא עֲלֵיהֶן בֶּן חוֹרִין, אַף אֵין לִי אֶלָּא מוּמִין קְבוּעִין, רָאשֵׁי אֵבָרִין בְּגָלוּי וּבַמִּתְכַּוֵּן שֶׁאֵינָן יְכוֹלִין לַחְזֹר, יוֹצֵא עֲלֵיהֶן בֶּן חוֹרִין.

"**לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִכְתֹּב לוֹ גֵּט שִׁחְרוּר! תִּלְמֹד לוֹמַר "**תַּחַת שִׁנּוֹ**." רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן 'שִׁלּוּחַ', וְנֶאֱמַר לְהַלָּן 'שִׁלּוּחַ'; מַה שִׁלּוּחַ הָאָמוּר לְהַלָּן, גֵּט, אַף שִׁלּוּחַ הָאָמוּר כָּן גֵּט. אֵין לִי אֶלָּא שֶׁיָּכֹל לְהִשְׁתַּלֵּחַ, שֶׁאֵינוֹ יָכֹל לְהִשְׁתַּלֵּחַ מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ**", מִכָּל מָקוֹם. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: עֶבֶד כְּנַעֲנִי, אֵין לוֹ פְּדִיּוֹן לְעוֹלָם, וְאֵינוֹ יוֹצֵא אֶלָּא לִרְצוֹן רַבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא כה,מו) "וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה". לְפִי דִּרְכֵּנוּ לָמַדְנוּ, שֶׁעֶבֶד כְּנַעֲנִי כִּשְׁדֵה אֲחֻזָּה לְעוֹלָם.

אֲבָל אִם הָיָה רַבּוֹ רוֹדֵהוּ,[528] וְהִפִּיל אֶת שִׁנּוֹ וְסִמָּא אֶת עֵינוֹ, אוֹ אֶחָד מִכָּל רָאשֵׁי אֵבָרִין גְּלוּיִים בּוֹ,[529] הֲרֵי זֶה קוֹנֶה עַצְמוֹ בַּיִּסּוּרִים. וַהֲרֵי דְּבָרִים קוֹל וָחֹמֶר: אִם מִידֵי בָּשָׂר וָדָם

[528] רוֹדֵהוּ: מייסר ומעניש אותו.

[529] רָאשֵׁי אֵבָרִין: קצות האצבעות, החוטם, האוזניים וכאלה.

אָדָם קוֹנֶה עַצְמוֹ בַּיסוּרִין, קוֹל וָחֹמֶר מִידֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים! וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים קיח,יח) "יַסֹּר יִסְרַנִּי יָהּ, וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי."

פרק י

(שמות כא,כח) "**וְכִי יִגַּח שׁוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וָמֵת, סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר, וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ, וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי.**" אַף הַשּׁוֹר בַּכְּלָל, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כא,כט) "וְהֻמַת אִישׁ אוֹ אִשָּׁה". וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיאוֹ מִכְּלָלוֹ, לְהַחְמִיר עָלָיו שֶׁיְּהֵי בְסִקִילָה, לְכָךְ נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה.

"**וְכִי יִגַּח שׁוֹר**", אֵין לִי אֶלָּא שׁוֹר; מְנַיִן לַעֲשׂוֹת כָּל הַבְּהֵמָה כְּשׁוֹר? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "**שׁוֹר**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "שׁוֹר"; מַה שׁוֹר שֶׁנֶּאֱמַר בְּסִינַי, עָשָׂה בּוֹ אֶת כָּל בְּהֵמָה כַּשּׁוֹר, אַף שׁוֹר שֶׁנֶּאֱמַר כָּן, דִּין הוּא שֶׁנַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת כָּל בְּהֵמָה כַּשּׁוֹר.

וּמְנַיִן לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּיתוֹת כְּנִגְיחָה? הֲרֵי אֲנִי דָן: הוֹאִיל וּמוּעָד בִּסְקִילָה וְתָם בִּסְקִילָה, אִם לָמַדְתָּ עַל הַמּוּעָד, שֶׁעָשָׂה בּוֹ אֶת כָּל הַמִּיתוֹת כְּנִגְיחָה, אַף תָּם נַעֲשֶׂה בּוֹ אֶת כָּל הַמִּיתוֹת כְּנִגְיחָה!

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּמּוּעָד, שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם אֶת הַכֹּפֶר, לְפִיכָךְ נַעֲשֶׂה בּוֹ אֶת כָּל הַמִּיתוֹת כְּנִגְיחָה, שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) (שמות כא,כט) "וְהֻמַת אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", אֶלָּא מֻפְנֶה לְהַקִּישׁ לְדוּן גְּזֵרָה שָׁוָה: נֶאֱמַר כָּן 'אִישׁ אוֹ אִשָּׁה', וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה"; מַה "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה" שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן, עָשָׂה בּוֹ כָּל הַמִּיתוֹת כְּנִגְיחָה, אַף 'אִישׁ אוֹ אִשָּׁה' שֶׁנֶּאֱמַר כָּן, דִּין הוּא שֶׁנַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת כָּל הַמִּיתוֹת כְּנִגְיחָה.

וּמְנַיִן לַעֲשׂוֹת קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים? הֲרֵי אֲנִי דָן: הוֹאִיל וּמוּעָד בִּסְקִילָה, וְתָם בִּסְקִילָה, אִם לָמַדְתָּ עַל מוּעָד, שֶׁעָשָׂה בּוֹ קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים, אַף תָּם, נַעֲשֶׂה בּוֹ קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים!

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּמּוּעָד שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם אֶת הַכֹּפֶר, לְפִיכָךְ נַעֲשֶׂה בּוֹ קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים, שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "אוֹ בֵן יִגַּח אוֹ בַת יִגַּח", אֶלָּא מֻפְנֶה לְהַקִּישׁ לְדוּן גְּזֵרָה שָׁוָה: נֶאֱמַר כָּן "**יִגַּח**", נֶאֱמַר לְהַלָּן "יִגַּח"; מַה "יִגַּח" שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן, עָשָׂה בּוֹ קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים, אַף "**יִגַּח**" הָאָמוּר כָּן נַעֲשֶׂה בּוֹ קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: לָמָּה נֶאֱמַר? עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: מָה, אִם בִּמְקוֹם שֶׁלֹּא עָשָׂה קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים בַּהוֹרְגִין, עָשָׂה קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים בַּנֶּהֱרָגִין, וְכֵן שֶׁעָשָׂה קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים בַּהוֹרְגִין, אֵינוֹ דִין שֶׁנַּעֲשֶׂה קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים בַּנֶּהֱרָגִין? לֹא! אִם אָמַרְתָּ לְהַלָּן, שֶׁעָשָׂה אֶת שֶׁאֵינוֹ מִתְכַּוֵּן כַּמִּתְכַּוֵּן בַּנִּזְקִין, לְפִיכָךְ לֹא עָשָׂה קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים בַּנֶּהֱרָגִין, תֹּאמַר כָּן, שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶת שֶׁאֵינוֹ מִתְכַּוֵּן כַּמִּתְכַּוֵּן בַּנִּזְקִין, לְפִיכָךְ לֹא עָשָׂה קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים בַּנֶּהֱרָגִין! שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) (שמות כא,לא) "אוֹ בֵן יִגַּח אוֹ בַת יִגַּח". וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "אוֹ בֵן יִגַּח אוֹ בַת יִגַּח"? אֶלָּא מֻפְנֶה לְהַקִּישׁ וְלִדוּן גְּזֵרָה שָׁוָה: נֶאֱמַר כָּן "**יִגַּח**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "יִגַּח", מַה "יִגַּח"

הָאָמוֹר לְהַלָּן, עָשָׂה בוֹ קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים בַּנֶּהֱרָגִין, אַף "**יִגַּח**" הָאָמוֹר כָּן, נַעֲשָׂה בוֹ קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים בַּנֶּהֱרָגִין. דִּין הוּא שֶׁנַּעֲשָׂה בוֹ קְטַנִּים כִּגְדוֹלִים בַּנֶּהֱרָגִין.

"**סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר, וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ**". לָמָּה נֶאֱמַר? מִמַּשְׁמָע שֶׁנֶּאֱמַר "סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר", הָא לָמַדְנוּ שֶׁבְּשָׂרוֹ אָסוּר בַּאֲכִילָה. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ"? אֶלָּא שׁוֹר שֶׁיּוֹצֵא לִסָּקֵל, וְקִדְּמוּ בְעָלִים וּשְׁחָטוּהוּ, בְּשָׂרוֹ אָסוּר בַּאֲכִילָה. לְכָךְ נֶאֱמַר "לֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ".

אֵין לִי אֶלָּא שֶׁהוּא אָסוּר בַּאֲכִילָה, מְנַיִן שֶׁהוּא אָסוּר בַּהֲנָיָה? אָמַרְתָּ, קַל וָחֹמֶר הוּא: וּמָה, אִם עֶגְלָה עֲרוּפָה, שֶׁהִיא מְכַפֶּרֶת עַל שְׁפִיכוּת דָּמִים, הֲרֵי הִיא אֲסוּרָה בַהֲנָיָה, וְשׁוֹר הַנִּסְקָל, שֶׁהוּא שׁוֹפֵךְ דָּמִים, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי אָסוּר בַּהֲנָיָה! אוֹ חִלּוּף? אִם שׁוֹר הַנִּסְקָל, שֶׁהוּא שׁוֹפֵךְ דָּמִים, הֲרֵי הוּא מֻתָּר בַּהֲנָיָה, וְעֶגְלָה עֲרוּפָה, שֶׁהִיא מְכַפֶּרֶת עַל שְׁפִיכוּת דָּמִים, אֵינוֹ דִּין שֶׁתְּהֵי מֻתֶּרֶת בַּהֲנָיָה? תַּלְמוּד לוֹמַר (דברים כא,ד) "וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֶגְלָה בַּנָּחַל." דַּנְתִּי וְחִלַּפְתִּי, בָּטַל הַחִלּוּף וְזָכִיתִי לְדוּן בַּתְּחִלָּה: מָה אִם עֶגְלָה עֲרוּפָה, שֶׁהִיא מְכַפֶּרֶת עַל שְׁפִיכוּת דָּמִים, הֲרֵי הִיא אֲסוּרָה בַהֲנָיָה, וְשׁוֹר הַנִּסְקָל, שֶׁהוּא שׁוֹפֵךְ דָּמִים, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי אָסוּר בַּהֲנָיָה.

רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ! מָה עֶגְלָה עֲרוּפָה, שֶׁאֵינָהּ לֹא מְטַמְּא אֶת הָאֹרֶץ, וְלֹא מְסַלֶּקֶת אֶת הַשְּׁכִינָה, הֲרֵי הִיא אֲסוּרָה בַהֲנָיָה, וְשׁוֹר הַנִּסְקָל, שֶׁהוּא מְטַמֵּא אֶת הָאָרֶץ, וּמְסַלֵּק אֶת הַשְּׁכִינָה, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי אָסוּר בַּהֲנָיָה.

רַבִּי אוֹמֵר: וּמָה, אִם פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים, שֶׁהֵן בָּאִין לְכַפָּרָה לָעוֹלָם, לְפִיכָךְ אֲסוּרִין בַּהֲנָיָה, שׁוֹר הַנִּסְקָל, שֶׁאֵינוֹ בָא לְכַפָּרָה לָעוֹלָם, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי אָסוּר בַּהֲנָיָה. אֵין לִי אֶלָּא בְשָׂרוֹ, עוֹרוֹ מְנַיִן? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אָמַרְתָּ קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם חַטָּאת, שֶׁבְּשָׂרָהּ מֻתָּר בִּשְׁחִיטָתָהּ, עוֹרָהּ אָסוּר בְּמִיתָתָהּ, שׁוֹר הַנִּסְקָל, שֶׁבְּשָׂרוֹ אָסוּר בִּשְׁחִיטָתוֹ, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי עוֹרוֹ אָסוּר בְּמִיתָתוֹ! הֲרֵי נְבֵלָה תּוֹכִיחַ: אַף עַל פִּי שֶׁבְּשָׂרָהּ אָסוּר בִּשְׁחִיטָתָהּ, עוֹרָהּ מֻתָּר בְּמִיתָתָהּ; הִיא תּוֹכִיחַ עַל שׁוֹר הַנִּסְקָל, אַף עַל פִּי שֶׁבְּשָׂרוֹ אָסוּר בִּשְׁחִיטָתוֹ, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי עוֹרוֹ מֻתָּר בְּמִיתָתוֹ.

אָמַר אֶחָד מִתַּלְמִידֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּנְּבֵלָה, שֶׁהִיא מֻתֶּרֶת בַּהֲנָיָה, לְפִיכָךְ עוֹרָהּ מֻתָּר בְּמִיתָתָהּ, תֹּאמַר בַּשּׁוֹר הַנִּסְקָל, שֶׁהוּא אָסוּר בַּהֲנָיָה, לְפִיכָךְ יְהֵי עוֹרוֹ אָסוּר בַּהֲנָיָה.

"**סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ**". "**אֶת**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְהָבִיא דָּמוֹ וְחֶלְבּוֹ וְעוֹרוֹ. "**וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי**." רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: נָקִי מִידֵי שָׁמַיִם. שֶׁהָיָה בַדִּין, הוֹאִיל וּמוּעָד בְּסְקִילָה וְתָם בְּסְקִילָה, אִם לְמַדְתָּ עַל מוּעָד, אַף עַל פִּי שֶׁיְּצָאוּ בְעָלָיו מִידֵי בֵּית דִּין שֶׁלְּבָשָׂר

וָדָם, לֹא יָצְאוּ בְעָלָיו מִידֵי בֵית דִּין שֶׁלַּשָּׁמַיִם, הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי"? נָקִי מִידֵי שָׁמַיִם.

שִׁמְעוֹן בֶּן עַזַּי אוֹמֵר: "**וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי**", נָקִי מֵחֲצִי נֶזֶק. שֶׁהָיָה בַדִּין, הוֹאִיל וְשׁוֹר שֶׁהֵמִית אֶת הַשּׁוֹר, בְּתַשְׁלוּמִין, וְשׁוֹר שֶׁהֵמִית אֶת הָאָדָם, בְּתַשְׁלוּמִין, מַה לְהַלָּן, מוּעָד מְשַׁלֵּם נֶזֶק שָׁלֵם וְתָם מְשַׁלֵּם חֲצִי נֶזֶק, אַף כָּן מוּעָד מְשַׁלֵּם נֶזֶק שָׁלֵם וְתָם מְשַׁלֵּם חֲצִי נֶזֶק! הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי**"? נָקִי מֵחֲצִי נֶזֶק.

רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: (שמות כא,כח) "**וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי**", נָקִי מִדְּמֵי עֶבֶד. שֶׁהָיָה בַדִּין, הוֹאִיל וּמוּעָד בְּסִקִילָה וְתָם בְּסִקִילָה, אִם לְמַדְתָּ עַל מוּעָד שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם דְּמֵי הָעֶבֶד, יָכֹל אַף בַּתָּם יְשַׁלֵּם דְּמֵי הָעֶבֶד? הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי**"? נָקִי מִדְּמֵי עֶבֶד.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: "**וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי**", נָקִי מִדְּמֵי וְלָדוֹת. שֶׁהָיָה בַדִּין, הוֹאִיל וְחַיֵּב בָּאָדָם וְחַיֵּב בַּשּׁוֹר, אִם לָמַדְתָּ עַל אָדָם שֶׁהָיָה מִתְכַּוֵּן לַחֲבֵרוֹ, וְהִכָּה אֶת הָאִשָּׁה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ, יְשַׁלֵּם דְּמֵי וְלָדוֹת, אַף הַשּׁוֹר שֶׁהָיָה מִתְכַּוֵּן לַחֲבֵרוֹ, וְהִכָּה אִשָּׁה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ, יְשַׁלֵּם דְּמֵי וְלָדוֹת! הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי**"? נָקִי מִדְּמֵי וְלָדוֹת.

(שמות כא,כט) ["**וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם, וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ, וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה, הַשּׁוֹר יִסָּקֵל, וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת.**"] "**וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא**". בָּא הַכָּתוּב לַחְלֹק בֵּין שׁוֹר תָּם לְמוּעָד. חֲמִשָּׁה דְבָרִים בֵּין שׁוֹר תָּם לְמוּעָד: מוּעָד צָרִיךְ עֵדִים, וְתָם אֵינוֹ צָרִיךְ עֵדִים; מוּעָד מְשַׁלֵּם אֶת הַכֹּפֶר, וְתָם פָּטוּר מִן הַכֹּפֶר; מוּעָד נוֹתֵן שְׁלֹשִׁים סֶלַע, וְתָם אֵינוֹ נוֹתֵן שְׁלֹשִׁים סֶלַע; מוּעָד מְשַׁלֵּם נֶזֶק שָׁלֵם, וְתָם מְשַׁלֵּם חֲצִי נֶזֶק; מוּעָד מְשַׁלֵּם מִן הָעֲלִיָּה, וְתָם מְשַׁלֵּם מִגּוּפוֹ.

"**מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם**", יוֹם וְאֶמֶשׁ וְשֶׁלְפָנָיו. אֵיזֶהוּ שׁוֹר תָּם, וְאֵיזֶהוּ שׁוֹר מוּעָד? מוּעָד, שֶׁהֵעִידוּ בּוֹ שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים, וְתָם, כְּדֵי שֶׁיְּהֵי הַתִּינוֹק מְמַשְׁמֵשׁ בְּקַרְנָיו. דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מוּעָד, שֶׁהֵעִידוּ בּוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים, וְתָם, שֶׁיַּחְזֹר בּוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים זֶה אַחַר זֶה. רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: אֲפִלּוּ הֵעִידוּ בּוֹ שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים בְּיוֹם אֶחָד, הֲרֵי זֶה חַיָּב. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם**"? אֶלָּא אִם כֵּן חָזַר בּוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים זֶה אַחַר זֶה, אֵינוֹ נִדּוֹן אֶלָּא כְתָם.

"**וְהוּעַד בִּבְעָלָיו**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁהֻתְרוּ בּוֹ. "**וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ**", לְהָבִיא שׁוֹמֵר חִנָּם. "**וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ**", כָּרָאוּי לוֹ. מִכָּן אָמְרוּ: שְׁמָרוֹ כָרָאוּי, פָּטוּר, שֶׁלֹּא כָרָאוּי, חַיָּב. קְשָׁרוֹ בְּמוֹסָרָה וְיָצָא וְהִזִּיק,[530] תָּם פָּטוּר וּמוּעָד חַיָּב, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כא,לו) "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו", לֹא שְׁמָרוֹ זֶה. דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר.

[530]מוֹסָרָה: חבל עבה. חבל הקשור לרסן.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: תָּם חַיָּב, וּמוּעָד פָּטוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כא,לו) "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו", וְשָׁמוּר הוּא זֶה.

רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: אֵין לוֹ שְׁמִירָה אֶלָּא סַכִּין.[531] רַבִּי אֶלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב פּוֹטֵר בָּזֶה וּבָזֶה.

"**וְהֻמְּתָה אִישׁ אוֹ אִשָּׁה**". מַפְנֶה לְהַקִּישׁ וְלָדוּן גְּזֵרָה שָׁוָה. "**הַשּׁוֹר יִסָּקֵל**", לָמָּה נֶאֱמַר? עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: אִם הַתָּם בִּסְקִילָה, מוּעָד לֹא יְהֵי בִסְקִילָה? לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּתָּם, שֶׁאֵינוֹ מְשַׁלֵּם אֶת הַכֹּפֶר, לְפִיכָךְ הוּא בִסְקִילָה, תֹּאמַר בַּמּוּעָד שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם אֶת הַכֹּפֶר, לְפִיכָךְ לֹא יְהֵי בִסְקִילָה! תִּלְמֹד לוֹמַר "**הַשּׁוֹר יִסָּקֵל**".

דָּבָר אַחֵר: הָיָה בַכְּלָל וְיָצָא לִדּוֹן בְּחָדָשׁ, וְהֶחְזִירוֹ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: "**הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת**", הִקִּישׁ מִיתַת הַשּׁוֹר לְמִיתַת בְּעָלִים: מָה מִיתַת בְּעָלִים בְּעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה, אַף מִיתַת הַשּׁוֹר בְּעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה.

"**וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת**", יוּמָת בִּידֵי שָׁמַיִם. אַתָּה אוֹמֵר בִּידֵי שָׁמַיִם, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בִּידֵי אָדָם? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,ל) "אִם כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו, וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ", הֲרֵי נוֹתְנִין פִּדְיוֹן לַמּוּמָתִין בִּידֵי שָׁמַיִם. עֲדַיִן אֲנִי אוֹמֵר, יוּמָת בִּידֵי שָׁמַיִם! אַתָּה אוֹמֵר יוּמָת בִּידֵי שָׁמַיִם, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בִּידֵי אָדָם? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (במדבר לה,לא) "וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ, אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לָמוּת", הֲרֵי אֵין נוֹתְנִין פִּדְיוֹן לַמּוּמָתִין בִּידֵי אָדָם, אֲבָל נוֹתְנִין פִּדְיוֹן לַמּוּמָתִין בִּידֵי שָׁמַיִם.

(שמות כא,ל) "**אִם כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו, וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר יוּשַׁת עָלָיו.**" פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ שֶׁלַּמּוּמָת. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ שֶׁלַּמִּמִּית. וְכֵן מָצִינוּ, שֶׁאֵין נוֹתְנִין פִּדְיוֹן לַמּוּמָתִין בִּידֵי אָדָם בְּכָל מָקוֹם. חַיְבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין, אֵין לָהֶן פִּדְיוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא כז,כט) "כָּל חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן הָאָדָם, לֹא יִפָּדֶה, מוֹת יוּמָת."

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בֹּא וּרְאֵה רַחֲמָיו שֶׁלְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם עַל בָּשָׂר וָדָם! שֶׁאָדָם קוֹנֶה אֶת עַצְמוֹ בְּמָמוֹן מִידֵי שָׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות ל,יב) "כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם, וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיי בִּפְקֹד אֹתָם, וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם." וְאוֹמֵר (מלכים ב יב,ה) "אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ". וְאוֹמֵר (משלי יג,י) "כֹּפֶר נֶפֶשׁ אִישׁ עָשְׁרוֹ". וְאוֹמֵר: *(דניאל ד,כד)[532] "לָהֵן מַלְכָּא מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָךְ, וַחֲטָאָךְ בְּצִדְקָה פְרָק". וְאוֹמֵר: (איוב לג,כג) "אִם יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי אָלֶף, לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ." וְאוֹמֵר (איוב לג,כד) "וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר: פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שָׁחַת, מָצָאתִי כֹפֶר."

[531] סַכִּין: סכין שחיטה. אי-אפשר למנוע מן השור המועד להזיק אלא על ידי המתתו.
[532]* לָהֵן, הַמֶּלֶךְ, שֶׁעֲצָתִי תִהְיֶה יָפֶה עָלֶיךָ, וַחֲטָאֶיךָ בְּצִדְקָה פְּדֵה.

נִמְצֵינוּ לְמֵדִים: קָדָשִׁים, יֵשׁ לָהֶם פִּדְיוֹן, קָדָשִׁים, אֵין לָהֶם פִּדְיוֹן. אֲסוּרִים בַּאֲכִילָה, יֵשׁ לָהֶם פִּדְיוֹן; אֲסוּרִים בַּאֲכִילָה, אֵין לָהֶם פִּדְיוֹן. אֲסוּרִים בַּהֲנָיָה, יֵשׁ לָהֶם פִּדְיוֹן; אֲסוּרִין בַּהֲנָיָה, אֵין לָהֶם פִּדְיוֹן. שָׂדוֹת וּכְרָמִים, יֵשׁ לָהֶם פִּדְיוֹן; שָׂדוֹת וּכְרָמִים, אֵין לָהֶם פִּדְיוֹן. עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת, יֵשׁ לָהֶן פִּדְיוֹן; עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת, אֵין לָהֶם פִּדְיוֹן. חַיָּבֵי מִיתוֹת, יֵשׁ לָהֶן פִּדְיוֹן; חַיָּבֵי מִיתוֹת, אֵין לָהֶן פִּדְיוֹן. אַף לֶעָתִיד לָבֹא, יֵשׁ לָהֶם פִּדְיוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים מט,ח-ט) "אָח לֹא פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ, לֹא יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ. וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם."

חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּתַּן הַקֹּדֶשׁ אֲמוֹת הָעוֹלָם כַּפָּרָה תַּחַת נַפְשׁוֹתֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מג,ג) "נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם, כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ." מִפְּנֵי מָה? (ישעיה מג,ד) "מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי, נִכְבַּדְתָּ, וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ, וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ, וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ."

פרק יא

(שמות כא,לא) "**אוֹ בֵן יִגָּח אוֹ בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ**." לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כא,כט) "וְהֻמַּת אִישׁ אוֹ אִשָּׁה", אֵין לִי אֶלָּא גְּדוֹלִים, קְטַנִּים מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אוֹ בֵן יִגַּח אוֹ בַת יִגַּח**". אֵין לִי אֶלָּא בֶּן גָּמוּר אוֹ בַּת גְּמוּרָה, טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אוֹ בֵן יִגַּח אוֹ בַת יִגַּח**". אֵין לִי אֶלָּא בְּנוֹ וּבִתּוֹ שֶׁלְּאַחֵר, בְּנוֹ וּבִתּוֹ שֶׁלְּעַצְמוֹ מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כא,ט) "כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה לָהּ." אֵין לִי אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, גֵּרִים מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ**."

(שמות כא,לב) "**אִם עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה, כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל**." אַף עֶבֶד וְאָמָה הָיוּ בַכְּלָל, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כא,כט) "וְהֻמַּת אִישׁ אוֹ אִשָּׁה". וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיאוֹ מִכְּלָלוֹ, לְהָקֵל עָלָיו וּלְהַחְמִיר עָלָיו: לְהָקֵל עָלָיו, שֶׁאִם הָיָה יָפֶה מֵאָה מָנֶה, נוֹתֵן לוֹ שְׁלֹשִׁים סֶלַע; לְהַחְמִיר עָלָיו, שֶׁאִם אֵינוֹ יָפֶה אֶלָּא דִּינָר זָהָב, נוֹתֵן לוֹ שְׁלֹשִׁים סֶלַע.

"**אִם עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר, אוֹ אָמָה**". לְחַיֵּב עַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְעַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

דָּבָר אַחֵר: "**אִם עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר, אוֹ אָמָה**", בַּכְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בָּעִבְרִי? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "**כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו**", הֲרֵי בַּכְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

"**כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו**", אֶחָד אִישׁ וְאֶחָד אִשָּׁה.

דָּבָר אַחֵר: "**וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל**", לָמָּה נֶאֱמַר? הָיָה בַכְּלָל וְיָצָא לִדּוֹן בְּחִדּוּשׁ,[533] וְהֶחְזִירוֹ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ.

"**וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל**", לָמָּה נֶאֱמַר? עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: הוֹאִיל וְהוּא בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אָמָתוֹ, וְאַחַר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אָמָתוֹ, וְשׁוֹרוֹ בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אָמָתוֹ, וְשׁוֹר

[533] הָיָה בַכְּלָל וְיָצָא לִדּוֹן בְּחִדּוּשׁ: זה אחד מן הכללים שבהם נדרשת התורה, כמו שנאמר בספרא בברייתא דרבי ישמעאל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש ואי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש.

אַחֵר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ, אִם לָמַדְתָּ שֶׁחָלַק בֵּינוֹ לְבֵין אַחֵר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ, נַחְלֹק בֵּין שׁוֹרוֹ לְשׁוֹר אַחֵר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל**." מַגִּיד הַכָּתוּב, אַף עַל פִּי שֶׁחָלַק בֵּינוֹ לְבֵין אַחֵר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ, לֹא נַחְלֹק בֵּין שׁוֹרוֹ לְשׁוֹר אַחֵר בְּמִיתָה עַל עַבְדּוֹ וְעַל אֲמָתוֹ.

(שמות כא,לג) ["**וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר, אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר, וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל שָׁמָּה שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר.**"] "**וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר**". לָמָּה נֶאֱמַר? עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: הוֹאִיל וְהַשּׁוֹר מָמוֹנוֹ, וְהַבּוֹר מָמוֹנוֹ, אִם לָמַדְתָּ עַל שֶׁהוּא חַיָּב עַל יְדֵי שׁוֹרוֹ, לֹא יְהֵי חַיָּב עַל יְדֵי בוֹרוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר**". הָא לְפִי שֶׁלֹּא זָכִיתִי מִן הַדִּין, צָרִיךְ הַכָּתוּב לַהֲבִיאוֹ.

דָּבָר אַחֵר: "**וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר, אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר, וְלֹא יְכַסֶּנּוּ, וְנָפַל שָׁמָּה שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר.**" לְחַיֵּב עַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְעַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

דָּבָר אַחֵר: "**וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר**", אֵין לִי אֶלָּא פּוֹתֵחַ, כּוֹרֶה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר**". עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: אִם הַפּוֹתֵחַ חַיָּב, הַכּוֹרֶה לֹא יְהֵי חַיָּב? הָא אִם אָמַרְתָּ כֵּן, עָנַשְׁתָּ מִן הַדִּין! לָכֵךְ נֶאֱמַר "**אוֹ כִּי יִכְרֶה**", לְלַמֶּדְךָ שֶׁאֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין.

דָּבָר אַחֵר: "**וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר**", הִקִּישׁ פּוֹתֵחַ לַכּוֹרֶה וְכוֹרֶה לַפּוֹתֵחַ: מַה פּוֹתֵחַ בְּרְשׁוּת פָּטוּר, אַף כּוֹרֶה בִּרְשׁוּת פָּטוּר; וּמַה כּוֹרֶה כַּשְׁעוּר, אַף פּוֹתֵחַ כַּשְׁעוּר.

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: לֹא הֲרֵי פּוֹתֵחַ כַּהֲרֵי כוֹרֶה, וְלֹא כוֹרֶה כַּהֲרֵי פּוֹתֵחַ; הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן, שֶׁהוּא חַיָּב בְּשָׁמְרוֹ חַיָּב בִּנְזָקוֹ, אַף כָּל שֶׁהוּא חַיָּב בְּשָׁמְרוֹ חַיָּב בִּנְזָקוֹ. אֵין לִי אֶלָּא פּוֹתֵחַ וְכוֹרֶה; סִידּוֹ וְכִירּוֹ[535] וְצִירּוֹ וְעָשָׂה בּוֹ,[534] מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְלֹא יְכַסֶּנּוּ**", הָא לֹא פְתִיחָה וְלֹא כְרִיָּה גָּרְמָה, אֶלָּא כְּסוּי גּוֹרֵם.

"**וְלֹא יְכַסֶּנּוּ**", לְהָבִיא שׁוֹמֵר חִנָּם.

"**וְלֹא יְכַסֶּנּוּ**", כָּרָאוּי לוֹ. מִכָּן אָמְרוּ: כִּסָּהוּ כָרָאוּי, פָּטוּר; שֶׁלֹּא כָרָאוּי, חַיָּב. כִּסָּהוּ, וְגִלָּהוּ אַחֵר, הַמְגַלֶּה חַיָּב. הַשּׁוֹתְפִין שֶׁכִּסּוּ אֶת הַבּוֹר, אִם גִּלָּהוּ אֶחָד מֵהֶם, הַמְגַלֶּה חַיָּב. נִתְגַּלָּה וְיָדַע בּוֹ אֶחָד, זֶה שֶׁיָּדַע בּוֹ חַיָּב, וְזֶה שֶׁלֹּא יָדַע בּוֹ פָּטוּר.

"**וְנָפַל שָׁמָּה שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר.**" "**שׁוֹר**", וְלֹא שׁוֹר וְכֵלָיו, "**חֲמוֹר**", וְלֹא חֲמוֹר וְכֵלָיו. שֶׁהָיָה בַדִּין: וּמָה, אִם בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא חַיָּב עַל הַבְּהֵמָה, חַיָּב עַל הַכֵּלִים, וְכָן שֶׁחַיָּב עַל הַבְּהֵמָה, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי חַיָּב עַל הַכֵּלִים? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְנָפַל שָׁמָּה שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר.**" "**שׁוֹר**" וְלֹא כֵלָיו, "**חֲמוֹר**" וְלֹא כֵלָיו.

"**וְנָפַל שָׁמָּה**", בְּדֶרֶךְ הִלּוּכוֹ. מִכָּן אָמְרוּ: נָפַל לְפָנָיו מִקּוֹל הַכְּרִיָּה, חַיָּב; לְאַחֲרָיו מִקּוֹל הַכְּרִיָּה, פָּטוּר. אֲבָל בַּבּוֹר, בֵּין לְפָנָיו וּבֵין לְאַחֲרָיו, חַיָּב.

[534] סִידּוֹ וְכִירּוֹ וְצִירּוֹ וְעָשָׂה בּוֹ: עשה בו עבודות שונות שאינן פתיחה או כריה.
[535] סִידּוֹ וְכִירּוֹ: טח אותו בסיד וגלף בטיח צורות בולטות.

(שמות כא,לד) ["**בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם, כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו, וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ.**"] "**בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם**", מִכָּל מָקוֹם.

"**כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו**". אֵין לִי אֶלָּא כֶּסֶף, בְּהֵמָה מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "**וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (שמות כא,לו) "וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ." מַה לְּהַלָּן בְּהֵמָה, אַף כָּן בְּהֵמָה; מָה כָּן כֶּסֶף, אַף לְהַלָּן כֶּסֶף.

"**וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ**", לַנִּזָּק. אַתָּה אוֹמֵר לַנִּזָּק, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לַמַּזִּיק? אָמַרְתָּ, אִלּוּ כֵּן הָיָה, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ**"? לַנִּזָּק! אֶלָּא מַגִּיד שֶׁשְּׁמִין דְּמֵי נִבְלָתוֹ, וּמְנַכֶּה לוֹ דְּמֵי נִזָּקוֹ.

פרק יב

(שמות כא,לה) ["**וְכִי יִגֹּף שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת, וּמָכְרוּ אֶת הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כַּסְפּוֹ, וְגַם אֶת הַמֵּת יָחֳצוּן.**"] "**וְכִי יִגֹּף**". בִּכְלַל נְגִיפָה נְגִיחָה, דְּחִיָּה, רְבִיצָה, בְּעִיטָה.[536] דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה. אַבָּא חָנִין אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: בִּכְלַל נְגִיפָה נְגִיחָה, דְּחִיָּה, רְבִיצָה, וּבְעִיטָה; וּנְשִׁיכָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כא,לו) "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו". וַהֲרֵי דְבָרִים קַל וָחֹמֶר: אִם כְּשֶׁשָּׁמְרוֹ וְיָצָא וְהִזִּיק, חַיָּב, קַל וָחֹמֶר עַד שֶׁלֹּא יִשְׁמְרֶנּוּ. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ"? אֶלָּא שֶׁהוֹסִיף הַכָּתוּב עוֹד שְׁמִירָה אַחֶרֶת, וְאֵי זוֹ זוֹ? זוֹ נְשִׁיכָה.

"**שׁוֹר אִישׁ**", לְהוֹצִיא שׁוֹר שֶׁלַּקָּטָן. "**שׁוֹר אִישׁ**", לְהָבִיא שׁוֹר שֶׁלַּאֲחֵרִים. "**רֵעֵהוּ**", לְהוֹצִיא שׁוֹר שֶׁלַּנָּכְרִי, שׁוֹר כּוּתִי, שׁוֹר גֵּר.

"**וְכִי יִגֹּף שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת, וּמָכְרוּ אֶת הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כַּסְפּוֹ, וְגַם אֶת הַמֵּת יָחֳצוּן.**" יָכוֹל בְּשׁוִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּשׁוִים וּבְשֶׁאֵינָן שׁוִים? אָמַרְתָּ, מַה דֶּרֶךְ הַמַּזִּיקִין, נִשְׁכָּרִין אוֹ מַפְסִידִין? מַפְסִידִין; אַף הַנִּזָּקִין, נוֹטְלִין נִזָּקָן אוֹ יָתֵר עַל נִזָּקָן? נִזָּקָן וְלֹא יוֹתֵר עַל נִזָּקָן.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: נֶאֱמְרָה חֲצִיָּה בַּחַי וְנֶאֱמְרָה חֲצִיָּה בַּמֵּת. הָא בְּשָׁוִין הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

"**וְגַם אֶת הַמֵּת יָחֳצוּן.**" מִכָּן אָמְרוּ: שׁוֹר שָׁוֶה מָנֶה שֶׁנִּגַּח שׁוֹר שָׁוֶה מָנֶה, שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם שֶׁנִּגַּח שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם, נוֹטֵל חֶצְיוֹ; שׁוֹר שָׁוֶה מָנֶה שֶׁנִּגַּח שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם, נוֹטֵל כֻּלּוֹ; שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם שֶׁנִּגַּח שׁוֹר שָׁוֶה מָנֶה, נוֹטֵל רְבִיעִי.

שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם שֶׁנִּגַּח שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם, אָמַר רַבִּי מֵאִיר: עַל זֶה נֶאֱמַר: "**וּמָכְרוּ אֶת הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כַּסְפּוֹ**". אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָה: קְרָא אֶת כָּל הַמִּקְרָא הַזֶּה "**וְגַם אֶת הַמֵּת יָחֳצוּן**", וְאֵי זֶה זֶה? זֶה שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם שֶׁנִּגַּח שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם, וְהַנִּבְלָה מָנֶה. מוֹכְרִין אֶת הַחַי, וְאֶת הַמֵּת חוֹלְקִין בְּשָׁוֶה, וּבַעַל הַנִּבְלָה מְטַפֵּל בִּנְבֵלָתוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר "**וְגַם אֶת הַמֵּת יָחֳצוּן**".

[536] דְּחִיָּה: דחיפה.

(שמות כא,לו) "**אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם, וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו, שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר, וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ.**" בָּא הַכָּתוּב לַחְלֹק בֵּין שׁוֹר תָּם לְמוּעָד. חֶמְשָׁה דְבָרִים בֵּין שׁוֹר תָּם לְמוּעָד: מוּעָד צָרִיךְ עֵדִים, וְתָם אֵין צָרִיךְ עֵדִים. מוּעָד מְשַׁלֵּם אֶת הַכֹּפֶר, וְתָם פָּטוּר מִן הַכֹּפֶר. מוּעָד נוֹתֵן שְׁלֹשִׁים סֶלַע, וְתָם אֵינוֹ נוֹתֵן שְׁלֹשִׁים סֶלַע. מוּעָד מְשַׁלֵּם נֶזֶק שָׁלֵם, וְתָם מְשַׁלֵּם חֲצִי נֶזֶק. מוּעָד מְשַׁלֵּם מִן הָעֲלִיָּה, וְתָם מִגּוּפוֹ.

"**מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם**". יוֹם וְאֶמֶשׁ וְשִׁלְפָנָיו.

אֵיזֶהוּ שׁוֹר תָּם וְאֵי זֶה הוּא שׁוֹר מוּעָד? מוּעָד, שֶׁהֵעִידוּ בּוֹ שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים, וְתָם, כְּדֵי שֶׁיְּהֵי הַתִּינוֹק מְמַשְׁמֵשׁ בְּקַרְנָיו. דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: מוּעָד, שֶׁהֵעִידוּ בּוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים, וְתָם, שֶׁיְּחֻזַּר בּוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים זֶה אַחַר זֶה. רַבִּי יוֹסֵה אוֹמֵר: אֲפִלּוּ הֵעִידוּ בּוֹ שְׁלֹשָׁה פְּעָמִים בְּיוֹם אֶחָד, הֲרֵי זֶה חַיָּב. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם**"? אֶלָּא אִם כֵּן חָזַר בּוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים זֶה אַחַר זֶה, אֵינוֹ נִדּוֹן אֶלָּא כְתָם.

"**וְהוּעַד**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיְּהֵתְרוּ בּוֹ. "**וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ**", לְהָבִיא שׁוֹמֵר חִנָּם. "**וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ**", כָּרָאוּי לוֹ. מִכָּן אָמְרוּ: שְׁמָרוֹ כָרָאוּי, פָּטוּר, שֶׁלֹּא כָרָאוּי, חַיָּב. קִשְׁרוֹ בְמוֹסֵרָה, וְיָצָא וְהִזִּיק, תָּם פָּטוּר, וּמוּעָד חַיָּב, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו**", לֹא שְׁמָרוֹ זֶה. דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר.

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: תָּם חַיָּב, וּמוּעָד פָּטוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כא,לו) "**וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו**", וְשָׁמוּר הוּא זֶה.

רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: אֵין לוֹ שְׁמִירָה אֶלָּא סַכִּין.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב פּוֹטֵר בָּזֶה וּבָזֶה.

"**שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר**". אֵין לִי אֶלָּא בְּהֵמָה, כֶּסֶף מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "**וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ" מַה כָּן בְּהֵמָה, אַף לְהַלָּן בְּהֵמָה, מַה לְהַלָּן כֶּסֶף, אַף כָּן כֶּסֶף.

"**וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ**", לַנָּזָק. אַתָּה אוֹמֵר לַנָּזָק, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לַמַּזִּיק? אָמַרְתָּ, אִלּוּ כֵּן הָיָה, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ**"? לַנָּזָק! אֶלָּא מַגִּיד שֶׁשָּׁמִין דְּמֵי נִבְלָתוֹ, וּמְנַכֶּה לוֹ דְּמֵי נִזְקוֹ.

(שמות כא,לז) "**כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׂה, וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ, חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר, וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה.**" אַף הַטּוֹבֵחַ וְהַמּוֹכֵר הָיוּ בַכְּלָל, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כב,ו) "אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב, יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם." וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיאוֹ מִכְּלָלוֹ, לְהַחְמִיר עָלָיו לְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה. לְכָךְ נֶאֱמְרָה הַפָּרָשָׁה.

"**שׁוֹר אוֹ שֶׂה**", לְחַיֵּב עַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְעַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

"**וּטְבָחוֹ**". אֵין לִי אֶלָּא טוֹבֵחַ, מוֹכֵר מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אוֹ מְכָרוֹ**". עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: אִם הַטּוֹבֵחַ חַיָּב, מוֹכֵר לֹא יְהֵי חַיָּב? אִם אָמַרְתָּ כֵּן, עָנַשְׁתָּ מִן הַדִּין! לְכָךְ נֶאֱמַר "**אוֹ מְכָרוֹ**", לְלַמֶּדְךָ שֶׁאֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין.

דָּבָר אַחֵר: הִקִּישׁ טוֹבֵחַ לַמּוֹכֵר, וּמוֹכֵר לַטּוֹבֵחַ: מַה מְּכִירָה חוּץ לִרְשׁוּתוֹ, אַף טְבִיחָה חוּץ לִרְשׁוּתוֹ. מַה מְּכִירָה מֻתֶּרֶת בַּאֲכִילָה, אַף טְבִיחָה מֻתֶּרֶת בַּאֲכִילָה. מַה מְּכִירָה מֻתֶּרֶת בַּהֲנָיָה, אַף טְבִיחָה מֻתֶּרֶת בַּהֲנָיָה. מַה טְּבִיחָה, שֶׁאֵינָהּ יְכוֹלָה לַחְזוֹר, אַף מְכִירָה, שֶׁאֵינָהּ יְכוֹלָה לַחְזוֹר. מַה טְּבִיחָה, כֻּלָּהּ, אַף מְכִירָה, כֻּלָּהּ.

"**כִּי יִגְנֹב אִישׁ**". אַף מֻקְדָּשִׁין הָיוּ בַכְּלָל, שֶׁאִם גּוֹנְבָן וּשׁוֹחֲטָן בַּחוּץ, מְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה. וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיאָן מִכְּלָלָן, לְהַחְמִיר עֲלֵיהֶן לְזוֹקְקָן לְהִכָּרֵת,[537] שֶׁהָיוּ חַיָּבִין בְּתַשְׁלוּמִין. וְהַדִּין נוֹתֵן: אִם חַיָּבִין עַל הִכָּרֵת הֶחָמוּר, לֹא יְהִיוּ חַיָּבִין בְּתַשְׁלוּמִין הַקַּלִּין? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא יז,ב) "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יי", מִכְּלָל הִכָּרֵת יָצְאוּ, וְלֹא יָצְאוּ מִכְּלַל תַּשְׁלוּמִין.

"**חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם**", אַרְבָּעָה וְהוּא. "**וְאַרְבַּע צֹאן**", שְׁלֹשָׁה וְהוּא.

אָמַר רַבִּי מֵאִיר: בֹּא וּרְאֵה, כַּמָּה חֲבִיבָה מְלָאכָה לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם! שׁוֹר, לְפִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְלָאכָה, יְשַׁלֵּם חֲמִשָּׁה; וְשֶׂה, אֵין לוֹ מְלָאכָה, יְשַׁלֵּם אַרְבָּעָה!

רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּי אוֹמֵר: חָס הַמָּקוֹם עַל כְּבוֹדָן שֶׁלַּבְּרִיוֹת: שׁוֹר, לְפִי שֶׁהוֹלֵךְ בְּרַגְלָיו, יְשַׁלֵּם חֲמִשָּׁה; שֶׂה, לְפִי שֶׁטָּעָנוּ, יְשַׁלֵּם אַרְבָּעָה.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: "**תַּחַת הַשּׁוֹר**... **תַּחַת הַשֶּׂה**", לְהוֹצִיא אֶת הַחַיָּה. שֶׁהָיָה בַדִּין, הוֹאִיל וּבְהֵמָה בְּתַשְׁלוּמִין, וְחַיָּה בְּתַשְׁלוּמִין, אִם לָמַדְתָּ עַל בְּהֵמָה, שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה, אַף הַחַיָּה יְשַׁלֵּם אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה! לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּבְּהֵמָה, שֶׁהִיא קְרֵבָה עַל גַּבֵּי מִזְבֵּחַ, לְפִיכָךְ מְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה, תֹּאמַר בַּחַיָּה, שֶׁאֵינָהּ קְרֵבָה עַל גַּבֵּי מִזְבֵּחַ, לְפִיכָךְ לֹא יְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה.

וַהֲרֵי בַּעֲלַת מוּם תּוֹכִיחַ, שֶׁאֵינָהּ קְרֵבָה עַל גַּבֵּי מִזְבֵּחַ, וּמְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה! הֵיא תּוֹכִיחַ עַל הַחַיָּה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָהּ קְרֵבָה עַל גַּבֵּי מִזְבֵּחַ, יְשַׁלֵּם אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה! לֹא! אִם אָמַרְתָּ בְּבַעֲלַת מוּם, שֶׁמִּינָהּ קָרֵב עַל גַּבֵּי מִזְבֵּחַ, תֹּאמַר בַּחַיָּה, שֶׁאֵין מִינָהּ קָרֵב עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, לְפִיכָךְ לֹא יְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה. הָא מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**תַּחַת הַשּׁוֹר**...**תַּחַת הַשֶּׂה**"? לְהוֹצִיא אֶת הַחַיָּה.

[537] לְזוֹקְקָן לְהִכָּרֵת: לחייב אותם כרת.

פרק יג

(שמות כב,א) "**אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב, וְהֻכָּה וָמֵת, אֵין לוֹ דָּמִים**." וּמַה זֶּה? סָפֵק שֶׁהוּא בָּא לִגְנֹב, סָפֵק שֶׁהוּא בָּא לַהֲרֹג. אַתָּה אוֹמֵר סָפֵק שֶׁהוּא בָּא לִגְנֹב סָפֵק שֶׁבָּא לַהֲרֹג, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא סָפֵק שֶׁהוּא בָּא לִגְנֹב סָפֵק שֶׁאֵינוֹ בָּא לִגְנֹב? אָמַרְתָּ, אִם כְּשֶׁיִּגְנֹב וַדַּי וַהֲרָגוֹ, הֲרֵי זֶה חַיָּב, קַל וָחֹמֶר זֶה, סָפֵק שֶׁהוּא בָּא לִגְנֹב, סָפֵק שֶׁהוּא בָּא לַהֲרֹג.

מִכָּן אַתְּ דָּן עַל פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ: שֶׁשְּׁפִיכוּת דָּמִים, מְטַמְּא אֶת הָאָרֶץ וּמְסַלֶּקֶת אֶת הַשְּׁכִינָה, הֵיא דּוֹחָה אֶת הַסָּפֵק, קַל וָחֹמֶר לְפִקּוּחַ נֶפֶשׁ שֶׁיִּדְחֶה אֶת הַסָּפֵק! הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן, סָפֵק שֶׁהוּא בָּא לִגְנֹב, סָפֵק שֶׁהוּא בָּא לַהֲרֹג.

(שמות כב,ב) ["**אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו, דָּמִים לוֹ, שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם, אִם אֵין לוֹ, וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ**."] "**אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: וְכִי עָלָיו הַחַמָּה זוֹרַחַת, וַהֲלֹא עַל כָּל הָעוֹלָם הִיא זוֹרַחַת? אֶלָּא, מַה שֶּׁמֶשׁ שָׁלוֹם בָּעוֹלָם, אַף זֶה, אִם יָדוּעַ הוּא שֶׁבְּשָׁלוֹם הֵימֶנּוּ וַהֲרָגוֹ, הֲרֵי זֶה חַיָּב.

כֵּיוֹצֵא בוֹ: (דברים כב,יז) "וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר." מְחַוְּרִין אֶת הַדְּבָרִין כַּשִּׂמְלָה.

כֵּיוֹצֵא בוֹ: (שמות כא,יט) "עַל מִשְׁעַנְתּוֹ", עַל בֶּרְיוֹ. אַף כָּן, אַתָּה אוֹמֵר: "**אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו, דָּמִים לוֹ**".

"**אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: אַתָּה אוֹמֵר לְכָךְ בָּא, אוֹ לֹא בָא אֶלָּא לְחַלֵּק בֵּין יוֹם לַלַּיְלָה, לוֹמַר לְךָ, אִם הֲרָגוֹ בַּיּוֹם, חַיָּב, וּבַלַּיְלָה יְהֵי פָּטוּר? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים כב,כו) "וְלַנַּעֲרָ לֹא תַעֲשֶׂה דָבָר".

וְכִי מָה לָמַדְנוּ לְרוֹצֵחַ מֵעַתָּה? אֶלָּא, הֲרֵי זֶה בָּא לְלַמֵּד וְנִמְצָא לָמֵד: מַה לְּהַלָּן לֹא חָלַק בֵּין יוֹם לַלַּיְלָה, אַף כָּן, לֹא נַחְלֹק בּוֹ בֵּין יוֹם לַלַּיְלָה; מָה כָּן, אִם קָדַם וַהֲרָגוֹ, פָּטוּר, אַף לְהַלָּן, אִם קְדָמַתּוּ וַהֲרָגַתּוּ, פְּטוּרָה. מַה לְּהַלָּן, הָיוּ לָהּ מוֹשִׁיעִין הֵימֶנּוּ וַהֲרָגַתּוּ, חַיָּבֶת, אַף כָּן, הָיוּ לוֹ מוֹשִׁיעִין הֵימֶנּוּ וַהֲרָגוֹ, חַיָּב.

"**דָּמִים לוֹ, שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם**". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: הֲרֵי שֶׁהָיוּ לְפָנָיו כַּדֵּי יַיִן וְכַדֵּי שֶׁמֶן, וּשְׁבָרָן כְּשֶׁהוּא חוֹתֵר, כָּל זְמַן שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁבְּשָׁלוֹם הֵימֶנּוּ וַהֲרָגוֹ, הֲרֵי זֶה חַיָּב. לְכָךְ נֶאֱמַר "**דָּמִים לוֹ, שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם**".

"**אִם אֵין לוֹ, וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ**." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, לְעוֹלָם! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כא,ב) "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם." מַגִּיד שֶׁהוּא עוֹבֵד שֵׁשׁ וְיוֹצֵא בַּשְּׁבִיעִית.

"**וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ**", לֹא פָּחוּת וְלֹא יוֹתֵר. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אִם גָּנַב פָּחוּת מִמַּה שֶּׁשָּׁוֶה, אֵינוֹ נִמְכָּר; יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁוֶה, הָרְשׁוּת בְּיַד בַּעַל הַגְּנֵבָה: אִם רָצָה לִמְכֹּר, יִמְכֹּר, וְאִם לָאו, כּוֹתֵב לוֹ שְׁטָר.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: גָּנַב פָּחוּת מִמַּה שֶּׁשָּׁוֶה, אֵינוֹ נִמְכָּר; יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁוֶה, דַּיּוֹ לְהִשְׁתַּכֵּר מַחְצָה וּלְהַפְסִיד מַחְצָה.

(שמות כב,ג) ["**אִם הַמָּצֹא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה, מִשּׁוֹר עַד חֲמוֹר עַד שֶׂה חַיִּים, שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם.**"] "**אִם הַמָּצֹא תִמָּצֵא**", אֵין מְצִיאָה אֶלָּא בְעֵדִים. "בְיָדוֹ", אֵין "בְּיָדוֹ" אֶלָּא בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא רְשׁוּתוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֶכֶר לַדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר: (במדבר כא,כו) "וַיִּקַּח אֶת כָּל אַרְצוֹ מִיָּדוֹ". וְאוֹמֵר: (בראשית כד,י) "וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו, וַיֵּלֶךְ וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ", הָא אֵין יָדוֹ בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא רְשׁוּתוֹ.

"**מִשּׁוֹר עַד חֲמוֹר עַד שֶׂה חַיִּים**". רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: שָׁאַיִן תַּלְמוּד (לוֹמַר) "**חַיִּים**", וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**חַיִּים**"? אֶלָּא לְהָבִיא אֶת הַחַיָּה. "**חַיִּים, שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם**", וְלֹא מֵתִים.

"**שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם**." נִמְצָא אַתָּה אוֹמֵר, (ע' מקבילה בתוספתא ב"ק ז,ח-יג) שִׁבְעָה גַּנָּבִין הֵם: הָרִאשׁוֹן שֶׁבָּהֶן, גּוֹנֵב דַּעַת בְּנֵי אָדָם, וְהַמְסָרֵב בַּחֲבֵרוֹ לְאָרְחוֹ, וְאֵין בְּלִבּוֹ לְקָרוֹתוֹ,[538] וְהַמְּרַבֶּה לוֹ בְּתִקְרֹבֶת, וְיוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל, וְהַמְפַתֶּה חֲבִיּוֹתָיו, וְהֵן מְכוּרוֹת, וְהַמְעַוֵּל בַּמִּדּוֹת,[540] וְהַמְשַׁקֵּר בַּמִּשְׁקָלוֹת, וְהַמְעָרֵב אֶת הַגִּירָה בַּתְּלָתָן,[539] וְהַחוֹל בַּפּוּל, וְאֶת הַחֹמֶץ בַּשֶּׁמֶן. מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ: הַשֶּׁמֶן אֵינוֹ מְקַבֵּל נֵכֶל,[541] לְפִיכָךְ מוֹשְׁחִין בּוֹ מְלָכִים.

וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמַּעֲלִין עָלָיו, שֶׁאִם הָיָה יָכֹל לִגְנֹב דַּעַת הָעֶלְיוֹנָה, גּוֹנְבָהּ. וְכֵן מָצִינוּ בְאַבְשָׁלוֹם, שֶׁגָּנַב שָׁלֹשׁ גְּנֵבוֹת, לֵב אָבִיו, וְלֵב בֵּית דִּין, וְלֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב ט,ו) "וַיַּעַשׂ אַבְשָׁלוֹם כַּדָּבָר הַזֶּה לְכָל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָבֹאוּ לַמִּשְׁפָּט אֶל הַמֶּלֶךְ, וַיְגַנֵּב אַבְשָׁלוֹם אֶת לֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל."

וְכִי מִי גָּדוֹל, הַגּוֹנֵב אוֹ הַגְּנוּב? הֱוֵי אוֹמֵר זֶה הַגְּנוּב, שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהוּא נִגְנָב וְהוּא מַחֲרִישׁ. וְכֵן מָצִינוּ בַּאֲבוֹתֵינוּ, בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ לִפְנֵי הַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, בִּקְּשׁוּ לִגְנֹב דַּעַת הָעֶלְיוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כד,ז) "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יי, נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע." כְּבֵיכוֹל נִגְנְבָה בְיָדָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ה,כו) "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם!" וְאִם תֹּאמַר שֶׁאֵין הַכֹּל גָּלוּי וְיָדוּעַ, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר: (תהלים עח,לו-לז) "וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ. וְלִבָּם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ." וְאַף עַל פִּי כֵן: (תהלים עח,לח) "וְהוּא רַחוּם, יְכַפֵּר עָוֹן", וְאוֹמֵר: (משלי כו,כג) "כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל חָרֶשׂ, שִׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֵב רָע."

לְמַעְלָה מֵהֶן, גָּנַב אֲסוּרִין בַּהֲנָיָה, פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם; כְּסוּת וּפֵרוֹת וְכֵלִים, בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף, מְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי כֶפֶל. עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת, שְׁטָרוֹת וְקַרְקָעוֹת, אֵינוֹ מְשַׁלֵּם אֶלָּא קֶרֶן.

[538] מְסָרֵב=מְסָרְהֵב: משדל.
[539] גִּירָה: זרע של חרוב.
[540] הַמְעַוֵּל: העושה עוול, מרמה.
[541] נֵכֶל: מרמה, תחבולה.

פֶּטֶר חֲמוֹר, יְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי כֶפֶל: אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אָסוּר עַכְשָׁו, יֵשׁ לוֹ הֶתֵּר לְאַחַר זְמַן. תַּחַת הַשּׁוֹר יְשַׁלֵּם חֲמִשָּׁה, תַּחַת הַשֶּׂה יְשַׁלֵּם אַרְבָּעָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כא,לז) "כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ, חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר, וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה."

לְמַעְלָה מֵהֶם, גּוֹנֵב נֶפֶשׁ בְּנֵי אָדָם, שֶׁהוּא מְתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי מוֹשְׁלוֹ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְאֶחָד שֶׁהָיָה יוֹצֵא מִבֵּיתוֹ שֶׁלַּחֲבֵרוֹ טָעוּן כֵּלִים. מְצָאוֹ חֲבֵרוֹ וְאָמַר לוֹ: מָה אַתָּה עוֹשֶׂה? אָמַר לוֹ: טֹל חֶלְקְךָ וְאַל תַּגֵּד! לְאַחַר זְמַן, בָּא בַּעַל הַגְּנֵבָה וְאָמַר לוֹ: מַשְׁבִּיעֲךָ אֲנִי עָלֶיךָ, לֹא רָאִיתָ לִפְלוֹנִי יוֹצֵא מִתּוֹךְ בֵּיתִי טָעוּן כֵּלִים? וְאָמַר לוֹ: שְׁבוּעָה שֶׁאֵינִי יוֹדֵעַ מָה אַתָּה מְדַבֵּר! הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, עָלָיו הוּא אוֹמֵר: (משלי כט,כד) "חוֹלֵק עִם גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ, אָלָה יִשְׁמַע וְלֹא יַגִּיד."

אֲבָל הַמְגַנֵּב מֵאַחַר חֲבֵרוֹ, וְהָלַךְ וְשָׁנָה בְּדִבְרֵי תוֹרָה, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא נִקְרָא גַּנָּב, הֲרֵי זֶה זָכֶה לְעַצְמוֹ, וְעָלָיו הוּא אוֹמֵר: (משלי ו,ל) "לֹא יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי יִגְנוֹב, לְמַלֵּא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב."

לְסוֹף נִמְצָא מִתְמַנֶּה עַל הַצִּבּוּר, יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: (משלי ו,לא) "וְנִמְצָא, יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם, אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן." וְאֵין "שִׁבְעָתַיִם" אֶלָּא דִּבְרֵי תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים יב,ז) "אִמְרוֹת יי אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת, כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם."

פרק יד

(שמות כב,ד) ["**כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כָרֶם, וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירָה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר, מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם.**"] "**כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה**", לָמָּה נֶאֱמַר? עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, הָיָה לִי בַדִּין: הוֹאִיל וְהַבּוֹר מָמוֹנוֹ, וְהַהֶבְעֵר מָמוֹנוֹ, אִם לָמַדְתָּ שֶׁהוּא חַיָּב עַל יְדֵי בוֹרוֹ, לֹא יְהֵי חַיָּב עַל יְדֵי הֶבְעֵרוֹ? אִם זָכִיתִי מִן הַדִּין, מַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי יַבְעֶר אִישׁ**"? אֶלָּא בָּא הַכָּתוּב לְלַמְּדְךָ, שֶׁהַשֵּׁן מוּעֶדֶת לְאַכֵּל אֶת הָרָאוּי לָהּ, וְהַבְּהֵמָה מוּעֶדֶת לְשַׁבֵּר בְּדֶרֶךְ הִלּוּכָהּ.

מִכָּן אָמְרוּ: לְעוֹלָם אֵינוֹ חַיָּב, עַד שֶׁיָּצָא הַמַּזִּיק מֵרְשׁוּתוֹ וְהִזִּיק, שֶׁשָּׁמִין נִזְקִין בָּעִדִּית, וְקַל וָחֹמֶר לַהֶקְדֵּשׁ.

"**כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כָרֶם**", לְחַיֵּב עַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְעַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ; "**שָׂדֶה אוֹ כָרֶם**", מַה כֶּרֶם יֵשׁ בּוֹ פֵּרוֹת, אַף שָׂדֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ פֵּרוֹת.

"**וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירָה**". מִכָּן אָמְרוּ: מָסַר צֹאנוֹ לִבְנוֹ, לִשְׁלוּחוֹ וּלְעַבְדּוֹ, פָּטוּר; לְחֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן, חַיָּב.

"**וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר**". רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: הֲרֵי הַמַּגְדִּישׁ בְּתוֹךְ שְׂדֵה חֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא בִרְשׁוּת, וְיָצְאַת בְּהֶמְתּוֹ שֶׁלְּבַעַל הַבַּיִת וְהִזִּיקָה, קוֹרֵא אֲנִי עָלָיו: "**וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירָה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר**", בִּשְׂדֵה אַחֵר הוּא זֶה.

"**מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם**." מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ שֶׁלַּמַּזִּיק. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ שֶׁשְּׁמִין נְזָקִין בָּעִדִּית, קַל וָחוֹמֶר בַּהֶקְדֵּשׁ.

(שמות כב,ה) ["**כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים, וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה, שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה.**"] "**כִּי תֵצֵא אֵשׁ**", לָמָּה נֶאֱמַר? עַד שֶׁלֹּא יֹאמַר, יֵשׁ לִי בַּדִּין: הוֹאִיל וְחַיָּב עַל יְדֵי קְנוּי לוֹ, לֹא יְהֵי חַיָּב עַל יְדֵי עַצְמוֹ? אִם זָכִיתִי מִן הַדִּין, לָמָּה נֶאֱמַר "**כִּי תֵצֵא אֵשׁ**"? אֶלָּא, בָּא הַכָּתוּב לַעֲשׂוֹת אֶת הָאֹנֶס כָּרָצוֹן, וְשֶׁאֵינוֹ מִתְכַּוֵּן כַּמִּתְכַּוֵּן, וְאֶת הָאִשָּׁה כְּאִישׁ בְּכָל הַנִּזְקִין שֶׁבַּתּוֹרָה.

"**וּמָצְאָה קֹצִים**". הָא לֹא בָאוּ קוֹצִים אֶלָּא לִתֵּן שִׁעוּר. אִם יֵשׁ קוֹצִים, יֵשׁ שִׁעוּר, וְאִם אֵין קוֹצִים, אֵין שִׁעוּר.

מִכָּן אָמְרוּ: עִבְּרָה אֶת הַנָּהָר וְאֶת הַדֶּרֶךְ, וְאֶת הַגָּדֵר שֶׁהוּא גְּבוֹהַּ מֵעֶשְׂרָה טְפָחִים, וְהִזִּיקָה, פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם. כֵּיצַד עוֹמְדִין עַל הַדָּבָר? רוֹאִין אוֹתוֹ כְּאִלּוּ הוּא עוֹמֵד בְּאֶמְצַע בֵּית כּוֹר וּמַדְלִיק. דִּבְרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה, כְּדֶרֶךְ הָרַבִּים. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: חֲמִשִּׁים אַמָּה. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: "**שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה.**" הַכֹּל לְפִי הַדְּלֵקָה.

מַעֲשֶׂה שֶׁעִבְּרָה דְלֵקָה אֶת הַיַּרְדֵּן וְהִזִּיקָה, כְּשֶׁהִיא מְרֻבָּה. אֵימָתַי? בִּזְמַן שֶׁקְּפָצָה, אֲבָל אִם הָיְתָה מְצַפְצֶפֶת וּמְהַלֶּכֶת, אֲפִלּוּ עַד מִיל,[542] הֲרֵי זֶה חַיָּב.

"**וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ**", הַכֹּל בְּמַשְׁמָע. וְכֵן סְוָאר שֶׁלְּקָנִים וְשֶׁלְּקוֹרוֹת,[543] וְכֵן מִדְבָּךְ שֶׁלַּאֲבָנִים וְשֶׁלִּצְרוֹרוֹת שֶׁהִתְקִינוּ לָסִיד.[544] "**אוֹ הַקָּמָה**", אַף הָאִילָן בְּמַשְׁמָע. "**אוֹ הַשָּׂדֶה**", אֲפִלּוּ לְחֻכָּה אֶת הֶעָפָר. אוֹ אֲפִלּוּ הָיוּ לוֹ כֵּלִים טְמוּנִים בַּגְּדִישׁ וְהִדְלִיקָן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אוֹ הַקָּמָה, אוֹ הַשָּׂדֶה**": מַה הַשָּׂדֶה בַּגָּלוּי, אַף הַקָּמָה בַּגָּלוּי.

"**שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה.**" לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "**אִישׁ**", אֵין לִי אֶלָּא אִישׁ; אִשָּׁה וְטוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה**", מִכָּל מָקוֹם. אֵין לִי אֶלָּא הֶבְעֶה וְהֶבְעֵר,[545] שְׁאָר כָּל הַמַּזִּיקִין שֶׁבַּתּוֹרָה, מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן בִּנְיַן אָב מִבֵּין שְׁנֵיהֶן: לֹא הֲרֵי הֶבְעֶה כַּהֲרֵי הֶבְעֵר, וְלֹא הֲרֵי הֶבְעֵר כַּהֲרֵי הֶבְעֶה. הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן, שֶׁדַּרְכָּן לְהַזִּיק, שְׁמִירָתָן עָלֶיךָ, וּכְשֶׁהִזִּיק, חָב הַמַּזִּיק, מְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי נֶזֶק בְּמֵיטַב הָאָרֶץ.

---

[542] מְצַפְצֶפֶת: מהבהבת, שורפת באיטיות.

[543] סְוָאר: ערימה.

[544] מִדְבָּךְ = נְדָבָךְ.

[545] הֶבְעֶה: אחד מארבע אבות נזיקין, הנקרא במשנה מַבְעֶה (מן השורש בעי, חשף. מכאן הבעה, חיסל יבול של שדה). נחלקו האמוראים בפירושו. לפי רב, נזקי אדם. לפי שמואל, נזקי שן, לפי הירושלמי, נזקי שן ורגל.

אַרְבָּעָה כְלָלוֹת הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיר בִּנְזִקִין: בְּכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ רְשׁוּת לַמַּזִּיק וְלֹא לַנִּזָּק, פָּטוּר; לַנִּזָּק וְלֹא לַמַּזִּיק, חַיָּב. לַנִּזָּק וְלַמַּזִּיק, אֲפִלּוּ מְיֻחֶדֶת, כְּגוֹן חָצֵר שֶׁלִּשּׁוּתָפִין וְהַפָּנְדָּק;[546] לֹא לַנִּזָּק וְלֹא לַמַּזִּיק, כְּגוֹן רְשׁוּת אַחֶרֶת, עַל הַשֵּׁן וְעַל הָרֶגֶל, חַיָּב, וְעַל הַשִּׁנּוֹר, מוּעָד מִשֶּׁלֵּם נֶזֶק שָׁלֵם, וְתָם מְשַׁלֵּם חֲצִי נֶזֶק. בְּכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ רְשׁוּת לַנִּזָּק וְלַמַּזִּיק, וְהַבְּקִעָה וּרְשׁוּת הָרַבִּים וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, עַל הַשֵּׁן וְעַל הָרֶגֶל, פָּטוּר, וְעַל הַשִּׁנּוֹר, מוּעָד מְשַׁלֵּם נֶזֶק שָׁלֵם, וְתָם מְשַׁלֵּם חֲצִי נֶזֶק.

פרק טו

(שמות כב,ו) "**כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כֵלִים לִשְׁמֹר, וְנֻגַּב מִבֵּית הָאִישׁ, אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב, יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם**." רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: עַד שֶׁיִּפְקֹד אֶצְלוֹ 'הֵילֵךְ, שְׁמֹר לִי זֶה!' אֲבָל אִם אָמַר לוֹ 'עֵינֶיךָ בוֹ', הֲרֵי זֶה פָּטוּר.

"**כֶּסֶף אוֹ כֵלִים**". מַה כֶּסֶף, שֶׁדַּרְכּוֹ לְהִמָּנוֹת, אַף כֵּלִים שֶׁדַּרְכָּן לְהִמָּנוֹת. מִכָּן אָמְרוּ: (ע' שבועות ו,ו) כָּל טַעֲנָה שֶׁאֵינָהּ בְּמִדָּה בְּמִשְׁקָל וּבְמִנְיָן, אֵינָהּ טַעֲנָה.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: "**כֶּסֶף**", לְהָבִיא כֶּסֶף מַעֲשֵׂר; "**כֵּלִים**", לְהָבִיא כֵּלִים. וְאֵין לִי אֶלָּא כֶּסֶף וְכֵלִים, וּשְׁאָר כָּל דָּבָר, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לִשְׁמֹר**", לְהָבִיא כָּל דָּבָר שֶׁצָּרִיךְ שְׁמִירָה.

"**וְנֻגַּב מִבֵּית הָאִישׁ**". לְפָטֹר הַגּוֹנֵב מֵאַחַר הַגַּנָּב. אַתָּה אוֹמֵר "**וְנֻגַּב מִבֵּית הָאִישׁ**", לְפָטֹר הַגּוֹנֵב מֵאַחַר הַגַּנָּב, אוֹ "**וְנֻגַּב מִבֵּית הָאִישׁ, אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב, יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם**"? אִימָתַי? בִּזְמַן שֶׁלֹּא נִמְצָא בִּרְשׁוּתוֹ, אֲבָל אִם נִמְצָא בִּרְשׁוּתוֹ, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִשְׁבַּע וִיהֵי פָּטוּר! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כב,ג) "אִם הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה", מִכָּל מָקוֹם. הָא אֵין עָלָיו לוֹמַר כְּלָשׁוֹן אַחֵרוֹן, אֶלָּא כְּלָשׁוֹן רִאשׁוֹן: "**וְנֻגַּב מִבֵּית הָאִישׁ**", לְפָטֹר הַגּוֹנֵב מֵאַחַר הַגַּנָּב.

"**אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב, יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם**." הַגַּנָּב מְשַׁלֵּם תַּשְׁלוּמֵי כֶּפֶל, וְהַגַּזְלָן אֵינוֹ מְשַׁלֵּם אֶלָּא קֶרֶן. וּמָה רָאֲתָה הַתּוֹרָה לְהַחְמִיר עַל הַגַּנָּב יוֹתֵר מִן הַגַּזְלָן? רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּי אוֹמֵר: הַגַּזְלָן הִשְׁוָה כְּבוֹד הָעֶבֶד לְקוֹנָיו, וְהַגַּנָּב חָלַק כָּבוֹד לָעֶבֶד יוֹתֵר מִקּוֹנָיו. כְּבֵיכֹל הַגַּנָּב עָשָׂה אֶת הָעַיִן כְּאִלּוּ אֵינָהּ רוֹאָה, וְאֶת הָאֹזֶן כְּאִלּוּ אֵינָהּ שׁוֹמַעַת, כָּעָנִין שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה כט,טו) "הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מֵיי לַסְתִּר עֵצָה, וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם, וַיֹּאמְרוּ: מִי רֹאֵנוּ, וּמִי יְדָעֵנוּ?" וְאוֹמֵר (תהלים צד,ז) "וַיֹּאמְרוּ: לֹא יִרְאֶה יָהּ", וְאוֹמֵר: (יחזקאל ט,ט) "כִּי אָמְרוּ: עָזַב יי אֶת הָאָרֶץ, וְאֵין יי רֹאֶה."

(שמות כב,ז) "**אִם לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב, וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים, אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ**." לָמָּה נֶאֱמַר? מִמַּשְׁמָע שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב,ו) "אִם יִמָּצֵא הַגַּנָּב, יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם", לָמַדְנוּ שֶׁאִם נִמְצָא הַגַּנָּב, בַּעַל הַבַּיִת פָּטוּר מִכָּל דָּבָר! וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִם לֹא**

[546] פָּנְדֵּק. pandokeîon: מלון, מסעדה.

יִמָּצֵא הַגַּנָּב"? שׁוֹמֵעַ אֲנִי, שֶׁאִם נִמְצָא הַגַּנָּב וְאֵין לוֹ מַה לְּשַׁלֵּם, לֹא יֹאמַר לוֹ בַּעַל הַגְּנֵבָה: בֹּא וְהִשְׁתַּבַּע לִי שֶׁלֹּא הָיָה בְלִבְּךָ לְמָכְרָן! לְכָךְ נֶאֱמַר "**אִם לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב**", שֶׁאִם נִמְצָא הַגַּנָּב, בַּעַל הַבַּיִת פָּטוּר מִכָּל דָּבָר.

"**וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, לִשְׁאֹל בְּאוּרִים וְתֻמִּים! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים**", לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא אֱלֹהִים שֶׁהֵם מַרְשִׁיעִין.[547]

"**וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים**", בִּשְׁבוּעָה. אַתָּה אוֹמֵר בִּשְׁבוּעָה, אוֹ בִשְׁבוּעָה וְשֶׁלֹּא בִשְׁבוּעָה? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן שְׁלִיחוּת יָד, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן שְׁלִיחוּת יָד. מַה לְּהַלָּן שְׁבוּעָה, אַף כָּן שְׁבוּעָה; מַה לְּהַלָּן בְּיִו"ד הֵ"א, אַף כָּן בְּיִו"ד הֵ"א; מַה כָּן בְּבֵית דִּין, אַף לְהַלָּן בְּבֵית דִּין; מַה כָּן לְצָרְכוֹ, אַף לְהַלָּן לְצָרְכוֹ; מַה כָּן (שמות כב,ח) "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע", אַף לְהַלָּן "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע".

"**אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ**", לְצָרְכָהּ. אַתָּה אוֹמֵר לְצָרְכָהּ, אוֹ לְצָרְכָהּ וְשֶׁלֹּא לְצָרְכָהּ? תִּלְמֹד לוֹמַר "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע", שֶׁבֵּית שַׁמַּי מְחַיְּבִין עַל מַחְשֶׁבֶת הַלֵּב בִּשְׁלִיחוּת יד, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב,ח) "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע", וּבֵית הִלֵּל אֵין מְחַיְּבִין אֶלָּא מִשָּׁעָה שֶׁשָּׁלַח יָד, לְכָךְ נֶאֱמַר "**אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ**", לְצָרְכָהּ.

(שמות כב,ח) ["**עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע, עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל שַׂלְמָה, עַל כָּל אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה, עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם, אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ.**"] "**עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע**", כְּלָל; "**עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל שַׂלְמָה**", פְּרָט; אוֹ כְּלָל וּפְרָט, אֵין בַּכְּלָל אֶלָּא מַה שֶּׁבַּפְּרָט. וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר "**עַל כָּל אֲבֵדָה**", חָזַר וְכָלַל. אוֹ כְּלָל כַּכְּלָל הָרִאשׁוֹן? אָמַרְתָּ, לְאוֹ, אֶלָּא כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל, אֵי אַתְּ דָּן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט: מַה הַפְּרָט מְפֹרָשׁ בִּנְכָסִים מִטַּלְטְלִין שֶׁאֵין לָהֶן אַחֲרָיוּת, אַף אֵין לִי אֶלָּא נְכָסִים מִטַּלְטְלִין שֶׁאֵין לָהֶן אַחֲרָיוּת.

בֵּין שׁוֹמֵר לְשׁוֹמֵר הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בֵּין שׁוֹמֵר לְשׁוֹמֵר הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ לֹא בָא אֶלָּא לְחַלֵּק בֵּין כֶּסֶף לְכֵלִים לִבְהֵמָה? תִּלְמֹד לוֹמַר "**שַׂלְמָה**": שַׂלְמָה, בַּכְּלָל הָיִת, וְיָצְאת לְלַמֵּד. אֶלָּא, מַה שַׂלְמָה מְיֻחֶדֶת, בֵּין שׁוֹמֵר לְשׁוֹמֵר הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אַף כֹּל בֵּין שׁוֹמֵר לְשׁוֹמֵר הַכָּתוּב מְדַבֵּר. הָא לֹא בָא הַכָּתוּב לְחַלֵּק בֵּין כֶּסֶף לְכֵלִים לִבְהֵמָה.

"**אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה**", שֶׁזֶּה אוֹמֵר 'זֶה הוּא', וְזֶה אוֹמֵר 'אֵינוֹ הוּא!' מִכָּן אָמְרוּ: עַד שֶׁתְּהֵא הוֹדָיָה מִמִּין הַטַּעֲנָה.

[547] אֱלֹהִים שֶׁהֵם מַרְשִׁיעִין: דיינים.

(שמות כב,ז) "וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים", הֲרֵי אֶחָד; (שמות כב,ח) "**עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם**", הֲרֵי שְׁנַיִם; (שמות כב,ח) "**אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֵן אֱלֹהִים**", הֲרֵי שְׁלֹשָׁה. מִכָּן אָמְרוּ: דִּינֵי מָמוֹנוֹת בִּשְׁלֹשָׁה. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: הָרִאשׁוֹן, תְּחִלָּה נֶאֱמַר, וְאֵין דּוֹרְשִׁין תְּחִלּוֹת. "**עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם**", הֲרֵי אֶחָד; "**אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֵן אֱלֹהִים**", הֲרֵי שְׁנַיִם, וְאֵין בֵּית דִּין שָׁקוּל, מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶן עוֹד אֶחָד, הֲרֵי שְׁלֹשָׁה.

רַבִּי אוֹמֵר: "**עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם**", בִּשְׁנַיִם הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אַתָּה אוֹמֵר בִּשְׁנַיִם הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּאֶחָד? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "**אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֵן אֱלֹהִים**", הֲרֵי כָּן שְׁנַיִם: 'אֲשֶׁר יַרְשִׁיעַ' אֵין כָּתוּב כָּן, אֶלָּא "**אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֵן**", הָא בִּשְׁנַיִם הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וְאֵין בֵּית דִּין שָׁקוּל, מוֹסִיפִין עֲלֵיהֶם עוֹד אֶחָד, הֲרֵי שְׁלֹשָׁה. מִכָּן אָמְרוּ: דִּינֵי מָמוֹנוֹת בִּשְׁלֹשָׁה.

רַבִּי אוֹמֵר: בַּחֲמִשָּׁה, כְּדֵי שֶׁיִּגָּמֵר הַדִּין בִּשְׁלֹשָׁה.

"**יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ**." רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: קוֹרֵא אֲנִי עָלָיו כָּן "**יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ**", וְקוֹרֵא אֲנִי לְהַלָּן: (ויקרא ה,כד) "וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וַחֲמִשְׁתָּיו יֹסֵף עָלָיו". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין? כָּל הַמְשַׁלֵּם אֶת הַקֶּרֶן, חַיָּב לְשַׁלֵּם אֶת הַחֹמֶשׁ, וְכָל שֶׁאֵינוֹ מְשַׁלֵּם אֶת הַקֶּרֶן, פָּטוּר מִן הַחֹמֶשׁ. "**לְרֵעֵהוּ**", וְלֹא לַהֶקְדֵּשׁ; "**לְרֵעֵהוּ**", וְלֹא לַאֲחֵרִים.

פרק טז

(שמות כב,ט) "**כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר, אוֹ שׁוֹר, אוֹ שֶׂה, וְכָל בְּהֵמָה לִשְׁמֹר, וּמֵת אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ נִשְׁבֶּה אֵין רֹאֶה**." רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: עַד שֶׁיַּפְקִיד אֶצְלוֹ וְיֹאמַר לוֹ 'הָא לָךְ, שְׁמֹר לִי וְהוֹ!' אֲבָל אִם אָמַר לוֹ 'עֵינֶיךָ בּוֹ', הֲרֵי זֶה פָּטוּר.

"**חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה**", אֵין לִי אֶלָּא חֲמוֹר וְשׁוֹר וְשֶׂה, שְׁאָר כָּל בְּהֵמָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכָל בְּהֵמָה לִשְׁמֹר**". אֲנִי אֶקְרָא "**וְכָל בְּהֵמָה**", וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה**"? אִם אֲנִי קוֹרֵא "**וְכָל בְּהֵמָה**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, לֹא יִהְיֶה חַיָּב עַד שֶׁיַּפְקִיד אֶצְלוֹ כָּל בְּהֵמָה! תִּלְמֹד לוֹמַר "**חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה**", לְחַיֵּב עַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְעַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְכָל בְּהֵמָה**"? אֶלָּא בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל הַכְּלָל שֶׁהוּא מוֹסִיף עַל הַפָּרָט, הַכֹּל בִּכְלָלוֹ.

"**וּמֵת**", שֶׁתְּהֵי מִיתָתוֹ בִּידֵי שָׁמַיִם; "**אוֹ נִשְׁבַּר**", שֶׁשִּׁבְּרוּתוּ חֲיָה; "**אוֹ נִשְׁבֶּה**", שֶׁשִּׁבּוּהוּ לֶסְטִים. עֲדַיִן אֲנִי אוֹמֵר: הַשֶּׁבֶר וְהַשִּׁבְיָ, בֵּין שֶׁהוּא יָכֹל לְהַצִּיל, וּבֵין שֶׁאֵינוֹ יָכֹל לְהַצִּיל! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּמֵת**". מַה מִּיתָה מְיֻחֶדֶת, שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לוֹ לְהַצִּילָהּ, פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם, אַף כָּל דָּבָר שֶׁאֵי אֶפְשָׁר לוֹ לְהַצִּילוֹ, פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם. דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר.

אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָה: רַבִּי! אַתְּ דָּן אֶפְשָׁר מִשֶּׁאִי אֶפְשָׁר! שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַמִּיתָה לִהְיוֹת אֶלָּא בִּידֵי שָׁמַיִם, אֲבָל הַשֶּׁבֶר וְהַשְׁבִי, אֶפְשָׁר לוֹ לִהְיוֹת בֵּין בִּידֵי שָׁמַיִם וּבֵין בִּידֵי אָדָם! חָזַר וְדָנָן כְּמִין גְּנֵבָה.

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: (שמות כב,יב) "הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם", יֵשׁ טְרֵפָה שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם, וְיֵשׁ טְרֵפָה שֶׁאֵינוֹ מְשַׁלֵּם.

"**אֵין רֹאֶה**." בָּעֵדִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר. "**אֵין רֹאֶה**. שְׁבֻעַת יי תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם". הָא אִם יֵשׁ רוֹאֶה, בַּעַל הַבַּיִת פָּטוּר מִכָּל דָּבָר.

(שמות כב,י) "**שְׁבֻעַת יי תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם, אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ, וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם**." בְּיוֹ"ד הֵ"י. מִכָּן אַתְּ דָּן כָּל הַשְׁבוּעוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה: הוֹאִיל וְנֶאֶמְרוּ כָּל הַשְׁבוּעוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה סְתָם, וּפָרַט בְּאַחַת מֵהֶן, שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא בְיוֹ"ד הֵ"י, פּוֹרֵט אֲנִי כָּל שְׁבוּעוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁאֵינָן אֶלָּא בְיוֹ"ד הֵ"י.

"**בֵּין שְׁנֵיהֶם**", לְהוֹצִיא אֶת הַיּוֹרֵשׁ; "**בֵּין שְׁנֵיהֶם**", לְהוֹצִיא אֶת שֶׁכְּנֶגְדּוֹ חָשׁוּד עַל הַשְּׁבוּעָה; "**בֵּין שְׁנֵיהֶם**", שֶׁלֹּא יַשְׁבִּיעֶנּוּ הַדַּיָּן עַל כָּרְחוֹ. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: "**שְׁבֻעַת יי תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם**". מַגִּיד שֶׁשְּׁבוּעָה חָלָה עַל שְׁנֵיהֶם.

"**אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ**", לְצָרְכָהּ. אַתָּה אוֹמֵר לְצָרְכָהּ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לְצָרְכָהּ וְשֶׁלֹּא לְצָרְכָהּ? הֲרֵי אֲנִי דָן: נֶאֱמַר כָּן שְׁלִיחוּת יָד, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן שְׁלִיחוּת יָד. מַה כָּן שְׁבוּעָה, אַף לְהַלָּן שְׁבוּעָה; מַה כָּן בְּיוֹ"ד הֵ"י, אַף לְהַלָּן בְּיוֹ"ד הֵ"י; מַה לְהַלָּן בְּבֵית דִּין, אַף כָּן בְּבֵית דִּין; מַה לְהַלָּן לְצָרְכָהּ, אַף כָּן לְצָרְכָהּ; מַה לְהַלָּן "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע", אַף כָּן "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע".

"**וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם**." מִכָּן אָמְרוּ: בַּעַל הַנִּבְלָה מְטַפֵּל בִּנְבִלָתוֹ.

(שמות כב,יא) "**וְאִם גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ, יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו**." זֶה שׁוֹמֵר שָׂכָר, וְהָעֶלְיוֹן שׁוֹמֵר חִנָּם.[548] אַתָּה אוֹמֵר זֶה שׁוֹמֵר שָׂכָר, וְהָעֶלְיוֹן שׁוֹמֵר חִנָּם, אוֹ זֶה שׁוֹמֵר חִנָּם, וְהָעֶלְיוֹן שׁוֹמֵר שָׂכָר? הֲרֵי אַתְּ דָּן: הוֹאִיל וְהַשָּׂכִיר חַיָּב, וְהַשּׁוֹמֵר חַיָּב, מַה שָּׂכִיר, שָׂכִיר שֶׁהוּא נֶהֱנֶה, אַף שׁוֹמֵר, שׁוֹמֵר שֶׁהוּא נֶהֱנֶה. יָצָא שׁוֹמֵר חִנָּם, שֶׁאֵינוֹ נֶהֱנֶה.

הָא אֵין עָלֶיךָ לוֹמַר כַּלָּשׁוֹן הָאַחֲרוֹן, אֶלָּא כַּלָּשׁוֹן הָרִאשׁוֹן: וְזֶה שׁוֹמֵר שָׂכָר, וְהָעֶלְיוֹן שׁוֹמֵר חִנָּם.

"**וְאִם גָּנֹב יִגָּנֵב**", אֵין לִי אֶלָּא גְּנֵבָה, אֲבֵדָה מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: הוֹאִיל וּגְנֵבָה חֶסְרוֹן שְׁמִירָה, וַאֲבֵדָה חֶסְרוֹן שְׁמִירָה, אִם לָמַדְתָּ עַל גְּנֵבָה, שֶׁחַיָּב לְשַׁלֵּם, אַף אֲבֵדָה יְהֵי חַיָּב לְשַׁלֵּם.

[548] הָעֶלְיוֹן: המוזכר למעלה.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: "**גָּנֹב יְגֻנָּב**", לְהָבִיא אֶת הַגַּנָּב. "**מֵעִמּוֹ**", לְהוֹצִיא אֶת הַצּוֹעֵר,[549] "**מֵעִמּוֹ**", לְהָבִיא אֶת הַנּוֹקֵד.[550]

(שמות כב,יב) ["**אִם טָרֹף יִטָּרֵף, יְבִאֵהוּ עֵד, הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם.**"] "**אִם טָרֹף יִטָּרֵף**", זֶה עֵדֶר. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּהוּ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֶכֶר הוּא: (עמוס ג,יב) "כֹּה אָמַר יי: כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל אֹזֶן, כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן, בִּפְאַת מִטָּה וּבְדִמֶּשֶׂק עָרֶשׂ." רַבִּי יוֹחַי בְּרַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: "**אִם טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד**", יָבִיא עֵדִין שֶׁנִּטְרְפָה בְאֹנֶס, וְיהֵא פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: "**יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה**",[551] יוֹלִיךְ אֶת הַבְּעָלִים אֵצֶל הַטְּרֵפָה, וְיהֵא פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם.

אַף עַל פִּי כֵן יְהֵי חַיָּב? וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וַאֲבֵדָה חֶסְרוֹן שְׁמִירָה, וּטְרֵפָה חֶסְרוֹן שְׁמִירָה, אִם לָמַדְתָּ עַל אֲבֵדָה שֶׁחַיָּב לְשַׁלֵּם, אַף טְרֵפָה יְהֵי חַיָּב לְשַׁלֵּם!

לֹא! מִמַּשְׁמָע שֶׁנֶּאֱמַר "**הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם**", יֵשׁ טְרֵפָה שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם, וְיֵשׁ טְרֵפָה שֶׁאֵינוֹ מְשַׁלֵּם.

וְאֵי זוֹ הִיא טְרֵפָה שֶׁחַיָּב לְשַׁלֵּם? כְּגוֹן טְרֵפַת חָתוּל, שׁוּעָל וּנְמִיָּה.[552] וּמִתּוֹךְ שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה,[553] תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִם טָרֹף יִטָּרֵף**", מַה טְּרֵפָה מְיֻחֶדֶת, שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לְהַצִּילָהּ, חַיָּב לְשַׁלֵּם, אַף כָּל דָּבָר שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לְהַצִּילוֹ, יְהֵי חַיָּב לְשַׁלֵּם.

וְאֵי זוֹ הִיא טְרֵפָה שֶׁפָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם? כְּגוֹן טְרֵפַת הַזְּאֵב וְהָאֲרִי, וְהַדֹּב וְהַנָּמֵר וְהַפַּרְדְּלֵס וְהַנָּחָשׁ. וּמִתּוֹךְ שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה "וּמֵת":[554] מַה מִּיתָה מְיֻחֶדֶת, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לְהַצִּילוֹ, פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם, אַף כָּל דָּבָר שֶׁאִיפְשָׁר לוֹ לְהַצִּילוֹ, פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם: "**הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם.**"

(שמות כב,יג) ["**וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ, וְנִשְׁבַּר אוֹ מֵת בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ, שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם.**"] "**וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ**", נִתַּק הַכָּתוּב הַשּׁוֹאֵל מִכְּלַל שׁוֹמֵר, וַאֲמָרוֹ עִנְיָן בִּפְנֵי עַצְמוֹ. "**מֵעִם רֵעֵהוּ**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיּוֹצִיאֶנּוּ חוּץ לִרְשׁוּתוֹ.

"**וְנִשְׁבַּר אוֹ מֵת**". אֵין לִי אֶלָּא שְׁבוּרָה וּמֵתָה, שְׁבוּיָה מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן מִיתָה, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן מִיתָה; מַה מִּיתָה הָאֲמוּרָה לְהַלָּן, עָשָׂה שְׁבוּרָה וּשְׁבוּיָה כְּמֵתָה, אַף מִיתָה הָאֲמוּרָה כָּן נַעֲשֶׂה שְׁבוּרָה וּשְׁבוּיָה כְּמֵתָה.

[549] הַצּוֹעֵר: רועה ראשי, כרזילא.
[550] הַנּוֹקֵד: הרועה.
[551] "יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה", דורש 'עַד הַטְּרֵפָה'.
[552] וּנְמִיָּה. ג: ומנדרס.
[553] וּמִתּוֹךְ. ג,א: ומילחשך.
[554] וּמִתּוֹךְ. ג,א: ומילחשך.

וַאֲבֵדָה וּגְנֵבָה מְנַיִן? אֲמַרְתָּ, קוֹל וְחֹמֶר הוּא: מָה, אִם בִּמְקוֹם שֶׁלֹּא חַיָּב עַל הַמִּיתָה, חַיָּב עַל הַגְּנֵבָה וְעַל הָאֲבֵדָה, וְכָן שֶׁחַיָּב עַל הַמִּיתָה, דִּין הוּא שֶׁנְּחַיֵּב עַל הַגְּנֵבָה וְעַל הָאֲבֵדָה. "**בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ, שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם**. (שמות כב, יד) אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ, לֹא יְשַׁלֵּם". לָמָּה נֶאֱמַר? מִמַּשְׁמַע שֶׁנֶּאֱמַר:

"**בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ, שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם**", לְמַדְנוּ שֶׁאִם אֵין בְּעָלָיו עִמּוֹ, חַיָּב לְשַׁלֵּם. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**בְּעָלָיו אֵין עִמּוֹ, שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם**"? מַגִּיד שֶׁכֵּיוָן שֶׁיָּצְאת מֵרְשׁוּת הַנִּשְׁאָל לִרְשׁוּת הַשּׁוֹאֵל, אֲפִלּוּ שָׁעָה אַחַת, בַּבְּעָלִים, פָּטוּר, שֶׁלֹּא בַּבְּעָלִים, חַיָּב.

(שמות כב,יד) ["**אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ, לֹא יְשַׁלֵּם; אִם שָׂכִיר הוּא, בָּא בִּשְׂכָרוֹ**."] "**אִם שָׂכִיר הוּא, בָּא בִּשְׂכָרוֹ**." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִשְׁבַּע וִיהֵא פָּטוּר! הֲרֵי אַתְּ דָּן: הוֹאִיל וְנוֹשֵׂא שָׂכָר מַהֶנָּה, וְהַשָּׂכִיר מַהֶנָּה, אִם לָמַדְתָּ עַל נוֹשֵׂא שָׂכָר, שֶׁנִּשְׁבָּע עַל הָאֲנָסִין, וּמְשַׁלֵּם אֶת הָאֲבֵדָה וְאֶת הַגְּנֵבָה, אַף שָׂכִיר נִשְׁבָּע עַל הָאֲנָסִין, וּמְשַׁלֵּם אֶת הָאֲבֵדָה וְאֶת הַגְּנֵבָה.

וַהֲרֵי שׁוֹמֵר חִנָּם יוֹכִיחַ, שֶׁהוּא מַהֶנָּה וּפָטוּר מִלְּשַׁלֵּם! הוּא יוֹכִיחַ עַל שָׂכִיר, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מַהֶנָּה, יְהֵי פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם!

אֲמַרְתָּ הֶפְרֵשׁ, נוֹשֵׂא שָׂכָר נֶהֱנֶה וּמַהֶנֶּה, וְהַשָּׂכִיר נֶהֱנֶה וּמַהֶנֶּה, וְאַל תָּבִיא שׁוֹמֵר חִנָּם יוֹכִיחַ, שֶׁהוּא מַהֶנֶּה אֲבָל אֵינוֹ נֶהֱנֶה, אֶלָּא נוֹשֵׂא שָׂכָר נֶהֱנֶה וּמַהֶנֶּה, וְהַשָּׂכִיר נֶהֱנֶה וּמַהֶנֶּה. אִם לָמַדְתָּ עַל נוֹשֵׂא שָׂכָר, שֶׁנִּשְׁבָּע עַל הָאֲנָסִין, וּמְשַׁלֵּם אֶת הָאֲבֵדָה וְאֶת הַגְּנֵבָה, אַף הַשָּׂכִיר נִשְׁבָּע עַל הָאֲנָסִין, וּמְשַׁלֵּם אֶת הָאֲבֵדָה וְאֶת הַגְּנֵבָה. "**אִם שָׂכִיר הוּא, בָּא בִּשְׂכָרוֹ**".

פרק יז

(שמות כב,טו) "**וְכִי יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא אֹרָשָׂה, וְשָׁכַב עִמָּהּ, מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה.**"[555] בָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּד עַל הַמְפַתֶּה, שֶׁיְּשַׁלֵּם עָלֶיהָ קְנָס. וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וּתְפוּסָה בִּרְשׁוּת אָבִיהָ,[556] וּמְפַתֶּה בִּרְשׁוּת אָבִיהָ, אִם לָמַדְתָּ עַל תְּפוּסָה, שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם עָלֶיהָ קְנָס, אַף מְפַתֶּה, יְשַׁלֵּם עָלֶיהָ קְנָס!

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּתְּפוּסָה, שֶׁעָבַר עַל דַּעְתָּהּ וְעַל דַּעַת אָבִיהָ, לְפִיכָךְ הוּא מְשַׁלֵּם עָלֶיהָ קְנָס, תֹּאמַר בַּמְפַתֶּה, שֶׁלֹּא עָבַר אֶלָּא עַל דַּעַת אָבִיהָ, לְפִיכָךְ לֹא יְשַׁלֵּם עָלֶיהָ קְנָס. הָא לְפִי שֶׁלֹּא זָכִיתִי מִן הַדִּין, צָרַךְ הַכָּתוּב לַהֲבִיאוֹ.

"**אֲשֶׁר לֹא אֹרָשָׂה**", לְהוֹצִיא אֶת שֶׁנִּתְאַלְמְנָה, וְאֶת שֶׁנִּתְגָּרְשָׁה מִן הַנִּשּׂוּאִין. דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי. רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: וּמְנַיִן אֲפִלּוּ נִתְגָּרְשָׁה, אֲפִלּוּ נִתְאַלְמְנָה? וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וְרִשַּׁי

[555] מָהֹר יִמְהָרֶנָּה: ישלם לאביה את המוהר והיא תהיה אשתו.
[556] תְּפוּסָה: אנוסה. מלשון הפסוק (במדבר ה,יג) "וְהִוא לֹא נִתְפָּשָׂה".

בְּהֶפֵר נְדָרֶיהָ, וְרַשַׁי בְּכֶסֶף קְנָסָהּ, מַה בְּהֶפֵר נְדָרֶיהָ, אֲפִלּוּ נִתְאַלְמְנָה אֲפִלּוּ נִתְגָּרְשָׁה, אַף בְּכֶסֶף קְנָסָהּ, אֲפִלּוּ נִתְאַלְמְנָה אוֹ נִתְגָּרְשָׁה.

וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֲשֶׁר לֹא אֹרָשָׂה**"? אֶלָּא מֻפְנֶה לְהַקִּישׁ לָדוּן מִמֶּנּוּ גְּזֵרָה שָׁוָה: נֶאֱמַר כָּן "**אֲשֶׁר לֹא אֹרָשָׂה**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (דברים כב,כח) "אֲשֶׁר לֹא אֹרָשָׂה"; מַה לְּהַלָּן כֶּסֶף, אַף כָּן כֶּסֶף.

"**מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לוֹ לְאִשָּׁה**." לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים כב,כט) "וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ חֲמִשִּׁים כֶּסֶף, וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה", כֵּשֵׁם שֶׁבַּתְּפוּסָה, נוֹתֵן מִיָּד, כָּךְ בַּמְפֻתָּה, נוֹתֵן מִיָּד! תִּלְמֹד לוֹמַר "**מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לוֹ לְאִשָּׁה**", מַגִּיד שֶׁעוֹשִׁין עָלָיו מֹהַר.[557]

וְאֵין מֹהַר אֶלָּא כְּתוּבָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית לד,יב) "הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן, וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי, וּתְנוּ לִי אֶת הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה."

"**מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לוֹ לְאִשָּׁה**." בָּרְאוּיָה לוֹ לְאִשָּׁה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, לְהוֹצִיא אַלְמָנָה לְכֹהֵן גָּדוֹל, גְּרוּשָׁה וַחֲלוּצָה לְכֹהֵן הֶדְיוֹט, מַמְזֶרֶת וּנְתִינָה לְיִשְׂרָאֵל, בַּת יִשְׂרָאֵל לְמַמְזֵר וּלְנָתִין.[558]

"**מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לוֹ לְאִשָּׁה**." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בֵּין שֶׁהָאָב רוֹצָה, בֵּין שֶׁאֵינוֹ רוֹצָה! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כב,טז) "אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ, כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת." מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁאִם רָצָה הָאָב, יְקַיֵּם, לֹא רָצָה הָאָב, יוֹצִיא.

אֵין לִי אֶלָּא מְפֻתָּה, שֶׁאִם רָצָה הָאָב, יְקַיֵּם, לֹא רָצָה הָאָב, יוֹצִיא, תְּפוּסָה מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: הוֹאִיל וּתְפוּסָה בִּרְשׁוּת אָבִיהָ, וּמְפֻתָּה בִּרְשׁוּת אָבִיהָ, אִם לָמַדְתָּ בַּמְפֻתָּה, שֶׁאִם רָצָה הָאָב, יְקַיֵּם, לֹא רָצָה הָאָב, יוֹצִיא, אַף תְּפוּסָה , אִם רָצָה הָאָב, יְקַיֵּם, לֹא רָצָה הָאָב, יוֹצִיא. עוֹד קוֹל וָחֹמֶר: מָה, אִם מְפֻתָּה, שֶׁלֹּא עָבַר אֶלָּא עַל דַּעַת אָבִיהָ, שֶׁאִם רָצָה הָאָב, יְקַיֵּם, לֹא רָצָה הָאָב, יוֹצִיא, תְּפוּסָה, שֶׁעָבַר עַל דַּעְתָּהּ וְעַל דַּעַת אָבִיהָ, דִּין הוּא שֶׁאִם רָצָה הָאָב, יְקַיֵּם, לֹא רָצָה הָאָב, יוֹצִיא.

(שמות כב,טז) "**אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ, כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת.**" אֵין לִי אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁיֵּשׁ לָהּ אָב, בִּזְמַן שֶׁאֵין לָהּ אָב, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אִם מָאֵן יְמָאֵן**". דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי.

"**כֶּסֶף יִשְׁקֹל**", אֲבָל לֹא שְׁמַעְנוּ כַּמָּה! הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "**כֶּסֶף**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "כֶּסֶף". (דברים כב,כט) מַה לְּהַלָּן חֲמִשִּׁים, אַף כָּן חֲמִשִּׁים.

"כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת." וְכִי מָה לִמַּדְנוּ עַל מֹהַר הַבְּתוּלוֹת? אֶלָּא הֲרֵי זֶה בָּא לְלַמֵּד וְנִמְצָא לָמֵד: מַה לְּהַלָּן כְּתוּב חֲמִשִּׁים כֶּסֶף, אַף כָּן מֹהַר הַבְּתוּלוֹת חֲמִשִּׁים כֶּסֶף.

---

[557] עוֹשִׁין עָלָיו מֹהַר: אינו צריך לשלם מיד את חמישים הכסף, אלא הם סכום הכתובה, המוהר, שנותן לה.
[558] נָתִין, נְתִינָה: אדם מצאצאי הגבעונים, כנענים שקיבלו במרמה מיהושע להשאר בארץ.

(שמות כב,יז) "**מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה**." אֶחָד אִישׁ וְאֶחָד אִשָּׁה. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן "**לֹא תְחַיֶּה**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (דברים כ,טז) "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה." מַה לְהַלָּן בַּסַּיִף, אַף כָּן בַּסַּיִף.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן "**לֹא תְחַיֶּה**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (שמות יט,יג) "אִם בְּהֵמָה אִם אִישׁ, לֹא יִחְיֶה". מַה לְהַלָּן בִּסְקִילָה, אַף כָּן בִּסְקִילָה.

אָמַר לוֹ רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: אֲנִי דָּן "**לֹא תְחַיֶּה**" מִ"לֹא תְחַיֶּה", וְאַתָּה מְשִׁיבֵנִי "לֹא יִחְיֶה" עַל "לֹא תְחַיֶּה"! רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: נֶאֱמַר "**מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה**", וְנֶאֱמַר (שמות כב,יח) "כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת", מָה זֶה בִּסְקִילָה, אַף זֶה בִּסְקִילָה.

רַבִּי יְהוּדָה בֶן בְּתֵירָה אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (ויקרא כ,כז) "וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה, כִּי יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי, מוֹת יוּמָתוּ, בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם, דְּמֵיהֶם בָּם." בִּסְקִילָה. עִנְיַן שְׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים יח,י) "לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ, קֹסֵם קְסָמִים, מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף."

(שמות כב,יח) "**כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת**." לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כ,טו) "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בִּבְהֵמָה מוֹת יוּמָת", בִּסְקִילָה. אַתָּה אוֹמֵר בִּסְקִילָה, אוֹ בְאַחַת מִכָּל מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה? תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כ,טו) "וְאֶת הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ." נֶאֱמַר כָּן הֲרִיגָה, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן הֲרִיגָה; מַה הֲרִיגָה הָאֲמוּרָה לְהַלָּן בִּסְקִילָה, אַף כָּן בִּסְקִילָה. עִנְיַן שְׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (ויקרא יח,כג) "וּבְכָל בְּהֵמָה לֹא תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה בָהּ". אֵין לִי אֶלָּא עִנְיַן שְׁמַעְנוּ וְאַזְהָרָה לַשּׁוֹכֵב, עִנְיַן שְׁמַעְנוּ וְאַזְהָרָה לַנִּשְׁכָּב מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת.**" קְרָא הַכָּתוּב לַנִּשְׁכָּב שׁוֹכֵב, מָה זֶה בִּסְקִילָה, אַף זֶה בִּסְקִילָה. עִנְיַן שְׁמַעְנוּ, וְאַזְהָרָה לֹא שְׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים כג,יח) "לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל." וְאוֹמֵר: (מלכים א יד,כד) "וְגַם קָדֵשׁ הָיָה בָּאָרֶץ, עָשׂוּ כְּכֹל הַתּוֹעֵבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יי".

(שמות כב,יט) "**זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם, בִּלְתִּי לַיי לְבַדּוֹ**." עִנְיַן שְׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שְׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כ,ד) "לֹא תַשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם". זְבִיחָה הָיְתָה בַכְּלָל, וְיָצְאת לְלַמֵּד: מַה זְּבִיחָה מְיֻחֶדֶת, שֶׁכֵּיוֹצֵא בָהּ עוֹבְדִין לַשָּׁמַיִם, וְחַיָּבִין עָלֶיהָ, בֵּין שֶׁהִיא עוֹבְדָתוֹ וּבֵין שֶׁאֵינָהּ עוֹבְדָתוֹ, וְכָל שֶׁכֵּיוֹצֵא בָהּ עוֹבְדִין לַשָּׁמַיִם, יְהוּ חַיָּבִין עָלֶיהָ, בֵּין שֶׁהִיא עוֹבְדָתוֹ וּבֵין שֶׁאֵינָהּ עוֹבְדָתוֹ.

וְכָל שֶׁאֵין כֵּיוֹצֵא בָהּ עוֹבְדִין לַשָּׁמַיִם, לְשֵׁם עֲבוֹדָתוֹ, חַיָּב, שֶׁלֹּא לְשֵׁם עֲבוֹדָתוֹ, פָּטוּר.

לְפִי שֶׁאַחֵרִין אוֹמְרִין: אִלּוּלֵי שֶׁשִּׁתְּפוּ יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם בַּעֲבוֹדָה זָרָה, הָיוּ כָלִים מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "**זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם, בִּלְתִּי לַיי לְבַדּוֹ**." רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: וַהֲלֹא

כָּל הַמְשַׁתֵּף שְׁמוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם בַּעֲבוֹדָה זָרָה, חַיָּב כְּלָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "**זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם, בִּלְתִּי לַיי לְבַדּוֹ**." אֶלָּא כְּמַה שֶׁנֶּאֱמַר: (מלכים ב יז,לג) "אֶת יי הָיוּ יְרֵאִים, וְאֶת אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים, כְּמִשְׁפַּט הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִגְלוּ אֹתָם מִשָּׁם."

וְיֵשׁ אוֹמְרִים: בְּאוֹתוֹתֶיהָ נִתְּנָה תוֹרָה,[559] שֶׁלֹּא יְהוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִין: הוֹאִיל וַאֲנוּ מְצוּוִין עַל עֲבוֹדָה זָרָה, נְהֵי בּוֹלְשִׁין בַּבּוּרוֹת בַּשִּׁיחִין וּבַמְּעָרוֹת![560] תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים יב,ב) "עַל הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל הַגְּבָעוֹת, וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן." עַל הַגְּלוּיִים, וְלֹא עַל הַסְּתָרִין.

פרק יח

(שמות כב,כ) "**וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ, כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם**." לֹא תוֹנֶנּוּ, בִּדְבָרִים, "**וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ**", בְּמָמוֹן. שֶׁלֹּא תֹּאמַר לוֹ: אֶמֶשׁ הָיִיתָ עוֹבֵד לְ"בֵל, קֹרֶס, נְבוֹ" (ישעיה מו,א)[561] וְעַד עַכְשָׁו הֲרֵי חֲזִירִין נוֹצֵר מִבֵּין שִׁנֶּיךָ, וְאַתָּ עוֹמֵד וּמְדַבֵּר נֶגְדִּי! וּמִנַּיִן שֶׁאִם הוֹנֵיתוֹ, אַף הוּא יָכוֹל לְהוֹנוֹתָךְ? שֶׁנֶּאֱמַר "**כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם**".

מִכָּן הָיָה רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: מוּם שֶׁהוּא בָךְ, אַל תֹּאמַר לַחֲבֵרְךָ!

חֲבִיבִין הַגֵּרִים, שֶׁבְּכָל מָקוֹם הוּא מַזְהִיר עֲלֵיהֶן: (שמות כג,ט) "וְגֵר לֹא תִלְחָץ, וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת נֶפֶשׁ הַגֵּר, כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם." "**וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ, כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם**." (דברים י,יט) "וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר, כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם."

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: גֵּר, לְפִי שֶׁסִּפְּעוּרוֹ רַע,[562] לְפִיכָךְ הוּא מַזְהִיר עָלָיו בִּמְקוֹמוֹת הַרְבֵּה.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שופטים ה,לא) "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ". וְכִי מִי גָּדוֹל? מִי שֶׁהוּא אוֹהֵב אֶת הַמֶּלֶךְ, אוֹ מִי שֶׁהַמֶּלֶךְ אוֹהֵבוֹ? אֱמֹר, מִי שֶׁהַמֶּלֶךְ אוֹהֵבוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר: (דברים י,יח) "וְאֹהֵב גֵּר, לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה."

חֲבִיבִין הַגֵּרִים, שֶׁבְּכָל מָקוֹם הוּא מְכַנָּן כְּיִשְׂרָאֵל: נִקְרְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא כה,נה) "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים", נִקְרְאוּ הַגֵּרִין עֲבָדִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נו,ו) "וּלְאַהֲבָה אֶת שֵׁם יי לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים". נִקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל מְשָׁרְתִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה סא,ו) "וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי יי, תִּקָּרְאוּ מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ, יֵאָמֵר לָכֶם", נִקְרְאוּ הַגֵּרִים מְשָׁרְתִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נו,ו) "וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל יי לְשָׁרְתוֹ". נִקְרְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹהֲבִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מא,י) "וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי, יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךְ, זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי." וְנִקְרְאוּ הַגֵּרִים אוֹהֲבִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים י,יח) "וְאֹהֵב גֵּר, לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה."

---

[559] בְּאוֹתוֹתֶיהָ: עם סימנים.

[560] בּוֹלְשִׁין: מתאמצים לחפש עבודה זרה כדי לבער אותה. הגירסה בולשין על פי מכילתא דברים, ס. בגניזה, בושין.

[561] בֵּל, קֹרֶס, נְבוֹ: שמות של אלילים.

[562] סִפְּעוּרוֹ: טבע.

נֶאֱמַר בְּיִשְׂרָאֵל בְּרִית, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יז,יג) "וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם." וְנֶאֱמַר בְּרִית בַּגֵּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נו,ד) "וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל יי לְשָׁרְתוֹ, וּלְאַהֲבָה אֶת שֵׁם יי לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים, כָּל שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ, וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי." נֶאֱמַר בְּיִשְׂרָאֵל רָצוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כח,לח) "לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יי." וְנֶאֱמַר בַּגֵּרִים רָצוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נו,ז) "וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי, וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי, עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי, כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל הָעַמִּים." נֶאֱמַר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁמִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קכא,ד) "הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל." וְנֶאֱמַר בַּגֵּרִים שְׁמִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קמו,ט) "יי שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים".

אַבְרָהָם קָרָא עַצְמוֹ גֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית כג,ד) "גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם". דָּוִד קָרָא עַצְמוֹ גֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברי הימים א כט,טו) "כִּי גֵרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ, וְתוֹשָׁבִים כְּכָל אֲבֹתֵינוּ, כַּצֵּל יָמֵינוּ עַל הָאָרֶץ וְאֵין מִקְוֶה." וְאוֹמֵר: (תהלים לט,יג) "כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ, תּוֹשָׁב כְּכָל אֲבוֹתָי." חֲבִיבִין הַגֵּרִין, שֶׁלֹּא מָל אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶלָּא בֶּן תִּשְׁעִין וְתֵשַׁע שָׁנָה, שֶׁאִלּוּ מָל בֶּן עֶשְׂרִים אוֹ שְׁלֹשִׁים, לֹא הָיָה גֵּר יָכֹל לְהִתְגַּיֵּר מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה. אֶלָּא הָיָה הַקָּדוֹשׁ מְגַלְגֵּל בּוֹ, עַד שֶׁהִגִּיעוֹ לְבֶן תִּשְׁעִין וְתֵשַׁע שָׁנִים, שֶׁלֹּא לִנְעֹל בִּפְנֵי הַגֵּרִים הַבָּאִים, לִתֵּן שְׂכַר יָמִים וְשָׁנִים, לְרַבּוֹת שְׂכַר עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (ישעיה מב,כא) "יי חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר."

וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא בְּאַרְבַּע כִּתּוֹת, שֶׁהֵן עוֹנוֹת וְאוֹמְרוֹת לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם: (ישעיה מד,ה) "זֶה יֹאמַר: לַיי אָנִי", כִּלִּי לַיי וְאֵל יִתְעָרֵב בִּי חַטָּא; "וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם יַעֲקֹב", אַלּוּ גֵּרֵי צֶדֶק; "וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיי", אֵלּוּ בַּעֲלֵי תְשׁוּבָה; "וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה", אֵלּוּ יְרֵאֵי שָׁמַיִם.

(שמות כב,כא) ["**כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן**."] "**אַלְמָנָה וְיָתוֹם**", אֵין לִי אֶלָּא אַלְמָנָה וְיָתוֹם, וּשְׁאָר כָּל אָדָם מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כָּל... לֹא תְעַנּוּן**." דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָה. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: "**כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם**", שֶׁדַּרְכָּן לֵעָנוֹת, בָּהֶן דִּבֵּר הַכָּתוּב.

(שמות כב,כב) ["**אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ, כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי, שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ**."] "**אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ**", אֶחָד עִנּוּי מְרֻבֶּה וְאֶחָד עִנּוּי מוּעָט.

דָּבָר אַחֵר: "**אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ**", מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיְּעַנֶּה וְיִשְׁנֶה.

כְּבַר הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל וְרַבִּי שִׁמְעוֹן יוֹצְאִין לֶהָרֵג. אָמַר לוֹ רַבִּי שִׁמְעוֹן לְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל: רַבִּי! לִבִּי יוֹצֵא, שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ עַל מָה אֲנִי נֶהֱרָג. אָמַר לוֹ רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: מִיָּמֶיךָ לֹא בָא אָדָם אֶצְלְךָ, לָדִין אוֹ לִשְׁאֵלָה, וְשִׁהִתּוֹ עַד שֶׁתְּהֵי גוֹמֵא כּוֹסֵךְ, עַד שֶׁתְּהֵי נוֹעֵל סַנְדָּלֶךָ, אוֹ עַד שֶׁתְּהֵי עוֹטֵף טַלִּיתְךָ? וְאִמְרָה הַתּוֹרָה "**אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ**", אֶחָד עִנּוּי מְרֻבֶּה וְאֶחָד עִנּוּי מוּעָט? וּבַדָּבָר הַזֶּה אָמַר לוֹ: נִחַמְתַּנִי רַבִּי!

וּכְשֶׁנֶּהֶרְגוּ רַבִּי שִׁמְעוֹן וְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל, אָמַר רַבִּי עֲקִיבָה לְתַלְמִידָיו: הַתְקִינוּ עַצְמְכֶם לַפֶּרְעָנוּת! שֶׁאִלּוּ טוֹבָה לָבֹא בְּדוֹרֵנוּ מִתְּחִלָּה, לֹא הָיוּ מְקַבְּלִין אוֹתָהּ אֶלָּא רַבִּי שִׁמְעוֹן וְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל. וְעַכְשָׁו, גָּלוּי הָיָה לְפָנַי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁפֶּרְעָנוּת גְּדוֹלָה עֲתִידָה לָבֹא בְּדוֹרֵנוּ, וְנִסְתַּלְּקוּ אֵלּוּ מִבֵּינוֹתֵינוּ, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: (ישעיה נז,א) "הַצַּדִּיק אָבָד, וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל לֵב, וְאַנְשֵׁי חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאֵין מֵבִין". (ישעיה נז,ב) "יָבוֹא שָׁלוֹם, יָנוּחוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם, הֹלֵךְ נְכֹחוֹ." וּלְבַסּוֹף: (ישעיה נז,ג) "וְאַתֶּם קִרְבוּ הֵנָּה, בְּנֵי עוֹנְנָה".

"**כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי, שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ**." כָּל זְמַן שֶׁהוּא צוֹעֵק, אֲנִי שׁוֹמֵעַ, אִם אֵינוֹ צוֹעֵק, אֵינִי שׁוֹמֵעַ? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ**", מִכָּל מָקוֹם. "**שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ**", אֶלָּא מְמַהֵר אֲנִי לִפְרַע עַל יְדֵי שֶׁצּוֹעֵק, יוֹתֵר מִמִּי שֶׁאֵינוֹ צוֹעֵק.

וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קוֹל וָחֹמֶר: אִם כְּשֶׁהַיָּחִיד צוֹעֵק, הַמָּקוֹם שׁוֹמֵעַ, רַבִּים, כְּשֶׁהֵן צוֹעֲקִין, קוֹל וָחֹמֶר!

וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קוֹל וָחֹמֶר: מָה, אִם הַיָּחִיד צוֹעֵק עַל הָרַבִּים, הַמָּקוֹם שׁוֹמֵעַ, רַבִּים כְּשֶׁהֵן צוֹעֲקִין עַל הַיָּחִיד, קוֹל וָחֹמֶר!

וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קוֹל וָחֹמֶר: מָה, אִם מִדַּת הַפֶּרְעָנוּת מְעוּטָה, אִם כְּשֶׁיִּהְיוּ צוֹעֲקִין עַל הָרַבִּין, הַמָּקוֹם שׁוֹמֵעַ צַעֲקָתָן, קוֹל וָחֹמֶר מִדַּת הַטּוֹבָה הַמְרֻבָּה, כְּשֶׁיִּהְיוּ רַבִּין מִתְפַּלְּלִין עַל הַיָּחִיד! (שמות כב,כג) ["**וְחָרָה אַפִּי**, **וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב**, **וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים**."]

"**וְחָרָה אַפִּי**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן חֲרוֹן אַף, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן חֲרוֹן אַף; מַה חֲרוֹן אַף אָמוּר לְהַלָּן, עֲצִירַת גְּשָׁמִין וְגָלוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יא,יז) "וְחָרָה אַף יי בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם, וְלֹא יִהְיֶה מָטָר, וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ, וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יי נֹתֵן לָכֶם." אַף חֲרוֹן אַף שֶׁנֶּאֱמַר כָּן עֲצִירַת גְּשָׁמִין וְגָלוּת. מַה כָּן בַּחֶרֶב, אַף לְהַלָּן בַּחֶרֶב.

"**וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים**." מִמַּשְׁמָע שֶׁנֶּאֱמַר: "**וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב**", לְמַדְנוּ שֶׁנְּשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתוֹמִים. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים**"? אֶלָּא אַלְמָנוֹת לֹא אַלְמָנוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: (שמואל ב כ,ג) "וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת עַד יוֹם מֹתָן, אַלְמָנוּת חַיּוּת." "**וּבְנֵיכֶם יְתוֹמִים**", יְתוֹמִים לֹא יְתוֹמִין, שֶׁאֵין בֵּית דִּין מַנִּיחִין לָהֶן לְמִכֹּר מִנְכְּסֵי אֲבִיהֶן, בְּחֻזְקַת שֶׁהֵן קַיָּמִין. וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קוֹל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם כְּשֶׁלֹּא תְעַנּוּן אֶת הַדִּין, לֹא יִהְיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתוֹמִים, קוֹל וָחֹמֶר לְכְשֶׁתַּעֲשׂוּן אֶת הַדִּין, כג. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (זכריה ז,ט) "מִשְׁפַּט אֱמֶת שִׁפְטוּ, וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת אָחִיו!" (זכריה ח,טז) "אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם!" כד. (ישעיה נו,א) "כֹּה אָמַר יי: שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה! כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת." עַל אַחַת

כַּמָּה וְכַמָּה, שֶׁלֹּא יִהְיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתוֹמִים! כה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (דברים ו,ב) "לְמַעַן תִּירָא אֶת יי אֱלֹהֶיךָ, לִשְׁמֹר אֶת כָּל חֻקֹּתָיו וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ, אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן בִּנְךָ, כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ, וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ." וְאוֹמֵר: (דברים יא,יט) "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ." (דברים יא,כא) "לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יי לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם, כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ." וְאוֹמֵר: (ישעיה סה,כב-כג) "כִּי כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי, וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם יְבַלּוּ בְחִירָי. לֹא ייגְעוּ לָרִיק, וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה, כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יי הֵמָּה, וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם." וְאוֹמֵר: (ישעיה מח,יט) "וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ, וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כְּמֹעֹתָיו". וְאוֹמֵר: (דברים ה,כו) "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם, לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים, לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם." וְאוֹמֵר: (ישעיה סו,כב) "כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי, נְאֻם יי, כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם." וְאוֹמֵר: (ישעיה נט,כ) "וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל, וּלְשָׁבֵי פֶּשַׁע בְּיַעֲקֹב, נְאֻם יי." וְאוֹמֵר: (ישעיה נט,כא) "וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם, אָמַר יי, רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ, וּדְבָרַי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּפִיךָ, לֹא יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ, וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ, אָמַר יי, מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם." עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁתַּאֲרִיכוּן יָמִים בָּעוֹלָם, וְתִרְאוּ לָכֶם בָּנִים וּבְנֵי בָנִים. חֲסִלַּת מַסֶּכֶת נְזִיקִין

מַסֶּכְתָּא דְכַסְפָּא

פרק א

(שמות כב,כד) ["**אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי, אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ, לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנשֶׁה, לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ.**"] "**אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: כָּל "אִם" וְ"אִם" שֶׁבַּתּוֹרָה, רְשׁוּת, חוּץ מִזֶּה וְעוֹד שְׁנַיִם: (ויקרא ב,יד) "וְאִם תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיי, אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל תַּקְרִיב אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ."[563] חוֹבָה, לֹא רְשׁוּת. אַתָּה אוֹמֵר חוֹבָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת? תִּלְמֹד לוֹמַר: "תַּקְרִיב אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ", חוֹבָה, לֹא רְשׁוּת.

כֵּיוֹצֵא בוֹ: (שמות כ,כה) "וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִי, לֹא תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית, כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ." חוֹבָה, לֹא רְשׁוּת. אַתָּה אוֹמֵר חוֹבָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כז,ו) "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה", חוֹבָה וְלֹא רְשׁוּת.

[563] גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל: גרעיני דגנים שבורים, בורגול.

[564] וְהֶעֱבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ: תלווה לו מספיק כדי לספק את מה שחסר לו וקח ערבון, עבוט, כביטחון שיחזיר את חובו.

אַף כָּן אַתָּה אוֹמֵר: "**אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי**", חוֹבָה. אַתָּה אוֹמֵר חוֹבָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טו,י) "וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ."[564] חוֹבָה וְלֹא רְשׁוּת.

"**אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי**", כֶּסֶף בְּכֶסֶף אַתְּ מַלְוֵהוּ, אֵין אַתְּ מַלְוֵהוּ פֵּרוֹת בְּפֵרוֹת.

דָּבָר אַחֵר: "**אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי**", כֶּסֶף בְּכֶסֶף אַתְּ מַלְוֵהוּ, אֵין אַתְּ מַלְוֵהוּ כֶּסֶף וּפֵרוֹת בְּכֶסֶף.

"**אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי, אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ**", יִשְׂרָאֵל וְגוֹי עוֹמְדִין לְפָנֶיךָ לִלְווֹת, עַמִּי קוֹדֵם; עָנִי וְעָשִׁיר עוֹמְדִין לְפָנֶיךָ, עָנִי קוֹדֵם; עֲנָיֶיךָ וַעֲנִיֵּי עִירֶךָ, עֲנָיֶיךָ קוֹדְמִין לַעֲנִיֵּי עִירֶךָ; עֲנִיֵּי עִירֶךָ וַעֲנִיֵּי עִיר אַחֶרֶת, עֲנִיֵּי עִירֶךָ קוֹדְמִין, שֶׁנֶּאֱמַר "**אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ**". "**אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי, אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ, לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה**", אֲבָל הֲוֵה אַתְּ לֶעָשִׁיר כְּנוֹשֶׁה. "**לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה**", שֶׁלֹּא תַרְאֶה לוֹ בְּכָל זְמַן.

"**לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ**." מַה תִּלְמֹד לוֹמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כה,לז) "אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית", הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לַמַּלְוֶה, שֶׁלֹּא יַלְוֶה בְּרִבִּית. אַתְּ אוֹמֵר הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לַמַּלְוֶה, שֶׁלֹּא יַלְוֶה בְּרִבִּית, אוֹ הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לַלָּווֶה? וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כה,לו) "אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית, וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ", הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לַלָּווֶה אָמוּר. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא כה,לז) "אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ"? הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לַמַּלְוֶה, שֶׁלֹּא יַלְוֶה בְּרִבִּית.

אֵין לִי אֶלָּא אַזְהָרָה לַמַּלְוֶה וְלַלָּווֶה; לָעֵרֶב וְלָעֵדִין וְלַלִּבְלָר, מְנַיִן?[565] תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ**", מִכָּל מָקוֹם.

מִכָּן אָמְרוּ: הַמַּלְוֶה בְּרִבִּית עוֹבֵר מִשּׁוּם חֲמִשָּׁה דְבָרִים: מִשּׁוּם 'בַּל תִּתֵּן', מִשּׁוּם 'בַּל תִּקַּח', "**לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה**", "**לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ**", (ויקרא יט,יד) "וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל". כַּשֵּׁם שֶׁהַמַּלְוֶה וְהַלָּווֶה עוֹבְרִין מִשּׁוּם חֲמִשָּׁה דְבָרִין, כָּךְ הָעֵרֶב וְהָעֵדִין וְהַלִּבְלָר. רַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר לַלִּבְלָר.

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: הַמַּלְוֶה בְּרִבִּית וְאוֹמֵר לַסּוֹפֵר 'בֹּא כְתֹב!' וְלָעֵדִים 'בֹּאוּ חֲתֹמוּ!' אֵין לוֹ חֵלֶק בְּמִי שֶׁפִּקֵּד עַל הָרִבִּית.

(שמות כב,כה) ["**אִם חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ, עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ**."] "**אִם חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ**", רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ, הֵיאָךְ אַתְּ עוֹשֶׂה מִצְוָה וּתְהֵי נוֹטֵל אֶת שֶׁלְּךָ.

"**עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ**." זוֹ כְּסוּת יוֹם, שֶׁאַתְּ מַחְזִיר לוֹ כָּל הַיּוֹם.

[565] לִבְלָר. librarius: סופר.

אֵין לִי אֶלָּא כְּסוּת יוֹם שֶׁאַתְּ מַחְזִיר לוֹ כָּל הַיּוֹם, כְּסוּת לַיְלָה שֶׁאַתְּ מַחְזִיר לוֹ כָּל הַלַּיְלָה, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים כד,יג) "הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ".
מִכָּן אָמְרוּ: מְמַשְׁכְּנִין כְּסוּת יוֹם בַּלַּיְלָה, וּכְסוּת לַיְלָה בַּיּוֹם, וּמַחְזִירִין כְּסוּת יוֹם בַּיּוֹם, וּכְסוּת לַיְלָה בַּלַּיְלָה.
(שמות כב,כו) ["**כִּי הִוא כְסוּתָה לְבַדָּהּ, הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ, בַּמֶּה יִשְׁכָּב**? **וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי, וְשָׁמַעְתִּי, כִּי חַנּוּן אָנִי**."] "**כִּי הִוא כְסוּתָה לְבַדָּהּ**", זֶה טַלִּיתוֹ; "**הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ**", זֶה חָלוּק; "**בַּמֶּה יִשְׁכָּב**?" לְהָבִיא עוֹר מֵצָע. "**וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי, וְשָׁמַעְתִּי, כִּי חַנּוּן אָנִי**."
רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: וַהֲרֵי שֶׁיָּצָא חַיָּב לַחֲבֵרוֹ מָנֶה בְּבֵית דִּין, וְעָלָיו כְּסוּת בְּמֵאתַיִם, לֹא יֹאמַר לוֹ: מְכֹר כְּסוּתְךָ וְהִתְכַּסֵּה בְּמָנֶה, וְתֵן לִי מָנֶה! לְכָךְ נֶאֱמַר: "**כִּי הִוא כְסוּתָה לְבַדָּהּ, הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ**", אֵין אַתְּ רַשַּׁי לְמְנֹעַ מִמֶּנּוּ כְּסוּת שֶׁנּוֹפֶלֶת לִשְׁאֵרוֹ.
"**וְשָׁמַעְתִּי, כִּי חַנּוּן אָנִי**." שֶׁבְּרַחֲמִים אֲנִי בָּרָאתִי עוֹלָמִי.
(שמות כב,כז) ["**אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל, וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר**."] "**אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (ויקרא כד,טז) "וְנֹקֵב שֵׁם יי, מוֹת יוּמָת", עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל**". דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָה.
רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: בַּדַּיָּנִין הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כב,ח) "עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם".
"**אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל**". אֵין לִי אֶלָּא דַּיָּן, נָשִׂיא מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר**." אֲנִי אֶקְרָא "**וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר**", אֶחָד דַּיָּן וְאֶחָד נָשִׂיא בְּמַשְׁמָע! וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר: "**אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל, וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר**"? לְחַיֵּב עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ.
מִכָּן אָמְרוּ: יֵשׁ מְדַבֵּר דָּבָר אֶחָד, וְחַיָּב עָלָיו מִשּׁוּם אַרְבָּעָה דְּבָרִין: בֶּן נָשִׂיא שֶׁקִּלֵּל אֶת הָאָב, חַיָּב עָלָיו מִשּׁוּם אַרְבָּעָה דְּבָרִין: חַיָּב עָלָיו מִשּׁוּם אָב, מִשּׁוּם דַּיָּן, מִשּׁוּם נָשִׂיא, מִשּׁוּם "בְּעַמְּךָ לֹא תָאֹר". רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: "**אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל, וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר**." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, לֹא יְהֵי חַיָּב עַד שֶׁיְּהֵי דַּיָּן וְנָשִׂיא! תִּלְמֹד לוֹמַר: "**אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל, וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר**." לְחַיֵּב עָלָיו מִשּׁוּם דַּיָּן וּמִשּׁוּם נָשִׂיא.
אוֹ נָשִׂיא כְּאָחוֹ וְכַחֲבֵרָיו! וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**בְּעַמְּךָ**"? לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁהֵן נוֹהֲגִין כְּמִנְהַג עַמְּךָ.
"**אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל**", אֵין לִי אֶלָּא דַּיָּן וְנָשִׂיא, שְׁאָר כָּל אָדָם מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**בְּעַמְּךָ לֹא תָאֹר**", מִכָּל מָקוֹם.
(שמות כב,כח) "**מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר, בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן לִי**." "**מְלֵאָתְךָ**", אֵלּוּ בְּכוּרִין, הַנִּטָּלִין מִן הַמְּלֵא; "**וְדִמְעֲךָ**", זוֹ תְּרוּמָה; "**לֹא תְאַחֵר**", שֶׁלֹּא תַקְדִּים מַעֲשֵׂר שֵׁנִי לָרִאשׁוֹן,

לֹא רִאשׁוֹן לִתְרוּמָה, לֹא תְרוּמָה לַבְּכוּרִין. אֲבָל אֵינִי יוֹדֵעַ אִי זֶה מֵהֶם יִקְדֹּם, אִם תְּרוּמָה לַבְּכוּרִים, אִם בְּכוּרִים לִתְרוּמָה? אָמַרְתָּ, יִקְדְּמוּ הַבְּכוּרִין, שֶׁהֵן קְרוּיִין אַרְבָּעָה שֵׁמוֹת, רֵאשִׁית, בְּכוּרִים, תְּרוּמָה, וְדִמְעָךְ, לִתְרוּמָה, שֶׁאֵינָהּ קְרוּיָה אֶלָּא שְׁלֹשָׁה שֵׁמוֹת. תִּקְדֹּם תְּרוּמָה, שֶׁהִיא קְרוּיָה שְׁלֹשָׁה שֵׁמוֹת, רֵאשִׁית, תְּרוּמָה, וּמַעֲשֵׂר, לְמַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן, שֶׁאֵינוֹ קָרוּי אֶלָּא שְׁנֵי שֵׁמוֹת, וְיִקְדֹּם מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן, שֶׁהוּא קָרוּי שְׁנֵי שֵׁמוֹת, תְּרוּמָה וּמַעֲשֵׂר, לְמַעֲשֵׂר שֵׁנִי, שֶׁאֵינוֹ קָרוּי אֶלָּא שֵׁם אֶחָד בִּלְבַד. מִכָּן אָמְרוּ: הַמַּקְדִּים תְּרוּמָה לַבְּכוּרִים, מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן לִתְרוּמָה, מַעֲשֵׂר שֵׁנִי לְרִאשׁוֹן, אַף עַל פִּי שֶׁעוֹבֵר בְּ'לֹא תַעֲשֶׂה', מַה שֶּׁעָשָׂה עָשׂוּי, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כב,כח) "**מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר**".

(שמות כב,כט) "**כֵּן תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ, שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם אִמּוֹ, בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ לִי.**" הִקִּישׁ בְּכוֹר אָדָם לִבְכוֹר בְּהֵמָה, וּבְכוֹר בְּהֵמָה לִבְכוֹר אָדָם: מַה בְּכוֹר בְּהֵמָה, נִפְלִין פּוֹטְרִין בָּהּ אֶת הַבְּכוֹרָה, אַף בְּכוֹר אָדָם, נִפְלִין פּוֹטְרִין בּוֹ אֶת הַבְּכוֹרָה; מַה בְּכוֹר אָדָם, אַתְּ רַשַּׁי לִתְּנוֹ לַכֹּהֵן בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה, אַף בְּכוֹר בְּהֵמָה, אַתְּ רַשַּׁי לִתְּנוֹ לַכֹּהֵן בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּרְצֶה.

לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים יב,ו) "וְהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אֲפִלּוּ בְּרִחוּק מָקוֹם, יִהְיֶה בְּחוֹבָה עָלָיו לַהֲבִיאוֹ לְבֵית הַבְּחִירָה! תִּלְמֹד לוֹמַר (במדבר ח,יח) "בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה", הִקִּישׁ בְּכוֹר אָדָם לִבְכוֹר בְּהֵמָה, וּבְכוֹר בְּהֵמָה לִבְכוֹר אָדָם:

מָה בְּכוֹר אָדָם, אַתְּ מְטַפֵּל בּוֹ שְׁלֹשִׁים יוֹם, אַף בְּכוֹר בְּהֵמָה, אַתְּ מְטַפֵּל בּוֹ שְׁלֹשִׁים יוֹם.

"**שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם אִמּוֹ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כב,כז) "וְהָיָה שִׁבְעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ", "תַּחַת אִמּוֹ", עִם אִמּוֹ. אַתָּה אוֹמֵר תַּחַת אִמּוֹ, עִם אִמּוֹ, אוֹ תַּחַת אִמּוֹ כְּמַשְׁמָעוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם אִמּוֹ**". מַה כֵּן "**עִם אִמּוֹ**", אַף לְהַלָּן עִם אִמּוֹ.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: לֹא בָא "תַּחַת" אֶלָּא לְדָרֹשׁ: "תַּחַת אִמּוֹ", אַחַר אִמּוֹ. אַתָּה אוֹמֵר תַּחַת אִמּוֹ, אַחַר אִמּוֹ, אוֹ תַּחַת אִמּוֹ כִּשְׁמוּעוֹ? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "אִמּוֹ", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "אִמּוֹ"; מַה "אִמּוֹ" אָמוּר לְהַלָּן, בְּסָמוּךְ לוֹ, אַף "אִמּוֹ" הָאָמוּר כָּן בְּסָמוּךְ לוֹ.

"**שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם אִמּוֹ**". מַה בְּכוֹר קֹדֶשׁ אֵינוֹ יוֹנֵק אֶלָּא מִן הַחֲלִין, אַף כֻּלָּן לֹא יִינָקוּ אֶלָּא מִן הַחֲלִין.

מִכָּן אָמְרוּ: כָּל הַקֳּדָשִׁים לֹא יֵינִיקוּ אֶת בְּנֵיהֶם, מַעֲשֶׂרֶת הַלָּה לֹא תֵּינִיק אֶת בְּנָהּ,[566] וְכֻלָּן אֵינָן לְמֵדִין אֶלָּא מִן הַבְּכוֹר. מַה בְּכוֹר קֹדֶשׁ אֵינוֹ יוֹנֵק אֶלָּא מִן הַחֲלִין, אַף כֻּלָּן לֹא יִינָקוּ אֶלָּא מִן הַחֲלִין.

[566] מַעֲשֶׂרֶת הַלָּה: הבהמה הזאת שהיא מעשר.

כֵּיצַד הֵן עוֹשִׂין? נוֹטְלִין מָעוֹת מִן הַהֶקְדֵּשׁ, וְלוֹקְחִין בָּהֶן בְּהֵמָה מִן הַחֻלִּין, וּמִתְרַחֲמוֹת עֲלֵיהֶן וּמֵינִיקוֹת אוֹתָן. אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ: מִתְנַדְּבִין הָיוּ עַל מָנַת כֵּן.

"**בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוּ לִי**." אֵין לִי אֶלָּא שְׁמִינִי, וּמִשְּׁמִינִי וּלְהַלָּן, מְנַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמַר כָּן "**שְׁמִינִי**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן "שְׁמִינִי", מַה שְׁמִינִי שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן, הִכְשִׁיר בּוֹ שְׁמִינִי, וּמִשְּׁמִינִי וּלְהַלָּן, אַף שְׁמִינִי שֶׁנֶּאֱמַר כָּן, נַכְשִׁיר בּוֹ שְׁמִינִי, וּמִשְּׁמִינִי וּלְהַלָּן. מַה כָּן בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי, שְׁמִינִי, אַף לְהַלָּן בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי, שְׁמִינִי. "**בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוּ לִי**." לְהוֹצִיא מְחֻסַּר זְמַן.

פרק ב

(שמות כב,ל) ["**וְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי, וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ, לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ**."] "**וְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי**". רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: כְּשֶׁאַתֶּם קְדוֹשִׁים, הֲרֵי אַתֶּם שֶׁלִּי. אִיסֵּי בֶּן יְהוּדָה אוֹמֵר: כְּשֶׁהַמָּקוֹם מְחַדֵּשׁ מִצְוָה לְיִשְׂרָאֵל, הוּא מוֹסִיף לָהֶן קְדֻשָּׁה. אִיסֵּי בֶּן גּוּר אַרְיֵה אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן קְדֻשָּׁה, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן קְדֻשָּׁה, מַה קְּדֻשָּׁה אֲמוּרָה לְהַלָּן אֲסוּרָה בַּאֲכִילָה, אַף קְדֻשָּׁה אֲמוּרָה כָּן אֲסוּרָה בַּאֲכִילָה.

"**וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה**", אֵין לִי אֶלָּא בַּשָּׂדֶה, בַּבַּיִת מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר (ויקרא יז,טו) "נְבֵלָה וּטְרֵפָה", הִקִּישׁ טְרֵפָה לִנְבֵלָה: מַה נְּבֵלָה, לֹא חָלַק בָּהּ בֵּין בַּבַּיִת בֵּין בַּשָּׂדֶה, אַף טְרֵפָה, לֹא נַחְלֹק בָּהּ בֵּין בַּבַּיִת בֵּין בַּשָּׂדֶה. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ**"? דִּבֶּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה.

כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (דברים כב,כז) "כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ, צָעֲקָה הַנַּעֲר", אֵין לִי אֶלָּא בַּשָּׂדֶה, בַּבַּיִת מְנַיִן? דִּבֶּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה.

כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (דברים כג,יא) "כִּי יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקְרֵה לָיְלָה". אֵין לִי אֶלָּא מִקְרֵה לָיְלָה, מִקְרֵה יוֹם מְנַיִן? דִּבֶּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה.

כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (דברים כ,ו) "מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ". אֵין לִי אֶלָּא כֶּרֶם, שְׂאָר כָּל אִילָנוֹת מְנַיִן? דִּבֶּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה.

כֵּיוֹצֵא בוֹ אַתָּה אוֹמֵר: (שמות כג,יט) "לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ." אֵין לִי אֶלָּא גְּדִי, וּשְׂאָר כָּל בְּהֵמָה מְנַיִן? דִּבֶּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה.

אַף כֵּן "**וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ**", אֵין לִי אֶלָּא בַּשָּׂדֶה, בַּבַּיִת מְנַיִן? דִּבֶּר הַכָּתוּב בַּהוֹוֶה, מָקוֹם שֶׁדֶּרֶךְ הַטְּרֵפָה לְהִטָּרֵף.

"**לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ**", לַכֶּלֶב וְכַכֶּלֶב.[567] אַתָּה אוֹמֵר לַכֶּלֶב וְכַכֶּלֶב, אוֹ לַכֶּלֶב כִּשְׁמוֹעוֹ? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים יד,כא) "לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה, לַגֵּר אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ, אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי". וְהֲרֵי הַדְּבָרִים קוֹל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם נְבֵלָה, שֶׁהִיא מְטַמְּא בְּמַשָּׂא, הֲרֵי הִיא

[567] לַכֶּלֶב וְכַכֶּלֶב: מוסרים את הנבלה לאכילה על ידי כלב ועל ידי אלה שככלב אוכלים נבלות.

מֻתֶּרֶת בַּהֲנָיָה, וּטְרֵפָה, שֶׁאֵינָהּ מְטַמְּא בְּמַשָּׂא, אֵינוֹ דִין שֶׁתְּהֵי מֻתֶּרֶת בַּהֲנָיָה? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ**"? לַכֶּלֶב וְכַכֶּלֶב.

לְלַמְּדְךָ שֶׁהַכֶּלֶב מְכֻבָּד מִן הַגּוֹי, שֶׁהֲרֵי הַנְּבֵלָה לַגּוֹי, הַטְּרֵפָה לַכֶּלֶב, לְלַמְּדְךָ שֶׁלֹּא קִפֵּחַ הַמָּקוֹם שְׂכַר חַיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות יא,ז) "וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֹא יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ". אָמַר הַמָּקוֹם 'תְּנוּ לוֹ שְׂכָרוֹ! וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קוֹל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם שְׂכַר חַיָּה לֹא קִפֵּחַ הַמָּקוֹם, שְׂכַר אָדָם, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! וְכֵן יִרְמְיָה אוֹמֵר: (ירמיה יז,יא) "קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד, עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט,[568] בַּחֲצִי יָמָו יַעַזְבֶנּוּ, וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל." וּמַה כָּתוּב אַחֲרָיו? (ירמיה יז,יב) "כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ."

(שמות כג,א) ["**לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא, אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס.**"] "**לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא**", הֲרֵי זֶה אַזְהָרָה לְכָל מִי שֶׁהוּא מְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע עַל חֲבֵרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (תהלים קמ,ד) שָׁנְנוּ לְשׁוֹנָם כְּמוֹ נָחָשׁ", וְכָתוּב: (תהלים קמ,יב) "אִישׁ לָשׁוֹן בַּל יִכּוֹן בָּאָרֶץ, אִישׁ חָמָס רָע יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפוֹת."[569]

דָּבָר אַחֵר: הֲרֵי זֶה אַזְהָרָה לַדַּיָּן, שֶׁלֹּא יִשְׁמַע מִבַּעַל דִּין עַד שֶׁיְּהֵי בַעַל דִּינוֹ עוֹמֵד עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כב,ח) "עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם".

דָּבָר אַחֵר: הֲרֵי זֶה אַזְהָרָה לְבַעַל דִּין, שֶׁלֹּא יַשְׁמִיעַ לַדַּיָּן עַד שֶׁיְּהֵי בַעַל דִּינוֹ עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יט,יז) "וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יי, לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם."

אַבָּא חָנִין אוֹמֵר מִשֵּׁם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: לְהָבִיא שְׁבוּעַת הַדַּיָּן בֵּינֵיהֶן שֶׁתְּהֵי בְּ'אָמֵן', שֶׁאִם אֵין אַתְּ עוֹנֶה אַחֲרָיו 'אָמֵן', עוֹשֶׂה אַתְּ שְׁבוּעָתוֹ שָׁוְא.

"**אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע**". אָמַר לְךָ: אִישׁ פְּלוֹנִי חַיָּב לִי מָאתַיִם, וְלִי עֵד אֶחָד, בֹּא וְהַצְטָרֵף לִי עִמּוֹ, וְטוֹל לְךָ אַתְּ מָנֶה וַאֲנִי מָנֶה! לְכָךְ נֶאֱמַר: "אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס." אָמַר לוֹ רַבּוֹ: יוֹדֵעַ אַתְּ, שֶׁאָפִלּוּ אָדָם נוֹתֵן לִי כָּל מָמוֹן שֶׁבָּעוֹלָם, אֵינִי מְבַדֶּה. אֶלָּא אִישׁ פְּלוֹנִי חַיָּב לִי מָנֶה, וְלִי עֵד אֶחָד, בֹּא וְהַצְטָרֵף לִי עִמּוֹ עַל מָנֶת שֶׁאֶטֹּל אֶת שֶׁלִּי! לְכָךְ נֶאֱמַר: "**אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס.**" עֵד חָמָס הוּא זֶה.

כָּךְ הָיוּ נְקִיֵּי הַדַּעַת בִּירוּשָׁלַיִם עוֹשִׂין: לֹא הָיָה אֶחָד מֵהֶם הוֹלֵךְ לְבֵית הַמִּשְׁתֶּה, עַד שֶׁיְּוַדַּע מִי הוֹלֵךְ עִמּוֹ, וְלֹא הָיָה חוֹתֵם בְּגֵט, עַד שֶׁיְּוַדַּע מִי הָיָה חוֹתֵם עִמּוֹ. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: "**אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע**... **עֵד**", 'אַל תָּשֶׁת חָמָס עֵד', לְהוֹצִיא אֶת הַחַמְסָנִין וְהַגַּזְלָנִין, שֶׁהֵן פְּסוּלִין

[568] קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד: העוף הנקרא קורא, הדומה לשָׂלָו, דוגר על ביצים שלא הטיל.
[569] יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפוֹת: רעתו תלכוד אותו ותדחוף אותו לפול.

מִן הָעֵדוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים יט,טז) "כִּי יָקוּם עֵד חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה." וּמַה הוּא אוֹמֵר? (דברים יט,יט) "וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו, וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ." (שמות כג,ב) ["**לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעֹת, וְלֹא תַעֲנֶה עַל רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת.**"] "**לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעֹת**". מִמַּשְׁמָע, שֶׁאֵין אַתְּ הוֹוֶה עִמָּהֶן לְרָעָה, הוֹוֶה אַתְּ עִמָּהֶן לְטוֹבָה.

כֵּיצַד? שְׁנַיִם עָשָׂר מְזַכִּין וְאֶחָד עָשָׂר מְחַיְּבִין, זַכַּי. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מְחַיְּבִין וַעֲשָׂרָה מְזַכִּין, חַיָּב. אוֹ שְׁנַיִם עָשָׂר מְחַיְּבִין וְאֶחָד עָשָׂר מְזַכִּין, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי חַיָּב! תִּלְמֹד לוֹמַר: "**וְלֹא תַעֲנֶה עַל רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת.**" אָמְרָה תוֹרָה, הָרֹג עַל פִּי עֵדִין, הָרֹג עַל פִּי מַטִּין: מָה עֵדִין בִּשְׁנַיִם, אַף מַטִּין בִּשְׁנַיִם.

אוֹ אֶחָד עָשָׂר מְזַכִּין וְאֶחָד עָשָׂר מְחַיְּבִין, וְאֶחָד אוֹמֵר 'אֵינִי יוֹדֵעַ', הֲרֵי זוֹ אֲזָהָרָה לַדַּיָּן, שֶׁלֹּא יַטֶּה אֶלָּא לְכַף זְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "**וְלֹא תַעֲנֶה עַל רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת.**"

(שמות כג,ג) "**וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ.**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא יט,טו) "לֹא תַשֶּׂא פְנֵי דָל, וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל, בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ." אֵין לִי אֶלָּא אֵלּוּ, חִלּוּפֵיהֶן מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ.**"

אַבָּא חָנִין אוֹמֵר מִשֵּׁם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: בְּלֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

(שמות כג,ד) ["**כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה, הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ.**"] "**כִּי תִפְגַּע**". שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כְּשֶׁמּוּעוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כג,ה) "כִּי תִרְאֶה". אוֹ "כִּי תִרְאֶה", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אֲפִלּוּ בְּרִחוּק מְמֻנּוּ מִלֹּא מִיל![570] תִּלְמֹד לוֹמַר "כִּי תִפְגַּע". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין? שְׁעָרוּ חֲכָמִים, אֶחָד מִשִּׁבְעָה וּמַחְצָה בְּמִיל, הֲוֵי אוֹמֵר רֵיס.[571]

נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁהוּא עוֹבֵר עַל מִצְוַת 'עֲשֵׂה', וְעַל מִצְוַת 'לֹא תַעֲשֶׂה'.

"**שׁוֹר אֹיִבְךָ**". רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: אֹיִבְךָ זֶה גּוֹי. וְכֵן מָצִינוּ, שֶׁהַגּוֹיִם קְרוּיִים אוֹיְבִים לְיִשְׂרָאֵל בְּכָל מָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כג,י) "כִּי תֵצֵא מַחֲנֶה עַל אֹיְבֶיךָ". (דברים כא,י) "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אֹיְבֶיךָ". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: בְּגֵר שֶׁחָזַר לִסְאוֹרוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר.[572] רַבִּי יִצְחָק אוֹמֵר: בְּיִשְׂרָאֵל מְשֻׁמָּד הַכָּתוּב מְדַבֵּר. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: בְּיִשְׂרָאֵל עַצְמוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "**אֹיִבְךָ**"? אֶלָּא אִם הִכָּה אֶת בְּנוֹ, אוֹ שֶׁעָשָׂה עִמּוֹ מְרִיבָה, נֶעֱשָׂה אוֹיֵבוֹ לְשָׁעָה.

"**שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ**", לְחַיֵּב עַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְעַל זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

"**תֹּעֶה**". וְאֵין תּוֹעֶה בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא חוּץ לַתְּחוּם. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר, זֶכֶר הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית לז,טו) "וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה".

[570] מיל רומי=כמעט 1500 מטר.

[571] ריס =כ- 200 מטר.

[572] סְאוֹרוֹ=שְׂאוֹרוֹ, בדרך כלל בצורה: סוּרוֹ, השאור שלו, שורשו הרע, עבודה זרה.

"**הָשֵׁב תְּשִׁיבֵנּוּ לוֹ**." לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב,ב) "וְאִם לֹא קָרוֹב אָחִיךָ", אֵין לִי אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁרָחוֹק וְקָרוֹב. וְאֵין אַתָּה מַכִּירוֹ, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים כב,ב) "וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ", מְצִיאָה שֶׁדַּרְכָּהּ לְהֵאָסֵף, לְהוֹצִיא אֶת הַשְּׁבוּרָה.

(דברים כב,ב) "וְהָיָה עִמָּךְ", עִמָּךְ בִּרְשׁוּתָךְ. "עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ", עַד שֶׁתִּדְרֹשׁ לְאָחִיךָ. "עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ", עַד שֶׁיּוֹצִיא עָלָיו כָּרוֹז. "עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ", אַתְּ צָרִיךְ לִבְדֹּק אֶת אָחִיךָ, אִם רַמַּי הוּא, אִם אֵינוֹ רַמַּי. "**וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ**." מְצִיאָה שֶׁהִיא עוֹשָׂה וְאוֹכֶלֶת, וְלֹא מְצִיאָה שֶׁיֵּשׁ עִמָּהּ הֶפְסֵד.

(שמות כג,ה) ["**כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ, וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ, עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ**."] "**כִּי תִרְאֶה**", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אֲפִלּוּ רָחוֹק מְמֻנּוּ מְלֹא מִיל! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כג,ד) "כִּי תִפְגַּע". אוֹ "כִּי תִפְגַּע", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, כְּשֶׁמּוּעוֹ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי תִרְאֶה**". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין? שִׁעֲרוּ חֲכָמִים, אֶחָד מִשִּׁבְעָה וּמַחְצָה בְּמִיל, הֲוֵי אוֹמֵר, רֵיס.

"**וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ, עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ**." נִמְצֵינוּ לְמֵדִין, שֶׁעוֹבֵר עַל 'עֲשֵׂה' וְעַל 'לֹא תַעֲשֶׂה'.

"**רֹבֵץ**", לֹא שֶׁיְּהֵי רַבְצָן. "**תַּחַת מַשָּׂאוֹ**", וְלֹא יָתֵר עַל מַשָּׂאוֹ. "**תַּחַת מַשָּׂאוֹ**", וְלֹא שֶׁיְּהֵי מַשָּׂאוֹ בְצִדּוֹ. "**וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ**", פְּעָמִין שֶׁאַתְּ חָדֵל, פְּעָמִים שֶׁאַתְּ עוֹזֵב.

חֲמוֹר שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל וּמַשּׂוֹי שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל[573] "**עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ**." חֲמוֹר שֶׁלַּגּוֹי וּמַשּׂוֹי שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל, "**וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ**". פְּעָמִין שֶׁאַתְּ חָדֵל, פְּעָמִים שֶׁאַתְּ עוֹזֵב.

הָיָה בֵּין קְבָרוֹת, לֹא יִטַּמֵּא לוֹ. אִם אָמַר לוֹ אָבִיו 'הִטַּמְּאִי' יִטַּמֵּא, מִפְּנֵי שֶׁמִּצְוַת 'עֲשֵׂה' קוֹדֶמֶת לְ'לֹא תַעֲשֶׂה'? לְכָךְ נֶאֱמַר "**וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב**". פְּעָמִים שֶׁאַתָּה חָדֵל, וּפְעָמִים שֶׁאֵין אַתָּה חָדֵל:

אָמַר לוֹ אָבִיו: אַל תִּפְרֹק עִמּוֹ! אַל תִּטְעַן עִמּוֹ! אַל תַּחְזִיר לוֹ אֲבֵדָתוֹ! הֲרֵי זֶה לֹא יִשְׁמַע לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא וְאָבִיו חַיָּבִין בְּמִצְוֹת.

"**עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (דברים כב,ד) "הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ." אֵין לִי אֶלָּא טְעִינָה, פְּרִיקָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ**." רַבִּי יֹאשִׁיָּה אוֹמֵר: אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה, בִּפְרִיקָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אֵין לִי אֶלָּא פְּרִיקָה, טְעִינָה מְנַיִן? דִּין הוּא: מָה, אִם פְּרִיקָה, שֶׁהוּא יָכֹל לְפָרֵק בִּפְנֵי עַצְמוֹ, הֲרֵי הוּא מֻזְהָר עָלֶיהָ, וּטְעִינָה, שֶׁאֵינוֹ יָכֹל לִטְעוֹן בִּפְנֵי עַצְמוֹ, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהֵי מֻזְהָר עָלֶיהָ? מִפְּנֵי מָה? דִּבֵּר הַכָּתוּב בַּקַּל, לְלַמֵּד מִמֶּנּוּ עַל הֶחָמוּר.

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: "**עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ**", פְּרִיקָה. "**הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ**", טְעִינָה. מִכָּן הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: כַּשֵּׁם שֶׁהַפְּרִיקָה מִן הַתּוֹרָה, כָּךְ טְעִינָה מִן הַתּוֹרָה.

[573] וּמַשּׂוֹי שֶׁלְּיִשְׂרָאֵל. בכ"י אוקספורד: שֶׁלַּגּוֹי.

"**עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "**הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ**", אֵין לִי אֶלָּא פְּרִיקָה וּטְעִינָה, בְּהֵמָה עַצְמָהּ מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ**." "**הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ**", בִּזְמַן שֶׁאַתְּ שָׁוֶה לוֹ.

פרק ג

(שמות כג,ו) "**לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ**." לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כג,ג) "וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ", אֵין לִי אֶלָּא דַּל, עָנִי תָּאֵב, מְנַיִן?[574] תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ**."

אַבָּא חָנִין אוֹמֵר מִשֵּׁם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: בְּלֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

רָשָׁע וְכָשֵׁר עוֹמְדִין לְפָנֶיךָ בַּדִּין. שֶׁלֹּא תֹּאמַר: הוֹאִיל וְהוּא רָשָׁע, הֲרֵי אֲנִי מַטֶּה עָלָיו אֶת הַדִּין. לְכָךְ נֶאֱמַר: "**לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ**." אֶבְיוֹן הוּא בַּמִּצְוֹות.

(שמות כג,ז) ["**מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק, וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג, כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע.**"] "**מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק**". הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לַמְדַבֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל חֲבֵרוֹ.

דָּבָר אַחֵר: הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לַדַּיָּן, שֶׁלֹּא יוֹשִׁיב אֶצְלוֹ דַּיָּן בּוּר. דָּבָר אַחֵר: שֶׁלֹּא יַעֲמִיד אֶצְלוֹ סָנֵיגוֹרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כב,ח)[575] "עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר שְׁנֵיהֶם".

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: "**מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק**", הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה לִפְרֹשׁ מִן הַמִּינוּת.[576]

וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (קהלת ז,כו) "וּמוֹצֵא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת הָאִשָּׁה, אֲשֶׁר הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ;[577] טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה, וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ." וְאוֹמֵר: (תהלים סג,יב) "וְהַמֶּלֶךְ יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים, יִתְהַלֵּל כָּל הַנִּשְׁבָּע בּוֹ, כִּי יִסָּכֵר פִּי דוֹבְרֵי שָׁקֶר." דָּבָר אַחֵר: "**מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק**". הָיָה חָבֵר יוֹשֵׁב וּמְדַבֵּר הֲלָכָה כְּרָאוּי, וְשָׁמַע חֲבֵרוֹ וְאָמַר, הֲרֵי אֲנִי סוֹתֵר, הֲרֵי אֲנִי פּוֹרְכָהּ וְסוֹתְרָהּ מִיָּדוֹ, וְחוֹזֵר וּבוֹנֶה אוֹתָהּ, בְּשִׁבְיל שֶׁיִּקָּרֵא חָכָם, לְכָךְ נֶאֱמַר "**מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק**". דּוֹבֵר שְׁקָרִים הוּא זֶה.

"**וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג**". הָיָה אֶחָד מְעִידוֹ שֶׁהוּא עוֹבֵד לַחַמָּה, וְאֶחָד מְעִידוֹ שֶׁהוּא עוֹבֵד לַלְּבָנָה. שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִצְטָרְפוּ זֶה עִם זֶה וְיִהְיֶה חַיָּב! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג**".

רָאוּהוּ רוֹדֵף אַחַר חֲבֵרוֹ לְהָרְגוֹ, וְהִסְתִּיף בְּיָדוֹ, אָמְרוּ לוֹ: הֱוֵי יוֹדֵעַ שֶׁהוּא בֶּן בְּרִית, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה: (בראשית ט,ו) "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם, בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ", אָמַר לָהֶן: יוֹדֵעַ אֲנִי, עַל מְנָת כֵּן! הֶעֱלִימוּ הָעֵדִין אֶת עֵינֵיהֶן, לְאַחַר זְמַן מָצְאוּ הָרוֹג מְפַרְכָּר, וְהַסַּיִף הָיָה מְנַטֵּף דָּם מִיַּד הָהוֹרֵג. שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי חַיָּב! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג!**"

---

[574] עָנִי תָּאֵב, מפרש אביון מלשון תאבה, שהיה עשיר וירד מנכסיו ותאב לכול.

[575] סָנֵיגוֹר. sunēgoros: עורך דין, מייצג, טוען.

[576] הַמִּינוּת: סטיה מדת האמת. לרוב אצל חכמינו, הנצרות.

[577] מְצוֹדִים וַחֲרָמִים: מלכודות ורשתות.

כְּבַר הָרַג שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטָח עֵד זוֹמֵם. אָמַר לוֹ יְהוּדָה בֶּן טַבַּי: אֶרְאֶה בַטּוֹבָה, אִם לֹא שָׁפַכְתָּ דָּם נָקִי! וְאָמְרָה תוֹרָה: הֶרֹג עַל פִּי עֵדִים! הֶרֹג עַל פִּי זוֹמְמִים! מָה עֵדִים, שְׁנַיִם, אַף זוֹמְמִים שְׁנַיִם.

כְּבַר נִכְנַס יְהוּדָה בֶּן טַבַּי לְחָרְבָה, וּמָצָא שָׁם הָרוֹג מְפֹרְפָּר, וְהַסַּיִף מְנַטֵּף דָּם מִיָּד הָהוֹרֵג. אָמַר לוֹ יְהוּדָה בֶּן טַבַּי: תָּבֹא עָלַי, אִם לֹא אֲנִי אוֹ אַתָּה הֲרַגְנוּהוּ! אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה, שֶׁהֲרֵי אָמְרָה תוֹרָה: (דברים יט,טו) "עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים יָקוּם דָּבָר." אֲבָל הַיּוֹדֵעַ וּבַעַל מַחֲשָׁבוֹת, הוּא יִפְרַע מֵאוֹתוֹ הָאִישׁ! לֹא הִסְפִּיק לְצֵאת מִשָּׁם עַד שֶׁהִכִּישׁוֹ נָחָשׁ, וָמֵת.

"**וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג!**" וַהֲרֵי שֶׁיָּצָא מִבֵּית דִּין חַיָּב, וְאַחַר כָּךְ מָצְאוּ לוֹ זְכוּת, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי חַיָּב! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג!**"

כֵּשֵׁם שֶׁיָּצָא מִבֵּית דִּינְךָ, כָּךְ יֵצֵא מִבֵּית דִּינִי? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע.**"

"**וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג**", וַהֲרֵי שֶׁיָּצָא מִבֵּית דִּין זַכַּי, וְאַחַר כָּךְ מָצְאוּ לוֹ חוֹבָה, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יַחְזִירוּהוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג**".

כֵּשֵׁם שֶׁיָּצָא מִבֵּית דִּינְךָ, כָּךְ יֵצֵא מִבֵּית דִּינִי! תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע.**"

וַהֲרֵי דְּבָרִים קוֹל וָחֹמֶר: מָה, אִם מִדַּת הַפֻּרְעָנוּת הַמְעוּטָה, אָמְרָה תוֹרָה "**כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע**", קוֹל וָחֹמֶר מִדַּת הַטּוֹבָה הַמְרֻבָּה!

(שמות כג,ח) ["**וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח, כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים, וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים.**"] "**וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח**". שֶׁלֹּא תֹּאמַר, הֲרֵי אֲנִי נוֹטֵל מָמוֹן וְאֵינִי מַטֶּה אֶת הַדִּין. תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,יט) "כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים". וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קוֹל וָחֹמֶר: מָה, אִם הַנּוֹטֵל שֹׁחַד עַל מְנָת שֶׁלֹּא לְהַטּוֹת, אָמְרָה תוֹרָה "**כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים**", קַל וָחֹמֶר הַנּוֹטֵל עַל מְנָת לְהַטּוֹת!

"כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים", בַּתּוֹרָה. אַתָּה אוֹמֵר בַּתּוֹרָה, אוֹ עֵינֵי חֲכָמִים כְּשִׁמּוּעוֹ? תִּלְמֹד לוֹמַר "**כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים**", אֵלּוּ פִּקְחֵי הַדַּעַת, שֶׁהֵן מְטַהֲרִין וּמְטַמְּאִין מִדַּעַת עַצְמָן. מִכָּן אָמְרוּ: כָּל הַנּוֹטֵל מָמוֹן וּמַטֶּה אֶת הַדִּין, אֵינוֹ יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם עַד שֶׁיֶּחְסַר מְאוֹר עֵינָיו. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: עַד שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ אֶחָד מִשִּׁלְשָׁה דְּבָרִים: אוֹ שֶׁדַּעְתּוֹ מְטֹרֶפֶת בַּתּוֹרָה, וּמְטַמֵּא אֶת הַטָּהוֹר וּמְטַהֵר אֶת הַטָּמֵא, אוֹ יִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת, אוֹ שֶׁחָסַר מְאוֹר עֵינָיו.

"**וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים.**" מְשַׁנֶּה דְּבָרִין הַמְצֻדָּקִין שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְסִינַי.

(שמות כג,י) ["**וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אַרְצֶךָ, וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ.**"] "**וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אַרְצֶךָ**". רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, הֵן עוֹשִׂין שְׁמִטָּה אַחַת בְּשָׁבוּעַ אֶחָד, שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כה,ג) "שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ". וּכְשֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ

שֶׁלַּמָּקוֹם, הֵן עוֹשִׂין אַרְבַּע שְׁמִטִּין בְּשָׁבוּעַ אֶחָד. כֵּיצַד? נָרָה שָׁנָה, זוֹרְעָהּ שָׁנָה, נָרָה שָׁנָה, זוֹרְעָהּ שָׁנָה, נִמְצְאוּ עוֹשִׂין אַרְבַּע שְׁמִטִּין בְּשָׁבוּעַ אֶחָד.

"**וְאָסַפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ**. וְהַשְּׁבִיעִית", לְהָבִיא פֵּרוֹת עֶרֶב שְׁבִיעִית שֶׁנִּכְנְסוּ לַשְּׁבִיעִית, שֶׁהֵן כְּפֵרוֹת עֶרֶב שְׁבִיעִית. אֵין לִי אֶלָּא פֵּרוֹת עֶרֶב שְׁבִיעִית שֶׁנִּכְנְסוּ לַשְּׁבִיעִית, שֶׁהֵן כְּפֵרוֹת עֶרֶב שְׁבִיעִית. וּמְנַיִן לְפֵרוֹת שְׁבִיעִית שֶׁיָּצְאוּ לְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, שֶׁהֵן כְּפֵרוֹת שְׁבִיעִית? תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כג,יא) "כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ." הֲרֵי אַתְּ דָּן בִּנְיַן אָב מִבֵּין שְׁנֵיהֶם: לֹא הֲרֵי כֶּרֶם כַּהֲרֵי זַיִת, וְלֹא הֲרֵי זַיִת כַּהֲרֵי כֶּרֶם. הַצַּד הַשָּׁוֶה שֶׁבָּהֶן, שֶׁגָּדַל עַל מֵי שְׁבִיעִית, הֲרֵי זֶה כְּפֵרוֹת שְׁבִיעִית. דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ! וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות כג,יא) "וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה"? לְהָבִיא פֵּרוֹת שְׁבִיעִית שֶׁיָּצְאוּ לְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, שֶׁהֵן כְּפֵרוֹת שְׁבִיעִית. וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ"? לְתַלְמוּדוֹ בָּא, לִתֵּן בֵּעוּר לַכֶּרֶם בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְלַזַּיִת בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

(שמות כג,יא) ["**וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ, וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ, וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה, כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ.**"] "**וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ**". "**תִּשְׁמְטֶנָּה**", בַּעֲבוֹדָתָהּ; "**וּנְטַשְׁתָּהּ**", בַּאֲכִילָתָהּ.

אֵין לִי אֶלָּא פֵּרוֹת, עֲשָׂבִים מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּנְטַשְׁתָּהּ**", מִכָּל מָקוֹם.

דָּבָר אַחֵר: "**וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ, וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ**", מַגִּיד שֶׁפּוֹרֵץ בָּהּ פְּרָצוֹת! אֶלָּא שֶׁגָּדְרוּ חֲכָמִין, מִפְּנֵי תִּקּוּן הָעוֹלָם.

"**וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ**". כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (ויקרא כה,ו) "לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין? כְּשֶׁהַפֵּרוֹת מְרֻבִּין, הַכֹּל אוֹכְלִין; כְּשֶׁהַפֵּרוֹת מְמֻעָטִין, "לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ".

רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "**וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (ויקרא כה,ו) "לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ". כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין? עַד שֶׁלֹּא הִגִּיעַ שָׁעַת בֵּעוּר, מְבַעֲרִין אוֹתָהּ עֲנִיִּין וַעֲשִׁירִין; מִשֶּׁתַּגִּיעַ שָׁעַת בֵּעוּר, מְבַעֲרִין אוֹתָהּ עֲנִיִּין וְאֵין מְבַעֲרִין אוֹתָהּ עֲשִׁירִין.

"**וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (דברים יד,כב) "עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ, הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אַף פֵּרוֹת שְׁבִיעִית בְּמַשְׁמָע! כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כה,ו-ז) "לְךָ", "וְלִבְהֶמְתְּךָ", הִקִּישׁ אָדָם לַבְּהֵמָה: מַה בְּהֵמָה, אוֹכֶלֶת בַּשְּׁבִיעִית מִן הָרְאוּי לָהּ שֶׁלֹּא מְעֻשָּׂר, אַף אָדָם אוֹכֵל מִן הָרְאוּי לוֹ בַּשְּׁבִיעִית שֶׁלֹּא מְעֻשָּׂר. אַתָּה אוֹמֵר, לְכָךְ בָּא, אוֹ לֹא בָּא אֶלָּא לְהַקִּישׁ בְּהֵמָה לְאָדָם: מָה אָדָם אֵינוֹ אוֹכֵל אֶלָּא מִן הַמְעֻשָּׂר, כְּךָ בְּהֵמָה לֹא תֹּאכַל אֶלָּא מִן הַמְעֻשָּׂר?

תַּלְמֹד לוֹמַר: "**וַיִּתֶּרֶם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה**". אַחַר שֶׁלָּמַדְתָּ, שֶׁהַחַיָּה אוֹכֶלֶת מִן הָרָאוּי לָהּ בַּשְּׁבִיעִית שֶׁאֵינוֹ מְעֻשָּׂר, הָא לְהַקִּישׁ בְּהֵמָה לָאָדָם אֵין אַתְּ יָכֹל, אֶלָּא אָדָם לַבְּהֵמָה: מַה בְּהֵמָה, אוֹכֶלֶת מִן הָרָאוּי לָהּ בַּשְּׁבִיעִית שֶׁלֹּא מְעֻשָּׂר, אַף אָדָם אוֹכֵל מִן הָרָאוּי לוֹ בַּשְּׁבִיעִית שֶׁלֹּא מְעֻשָּׂר. הָא מַה תַּלְמֹד לוֹמַר "**כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ**"? לְעִנְיַן שֶׁאֲמַרְנוּ.

(שמות כג,יב) ["**שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת, לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ, וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר.**"] "**שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ**". נֶאֱמַר כָּן שַׁבָּת בְּרֵאשִׁית לְעִנְיַן שְׁבִיעִית, שֶׁלֹּא תִסְתָּרֵס שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית מִמְּקוֹמָהּ.[578]

"**לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ**", הוֹסִיף לוֹ הַכָּתוּב נִיחַ אֶחָד,[579] שֶׁיְּהֵי תוֹלֵשׁ מִן הַקַּרְקַע וְאוֹכֵל. אַתָּה אוֹמֵר, לְכָךְ בָּא, אוֹ יִחְבְּשֵׁנוּ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ? אָמַרְתָּ, אֵין זֶה נִיחַ אֶלָּא צַעַר רֶגֶל! תַּלְמֹד לוֹמַר "**לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ**", הוֹסִיף לוֹ הַכָּתוּב נִיחַ אֶחָד, לִהְיוֹת תּוֹלֵשׁ מִן הַקַּרְקַע וְאוֹכֵל.

"**וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ**", זֶה עֶבֶד עִבְרִי. אַתָּה אוֹמֵר זֶה עֶבֶד עִבְרִי, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בֶּן בְּרִית? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כ,י) "עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ", הֲרֵי בֶּן בְּרִית אָמוּר; הָא מַה תַּלְמֹד לוֹמַר "**וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ**"? זֶה עֶבֶד עִבְרִי.

"**וְהַגֵּר.**" זֶה גֵּר תּוֹשָׁב. אַתָּה אוֹמֵר זֶה גֵּר תּוֹשָׁב, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא גֵּר צֶדֶק? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כ,י) "וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ", הֲרֵי גֵּר צֶדֶק אָמוּר; הָא מַה תַּלְמֹד לוֹמַר "**וְהַגֵּר**"? זֶה גֵּר תּוֹשָׁב. הֲרֵי הֵן בַּשַּׁבָּת כְּיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם טוֹב. הַלּוֹקֵחַ עֲבָדִים עִבְרִים מִן הַגּוֹיִם, הֲרֵי הֵן בַּשַּׁבָּת כְּיִשְׂרָאֵל בְּחֻלּוֹ שֶׁלַּמּוֹעֵד. דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי.

רַבִּי עֲקִיבָה מַחְלִיף: אֵימָתַי עוֹשִׂין יַיִן נֶסֶךְ? בְּשָׁעָה שֶׁמַּזְכִּירִים עֲבוֹדָה זָרָה עַל פִּיהֶם. וְאֵימָתַי מַזְכִּירִין עֲבוֹדָה זָרָה עַל פִּיהֶם? בְּשָׁעָה שֶׁנּוֹדְרִין בָּהֶן.

פרק ד

(שמות כג,יג) ["**וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ, וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ, לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ.**"] "**וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כו,לה) "וְשַׂמְתָּ אֶת הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת, וְאֶת הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן, עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה, וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל צֶלַע צָפוֹן." אִם שִׁנָּן, הוּא עוֹבֵר בְּ'לֹא תַעֲשֶׂה'. לְכָךְ נֶאֱמַר: (שמות כג,יג) "**וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ**".

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: לַעֲשׂוֹת דִּבְרֵי תוֹרָה עָלֶיךָ חוֹבָה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: לַעֲשׂוֹת מִצְוֹות 'עֲשֵׂה' וּמִצְוֹות 'לֹא תַעֲשֶׂה'. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: אֵין לִי אֶלָּא מַה שֶּׁפֹּרַט הַכָּתוּב, וּשְׁאָר כָּל דִּקְדּוּקֵי פְּרָשָׁה מְנַיִן? תַּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כג,יג) "**וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ**".

[578] תִּסְתָּרֵס. בגניזה תסתכס.
[579] נִיחַ: דבר טוב ונוח.

דָּבָר אַחֵר: "**וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים ה,יג) "לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ", אֵין לִי אֶלָּא דְּבָרִין שֶׁהֵן מִשֵּׁם מְלָאכָה, וּדְבָרִין שֶׁהֵן מִשֵּׁם שְׁבוּת, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כג,יג) "**וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ**", לְהָבִיא דְּבָרִין שֶׁהֵן מִשֵּׁם שְׁבוּת.

"**וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ**", שֶׁלֹּא תַשְׁבִּיעַ לְגוֹי בְּיִרְאָתוֹ. "**לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ**." שֶׁלֹּא תִשָּׁבַע לוֹ בְּיִרְאָתוֹ. דָּבָר אַחֵר: שֶׁלֹּא תַעֲשֶׂנּוּ בֵּית וַעַד. לֹא תֹאמַר לוֹ: אֵיכָן אַתְּ שָׁרוּי? בְּמָקוֹם עֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית. אֵיכָן אַתְּ מַמְתִּין לוֹ? אֵצֶל עֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: "**וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (בראשית יא,ד) "וַיֹּאמְרוּ: הָבָה נִבְנֶה לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיִם, וְנַעֲשֶׂה לָּנוּ שֵׁם, פֶּן נָפוּץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ." הַשֵּׁם הַזֶּה, אֵין אָנוּ יוֹדְעִים מַה הוּא. נֶאֱמַר כָּן "**וְשֵׁם**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (בראשית יא,ד) "שֵׁם". מַה "שֵׁם" הָאָמוּר לְהַלָּן בַּעֲבוֹדָה זָרָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אַף "**שֵׁם**" הָאָמוּר כָּן, בַּעֲבוֹדָה זָרָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

דָּבָר אַחֵר: "**וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ**", לִשְׁבָח. אוֹ אַף לֹא לִגְנַאי? תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים ז,כו) "**שַׁקֵּץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ, וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ, כִּי חֵרֶם הוּא**." עֲבוֹדָה זָרָה קְרוּאָה לְשׁוֹן פְּגִמָה:[580] חֵרֶם, שֶׁקֶץ, תּוֹעֵבָה, פֶּסֶל, מַסֵּכָה, מַצֵּבָה, אֱלִילִים, עֲצַבִּים, תְּרָפִים, גִּלּוּלִים, שִׁקּוּצִים, חַמָּנִים, אֲשֵׁרִים.[581] אֲבָל הַקָּדֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרוּי כַּמָּה שֵׁמוֹת לִשְׁבָח. קָרוּי לְשֵׁם שִׁבְחוֹ: אֵל, אֱלֹהִים, יָהּ, שַׁדַּי, צְבָאוֹת, אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה, חַנּוּן וְרַחוּם, אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד, (תהלים צב,טז) "לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יי, צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ."

(שמות כג,יד) "**שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה**." לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות כג,יז) "שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בְּכָל זְמַן שֶׁיִּרְצֶה! תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים טז,טז) "בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת". אַתָּה אוֹמֵר "בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת", אוֹ בְּחַג הַמַּצּוֹת שָׁלֹשׁ פְּעָמִין, וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת שָׁלֹשׁ פְּעָמִין, וּבְחַג הַסֻּכּוֹת שָׁלֹשׁ פְּעָמִין? תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כג,יד) "שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה."

"**שָׁלֹשׁ רְגָלִים**", הַמְהַלְכִין בְּרַגְלֵיהֶן, לְהוֹצִיא אֶת הַחִגְּרִין. "**יֵרָאֶה**", לְהוֹצִיא אֶת הַסּוּמִין. "**זְכוּרְךָ**", לְהוֹצִיא אֶת הַנְּשִׁין. "**כָּל זְכוּרְךָ**", לְהוֹצִיא טוּמְטוֹם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס. (דברים לא,יא) "תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל", לְהוֹצִיא גֵּרִין וַעֲבָדִין. (דברים לא,יא) "בְּאָזְנֵיהֶם", לְהוֹצִיא אֶת הַחֵרְשִׁין. (דברים טז,יא) "וְשָׂמַחְתָּ", לְהוֹצִיא אֶת הַחוֹלֶה וְהַקָּטָן. (דברים טז,יא) "לִפְנֵי יי אֱלֹהֶיךָ", לְהוֹצִיא אֶת הַטְּמֵא.

[580] פְּגִמָה: פגם.
[581] חַמָּנִים: מצבות לעבודת השמש.

מִכָּן אָמְרוּ: (משנה חגיגה א,א) "הַכֹּל חַיָּבִין בָּרְאִיָּה חוּץ מֵחֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן, וְטוּמְטוֹם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס, הַחִגֵּר וְהַסּוּמֵא, הַחוֹלֶה וְהַזָּקֵן."

(שמות כג,טו) "**אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר, שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ, לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב, כִּי בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם, וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם.**" מִכָּן הָיָה רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: "**כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ**", אַל תְּהִי מֵבִיא אֶלָּא בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב.

"**וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם**", בִּזְבָחִים. אַתָּה אוֹמֵר בִּזְבָחִים, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בִּכְסָפַיִן? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמְרָה שִׂמְחָה בָּאָדָם, נֶאֱמְרָה שִׂמְחָה בַּשָּׂמִים, מַה שִּׂמְחָה הָאֲמוּרָה בָּאָדָם בִּזְבָחִין, אַף שִׂמְחָה הָאֲמוּרָה בַּשָּׂמִים בִּזְבָחִין.

דָּבָר אַחֵר: "**וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם**", בְּעוֹלוֹת. אַתָּה אוֹמֵר בְּעוֹלוֹת, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בִּשְׁלָמִים? הֲרֵי אַתְּ דָּן: נֶאֱמְרָה שִׂמְחָה בָּאָדָם, וְנֶאֱמְרָה שִׂמְחָה בַּשָּׂמִים; מַה שִּׂמְחָה הָאֲמוּרָה בָּאָדָם, דָּבָר שֶׁרָאוּי לְבֹא בִּידֵי אָדָם, אַף שִׂמְחָה הָאֲמוּרָה בַּשָּׂמִים, דָּבָר שֶׁרָאוּי לְבֹא בִּידֵי שָׂמַיִם, אֵינוֹ בְּדִין שֶׁיְּהֵי שֶׁלְחָנְךָ מָלֵא, וְשֶׁלְחָן קוֹנְךָ רֵיקָם.

(שמות כג,טז) "**וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה, וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה, בְּאָסְפְּךָ אֶת מַעֲשֶׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה.**" נֶאֱמַר שָׁלֹשׁ רְגָלִים בַּשָּׁבִיעִית, שֶׁלֹּא יִסְתָּרְסוּ שְׁלֹשָׁה רְגָלִים מִמְּקוֹמָן.

(שמות כג,יז) "**שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶל פְּנֵי הָאָדֹן יי.**" לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות כג,יז) "אֶל פְּנֵי הָאָדֹן יי." וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות לד,כג) "אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל"? אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל יְחֵד שְׁמוֹ בְּיוֹתֵר.

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (דברים ו,ד) "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, יי אֱלֹהֵינוּ יי אֶחָד", לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר "יי אֱלֹהֵינוּ"? וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "יי אֶחָד"? אֶלָּא עָלֵינוּ יְחֵד שְׁמוֹ בְּיוֹתֵר.

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (ירמיה לב,יד) "כֹּה אָמַר יי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", לָמָּה נֶאֱמַר? (ירמיה לב,כז) "הִנֵּה אֲנִי יי אֱלֹהֵי כָּל בָּשָׂר". וּמַה תִּלְמֹד לוֹמַר "אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל"? אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל יְחֵד שְׁמוֹ בְּיוֹתֵר.

כַּיּוֹצֵא בוֹ: (תהלים נ,ז-י) "שְׁמָעָה עַמִּי, וַאֲדַבֵּרָה, יִשְׂרָאֵל, וְאָעִידָה בָּךְ! אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ אָנֹכִי". אֱלֹהִים אֲנִי לְכָל בָּאֵי הָעוֹלָם, אַף עַל פִּי כֵן, לֹא יְחַדְתִּי שְׁמִי אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל.

(שמות כג,יח) ["**לֹא תִזְבַּח עַל חָמֵץ דַּם זִבְחִי, וְלֹא יָלִין חֵלֶב חַגִּי עַד בֹּקֶר.**"] "**לֹא תִזְבַּח עַל חָמֵץ דַּם זִבְחִי**", לֹא תִשְׁחַט אֶת הַפֶּסַח וְחָמֵץ קַיָּם. דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. אֵין לִי אֶלָּא זְבִיחָה, זְרִיקָה מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**דַּם זִבְחִי**". רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: הַזָּבַח שֶׁכִּלּוּ שֶׁלּוֹ, וְאֵיזֶה זֶה? זֶה תָּמִיד.

"**וְלֹא יָלִין חֶלֶב חַגִּי עַד בֹּקֶר**." בָּא הַכָּתוּב לְלַמֵּד עַל הַחֲלָבִין, שֶׁיְּהוּ נִפְסָלִים בְּלִינָה עַל גַּבֵּי הָרִצְפָּה. וְזָכִיתִי לָדוּן עַל אֵבָרִין: הוֹאִיל וַחֲלָבִים מַתָּנָה לָאִשִּׁים, וְאֵבָרִין מַתָּנָה לָאִשִּׁים,[582] אִם לָמַדְתָּ עַל חֲלָבִין, שֶׁהֵן נִפְסָלִין בְּלִינָה עַל גַּבֵּי הָרִצְפָּה, יָכֹל אַף אֵבָרִין יְהוּ נִפְסָלִין בְּלִינָה עַל גַּבֵּי הַמַּעֲרָכָה? וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר (ויקרא ו,ב) "כָּל הַלַּיְלָה עַד הַבֹּקֶר"? עַל גַּבֵּי הַמַּעֲרָכָה. אַחַר שֶׁלָּמַדְתָּ עַל הָאֵבָרִין, שֶׁאֵינָן נִפְסָלִין בְּלִינָה עַל גַּבֵּי הַמַּעֲרָכָה,[583] זָכִיתִי לָדוּן עַל חֲלָבִין: הוֹאִיל וְאֵבָרִים מַתָּנָה לָאִשִּׁים, וַחֲלָבִין מַתָּנָה לָאִשִּׁים, אִם לָמַדְתָּ עַל אֵבָרִין, שֶׁאֵינָן נִפְסָלִין בְּלִינָה עַל גַּבֵּי הַמַּעֲרָכָה, יָכֹל אַף חֲלָבִין לֹא יְהוּ נִפְסָלִין בְּלִינָה עַל גַּבֵּי הָרִצְפָּה? וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר "**וְלֹא יָלִין חֶלֶב חַגִּי עַד בֹּקֶר**"? לְעִנְיָן שֶׁאֲמַרְנוּ.

פרק ה

(שמות כג,יט) "**רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יי אֱלֹהֶיךָ, לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ**." לָמָּה נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כו,ב) "וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יי אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ, וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא, וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יי אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם." אֵין לִי אֶלָּא פֵּרוֹת דֶּרֶךְ בִּכּוּרִים, מַשְׁקִין מְנַיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "**תָּבִיא בֵּית יי אֱלֹהֶיךָ**", מִכָּל מָקוֹם.

וּמָה הֶפְרֵשׁ בֵּין אֵלּוּ לְאֵלּוּ? אֵלּוּ מְבִיאִין וְקוֹרִין, וְאֵלּוּ מְבִיאִין וְלֹא קוֹרִין.

(דברים כו,ב) "אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ", לְהוֹצִיא אֲרִיסִין וְחִכּוֹרוֹת,[585] וְהַסִּיקְרִיקוֹן[584] וְהַגָּזְלָן. "אֲשֶׁר יי אֱלֹהֶיךָ", לְהוֹצִיא גֵּרִים וַעֲבָדִים. "נֹתֵן לָךְ", לְהוֹצִיא נָשִׁים טוֹמְטוֹם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס. מַשְׁמַע מוֹצִיאִין שֶׁלֹּא יִקְרוּ,[586] וּמוֹצִיאִין שֶׁלֹּא יְבִיאוּ! תַּלְמוּד לוֹמַר "**תָּבִיא**", מִכָּל מָקוֹם.

וּמָה הֶפְרֵשׁ בֵּין אֵלּוּ לְבֵין אֵלּוּ? אֶלָּא אֵלּוּ מְבִיאִין וְקוֹרִין, וְאֵלּוּ מְבִיאִין וְלֹא קוֹרִין.

"**לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ**." רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: מִפְּנֵי מָה נֶאֱמְרָה בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת? כְּנֶגֶד שְׁלֹשׁ בְּרִיתוֹת שֶׁכָּרַת הַמָּקוֹם עִם יִשְׂרָאֵל: אַחַת בְּחוֹרֵב, וְאַחַת בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, וְאַחַת בְּהַר גְּרִזִים וְהַר עֵיבָל.

רַבִּי יְאוֹשִׁיָּהוּ אוֹמֵר: הָרִאשׁוֹן, תְּחִלָּה נֶאֱמַר, וְאֵין דּוֹרְשִׁין תְּחִלּוֹת; שֵׁנִי לוֹ, מִפְּנֵי הַדִּין: בְּהֵמָה טְהוֹרָה מְטַמָּא בַּמַּשָּׂא, וּבְהֵמָה טְמֵאָה מְטַמָּא בַּמַּשָּׂא; אִם לָמַדְתָּ עַל טְהוֹרָה שֶׁבְּשָׂרָהּ אָסוּר לְהִתְבַּשֵּׁל בַּחֲלָבָהּ, יָכֹל אַף טְמֵאָה יְהֵי בְשָׂרָהּ אָסוּר לְהִתְבַּשֵּׁל בַּחֲלָבָהּ? תַּלְמוּד לוֹמַר "**בַּחֲלֵב אִמּוֹ**", וְלֹא בַּחֲלֵב טְמֵאָה, וְלֹא בַּחֲלֵב אָדָם.

---

[582] לְאִשִּׁים: לאש שעל גבי המזבח, להיות מוקטרים עליה.

[583] כ. שורה שנייה, עַל גַּבֵּי הַמַּעֲרָכָה: בגניזה הנוסח הוא "עַל גַּבֵּי הָרִצְפָּה".

[584] סִיקְרִיקוֹן. sikarikón: מי שקנה רכוש שהוחרם על ידי השלטון הרומי.

[585] חִכּוֹרוֹת: חוכרי קרקעות.

[586] יִקְרוּ: יקראו. כך בלשון חכמים.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: מִפְּנֵי מָה נֶאֱמַר בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת? אַחַת לַבְּהֵמָה, וְאַחַת לַחַיָּה, וְאַחַת לָעוֹף.

אַבָּא חָנִין אוֹמֵר מִשֵּׁם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: מִפְּנֵי מָה נֶאֱמַר בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת? אַחַת לִבְהֵמָה גַּסָּה, וְאַחַת לְעִזִּים, וְאַחַת לְרְחֵלִים.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר:[587] מִפְּנֵי מָה נֶאֱמַר בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת? אַחַת לִבְהֵמָה גַּסָּה, וְאַחַת לִבְהֵמָה דַּקָּה, וְאַחַת לְחַיָּה.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר:[588] מִפְּנֵי מָה נֶאֱמַר בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת? אֶחָד לְבִשּׁוּל, אֶחָד לְאִסּוּר אֲכִילָה, אֶחָד לְאִסּוּר הֶנְיָה,

דָּבָר אַחֵר: אֶחָד בָּאָרֶץ, אֶחָד בְּחוּץ לָאָרֶץ, אֶחָד בִּפְנֵי הַבַּיִת וְשֶׁלֹּא בִּפְנֵי הַבַּיִת.

לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: "**רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יי אֱלֹהֶיךָ, לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ**", לֹא שָׁמַעְנוּ אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁהַבִּכּוּרִין נוֹהֲגִין, וּבְמָקוֹם שֶׁהַבִּכּוּרִין נוֹהֲגִין, שָׁם בָּשָׂר בֶּחָלָב נוֹהֵג. בִּזְמַן שֶׁאֵין הַבִּכּוּרִין נוֹהֲגִין שָׁם, מָקוֹם שֶׁאֵין הַבִּכּוּרִין נוֹהֲגִין שָׁם, לֹא שָׁמַעְנוּ. תִּלְמֹד לוֹמַר: (דברים יד,כא) "לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה... לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ." מַה נְּבֵלָה נוֹהֶגֶת בָּאָרֶץ וּבְחוּצָה לָאָרֶץ, בִּפְנֵי הַבַּיִת וְשֶׁלֹּא בִּפְנֵי הַבַּיִת, אַף בָּשָׂר בֶּחָלָב יְהֵי נוֹהֵג בָּאָרֶץ וּבְחוּצָה לָאָרֶץ, בִּפְנֵי הַבַּיִת וְשֶׁלֹּא בִּפְנֵי הַבַּיִת.

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: מִפְּנֵי מָה נֶאֱמַר בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת? פְּרָט לִבְהֵמָה טְמֵאָה, פְּרָט לַחַיָּה, פְּרָט לָעוֹפוֹת.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: לָמָּה נֶאֱמַר (דברים יד,כא) "לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה", וְנֶאֱמַר (דברים יד,כא) "לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ." אֶת שֶׁהוּא אָסוּר מִשֵּׁם נְבֵלָה, אָסוּר לְבַשֵּׁל בֶּחָלָב, עוֹף שֶׁהוּא אָסוּר מִשֵּׁם נְבֵלָה, יָכֹל יְהֵי אָסוּר לְבַשֵּׁל בֶּחָלָב? תִּלְמֹד לוֹמַר "**בַּחֲלֵב אִמּוֹ**." יָצָא עוֹף, שֶׁאֵין לוֹ חָלֶב אֵם,

יָצְאת בְּהֵמָה טְמֵאָה, אַחַת בִּשְׁחִיטָתָהּ, אַחַת בְּמִיתָתָהּ.

"**לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ**." אֵין לִי אֶלָּא שֶׁהוּא אָסוּר בְּבִשּׁוּל. וּמְנַיִן שֶׁהוּא אָסוּר בַּאֲכִילָה? אֲמַרְתָּ קוֹל וָחֹמֶר הוּא: וּמָה, אִם הַפֶּסַח, שֶׁאֵין בּוֹ 'בַּל תְּבַשֵּׁל', יֵשׁ בּוֹ 'בַּל תֹּאכַל', בָּשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ 'בַּל תְּבַשֵּׁל', דִּין הוּא שֶׁיֵּשׁ בּוֹ 'בַּל תֹּאכַל'.

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּפֶּסַח, שֶׁאִסּוּרוֹ בְכָל דָּבָר, לְפִיכָךְ הוּא אָסוּר בַּאֲכִילָה, תֹּאמַר בְּבָשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁאֵין אִסּוּרוֹ בְּכָל דָּבָר, לְפִיכָךְ לֹא יְהֵי אָסוּר בַּאֲכִילָה!

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אֵינוֹ צָרִיךְ! אִם גִּיד הַנָּשֶׁה, שֶׁאֵין בּוֹ 'בַּל תְּבַשֵּׁל', יֵשׁ בּוֹ 'בַּל תֹּאכַל', בָּשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ 'בַּל תְּבַשֵּׁל', דִּין הוּא שֶׁיֵּשׁ בּוֹ 'בַּל תֹּאכַל'.

[587] שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר. בגניזה: שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי.
[588] שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי. בגניזה: שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר.

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בְּגִיד הַנָּשֶׁה, שֶׁאִסּוּרוֹ קוֹדֶם לְמַתַּן תּוֹרָה, לְפִיכָךְ הוּא אָסוּר בַּאֲכִילָה, תֹּאמַר בְּבָשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁאֵין אִסּוּרוֹ קוֹדֶם לְמַתַּן תּוֹרָה, לְפִיכָךְ לֹא יְהֵי אָסוּר בַּאֲכִילָה!

וַהֲרֵי נְבֵלָה תּוֹכִיחַ, שֶׁאֵין אִסּוּרָהּ קוֹדֶם לְמַתַּן תּוֹרָה, הֲרֵי הִיא אֲסוּרָה בַּאֲכִילָה, הִיא תּוֹכִיחַ עַל בָּשָׂר בֶּחָלָב, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין אִסּוּרוֹ קוֹדֶם לְמַתַּן תּוֹרָה, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי אָסוּר בַּאֲכִילָה!

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּנְּבֵלָה, שֶׁהִיא מְטַמְּא בַמַּשָּׂא, לְפִיכָךְ הִיא אֲסוּרָה בַּאֲכִילָה, תֹּאמַר בְּבָשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁאֵינוֹ מְטַמֵּא בַמַּשָּׂא, לְפִיכָךְ לֹא יְהֵי אָסוּר בַּאֲכִילָה.

וַהֲרֵי חֵלֶב וְדָם יוֹכִיחוּ, שֶׁאֵינָן מְטַמִּין בַּמַּשָּׂא, הֲרֵי הֵן אֲסוּרִין בַּאֲכִילָה, הֵם יוֹכִיחוּ עַל בָּשָׂר בֶּחָלָב, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מְטַמֵּא בַמַּשָּׂא, יְהֵי אָסוּר בַּאֲכִילָה.

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בְּחֵלֶב וְדָם, שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶן כָּרֵת, לְפִיכָךְ הֵן אֲסוּרִין בַּאֲכִילָה, תֹּאמַר בְּבָשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁאֵין חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, לְפִיכָךְ לֹא יְהֵי אָסוּר בַּאֲכִילָה! תִּלְמֹד לוֹמַר (דברים יב,כד) "לֹא תֹאכְלֶנּוּ". שׁוּב עוֹד (דברים יב,כה) "לֹא תֹאכְלֶנּוּ", לְהָבִיא בָּשָׂר בֶּחָלָב שֶׁיְּהֵי אָסוּר בַּאֲכִילָה.

דָּבָר אַחֵר: (דברים יב,כג) "וְלֹא תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם הַבָּשָׂר." לְהָבִיא בָּשָׂר בֶּחָלָב שֶׁיְּהֵי אָסוּר בַּאֲכִילָה.

אִיסִּי בֶּן גּוּר אַרְיֵה אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן קְדֵשָׁה, וְנֶאֱמַר לְהַלָּן קְדֵשָׁה; מַה קְּדֵשָׁה הָאֲמוּרָה לְהַלָּן, אֲסוּרָה בַּאֲכִילָה, אַף קְדֵשָׁה הָאֲמוּרָה כָּן תְּהֵי אֲסוּרָה בַּאֲכִילָה.

אֵין לִי אֶלָּא שֶׁאָסוּר בַּאֲכִילָה, וּמְנַיִן שֶׁאָסוּר בַּהֲנָיָה? אָמַרְתָּ קוֹל וָחֹמֶר הוּא: מָה, אִם עֲרֵלָה, שֶׁלֹּא נֶעְבְּדָה בָהּ עֲבֵרָה,[589] הֲרֵי הִיא אֲסוּרָה בַּהֲנָיָה, וּבָשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁנֶּעְבְּדָה בוֹ עֲבֵרָה, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי אָסוּר בַּהֲנָיָה.

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בָּעֲרֵלָה, שֶׁלֹּא הָיְתָה לָהּ שָׁעַת הֶתֵּר, לְפִיכָךְ הִיא אֲסוּרָה בַּהֲנָיָה, תֹּאמַר בְּבָשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁהָיְתָה לוֹ שָׁעַת הֶתֵּר, לְפִיכָךְ לֹא יִהְיֶה אָסוּר בַּהֲנָיָה!

וַהֲרֵי חָמֵץ בַּפֶּסַח יוֹכִיחַ, שֶׁהָיְתָה לוֹ שָׁעַת הֶתֵּר, וְאָסוּר בַּהֲנָיָה, הוּא יוֹכִיחַ עַל בָּשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁהָיְתָה לוֹ שָׁעַת הֶתֵּר, יְהֵי אָסוּר בַּהֲנָיָה.

לֹא! אִם אָמַרְתָּ בֶּחָמֵץ בַּפֶּסַח, שֶׁחַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, לְפִיכָךְ הוּא אָסוּר בַּהֲנָיָה, תֹּאמַר בְּבָשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁאֵין חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, לֹא יְהֵי אָסוּר בַּהֲנָיָה!

וַהֲרֵי כִּלְאֵי הַכֶּרֶם יוֹכִיחוּ, שֶׁאֵין חַיָּבִין עֲלֵיהֶן כָּרֵת, וַאֲסוּרִין בַּהֲנָיָה, הֵן יוֹכִיחוּ עַל בָּשָׂר בֶּחָלָב, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת, יְהֵי אָסוּר בַּהֲנָיָה.

רַבִּי אוֹמֵר: (דברים יד,כא) "אוֹ מָכוֹר לָנָכְרִי... לֹא תְבַשֵּׁל". גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ, בְּשָׁעָה שֶׁאַתְּ מוֹכְרוֹ, לֹא תְבַשְּׁלֶנּוּ וְתִמְכְּרֶנּוּ. הָא לְמַדְנוּ שֶׁאָסוּר בַּהֲנָיָה.

[589] נֶעְבְּדָה: נעשתה.

דָּבָר אַחֵר: "לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ." אֵין לִי אֶלָּא חֲלֵב אִמּוֹ, חֲלֵב אֲחוֹתוֹ, מְנַיִן? אָמַרְתָּ קוֹל וָחֹמֶר הוּא: מָה, אִם אִמּוֹ, שֶׁאֵינָהּ נִכְנֶסֶת עִמּוֹ לַדִּיר לְהִתְעַשֵּׂר,[590] אָסוּר לְהִתְבַּשֵּׁל בַּחֲלָבָהּ, אֲחוֹתוֹ, שֶׁנִּכְנֶסֶת עִמּוֹ לַדִּיר לְהִתְעַשֵּׂר,[591] דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי אָסוּר לְהִתְבַּשֵּׁל בַּחֲלָבָהּ. וַחֲלֵב עַצְמָהּ בִּבְשָׂרָהּ, מְנַיִן? אָמַרְתָּ קוֹל וָחֹמֶר הוּא: מָה, אִם בִּמְקוֹם שֶׁהִתִּיר פְּרִי עִם פְּרִי, אָסַר פְּרִי עִם הָאֵם, וְכֵן, שֶׁאָסַר פְּרִי עִם פְּרִי, דִּין הוּא שֶׁנֹּאסַר אֵם עִם פְּרִי.

וַחֲלֵב עִזִּים בִּרְחֵלִים, מְנַיִן? אָמַרְתָּ קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם בִּמְקוֹם שֶׁהִתִּיר פְּרִי עִם פְּרִי בִּרְבִיעָה, אָסַר פְּרִי עִם הָאֵם, וְכֵן שֶׁאָסַר פְּרִי עִם פְּרִי בִּרְבִיעָה, דִּין הוּא שֶׁנֹּאסַר אֵם עִם פְּרִי.

הוּא הַדִּין אַף לַבָּקָר.

מִפְּנֵי מָה דִּבֶּר הַכָּתוּב בִּגְדִי? שֶׁהֶחָלָב מְרֻבֶּה בְּאִמּוֹ.

רַבִּי אוֹמֵר: נֶאֱמַר כָּן "**אִמּוֹ**", וְנֶאֱמַר לְהַלָּן (ויקרא כב,כז) "אִמּוֹ". מָה "אִמּוֹ" הָאֲמוּרָה לְהַלָּן, בְּשׁוֹר וְכֶשֶׂב וְעֵז הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אַף "**אִמּוֹ**" הָאֲמוּרָה כָּן, בְּשׁוֹר וְכֶשֶׂב וְעֵז הַכָּתוּב מְדַבֵּר.

"**לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ**." בָּשָׂר בֶּחָלָב אַתְּ אָסוּר לְבַשֵּׁל, לֹא כָל שֶׁאָר כָּל הָאֲסוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה. וְהֵיכָן בַּדִּין: מָה, אִם בָּשָׂר בֶּחָלָב, שֶׁזֶּה מֻתָּר בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְזֶה מֻתָּר בִּפְנֵי עַצְמוֹ, הֲרֵי הֵן אֲסוּרִין בִּבְשׁוּל, וּשְׁאָר כָּל הָאֲסוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁזֶּה אָסוּר בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְזֶה אָסוּר בִּפְנֵי עַצְמוֹ, אֵינוֹ דִין שֶׁיְּהוּ אֲסוּרִין בִּבְשׁוּל? תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ**", בָּשָׂר בֶּחָלָב אַתְּ אָסוּר לְבַשֵּׁל, וְלֹא שְׁאָר כָּל הָאֲסוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה.

"**לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ**." אֵין לִי אֶלָּא בַּחֻלִּין, בַּמֻּקְדָּשִׁין מְנַיִן? אָמַרְתָּ, קוֹל וָחֹמֶר הוּא: אִם נֶאֱסַר בַּחֻלִּין, לֹא נֶאֱסַר בַּמֻּקְדָּשִׁין? לֹא! אִם אָמַרְתָּ בַּחֻלִּין, שֶׁכֵּן אָסַר מְלוּקָה בַּחֻלִּין,[592] תֹּאמַר בַּמֻּקְדָּשִׁין, שֶׁלֹּא אָסַר מְלוּקָה בַּמֻּקְדָּשִׁין! תִּלְמֹד לוֹמַר: "**בֵּית יי אֱלֹהֶיךָ לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ**." חַסְלַת מַסֶּכֶת אִם כֶּסֶף.

מַסֶּכְתָּא דְשַׁבְּתָא

פרק א

(שמות לא,יב-יג) "**וַיְדַבֵּר יי אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. וְאַתָּה, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ, כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם, לָדַעַת כִּי אֲנִי יי מְקַדִּשְׁכֶם**." לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂלִיחַ.

[590] אִמּוֹ, שֶׁאֵינָהּ נִכְנֶסֶת. בכ"י אוקספורד: שנכנסת.

[591] אֲחוֹתוֹ, שֶׁנִּכְנֶסֶת. בכ"י אוקספורד: שאינה נכנסת.

[592] מְלוּקָה: צפור שהומתה כמו במקדש, על ידי מליקה, כריתת ראשה בצפורן מצד העורף, ולא בשחיטת הקנה.

"**אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות כ,ט) "לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ", אֵין לִי אֶלָּא דְּבָרִין שֶׁהֵן מִשֵּׁם מְלָאכָה, וּדְבָרִין שֶׁהֵן מִשֵּׁם שְׁבוּת, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ**", לְהָבִיא דְּבָרִין שֶׁהֵן מִשֵּׁם שְׁבוּת.

כְּבַר הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, וְרַבִּי עֲקִיבָה מְהַלְּכִין בַּדֶּרֶךְ, וְלֵוִי הַסָּרָד וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ שֶׁלְּרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה[593] מְהַלְּכִין אַחֲרֵיהֶן, וְנִשְׁאֲלָה שְׁאֵלָה: מְנַיִן לְקִיּוּם נֶפֶשׁ שֶׁיִּדְחֶה אֶת הַשַּׁבָּת? הָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות כב,א) "אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב, וְהֻכָּה וָמֵת, אֵין לוֹ דָּמִים." סָפֵק שֶׁבָּא לִגְנֹב, סָפֵק שֶׁבָּא לַהֲרֹג, וַהֲרֵי דְבָרִים קוֹל וָחוֹמֶר: מָה, אִם שְׁפִיכוּת דָּמִים, שֶׁהִיא מְטַמָּא אֶת הָאָרֶץ וּמְסַלֶּקֶת אֶת הַשְּׁכִינָה, הֲרֵי הִיא דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, קוֹל וָחוֹמֶר לְקִיּוּם נֶפֶשׁ שֶׁיִּדְחֶה אֶת הַשַּׁבָּת.

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר: וּמָה, אִם מִילָה, שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא אֶחָד מִכָּל אֵבָרָיו שֶׁלְּאָדָם, הֲרֵי הִיא דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, קוֹל וָחוֹמֶר לִשְׁאָר כָּל הַגּוּף.

אָמְרוּ לוֹ: מִמְּקוֹם שֶׁבָּאתָ, מַה לְהַלָּן בְּוַדַּי, אַף כָּן בְּוַדַּי!

רַבִּי עֲקִיבָה אוֹמֵר: אִם דּוֹחָה רְצִיחָה אֶת הָעֲבוֹדָה, שֶׁהִיא דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, קַל וָחוֹמֶר לְפִקּוּחַ נֶפֶשׁ שֶׁיִּדְחֶה אֶת הַשַּׁבָּת.

רַבִּי יוֹסֵה הַגְּלִילִי אוֹמֵר: כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "**אַךְ**", חָלַק: יֵשׁ שַׁבָּתוֹת שֶׁאַתְּ שׁוֹמֵר, וְיֵשׁ שַׁבָּתוֹת שֶׁאֵין אַתְּ שׁוֹמֵר.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות לא,יד) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת, כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם", לָכֶם שַׁבָּת מְסוּרָה, אֵין אַתֶּן מְסוּרִין לַשַּׁבָּת.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: (שמות לא,טז) "וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם", פִּקֵּחַ עָלָיו שַׁבָּת אַחַת, שֶׁיַּעֲשֶׂה שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה!

"**כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם**", וְלֹא בֵּינִי וּבֵין אֻמּוֹת הָעוֹלָם. "**לָדַעַת כִּי אֲנִי יי מְקַדִּשְׁכֶם**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות לא,טז) "וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם, בְּרִית עוֹלָם." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, אֲפִלּוּ חֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן בְּמַשְׁמָע! תִּלְמֹד לוֹמַר "**לָדַעַת**", לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דַּעַת.

"**כִּי אֲנִי יי מְקַדִּשְׁכֶם**." לָעוֹלָם הַבָּא. כְּגוֹן קְדֻשַּׁת שַׁבָּת בָּעוֹלָם הַזֶּה. הָא לְמַדְנוּ, שֶׁקְּדֻשַּׁת שַׁבָּת מֵעֵין הָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים צב,א) "מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת." לְעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת.

[593] סָרָד: עושה בגדי סרד.

(שמות לא,יד) ["**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת, כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם; מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת, כִּי כָּל הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ.**"] "**וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת, כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם**". זוֹ הִיא שֶׁאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא: לָכֶם שַׁבָּת מְסוּרָה, אֵין אַתֶּן מְסוּרִין לַשַּׁבָּת.
"**כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם**", מַגִּיד שֶׁהַשַּׁבָּת מוֹסֶפֶת קְדֻשָּׁה לְיִשְׂרָאֵל. מַה לְּפִלּוֹנִי חֲנוּתוֹ נְעוּלָה? שֶׁהוּא מְשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת. מָה לְּפִלּוֹנִי בָּטֵל מִמְּלַאכְתּוֹ? שֶׁהוּא מְשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת.
וְלֹא עוֹד, אֶלָּא מֵעִיד לִפְנֵי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁבָּרָא אֶת עוֹלָמוֹ לְשִׁשָּׁה יָמִים, וְנָח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה מג,יב) "וְאַתֶּם עֵדַי, נְאֻם יי, וַאֲנִי אֵל."
"**מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות לא,טו) "כָּל הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת." עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, וְאַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות כ,ט) "וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיי אֱלֹהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה, אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ, עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ, וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ."
אֵין לִי אֶלָּא עֹנֶשׁ וְאַזְהָרָה עַל מְלֶאכֶת הַיּוֹם, עֹנֶשׁ וְאַזְהָרָה עַל מְלֶאכֶת הַלַּיְלָה, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת**". עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, וְאַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ! תִּלְמֹד לוֹמַר (שמות כ,ט) "וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיי אֱלֹהֶיךָ", שֶׁאֵין תַּלְמוּד (לוֹמַר) "שַׁבָּת", אֶלָּא לְהָבִיא אֶת הַלַּיְלָה שֶׁיִּהְיֶה בִּכְלַל אַזְהָרָה. דִּבְרֵי רַבִּי יוֹחַי בְּרַבִּי יאשִׁיָּהוּ.
רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר: וַהֲרֵי הַגּוֹיִם שֶׁהִקִּיפוּ לְעָרֵי יִשְׂרָאֵל, וְחִלְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, שֶׁלֹּא יְהוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִין: הוֹאִיל וְחִלַּלְנוּ מִקְצָתָהּ, נְחַלֵּל אֶת כֻּלָּהּ! תִּלְמֹד לוֹמַר "**מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת**", כְּהֶרֶף עַיִן "**מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת**".
"**כִּי כָּל הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה**". עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה מְלָאכָה גְּמוּרָה. וַהֲרֵי שֶׁכָּתַב אוֹת אַחַת בַּשַּׁחֲרִית, וְאוֹת אַחַת בֵּין הָעַרְבַּיִם, אוֹ שֶׁאָרַג חוּט אֶחָד בַּשַּׁחֲרִית, וְחוּט אֶחָד בֵּין הָעַרְבַּיִם, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי חַיָּב! תִּלְמֹד לוֹמַר: (שמות לה,ב) "כָּל הָעֹשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה יוּמָת." עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה בָהּ מְלָאכָה גְּמוּרָה.
"**וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ**", לְמָה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "**מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת**", אֵין לִי אֶלָּא הַמַּזִּיד בְּהַתְרַאי עֵדִים; בֵּינוֹנִי לְבֵין עַצְמוֹ, מְנַיִן? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וְנִכְרְתָה**", לְהָבִיא אֶת הַמַּזִּיד בֵּינוֹנִי לְבֵין עַצְמוֹ.
"**וְנִכְרְתָה**", אֵין הַכְרָתָה אֶלָּא הַפְסָקָה. "**הַנֶּפֶשׁ הַהִוא**", מְזִידָה. דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָה. "**מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ**", וַעֲמָּהּ בְּשָׁלוֹם.
(שמות לא,טו) ["**שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיי, כָּל הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, מוֹת יוּמָת.**"] "**שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה**". כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: "**שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (שמות כ,י) "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד, וְעָשִׂיתָ

כָּל מְלַאכְתֶּךָ." כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין? כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, "**שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה**", מְלַאכְתָּן נֶעֱשֵׂית עַל יְדֵי אֲחֵרִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה סא,ה) "וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם, וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם."

וּכְשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד, וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ." מְלַאכְתָּן נֶעֱשֵׂית עַל יְדֵי עַצְמָן.

וְלֹא עוֹד, אֶלָּא אֲפִלּוּ מְלֶאכֶת אֲחֵרִים נֶעֱשֵׂית עַל יָדָן, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים כח,מח) "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יי בָּךְ".

"**וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיי**", לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (ויקרא כג,ב) "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם: מוֹעֲדֵי יי אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי", כַּשֵּׁם שֶׁקְּדֻשַּׁת מוֹעֲדוֹת מְסוּרָה לְבֵית דִּין, כָּךְ תְּהֵי קְדֻשַּׁת שַׁבָּת מְסוּרָה לְבֵית דִּין? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיי**", לַשֵּׁם שַׁבָּת מְסוּרָה, וְאֵינָהּ מְסוּרָה לְבֵית דִּין. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (שמות לא,יד) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת, כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם".

(שמות לא,טז) "**וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם.**"

זוֹ הִיא שֶׁהָיָה רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: פַּקֵּחַ עָלָיו שַׁבָּת אַחַת, שֶׁיַּעֲשֶׂה שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: "**לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם.**" דָּבָר שֶׁהַבְּרִית כְּרוּתָה לוֹ; וְאֵי זוֹ זוֹ? זוֹ מִילָה.

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פַּרְטָא אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁהוּא מְשַׁמֵּר אֶת הַשַּׁבָּת, מַעֲלִים עָלָיו כְּאִלּוּ עָשָׂה הַשַּׁבָּת? שֶׁנֶּאֱמַר: "**וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**".

רַבִּי אוֹמֵר: מְנַיִן אַתָּה אוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁהוּא מְשַׁמֵּר שַׁבָּת אַחַת כְּתִקְנָהּ, מַעֲלִים עָלָיו כְּאִלּוּ שָׁמַר כָּל הַשַּׁבָּתוֹת, מִיּוֹם שֶׁבָּרָא הַמָּקוֹם אֶת עוֹלָמוֹ, עַד שֶׁיִּחְיוּ הַמֵּתִים? שֶׁנֶּאֱמַר: "**וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם.**"

(שמות לא,יז) ["**בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם, כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ.**"] "**בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**", וְלֹא בֵּינִי וּבֵין אֻמּוֹת הָעוֹלָם.

"**אוֹת הִוא לְעֹלָם**", מַגִּיד שֶׁאֵין הַשַּׁבָּת בְּטֵלָה מִיִּשְׂרָאֵל לְעוֹלָם. וְכֵן אַתְּ מוֹצֵא, שֶׁכָּל דָּבָר וְדָבָר שֶׁנִּתְנוּ יִשְׂרָאֵל נַפְשָׁן עֲלֵיהֶן, נִתְקַיְּמוּ בְיָדָן, וְכָל דָּבָר וְדָבָר שֶׁלֹּא נִתְנוּ יִשְׂרָאֵל נַפְשָׁן עֲלֵיהֶן, לֹא נִתְקַיְּמוּ בְיָדָן. כְּגוֹן הַשַּׁבָּת וְהַמִּילָה וְתַלְמוּד תּוֹרָה וּטְבִילָה, שֶׁנִּתְנוּ נַפְשָׁן עֲלֵיהֶן, נִתְקַיְּמוּ בְיָדָן. וּכְגוֹן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְהַדִּינִין וּשְׁמִטִּין וְיוֹבְלוֹת, שֶׁלֹּא נִתְנוּ יִשְׂרָאֵל נַפְשָׁן עֲלֵיהֶן, לֹא נִתְקַיְּמוּ בְיָדָן.

"**כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יי אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת**". שַׁבַּת מִמַּחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה אוֹ אַף מִן הַדִּין? תִּלְמֹד לוֹמַר "**וַיִּנָּפַשׁ**", מַגִּיד שֶׁאֵין הַדִּין בָּטֵל מִלְּפָנָיו לְעוֹלָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (תהלים פט,טו) "צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ, חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ." (תהלים צז,ב) "עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו, צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ." (דברים לב,ד) "הַצּוּר, תָּמִים פָּעֳלוֹ, כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט, אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל, צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא."

פרק ב

(שמות לה,א) "**וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה יי לַעֲשֹׂת אֹתָם.**" לָמָּה נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר (שמות כה,י) "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בֵּין בַּחֹל בֵּין בַּשַּׁבָּת! וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם (שמות לא,יד) "מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת"? בְּשֶׁאָר כָּל מְלָאכוֹת, חוּץ מִמְּלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. אוֹ אַף בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן? וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ"? בְּשֶׁאָר כָּל הַיָּמִים, חוּץ מִן הַשַּׁבָּת, אוֹ אַף בַּשַּׁבָּת?

וְהַדִּין נוֹתֵן: מָה, אִם עֲבוֹדָה שֶׁאֵינָהּ בָּאָה אֶלָּא מִכֹּחַ הַמַּכְשִׁירִין, הֲרֵי הִיא דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, וּמַכְשִׁירֵי עֲבוֹדָה, שֶׁאֵין עֲבוֹדָה בָּאָה אֶלָּא מִכֹּחָן, דִּין הוּא שֶׁיִּדְחוּ אֶת הַשַּׁבָּת! כְּגוֹן שֶׁנִּטְלָה קֶרֶן שֶׁלַּמִּזְבֵּחַ, אוֹ נִפְגְּמָה הַסַּכִּין,[594] שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יִתְקְנֵם בַּשַּׁבָּת! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה**", בַּחֹל וְלֹא בַשַּׁבָּת.

"**וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה יי לַעֲשֹׂת אֹתָם.**" רַבִּי אוֹמֵר: לְהָבִיא שְׁלֹשִׁים וְתֵשַׁע אָבוֹת הַמְּלָאכוֹת, שֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה עַל פֶּה.

(שמות לה,ב) ["**שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ, שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיי, כָּל הָעֹשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה יוּמָת.**"] "**שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה**". כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר: "**שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה**", וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר: (שמות כ,י) "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד, וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ." כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִין? כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, "**שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה**", מְלַאכְתָּן נֶעֱשֵׂית עַל יְדֵי אֲחֵרִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: (ישעיה סא,ה) "וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם, וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם."

וּכְשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁלַּמָּקוֹם, "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד, וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ." מְלַאכְתָּן נֶעֱשֵׂית עַל יְדֵי עַצְמָן. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא: (דברים כח,מח) "וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יי בָּךְ, בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל, וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל צַוָּארֶךָ, עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ."

"**וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ**", שֶׁלֹּא יְהוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים: הוֹאִיל וְאָנוּ מֻתָּרִין לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, נְהֵי מֻתָּרִין לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בַּגְּבוּלִין! תִּלְמֹד לוֹמַר "**וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ**", לָכֶם קֹדֶשׁ, וְלַמָּקוֹם חוֹל.

[594] שֶׁנִּטְלָה קֶרֶן שֶׁלַּמִּזְבֵּחַ: נשברה ונפלה אחת מקרנות המזבח.

"**כָּל הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת.**" בּוֹ, וְלֹא בּוֹ וּבַחֲבֵרוֹ. וַהֲרֵי שֶׁחָל יוֹם הַכִּפּוּרִים לִהְיוֹת עֶרֶב שַׁבָּת, וְעָשָׂה מְלָאכָה בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי חַיָּב! תִּלְמֹד לוֹמַר "**כָּל הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת.**" בּוֹ, וְלֹא בּוֹ וּבַחֲבֵרוֹ.

(שמות לה,ג) "**לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת.**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (שמות לד,כא) "בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת." שְׁבֹת מִן הֶחָרִישׁ בְּשָׁעַת הַקָּצִיר, שֶׁיִּשְׁבֹּת מֵעֶרֶב שְׁבִיעִית לַשְּׁבִיעִית! אֵין לִי אֶלָּא שֶׁהוּא שׁוֹבֵת מֵעֶרֶב שְׁבִיעִית לַשְּׁבִיעִית, כֵּן יִשְׁבֹּת מֵעֶרֶב שַׁבָּת לַשַּׁבָּת? וְהַדִּין נוֹתֵן: הוֹאִיל וּשְׁבִיעִית לְשֵׁם הַשֵּׁם, וְשַׁבָּת לְשֵׁם הַשֵּׁם, אִם לָמַדְתִּי שֶׁהוּא שׁוֹבֵת מֵעֶרֶב שְׁבִיעִית לַשְּׁבִיעִית, כָּךְ יִשְׁבֹּת מֵעֶרֶב שַׁבָּת לַשַּׁבָּת!

וְעוֹד קַל וָחֹמֶר: וּמָה, אִם שְׁבִיעִית, שֶׁאֵין חַיָּבִין עָלֶיהָ לֹא כָּרֵת וְלֹא מִיתַת בֵּית דִּין, הֲרֵי הוּא שׁוֹבֵת מֵעֶרֶב שְׁבִיעִית לַשְּׁבִיעִית, שַׁבָּת, שֶׁחַיָּבִין עָלֶיהָ כָּרֵת וּמִיתַת בֵּית דִּין, דִּין הוּא שֶׁיִּשְׁבֹּת מֵעֶרֶב שַׁבָּת לַשַּׁבָּת! אוֹ יִהְיֶה רַשַּׁי לְהַדְלִיק לוֹ אֶת הַנֵּר, לְהַטְמִין לוֹ אֶת הַחַמִּין, לַעֲשׂוֹת לוֹ מְדוּרָה? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת.**" בְּיוֹם הַשַּׁבָּת אֵין אַתְּ מְבַעֵר, אֲבָל מְבַעֵר אַתְּ מֵעֶרֶב שַׁבָּת לַשַּׁבָּת.

דָּבָר אַחֵר: "**לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת.**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (ויקרא ו,ו) "אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ, לֹא תִכְבֶּה", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בֵּין בַּחֹל בֵּין בַּשַּׁבָּת! וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם (שמות לא,יד) "מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת"? בִּשְׁאָר כָּל הַמְּלָאכוֹת, חוּץ מִן הַמַּעֲרָכָה. וּבַמַּעֲרָכָה, מָה אֲנִי מְקַיֵּם (ויקרא ו,ו) "לֹא תִכְבֶּה"? בִּשְׁאָר כָּל הַיָּמִים, חוּץ מִן הַשַּׁבָּת. תִּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם**". בַּמּוֹשָׁבוֹת אֵין אַתְּ מְבַעֵר, אֲבָל מְבַעֵר אַתְּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ.

אָמַר אֶחָד מִתַּלְמִידֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: "**לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת.**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: (דברים כא,כב) "וְכִי יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט מָוֶת, וְהוּמָת", שׁוֹמֵעַ אֲנִי, בֵּין בַּחֹל בֵּין בַּשַּׁבָּת. וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם (שמות לא,יד) "מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת"? בִּשְׁאָר כָּל הַמִּיתוֹת, חוּץ מִמִּיתַת בֵּית דִּין. בְּמִיתוֹת בֵּית דִּין מָה אֲנִי מְקַיֵּם: (דברים כא,כב) "וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל עֵץ"? בִּשְׁאָר כָּל הַיָּמִים, חוּץ מִן הַשַּׁבָּת.

וּבַשַּׁבָּת? תִּלְמֹד לוֹמַר: "**לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת.**" שְׂרֵפָה, בַּכְּלָל הָיְתָה, וְיָצְאת לְלַמֵּד: אֶלָּא מַה שְׂרֵפָה, שֶׁהִיא אַחַת מִמִּיתוֹת בֵּית דִּין, וְאֵינָהּ דּוֹחָה אֶת הַשַּׁבָּת, וְאַף כָּל שְׁאָר מִיתוֹת בֵּית דִּין, לֹא יִדְחוּ אֶת הַשַּׁבָּת.

רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: "**לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת.**" לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לה,א) "וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה יי לַעֲשֹׂת אֹתָם." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, לֹא יְהֵי חַיָּב עַד שֶׁיַּעֲבֹר עַל שִׁלְשִׁים וְתֵשַׁע אָבוֹת הַמְּלָאכוֹת!

תְּלְמֹד לוֹמַר (שמות לד,כא) "בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת", עַד שֶׁיַּעֲבֹר עַל שְׁתַּיִם, וְאִם לָאו, לֹא יְהֵי חַיָּב! תְּלְמֹד לוֹמַר "**לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ**".

הַבְעָרָה הָיְתָה בַכְּלָל, וְיָצְאת לְלַמֵּד. אֶלָּא, מַה הַבְעָרָה מְיֻחֶדֶת, שֶׁהִיא אַחַת מִשְּׁלֹשִׁים וְתֵשַׁע אֲבוֹת הַמְּלָאכוֹת, חַיָּבִין עָלֶיהָ בִּפְנֵי עַצְמָהּ, אַף כָּל שְׁאָר שְׁלֹשִׁים וְתֵשַׁע אֲבוֹת הַמְּלָאכוֹת, דִּין הוּא שֶׁיְּהֵי חַיָּב עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

רַבִּי נָתָן אוֹמֵר: "לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת." לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: (שמות לה,א) "וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה יי לַעֲשֹׂת אֹתָם." שׁוֹמֵעַ אֲנִי, יְהֵי רַשַּׁי לְהַדְלִיק לוֹ אֶת הַנֵּר, לְהַטְמִין לוֹ אֶת הַחַמִּין, לַעֲשׂוֹת לוֹ מְדוּרָה! תְּלְמֹד לוֹמַר: "**לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת**."

"**בְּיוֹם הַשַּׁבָּת**." בְּיוֹם הַשַּׁבָּת אֵין אַתְּ מְבַעֵר, אֲבָל מְבַעֵר אַתְּ בְּיוֹם טוֹב. חִסְלַת מְכִילְתָא כוֹלְהּ.

וְאִית בַּהּ מַסָּכְתּוֹת תִּשְׁעָה, וְאִלֵּין אִנּוּן סִימָנַיְהוֹן: וַאֲמַר פַּרְעֹה לְמֹשֶׁה וּנְטַל עֲמָלֵק בְּיִרְחָא לְמֵידַן כַּסְפָּא דְּשַׁבְּתָא. וְאִית בַּהּ פָּרְשִׁיּוֹת שְׁמוֹנִים וּשְׁתַּיִם. לְמטע"ב מ"ט ספ"ס קצ"ח. סוֹף מְכִילְתָא דְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל